TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

KIRIM HANLIĞI TARİHİ VE OSMANLI KUZEY SİYASETİ (1569-1774)

Yüksek Lisans Tezi

Mustafa Turgut EREN

Ankara-2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

KIRIM HANLIĞI TARİHİ VE OSMANLI KUZEY SİYASETİ (1569-1774)

Yüksek Lisans Tezi

Mustafa Turgut EREN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Haldun EROĞLU

Ankara-2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

KIRIM HANLIĞI TARİHİ VE OSMANLI KUZEY SİYASETİ (1569-1774)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Haldun EROĞLU

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	**İmzası:**
1- Prof.Dr. Haldun Eroğlu	
2- Prof.Dr. Abdullah Gündoğdu	
3- Doç.Dr. Yahya Yeşilyurt	

Tez Savunması Tarihi: 20.06.2022

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Haldun EROĞLU danışmanlığında hazırladığım "Kırım Hanlığı Tarihi ve Osmanlı Kuzey Siyaseti (1569-1774)" adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 29.06.2022
Mustafa Turgut EREN

ÖNSÖZ

Tarihin ilk devirlerinden beri stratejik ve korunaklı bir bölge olan Kırım Altınorda Devletinin yıkılmasıyla beraber bozkırdaki Türk-Tatar kavimlerinin yeni merkezi haline gelmişti. Gedik Ahmed Paşa'nın düzenlediği Kefe seferinden sonra Osmanlı Devletine bağlı en önemli tabii devlet olarak varlığını sürdürmeye devam eden Kırım Hanlığı yüzyıllar boyunca Osmanlıların Avrupa ve Asya'daki birçok savaşına katılmış ve onlarla beraber hareket etmişti. Hanlık Güneye doğru ilerlemekte olan Rus yayılmacılığına karşı bir kalkan görevi görmüştü. Yüzyıllar boyu düzenlediği yağma ve akın seferleriyle Rusları yıpratan Osmanlıların kuzeylerinden emin olmasını sağlayan Kırımlılar ele geçirdiği ganimet ve esirleri Osmanlı pazarlarına iletmesiyle Osmanlı Devletine iktisadi açıdan da katkı sağlamıştı.

Bu çalışmada da Kırım Hanlığının kuruluşundan itibaren doğu Avrupa devletleriyle kurdukları ilişkileri Osmanlılara bakış açıları feodal yapısı ve Osmanlı Devleti ile olan askeri bağları ele alınmıştır. Kırım Hanlığının yanı sıra Osmanlı Devletinin gözünden Kırım Hanlığı incelenmeye çalışılmış ve bunun tarihi süreç içerisinde geçirdiği değişimler konu edilmiştir. Bu yapılırken şimdiye kadar oldukça az konu edilmiş Kırım yarımadası dışındaki bölgelerin ve buralarda yaşayan Kırım Hanlığına tabii halkların Kırım Hanlığı tarihindeki rolleri açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Rusların Kırım Hanlığı aleyhinde genişlemeleri ve Hanlığa tabii halkların arazilerini nasıl sistematik bir şekilde ele geçirdiklerine değinilmiştir. Bunun dışında Hanlığın feodal yapısının doğurduğu neticelerden ve yüzyıllar boyunca gerçekleşen iç savaşlardan söz edilmiş, Kırım Hanlarının Osmanlılar uğruna girdikleri savaşlardan bahsedilmiştir.

Çalışma boyunca Kırım Hanlığının gerek doğrudan kendisini ilgilendiren savaşlarına gerekse Osmanlıların emriyle girdikleri savaşlara yer verilmiştir. Yüzyıllar boyunca zaman zaman yurtlarını korumak bazen de iktisadi refahlarını sağlamak amacıyla Rusya ve Ukrayna topraklarına akınlar düzenleyen Tatarların geçimleri için hemen her yıl bu işe girişmesi Kırım Hanlığı tarihini yazmayı zorlaştırıyordu. Bunun dışında Kırımlıların bağlı bulundukları Osmanlı Devletinin de Avrupa'da ve Asya'da yürüttükleri savaşlardan dolayı sürekli olarak en büyük destekçisi Kırım Hanlığından yardım istemesi nedeniyle Kırımlıların katıldıkları tüm savaşları ve ilintili oldukları tüm gelişmeleri yazmak epey vaktimi aldı. Kırım Hanlığı tarihini yazarken sadece Kırım coğrafyasının ve Hanlığa bağlı coğrafyaların tarihini yazmanın eksik bir tarih yazımı olacağını düşündüm. Bu nedenle Kırım Hanlığını ilgilendirmese de Kırımlıların ve Kırım Hanlarının katıldıkları tüm seferleri ve Osmanlılara yaptıkları tüm katkıları yazmaya gayret ettim. Bunu yaparken aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanlığı ile olan ilişkilerini ve bunun Kırım Hanlarına olan bakış açısındaki yansımalarını ortaya koydum. Ayrıca tarihi süreç içerisinde Osmanlı Devleti'nin kuzeylerinde nasıl bir siyaset izlediklerini bu siyasetin zaman içerisinde nasıl değişim gösterdiğini ele almak istedim. Elimden geldiğince birinci elden kaynaklara ulaşmaya çalıştığım bu çalışmada yer yer Ruslar tarafından yazılan eserlere de yer verdim. Ruslar ile Osmanlıların izledikleri politika farklarını da ortaya koymaya çalışarak Rusların Kırım Hanlığının sınırlarını aşamalı olarak nasıl daralttıklarını izah etmeye çalıştım. Bunu yaparken de Rusların İtil boylarına yerleştikten sonra kendilerine karşı çıkan Osmanlı ve Kırım kuvvetlerini Astrahan önlerinden püskürttükleri böylece bölgedeki kendi egemenliklerini tescil ettirip Kırım ve Osmanlı devletlerine karşı rakip olarak ortaya çıktıkları 1569 yılını başlangıç olarak aldım.

Tarihi kaynaklara nasıl yaklaşacağım konusunda ve eldeki verileri nasıl eleştiri süzgecinden geçireceğim hususunda bana metodoloji bilgisi ve akademik disiplin veren

Prof. Dr. Haldun EROĞLU'ya, bu konuya ilgi duymamı sağlayarak Doğu Avrupa tarihine merak salmamı sağlayan Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU'ya, tezimi yürüttüğüm dönem boyunca burslarıyla desteklerini esirgemeyen Türk Tarih Kurumuna ve başkalarına kıyasla oldukça uzun süren bu tez yazım sürecinde benden manevi olarak desteğini esirgemeyen aileme teşekkürlerimi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **i**

İÇİNDEKİLER ..... **iv**

GİRİŞ **1**

1. BÖLÜM: KUDRETLİ HANLAR DEVRİ **35**

1.1. I. Devlet Giray Dönemi (1551-1577) 35

1.1.1. I. Devlet Giray'ın Han Oluşu ve Astrahan Seferine Giden Süreç 35

1.1.2. 1569 Astrahan Seferi ve Devlet Giray 45

1.1.3. Devlet Giray Dönemi Kafkasya'nın Durumu ve Kafkasya ile Rusya'ya Yöneltilen Tatar Seferleri 50

1.1.4. Devlet Giray'ın Rusya Seferi ve Moskova'nın Yakılması 53

1.1.5. Molodi Savaşı ve Devam Eden Rusya Seferleri 55

1.1.6. I. Devlet Giray'ın Vefatı ve Mehmed Giray'ın Tahta Çıkışı 57

1.2. Semin Mehmed Giray Dönemi (1577-1584) 57

1.2.1. Semin Mehmed Giray Han'ın Tahta Çıkışı ve Bu Dönemde Düzenlenen Yağma Seferleri 57

1.2.2. Osmanlı Safevi Savaşları ve Bu Savaşlarda Kırımlıların Rolü 63

1.2.3. Mehmed Giray'ın İsyanı ve İsyanın Bastırılması (1583-1584) 67

2. BÖLÜM: KIRIM HANLIĞININ OSMANLI SİYASETİ İÇERİSİNDE GİDEREK GÜÇSÜZLEŞMESİ **70**

2.1. İslam Giray Han Dönemi (1584-1588) 70

2.1.1. II. İslam Giray'ın Han oluşu ve Mehmed Giray'ın Oğullarının İsyanları 70

2.1.2. İslam Giray Dönemi Kafkasya'daki Tatar Rus İlişkileri ve Astrahan'a İkinci Sefer Teşebbüsü 72

2.1.3. Bucak Seferi ve İslam Giray'ın Vefatı (1588) 74

2.2. Bora Gazi Giray Dönemi (1588-1607) 75

2.2.1. Gazi Giray'ın Hanzadeliği 75
2.2.2. Gazi Giray'ın Han Olması ve Tayinleri 78
2.2.3. Gazi Giray'ın Leh Seferleri 80
2.2.4. Gazi Giray'ın Rus Seferleri (1591-1593) 82
2.2.5. Gazi Giray Dönemi Rusların Kafkasya Taarruzları (1588-1594) 86
2.2.6. Gazi Giray'ın Avusturya Seferine Katılması ve Boğdan Seferleri (1593-1596) 90
2.2.7. Haçova Savaşı ve Tatarlar (1596) 93
2.2.8. Fetih Giray'ın Kısa Hanlığı ve İdamı 95
2.2.9. Gazi Giray'ın İkinci Hanlığı (1597-1607) ve Devam Eden Macar Seferleri 97
2.2.10. Kırım'da Gazi Giray'a Karşı İsyan (1601) ve Kırım'da Karışıklıklar. 104
2.2.11. Estergon Seferi ve Osmanlı Avusturya Savaşının Sona Ermesi (1605-1606) 107
2.2.12. Kırımlıların Macar Seferleri Sırasında Kafkasya (1596-1607) 110
2.2.13. Tatarların Celalilerle Savaşları 113
2.2.14. II. Gazi Giray'ın Vefatı (1607) 115
2.3. Toktamış Giray'ın Kısa Hanlığı (1607-1608) ve İdamı 115
2.4. Selamet Giray Dönemi (1608-1610) ve Kırımlıların Lehistan ile Beraber Rusya'ya Saldırması 117
2.5. Canibek Giray Dönemi (1610-1623) 120
2.5.1. Canibek Giray'ın Han Oluşu ve İlk Yılları 120
2.5.2. Azak ve Kuban Tatarlarının Rusya Seferleri ve Boğdan'da Yeniden Kontrolün Sağlanması 124
2.5.3. Kırımlıların Safevi Seferlerine Katılması ve 1617 Lehistan Seferi 128

2.5.4. Küçük Nogayların ve Azak, Kuban Tatarlarının Devam Eden Rus Seferleri 130
2.5.5. Lehistan'ın Yeniden Boğdan'a Müdahale Etmesi ve Devam Eden Seferler 131
2.5.6. Hotin Seferi ve Canibek Giray'ın Gözden Düşmesi 134
3. BÖLÜM: KIRIM HANLIĞI ÜZERİNDEKİ OSMANLI OTORİTESİNİN ZAYIFLAMASI VE MEHMED GİRAY DÖNEMİ (1623-1628) 142
3.1. III. Mehmed Giray Han'ın Tahta Çıkışı ve İlk Yılları 142
3.2. Mehmed Giray'ın 1624 İsyanı 145
3.3. Mehmed Giray Dönemi Lehistan Seferleri 148
3.4. Azak Tatarlarının Rusya Akınları (1625-1628) 150
3.5. Mehmed Giray'ın Tahttan İndirilmesi (1628) 152
4. BÖLÜM: KIRIM'DA YENİDEN OSMANLI İDARESİNİN KURULUŞU VE RUSLARIN BOZKIR'DA İLERLEYİŞLERİ (1628-1642) 156
4.1. Canibek Giray'ın İkinci Hanlığı (1628-1635) 156
4.1.1. Canıbek Giray'ın Han Oluşu ve Rusların Belgorod Savunma Hattını İnşa Etmesi 156
4.1.2. 1630'lu Yıllarda Yaşanan Büyük Nogay Göçü 162
4.2. İnayet Giray Dönemi (1635-1637) 164
4.2.1. İnayet Giray Dönemi (1635-1637) ve Kantemir Mirza ile Savaş 164
4.2.2. Rusların ve Kazakların Donetsk Boyuna Yerleşmeleri 167
4.2.3. Don Kazaklarının Azak'ı İşgali (1637) 169
4.2.4. Bahadır Giray Dönemi (1637-1641) ve Azak Kuşatması (1641) 171
5. BÖLÜM: KAZAK AYAKLANMASI VE UKRAYNA SAVAŞLARI EKSENİNDE KIRIM HANLIĞI 173
5.1. IV. Mehmed Giray'ın İlk Dönemi (1641- 1644) 174

5.1.1. Mehmed Giray'ın Han Oluşu ve Devrinde Rusya'ya Düzenlenen Akınlar 174
5.1.2. Kafkasya'daki Kalmuk Taarruzları 177
5.1.2. Jane Çerkesleri Arasında Yaşanan Taht Kavgası ve Mehmed Giray'ın Azli (1644) 178
5.2. III. İslam Giray Dönemi (1644-1654) 179
5.2.1. İslam Giray Han'ın Hanzadeliği ve Han Oluşu (1644-1654) 179
5.2.2. İslam Giray Dönemi Rusya Seferleri ve 1646 Azak Kuşatması 181
5.2.3. Özü Kazaklarının Tarihi Serüveni ve 1648 Hmelnitski İsyanına Giden Süreç 186
5.2.4. 1648 Hmelnitski İsyanı ve Kırımlıların Savaşa Katılması 188
5.3. IV. Mehmed Giray'ın İkinci Hanlığı (1654-1666) 196
5.3.1. IV. Mehmed Giray'ın Tahta Çıkışı ve Kırım Lehistan İttifakı (1655-1656) 196
5.3.2. Vıhovski'nin Hetman Olması ve Tatarların Kazaklarla Beraber Rusya ile Savaşması 199
5.3.3. Rusya'nın Ukrayna'ya İkinci Kez Ordu Göndermesi ve 1659 Konotop Zaferi 200
5.3.4. Konotop Zaferi Sonrası Rusya'nın yeniden Ukrayna'ya Hâkim Olması ve Tatarların Rus Seferi 206
5.3.5. Lehistan'a Muhalif Kazakların Slobodischenski Antlaşmasını Tanımamaları ve Kırımlıların Yeni Rus Seferleri 209
5.3.6. Tatarların Osmanlı Seferlerine katılımları 213
5.3.7. Osmanlı Avusturya Savaşı (1663-1664) ve Mehmed Giray'ın Gözden Düşüp Azledilmesi 218
5.4. Adil Giray Dönemi (1666-1671) 224

5.4.1. Adil Giray Dönemi Ukrayna Hadiseleri 224
5.4.2. Doroşenko'nun Osmanlı Himayesine Girmesi ve Tatarların Ukrayna Seferleri 225
5.4.3. Tatarların Doroşenko'ya Karşı Sukhovey'i Desteklemesi ve Osmanlı Müdahalesi 230
5.4.4. Kırımlıların Doroşenko'ya Karşı Hanenko'yu desteklemesi ve Adil Giray'ın Politika Değişikliği 234
5.4.5. Doroşenko'nun Lehistan İle Mücadelesi ve Kırım Hanı Adil Giray'ın Azli 236
5.4.6. 1671 Yılı Kuban Tatarlarının Rus Akınları 240
5.5. Selim Giray Dönemi (1671-1678) 241
5.5.1. Kamaniçe Seferi ve Buçaş Antlaşması (1672) 241
5.5.2. Sobieski'nin Karşı Taaruzu (1673-74) 247
5.5.3. 1675-1676 Leh Seferleri 250
5.5.4. 1676-1681 Osmanlı - Rus Savaşı 254
6. BÖLÜM: OSMANLI KUTSAL İTTİFAK SAVAŞLARI SIRASINDA KIRIM OSMANLI İŞBİRLİĞİ 264
6.1. Avusturya Seferleri (1681-1682) ve Viyana Kuşatması (1683) 264
6.2. 1683-1684 Kışı Olayları 270
6.2.1. 1683-84 Kazak İsyanı ve Leh Desteğini Alarak Boğdan'a Saldırışları . 270
6.2.2. 1683-1684 Kışında Macar Cephesi ve Hacı Giray'ın Azli 275
6.3. Viyana Bozgunu Sonrası Avusturya Saldırıları ve 1684 Yılı Olayları 276
6.4. 1685 Yılı Olayları 279
6.4.1. 1685 Yılı Macar Cephesi 279
6.4.2. 1685 Yılı Lehlerin İlk Kamaniçe Seferi ve Tatar Kuvvetlerinin Galibiyeti 280

6.5. Rusların Savaşa Girmesi ve Budin'in Kaybı (1686) 281
6.6. 1687 Yılı Olayları 284
6.6.1. 1687 Yılı Macar Cephesi 284
6.6.2. 1687 Yılı Rusya'nın İlk Kırım Taarruzu 285
6.6.3. 1687 Yılı Lehlerin Boğdan ve İkinci Kamaniçe Seferleri 287
6.7. 1688 Yılı Olayları 288
6.7.1. 1688 Yılı Lehlerin Üçüncü Kamaniçe Seferi 288
6.7.2. 1688 Yılı Macar Cephesi 290
6.8. 1689 Yılı Olayları 292
6.8.1. 1689 Yılı Macar Cephesi ve Rusların Kırım'a İkinci Taarruzu 292
6.8.2. 1689 Yılı Lehistan Seferi 296
6.8.3. Selim Giray'ın Mayıs 1689'da Kırım'a Dönüşünden Sonra Macar Cephesi 298
6.8.4. Selim Giray'ın 1689 Sonlarında Yeniden Rumeli'ye Gelişi ve Sırbistan Harekâtı 302
6.9. 1690 Yılı Olayları 305
6.9.1. Selim Giray'ın 1690 Başlarında Edirne'ye Gelmesi ve II. Süleyman ile Görüşmesi 305
6.9.2. 1690 Yılı Belgrad ve Erdel Seferleri 308
6.10. 1691 Yılı Olayları 309
6.10.1. 1690-1691 Kışındaki İkinci Erdel Harekâtı 309
6.10.2. 1691 Yılı Kırım'a Kazak Saldırısı ve Selim Giray'ın İstifası 311
6.10.3. 1691 Yılı Macar Cephesi ve Saadet Giray'ın Azli 312
6.11. 1692 Yılı Macar Cephesi ve Safa Giray'ın Azli 317
6.12. 1693 Yılı Macaristan Cephesi ve Lehistan ile Barış Teşebbüsü 320
6.13. 1694 Yılı Olayları 325

6.13.1. 1694 Yılı Macar Cephesi 325
6.13.2. 1694-1695 Yılları Lehistan ve Rusya Cepheleri 328
6.14. 1695 Yılı Olayları 329
6.14.1. 1695 Yılı Macaristan Seferi ve Kırım Ordusunda İsyan 329
6.14.2. 1695 Yılı Rusya Cephesi 330
6.14.3. 1695 Yılı Macar Cephesi 334
6.15. 1696 Yılı Olayları 336
6.15.1. 1696 Yılı Rusya Cephesi 336
6.15.2. 1696 Yılı Macar Cephesi 342
6.16. 1697 Yılı Olayları 343
6.16.1. 1697 Yılı Tatar Ayaklanması ve Osmanlıların Kırım'a Yardımcı Birlikler Göndermesi 343
6.16.2. 1697 Yılı Rusya Cephesi 345
6.16.3. 1697 Yılı Avusturya Cephesi 346
6.17. 1698 Yılı Olayları 348
6.17.1. 1698 Yılı Başlarındaki Durum ve Kalgay Devlet Giray'ın Tedbirleri. 348
6.17.2. 1698 Yılı Lehistan Seferi 349
6.17.3. 1698 Macar Seferi ve Barışa Karar Verilmesi 350
6.18. Barış Görüşmeleri Sırasında Gerçekleşen Çatışmalar ve 1699 Yılı Lehistan Seferi 352
6.19. 1699 Karlofça Barış Antlaşması 353
6.20. 1700 İstanbul Antlaşması 356
7. BÖLÜM: KARLOFÇA VE İSTANBUL ANTLAŞMALARI SONRASI KIRIM HANLIĞI (1700-1730) 358
7.1. II. Devlet Giray'ın İlk Dönemi (1699-1702) 359

7.1.1. Hacı Selim Giray'ın Tahttan Feragat Etmesi ve II. Devlet Giray'ın Han Olması 359
7.1.2. Şahbaz Giray'ın İdamı ve Gazi Giray İsyanı (1701)..... 362
7.1.3. Kaplan Giray'ın ve Merdan Ali Ağa'nın Ayaklanma Teşebbüsü ve Kırım'dan Kaçışları..... 367
7.1.4. Rusya ile Yaşanan Sınır Sorunları ve Devlet Giray'ın Azledilişi..... 369
7.2. Hacı Selim Giray'ın Son Hanlığı (1702-1704) ve Ölümü (1704) 374
7.3. Gazi Giray Dönemi (1704-1707)..... 376
7.4. Kaplan Giray Dönemi (1707-1708)..... 380
7.4.1. Kaplan Giray'ın Han Oluşu ve Rusya ile Yaşanan Sorunlar 380
7.4.2. Kaplan Giray'ın Kafkasya Seferi ve Kanjal Savaşı 382
7.5. II. Devlet Giray'ın İkinci Hanlığı (1709-1713) 386
7.5.1. II. Devlet Giray'ın İkinci Kez Han Oluşu ve Prut Savaşı 386
7.5.2. Devlet Giray'ın Azli (1713) 396
7.6. Kaplan Giray'ın İkinci Hanlığı (1713-1715) ve Petervaradin Savaşı..... 399
7.7. Kara Devlet Giray Han Dönemi ve Azli (1716-1717)..... 405
7.8. IV. Saadet Giray Dönemi..... 407
7.8.1. IV. Saadet Giray'ın Han Oluşu ve 1717 Avusturya Seferi 407
7.8.2. Kubanlıların Rusya Seferleri..... 411
7.8.3. Saadet Giray Dönemi Kafkasya ve Kuban Olayları..... 413
7.8.4. Saadet Giray Han'ın Tahttan İndirilmesi (1724)..... 421
7.9. II. Mengli Giray'ın İlk Hanlığı Dönemi (1724-1730) 423
7.9.1. Mengli Giray'ın İlk Yılları ve Asilerin Cezalandırılması (1724 – 1725)423
7.9.2. Mengli Giray Dönemi Kafkasya ve İran Olayları..... 426
7.9.3. Bucak ve Kuban İsyanları (1728 – 1729)..... 433

7.9.4. Mengli Giray'ın Zorunlu Olarak Azledilmesi ve Kaplan Giray'ın Tahta Çıkışı (1730) 437

8. BÖLÜM: GİDEREK GERİLEN KIRIM RUS İLİŞKİLERİ VE 1736 – 1739 OSMANLI RUS SAVAŞI 440

8.1. Kaplan Giray'ın Üçüncü Hanlık Dönemi (1730-1736) 440

8.2. Kafkasya'daki Rus-Kırım Çekişmesi ve Kırımlıların Kafkasya Seferleri 443

8.3. Kırımlıların Kafkasya Seferleri ve Osmanlı Rus Savaşının Başlaması 453

8.3.1. Kırım Hanı Kaplan Giray'ın 1735 Yılı Kafkasya Seferi ve Kırım'a Rus Saldırısı 453

8.3.2. 1736 Yılı Savaşları 460

8.3.3. Fetih Giray'ın Han Tayin Edilmesi ve 1737 Yılı Savaşları 466

8.3.4. 1738 Yılı Savaşları 472

8.3.5. 1739 Yılı Savaşları 473

8.4. II. Mengli Giray Han'ın Barış ile İlgili Görüşleri ve Belgrad Antlaşması (1739) 475

9. BÖLÜM: KIRIM HANLIĞININ ÇÖKÜŞ DÖNEMİ (1740-1774) 480

9.1. II. Selamet Giray Dönemi (1740-1743) 480

9.2. Selim Giray Dönemi (1743-1748) 482

9.3. Selamet ve Selim Giray Dönemlerindeki Osmanlı İran Savaşlarında Tatarlar 487

9.4. Arslan Giray Dönemi (1748-1756) 492

9.5. Halim Giray Dönemi 501

9.5.1. Halim Giray'ın Han Oluşu ve 1756 Nogay İsyanı 501

9.5.2. 1758 Nogay İsyanı ve Halim Giray'ın Azli 505

9.6. Kırım Giray Dönemi (1758-1764) 513

9.7. Savaşa Giden Yol (1764-1768) 519

9.8. Savaşın Başlaması ve 1769 Yılı Olayları 531

9.9. 1770 Yılı Olayları 540
9.10. 1771 Yılı Tuna ve Kırım Cepheleri 549
9.11. 1772 Yılı Olayları 555
9.12. 1773 Yılı Tuna Cephesi 557
9.13. 1773 Kırım Çıkarması 562
9.14. Başlangıçtan 1773 yılı Sonlarına Kadar Kafkasya Cephesi 563
9.15. 1774 Yılı Tuna Cephesi 566
9.16. 1774 İkinci Kırım Çıkarması 568
9.17. Osmanlıların Barış İstemesi ve Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) 569
SONUÇ 573
KAYNAKÇA 580
ÖZET 593
ABSTRACT 594

GİRİŞ

Tarih boyunca çeşitli konargöçer kavimler tarafından el değiştiren Karadeniz'in kuzey bozkırları tarihin ilk devirlerinden beri Türk kavimlerine de ev sahipliği yapmıştır. Miladi devirlerin ilk yüzyıllarında doğudan gelen Türk kavimlerinin yoğun muhaceretine maruz kalan coğrafyada IV.yüzyılda Hunlar hakim olmuştur. Hunlarla beraber ilk kez büyük siyasi bir yapıyla bütünleşen bozkırlar, Hun mirasını devralan Oğurların Bulgarların ve Avarların döneminde de farklı Türk kavimlerinin muhaceretine maruz kalmıştır. Bu kavimlerin döneminde Dinyester'den Volga nehrine kadar uzanan bozkırlarda büyük siyasi yapılar kurulmaya başlamış, bu yapılar bozkırların kuzeyindeki ormanlık sahada yaşayan Slav kabileleriyle de ilişkiler kurmuşlardır. İtil nehri boyunca başkentini kuran Hazarlar döneminde bu münasebetler daha da yoğunlaşmış özellikle IX.Yüzyıl'da Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara hakim büyük bir devlet olan Hazarlar Slav kabileleri üzerinde egemenlik sağlamıştır. Öyle ki Slav kabilelerinden Radimiç Vyatiç Slavyan ve Polyan gibi kavimler Hazarlara vergi vermişler kurulan ilişkiler sayesinde Slavlar, Hazarların kültürlerinden ve devlet geleneklerinden etkilenmişlerdir.[1] Özellikle o dönemde önemli bir şehir haline gelen Kiev'de kurulan Hazar idaresi Türk devlet geleneğinin Slav kabilelerinin üzerinde önemli tesirlerde bulunmasına yol açmış ileriki yüzyıllarda oluşacak olan Slav Türk kaynaşmasına zemin hazırlamıştır.

IX. Yüzyıl'dan itibaren doğu Avrupa bozkırları ikinci büyük göç dalgasını daha yaşamış bu bozkırlara sırasıyla önce Peçenekler (IX. Yüzyıl başlarından 1036 yılına kadar) sonra Uzlar (1036 – 1064 yılları arası) ve en nihayetinde Kıpçak Türkleri (1064

[1] Mualla Uydu Yücel, **İlk Rus Yıllıklarında Türkler**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2021., s.26

yılından Moğol istilasına kadar) hâkim olmuşlardır. Kıpçak Türkleri zamanında Dinyester nehrinden İrtiş nehrine kadar olan sahadaki geniş bozkırlar tek bir Türk kavmi tarafından hâkimiyet altında tutulmuştur. Bu hakimiyetin XI.yüzyıldan XIII.yüzyılın başlarındaki Moğol hakimiyetine kadar sürmesi bölgede ve bölgeye komşu yerleşik halklar nazarında büyük etki yaratmış bu geniş coğrafya Deşt-i Kıpçak olarak adlandırılmaya başlanmıştır.[2] Kıpçaklar gerek nüfus olarak oldukça kalabalık olmalarından gerek rakipleri Uzların büyük bir kitlesini Bizans topraklarına doğru püskürtmelerinden dolayı Doğu Avrupa bozkırlarında tek egemen güç olarak kalmışlar ve büyük bir siyasi egemenliğe kavuşmuşlardı. Bölgede mutlak güç haline gelen Kıpçaklar kendilerinden önce bu coğrafyalarda yaşayan Peçenek ve Uz bakiyelerini de egemenliklerine katarak İrtiş nehrinden Tuna nehrine kadar olan geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. Kıpçak hâkimiyeti tarihi süreç içerisinde Doğu Avrupa bozkırlarında o kadar baskın bir hale gelmiştir ki bozkırda Kıpçaklardan önce hüküm sürmüş olan çok sayıda Türk kavminin bakiyeleri de yüzyıllar süren bu hâkimiyet içerisinde Kıpçaklaşmıştır.[3] Kıpçaklar uzun bir süre Doğu Avrupa bozkırlarında egemenlik sürseler de kendi aralarında bir siyasi birlik kuramamışlar bu yüzden çeşitli liderler egemenliği altında yaşamışlardır. Bu liderler bozkırda zaman zaman yaşanan kuraklıktan, esir ve ganimet elde etme arzusundan kuzey komşusu Kiev Knezliğine saldırılarda bulunmuşlar onlardan köle ve erzak gibi ganimetler almışlardır. Sık sık Rus Knezlikleri arasındaki siyasi kavgalara da karışan ve Rus kaynaklarınca Polovets diye anılan Kıpçaklar yer yer mağlubiyete de uğramışlardı. Bu mağlubiyetler neticesinde içlerinden bazıları Deşt-i Kıpçak'tan göç ederek Gürcistan Doğu Anadolu Romanya gibi

[2] Abdullah Bin Rıdvan, **Tevarih-i Deşt-i Kıpçak**, Haz: Rasih Selçuk Uysal, Post Yayınevi, İstanbul, 2016., s. 21

[3] Yücel, **İlk Rus Yıllıklarında Türkler**, s. 28

yerleşik medeniyetlerin hâkim olduğu coğrafyalara göç etmişler ve buraların halkları arasına karışmışlardır.

Kiev Rusları hemen her yıl gerçekleştirilen Kıpçak akınlarını durdurmak için Kiev'in güneyinden başlayarak Dinyeper nehri boyunca Karadeniz'e kadar uzanan bozkırlarda şehirler ve savunma hatları inşa etmişler ve güneylerine kurdukları bu savunma hatları sayesinde topraklarını ve köylerini Kıpçakların baskınlarından korumaya çalışmışlardır.[4] Ruslar, topraklarını koruma amaçlı yaptıkları bu uygulama sayesinde bozkır halkları ile olan sınırlarını da belirleyebilmiş güneye doğru yayılabilmek için kendine zemin yaratmışlardı. Nitekim inşa edilen bu sınır hattı sayesinde Kıpçak akınlarını hafifletmeyi başarabilen Ruslar sınırın kuzeyinde nispeten daha rahat bir hayat yaşayabilmişler nüfuslarını artırıp güneye yayılmak için güç toplayabilmişlerdi. Nitekim XI. ve XII.Yüzyıllarda nüfuslarını artıran Ruslar zaman içerisinde güneylerindeki bu sınırı yeni kaleler ve şehirler inşa etmek suretiyle daha da ilerletmişler inşa ettikleri yeni kaleler sayesinde egemenliklerini güneydeki geniş Kıpçak bozkırlarına doğru yaymışlardır.[5] Kıpçaklar bunu engellemeye çalışsa da Rusların topraklarına vur kaç saldırıları düzenlemekten öteye gidememişler şehirlerin güneye doğru genişlemesini engelleyememişlerdir. Kuzeydeki Slavyan kavimlerin egemenliğindeki yerleşik dünya yüzyıllar boyunca Bozkıra doğru genişlemeye devam etmiş bu genişleme güneydeki konargöçer kavimlerin alanını giderek daraltmıştır. Bu daralmalar ve Türk kavimlerinin kendi arasındaki siyasi mücadelelerinden dolayı Türk halklarından Slav topraklarına yerleşenler olmuştu. Ruslara sığınan bu Türk kavimleri

[4] Murat Adji, **Kıpçaklar Türklerin Ve Bozkırın Kadim Tarihi**, Çev: Zeynep Bağlan Özer, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2021., s. 12

[5] Sercan Ahincanov, **Kıpçaklar: Türk Halklarının Katalizör Boyu**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2010., s. 84

Ruslar tarafından Kıpçak saldırılarına karşı sınırlara yerleştirilmişler ve sınır muhafızı olarak kullanılmışlardır. Bu sayede uzun yıllar içerisinde bu Türk kavimleri Slavlaşmış ve soydaşları Kıpçaklarla savaşır hale gelmişlerdir.[6]

Slav genişlemeleri karşısında giderek gerileyen Kıpçakların durumu XIII.yüzyılda ortaya çıkan yeni bir konjonktürle değişmeye başlamıştır. 1206'da Eski Türk Ötüken coğrafyasında bir devlet kurup çevresindeki Kırgız ve Uygur gibi Türk kavimlerini Egemenlik altına alarak onları büyük bir siyasi teşekkül altında toplayan Cengiz Han, tüm dünyada olduğu gibi Doğu Avrupa bozkırlarında da siyasi dengeleri değiştirmiştir. Moğollar Cengiz Han liderliğinde 1220 yılında Harezmşah devletini istila ettikten sonra batıya yayılma kararı almışlardı. Buna göre Moğol Hanı, Cengiz Han komutanlarından Cebe ve Subutay'ı Doğu Avrupa'daki bozkırların ele geçirilmesi ile görevlendirmiştir. Bu komutanlar 1223'te Deşt-i Kıpçak bölgesine girmişler ve Kıpçak kabilelerinin obalarını yağmalamaya başlamışlardır. Ortaya çıkan bu yeni siyasi tehlike karşısında Kıpçak Türkleri ve Ruslar birleşerek Moğollara karşı koymaya çalışsalar da Moğollarla yapılan Kalka savaşında ağır bir bozguna uğramışlardır. 1236 yılında başlayan ve Altın orda devletinin kuruluşuyla sonuçlanan Batı seferinde ise Ruslar ve Kıpçaklar bir kez daha ağır mağlubiyete uğramışlar Kıpçak lideri Köten Han halkının bir kısmıyla beraber ülkesini terk ederek 1240'ta Macaristan'a sığınmıştır. Bozkırlardaki Kıpçak Türkleri istila ile beraber Moğollar'a mağlup olup siyasi egemenliklerini tamamen yitirseler de büyük bir kısım Kıpçak halkı Moğolların egemenliğini tanıyarak bölgelerinde yaşamaya devam etmişlerdir. Deşt-i Kıpçak'a gelen idareci rolündeki Moğolca konuşan halkların nüfusunun bölgede kalan Kıpçak Türklerinin sayısına oranla çok az olması bölgedeki Moğolların kısa bir süre içerisinde Kıpçak Türklerinin arasında kaynamasına ve Türkleşmesine sebep olmuştur. Moğol

[6] Ahmet Gökbel, **Kıpçak Türkleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021., s. 68

istilasından en çok etkilenen milletlerden olan Ruslar ise istila ile beraber şehirlerini teker teker Moğollara kaptırmışlar, 1240 yılında başkentleri Kiev'i de kaybetmişlerdir. Bu istila sonucu Dinyester'den İrtiş nehrine kadar olan tüm bozkırların Moğol İmparatorluğu'nun egemenliğine girmesiyle beraber kuzeydeki Rus Knezlikleri de Moğollar tarafından gerçekleştirilen büyük yağma ve katliam hareketlerinden sonra onların hâkimiyetini tanımak tabiiyetlerine girmek zorunda kalmışlardır. Moğolların hakimiyetini tanımak zorunda kalan Rus Knezleri uzun yüzyıllar İtil civarındaki Saray şehri merkezli kurulan ve başlangıçta doğudaki büyük Moğol hanına bağlı bulunan Altınorda hanlarına vergi ödemişler ve tahta çıkmak için onaylarını almak mecburiyetinde bırakılmışlardır. Bu istilanın bir diğer sonucu ise Rusların Karadeniz'e doğru genişlemelerinin önünün alınmış olmasıdır. Kıpçaklar devrinde hızla güneye şehirler kurmak suretiyle ilerleyen Rusların şehirleri kurdukları tahkimatlar Moğollar tarafından yakılıp yıkılmış başkentleri Kiev dahi büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Bu sayede Doğu Avrupa'da yüzyıllardır yaşanan yerleşik - konargöçer çatışmasında Moğol istilasına kadar geçen sürede sürekli olarak gerileyen konargöçer kavimleri Moğolların gelişi ile beraber büyük bir zafer kazanmışlardır.[7] Bu istilayla beraber bozkır sahası eskisinden de kuzeye ilerlemiş Kiev'in kuzeyindeki şehirler dahi yapılan büyük yağma hareketinden dolayı ıssızlaşarak Bozkır kavimlerinin arazisi haline gelmiştir. Bu akınlar Rusların yeniden güneye doğru ilerlemelerini birkaç yüzyıl geciktirmiştir. Ancak Altınorda Devletinin yıkılış sürecine girmesiyle kendilerini tam bağımsız bir hale getirebilen Ruslar XVI.Yüzyılda Kazan'ı ve Astrahan'ı ele geçirerek Altınorda'nın varisi Kırım Hanlığına karşı güçlü bir konuma yükselmişlerdi. Kazanılan bu güç sayesinde Ruslar yüzyıllar önce yaptıkları gibi şehirler kaleler inşa etmek suretiyle güneye doğru yayılmaya başlamışlardır.

[7] Mustafa Kafalı, ''Cuci Ulusu Ve Ak Orda (Altın-Orda) Gök-Orda Hanlıkları'', **Tarih Dergisi**, S.24, İstanbul, 1970., s. 63

Moğollar Kıpçak bozkırında idareyi ele geçirmeleriyle beraber, bölgede yer alan Toksoba Borlu Burçoğlu Yimek gibi Kıpçakların kavmi yapısında bulunan Türk kavimlerinin siyasi yapısını değiştirmişler bu nüfuzlu kavimleri kendi idarelerinde eritmek için çeşitli parçalara ayırarak Moğol kökenli kabilelerin içerisine dağıtmışlar ve bozkırda yeni bir siyasi nizam oluşturmuşlardır.[8] Oluşturulan bu siyasi nizam da yeni kabilelerin isimleri Nayman, Kongirat, Mangıt, Argın, Barın, Şırın gibi eski Kıpçak konfederasyonunun içerisinde pek yer almayan isimler de olsa mezkûr kavimlerin içinde nüfusun büyük bir kısmın Kıpçak kökenli Türkçe konuşan halklardan oluştuğu bilinmektedir.[9] Bununla beraber Altınorda egemenliğinde de bozkırlarda siyasi çekişmeler sürmüş bölgede uzun yıllar taht kavgaları ve iç savaşlar görülmüştür. Cengiz Han soyundan olan Hanlar birbirleri ile siyasi egemenlik için uzun yıllar savaşmışlar bu savaşlar sırasında bölgedeki konargöçer kavimlerin halkı asker olarak kullanılmıştır. Mücadeleler sırasında bazı kavimler taraftarı oldukları Hanlara yaptıkları desteklerle diğerlerinin arasında ayrışmışlar ve ön plana çıkmışlardır. Bu durum zaman içerisinde Mangıt ve Şırın gibi bazı kavimlerin siyasi güç kazanmasıyla sonuçlanacak bu kavimlerin çevrelerindeki diğer kabileleri de hâkimiyet altına alarak güçlerinin artmasını yeni kabile birliklerinin oluşmasını sağlayacaklardır.

Moğolların Rusya ve Deşt-i Kıpçak bölgesini istila ettikten sonra düzenledikleri 1241 tarihli Avrupa seferinin Güyük Han'ın vefat haberi ile noktalanmasından sonra Avrupa üzerindeki Moğol tehdidi azalmış Moğol komutanları han seçimi için Karakurum'a dönmüşlerdir.[10] Bu yıldan sonra Avrupa'ya bir daha bu denli büyük bir

[8] Peter Golden, **Türk Halkları Tarihine Giriş**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020., s. 309

[9] Mustafa Kafalı, **Çağatay Hanlığı**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2005., s. 43

[10] Umut Yolsever, ''Moğolların Avrupa Seferi (1241-1242)'', **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi**, C.1, S.1, Eskişehir, 2018., s. 69

saldırı yapılmadığından Cuci ulusuna bırakılan toprakların batıya genişlemesi durmuş sınırlar daha belirgin bir hal almıştır. Oluşan yeni duruma göre başkenti İtil nehri üzerindeki Saray şehri olan Altınorda Devleti doğuda İrtiş nehrinden batıda Tuna nehrine kadar uzanan Bozkır sahasını ve kuzeydeki Rus prensliklerini idaresi altına alıyordu. Bu geniş coğrafya kendi içerisinde güneydeki bozkır kavimlerinin sahası ve kuzeydeki Slav Knezliklerinin toprakları olmak üzere iki parçaya ayrılmıştı. Bozkırda ekseriyeti Kıpçak kökenli olan kabileler genellikle bozkırda otlakların bol su imkânlarının geniş olduğu bölgelerde konargöçerlik yapıyor ve zaman zaman yer değiştiriyorlardı. Bu Kıpçak kavimleri Altınorda Hanı'na bağlı bulunsa da kendi içlerinde serbest hareket ediyorlar hana vergi vermenin ve savaşlarda orduya katılmanın dışında sınırlarını Altınorda Hanı'nın belirlediği yurtlarında, yaylak ve kışlak bölgelerinde konargöçer hayatı sürdürüyorlar kendi kendilerini idare ediyorlardı. Kuzeyde ise her biri Altınorda devletine bağlı olup hana yıllık vergi ödeyen ve tahta geçmek için ondan yarlık alan Rus Knezleri hâkimdi. Bu dönemde Rus coğrafyasında eski Rus Knezliği döneminde yaşanan taht kavgalarının etkisiyle yaşanan siyasi bölünmelerin etkisi sürüyordu. Rus topraklarında çok sayıda Knezlik vardı ve bu Knezlikler kendi içlerinde rekabet halindelerdi. Kiev Knezliği 1240'a kadar Ruslar arasında en önemli siyasi güce sahip Knezlik iken bu yılda yapılan tahribatla büyük hasar görmüş Rus başkenti olma özelliğini yitirmişti.[11] Moğol istilası neticesinde harap olan Kiev Knezliğinden kaçanların bir kısmı Galiçya Volinya Knezliğine yerleşirken ana kitle Vladimir Suzdal Knezliği topraklarına yerleşmişlerdi. Bu durum Vladimir Suzdal Knezliği'nin siyasi olarak güçlenmesine ve Rusların yeni merkez bölgesi olmasına yol açacaktır.[12] Nitekim ilerleyen süreçte Vladimir Suzdal Knezliğinin güçlenmesi aynı bölgede Moskova Knezliğinin oluşmasına zemin hazırlayacak bu

[11] Yücel, **İlk Rus Yıllıklarında Türkler**, s.29

[12] George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009., s. 103

durum ilerleyen süreçte Rus çarlığının ve günümüz Rusya'sının oluşmasına kadar giden bir sürecin başlangıç aşamasını teşkil edecektir. Vladimir Suzdal Knezliği topraklarına yerleşen Ruslar yerli Fin kavimleriyle de kaynaşacaklar zaman içerisinde Kiev'deki ve Galiçya'daki soydaşlarından da farklılaşacaklardır. Bu durum tarihi süreç içerisinde oluşacak olan Rus Ukraynalı ayrımının belirginleşmesine de yol açacaktır.

XIII.yüzyıl'ın başlarından itibaren doğu Avrupa bölgesinde hakimiyetini sağlamlaştıran Altınorda Devleti zaman içerisinde, Çağatay ulusundan Harezm'in tamamını İlhanlılardan ise Azerbaycan bölgesini isteyerek egemenlik alanlarını genişletmek istemiştir. Zira Azerbaycan, siyasi konumunun ve iktisadi olarak önemli bir bölge olmasının da tesiriyle Altınorda'nın ilgisini çekmiştir. Azerbaycan'ı ele geçirmek için çalışan Altınorda hanlarından Berke Han Memlüklerle ittifak kurarak İlhanlılara karşı bir cephe oluşturmuş ve 1263 yılında sefere çıkarak Terek ırmağı civarında İlhanlı kuvvetlerini bozguna uğratmıştır. Fakat Rus topraklarındaki Knezlerin Tatarların doğru vergi toplayabilmek için yaptırdıkları nüfus sayımına isyan etmesi üzerine Azerbaycan tam anlamıyla ele geçirilememiştir. Zira Altın Orda kuvvetleri çıkan isyan üzerine geri dönmeye ve asi Knezliklerin üzerine giderek onların isyanını bastırmakla uğraşmaya zorlanmak durumunda kalmıştır.[13] Tüm bu mücadeleler içerisinde yıpranan Altınorda Hanlığı iktisadi açıdan kendisi için önemli gördüğü Azerbaycan topraklarında kalıcı bir hâkimiyet sağlayamamıştır. Ayrıca bu dönemde Balkanlarda da siyasi karışıklıkların artması Hanlığın yönünü batıya çevirmesine sebep olmuş, Hanlık iktisadı refahını sağlamak için bu topraklarda etkin olma yoluna gitmiştir.

[13] Mustafa Kafalı, ''Cuci Ulusu Ve Ak Orda (Altın-Orda) Gök-Orda Hanlıkları''., s. 66

Rus Knezliklerindeki karışıklıkları bastırdıktan sonra yönünü batıya çeviren Altınorda Hanı Berke Han, Tuna nehrinin batısındaki toprakları istila etmek için harekete geçmiş bunun için Altınorda Devletinin sağ kol emiri Nogay Bey'i görevlendirmişti. Nogay Bey, konumu itibariyle Altınorda Devletinin batı yakasındaki Kabilelerden sorumlu olup onların idarecisi konumundaydı. Berke Han'ın emri üzerine harekete geçen Nogay bey, emrindeki kuvvetlerle Bizans'ı yenilgiye uğratıp Enez kalesinde hapsedilen II.İzzeddin Keykavus ve oğullarını kurtarıp Kırım'a yerleşmelerini sağlamış II.İzzeddin'e bağlı bulunan Türkmen boylarının da bir kısmını da Dobruca'dan Kırım'a götürmüştür. Emir Nogay batıya olan seferleri sayesinde hem bu bölgeden hatırı sayılır bir oranda ganimet elde etmiş hem de Balkan prensliklerini kendi hâkimiyetine sokarak devletin egemenlik sahasını genişletmiştir. Yine bu dönemde Bulgar Devletinin Bizans'a saldırması ve Bizans'ın da Altınorda'dan yardım istemesi üzerine Emir Nogay 1277 yılında bir kez daha Balkan seferine çıkmıştır. Bizans İmparatoru Mihail'e yardım olarak gelen bu kuvvetler Mihail'in kuvvetleriyle ile birleşerek Bulgaristan Çarı İvaylo'yu mağlup etmişlerdir.[14] Bunun üzerine Bulgar Devleti de Altınorda Devletine tabi olmuştur.

Bu tabiiyet üzerine Bulgar Çarı Tereti'nin oğlu Svetoslav bağlılık işareti olarak Emir Nogay'ın sarayında esir olarak tutulmuş Terteri'nin kız kardeşi ise Nogay'ın oğlu Çaka ile evlendirilmiştir. Bununla beraber Emir Nogay, Çar Terteri'yi azledip yerine Smileç'i tahta çıkarmış Bulgar Çarlığını daha sıkı bağlarla kendisine bağlamıştır. Bu bağlılık neticesinde Bulgar Çarlığında dolaşımda olan paralar Emir Nogay adına basılmış Çar Smileç'in ölümüyle de Emir Nogay Han'ın oğlu Çaka Bulgar Çarı olarak tayin edilmiştir.[15] Dobruca'daki İsakçı şehri bu dönemde Nogay Han'ın oğlunun

[14] Sami Nogay, **Nogay Türkleri**, Ayrıntı Basımevi, Ankara, 1997., s. 28

[15] Kollektif, **Doğu Avrupa Türk Tarihi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013., s. 594

merkezi olmuş bu bölge başta olmak üzere Dobruca'ya çok sayıda Nogay yerleştirilmiştir. Çaka'nın bu bölgede Han olmasıyla beraber Nogay'a tabii bulunan Vidin Bulgar Çarı Şişman Nogay'ın emriyle Sırbistan'a sefer düzenlemiş Hvortsana'ya kadar olan bölgeyi tahrip etmiş ve bu bölgede de Nogay'ın egemenliğini yaymaya çalışmıştır. Sırp kralı ise buna cevap olarak Nogay'ın idaresinde bulunan Braniçev Bulgar Knezliğine saldırmışsa da Emir Nogay'ın çok büyük bir orduyla üzerine gelmeye hazırlandığını öğrenince 17 yaşındaki oğlunu ona rehin olarak göndermiş ve ona tabiiyetini arz ederek seferden vazgeçmesini sağlamıştır. Böylece Sırp Krallığını da egemenliği altına alarak Balkanları büyük ölçüde idaresi altında birleştiren Nogay Han, Don nehrinden Edirne'ye kadar olan geniş coğrafyada hüküm sürer hale gelmişti. Balkanlarda kazandığı bu başarılar sayesinde Ruslarca Çar olarak anılan Nogay Han Altınorda Hanı'na bağlı olmasına rağmen neredeyse onun nüfuzunu gölgeler hale gelmişti. Zamanla Altınorda Devletinin taht mücadelelerine de müdahil olan Nogay Han Altın Orda Hanı Tula Buka Han'a karşı taht mücadelesine girişen Tuda Mengü'nün oğlu Tokta'ya yardım etmiş ve onun tahta çıkmasını sağlamıştı. Tokta Han tahta çıktıktan sonra Altınorda devletinde fazlaca nüfuz kazanmış olan aynı zamanda Cengiz soyundan gelmesi sebebiyle Don nehrinin batısındaki Türk kavimleri tarafından adeta Han olarak telakki edilen Nogay'ı, kendi tahtına bir tehdit olarak görmüş ve ona karşı harekete geçmeye karar vermiştir. İki taraf Don nehri dolaylarında 1298 yılında savaşa tutuşmuşlar cereyan eden savaşı Nogay Han kazanmıştır.[16] Emir Nogay bu galibiyetten sonra batıya dönmüş ve daha önce Tokta'nın kendisine hediye ettiği Kırım bölgesini ilhak etmiştir.[17] Oğlunu Kırım bölgesine Tudun olarak tayin eden Nogay, aslında mağlup olan Tokta'nın ordusunu takip etmeyerek onun zaman kazanarak

[16] Kollektif, **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 595

[17] Altay Tayfur Özcan, **Moğol Rus İlişkileri (1223-1341)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017., s. 351

kuvvetlenmesine yol açmıştı. Nitekim Mağlup olan Tokta 1299 yılında İtil boyundan topladığı daha büyük kuvvetlerle harekete geçerek Nogay'ın üzerine yürümüş ve onu bugünkü Poltava ili yakınlarında cereyan eden savaşta mağlup etmişti. Ağır bir şekilde bozguna uğrayan Nogay Han savaş sırasında hayatını kaybetmişti.[18]

Onun vefatı ile beraber Altınorda Emiri sıfatıyla Han adına idare ettiği aslında fiilen hükümdarı bulunduğu Don nehrinin batısındaki Bozkırlar da mutlak olarak Tokta Han'ın idaresine geçmiştir. Nogay Bey'in vefatıyla beraber Don'dan Tuna'ya kadar olan bozkırda oluşmaya başlayan ve esasını bu bölgede yaşayıp Emir Nogay'a itaat eden çeşitli Moğol-Türk kabilelerinin oluşturduğu kavmi yapılanma da dağılmaya yüz tutmuş bu kavimler Altınorda Hanları tarafından İtil nehri civarlarına yerleştirilmiştir. Bununla beraber bu kabilelerden bir kısmı doğuya göç etmeyerek Kırım'da kalmaya devam etmişlerdir. Nogay Han'ın sağlığında ona naipler vasıtasıyla vergi ödeyen bu kabileler onun vefatından sonra da Kırım'da kalmaya devam etmişlerdir. Nitekim daha Emir Nogay zamanında dört büyük kabile şeklinde teşkilatlanan bu kavmi yapılanma daha sonra Kırım Hanlığı devrinde Kırım yarımadasında hüküm sürecek olan Karaçi beylerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu yeni kavmi yapılanma sadece Kırım'da değil Hanlığın doğusunda da oluşmuştur. Buna göre Nogay'a bağlı olan kavimlerin büyük bir kısmı Tokta Han'ın tüm devlete hakim olmasıyla beraber ona bağlanıp onun tarafından daha sıkı bir şekilde gözetim altında tutulmak için İtil nehri civarına göç ettirilseler de tarihi süreç içerisinde Emir Nogay'a bağlılıklarından dolayı Nogay olarak anılmaya başlanmışlardır.[19] Bu durum ilerleyen yüzyıllarda İtil Yayık Emba gibi nehirlerin civarında yerleşecek olan Nogay ulusunun ve Nogay Ordanın oluşmasına

[18] Kolektif, **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 596

[19] Mehmet Alpargu, ''Dünden Bugüne Kafkasya'da Nogaylar'', **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri**, İstanbul, 1996., s. 201

zemin hazırlamıştır.[20] Nitekim bu kabileler ilerleyen süreçte Altınorda Devletinin fetret dönemine girmesiyle beraber Altınorda Hanlarının dahi desteklerini almaya çalıştığı devletin en önemli güç odaklarından biri haline gelmişlerdir. Öte yandan Emir Nogay'ın öldürülmesiyle beraber Altınorda Hanlığının batıda kurmaya başladığı yeni örgütlenme de dağılmış Balkan Prenslikleri Altınorda egemenliğinden çıkmıştı. Bu gelişme ile beraber Nogay'ın Balkanlara ve Dobruca taraflarına yerleştirdiği Türk halkları da başsız kalmıştı. Buradaki Türk kavimleri ancak Osmanlı hâkimiyeti ile beraber bölgelerinde yeniden avantajlı bir konuma yükselecektir.

Tokta Han, Nogay Bey'i ortadan kaldırıp ülkesinde birliği sağlamasıyla beraber baş düşmanı İlhanlıların üzerine yürüdü. İlhanlılar ve Altınorda devletleri başlangıçta Karakurumda'ki büyük Moğol Hanına bağlı olsalar da bağımsızlıklarını kazanmalarıyla beraber Azerbaycan bölgesinin kimde kalacağı ile ilgili anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Altınorda Hanları bu bölgenin Cengiz Handan sonra Cuci ulusunun hakkı olduğunu söyleyerek İlhanlı devletinin bu toprakları gasp ettiğini vurguluyor ve bölgeyi geri almak için hazırlık yapıyordu. Bu bölge aynı zamanda Altınorda devleti için ipek ticareti açısından da önemliydi. Bu sebeplerle Tokta Han Emir Nogay tehlikesini bertaraf ettikten sonra bu mesele üzerine eğildi. Tokta Han bu amaçla 1303 yılında Azerbaycan üzerine sefere çıktıysa da bu seferde iki taraf da birbirilerine kesin bir üstünlük sağlayamadı. Bunun üzerine Tokta Han ordusuyla Deşt-i Kıpçak'a geri döndü.[21] Bundan sonraki süreçte İlhanlılar üzerine bir sefer düzenlemeyen Tokta Han 1313 yılında hayatını kaybederek yerini Özbek Han'a bıraktı. Tokta Han döneminin en önemli gelişmelerinden biri de Altınorda Devletinin o zamana kadar sağlamış olduğu

[20] Mehmet Alpargu, ''XVI.Yüzyılın Ortasında Nogay Türkleri Ve Ordaları'', **Emel Dergisi**, S.215, İstanbul, 1996., s. 34

[21] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2016., s. 115

Rus Knezlikleri arasında denge sağlama politikasının ihlal edilmeye başlanmasıdır. Bu dönemde hana daha sadık olan ve vergilerini ödeyen Moskova ve Tver Knezlikleri Rostov Knezliğine karşı desteklenmeye başlanmıştı. Buna göre Pereslavl Moskova'ya Vladimir Knezliği ise Tver Knezliğine verilmişti. Bu durum bu Knezliklerin zaman içerisinde Rostov Knezliğine karşı üstünlük sağlamasına ve Moskova Knezliğinin yükselişine zemin hazırlamasına sebep olmuştur. Nitekim 1312'de Rus Knezliklerini teftişe giderken vefat eden Tokta Han, Nogay'ı ortadan kaldırdıktan sonra ülkesinin idaresinde reformlar yapmak istemiş bu amaçla Rus topraklarında kendisine karşı bir isyan çıkmaması için sadık gördüğü Knezliklere ayrıcalık tanımıştır.[22] Fakat onun bu politika çerçevesinde Moskova'yı desteklemesi ileride Hanlığın başına olumsuz sonuçlar açacaktır. Bununla beraber Tver Knezliğine de ayrıcalıklar tanıması onun Moskova ile beraber Tver Knezliğini de güçlendirerek iki Knezliğin gücünü birbirine karşı bir denge unsuru olarak kullandığını göstermektedir. [23]

Tokta Han'dan sonra tahta çıkan Özbek Han kendinden önceki dönemlerde sağlanan iç huzurun da etkisiyle devletin kaynaklarını genellikle imar ve iskân çalışmalarına harcamıştır. Tokta'nın devlette siyasi otoriteyi ve birliği sağlaması sayesinde rahat ve müreffeh bir dönem geçirmiş olan Altınorda Hanlığı Özbek zamanında iktisadi olarak parlak bir dönem geçirmiştir. Nitekim bu dönemde birçok bölgede yeni şehirler kurarak yerleşik hayata geçmeye başlayan Tatarlar kurulan yeni şehirlerde yeni mimari eserler inşa etmeye başlamışlardır. Özellikle Kırım'da yeni camiiler yaptıran Özbek Han, kendi döneminde idari reformlar da yaptırmış devlet yönetiminde müftü kadı gibi yeni görevliler ihdas ettirmiş ve İslamiyetin de etkisiyle

[22] Altay Tayfur Özcan, **Moğol Rus İlişkileri (1223-1341)**., s. 359

[23] A.Yakubovski, **Altın Ordu Ve Çöküşü**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002., s. 127

Noyanları emir olarak adlandırılmaya başlamıştır.[24] Bu dönemde daha merkezi bir devlet politikası izlenerek devletin taşra bölgesinde hâkim olan kabile güçlerinin egemenliklerini sınırlama yoluna gidilmiş ve taşraya merkezden devlet memurları yollamıştır. Bu çabalarla beraber Özbek Han devlet içerisindeki merkezi otoriteyi daha da artırmıştır. Bu durum Hanlığın fetret devrine girdiği döneme kadar sürecek, Mamay ve Edige gibi kudretli Emirlerin ortaya çıkışıyla beraber Altınorda merkezi otoritesi yeniden zayıflayacaktır.

Özbek Han devrinde İlhanlı tahtına çocuk yaştaki Ebu Said Bahadır Han'ın çıkması ve Horasan'da Şehzade Yasavur isyanının yaşanmasıyla beraber İlhanlı tahtında karışıklığın yaşanması Altınorda devletinin bir kez daha Azerbaycan üzerine yürümesine sebep olmuştu. Bu amaçla Memluklerle de ittifak kuran Özbek Han saldırıya geçerek Kür nehri kıyılarına gelmiş ve Azerbaycan'a doğru hareket etmişti.[25] Onun sefere çıktığı sırada müttefiki Memlüklerin de güneyden Diyarbakır'a taarruz etmesiyle İlhanlılar iki ateş arasında bırakılmıştı. Fakat İlhanlı Emiri Emir Çoban'ın Azerbaycan'a hareket etmesi ve İlhanlıların direnmesi Altınorda seferini sonuçsuz bırakmıştı. İlhanlı Hanı Ebu Said'in ölümü ile beraber 1335'de yeniden Azerbaycan'a taarruz eden Özbek Han bu seferde de lojistik engellerden dolayı başarı sağlayamamıştır. Tüm çabalarına rağmen Azerbaycan'da egemenlik kuramayan Özbek Han 1341'de vefat etmiştir. Özbek devrinde iç politikada Moskova Knezliğinin siyasi olarak desteklenmesi politikası devam ettirilmiş ve bu amaçla Moskova Knezi Yuriy ile akrabalık bağı kurulmuştur.[26] Sürekli olarak Özbek tarafından desteklenen Moskova

[24] **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 602

[25] Osman Özgüdenli, **Gazan Han Ve Reformları**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2009., s. 220

[26] Yakubovski, **Altın Ordu Ve Çöküşü**., s. 129

Knezliği, onun döneminde Suzdal Knezliğine de hâkim olacak ve en büyük rakibi Tver Knezliğinin baskısından da kurtulacaklardır. Moskova Knezliği Özbek Han'dan gördüğü bu itibar sayesinde daha sonraki dönemlerde gücünü artırarak Rus Knezlikleri arasında en güçlü Knezlik konumuna gelecektir.[27] Özbek Han döneminde Deşt-i Kıpçak'taki kabilelerin İslamlaşması ve yerleşik hayata geçirilmesi uygulaması da son hız devam etmiş özellikle Kırım'da Özbek Han adına yapılan camiiler bölgenin İslamlaşmasına ve Türk-Tatar kimliğinin oturmasına katkı sağlamıştır.

Özbek'ten sonra tahta oğlu Tini Bek çıksa da onun kısa bir süre sonra vefat etmesiyle beraber Altınorda Hanı Canibek olmuştur. Altınorda Devletinin en büyük Hanlarından olan Canibek, İran'da İlhanlıların yıkılması ile ortaya çıkan bölünmüş siyasi yapıdan faydalanarak bir kez daha Azerbaycan'a sefer düzenleyerek bölgeyi almayı amaçlamıştır. Bu sefer sayesinde 1356 yılında Azerbaycan'ı ve Tebriz'i alarak buraya hâkim olan Canibek Han bölgeye oğlu Berdibek'i vali olarak atamıştı. Cuci ulusunun yüz yılı aşkın süredir hedeflediği bölgeye hâkim olarak Deşt-i Kıpçak'ta büyük otoriteye kavuşan Canibek Giray Azerbaycan fatihi olarak ülkesine dönmekte iken oğlu Berdibek'in isyanı ile karşılaşmış ve katledilmişti. Babası Canibek'i öldürdükten sonra tahta çıkan Berdibek Han tahtta rakipsiz olarak kalmak için 12 kardeşini de idam ettirmişti.[28] Altınorda Merkezi otoritesinin giderek güçlü hissedildiği bu dönemde bir taraftan İslamlaşma ve merkezileşme devam ederken Hanlık giderek İmparatorluk geleneklerine sahip olma yolunda ilerliyordu. Bununla beraber Hanlığı döneminde büyük başarılar elde edemeyen Berdibek, yeni ele geçirilen Azerbaycan'ı koruyamayarak elden çıkmasına neden olmuştu. Hayatta kalan tek oğlunun da kendinden önce ölmesiyle beraber vârissiz kalan Berdibek Han kısa bir süre sonra

[27] Altay Tayfur Özcan, **Moğol Rus İlişkileri (1223-1341)**., s. 367

[28] Kollektif, **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 605

hayatını kaybedince Altınorda Hanlığı tamamen başsız kalmıştı. Bu durum sonucunda ülkede bir anda büyük bir karışıklık yaşanmış ve siyasi belirsizlik doğmuştu. Bu siyasi belirsizliğin de tesiriyle ortaya çıkan fetret dönemi yirmi yıla yakın sürecek ve bu dönem boyunca çok sırada Hanlık talibi Saray'da tahta çıkmak için birbiriyle mücadele edecektir. [29]

1360 yılından 1380 yıllarına kadar geçen fetret döneminde İtil nehrinin batısındaki Altınorda topraklarında 20'ye yakın Han hüküm sürmüş fakat hiçbirisi Hanlığın üzerinde mutlak bir otorite kuramamıştır. Bu dönemde özellikle Berdibek Han zamanında nüfuz kazanarak Han ile akrabalık bağı kurmuş Mangıt kabilesinin İtil boylarında meskun olan bir koluna mensup Emir Mamay güç kazanmış Kırım başta olmak üzere İtil nehrinin batısındaki tüm Altınorda topraklarında idareyi sağlayarak devleti perde arkasından yönetmiştir. Destekçilerinin önemli bir kısmı Kırım'da ve Don nehrinin batısında yer almasına rağmen Altınorda tahtını daha iyi kontrol etmek için Saray yakınlarına mevzilenen Emir Mamay kazandığı güç sayesinde Altınorda Hanının kim olacağına dahi karar vermeye başlamıştır.[30] Yaşanan taht kavgalarına sürekli müdahil olan Emir Mamay iç mücadeleler sırasında istediği Hanı destekleyerek tahta çıkarmış onlarla anlaşamayacağını anladığı zamanlarda da onları yerinden ederek kendisine zorluk çıkarmayacak başka bir hanın idareyi ele geçirmesini sağlamıştır. Onun döneminde Altınorda devletinin ana omurgasını teşkil eden İtil ırmağı ve batısındaki bozkırlar yoğun iç mücadeleler ile yıpranmış çok sayıda Tatar taht mücadeleleri sırasında hayatını kaybetmiştir. Bununla beraber Kırım merkezli batı Ak Orda topraklarını vali sıfatıyla bizzat elinde tutarak bölgesini iç savaşlardan uzak tutmaya çalışan Emir Mamay Kırım'dan ve batı bölgesinden gelen Şirinleri de kendi

[29] Kollektif, **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 606

[30] Yakubovski, **Altın Ordu Ve Çöküşü**., s. 132

bünyesine katarak gücünü artırmıştı. Özellikle Kırım'da yaşayan ve ilerleyen süreçte Kırım Hanlığında da önemli bir siyasi rol üstlenecek olan Şirin kabilesi bu dönemde birkaç parçaya ayrılarak doğuya ve kuzeye doğru yayılmışlar önemli bir kısmı da Emir Mamay'ın idaresine girerek doğuya gitmişlerdi. Emir Mamay'ın idaresindeki bu kabileler zamanla daha da kaynaşarak İtil'in doğusuna Yayık ve Emba nehirleri kıyılarına da yerleşecekler ve Nogay Orda halklarının etnik oluşumuna katkıda bulunacaklardı. Emir Mamay'ın fetret döneminde Altınorda üzerinde kurduğu idareyle beraber Deşt-i Kıpçak Kabileleri Emir Nogay'dan sonra ilk kez bir Emir'in idaresinde birleştirilmişler ve handan çok onun emirlerini uygulamışlardır. Rus kayıtlarında dahi resmiyette bir vali olmasına rağmen han olarak telakki edilen Mamay Emir Nogay'ın siyasi mirasını devralmış ve uzun yıllar Altınorda bozkırlarında tek başına egemenlik sürmüştü.

Bununla beraber yirmi yıla yakın süren Fetret dönemi Rus Knezliklerinin de harekete geçmesine sebep olmuş ve onların 1370 1373 ve 1376 yıllarında tarihlerinde ilk kez olarak Altınorda Devletine karşı taarruza geçmelerine, Kazan yakınlarını yağmalamalarına sebep olmuştur. Bu saldırıların büyük bir kısmı Tokta ve Özbek Han döneminden beri kazandığı statü ile beraber gücünü daha da artıran Moskova Knezliği tarafından gerçekleştirilmiştir. Uzun bir dönem içerisinde Ryazan dışında hemen hemen tüm Rus topraklarına hâkim olan Moskova Knezliği, Altınorda için büyük bir tehdit haline gelmişti.[31] Bu durum üzerine haddinden fazla güçlenen Moskova'yı dizginlemek için 1378 yılında sefere çıkan Emir Mamay Moskova kuvvetlerine karşı mağlup olmuştu. Ardından Altınorda topraklarının genelinden topladığı çok daha büyük bir orduyla Moskovalıların üzerine bir kez daha giden Mamay Kulikovskaya bölgesinde

[31] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 145

yapılan savaşta başlarda üstünlük sağlasa da mağlup olarak geri çekilmişti.[32] Tatarların mağlup oluşunda, Mamay'ın bozguna uğramaya yüz tutmuş Rus ordusunu takip etmeyişi ve Moskovalıların savaş sırasında aniden ihtiyat kuvvetlerini muharebe meydanına sürmeleri büyük rol oynamıştı.

Altınorda'nın yaşadığı yirmi yıllık bu fetret döneminde ona hukuken bağlı bulunan Gök Orda bölgesinde siyasi ortam daha sakin seyretmiş bölge fetret devri sırasında Çimtay ve Urus Hanlar tarafından idare edilmişti. Çimtay Han'dan sonra 1374'de tahta çıkan Urus Han Sığnak merkezli olmak üzere Gök Orda Hanlığını idare etmeye başlamıştı. Fakat o da bir müddet sonra Çağatay topraklarına kaçarak Timur'dan destek alan Toktamış tarafından mağlup edilmiş Gök Orda'da Hanlık Toktamış'a geçmişti. Toktamış Ak Orda'da nizamı sağladıktan sonra batıya ilerleyerek Emir Mamay'ı 1380 tarihinde yapılan Kalka savaşında mağlup etmiş Saray bölgesini daha sonra Mamay'ın valiliğini yaptığı Kırım ve batı Altınorda bölgesini ele geçirmiştir. İdaresi altındaki tüm bozkır kabilelerini rakibinin idaresine kaptıran ve bu suretle tüm gücünü kaybeden Emir Mamay, Kırım yarımadasına, Kefe Ceneviz Kolonisine kaçmış orada Cenevizliler tarafından katledilmiştir. Onun ölümüyle rakipsiz kalan Toktamış Han, Moskova üzerine yürüyerek 1382 yılında şehri kuşatmış Moskovalıların barış isteyip kale kapılarını açmaları üzerine hile ile şehre girerek büyük bir yağma hareketinde bulunmuş Moskova'yı baştanbaşa yağmalamıştır. Şehrin alınmasından sonra Moskova başta olmak üzere tüm Rus Knezliklerini daha sıkı bağlarla kendisine bağlayan Toktamış 1384 yılında Cuci ulusuna ait saydığı Harezm'i de ele geçirmiş akabinde Tebriz'e yürümüştür. Toktamış Timur'a ait olan Tebriz'i daha önce Moskova'yı aldığı gibi hileyle alarak yağmalamış bu durum Timur ile aralarında savaş çıkmasına neden olmuştur. Öyle ki 1391 yılında Kunduzca'da yapılan savaşta mağlup

[32] Yakubovski, **Altın Ordu Ve Çöküşü**., s. 151

edilen Toktamış mağlubiyete rağmen 1394'de tekrar Şirvan'a girmiştir. Bunun üzerine ona esaslı bir darbe indirmek için harekete geçen Timur Han 1395'de Terek nehri üzerinde Toktamış'ın ordusuyla savaşa tutuşmuş ve onu çok daha ağır bir bozguna uğratmıştır.[33] Savaştan sonra Deşt-i Kıpçak içlerine kadar giren Timur çok sayıda bozkır kabilesi obasını da tahrip ederek bölgede büyük yağma hareketinde bulunmuştur.[34]

Timur'un çekilmesiyle Toktamış da tahtını kaybetmiş Altınorda Devletinin yeni Hanı Timur Kutluk olmuştu. Onun han olmasıyla beraber idare büyük ölçüde Emir Edige'nin eline geçmiş, Hanlık merkezi otoritenin zayıflamasıyla beraber yeniden kudretli Emirler tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Bu arada Litvanya Kralı ile anlaşarak Timur Kutluk'a saldıran Toktamış bir kez daha mağlup olmuş bu mağlubiyet üzerine de Timur Han'a sığınarak yardım istemiştir. Altınorda Devleti'nin Emir Edige'nin liderliğinde yeniden güçlenmesini ve kendine tehdit oluşturmasını istemeyen Timur, Toktamış'a destek vermeye söz vermişse de buna ömrü vefa etmemiştir. Timur'un 1405'teki ölümüyle rahatlayan Edige 1408'de Moskova üzerine düzenlediği seferle onları tekrar hâkimiyetine almışsa da 1410 yılında Timur Kutluk'un haleflerinden Timur'a yenilmiş ve Kırım'a çekilmiştir. Soy itibariyle de Emir Mamay gibi Emir Nogay taraftarlarının soyundan gelen Emir Edige tıpkı onlar gibi bozgundan sonra Kırım'ı yurt edinmiş ve burada yarı bağımsız bir şekilde Saray'a tabi olmadan yaşayarak 1416 yılından itibaren Litvanya topraklarına yağma seferleri düzenlemeye başlamıştır. Fakat bu durum Saray'daki Hanlar tarafından hoş karşılanmamış Edige Mirza 1419'da üzerine gönderilen birlikler tarafından mağlup edilerek esir edilmiş kısa

[33] İsmail Aka, **Timur Ve Devleti**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000., s. 21

[34] İlyas Kamalov, Timur'un ''Hayali'' Moskova Seferi, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.23, Trabzon, 2009., s. 35

bir süre sonra da hayatını kaybetmiştir.[35] Burada asıl dikkati çeken en önemli hususlardan biri ise Kırım'ın giderek Altınorda Hanlarının merkezi otoritesinden kaçmak isteyen Tatar gruplarca mesken tutulması hadisesidir. Öyle ki Emir Mamay devrindeki mücadelelerle başlayan ve Edigeyle beraber hız kazanan bu süreçle beraber Kırım'a Emir Nogay'ın İtil boyundaki taraftarlarından ve Altınorda Hanlarının merkezi otoritesinden kaçmak isteyenlerden birçok grup gelecek böylece ileride oluşacak olan Kırım Hanlığının etnik alt yapısı oluşacaktır. Nitekim gelen bu gruplar Kırım nüfusunun şenlenmesine sebep olmuş Kırım'ın Kazan bölgesiyle beraber Hanlığın en yoğun nüfuslu bölgelerinden biri olmasına Kırım'daki kabilelerin kendi aralarında Karaçi teşkilatı adı altında teşkilatlanmalarına sebep olmuştur. Bu Karaçi beyleri Şırın Barın Argın Kıpçak olarak dörde ayırılırken Kırım toprakları da bu dört kabileye ve onlara bağlı küçük boylara bölüştürülecekti.[36] Bu kavimlerden özellikle Argın Kıpçak gibi kabileler hem Kırım bölgesinde hem de bazı başka zümrelerinin bulunduğu Kazan ve İtil bölgesinde önemli bir otoriteye sahip olmuşlardır. Bu homojen kavmi yapılanma sayesinde Deşt-i Kıpçak bozkırları içerisinde aynı isimli kabileler farklı parçalara ayrılarak birçok hanlığın bünyesinde yer almışlar ve farklı coğrafi bölgelerde yaşamışlardır.

Edige'nin vefatıyla bir kez daha fetret devrine giren Altınorda Hanlığı ilerleyen süreçte kudretli bir Han veya Emir çıkaramamasıyla dağılmaya yüz tutmuştur. Yaşanan taht kavgaları neticesinde Deşt-i Kıpçak'ta yaşayan kabilelerde kendi aralarında bölünmelere gitmişlerdir. Bu dönemde kabileler özellikle Yayık İtil bölgeleri ile Kırım Kazan gibi bölgelerde toplanmaya başlamışlardır. Yayık ve İtil bölgelerinde toplananlar zaman içerisinde eski Nogay Han'a bağlılıklarından dolayı Nogaylar olarak

[35] **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 615

[36] Serkan Acar, **Kasım Hanlığı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008., s. 194

adlandırılacaklardır. Hanlığın merkezi olan İtil nehri civarında Nogay ulusu oluşurken batı bölgesinde yaşayan Kıpçak kabileleri de bozkırda yaşanan siyasi kavgalardan ve iç savaşlardan bunalarak korunaklı bölgelere göç etmeye başlayacaklardır. Bu amaçla Or kıstağı tarafından korunan Kırım ve eski Bulgar şehirlerinin bulunduğu ücra bir yer olan Kazan yoğun oranda göç alacak bu Kıpçak kabileleri bölgedeki nüfusa katılarak ileride oluşacak olan Kırım ve Kazan Hanlıklarının etnik oluşum sürecinin tamamlanmasına yol açacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise bu kavmi yapılanmaların ve bölünmelerin tamamen suni olduğudur. Nitekim Kırım'da kalan Kıpçak kabileleri de kadim dönemde Emir Nogay'a bağlı olsalar da bulundukları konumdan ötürü Kırımlılar olarak adlandırılmışlar zaman içerisinde soydaşları olan Nogaylardan farklılaşmışlardır.[37] Bu kabilelerin nüfuslarının büyük ölçüde eski Kıpçak devrinden kalma Türk kabilelerinden teşekkül ettikleri bilinmektedir. Bu kadim kavmi yapılanmaların da zaten Moğollar tarafından kendi idarelerindeki çeşitli boylara dağıtılarak oluşturulmuş yeni yapılanmalar olduğu da bilinmektedir. Bu yüzden Kırım ve Altınorda Hanlıklarında bulunan Kongirat Nayman Mangıt gibi kabilelerin adları Kıpçak kabilesi adı olmamasına rağmen büyük ölçüde Kıpçak nüfus içeriyordu. Çünkü Deşt-i Kıpçak'taki bu kabile gruplarının idaresi, sayıca az bir konumda olan Moğol veya Kıpçak olmayan gruplara verildiyse de bu kabile gruplarının içerisinde eski Kıpçak Konfederasyonundan kalma çok sayıda kabile vardı.

Altınorda Devletinin dağılmaya yüz tutmasıyla Saray'da egemenliklerini sağlayamayan Hanların bir kısmı korunaklı bir bölge olan Kırım bölgesine çekilmeye ve burada Hanlıklarını ilan etmeye başlamışlardı. Nitekim bu amaçla Uluğ Muhammed Han Saray'da ve Altınorda devletinin merkezinde egemenlik sağlayamayınca 1419 yılında Kırım'a gelerek kendini Han ilan etmişti. Fakat burada uzun süre kalmayan

[37] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 159

Uluğ Muhammed 1427 yılında Saray tahtını ele geçirerek burada Altınorda Hanı olmuştur. Onun Kırım'ı terk ederek Saray'da Han olmasıyla Kırım bölgesinde de Devletbirdi isminde başka bir Han 1427 yılında hâkimiyet kurmuş Hanlığını ilan etmişti. Bu gibi gelişmeler ile beraber zaman içerisinde Altınorda'nın bir eyaleti haline gelen Kırım'ın ondan ayrılmaya başlamasına ve bölgede farklı Hanların hüküm sürmesine neden olmaya başlamıştı. Zaman içerisinde Altınorda Devletindeki bölünme daha da şiddetlenmişti. Nitekim Saray tahtında da uzun süre kalamayan Uluğ Muhammed Han Kazan'a çekilerek Han olmuş, Kırım'da ise Hacı Giray idareyi ele geçirmiştir.[38] Bu gelişme ile beraber Kazan'da Kırım'da ve Saray bölgesinde üç farklı Han ortaya çıkmış ve Altınorda Devleti tamamen parçalanmıştır.[39] Hacı Giray ise Şirin Beyi Eminek Mirza'nın yardımıyla zapt ettiği Kırım'da idare kurarak Cenevizlilerin hâkim olduğu Kefe dışında tüm yarımadayı ele geçirmişti. Kırım'da kontrolü ele geçirmesinde büyük emeği görülen Giray kabilesinin adını unvan olarak kendi üzerine alarak Kırım'daki yeni Hanlığın ilk Hanı olan Hacı Giray Perekop kıstağının hemen dışındaki Kıpçak kabilelerini de Kırım'a iskân ettirerek gücünü arttırmayı amaçladı. Kuzey Kafkasya ve Don boylarındaki[40] Giray kabilesi kollarının desteğinin de sayesinde Kafkasya'da da egemenlik sağlayan Hacı Giray bu bölgeye gerçekleştirdiği seferlerle Kafkasya'daki Jane Natukhay, Hatukay, Bjedug, Mahoş, Şapsığ, Ubıh, Abzeh, Adamey, Temirguey, Acoy, Capsun, Şefake gibi Çerkes kabilelerinin yanı sıra Kabardeyler bölgesinde de Kırım hâkimiyeti sağlanmıştı. Ayrıca Oset Karaçay Malkar İnguş gibi halkları nüfuzu altında bulunduran Kabardey Prensliği ve Dağıstan

[38] Muzaffer Ürekli, **Kırım Hanlığının Kuruluşu Ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989., s. 18

[39] Ürekli, A.g.e., s. 19

[40] H.İnalcık, ''Giray'', **DİA**, C.14, TDV, İstanbul, 1996., s. 77

bölgesindeki Gazi Kumuk, Avar, Haytak Tabarasan devletleri de[41] Hacı Giray'ın egemenliğini tanımıştı. Bu egemenlik sayesinde Kafkasya halklarından yıllık olarak vergi alabilen Kırımlılar istedikleri miktarda vergiye ulaşamadıkları zaman da bölgeye yıkıcı akınlar düzenlemişlerdir. Buna karşılık Terek nehrinin kuzeyinde, Deşt-i Kıpçak sahasındaki Nogay kabileleri üzerinde tam olarak egemenlik kurulamamıştı. Bu bölgedeki pek çok kabile coğrafi yakınlığın da etkisiyle genel olarak Saray'daki Altınorda Hanı'nın egemenliğini tanıyordu.

Hacı Giray, Kafkasya'daki bu egemenliğin dışında Kırım yarımadasındaki kabileler üzerinde de mutlak bir idare kurmuştu. Bu dönemde Kırım'da birkaç tane güçlü kabile yapılanması mevcuttu. Emir Nogay Emir Mamay ve Emir Edige zamanlarında Kırım'a yapılan göçlerle beraber şekillenen bu kavmi yapılanmaya göre Kırım yarımadasının batı kısmında Kıpçak kabilesi doğuda Şirin Kabilesi Akmescid (Simferepol) civarında Barın Kabilesi onların kuzey doğusunda Argın Kabilesi Bahçesaray'ın batısında ise Yaşlav Kabilesi hâkimdi. Kırım yarımadasının kuzeyinde ise Mangıt-Mansur Nogay kabileleri hâkimdi ve bu kabilelerin hâkimiyet sahası Or Kapu'nun dışına da çıkıyordu. Askeri olarak da çok güçlü bir konumda bulunan bu kabileleri Hanlıkça kontrol edilmesi daha kolay bir bölge olan Kırım yarımadası içlerine iskân ettirmek, tarihi süreçte Hacı Giray başta olmak üzere birçok hanın ana amacı olacaktı. Bu bölgedeki kabilelerin ve bu kabilelerin bağlı bulundukları Mangıt-Mansur Beylerinin Kırım idaresine daha sıkı bağlarla bağlanması Hanlığın askeri gücünü artıracak, Hanlar kabile fertlerini orduya ve nüfusa kazandırmak Hanlığın suretiyle gücünü artırabilecekti. Yarımadanın güneyinde ise Cenevizlilere ait güçlü kaleler ve

[41] Fahrettin Kırzıoğlu, **Osmanlıların Kafkas-Ellerini Fethi (1451-1590)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998., s. 64

koloniler bulunmaktaydı.[42] Altınorda Devletinin siyasi karışıklık içerisine düştüğü dönemlerde daha da güçlenen bu Cenevizliler Hacı Giray ve Kırımlılar için büyük bir tehdit oluşturmaktaydı. Kendi döneminde Kırım'da nüfuzlu bir konumda yer alan Şırın, Barın, Argın, Kıpçak isimli dört önemli kabileyi idaresi altına alarak bölgede otorite sağlayan Hacı Giray Solhat'ı ele geçirmek isteyen güney Kırım'da mevzilenmiş Cenevizlileri 1434'de mağlup ederek onların 1454 yılına kadar Kırım aleyhinde hareket etmesini engellemişti. Fakat bu yıl içerisinde sahip oldukları ateşli silahların sayesinde Kırımlılara zor zamanlar yaşatan ve onların kuvvetlerini yer yer bozguna uğratan Cenevizliler Hacı Giray için önemli bir tehdit haline gelmişti. Bunun üzerine İstanbul'u yeni fethetmiş kuvvetli toplara ve ateşli silahlara sahip olan Osmanlılardan yardım isteyen Hacı Giray Osmanlı desteği ile Kefe Ceneviz kolonisini sıkıştırarak mağlup etmişti.[43] Müttefik Kırım ve Osmanlı güçleri zaferden sonra Cenevizlileri yıllık haraca bağlamışlar ve onları sindirmişlerdi.

Uğradıkları yenilgiye rağmen Cenevizliler Osmanlıların çekilmesiyle yeniden destek bularak Kırım ve Hacı Giray aleyhine harekete geçmişler ve onun oğlu Haydar Giray'ı kışkırtarak babasının tahtını gasp etmesini Hacı Giray'ın da Lehistan'a kaçmasını sağlamışlardır. Hacı Giray Lehistan'dan tekrar harekete geçerek tahtını geri alsa da Kırım Hanlığı üzerindeki Ceneviz baskısına engel olamamıştır. Hacı Giray'dan sonra tahta çıkan Mengli Giray'a karşı da Nur Devlet Giray'ı kışkırtan Cenevizliler uzun yıllar Kırım Hanlığında iç savaş çıkarmaya çabalamışlardır. Bu amaçla 1474

[42] Altay Tayfur Özcan, ''Altın Orda Hanlığı Zamanında Karadeniz'in Kafkasya Sahillerinde Cenovalı Tüccarlar, Kolonileri Ve Ticari Yaşam'', **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, C.7, S.1, İstanbul, 2020., s. 93

[43] Özcan, ''Altın Orda Hanlığı Zamanında Karadeniz'in Kafkasya Sahillerinde Cenovalı Tüccarlar, Kolonileri Ve Ticari Yaşam''., s. 102

yılında Şirin kabilesinin başına geçen Eminek'e karşı mücadeleye girişen Cenevizliler Mengli Giray Han'ı kullanarak Eminek'e müdahale etmişler ve onu azlettirerek yerine Sartak'ın Şirin beyi olmasını sağlamışlardı.[44] Bunun üzerine Eminek Bey Mengli Giray'a isyan ederek onu mağlup etmiştir. Bozguna uğrayan Mengli Giray, Kefe'ye Cenevizlilerin yanına kaçtı. Kırım'da kontrolü ele alan Eminek Mirza Hanlığın iç işlerini karıştıran Cenevizlileri tamamen bertaraf etmek için Sultan II.Mehmed ile irtibata geçerek yardım istedi.[45] Sultan Mehmed bölgeye Gedik Ahmed Paşa komutasında bir donanma göndererek 1475 yılında Kefe'yi ve Kefe Ceneviz kolonisinin hâkim olduğu Mangup Azak Taman Kerç Suğdak Balıklava gibi kaleleri ele geçirdi ve Kırım'ı Cenevizlilerden temizledi.[46] Bu başarıların ardından Cenevizlilerin elinde hapis olan Mengli Giray'ı kurtararak tahta çıkaran Gedik Ahmed Paşa onunla bir ahitname imzalayarak Kırım Hanlığının Osmanlı tabiiyetine girmesini de sağladı.[47] Bu ahitnameye göre Osmanlıların dostuna dost düşmanına düşman olmayı vaat eden Mengli Giray savaşlarda ona destek olmayı da taahhüt ediyordu.[48] Osmanlılar kurdukları Kefe Eyaleti sayesinde Kırım Hanlarını yakından denetlemeye başlıyorlar bu

---

[44] Hasan Abdullahoğlu, ''Ceneviz Membalarına Göre XV.Asırda Kırım Hanlığı'', **Azerbaycan Yurt Bilgisi Dergisi**, S.2., s. 376

[45] **Aşıkpaşazade Tarihi (1285-1502)**, Haz: Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2013., s. 272

[46] Yücel Öztürk, **Osmanlı Hakimiyetinde Ke**fe, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2014., s. 64

[47] Bedriye Sabit, **Kırım'ın Osmanlı İmparatorluğuna Eklenmesi Meselesi**, İstanbul, 1934., s. 15

[48] Halil İnalcık, ''Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi Ve Ahidname Meselesi'', **Belleten Dergisi**, S.30, Ankara, 1944., s. 193

sayede Osmanlı nüfuzunun bölgede kalıcı olmasını sağlıyorlardı.[49] Bu tabiiyet ile beraber Kırım Hanlığı ve onun idaresindeki Bucak Yedisan Kuban bölgesindeki Nogaylar ile Kırım Hanına tabi tüm Kafkas ulusları da hukuken Osmanlılara bağlanıyordu. Bu bölgelerdeki kabilelerin çıkardıkları düzensiz askeri kuvvetler yüzyıllar boyu Osmanlı seferlerine katılacak ve Osmanlılar adına savaşarak farklı devletlerin topraklarını yağmalayacaklardır. Çeşitli meydan savaşlarına da katılacak olan bu kuvvetler savaşlarda Osmanlı ordusunun önemli bir bölümünü teşkil edeceklerdir. Bu kuvvetlerin çoğunlukla düzenli birlikler olmayışı mezkûr güçlerin meydan savaşlarında kullanılmasını engellese de kabile güçleri tarafından gerçekleştirilen yağma saldırıları başarılı olmuştur. Bu saldırılar sayesinde doğu Avrupa ve Avrupa topraklarından on binlerce esir ve ganimet elde eden Kırımlılar hem kendilerinin hem de Osmanlıların iktisadi olarak zenginleşmesini sağlamışlardır. Osmanlılar da tarih boyunca bu güçleri ordularını kalabalık göstermek ve düşman topraklarına zarar vermek için kullanmışlar, doğuda ve batıda kendi yürüttükleri savaşlara sevk etmişlerdir.

Osmanlıların seferi başarıyla noktalayarak geri çekildikleri bir sırada Kırım'da büyük karışıklıklar olduğunu duyan Altınorda Hanı Seyyid Ahmed Han da bölgeye gelerek 1476 yılında Mengli Giray'ı mağlup etmişti. Bu hadise üzerine Kırım'ı elde eden Seyyid Ahmed Han, Kefe üzerine yürümüştür. Altınorda Hanı'nın Kefe'ye yürümesiyle Osmanlılar ve Altınorda arasında savaş ihtimali doğsa da Kefe Beyi'nin, İstanbul'dan yardım amaçlı bir donanmanın bölgeye gönderileceği söylentisini Altınorda ordugâhında yaymasıyla Seyyid Ahmed Han bölgeden çekilmek zorunda kalmış geri çekilirken de kendi himayesine aldığı Nur Devlet Giray'ı Kırım'a Han tayin

[49] İlber Ortaylı, **Osmanlı Döneminde Ana Hatlarıyla Kırım Hanlığı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1996., s. 74

etmeyi ihmal etmemişti. Bu şekilde Kırım Hanlığı, kısa bir süreliğine de olsa Altınorda egemenliğine girmişti. Fakat bu durum uzun sürmemiş, Mengli Giray 1478 yılında Şirin Beyi Eminek Mirza'nın ve müttefiki Osmanlıların gayretiyle yeniden tahta geçirilmişti. Böylece rakipsiz olarak Kırım tahtına oturan Mengli Giray, 1514'e kadar Kırım Hanlığını tek başına yönetmiştir. Bu Hanlık dönemi boyunca Altınorda Hanlığının Lehistan ile kurduğu ittifaka karşı Moskova ile ittifak ederek Lehistan topraklarına saldıran Mengli Giray, 1482'de Kiev'i de ele geçirerek bölgeyi yağmalamıştı. Hanlığı boyunca Lehistan'a düzenlediği seferlerle göz açtırmayan Mengli Giray, II.Bayezid'in devrinde Malkoçoğlu Bali Bey ile beraber hareket ederek Lehistan topraklarını büyük ölçüde yağmalamıştı.[50] Ayrıca onların müttefikleri Altınorda devletine de sefer düzenleyen Mengli Giray 1502 yılında başkentleri Saray şehrini ele geçirip tahrip ettirmişti.[51] Bu zaferiyle Lehistan Altınorda ittifakına karşı mutlak zafer kazanan Mengli Giray, her ne kadar zaferinden sonra Saray şehrinde ve İtil boyu üzerindeki Nogay kabileleri üzerinde mutlak bir egemenlik sağlayamasa da Altınorda Devletini yıkmış İtil boyunda sadece güçsüz Astrahan Hanlığının kalmasını sağlamıştı.

Mengli Giray, doğuda Altınorda Devletini yıkarken batıda da bir diğer rakibi olan Lehistan ile mücadeleye devam ediyordu. Bu dönemde Lehistan devletinin Hanlığın bağlı bulunduğu Osmanlılarla da arası bozulmuştu. Zira Lehistan'ın Osmanlıların himayesindeki Boğdan'ı ele geçirmek için harekete geçmesi Osmanlılarla olan ilişkileri bozmuş, Kırım Hanı da bu durumdan faydalanarak Lehlilere karşı yürüttüğü bu savaşı Osmanlılarla olan münasebetini geliştirmek için bir araç olarak da

[50] Mehmed Neşri, **Cihannüma Osmanlı Tarihi (1288-1485)**, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul, 2014., s. 315

[51] İlyas Kamalov, ''Altın Orda-Osmanlı Münasebetleri'', **Akademik Bakış Dergisi**, C.2, S.3, İstanbul, 2008., s. 196

kullanmaya karar vermişti. Bu amaçla Kırımlı Kabile güçlerinin yanı sıra kendisine bağlı bulunan Yedisan ve Bucak bölgesindeki Nogaylar ile Kafkasya Halklarını harekete geçiren Mengli Giray Han, Osmanlı çıkarları doğrultusunda Lehistan'a akın seferleri düzenlemeye başlamıştı. 1484 yılında Sultan II.Bayezid'in düzenlediği Akkerman seferine de katılan Mengli Giray seferde gösterdiği üstün hizmetlerle Osmanlı padişahından takdir görmüş, II.Bayezid tarafından ödüllendirilmişti.[52] Sultan Bayezid'in düzenlediği ve Akkerman'ı ele geçirdiği bu seferle beraber aslen Kırım Hanlığına bağlı olan fakat Kırım Hanlığı ile Osmanlılar arasında yapılan tabiiyet antlaşması ile Osmanlı seferlerine Padişah'ın emrinde katılması kararlaştırılan Çerkes askerlerinin seferden sonra Kırım Hanı ile beraber hareket etmesine izin verilmişti.[53] Bu gelişme ile beraber Hacı Giray döneminden beri Kırım Hanına bağlı bulunan Kafkasya'daki Çerkes ve Kabardey halklarının idaresi tamamen Mengli Giray'a verilmişti. Uzun yıllardır bu halklardan vergi olarak esir toplayan Kırımlılar ilerleyen süreçte askeri olarak da bu halklardan faydalanmışlardır. Başarılı bir hanlıktan sonra 1514 yılında hayatını kaybeden Mengli Giray'ın yerine Osmanlı Sultanı Selim ile araları uzun süredir bozuk bulunan I. Mehmed Giray geçmiştir. Zira Sultan Selim Şehzadeliği döneminde Kırım'a sığınıp Mengli Giray'dan askeri destek istediği sırada Mehmed Giray bu desteğe karşılık Kefe'nin verilmesini istemişti. Bunun Şehzade Selim tarafından kabul edilmemesiyle iki tarafın arası açılmış bu gerginlik I.Mehmed Giray'ın tahta geçişinden sonra da devam etmişti. I.Mehmed Giray'ın Hanlığı Sultan Selim tarafından onaylansa da ikili arasında güvensizlik hali devam etmişti.

---

[52] Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevarih**, C.4, Türkiye Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992., s. 357

[53] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya (Tarih Toplum Ekonomi)**, 1.baskı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012., s. 69

Mehmed Giray hırslı bir Han olup Altınorda Devletini yeniden diriltmek istiyordu. Bu amaçla Ruslarla mücadeleye girişerek 1516 ve 1517 yılında Ryazan başta olmak üzere birçok Rus toprağını yağmaladı.[54] Kendi döneminde Or Kapu dışında meskûn olan Nogay ve Mangıt kabilelerini kendi egemenliği altına almaya çalışan ve onları Or Kapu'nun güneyine iskân ettirmeye gayret eden Mehmed Giray yaptığı seferlerle Deşt-i Kıpçak bozkırlarındaki kabileler arasındaki egemenliğini de yaymıştır. Mehmed Giray dönemine Kırım Hanına bağlı olan Nogaylar ancak Moloçniye Vodi (Melitopol) bölgesine kadar hâkimken[55] onun seferleriyle Don Donets nehirleri arasındaki meskûn Nogaylar, Azak, Kuban Tatarları ve Kafkasya Nogayları üzerinde mutlak idare kurulmuştur. Bu Nogayları kendisine bağlayarak Astrahan Hanlığını baskı altına alan Mehmed Giray, kendisine yakın gördüğü Abdüllatif Han'ın Kazan'da Han olmasını sağlayarak Kazan'da da egemenlik kurdu. Fakat kısa bir süre sonra Rusya'nın duruma karşı çıkarak Kazan'a ordu gönderip Şah Ali'yi bölgede Han olarak ilan etmesiyle bölge Rus egemenliğine düşmüştü. Mehmed Giray onlara karşı bir sefere çıkmak istese de Saadet Giray'ı elinde tutan Sultan Selim'den çekinerek bunu gerçekleştiremedi. Zira 1511'den itibaren Sultan Selim'in yanında olan Saadet Giray'ın Osmanlılarca desteklenerek Han ilan edilmesi ihtimali vardı. Bu durumun iç savaşa yol açacağının farkında olan Han bunu göze alamayarak bir müddet bekle gör politikasına geçti ve Ruslara karşı taarruza geçmedi.

Öte yandan Ruslar da Sultan Selim'e Mehmed Giray'ı şikâyet ederek onun dizginlenmesini istiyorlardı. Şehzadeliği döneminde de arasının iyi olmadığı Mehmed Giray'ın fazla güçlenerek Osmanlı tabiiyetinden çıkmasını istemeyen Sultan Selim

[54] Sroeckovsky, **Muhammed Geray Han ve Vasalları**, Çev:Kemal Ortaylı, Su Yayınları, Ankara, 1973., s. 127

[55] Sroeckovsky, **Muhammed Geray Han ve Vasalları**., s. 19

Ruslara destek vererek Mehmed Giray'a karşı cephe aldı. Mehmed Giray bu sebeple onun sağlığında Rus seferine çıkamasa da 1520 yılında Sultan Selim'in ölümüyle beraber Rusya üzerine sefer hazırlıklarına başladı. Sefer çıkmadan önce yeni Sultan Süleyman'a itaatini arz ederek Saadet Giray tehdidinden kurtulmak isteyen Mehmed Giray, 1521 yılında çıktığı seferle Moskova önlerine gelerek Rusları mağlup etmiş şehir civarını yağmalayarak[56] Rusları yıllık vergi ödemeye ve Kazan'ın kendi himayesindeki Sahib Giray'a ait olduğunu kabul etmeye zorlamıştır. İstediklerinin tamamını kabul ettiren Mehmed Giray kuzeyinde büyük bir zafer kazanarak Bahçesaray'a dönmüştür. 1522 yılında ise Altınorda Devletini toparlamanın önünde son engel olan Astrahan üzerine yürümeye karar vererek sefere çıkmıştır. 1522-1523 kışında ilerleyerek Astrahan yakınlarındaki Nogayların da desteğini alan Mehmed Giray 1523 yılında Astrahan'ı ele geçirmiştir. Fetihten sonra Mehmed Giray'ın kendilerine karşı bir komplo hazırlığında olduğunu düşünen Astrahan Nogaylarının isyanı ile karşılaşan Mehmed Giray, ani bir baskınla Astrahan önlerinde öldürülmüştü. Böylece bozkırdaki tüm kabileleri Kırım egemenliğine sokarak Altınorda'nın mirasını toplamak üzere olan Kırım Hanlığı bunu henüz gerçekleştirmişken Mehmed Giray'ın ölümüyle beraber kazançların çoğu yitirilmişti. Zira Mehmed Giray'ın ölümüyle işler bozulmuş Hanlık büyük bir karışıklığın içerisine düşmüştü. Mehmed Giray'ın katliyle Astrahan'a Rus taraftarı olan Hüseyin Han olarak yerleşirken Kazan'daki Sahib Giray'ın tahtı da tehlikeye girmişti. Ayrıca Mehmed Giray'ın katlini takip eden yıllarda Ruslar Kazan'da üstünlük sağlamaya çalışmışlar ve bölgeye büyük kuvvetler sevk ederek Kazanlılarla savaşmışlardı. Bu durum karşısında Kazan'da Kırım desteği olmadan tutunamayacağını

[56] Perihan Bal, **Başlangıcından 1584 Yılına Kadar Kırım Moskova İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, 2017., s. 86

anlayan Sahib Giray tahtını yeğeni Safa Giray'a bırakarak 1524 yılında İstanbul'a Osmanlı Devletinden yardım istemeye gitmiştir.[57]

Kazan'da bunlar yaşanırken Kazan Hanlığının bağlı bulunduğu Kırım Hanlığı da büyük karışıklıklarla boğuşmaktaydı. Mehmed Giray'ın öldürülmesinden sonra Gazi Giray, Kırım'da tahta çıktıysa da Şirinlerin Saadet Giray'ı istemesi üzerine Hanlıkta tutunamayarak[58] mevkiini I.Saadet Giray'a terk etmişti. Yeni Han I.Saadet Giray daha Sultan Selim'in Şehzadeliği zamanında onunla beraber hareket etmeye başlamıştı. Nitekim Şehzade Selim Kefe'den çıkarken ona refakat etmiş taht mücadelesi sırasında ona destek vermişti. Bu sebeple I.Gazi Giray'a nazaran daha kuvvetli bir konumda bulunan I.Saadet Giray, Osmanlı yanlısı Şirin Kabilesinin de desteğini arkasına alarak Hanlığı ele geçirmiş hemen arkasından da Gazi Giray'ı öldürterek yerini sağlamlaştırmıştı. Fakat bu sefer de Şirin kabilesine muhalif merkezi otoriteden uzak Nogay kabilesinin isyanı ile karşılaşmış, Nogaylar ona karşı İslam Giray'ı tutmaya başlamıştı. Osmanlı tarafının desteğini alan Saadet Giray İslam Giray ile çarpışsa da 1527 ve 1532 yıllarında uğradığı bozgunlarla bölgede tutunamayacağını anlayarak İstanbul'a sığındı. Kırım'daki olayların karışması üzerine olaya müdahil olan ve İslam Giray'ı bölgeden çıkarmak için harekete geçen Osmanlılar devrik Han Saadet'i tahta çıkarmak yerine eski Kırım Hanı Sahib Giray'ı mühim bir kuvvetle destekleyerek Kırım'a gönderdiler. Sahib Giray'a verilen Osmanlı kuvvetleri, ileride Kırım Hanlığı ordusu içerisinde de Osmanlı ordusuna benzer Kapıkulu ordusunun oluşmasına yol açacak Han kulu denilen bu askerler hem Kırım Hanlığındaki Osmanlı nüfuzunu temsil edecekler hem de hanın yegâne ateşli silahlara sahip gücünü oluşturup Ruslarla

[57] Serkan Acar, **Kazan Hanlığı- Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013., s. 186

[58] **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 642

yürütülen savaşlarda kullanılacaklardı. Kendisine verilen Yeniçeri Topçu Cebeci gibi kuvvetlerle harekete geçen Sahib Giray İslam Giray'ı beş ay kadar süren bir iktidar sonrası yerinden ederek 1532 yılında Kırım'da Han olmuştur. Onun Kırım'da Han olmasıyla beraber Ruslardan ve Lehlerden destek alan İslam Giray, Sahib Giray'a karşı mücadelesini sürdürmek istese de Sahib Giray'a bağlı Nogay beyi olan Baki Bey tarafından 1537'de bozguna uğratılarak katledilecektir.[59] Ayrıca bu gelişme ile Sahib Giray ile beraber Kırım'a giden Osmanlı Yeniçerileri ve Kapıkulu askerleri Kırım'da tüfekli Osmanlı birliklerinin konuşlanmasına yol açacak bu durum ileride giderek genişleyecek olan Hankulu askerlerinin Sahib Giray döneminden itibaren Kırım'da oluşmaya başlamasına sebep olacaktır. Bu durum ilerleyen süreçte Kırım'daki Osmanlı otoritesinin artmasına da yol açacaktır.

İslam Giray'ın katlinden sonra rahatlayarak 1539 1542 1544 yıllarında[60] Çerkezistan'a ve Kafkasya'ya akınlar düzenleyip bölgeden bol miktarda esir alan Sahib Giray 1538'de Sultan Süleyman'ın düzenlediği Boğdan seferine de katılarak Osmanlılarla olan ilişkisini geliştirmeyi de ihmal etmedi. Elde ettiği nüfuz sayesinde Kırım'da merkezi bir otorite kurarak Mehmed Giray gibi Altınorda Devletini diriltmeyi amaçlayan Sahib Giray, 1541'de bunu gerçekleştirme fırsatını yakalamıştı. Bu yıl içerisinde Osmanlı topçularının ve yeniçerilerinin de desteğiyle Moskova üzerine sefere çıkarak güney Rusya'yı yağmalayan Sahib Giray kendisine bağlı olan en büyük Nogay beylerinden[61] Baki Bey'in isyan ettiği haberi üzerine Moskova'yı ele geçiremeden geri

---

[59] Özalp Gökbilgin, **1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasi Durumu**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973., s. 17

[60] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 71

[61] H.İnalcık, Han Ve Kabile Aristokrasisi: I.Sahib Giray Han Döneminde Kırım Hanlığı'', **Emel Dergisi**, S.135, İstanbul, 1983., s. 62

dönmüştü. Baki Bey'in üzerine yürüyerek onu idam ettiren Sahib Giray Kırım'da kendisine rakip olabilecek en önemli gücü ortadan kaldırmış Kırım Hanlığında merkezi bir otorite kurma amacına bir adım daha yaklaşmıştı. İlerleyen yıllarda Kalgay Emin Giray'ı güney Rusya üzerine yollayarak Rus topraklarını tahrip ettirmeye devam eden Sahib Giray Kazan'da kaybolan Kırım kontrolünü yeniden sağlamak için bu cephede de harekete geçmişti. Nitekim bu dönemde Kırımlılar, 1532'de egemenliğini yitirip tahtını Rus yanlısı Can Ali'ye kaptıran Sahib Giray'ın yeğeni Safa Giray'ı destekleyerek onun 1535'de bir kez daha Kazan'da Han olmasını sağladılar. Kazan'da kontrolü sağlayıp Rusları da mağlup ettikten sonra kendisine düşmanca bir tavır takınan Astrahan Hanı Yağmurcı'nın üzerine yürüyen Sahib Giray, 1549'da Osmanlı yeniçerisi ve topçusunun da desteği ile bölgeye sefere çıkarak Astrahan şehrini de ele geçirdi. Bu başarılarıyla daha da kuvvetlenen Sahib Giray artık neredeyse eski Altınorda Devletinin tüm topraklarına hâkim olmuş bir vaziyete gelmişti. Kazandığı bu gücün etkisiyle Kefe Eyaleti'ne ait olan bazı kırsal topraklarda hak iddia etmeye başlayan ve Gözleve iskelesinin kendi egemenliğine verilmesini isteyen Sahib Giray'a karşı Osmanlılar harekete geçme ihtiyacını hissetmişlerdi. Nitekim Sahib Giray güney Kırım'daki bazı önemli limanları ele geçirerek iktisadi faaliyetleri büyük ölçüde yağmacılığa ve hayvancılığa dayanan Kırımlıları ekonomik olarak da kuvvetlendirmek istiyordu. Bu istekleriyle yakında Osmanlılara karşı isyan edeceğinin ve bağımsız olmak isteyeceğinin sinyallerini veren Sahib Giray'a karşı Rüstem Paşa ve Sultan Süleyman önlem alarak Devlet Giray'ı tahta çıkarmak istediler. Zira 1548 tarihinde gerçekleştirilen Safevi seferine de çağrıldığı halde katılmayan ve asker göndermeyen Sahib Giray,[62] son gelişmelerle beraber Osmanlı hükümetinin ve Sultan Süleyman'ın gözünden iyice düşmüştü. Bu sebeple Sahib Giray'ın yerine Devlet Giray'ın Kırım Hanı tayin edilmesine karar verildi. Görünürde Kazan Hanı olmak üzere görevlendirilen

[62] Özalp Gökbilgin, **Tarih-i Sahib Giray Han**, Baylan Matbaası, Ankara, 1973., s. 115

Devlet Giray, Osmanlı güçlerince desteklenerek Kırım'a Han olmak üzere gönderilmişti. İzlediği kuvvetli merkeziyetçi politika sebebiyle Kabile aristokrasisi tarafından da desteklenmeyen Sahib Giray, Kırım kabile güçleri ve Osmanlıların kurduğu ortak bir komplo ile Çerkes seferinin dönüşünde 1551'de Taman'da idam edilmiştir. Onun ortadan kaldırılmasıyla Devlet Giray yeni Kırım Hanı olmuştur.

1. BÖLÜM: KUDRETLİ HANLAR DEVRİ

Rusya'nın Astrahan ve Kazan'ı ele geçirerek İtil boylarına yerleştiği yıllarda çok güçlü bir devlet konumunda bulunan Kırım Hanlığı Rusya'ya karşı tek başına da mücadele edebilecek konumdaydı. Zira bu dönemde Kırım gücünden korkan Ruslar Osmanlı Devleti ile bozuşmak şöyle dursun Kırımlılarla bile iyi geçinmeye çalışmaktaydılar. İkinci İslam Giray dönemine kadar süren bu süreçte Kırım Hanlığının başına geçen hanlar Osmanlı desteği olmaksızın Ruslarla mücadele edebilecek konumdaydılar. Kırım'ın doğu Avrupa'nın en önemli gücü olduğu bu süreç içerisinde Kırım Hanlığı üzerindeki Osmanlı otoritesi de zayıf kalmıştı. Bu dönemde Kırım Hanlığı güçlerini istediği gibi yönlendiremeyen Osmanlılar yer yer Kırımlılarla zıt da düşmüşlerdi. Bu durum Semin Mehmed Giray'ın isyanı ve idamına kadar sürecek Mehmed Giray'ın idamıyla Kırım Hanlığı'nın üzerinde sert bir Osmanlı otoritesi hissedilmeye başlanacaktır.

1.1. I. Devlet Giray Dönemi (1551-1577)

1.1.1. I. Devlet Giray'ın Han Oluşu ve Astrahan Seferine Giden Süreç

Sahib Giray'ın katledilmesiyle Ekim 1551'de han olarak tahta oturan Mübarek Giray'ın oğlu I. Devlet Giray, ilk iş olarak Sahib Giray'ın akrabalarını ortadan kaldırmaya girişmiş bu amaçla Sahib Giray'ın oğlu Kalgay Emin Giray'ı katlettirmiştir. Bununla da yetinmeyen Devlet Giray Sahib Giray'ın tüm akrabalarını katlettirmeye başlamış bu hareketler neticesinde Gazi, Sahib, Adil, Gazanfer, Selamet ve Kutlu Girayları ortadan kaldırmıştır. Bu hareketiyle Kırım'da rakipsiz olarak Hanlık mevkiine geçen Devlet Giray, Sahib Giray'ın akrabalarını ortadan kaldırma işinde kendisine

yardımcı olan Bölek Giray'a kalgaylık görevini vermiştir. Fakat bir müddet sonra onu da idam ettiren Devlet Giray kalgaylık görevini Ahmed Giray'a vermiştir.

Kırım'da bu karışıklıkların yaşandığı sırada Kazan'da Kırım Hanlığı'na tabi Safa Giray oğlu Ötemiş Giray vefat etmiş yerine Rus taraftarı Şah Ali geçmişti.[63] Şah Ali, Hanlığı sırasında Ruslarla anlaşarak Kazan Hanlığının kuzey arazisini onlara terk etmiş böylece bölgede Rus istilasının oluşması için uygun zemin hazırlanmıştı. Bununla beraber imzalanan bu antlaşmaya Kazan Karaçi beyleri karşı çıkmış ve hana isyan etmişlerdi. Bunun üzerine bölgeyi terk etmek zorunda kalan Şah Ali Hanlığını Yadigâr Muhammed Han'a bıraktı. Bu hadiselerle beraber Ruslar bölgede yeniden kontrol sağlamak adına Kazan'ı istila etmeye karar vermişler ve bunun için büyük bir ordu toplamaya girişmişlerdi. Nitekim Kazan Hanlığındaki karışıklıktan istifade etmek isteyen Ruslar 1552 yılında Kazan'ı zapt etmek üzere Vasily Şuyski komutasındaki 150.000 kişilik bir orduyu bölgeye göndermişlerdi.[64] Kazan'da yaşanan siyasi kargaşa Kırım'da da duyulmuş Devlet Giray, Sahib Giray'ın akrabalarını katlederek Hanlığını sağlamlaştırdıktan sonra Rusya üzerine sefere çıkmıştır. Rusların Kazan'ı kuşattığını öğrenen Devlet Giray onların dikkatini başka yöne çekebilmek için Tula üzerine yürümüş ve şehri kuşatmıştı.[65] Bunu yaparken Sahib Giray döneminde Kırım'a yerleşen

[63] Akdes Nimet Kurat, ''Kazan Hanlığı'', **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.12, S.4, s. 231

[64] Serkan Acar, **Kazan Hanlığı- Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552).**, s. 250

[65] Alican Ütebay, **Kırım Hanlığı'nın Kazan Hanlığı ile Siyasi Münasebetleri (1441-1552)**, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2017., s. 104

Osmanlı Hankulu askerlerinin desteğini de kullanan Devlet Giray, Tatarları alışık olmadıkları bir kuşatma savaşına sürüklemişti.

Tula seferine çıkarken 1549'dan beri doğrudan Osmanlılara tabi olup Volga ve Don nehri arasındaki Kafkas bozkırlarına hükmeden Küçük Nogay Ordası Beyi Yusuf Mirza'ya haber salarak ordusuyla beraber yanına gelmesini isteyen Devlet Giray seferi boyunca onunla ve Astrahan Hanı Yağmurcu ile beraber hareket etmeyi amaçlıyordu. Fakat Yağmurcu Sahib Giray'ın katledilmesiyle beraber oluşan otorite boşluğu sırasında 1551'de Astrahan'ı Kırım tabiiyetinden çıkararak Rusya tabiiyetine geçmişti. Yusuf Mirza da Kazan'da Kızı Süyümbike'nin bulunmasından dolayı onun canını tehlikeye atmak istemediğinden Devlet Giray'ın seferine katılamadı. Bunun üzerine yalnız kalan Devlet Giray yalnızca beraberindeki Kefe'li Osmanlı askerleri ve Kırım ordusunun güçleri ile yetinmek zorunda kaldı. Or Kapu'dan çıkarak Moloçniye Vodi'de Bucak ve Yedisanlılarla birleşen Devlet Giray, Ryazan'a doğru harekete geçerek Rus köylerini yağmalamış akabinde Tula'yı kuşatmıştı. Osmanlı topçularının ve Yeniçerilerinin sayesinde şehrin surlarını dövmeye başlayan Kırımlılar haziran ayı boyunca şehre taarruz etmişlerdi. Kuşatma sırasında Devlet Giray, Çar Ivan'ın Kazan'dan kendisi üzerine bir ordu gönderdiğini öğrenmişti. Bu durum Tatar ordusunda büyük bir paniğin oluşmasına sebep olmuş Tatarlar Rus baskınına uğrayabileceklerinden şüphe ederek geri dönmek istemişlerdi. Nihayetinde haziran sonlarında Rus birliklerinin Tula'da görülmesi üzerine Tatar ordusunda karışıklık çıkmış aniden saldırıya uğrayan Tatarlar Çar Ivan'ın büyük bir kuvvetle saldırdığını düşünerek geri çekilmişlerdi. Tula kuşatmasında kullanılan topları ve ateşli silahları da yerlerinde bırakarak geri çekilen Kırım Hanı Devlet Giray baskın sırasında kayınbiraderi Kambirdi'yi de kaybetmişti. Onun çekilmesiyle yardımsız kalan Kazan şehrini 2 Ekim 1552'de ele geçirerek büyük

ölçüde yağmalayan Ruslar kaçan Tatarları da takip ederek onlara çok sayıda kayıp verdirmiştir.[66]

Ruslar bu başarı üzerine Astrahan'ı da almaya karar vererek 1554 yılında bölgeye bir ordu göndermişlerdir. Bu hareketiyle Ruslar Astrahan'ın başına kendisine daha sıkı bağlarla bağlı Derviş Ali'yi geçirmek istemişler bu yüzden kendisine tabi olmasına rağmen Yağmurcu Han'ın üzerine yürümüşlerdir. Yağmurcu Han gelen Rus ordusuna direnmek istese de mağlup olmuş Azak'a sığınarak İstanbul'a gitmiştir. Onun kaçışı ve Rusların galibiyetiyle Astrahan Hanlığına Derviş Ali Han geçirilmiştir.[67] Bir müddet sonra Astrahan Hanı Derviş Ali'nin Osmanlılarla temasa geçmesi üzerine Ruslar bölgeye yeni bir ordu sevk etmeye ve Astrahan'ı ilhak etmeye karar vermişlerdir. Bunun üzerine Derviş Ali Han da bölgede uzun süre hüküm sürememiş 1556 yılında ikinci kez Astrahan'a gönderilen Rus ordusu karşısında mağlup olarak Yağmurcu Han gibi önce Azak'a oradan İstanbul'a kaçmıştır. Rusların Astrahan üzerine yürüdüğü bir sırada Kazan kuşatmasında olduğu gibi Astrahan'ı da kurtarmak üzere harekete geçen Devlet Giray Kırım'da Semin Mehmed Giray'ı bırakarak Rus ordusunun önünü kesmek için Şirin kabilesi ile beraber harekete geçmiştir. Kalgay Ahmed Giray ve Hacı Giray'ın da bulunduğu Tatar ordusu Şeremetev komutasındaki bir Rus birliği ile Oryol bölgesinde savaşa tutuşmuştur. Ruslar bu savaşta Tatarların karşısına az sayıda bir kuvvete malik Şeremetev'in liderliğinde çıkmışlardır.[68] Ana Rus ordusundan yardım almayan Şeremetev yaptığı taarruzlarla Tatar ordusuna ağır kayıplar verdirmiş Kalgay Ahmed Giray ile Hacı Giray'ın ölümüne sebep olmuştur. Kendisi de bu savaşta

[66] Abdullah Battal Taymas, **Kazan Türkleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınevi, Ankara, 1996., s. 27

[67] Kurat, ''Kazan Hanlığı''., s. 233

[68] Kurat, A.g.e., s. 234

yaralanan Şeremetev muharebe meydanını terk etse de Tatar ilerleyişini durdurmuş, Kırımlılar ancak Devlet Giray Han'ın Kırım'da muhafız bıraktığı Semin Mehmed Giray'ın bölgeye yetişmesiyle kendilerini kurtarıp Kırım'a çekilebilmişlerdi. Şeremetev gayretiyle Kırım ordusundan kurtulan Rus ordusu ilerleyerek Astrahan'ı kolayca zapt etmişti. Bu gelişme üzerine Ruslar Kafkasya'ya sarkmak için bölgede önemli bir üs elde etmişlerdi.

Muharebeden sonra Kırım'a çekilerek şehit olan Ahmed Giray'ın yerine oğlu Semin Mehmed Giray'ı Kalgay tayin eden Devlet Giray Han 1557 yılında kendisi Rusya üzerine giderken bir bölük birliğini de Tatarlar Rus seferindeyken Ruslarla ittifak eden ve Kırım sahillerini yağmalayan Vişnevetski üzerine yollamıştı. Bu birlikler onun mevzilendiği Dinyeper nehri üzerindeki Hortitsa adasını kuşatmış üç hafta süren kuşatma sonucu bir şey elde edemeden ağır kayıplarla geri çekilmişlerdi. Devlet Giray ise aynı yıl güney Rusya üzerine düzenlediği seferde Tula'ya kadar ilerlese de Kazakların Tatarları püskürttükten sonra İslam Kerman'ı yağmaladıklarını öğrenince geri dönmüştü. Kazakların saldırıları bununla da sınırlı kalmamış Zaporog Kazaklarının saldırılarının dışında Don Kazakları da aynı dönemde taarruza geçerek Taman ve Temrük'ü yağmalamışlardı. Osmanlı kuvvetlerinin direnişiyle karşılaşan Kazaklar geri çekilse de 1558 yılında saldırılarını sürdürdüler. Bu yıl yapılan bir saldırıda Zaporog Kazakları Dinyeper nehri vasıtasıyla Or Kapu'ya kadar gelerek bölgeyi yağmalamışlardır. Aynı yıl Kazaklara destek veren Lehlere karşı sefer düzenleyen Devlet Giray 20.000 kişilik bir orduyla Bratslav Volhinya ve Podolya'ya saldırarak bölgelerini yağmaladı. Aynı dönemde Kalgay'ı da Rusya üzerine sefere gönderen Devlet Giray onun da Oka nehrine kadar olan bölgeyi yağmalamasını sağladı. 1559 yılında tekrar taarruza geçen Devlet Giray Tula'ya kadar sokularak Pronsk dâhil birçok güney Rusya bölgesini yağmaladı. Tatarların bu saldırılarına karşı Dimitri Adaşev isimli Don Kazaklarının lideri de Ruslardan aldığı destekle Don nehri boyunca ilerleyerek

10.000 kişilik bir kuvvetle 1559 yılında Azak Kalesini kuşatmıştı. Kırımlılara isyan eden Jane Çerkesleri ile de birleşen Kazaklar şehre çok sayıda taarruzda bulunmuşlardı. Kefe Beyi'nin bölgeye ordu ile yetişmesi üzerine bozguna uğrayan Kazaklar geri çekilmiş isyan eden Çerkesler de cezalandırılmıştır. Bu hadise ile beraber Ruslar artık doğrudan Osmanlı topraklarını hedef aldığını göstermiş oluyor ve ilk defa olarak Osmanlılara ait bir şehre saldırı düzenliyordu. Nitekim Aynı yıl içerisinde Zaporog Kazakları da Dinyeper nehri vasıtasıyla Karadeniz'e çıkarak Kırım'ın batı sahillerini yağmalamışlardı. Bu saldırılarla beraber kuzeyinde olup bitenlerle ancak ilgilenmeye başlayan Osmanlılar, Devlet Giray Han'a emir göndererek Özü nehri üzerindeki kaleleri ve İslamkerman'ı tamir ettirmesini emretmiştir.[69] Ayrıca yine 1559-1560 kışında yeniden saldırıya uğraması ihtimaline karşılık Azak'ın tahkim edilmesi gündeme gelmiştir.[70] 1560 yılında daha büyük bir Kazak saldırısının başlayacağı söylentisini duyan Osmanlı hükümeti Rumeli'den bölgeye asker göndermek için hazırlıklara girişmiş donanmaya bağlı bazı gemileri silahlandırarak Azak civarına göndermiştir. Nitekim bu hazırlıklar sayesinde 1560 yılında Azak'ı bir kez daha kuşatmaya gelen Dimitri, Kefe beyi tarafından püskürtülmüştü.

Bu saldırılar ve özellikle Azak'ın kuşatılması onlarca yıldır kuzeyinde olup bitenlere kayıtsız kalan Osmanlıları da telaşa düşürmüş, büyük bir sefer hazırlığına girişmeye zorlamıştı. Kırım Hanlığının Rus ve Kazak saldırılarını durdurmakta yetersiz olduğunu gören Osmanlılar kuzey sorunuyla doğrudan ilgilenmeye karar vermişti. Bu

---

[69] H.İnalcık, Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei Ve Don –Volga Kanalı Teşebbüsü (1569), **Belleten Dergisi**, C.12 S.46, Ankara, 1948., s. 364

[70] Nuri Kavak, **Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı Arasındaki İlişkileri (XVI. Ve XVII.Yüzyıllar Arası)**, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1999., s. 74

amaçla 1562'de Avusturya ile imzalanan barıştan sonra Devlet Giray'a emirler gönderilmiş ve Astrahan üzerine düzenlenecek sefere katılması emredilmişti. Osmanlıların Rus seferine hazırlanmalarının bir diğer sebebi de Rusların orta Asya hac yolunu kapatmalarıydı. Nitekim Hive'den ve Semerkant'tan gelen elçiler Osmanlı Padişahı Sultan Süleyman'a bu durumu şikâyet ederek Orta Asyalı hacıların Ruslar yüzünden hacca gidemediklerini belirtmişler ayrıca ticaret yapmanın da zorlaştığından bahsetmişlerdir. Bunun üzerine devrin sadrazamı Semiz Ali Paşa ve Sultan Süleyman gerek Azak'ın ve Kafkasya'nın güvenliği için gerekse bu orta Asya ile olan ticaret ve hac yolunun emniyeti için Rusların Kafkasya'nın girişi olan Astrahan'dan tamamen çıkarılmasını tek yol olarak görmüşler ve sefer kararı almışlardır.[71] Bu durumu haber alan Devlet Giray Astrahan'ın Osmanlılarca ele geçirilmesiyle kendi Hanlığının istiklalinin tehlikeye düşeceğini Osmanlıların Kırım Hanlığına ihtiyacının kalmayacağını ve ülkesinin ilhak edileceğini düşünüyordu. Bu sebeple Ruslar ile temasa geçerek Osmanlıların bölgeye sefer düzenleyeceklerini haber vererek savaş çıkmaması için Astrahan'ı kendi adına istedi. İsteği kabul görmeyen Devlet Giray'ın asıl amacı Osmanlıların bölgeye bir sefer düzenlemesindense kendisinin Osmanlı kuvvetleri tarafından desteklenerek Astrahan'a gönderilmesiydi. Bu sayede Astrahan'ı kendisi fethedebilecek ve Hanlığının sınırlarını genişleterek Rusların saldırılarından ve Osmanlıların ilhak tehdidinden kurtulacaktı.[72] Fakat bu sırada Osmanlıların Akdeniz'de süren korsanlık faaliyetini engellemek amacıyla Malta'ya sefer düzenleme kararı alması Karadeniz'in kuzeyindeki dengeleri değiştirecek ve Ruslarla mücadele işi bir müddet daha yalnızca Kırımlıların ilgi alanına bırakılacaktır. Nitekim 1560 yılında güney

[71] Mustafa Işık, ''Ejderhan Seferi Ve Don Volga Kanal Projesi'', **Uluslarası Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.3 S.129 s. 133

[72] İlyas Kamalov, **Rus Elçi Raporlarında Astrahan Seferi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011., s. 11

Rusya'ya girerek Seversk ve Rylsk şehrini kuşatan Tatarlar garnizon tarafından püskürtülseler de Divey Mirza Tula ve Zaraysk bölgelerini yağmalayarak çok sayıda ganimet elde etti. 1561'de yeniden aynı bölgeleri yağmalayan Tatarlar 1562 yılında Leh Kralı Sigismund ile beraber hareket ederek Mtsensk Bolkhov Novosil Cherni Odoev ve Belev'i yağmaladılar. Ertesi sene Kalgay'ın emrinde Rusya'ya giren Tatarlar Tula Ryazan ve Mihaylov'u yağmaladılar. Bu dönemde devam eden Livonya savaşının da etkisiyle Tatarlar 1550'li yıllarda yapamadıkları büyük akınları Rusya üzerine düzenlemeye başlamışlar bu akınlarında yer yer Leh ordusunun da desteğini almışlardır. Nitekim 1564 yılında Leh birlikleri ile savaşmak üzere Kaluga'da toplanan Ruslar birliklerini büyük ölçüde Lehlere karşı sevk ettikleri için güney cephesini boş bırakmışlardı. Bu durum üzerine bundan faydalanan Tatarlar Rus topraklarına girerek Ryazan'ı ve Pronsk'u tahrip ettiler. Ryazan'dan çok sayıda esir alan Kırım Hanı bu bölgede bir hafta kadar kalıp yağmasını sürdürdükten sonra ele geçirdiği on binlerce esirle bozkıra çekildi. Bununla beraber Bozkır'a geri çekiliş esnasında Tatar ordusunun komutanlarından Şirin kabilesi mirzası Emir Mamay Rus saldırısına uğrayarak ağır kayıplar vermişti.[73] Bu saldırılar esnasında Emir Mamay esir de düşmüştü. Bu bozguna rağmen Tatarlar bu yıl düzenledikleri seferden mühim kazançlarla çıkmışlar ve ele geçirdikleri ganimetlerle Kırım'a dönmüşlerdi.

1565 yılında da taarruzlarına devam eden Kırımlılar Devlet Giray liderliğinde güney Rusya topraklarına saldırarak Bolkhov'u kuşatmışlardı. Hankulu Yeniçerilerinin ve topçuların yardımıyla şehrin surlarını döven Tatar güçleri Rus kuvvetlerinin kendi üzerlerine gönderildiğini öğrenince geri çekilmişlerdi. Devlet Giray döneminde yapılan bu tip kuşatma hareketlerinin Tatarların savaş stratejilerine aykırı olması Devlet

[73] Yavuz Söylemez, **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar (Tenkitli Metin Neşri, İnceleme)**, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2016., s. 141

Giray'ın başarı sağlayamamasına yol açmıştı. Başlangıçta Tatarların ateşli silah kullanmayı bilmemesi üzerine Rus şehirlerini ele geçirerek yağmalamak ve arazisini ıssızlaştırarak bozkır dünyasına katmak isteyen Devlet Giray bunun için Osmanlı kuvvetlerini yardımcı olarak kullanmak istemiş ve onlardan yardım almıştı. Fakat amaçları yalnızca ele geçirilen şehirleri ve köyleri yağmalamak olan ve Altınorda devrindeki savaşçı kabiliyetlerini yitiren Kırım Mirzalarının kuvvetli Rus ordusu ile kuşatma ve meydan savaşı yapmak istememesi üzerine bu kuşatmalar çoğunlukla başarısızlığa uğramış Tatarlar Rus ordusunun üzerlerine geldiğini duyduğu anda geri çekilmek istemişlerdi.[74] Bu durum Tatarların Rusya'dan şehir fethedememesine yol açmış buna bir de aniden gelen Rus ordusunun yüksek ateş gücü de eklenince Tatarlar bu savaşların çoğunda ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu sebeple Kırımlılar düzenledikleri seferler boyunca yalnızca ganimet malları elde edebilmişlerdir. Nitekim Ruslar da Tatarların bu zaafını görerek daha da ileri gitmişler ve onların akınlarını da engellemek amacıyla 1566 yılında Çar IV.İvan döneminde güney sınırlarına müstahkem hatlar inşa etmeye başlamışlardır. Tatar akınlarını engellemek ve yerleşik dünyanın sınırlarını genişletmek için yapılan bu hatlar aslında yüzyıllar önce Kiev Knezliği'nin başlattığı bir uygulamaydı. Çarlık Rusya'sı da zaman içerisinde bu uygulamayı genişleterek sınırlarını güvence altına alacak güneye inşa edilen yeni savunma hatlarıyla genişlemeye devam edecektir. Nitekim IV.Ivan döneminde Moskova'nın güvenliği için şehrin güneyinde inşa edilen ve Bryansk Serpukhov Kolomna Murom gibi şehirler boyunca batıdan doğuya uzanan savunma hattı 17.yüzyılın başlarından itibaren inşa edilecek olan Belgorod hattıyla daha da güneye taşınmış ilerleyen süreçte de güneye doğru genişlemeye devam etmiştir.

[74] Serkan Acar, **Kazan Hanlığı- Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552).**, s. 252

Bununla beraber Rusya üzerine düzenlenen akınlar hemen sona ermemişti. Nitekim 1567 yılında Şirin Kabilesi beyi Emir Osman, Devlet Giray'dan bağımsız olarak kendi başına güney Rusya'ya sefer düzenlemiş ve Moskova yakınlarına kadar olan bölgeyi yağmalamıştır. Bu akınlardan cesaret alan Adil Giray da 1568 yılında Gazi Giray ile beraber sefere çıkarak Ryazan topraklarını yağmalamıştı. Bu sırada Osmanlı Devletinde Sultan Süleyman vefat etmiş yerine oğlu Sultan II.Selim çıkmıştı.[75] Avusturya ile imzalanan 1568 tarihli barış antlaşmasıyla beraber devlet, 5 yıl önce kararlaştırılmasına rağmen çıkan Malta ve Zigetvar seferleri yüzünden ara verilen Astrahan seferi meselesini bir kez daha görüşmeye başladı. Bu sırada Astrahan üzerine sefer düzenlenmesini ve bölgenin Ruslardan tamamen arındırılmasını en çok isteyen Paşaların başında Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa geliyordu. Sokollu Mehmed Paşa bölgeye düzenlenecek bir seferle beraber hem Astrahan'ın alınmasını hem de Don ve Volga nehirleri arasına bir kanal açılarak Türkistan Türkleri ile irtibat kurulmasını istiyordu. Bu sayede hem Astrahan alınarak Kafkasya ve Azak Rus tehdidinden arındırılmış olacak hem de Hazar denizi ile Karadeniz arasında bir irtibat kurulması sağlanarak bu nehrin ilerleyen zamanlarda Osmanlı Safevi savaşları sırasında kullanılması sağlanabilecekti. Bu kanalla beraber Astrahan'ın da güvenliği sağlanacak, bölge bir Osmanlı Eyaleti olarak teşkilatlandırılabilecekti. Sokollu Mehmed Paşa bu gibi sebeplerle bölgeye bir harekât düzenlenmesini ısrarla isterken Osmanlı Devlet erkânı büyük ölçüde bu sefere karşı gönülsüzdü. Zira o dönemde Lala Mustafa Paşa ve Piyale Paşa başta olmak üzere birçok devlet adamı Sokollu'ya muhalifti. Bu devlet adamları Malta korsanlarıyla gizli bir ittifak içerisinde olan Venedik'in üzerine gidilmesini istiyor, devletin kuzeyde girişeceği bu macerayı tehlikeli ve lüzumsuz

[75] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (II.Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Antlaşmasına Kadar)**, C.3, Kısım: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011., s. 39

görüyorlardı. Fakat Sokollu'nun ısrarı Sultan Selim'in de bu sefer için ikna olmasını sağlamıştı.[76]

1.1.2. 1569 Astrahan Seferi ve Devlet Giray

1568 yılında sefer hazırlıklarına başlayan Sokollu öncelikle Kefe sancağına bölgeyi iyi bilen Kasım Bey'i tayin etmiş ve seferin başına onu getirmişti. Kasım Bey, Prevolok mevkine adamlar göndererek kazılacak kanalın genişliğini ölçtürmüş ve iki nehrin arasını kazmak için çalışmalara başlamıştır.[77] Bu amaçla Kefe sancağı halkından çok sayıda ücretli işçi toplayan Kasım Paşa, Balıklava Mengup Taman gibi bölgelerden toplanan bu işçileri Kefe'de toplanmaya başlayan ordunun nezareti ile sefere götürmek için hazırlanmaya başladı. Sokollu Mehmed Paşa da Rumeli'den Silistre ve Niğbolu Anadolu sancaklarından Amasya ve Canik gibi sancaklardan tımarlı sipahi toplamış onları İstanbul'dan toplanan Yeniçeri ve Kapıkulu ordusu ile beraber Osmanlı donanması vasıtasıyla Kırım'a yollamıştı.[78] 1568-69 yazı boyunca sefer hazırlıkları kapsamında Anadolu ve Rumeli'den toplanan bol miktardaki zahire Sokollu Mehmed Paşa'nın emriyle Azak'da depolanmıştı.[79] Divan-ı Hümayun Kırım Hanı Devlet Giray'ın sefere gönülsüz olduğunu bildiğinden onun harekâta katılmasını istememiş ve Kırım'da muhafazada kalmasını emretmişti. Bununla beraber sefere Kırım Tatar kuvvetlerinin de iştirak etmesini emreden Osmanlılar, Kırım kuvvetlerinin Kalgay komutasında Osmanlı ordusuna katılmasını istemişti. Devlet Giray bu emirlerle beraber

---

[76] Kamalov, **Rus Elçi Raporlarında Astrahan Seferi.**, s. 6

[77] Mustafa Işık, ''Ejderhan Seferi Ve Don Volga Kanal Projesi'', **Uluslarası Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.3, S.129, s. 133

[78] İnalcık, **Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei**., s. 367

[79] İnalcık, A.g.e., s. 368

Osmanlı Devletinin Astrahan'ı almaktaki ciddiyetini görerek daha da korkmuş, İstanbul'a gönderdiği mektuplarda Astrahan'ın Osmanlı topraklarına çok uzak bir coğrafya olduğunu belirterek bölgenin ele geçirildiği takdirde bile uzun süre tutulamayacağını belirtmiştir. Bu hareketiyle Osmanlıları seferden vazgeçirmeye çalışan Devlet Giray, kendi yurdunun Astrahan'a çok daha yakın olduğunu belirterek gönderilecek olan Osmanlı kuvvetlerinin kendi idaresi altına verilmesini istemiştir. Bunun yapıldığı takdirde bu kuvvetlerle harekete geçerek Astrahan'ı alabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Kırım'ın Astrahan'a İstanbul'dan daha yakın olduğunu vurgulayan Devlet Giray, Astrahan'ın kendisi tarafından ele geçirilmesi halinde Kırımlıların bölgeyi Rus taarruzlarına karşı Osmanlılardan daha rahat koruyacağını da iddia etmekteydi.[80] Divan-ı Humayun'un seferden vazgeçmeme ihtimaline karşın da önlemini alarak fazla dikkat çekmek istemeyen Devlet Giray, İstanbul'a gönderdiği haberlerde Astrahan seferine ısrar edilecekse dahi şehrin mutlaka bölgeye Rus yardımı ulaşmadan 1569 yazı içerisinde alınması gerektiğini belirtiyordu. Bunun başarılamadığı takdirde eski Astrahan bölgesine yeni kale inşa edilmesinin ve Rusların inşa ettikleri yeni Astrahan kalesinin bu kale vasıtasıyla baskı altında tutulmasının gerekli olduğunu belirtiyordu.

Devlet Giray Han'ın gayretlerine rağmen sefer kararından dönmeyen Osmanlılar 1569 baharında donanma vasıtasıyla Anadolu ve Rumeli'den toplanan kuvvetleri Kefe sahillerine çıkardılar. Burada sefere gelmesi emredilmediği halde bölgeye gelen Kırım Hanı Devlet Giray da Osmanlı ordusuna katıldı. Kırım'dan ve Kefe'den toplanan kuvvetlerle beraber daha da güçlenerek Azak denizine çıkan Osmanlı donanması Azak kalesine ulaşarak orduyu bölgeye ulaştırdı. Azak'a geldikten sonra yanına 40 gün yetecek kadar erzak ve zahire alan Osmanlılar Don nehri boyunca hareket ederek Kasım

[80] Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve İdil Boyu,** Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011., s. 168

Paşa'nın önderliğinde Prevolok bölgesine geldiler.[81] Ağustos ayının başlarında kanalı kazmaya başlayan Osmanlılar Ekim sonlarına kadar kazımı sürdürerek yolun üçte birini kazdılar. Fakat bu sırada mevsim de geçmeye başlamış kanalı kazan işçilerin zahireleri azalmaya başlamıştı. Kışın gelmesiyle beraber Azak'tan yapılması gereken zahire sevkiyatı da aksamış askerler ve işçiler açlıkla yüz yüze gelmişlerdi.[82] Bununla beraber her an Osmanlı ordusuna bir Rus ordusunun taarruz etme ihtimali de Osmanlı tarafında huzursuzluğa neden oluyordu. Nitekim bizzat Devlet Giray tarafından yayılan haberlere göre Rus ordusunun Prevolok bölgesine yaklaşmakta olduğu haberi Osmanlı ordusunda daha büyük tepkilere sebep olmuş Osmanlı askerleri geri dönmeyi ister hale gelmişlerdi. Aslında bu sırada Ruslar Livonya bölgesinde savaşmakta olup Osmanlı gibi büyük bir güce savaş ilan etmeyi ve ordularına doğrudan saldırmayı kesinlikle düşünmüyorlardı. Bu sebeple Ruslar, doğrudan Osmanlılarla savaşmak yerine elçi Novosiltsev'i Safevi topraklarına göndermeyi bu suretle Safevileri Osmanlılarla savaşa kışkırtarak Osmanlı Devleti'nin dikkatini farklı bir yöne çekmeyi amaçladılar. Safevilerin, Rus kışkırtmasıyla savaşa hazırlanması üzerine Sokollu Van'a 4.000 yeniçeri göndermiş ve Anadolu Beylerbeyini ani bir Safevi taarruzuna karşılık büyük bir orduyla Van'a yollamıştı.[83] Bununla beraber ne Safevi ne de Rusya tarafından Osmanlı toprakları üzerine doğrudan bir saldırı gerçekleştirilmemiş Osmanlı güçlerinin önemli bir kısmının gereksiz yere oyalanması sağlanmıştı.

Bu sırada Osmanlılarla beraber seferde bulunan Devlet Giray, içten içe Osmanlıların başarılı olmasından korkarak sürekli olarak Kasım Paşa'ya seferi

[81] Kamalov, **Rus Elçi Raporlarında Astrahan Seferi**., s. 13

[82] Mustafa Işık, ''Ejderhan Seferi Ve Don Volga Kanal Projesi'', **Uluslarası Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.3, S.129, s. 135

[83] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 37

sonlandırması yönünde çağrılarda bulunuyor, onu Azak'a dönmesi için teşvik ediyordu. Bunun yanı sıra Nogaylar vasıtasıyla Osmanlı ordusu içerisinde, Rus ordusunun taarruzunun yakın olduğuna dair asılsız haberler yaymaya da devam ediyordu. Bununla beraber mevsim ilerledikçe kanalı kazmanın ve aynı yıl içerisinde Don nehrinde bekleyen Osmanlı donanmasını buradan geçirip Astrahan önlerine götürmenin bu suretle şehri fethetmenin imkânsızlığını anlayan Kasım Paşa, Prevolok mevkiindeki ordugâhında bulunduğu bir sırada Astrahan'dan gelen elçileri kabul etmiş ve onların ısrarıyla seferin yönünü doğrudan Astrahan'a çevirmişti.[84] Paşa'nın bu karar değişikliğinin bir diğer sebebi de mevcut konjonktür içerisinde Astrahan'a yöneldiği takdirde Ruslara karşı ayaklanacak olan Nogayların kendi safına katılması ihtimalinin doğmasıydı. Zira Astrahan şehrinde büyük bir ayaklanma çıktığı takdirde Nogaylarla birleşilecek bu suretle Astrahan kolaylıkla teslim alınabilecekti. Bu gibi niyetlerle ordusuyla beraber Astrahan'a yönelen Osmanlı ordusu bölgeye geldiğinde cılız da olsa bir Nogay desteği gördü.[85] Bu Nogaylar Astrahan'dan kaçarak Osmanlı ordusuna katılan Nogaylardı. Bu hareketin Kasım Paşa'nın beklediğinden çok daha cılız olması Osmanlı planlarını bozmuştu. Nitekim kış mevsimi sebebiyle toplar da geride bırakılmış şehri vurmak için yeterli top getirilememişti. Bu sebeple on gün kadar kale önlerinde kalan Kasım Paşa, şehrin nehrin ortasındaki bir adada olmasından ve kendisinin de donanmayı bu şehrin önlerine getirememiş olmasından dolayı şehri tam anlamıyla kuşatamamıştı.[86] Nitekim Astrahan önlerine gelen Osmanlı ordusu yalnızca tek bir yönden Astrahan'ı sıkıştırmış ve şehre büyük bir taarruz gerçekleştirememişti. Astrahan önünde 10 gün bekleyen Osmanlı ordusu, şehir içindeki Rus garnizonu ile küçük çaplı

[84] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 39

[85] Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve İdil Boyu,** Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011., s. 202

[86] Kamalov, **Rus Elçi Raporlarında Astrahan Seferi**., s. 17

bazı çatışmalara girişmişse de kaleye ciddi bir taarruz gerçekleştirilememişti. Bu sırada kış mevsimi de yaklaşmaktaydı. Bunun üzerine Kasım Paşa, şehrin 1569 yılı içerisinde alınamayacağını anlamış ve Astrahan önlerinde kışlamaya, 1570 yazında harekâta devam etmeye karar vermişti. Paşa'nın bu kararı başta yeniçeriler olmak üzere birçok kişide büyük tepki toplamıştı. Nitekim Osmanlı askerleri yeterli zahirelerinin kalmadığını belirtmişler ve dönülmediği takdirde burada açlıktan öleceklerini söylemişlerdi. Askerler ayrıca ülkelerinden çok uzakta bulunan bir bozkırın ortasında kışlamanın aşırı tehlikeli olmasından ve her an Rus ordusunun taarruzuna uğrama ihtimalinin bulunmasından bahsederek, Kasım Paşa'yı bu işten vazgeçirmeye çalışmışlardı.[87] Kasım Paşa ise Astrahan yakınlarına yapılacak bir kalenin içerisinde kışı geçirmenin güvenli olacağını etraftaki konargöçer Nogaylardan alınacak hayvanlarla ve Azak'dan gönderilecek erzaklarla da açlık sorunun aşılabileceğini belirtmiştir. Fakat sefere devam etmek konusunda oldukça isteksiz davranan askerlerin isyana varan hareketleri sebebiyle geri dönmek zorunda kalmıştır.

1569 sonbaharında Azak'a doğru dönmeye başlayan Kasım Paşa yolda Sokollu Mehmed Paşa'dan gelen Astrahan önlerinde kışlanması emrini almıştı. Nitekim Mehmed Paşa 1570 baharında daha büyük bir ordunun Astrahan önlerine gönderileceğini de belirtmişti. Fakat ordunun isyankâr tavrından dolayı geri dönüş yoluna girmiş Kasım Paşa bunu gerçekleştirebilecek durumda değildi.[88] Kasım Paşa gelen emri tam olarak gerçekleştiremese bile Azak önlerinde kışlayarak 1570'de yeni gönderilecek orduyla beraber harekâta devam etmenin daha doğru olacağını düşündü ve

[87] İnalcık, **Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei**., s. 381

[88] Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve İdil Boyu,** Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011., s. 187

kışı geçirmek üzere Azak'a hareket etti.[89] Yolda iken kanalı kazmakla görevli işçileri de yanına alan Kasım Paşa dönüş yolunda soğuk hava şartlarından ağır kayıplar vermişti. Bu kayıplar ilk kez bu kadar kuzeye ve ıssız soğuk bir bölgeye sefer düzenleyen Osmanlı ordusunda daha büyük moral bozukluğuna sebep olmuş, Macar seferlerindeki ganimetlere alışmış askerler bir kez daha Astrahan'a gitmek istemez olmuşlardı. Nitekim 1569 kışında Azak kalesinde kışlanırken kalenin erzak deposunda çıkan bir yangın seferin 1570 baharında devam etmesini engellemiş Osmanlı ordusu geri dönmek zorunda kalmıştı.[90] Bu yangın sayesinde seferin sonlanması, sefere çıkmak istemeyen yeniçerilerin yangını çıkardığına dair söylentilerin de çıkmasına da sebep olmuştu.[91]

1.1.3. Devlet Giray Dönemi Kafkasya'nın Durumu ve Kafkasya ile Rusya'ya Yöneltilen Tatar Seferleri

Büyük emellerle çıkılan Astrahan seferi bu şekilde başarısızlık ve ağır kayıplarla neticelenirken seferin baş sorumlusu olarak görülen Sokollu Mehmed Paşa Padişah tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş ve seferin masraflarını ödemekle cezalandırılmıştı. Seferin başarısızlığı ile beraber Lala Mustafa Paşa divanda güç kazanmış ve onun isteği üzerine Kıbrıs'a sefere çıkılmıştı. Bu gelişmeler üzerine Osmanlılar Ruslarla mücadele etme işini bir kez daha Kırım Hanlığına devretmişti. Nitekim 1570 yılında ordusunu ikiye ayıran Devlet Giray İstanbul'dan aldığı emir doğrultusunda Mehmed ve Alp Girayları güney Rusya üzerine akına gönderirken kendisi de 1557 yılından beri Ruslara tabi bulunan asi Küçük Kabardey beyi Temrüko'nun üzerine yürüdü. Nitekim

[89] İnalcık, A.g.e., s. 384

[90] Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve İdil Boyu,** Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011., s. 195

[91] İnalcık, **Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei**., s. 385

Astrahan'ın Ruslar tarafından ele geçirilmesinden sonra hukuken Kırım Hanlığına tabi bir bölge olarak kabul edilen Kabardey'de Rus nüfuzu artmış bazı Prensler Rus taraftarı olmaya başlamıştı. Bir süredir Kabardey'den Kırım'a vergi olarak gönderilen esirlerin miktarında da azalmalar görülüyordu. Rus taraftarı prenslerin başını çeken Küçük Kabardey Beyi Temrüko, 1554 yılında Kırım Hanlığına tabi Kaytuk'un ölümü üzerine Kabardey Büyük Prensi olmuştu ve on altı yıldır ülkesini idare etmekteydi. Tahta çıktığı andan itibaren Gazi Kumuk Şamhallığına ve tabii bulunduğu Kırım Hanlığına karşı bağımsızlık yanlısı bir politika güden Temrüko daha ilk yıllarında Astrahan'ın Rus valisi ve Ruslara tabii Büyük Nogay Mirzası İsmail Mirza ile irtibat kurarak Kırım Hanlığına karşı cephe almıştı.[92] Bu ittifakı İsmail Mirza ile akrabalık bağı kurarak perçinleyen Temrüko'ya karşı Kabardey'de, zaman içerisinde Temrüko'ya muhalefet edip Kırım yanlısı kalmaya devam eden Şapşoko adlı başka bir prens de ortaya çıkmıştı. Şapşoko da Temrüko'nun aksine Küçük Nogay beyi ile akrabalık bağı kurup Kırım Hanı'nın desteğini almış ve kendi taraftarlarını çevresinde toplayarak Kabardey'in bölünmesine yol açmıştı. Buna karşılık Temrüko da 1557 yılında Rusya'ya bir elçilik heyeti gönderip tabiiyetini arz etmiş[93] ve ülkesine Rus askerlerinin yerleştirilmesini istemişti. Temrüko'ya yardım amacıyla 1558 yılında Kafkasya'daki ilk Rus kalesi olan Terek kalesini inşa eden Ruslar, Astrahan'ın fethinden iki yıl sonra Terek nehrine inmişler, Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti'ne tabii Kabardey'e asker sokmuşlardı. Bu kaleleri sayesinde Kafkasya'daki Kırım Hanlığının otoritesinden rahatsız olan Çerkes ve Kafkas beylerini de örgütleyen Ruslar el altından onları da kışkırtmışlardı. Bunun üzerine Ruslarca da desteklenen Çerkes ve Kabardeyler 1557 ve 1558 yılında Osmanlı topraklarına saldırmışlar ani bir baskınla Taman ve Temrük kalelerini ele

[92] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 83

[93] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Devleti Ve Kafkasya**, Eren Yayınları, İstanbul, 2005., s. 74

geçirmişlerdi.[94] Bu kaleler kısa bir süre sonra Osmanlılar tarafından geri alınsa da Kafkasya'da giderek yayılan Rus taraftarlığı Temrüko'nun kızını Çar İvan ile evlendirmesine kadar ilerlemişti. 1562 yılında Temrüko'ya karşı Kırım Hanından destek alarak saldırıya geçen Şapşoko onu mağlup edip Kabardey'den kaçırsa da Temrüko, 1563 yılında Rus desteği ile bir kez daha Kabardey'e gelmiş ve Şapşoko'yu mağlup ederek eski topraklarını geri almıştı. Şapşoko'yu mağlup etmesiyle onun elindeki Kabardey topraklarının da çoğunu ele geçiren Temrüko Kabardey'in tamamına hâkim olmuştu.[95]

1563'de Kankılıç Kanoko ve Sibok Atsimgok'un Temrüko'dan ayrılarak yeniden Kırım taraftarı olmaları üzerine Ruslardan ek askeri destek isteyen Temrüko'ya karşı Kırım Hanı Devlet Giray, Kalgay Mehmed Giray oğlu Safa Giray'ı ve Şirvan Giray'ı Kabardey'e göndermiş müttefiki ve kendi taraftarları olan Şapşoko ile Sibok'u desteklemişti. Rusların bölgede haddinden fazla güçlenmesi üzerine durumdan rahatsız olan Çerkes kabileleri de artık Rusların bölgeden çıkarılmasını istemekte ve Osmanlılardan yardım istemekteydiler. Bu sırada daha çok Kafkas halkının desteğini kendi tarafına çekmek isteyen Osmanlılar, Tatarların onlardan aldığı yüklü vergileri de kaldırmıştı. 1566 yılında Rus ordusunun yardımıyla Şapşoko ve Pşı Sibok Atsimgok'u yenen Temrüko Rusların Sunç nehri üzerinde yeni bir kale inşa ederek daha da güneye inmesine Terek'te bir voyvodalık kurmasına sebep olmuştu. Bu durum üzerine harekete geçen Devlet Giray Osmanlıların da isteği üzerine 1568'de Temrüko'nun üzerine bizzat yürüyerek onu mağlup etti ve ülkesini baştanbaşa yakıp yıkarak on binlerce esir aldı. Rusların buna rağmen Terek'teki kalelerini yıkmamaları ve Kabardey'e asker sokmaya devam etmeleri üzerine 1570 yılında Sultan Selim'in emriyle bizzat Kabardey'e giren

[94] İnalcık, **Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei**., s. 365

[95] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 84

Devlet Giray, Temrüko ile Kabardey'de Afips ırmağı yakınlarında yaptığı savaşta onu bozguna uğratarak ağır bir şekilde yaralanmasına sebep oldu. Aldığı yaraların tesiriyle kısa bir süre sonra hayatını kaybeden Temrüko'nun yerine Kırım Hanlığı ve Osmanlı taraftarı Şapşoko yeniden Kabardey'in tek hâkimi ve büyük prensi oldu. Bu seferiyle çok sayıda köyü yağmalayarak mühim ganimet elde eden Devlet Giray muzaffer bir şekilde Kırım'a döndü. Devlet Giray Kabardey'de yıllardır Kırım Hanlığına karşı devam eden isyanı bastırıp bölgeyi idaresi altına alırken Kalgay Mehmed Giray da Rusya üzerine akına gidiyordu. İzyum yoluyla Rusya'ya giren Mehmed Giray önce Pereyeslav'ı ardından Ryazan'ı yağmalayarak bölgeyi büyük oranda tahrip etmiş Alp Giray'ın Novosil'i yağmalayan kuvvetleri ile de birleşerek akınlarına devam edip güney Rusya'yı büyük ölçüde tahrip ettikten sonra Kırım'a dönmüştü.[96]

1.1.4. Devlet Giray'ın Rusya Seferi ve Moskova'nın Yakılması

1570 yılında kazanılan başarılar Devlet Giray'ı 1571 yılında daha da büyük akın yapma konusunda cesaretlendirmişti. Bu amaçla Şubat 1571'de 40.000 kişiye varan büyük bir orduyla yola çıkan Devlet Giray başlangıçta Moskova'ya kadar ilerleyip Rus başkentini tahrip etmeyi düşünmemiş ve güney Rusya'dan alınacak olan ganimetlerle yetinmeye niyetlenmişti. Bu amaçla yanına fazla Yeniçeri ve savaş topu da almayan Devlet Giray'ın görüşü Rusların devam eden Livonya savaşından dolayı başkentlerini boş bıraktıkları haberiyle değişmişti. Bu amaçla Oka nehrine kadar ilerleyerek Rus köylerini yağmalayan Devlet Giray, bu nehri de direnç olmadan geçti. Geçtiği bölgeleri yağmalayarak 2 Haziran 1571 tarihinde Moskova önlerine gelen Devlet Giray, Moskova şehrinin banliyölerini ve civar köylerini yağmalamaya ve yakıp yıkmaya başladı. Yanında fazla top bulunmadığından Moskova'yı kuşatmaya yeltenemeyen Devlet

[96] George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009., s. 151

Giray, şehrin kil ve ahşaptan oluşan sur dışı mahallelerini yakarak otağına çekildi. Bu yangınlar birkaç saat içerisinde yayılarak Moskova içlerine kadar girmiş Kremlin yakınlarındaki dükkânların ve evlerin yanmasına sebep olmuştu. İlerleyen süreçte daha da yayılan yangın Kremlin dâhil birçok bölgenin ve mahallenin yanmasına sebep olmuş Moskova'nın büyük ölçüde kül olmasına sebep olmuştu. Elde ettiği ganimetleri ve Ruslara verdiği zararı yeterli gören Devlet Giray, Moskova'nın da ötesine ilerleyip Kuzey Rusya'ya girmeyi gerekli bulmadığından elde ettiği esir ve ganimetlerle beraber Kırım'a döndü. Bu sefer, Ruslara 100.000'e yakın ölü ve 60.000 esire mal olmuş Çar İvan'ın itibarı büyük ölçüde sarsılmıştı. Bu zaferin etkisiyle Taht Algan unvanını alan Devlet Giray, Osmanlılar tarafından da tebrik edilmiş Moskova zaferi İstanbul'da da şenliklerle kutlanmıştı. Devlet Giray'ın seferiyle sarsılan Ruslar, Kırım Hanlığının taarruzundan kurtulmak ve güney sınırlarını emniyet altına almak için Osmanlıları aracı kılmaya karar vermiş bu amaçla İstanbul'a bir elçi göndermişlerdi. Novosiltsev liderliğinde İstanbul'a gelen elçi Rusya'nın Müslümanları hiçbir zaman rahatsız etmek niyetinde olmadığını camileri yıkmadığını belirterek ülkesini savunmuştu.[97] Osmanlılar ise her zamanki gibi Ruslardan Terek kalesinin yıkılmasını ve Astrahan ticaret ve hac yolunun yeniden açılmasını istiyordu. Ayrıca Devlet Giray'ın son muvaffakiyetinin de etkisiyle Osmanlılar isteklerine, Kazan ve Astrahan'ın Tatarlara terk edilmesi ve Çar'ın Altınorda zamanındaki gibi hanın himayesine girmesi gibi talepleri de ilave ediyordu. İçeride asi boyarlarla uğraşan dışarıda ise Lehistan ve İsveç ile devam eden Livonya savaşı ile meşgul olan Çar İvan, Osmanlı isteklerini aşırı bulsa da Terek kalesinin yıkılacağını taahhüt etmiş, Astrahan ve Kazan konularını ise cevapsız bırakmıştı.

[97] Kamalov, **Rus Elçi Raporlarında Astrahan Seferi.**, s. 12

Bununla beraber bu hareketin bir oyalama taktiği olduğu kısa zamanda fark edilecek Osmanlıların da isteği üzerine Devlet Giray yeniden Rusya seferine çıkacaktı.[98]

1.1.5. Molodi Savaşı ve Devam Eden Rusya Seferleri

Moskova'da kazandığı başarıyla beraber Ruslara büyük zarar veren Devlet Giray bir sonraki yıl yapacağı seferle onları tamamen mağlup edip Altınorda zamanında olduğu gibi yeniden Tatar himayesine almayı planlıyordu. Bu amaçla 1572 yazında bir kez daha Rusya üzerine sefere çıkan Devlet Giray, 40.000'i Nogay 60.000 kişilik bir orduyla 27 Temmuz'da Oka nehrine ulaşmıştı. Beraberinde Yeniçerileri ve topçuları da getiren Han Ruslarla bir meydan savaşı yapmaya da hazırlanmıştı. 31 Temmuz 1572'de Kırım ordusunun sağ kanadını oluşturan Mansur kabilesi beyi Divey Mirza Rus saldırısına uğrayarak ağır kayıplar verdi.[99] Bunun üzerine 2 Ağustos'ta Rozhayka'ya kuvvetler gönderen Devlet Giray bu bölgede 3.000 kadar Rus askerini öldürdü. Bununla beraber Nogaylarda ciddi kayıp verdiler. Yakınlarda büyük bir Rus birliğinin bulunduğundan habersiz olan Devlet Giray, Gulya şehrini fethederek yağmalamak üzere bölgeye yeniçerilerin saldırmasını emretti. Fakat kısa bir süre sonra Ivan'ın kumandanı Vorotinski Tatar ordusunu arkadan vurdu. Bir anda şehrin Rus muhafızları bir yanda aniden saldıran Rus ordusu ile karşı karşıya kalan Kırım – Osmanlı ordusu saldırıya direnemeyerek geri çekildi. Savaş sırasında binlerce yeniçeri hayatını kaybederken çok sayıda Kırım Mirzası ve Devlet Giray'ın oğlu da çatışmalar sırasında can verdi.[100] Bu bozgunla beraber Rusya'yı yeniden Altınorda zamanındaki gibi kendine bağlı kılma hedefinden tamamen vazgeçen Devlet Giray, Kırım'a ağır kayıplarla dönmek zorunda

[98] H.İnalcık, ''Devlet Giray'', **DİA**, C.26, TDV, Ankara, 1998., s. 179

[99] George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009., s. 152

[100] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 145

kaldı. Harekât öncesinde Kırım'da yaşayan hemen her haneden bir asker toplanarak sefere gidildiği için Molodi bölgesinde cereyan eden bu savaştan sonra Kırım büyük bir nüfus kaybına da uğradı. Zira sefere giden 60.000 kişilik ordunun yarısı sefer sırasında hayatını kaybetmişti. Bu seferle beraber doğrudan Rusya üzerine düzenlenen büyük seferlere Gazi Giray'ın 1591 yılında düzenleyeceği Moskova seferine kadar ara veren Tatarlar, Devlet Giray'ın kalan zamanlarında Rusya üzerine küçük çaplı akınlar düzenlemekle yetindiler.[101]

Bu amaçla 1573 yılında güney Rusya'ya giren Tatarlar Pereyeslav ve Ryazan'a girerek civar köyleri yağmalamışlar fakat akını daha da ilerletmeden geri dönmüşlerdi. 1574 tarihinde ise tekrar Ryazan'a giren Tatarlar Rus komutan Boris Serebryani'ye mağlup olup geri dönmüşlerdi. 1575 yılında hiçbir akın düzenlemeyen Tatarlar 1576'da Novgorod Severski'ye küçük çaplı bir akın düzenlemişlerdi. Öte yandan Kırımlıları Molodi savaşında püskürtmelerine karşın 1571 tarihli Moskova yangınından ve ilerleyen yıllarda devam eden Tatar akınlarından dolayı toprakları büyük zarar gören Ruslar, 1574 yılında İstanbul'a gönderdikleri elçilerle Kabardey'in Osmanlılara ait olduğunun bilinmediğini belirterek Osmanlılardan özür dilemişler, yıl bitmeden de inşa ettikleri Terek Kalesini yıkmışlardır.[102] Terek'in yıkılmasıyla Kabardey ve Kafkasya'da Osmanlı ve Kırım nüfuzu yeniden güçlense ve Rus istilasından önceki konuma gelse de bu durum uzun sürmeyecek ilerleyen yıllarda güç toplayan Ruslar yeniden Kafkasya'ya inerek kaleler inşa etmeye ve Osmanlı-Kırım himayesindeki bölge halkları ile iletişim kurmaya başlayacaklardır. Rusların Kafkasya'dan tamamen atılamamasında Kafkasya'nın kilidi sayılan Astrahan'ın fethedilememesinin büyük rolü olmuştur.

[101] Derya Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2003., s. 343

[102] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 87

Nitekim Ruslar Osmanlı ve Kırım güçlerine karşı mağlup olup Kafkasya'dan çekilseler de ellerinde bulundurdukları Astrahan sayesinde hiçbir zaman Kafkasya ile bağlantıyı tamamen kesmemişler ve Osmanlılar için bir tehdit olmaya devam etmişlerdir.

1.1.6. I. Devlet Giray'ın Vefatı ve Mehmed Giray'ın Tahta Çıkışı

Hanlık süresi boyunca Kırım Hanlığı hinterlandındaki asi kabilelerle mücadele ederek Hanlığın iç istikrarını sağlayan dış politikada ise Ruslara karşı mutlak bir zafer kazanamasa da başkentlerini yağmalayarak onlara büyük ölçüde üstünlük sağlayıp yıllık vergiye bağlayan Devlet Giray Han 1577 Nisan'ında salgın hastalıktan vefat etmiştir.[103] Onun vefatıyla oğlu Kalgay Semin Mehmed Giray, Kırım Hanı olacak ve Hanlığı İstanbul tarafından onaylanacaktır.

1.2. Semin Mehmed Giray Dönemi (1577-1584)

1.2.1. Semin Mehmed Giray Han'ın Tahta Çıkışı ve Bu Dönemde Düzenlenen Yağma Seferleri

Devlet Giray'ın vefatıyla beraber oğlu Semin Mehmed Giray Nisan 1577'de Kırım Mirzalarının da muvafakatiyle tahta çıktı. Kardeşi Adil Giray'ı Kalgay olarak atayan Mehmed Giray'ın Hanlığı kısa bir müddet sonra Osmanlılar tarafından da onaylandı. Osmanlıların da tanımasıyla Hanlığı resmen tanınan Mehmed Giray kısa bir süre sonra Lehistan üzerine akın düzenlemek için sefer hazırlıklarına girişti. Bu sırada Lehistan ve Rusya devletleri birbirleri ile savaşmaktaydı. İkinci Livonya savaşı olarak bilinen bu savaşta Lehler ve Ruslar birbirlerini oldukça yıpratmışlardı. Bu durum sürekli olarak bu devletlerin sahasına saldıran ve ganimet toplayan Tatarların ilgisini

[103] **Gülbün-ü Hanan**, haz:İbrahim Gültekin, Ankara, 2019., s. 72

çekmişti. Nitekim Kırımlılar arasında, birbirleriyle yürüttükleri savaştan dolayı zayıf düşmüş bu devletlerin durumlarından faydalanılması gerektiği fikri oluşmuştu. Fakat, Ruslarla Osmanlıların II.Selim döneminde yaptıkları antlaşma ile beraber oluşan nispi barış ortamı Mehmed Giray'ın Rusya üzerine büyük bir sefere çıkmasını engelliyordu. Osmanlı siyasetiyle zıt düşmek pahasına Rusya üzerine sefere çıkmak istemeyen Mehmed Giray, tercihini Lehistan'dan yana kullanarak bu devletin üzerine sefere hareket etti. Bu sırada Lehistan'ın başında Stefan Bathory bulunuyordu. Mehmed Giray ordusu ile birlikte Ukrayna'ya girerek Volhinya'ya ilerledi ve bölgeyi tahrip etti.[104] Leh kralının kuvvetlerini mağlup eden Tatarlar Volhinya ve Podolya'dan 40 bine yakın esir bol miktarda da ganimet alarak Lehistan topraklarını büyük ölçüde tahrip ettiler. Bu tahribat üzerine Tatarları durdurmak için onlarla barış imzalamaya mecbur kalan Leh Kralı ancak yıllık belirli bir miktar esir ve vergi ödemeyi kabul etmek suretiyle Tatar saldırılarını durdurabilmiştir.

Leh Kralı olarak atanan Bathory 1576 yılından önce Osmanlı himayesinde bir Voyvoda olup Erdel Voyvodalığını yönetmekteydi. Bathory, Leh Kralı Henry'nin görevini bırakması üzerine Lehistan'da çıkan taht kavgaları sırasında Sokollu Mehmed Paşa'nın desteği ile Lehistan Kralı olmuş bu durum Lehistan devletinin de Osmanlı himayesine girmesini sağlamıştı. Kral olduktan sonra Divan-ı Hümayun'un politikaları çerçevesinde bir siyaset takip eden Bathory Lehistan soylularının ve sejminin de kararlarını bu şekilde şekillendirmesini sağlıyordu.[105] Bu himaye rejimi ve Lehistan'da kurulan Osmanlı otoritesi Mehmed Giray'ın düzenlediği seferle daha da pekişmiş Lehler Tatarlara belirli bir miktar yıllık vergi ödemeye mecbur edilmiştir. İmzalanan bu

[104] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 139

[105] Ahmet Refik Altınay, ''Lehistan'da Türk Hâkimiyeti'', **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, S.XIV, C.IV, s. 237

antlaşma ile beraber Osmanlı ve Tatarların da isteği üzerine Lehler, Rusya üzerine askeri harekât düzenlemeye başlamıştır. Osmanlı ve Tatarlar bu yıllarda zahiren Ruslar ile imzalanan 1574 İstanbul antlaşmasının dışına çıkmak istemiyorlardı. Bu nedenle Osmanlı Tatar güçleri, Lehleri Ruslara karşı kullanarak Kafkasya'da kendilerine hala tehdit olarak gördükleri Rusya'nın güç kaybetmesini ve yenilgiye uğramasını sağlamaya çalışıyorlardı. Bu amaçla sefere çıkan Bathory 1578 yılında Rusya üzerine yürüyerek Cesis bölgesinde onlarla savaşa tutuşmuş Waden savaşı olarak da bilinen bu savaşla Rusları mağlup ederek çok sayıda köyünü tahrip etmiştir. Bu akınlara Azak ve Kuban gibi Kırım Hanı'nın otoritesinden uzak bölgelerde yaşayan Tatarlar da katılmış ve hanın isteğinin dışında hareket eden bu zümreler Lehlerle eş zamanlı olarak Rus topraklarını vurmuşlardır.[106] Mirza Divev komutasında harekete geçerek Temkinov'u yağmalayan Kuban ve Azak Tatarları 1578'de Kırım'dan ve Gazi ulusundan gelen büyük kuvvetlerle de birleşerek Venev'i yağmalamışlar 20.000'e yakın esir elde etmişlerdi.[107] Tatarların baskınlarıyla güçlerini bölmek zorunda kalan Ruslar 1579'da Bathory'nin saldırısıyla Polotsk'u da Leh güçlerine kaptırmışlardı. 1580 yılında düzenlenen akınla birlikte Ryazan'a kadar ilerleyen gayri nizamı Tatar akıncıları Kazan'ın 1552 yılında Ruslar tarafından ele geçirilmesinden sonra Rusya egemenliğini kabul etmiş olan Mordvin ve Çirmişlerin de ayaklanmasına sebep olmuşlardı. Öte yandan Livonya tarafında da taarruzlarına devam eden Lehler, Eylül 1580'de Velikiye Luki bölgesini ele geçirmişlerdir. Lehlerin rahat ilerleyişlerinde ve Livonya'nın büyük bir kısmını Ruslardan almalarında en büyük rolü oynayan güçlerden biri şüphesiz Kuban

[106] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 347

[107] Derin, A.g.e., s. 350

Tatarlarının baskınlarıydı.[108] Lehistan, beş yıl süren bu savaşta Tatar desteğinin de etkisiyle Rusya'yı ağır bir mağlubiyete uğratmış, Polotsk Smolensk Velizhy Luki Usvyat gibi şehirleri ele geçirmişlerdi. Ayrıca batı Rusya topraklarında 2000'den fazla köyü yağmalayan Lehler, Ruslara büyük kayıplar yaşatmışlardı. Ruslar savaş boyunca taarruz etmekten çok bu iki güce karşı kendini savunma durumunda kalmışlardı. Tüm çabalara rağmen topraklarını korumada başarı sağlayamayan Ruslar Lehistan güçlerinin Livonya'dan ülke içlerine doğru yaptıkları ilerleyişi durdurmakta güçlük çekmişlerdi. Nitekim doğuya ilerleyen Leh ordusu Pskov'a kadar olan Livonya bölgesini ele geçirmişti. Bu sırada Tatarlar da Büyük Nogay Ordası beyi Urus Mirza komutasında düzenlenen akına katılmışlar, 1581 yılında düzenlenen bu seferle beraber Alatır Kolomna Belyov gibi bölgeleri yağmalamışlardı.[109] Özellikle Azak Tatarları'nın bol miktarda ganimet aldığı bu akında Rus toprakları büyük ölçüde tahrip edilmiş Leh kuvvetlerinin kuzeyde Rusya içlerine kolayca ilerlemesi sağlanmıştı. Bununla beraber 1581-1582 yılları arasında Lehler tarafından kuşatılan Pskov'un ele geçirilememesi Rusya üzerindeki Leh ilerleyişinin durmasına sebep olmuştu. Bunun üzerine Rusya ve Lehistan devletleri aralarındaki savaşı bitirerek 1582 tarihli Yam Zapolsky Antlaşmasını imzalamışlardır.[110] Bu antlaşma ile beraber Lehistan günümüz Letonya ve Litvanya toprakları başta olmak üzere Batı Rusya'da önemli toprak kazançları elde etmiştir. Antlaşmanın bir diğer sonucu da Rusların Baltık denizinde önemli bir liman etme hedeflerinin uzun bir süreliğine rafa kalkmış olmasıdır.

---

[108] Kefeli İbrahim Efendi, **Tevarih-i Tatar Han ve Dağıstan ve Moskov ve Deşt-i Kıpçak Ülkelerinindir**, Çev: İsmail Otar, Eskişehir Kırım Halkbilim Araştırma Gençlik ve Spor Kulübü Derneği Yayınları, Eskişehir, 2005., s. 37

[109] Brian Williams, **The Sultan's Raiders: The Military Role Of The Crimean Tatars İn The Ottoman Empire**, 2013., s. 58

[110] George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009., s. 153

Savaş yılları boyunca Rusya topraklarından elde ettiği yüklü miktarda ganimet ve esirle beraber ekonomik olarak da güçlenen Kubanlılar düzenlediği akınlarla hem Rusya'nın hem de onlara bağlı Don Kazaklarının Karadeniz ve Kafkasya'daki hareketlerini kısıtlamıştı. Nitekim 1577-1583 arasında düzenlenen bu Rus seferleri yalnızca güney Rusya üzerine olmamıştı. 1577 yılında Mehmed Giray'ın talimatıyla Kabardey'e giren ve bölgedeki Rus yanlısı prenslerin üzerine sefer düzenleyen Gazi Giray, önemli miktarda ganimet elde etse de aniden gelişen bir Çerkes baskınıyla hayatını kaybetmişti.[111] Bunun üzerine 1578 yılında Kalgay Adil Giray komutasındaki Tatar kuvvetleri Dağıstan ve Kabardey bölgesine yeniden girerek bölgedeki Rus ve Kazak yerleşimlerine zarar vermişler ve Gazi Giray'ın intikamını almışlardı. 1580 yılında 1574'de yıkılan Terek Kalesinin Ruslar tarafından yeniden inşa edilmesi üzerine bölgeye yeni Tatar ordularının gönderilmesi kararlaştırılmış bunun üzerine 1583'de bir Tatar ordusu bölgeye hareket etmiştir. Bu kuvvetler Büyük ve Küçük Kabardey topraklarına girerek bölgede Ruslarla ilişki kurmaya çalışan Prenslerin topraklarını yağmalamışlardır. Tatar saldırıları sayesinde sürekli kendini savunmak durumunda kalan Rus ve Kazaklar uzun yıllar Azak denizine çıkamamışlar ve Osmanlı Kırım toprakları için tehdit oluşturamamışlardı. Kafkasya ve Deşt-i Kıpçak bölgesine doğru genişleme hareketleri de kısıtlanan Ruslar kuzey bozkırlarında da uzunca bir zaman Kırımlılara karşı pasif kalmışlardı. Dolayısıyla Kırım Hanlığı bu hizmetiyle Osmanlı Devleti'nin kuzeyde kendisini emin hissetmesini sağlamıştı.

Rusya'nın giderek daha zor bir duruma düşmesi üzerine Kırım merkezli Tatarlar da Osmanlı zoruyla yürüttükleri barış siyasetinden saparak 1582'den itibaren güney Rusya'ya akın düzenlemeye girişmişlerdi. Fakat bu sırada Rusya ve Lehistan arasında barış antlaşması imzalanması ve Osmanlıların doğuda çıkan Safevi savaşı yüzünden

[111] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 114

Tatar güçlerini bu cepheye sevk etmesi bu yıllarda Rusya'ya düzenlenen Tatar akınları zayıf kılmıştır. Nitekim Tatarlar bu yıllarda Osmanlıların çağırdığı doğu seferlerine iştirak etmekte ve tüm güçlerini Safevilerle savaşmaya harcamaktaydılar.[112] Bu sebeple bu yıllarda Rusya'ya yalnızca 1584 yılında orta çaplı bir Tatar akını yapılabilmişti. Buna göre Kırım'lı Arslan Mirza liderliğinde 50.000 kişilik Tatar ordusu Oka nehrini geçerek Kozel, Vorotyn, Dorogobuzhsky, Vyazma, Kaluga, Peremyshlsky gibi bölgeleri yağmalamıştı. Bu akınlar büyük çapta düzensiz Tatar ve Azak birlikleri tarafından düzenlenen seferlerdi ve düzenli bir orduya karşı savaş yapmak amacını taşımıyordu. Bu sebeple bu birlikler, üzerlerine gönderilen Mikhail Beznin komutasındaki düzenli Rus ordusuna 7 Mayıs 1584 tarihinde Kaluga bölgesine yapılan savaşta yenildiler. Kaçan Tatarlar on binlerce esiri arkalarında bırakarak Bozkır'a kaçmak zorunda kaldılar ve az sayıda esiri beraberinde Kırım'a götürebildiler.[113] Başlarda başarı ile devam etse de sonu olumsuz neticelenen bu akınla Tatarlar büyük kayıplar vermişler ve az sayıdaki esirle yurtlarına dönebilmişlerdi. Nitekim aynı yıl Belev bölgesini yağmalayan ve şehri yiyeceksiz bırakarak teslim alıp şehir merkezini de yağmalamayı amaçlayan diğer bir Tatar birliği de Prens Timofey Trubetskov tarafından püskürtülmüştür. Nitekim birlik kumandanı Mirza Diveyev Belev kuşatmasını kaldırarak Deşt-i Kıpçak bölgesine kaçmak zorunda kalmıştır. Bu başarısızlıklardan sonra intikam amacıyla Aralık 1584'de tekrar güney Rusya üzerine akın düzenleyen Azak Tatar birlikleri Ryazhsk bölgesini yağmalayarak büyük bir ganimetle dönmüşlerdir. Bununla beraber az sayıda kişiden oluşan birlikler vasıtasıyla düzenlenen bu seferlerle Rusya topraklarına fazla zarar verilememişti.

---

[112] Gelibolulu Mustafa Ali, **Künhü'l Ahbar**, Haz:Ali Çavuşoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019, s. 587

[113] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 149

1.2.2. Osmanlı Safevi Savaşları ve Bu Savaşlarda Kırımlıların Rolü

1576 yılında Şah Tahmasb'ın Kazvin'de vefatı ile beraber tahta Şah II.İsmail çıkmış bu şahın 1 yıllık hakimiyeti süresince Safevi Devleti büyük iç karışıklıklara sürüklenmişti. Tahtta kaldığı süre boyunca Safevi devlet görevlilerine oldukça acımasız davranan ve birçok kişiyi idam eden Şah, İran'da kendisine muhalif büyük bir kitlenin oluşmasına sebep olmuştu. İlerleyen süreçte Şah II. İsmail'in Şiiliği terk ederek Sünniliğe meylettiği ile ilgili söylentilerin çıkması zaten Şah'ı tahttan indirmek için bahane arayan muhalifler için bir fırsat olmuş çıkan karışıklıklar sırasında Şah İsmail öldürülmüştü. Bununla beraber Şah İsmail'in ölümüyle de Safevi Devletinde karışıklıklar dinmemişti. Nitekim Şah İsmail'den sonra tahta çıkan Muhammed Hudabende döneminde bu karışıklıklar artarak devam etmişti. Nitekim bu kargaşa esnasında Kazvin'de bir Osmanlı kervanı yağmalanmıştı. Bu durum Osmanlı Safevi devletlerinin ilişkilerinin de zarar görmesine yol açmıştı. Bununla beraber daha sonra Hoy ve Salmas taraflarında sınırla ilgili anlaşmazlıklar çıkmış bu durum aradaki gerginliği daha da ciddileştirmiş en nihayetinde taraflar savaşa sürüklenmişti.[114] Sokollu Mehmet Paşa her ne kadar Safevilerle yapılacak bu savaşın devlete çok büyük fayda vermeyeceğini düşünse de Divan'daki genel görüş üzerine Osmanlılar sefer hazırlıklarına girişmişlerdi. Sefer emrinin gelmesiyle beraber Kırım Hanı Semin Mehmed Giray da sefere davet edilmiş Kafkasya tarafından Şirvan'a girmesi istenmişti.[115] Başlarında Sahib Giray Han varken bu coğrafyayı ziyadesiyle uzak gördüklerinden Osmanlı seferlerine katılmak istemeyen Kırımlı Mirzalar, bu defa

[114] C. Aydoğmuşoğlu, **Safevi Devleti Tarihi**, Kimlik Yayınları, Ankara, 2015., s. 71

[115] Batuhan Yıldız, **Osmanlı Ordusu İçerisinde Kırım Hanlığı Kuvvetlerinin Mahiyeti Ve Ehemmiyeti**, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2019., s. 51

yapılan sefere iştirak etmek zorunda kalmışlardı. Kırım Hanlığının bu politika değişiminde ve uysallaşmasında başında Sahib Giray gibi güçlü bir siyasi figürün olmaması büyük ölçüde etkili olmuştu.

Sefer emriyle beraber Mehmet Giray komutasında toplanan 100 bin kişilik Kırım ordusu 1578'de Kafkasya'yı geçerek Şirvan'a hareket etmiştir. Bu esnada Çıldır Savaşı ile Safevi ordusunu mağlup edip Tiflis'i ele geçiren Osmanlı ordusu da Şirvan'a girmiş burada Şamahı'da 9 Kasım 1578 tarihinde Safevi ordusuyla savaşa tutuşmuştu.[116] Yapılan savaşta başlarda netice alınamasa da Adil Giray komutasındaki 15.000 kişilik öncü Tatar ordusunun bölgeye yetişmesiyle beraber 11 Kasım tarihinde zafer kazanılmıştı. 15.000 kişilik bir kayba uğrayıp aralarında Aras Han da olmak üzere 10.000 kişilik bir insan grubunu esir veren Safeviler Şirvan'dan tamamen çekilerek bölgeyi Osmanlılara terk etmiştir. Şirvan'ın ele geçirilmesinde Kırım Kuvvetlerinin ve Semin Mehmed Giray'ın öncü olarak Şirvan'a gönderdiği Adil Giray komutasındaki kuvvetler büyük rol oynamış Tatarlar sayesinde savaşın gidişatı değişmişti. Ayrıca zaferden sonra Gence ve Karabağ tarafını yağmalayan Tatarlar bölgeden büyük ganimet toplamışlardı. Fakat bu durum uzun sürmemiş Şirvan'a gönderilen Hamza Mirza komutasındaki Safevi ordusu 27 Kasım 1578'de İkinci Şamahı Savaşında Adil Giray ve Şirvan Beylerbeyi Piyale Paşa'yı bozguna uğratmıştı.[117] Bozgunla beraber Safevilere esir düşen Adil Giray ve Piyale Paşa Kazvin'e götürülmüş Özdemiroğlu Osman Paşa da Şamahı'yı Safeviler'e bırakarak Derbend'e çekilmişti. Burada Kartli Kakhet Gazi

[116] Joseph Von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.8, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1998., s. 51

[117] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (XVI.Yüzyıl Ortalarından XVII.Yüzyıl Sonuna Kadar)**, C.3, Kısım: 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011., s. 11

Kumuk Şamhallığı kuvvetleriyle birleşen Osman Paşa, Kırım Hanı Mehmed Giray'ın da gelmesi ile beraber gücünü daha da artırmıştı.

Sefer mevsiminin gelmesiyle beraber harekâta devam etmek isteyen Osman Paşa Mehmed Giray'a kışı Derbend'te geçirmesini emretmişti. Fakat Mehmed Giray gerek fazlaca şişman olmasının verdiği rahatsızlıktan gerekse Özdemiroğlu Osman Paşa ile yaşadığı bir sürtüşmeden dolayı sefere devam edememiş, bölgedeki kuvvetlerinin komutasını oğlu Gazi Giray'a bırakarak Kırım'a geri dönmüştü. Dönerken Kırım kuvvetlerinin de önemli bir kısmını beraberinde götüren Mehmed Giray, Dağıstan'da az sayıda Tatar askerini bırakmıştı. Onun bu şekildeki itaatsiz hareketi Osman Hükümetini oldukça kızdırsa da Safeviler ile devam eden savaş yüzünden hana karşı açıktan bir cephe alınamamıştı. Mehmed Giray Han'ın çekilmesinden sonra Mart 1579'da karşı taarruza geçen Safeviler Osmanlı idaresinde bulunan Tiflis'i kuşatmışlardı. Bunun üzerine bölgeye bir kısım Tatar ve Osmanlı kuvveti gönderilmiş ve Tiflis'in kurtarılması sağlanmıştı. 1579 yılı boyunca ele geçirilen Gürcistan ve Dağıstan bölgelerinde yerleşmeye çalışan Osmanlılar bölgede yeni eyaletler kurdular ve Faş, Kars gibi kaleleri tahkim ettiler.[118] 1579 yılında Derbend'den Kırım'a dönen Mehmed Giray'ın 1580 yılında yeniden sefere çağrılması üzerine Mehmed Giray, bölgeye oğlu Murad Giray komutasında bir ordu göndermiş ve onun bölgede bulunan Gazi Safa ve Saadet Giraylar ile beraber hareket etmesini emretmişti. Mehmed Giray'ın bizzat sefere gelmemesi Osmanlı hükümeti ile olan bağlantısını daha da zayıflatmıştı. Gönderilen Tatar ordusu ise Derbend'e gelerek Şirvan'a girmiş ardından Osmanlı serdarının emrine girerek Osmanlı ordusuna katılmışlardı. Osmanlı Tatar ortak saldırıları neticesinde 23 Ekim 1580'de Şamahı'yı 29 Ekim 1580'de ise Bakü'yü alan kuvvetler kısa bir süre sonra tüm Şirvan'ı yeniden ele geçirdiler. Elde edilen başarılar sonrası kışlamak üzere

[118] Gelibolulu Mustafa Ali, **Künhü'l Ahbar**, s. 588

Kars'a çekilen Serdar Koca Sinan Paşa, Dağıstan'da Gazi Giray komutasındaki Tatar kuvvetlerini bırakmıştı. Az sayıda askere malik olmasına rağmen iyi bir şekilde Şirvan'ı savunan Gazi Giray Ocak 1581'de 18.000 kişilik bir Safevi ordusunu Kür nehri üzerinde imha etmiş ve Bakü'nün Safevilerin eline geçmesine engel olmuştu. Fakat Gazi Giray'ın yardım almadan tek başına bölgede uzun süre direnmesi imkânsızdı. Bu nedenle Gazi Giray komutasındaki Tatar kuvvetleri 1582 yazında üzerlerine yollanan büyük Safevi ordusuna mağlup olmuş, Gazi Giray da esir düşmüştü.[119] Bu bozgunla beraber Şirvan bir kez daha Safevilerin eline geçmişti. Bunun üzerine Sinan Paşa'yı azlederek bölgeye yeni serdar tayin eden Osmanlılar Kırım'dan yeni kuvvetlerin Kafkasya'ya gitmesini emrettiler.

Osmanlıların bir kez daha sefer emrini alan Mehmed Giray 1583 yılında ikinci kez Kafkasya üzerine hareket ederek ordusu ile beraber yola çıkmıştır. Karaçaylardan ve Kabardeylerden toplanan kuvvetlerle birleşen bu Tatar kuvvetleri Dağsıtan'a gelerek Osman Paşa'nın kuvvetleri ile birleşmiştir. Şirvan içlerine bizzat girmeyen Mehmed Giray bölgeye kuvvetlerini yollamış bu kuvvetler Safevilere 24 Nisan 1583 tarihli Niyazabad savaşında yenilmişlerdir.[120] Fakat Özdemiroğlu Osman Paşa'nın duruma müdahale etmesiyle bu Tatar kuvvetleri tekrar üstün duruma geçmiş ve Safevileri bozguna uğratmışlardır. Zaferden sonra Şirvan'ı bir kez daha ele geçiren Osman Paşa, bölgeyi Ereş Derbend ve Şamahı gibi eyaletlerin çatısı altında teşkilatlandırmıştır. Aynı yıl Revan'a da giren Osmanlı birlikleri bu başarılarla beraber Şirvan ve Revanda da kontrolü ele geçirmiş oluyordu. Fakat bu sırada Osman Paşa'dan aldığı 1583-1584 kışını Derbend'de geçirmesi emrini dinlemeyen Mehmed Giray, aşırı derecede şişman olmasından dolayı zaten büyük zahmetlerle geldiği sefere devam etmek istememiş ve

[119] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 100

[120] Sadık Müfit Bilge, A.g.e., s. 101

ordusuyla Kırım'a dönmüştür. Onun bu hareketi Osmanlılar adına bardağı taşıran son damla olmuştu. Osmanlılar tarafından azledilen Mehmed Giray, bu kararı tanımayarak kendisinin hutbe ve sikke sahibi bir padişah olduğunu belirtti ve Osmanlılara karşı isyan etti.

1.2.3. Mehmed Giray'ın İsyanı ve İsyanın Bastırılması (1583-1584)

1583 yılında Şirvan'ın Osman Paşa tarafından yeniden ve kesin olarak alınması, kazanılan Meşaleler savaşı ile beraber Safeviler cephesinde rahatlayan Osmanlılar, Osman Paşa'yı harekete geçirmişlerdi. İstanbul'dan verilen emire göre Osman Paşa Kefe'ye gidecek ve asi Mehmed Giray'ı görevden alacaktı. Bunun üzerine 1583 sonlarında Kafkasya'dan hareketle Kefe'ye ilerleyen Osman Paşa yolda Terek nehri kıyılarında Rus askerlerinin taarruzuna uğradı. Bu taarruzu başarı ile püskürten Osman Paşa civarda Osmanlı kaleleri ve istihkâmları yapılmasını emredip Terek nehri civarında meskûn Kazak ve Ruslara saldırmak için de bölgede bir ordu bırakarak Kefe seferine devam etti.[121] Bir müddet sonra Kefe'ye gelen Osman Paşa yalnızca 3.000 kişilik bir askere malik olduğundan Mehmed Giray'a saldırmaya cesaret edemedi. Bu yüzden Kırımlılar arasında ihtilaf çıkarmak ve bu sayede Mehmed Giray'ı bertaraf etmek istedi. Bu amaçla Bahçesaray'a elçi göndererek Mehmed Giray'ın kardeşi Alp Giray'ın Kırım Hanı tayin edildiğini söyleyen Osman Paşa Mehmed Giray'a teslim olma çağrısı yaptı.[122] Osman Paşa'nın kararını tanımayan Mehmed Giray, kendisinin bağımsız bir Han olduğunu belirtmiş ve ordusuyla Kefe'ye yürüyerek Osman Paşa'yı kuşatmıştır. Asi Mehmed Giray'ın 100.000 Tatar ile Kefe'yi kuşattığı haberinin İstanbul'da

[121] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 104

[122] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 2., s. 3

duyulması üzerine Mehmed Giray'ın üzerine daha büyük bir sefer tertip edilmesi kararlaştırıldı.

Yapılan müzakerelerden sonra Sultan Süleyman ve Sultan Selim zamanında Kırım Hanlarının itaatini sağlamak için Osmanlı topraklarında rehin olarak kalan İslam Giray'ın Han tayin edilmesine karar verildi. Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa komutasındaki 10.000 asker ve 35 top ile desteklenen İslam Giray, Kefe'ye doğru Osmanlı Donanması ile yola çıktı. Bu kuvvetlerin gelmesiyle beraber Mehmed Giray'ın ordusunda da ikilikler çıkmaya başladı.[123] Otuz yedi gün süren Kefe kuşatmasında Tatarlar gelen Osmanlı ordusunun çok fazla sayıda topa ve ateşli silaha malik olduğunu biliyorlardı. Tatar ordusunun kuvvetli ateşli silahlara malik bu kuvvete direnemeyeceğinin farkında olan Mehmed Giray'ın ordusundaki Tatarlardan Şirin Beyi Ali Mirza, Kefe'de bulunan Kalgay Alp Giray ve Osman Paşa ile temasa geçerek Mehmed Giray'ın saflarından ayrılmıştı. Bunun üzerine ordusu dağılmaya yüz tutan Mehmed Giray meydan savaşına girişemeyeceğini anlayarak 60 kadar askeri ve kendisini terk etmeyen Mansur Kabilesiyle beraber Or Kapu yönünde kaçmaya başladı. Aşırı şişman olmasından dolayı rahat hareket edemeyen Mehmed Giray kardeşi Alp Giray tarafından Kalancak bölgesinde yakalanmış ve Mayıs 1584 tarihinde boğdurulmuştur.[124] Bu hadise üzerine Mehmed Giray'ın oğulları Saadet Giray, Safa Giray, Murad Giray da Kırım'dan kaçarak İtil nehri kıyısına gitmiştir. Kuzey Kafkasya bozkırlarına kaçan bu hanzadeler burada Astrahan'ın alınmasından sonra Ruslara tabi olmuş olan Nogayların arasına karışmışlardır. İsyanın bastırılmasında özellikle Özdemiroğlu Osman Paşa'nın rolü büyüktü. Nitekim Alp Giray'ın Mehmed Giray'a

[123] Joseph Von Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**, Çev: Seyfi Say, İnsan Yayınları, İstanbul, 2013., s. 63

[124] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 281

olan husumetinin farkında olan Osman Paşa bunu iyi kullanarak daha başlangıçta Tatarlar arasında ikilik çıkarmıştı. Kalgay Adil Giray'ın İran'da öldürülmesiyle Mehmed Giray'ın kardeşi Alp Giray'ın, yaş itibariyle Kalgay olması gerekirken bu durum Mehmed Giray tarafından engellenmişti. Mehmed Giray, oğlu Saadet Giray'ı Kalgay yapmak istemiş fakat Kırım Mirzalarına söz geçiremeyince mecburen Alp Giray'ı Kalgay tanımış oğlu Saadet Girayı da kırmamak için Kalgaylıktan sonra gelen Nureddinlik isimli bir makam tesis etmişti. Bu hareketiyle kardeşi Alp Giray'ı gücendiren Mehmed Giray, onun isyan sırasında Osman Paşa ile birlik olmasına sebep olmuştu.

2. BÖLÜM: KIRIM HANLIĞININ OSMANLI SİYASETİ İÇERİSİNDE GİDEREK GÜÇSÜZLEŞMESİ

Semin Mehmed Giray'ın idamından sonra başa geçen Hanlar döneminde Kırım Hanlığı hala doğu Avrupa'nın en önemli gücü olma vasfını sürdürse de Hanlık Osmanlı siyaseti içerisinde büyük bir prestij kaybına uğramıştır. Nitekim bu dönemde Kırım Hanlığında Osmanlı nüfuzunu giderek daha fazla hissedilmeye başlanmıştır. Bu dönemde Kırım Hanları eskiye nazaran çok daha fazla kez Osmanlı seferlerine katılmışlardır. Özellikle Gazi Giray döneminde had safhaya varan bu durum Kırımlılar arasında huzursuzluklar çıkmasına sebep olmuş Kırım Hanları sık sık Osmanlı seferlerine katılmayı gereksiz gören Kırım Kabile güçleri ile sefere katılmasını emreden Osmanlı hükümeti arasında kalmışlardır. Bu durum Kırım içerisinde siyasi ortamın daha da gerilmesini sağlamış Hanlar Kırım halkını zapt etmekte güçlük çekmişlerdir.

2.1. II.İslam Giray Han Dönemi (1584-1588)

2.1.1. II. İslam Giray'ın Han oluşu ve Mehmed Giray'ın Oğullarının İsyanları

Mehmed Giray'ın idamından sonra han olan İslam Giray uzun yıllar Osmanlı ülkesinde sükûnet içerisinde yaşamış son yıllarında kendisini dine vermişti. Mehmed Giray'ın aksine daha itaatkâr bir tabiata sahip olmasından dolayı han tayin edilen İslam Giray, Mayıs 1584'de bu göreve başlamış ancak Ağustos 1584 de büyük bir istilayla karşılaşmıştı. Buna göre Mehmed Giray'ın katlinden sonra İtil nehri taraflarına kaçan Saadet Giray, babasının intikamını almak için Astrahan yakınlarındaki Nogaylardan ve Don nehri üzerinde meskun Kazaklardan bir ordu toplamış ve Ağustos 1584'de Kırım'a girerek yeni Han olmuş İslam Giray'ın üzerine yürümüştü. Bahçesaray'ı kuşatan Nogay

ordusuna karşı yedi günlük bir direnmeden sonra Kefe'ye kaçan İslam Giray, İstanbul'a gönderdiği elçilerle yardım istemişti. İsyan haberi alınır alınmaz toplanan Osmanlı divanı Kırım'a öncü olarak üç bin yeniçeri göndermiş fakat isyanın büyümesi ihtimaline karşı da doğrudan Veziriazam Osman Paşa'nın Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa ile beraber bölgeye gitmesine karar vermişti.[125] Bu sırada Saadet Giray Bahçesaray'da yönetimi ele geçirmiş ve Kefe'ye ilerleyerek İslam Giray'ı kuşatmıştı. Kısa bir süre sonra bölgeye ulaşan Osmanlı birlikleri Kefe garnizonu ile beraber hareket ederek İndal ovasında Saadet Giray'ın kuvvetlerini bozguna uğratmıştı. İki ay süren hanlığından sonra 1584 sonlarında Kırım'ı terk ederek Astrahan yakınlarındaki bozkıra kaçan Saadet Giray kardeşleri Murad Giray ve Safa Giray ile beraber Rusya'nın Astrahan valisine sığındı. 1585 yılında bir kez daha Kırım üzerine harekete geçen bu kuvvetler Kalgay Alp Giray tarafından bozguna uğratılarak Don Nehrine kadar takip edildi. Yaşanılan bozgunlar üzerine birkaç ay kadar Astrahan önünde kalan Giraylardan Murad Giray Astrahan valisinin emrine girerek burada yaşamaya başlamıştır. 1585-86 yıllarını Kumuk bölgesinde geçiren Saadet ve Safa Giraylardan Safa Giray Ruslarla işbirliği yapmayı reddetse de Saadet Giray kabul etmişti. Fakat o kısa bir süre sonra aniden Astrahan'da vefat etti.[126] Onun ölümü uzun süre Tatarlar arasında bir gizem olarak kalsa da ileride oğlu Şahin Giray, babasının Osmanlıların ve Kırımlıların düzenlemek üzere oldukları Astrahan seferini engellemek için Ruslar tarafından öldürüldüğünü söyleyecektir. Kumuk bölgesine yeniden giden Safa Giray ise İslam Giray'ın vefatı üzerine tahta çıkan Gazi Giray tarafından affedilerek Kırım'a davet edilecek ve Nureddin yapılacaktır.[127] Tayininden sonra Gazi Giray'ın emriyle İtil nehri yakınlarında

[125] Gelibolulu Mustafa Ali, **Künhü'l Ahbar**., s. 592

[126] A.Novoselyskiy, **XVII.Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011., s. 97

[127] **Gülbün-ü Hanan**., s. 88

yaşayan Nogayları Don nehrinin batısına geçirerek Kırım idaresine girdirmeye çalışan Safa Giray, Gazi Girayla beraber Moskova seferine dahi katılmış 1591 sonlarında vefat etmiştir.

2.1.2. II.İslam Giray Dönemi Kafkasya'daki Tatar Rus İlişkileri ve Astrahan'a İkinci Sefer Teşebbüsü

Murad, Saadet ve Safa Girayların Ruslar tarafından himaye görmesi Kırım Hanlığı devlet erkânının Rusya'ya karşı cephe almasını beraberinde getirmişti. Ayrıca 1584 yılında hukuken Osmanlılara tabi bir coğrafya olan Dağıstan civarındaki Terek nehri kıyılarında Özdemiroğlu Osman Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun Rus saldırısına uğraması Osmanlıların da Rusya ile arasının bozulmasına sebep olmuştu. Osmanlılar bu saldırılardan sonra Ruslardan her zaman olduğu gibi 1574 antlaşmasına uymalarını ve Terek nehri üzerine inşa ettikleri kaleleri yıkmalarını istemiş, fakat bu talep Ruslar tarafından gerçekleştirilmemişti. Bu konjonktür içerisinde Buhara Hanı Abdullah Han'ın ve Ulu Nogay beyi Urus Han'ın da İstanbul'a elçi göndererek Rusların Astrahan'dan atılması gerektiğini bildirmeleri üzerine Osmanlılar Rusya'ya karşı düzenlenecek bir seferin hazırlığını yapmaya başladılar. Bu dönemde özellikle Orta Asya Hanlıkları ve Nogaylar ticaret yollarının kapatılması ve uğradıkları taarruzlar sebebiyle Rusların Astrahan'daki varlıklarından oldukça rahatsız olmaya başlamışlardı. Bu sebeple özellikle onlar Osmanlıların bölgeye büyük bir sefer düzenlemesini istemekteydiler. Osmanlılar da Kafkasya'nın kilidi olabilecek bir konumda yer alan Astrahan'ın alınmadan Kafkasya'daki hâkimiyetin tam olarak sağlanamayacağını bilmekteydiler. Bu sebeple 22 Eylül 1587 tarihinde Astrahan'a sefer düzenlenmesi kararı verildi. Hazırlanacak ordunun başına Piyale Paşa getirilirken ordunun 1588 yılında sefere çıkması kararlaştırıldı. Fakat bu sırada Ruslar da Kafkasya'da boş durmuyordu. Terek kalesi vasıtasıyla Gürcülerle temas kuran Ruslar Kakhet Krallığı ile

iletişime geçtiler.[128] Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmak için Ruslardan yardım isteyen Kakhet Kralı Rus tabiyetine geçerek Çar'a bağlılık yemini etti. 28 Eylül 1587 tarihinde Kakhetliler Terek'te meskûn Rus ve Kazak askerleriyle beraber ilerleyerek Osmanlılara tabi Gazi Kumuk Şamhallığı üzerine yürüdüler ve topraklarını yağmaladılar.[129] Aynı anda Safevilerle de temasa geçerek onlarla da ittifak kurmaya çalışan Ruslar karşısında Osmanlılar 1588 yılında yapmayı planladıkları seferi Safevilerin Nahçivan üzerine yaptıkları taarruzdan dolayı ertelemek zorunda kaldılar. Bu yıl yapılan taarruzu savuşturup Nahçivan'ı emniyete aldıktan sonra güneyde Nihavendi de ele geçiren Osmanlılar, 1590'da Safevilerle barış imzalayarak doğuda büyük toprak kazanımları elde etseler de uzun yıllar süren savaşın verdiği yorgunlukla bir kez daha Astrahan'a sefer düzenleyemediler. Bu sırada Kafkasya'da rahatlayan Ruslar, Osmanlılara tabi Büyük Kabardey Beyi Arslan Bek'in Rus yanlısı Küçük Kabardey Beyi Kambulat'ı mağlup etmesi üzerine bu bölgeye de müdahale ettiler. Kambulat Bey'in 1588 yılında istediği yardım talebinin etkisiyle bölgeye birliklerini gönderen Ruslar, ona destek olmak için bölgede yeni kaleler inşa ettiler. Kambulat Bey'in ölümü üzerine 1589'da Rus yanlısı Mamsırıko Küçük Kabardey'de tahta çıksa da bu Prens diğer soylular tarafından tanınmamıştır. Taht mücadelelerinden sonra Kaytuk'u Büyük Prens olarak tanıyan Küçük Kabardey Pşıları bölgenin yeniden Osmanlı Kırım yanlısı bir çizgiye kaymasına sebep olmuşlardır. Bununla beraber Ruslar 1588 yılında inşa ettikleri bu kalelerle Kafkasya'daki ağırlıklarını daha da artırıp Dağıstan'daki Tümen Hanlığını kendilerine tabi kılmışlar ve Okok İnguş Miçkiz, Çeçen, Şibut, İndel gibi yerel kabilelerle ilişki kurarak onları adım adım Rus hâkimiyetine ısındırmışlardır.

[128] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Devleti Ve Kafkasya**., s. 65

[129] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 136

İslam Giray döneminde Kafkasya'da yapılan bu mücadelelerin dışında doğu Avrupa sahrasında da Tatar Rus savaşları devam etmekteydi.[130] Nitekim 1585 yılında Ryazan'ı 1586 yılında Sumi ve Kursk gibi bölgeleri yağmalayan 40.000 kişilik Kırım Tatar ordusunun organize saldırılarına karşılık Azak Tatarları da güney Rusya üzerine akınlarına devam ediyorlardı.[131] Nitekim 1587 yılında Azak Tatarları lideri Dosmagmet Ağa 5.000 kişilik Küçük Nogay Azak Tatarı ordusuyla hareket ederek Prevolok yakınından geçerek Rusya'ya girdi. İlerleyen aylarda Kalgay Alp Giray ve Selamet Giray'ın da katıldığı bu akınlarda Ruslar, Tula civarında Tatar ordusuna saldırmak için hazırlanırken Tatarlar Krapivna'ya saldırarak şehri yağmaladılar.[132] Bunu haber alan Ruslar Tatar birliklerinin üzerine ordu sevk etseler de Tatarlar hafif süvari ordularının verdiği avantajla hızla bölgeden çekilerek Kırım'a doğru yola çıktılar. Tatarlar yol boyunca Rus birliklerinin yer yer vur kaç saldırısına uğrayıp kayıp verseler de önemli miktarda ganimetle Kırım'a ve Azak'taki bölgelerine dönmeyi başardılar.

2.1.3. Bucak Seferi ve II.İslam Giray'ın Vefatı (1588)

1587 yılında Boğdan yakınlarında meskûn Bucak Tatarlarının Boğdan Voyvodalığı topraklarına saldırarak yağmalaması üzerine Hanlığın batı yakasında karışıklık çıkmış Osmanlılar kendilerine tabi Boğdan Voyvodalığının yağmalanan mallarının Bucaklılardan alınarak Boğdanlılara geri verilmesi görevini İslam Giray'a vermiştir. Bunun üzerine derhal bölgeye hareket eden İslam Giray asileri cezalandırıp

[130] **XVII.Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**., s. 99

[131] Abdullah Bin Rıdvan, **Tevarih-i Deşt-i Kıpçak**., s. 43

[132] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 150

bölgede sükûneti sağlasa da 1588 yılında Akkerman yakınlarında aniden vefat etti.[133] Onun vefat etmesiyle silsile i meratib gereği Kalgay Alp Giray Han tayin edilmesi gerekirken Osmanlılar, Safevilerle olan savaşlarında devlete büyük yararlılıkları dokunan Gazi Giray'ı Han tayin ettiler. Bu durum artık Kırım Hanlığında gelenekten daha çok Osmanlı sultanlarının kararlarının baskın hale geldiğini ve Kırım Hanlığının askeri ve siyasi gücünün giderek Osmanlı siyaseti içerisinde eridiğini göstermektedir. Zaten Osmanlı desteği ile Han olmuş bulunan İslam Giray kendi döneminde daha önce görülmeyen bazı uygulamalara da gitmiş Kırım'da Osmanlı padişahının adını hutbelerde kendi adından önce okutmaya başlamıştı. Bu gibi gelişmeler Kırım Hanlığının Altınorda Devletinin yerini alarak kuzeyde yeni güçlü bir hanlık olarak tevarüs etme hedefinden çok uzak kaldığını gösteriyordu. Nitekim Hanlık ilerleyen süreçte siyasi gücünü daha da yitirecek Osmanlılarca bir eyalet gibi telakki edilmeye başlanacaktır.

2.2. Bora Gazi Giray Dönemi (1588-1607)

2.2.1. Gazi Giray'ın Hanzadeliği

Gazi Giray, Devlet Giray'ın oğlu olup 1554 yılında dünyaya gelmiştir. Çocukluğu Kırım'da ve babasının yanında geçen Gazi Giray Hanzadeliği döneminde iyi bir eğitim almıştı. Aldığı eğitimin de tesiriyle hayatı boyunca Kırım Türkçesi ile çok sayıda şiir kaleme alan Gazi Giray, 1569'da yapılan Astrahan seferine de katılarak sefer tecrübesi edinmiştir. Daha sonra 1578 yılında başlayan Osmanlı Safevi savaşında aktif bir rol üstlenerek zaferle neticelenen 9 Kasım 1578 tarihli Şamahı Savaşına katılmıştır. Bu savaş sırasında Özdemiroğlu Osman Paşa tarafından idare edilen Osmanlı ordusu ve

[133] **Gülbün-ü Hanan**., s. 89

Adil Giray kumandasında idare edilen Tatar kuvvetleri[134] Safevi kumandanı Aras Han tarafından taarruza uğramıştı. Savaştan önce aniden geri çekilip Osmanlıları zor durumda bırakan Kırım Hanı Mehmed Giray'dan yardım alamayan Özdemiroğlu Osman Paşa, Şirvan'ı geri almak üzere gelen bu Safevi kuvvetlerine karşı bozguna uğramak üzere iken, imdadına çarpışmanın ikinci gününde Gazi Giray komutasındaki Tatarlar yetişmişti. Aniden savaş sahrasına gelen Gazi Giray'ın baskınıyla Safeviler üstünlüklerini kaybetmişler ve savaşın üçüncü günü çekilmek zorunda kalmışlardır.[135] Kırım Hanı Mehmed Giray'ın savaşmak istemediği için Şirvan'ı terk edip Kırım'a dönerken Dağıstan civarında Osmanlılara destek olarak bıraktığı Gazi Giray, yalnızca 2.000 kişilik bir kuvvetle kazandığı büyük başarısından dolayı Osmanlılar tarafından takdir görmüştü.

Savaştaki başarısını daha sonraki yıllarda da devam ettiren Gazi Giray, 1581 yılında Selman Han komutasındaki üstün Safevi güçlerini Kür nehri üzerinde bozguna uğratmıştı. Fakat kısa bir süre sonra Şamahı'yı kuşatan Safeviler'e karşı şehrin yardımına giden Adil Giray ve Saadet Giray Osmanlı kumandanı Piyale Bey ile beraber Safeviler'e mağlup olmuş, yapılan savaşta Adil Giray esir düşmüştü. Bu olay üzerine Tatarların Şirvan'daki tek kumandanı olarak bölgede Gazi Giray kalmış ve tek başına Safevileri Bakü'de bozguna uğratmıştır. Fakat Safevilerin Peyker Han komutasında Şirvan'a daha büyük bir ordu sevk etmesi Gazi Giray'ın bozguna uğrayarak esir düşmesine sebep olmuştu. Yenilgiye rağmen bu savaşta da Osmanlı kumandanı Ebubekir Mirza'nın yanında sonuna kadar savaşan Gazi Giray, Ebubekir Mirza'nın çekilmesiyle desteksiz kalmış ve esir düşmüştü. Esir düşmesiyle beraber önce Gence'ye

[134] H.İnalcık, ''Gazi Giray II'', **DİA**, C.26, TDV, Ankara, 1998., s. 451

[135] Abduveliyeva Elvina, **Bora Gazi Giray Han: Hayatı Ve Eserleri**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1999., s. 10

ardından Alamut Kalesi hapsedilen Gazi Girayı cesaretinden dolayı kutlayan Şah Muhammed Hudabende, onunla akrabalık bağı kurmayı ve kendisini Şirvan valisi atamayı düşünmüş, Gazi Giray'a bu yönde teklif götürmüştür. Bu teklifi reddeden Gazi Giray ise Osmanlılara ve Kırım Hanlığına sadık kalmayı tercih etmiştir. 1584'de Kazvin'e getirilen Gazi Giray, gardiyanlara verdiği rüşvetle kaçmayı başararak[136] Van'a gitmiş burada Özdemiroğlu Osman Paşa'ya bağlı kuvvetler tarafından karşılanarak Osmanlı ordusuna katılması sağlanmıştır. 1584-85 kışını cephede geçiren Gazi Giray 1585 yılında Özdemiroğlu Osman Paşa ile beraber Tebriz'in fethi hareketine katılmıştır. Bu sefer sırasında üstün gayretlerinden dolayı Özdemiroğlu Osman Paşa tarafından takdir gören Gazi Giray, nüfuzunu daha da artırmıştır. Kırım Hanı İslam Giray'dan da memnun olmayan Özdemiroğlu Osman Paşa Gazi Girayla yaptığı görüşmelerde ona, sefer dönüşünden sonra Sultan III.Murad'ı İslam Giray'ın azledilmesi hususunda ikna etmeye çalışacağını söylemiş kendisinin Han tayin edilmesi için elinden geleni yapacağını bildirmişti. Fakat Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Tebriz yakınlarındaki ordugâhta vefatı üzerine planlar bozulmuş Gazi Giray yeni serdardan izin alarak Erzurum üzerinden İstanbul'a gitmiştir. Burada Sultan III.Murad tarafından hediyelerle karşılanarak tebrik edilmiştir.[137] Daha sonra Yanbolu'daki Çiftliğine geçen Gazi Giray 1585-1588 yılları arasında burada yaşamış 1588 yılında II.İslam Giray'ın vefatı üzerine Sultan III.Murad tarafından Han tayin edilmiştir.

[136] Abduveliyeva Elvina, **Bora Gazi Giray Han: Hayatı Ve Eserleri**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1999., s. 18

[137] Elvina, A.g.e., s. 18

2.2.2. Gazi Giray'ın Han Olması ve Tayinleri

II.İslam Giray'ın vefatı üzerine Osmanlı Safevi savaşı sırasında büyük yararlılıkları görülen, bu yararlılıklar sayesinde Osmanlı Devlet erkanının ve Sultan III.Murad'ın gözüne girmeyi başaran Gazi Giray, Kırım Hanı tayin edilmiştir. Bu dönemde Osmanlı hükümeti Mehmed Giray'ın isyanından ve kendi çıkarlarına uymuyor diye Safevi cephesine asker sevk etmemesinden dolayı Kırım Hanları ile ilgili politika değişikliğine gitmişti. Buna göre Kırım'daki kontrolünü sıkılaştırmak isteyen Osmanlılar, Hanların devlete itaatsizlik etmesini önlemek istemişler ve bölgede devlet politikalarına tamamen uygun hareket eden sadık bir han görmeyi amaçlamışlardı. Bu sebeple İslam Giray'ın 1588'de Akkerman'da hayatını kaybetmesinin ardından Gazi Giray, 1585'den beri kaldığı Yanbolu'dan İstanbul'a çağrılarak Kırım Hanı tayin edilmişti. Beratını aldıktan sonra Kırım'a doğru yola çıkan Gazi Giray, 14 Nisan 1588 de Kırım'a ulaştı ve tahta çıktı. [138] Fakat bu sırada Akkerman'da bulunan Alp Giray da İslam Giray'ın vefatından sonra kendini Han ilan etmişti. Fakat Alp Giray, Gazi Giray'ın bizzat Sultan Murad tarafından tayin edildiğini öğrenince direnemeyeceğini anlayarak Nisan 1588'de İstanbul'a kaçtı ve Osmanlılara sığındı. Yine bu dönemde İslam Giray'ın yanında bulunan diğer bir Hanzade olan Mübarek Giray da bu dönemde Gazi Giray'ın Hanlığını tanımak istememiş ve Kafkasya'ya kaçarak buradaki Nogay ve Çerkes beylerinden destek toplamaya başlamıştır. O bu hareketiyle Kırım'a saldırmak ve Hanlık tahtını ele geçirmek için kendine fırsat yaratmaya çalışmış uzunca bir zaman Gazi Giray'ın iktidarını tehdit etmiştir.

[138] Abduveliyeva Elvina, **Bora Gazi Giray Han: Hayatı Ve Eserleri**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1999., s. 23

Mehmed Giray'ın azli ve idamıyla başlayan tarihi süreçte son olarak Gazi Giray'ın tayini Kırım Hanlığı üzerindeki Osmanlı etkisi ve hegemonyasının giderek güçlendiğini göstermişti. Mehmed Giray isyanının bastırılmasıyla beraber ilk kez bir Kırım Hanı Osmanlılar tarafından azledilip idam edilmiş yerine bir başka han tayin edilmişti.[139] İslam Giray'ın vefatıyla beraber de yine Osmanlıların istediği bir Han Kırım tahtına geçmişti. Kırım kabile güçlerinin bu tayinde bir dahlinin olmaması Kırım Hanlığında Osmanlı hegemonyasının giderek güçlendiğini gösteriyordu. Bundan sonraki süreçte kabile güçleri tarafından tayin edilen hanı onaylama usulünü büyük ölçüde terk eden Osmanlı Sultanları Kırım Hanının tayin ve azil işlerine daha çok karışacak Han seçimlerini nadiren Kırım kabile güçlerine bırakacaktır. Kırım'da Osmanlı hegemonyasının güçlendiğini gösteren bir diğer gelişme de Hutbelerde Osmanlı Sultanlarının da adının anılmasının bir gelenek haline dönüşmesidir. Nitekim Osmanlılar tarafından Han tayin edilen İslam Giray zamanında hutbelerde Kırım Hanlarından önce Osmanlı Padişahının adı anılmaya başlanmış bu süreç Gazi Giray döneminde de devam ederek bir gelenek haline gelmiştir.[140]

Gazi Giray, Alp Giray'ı uzaklaştırıp tahtını sağlamlaştırdıktan sonra Mehmed Giray'ın katlinden sonra Astrahan'a kaçmış bulunan yeğenleri Murad ve Safa Girayların da iadesini Ruslardan istemiş, kendisine tehdit unsuru olması muhtemel bu tehlikeyi de bertaraf etmek istemişti. Bu amaçla Hanzadelerle de temasa geçerek onlara mektup da gönderen Gazi Giray, İslam Giray'ın artık tahtta bulunmadığını bildirmiş ve her ikisinin de artık Kırım'a gelmesi gerektiğini belirtmiştir. Safa Giray, bu çağrıya uyarak Astrahan'da meskûn kendine bağlı Mansuroğulları Kabilesi ve mirzası Arslanay ile

---

[139] Alper Başar, ''Anonim Bir Kırım Hanlığı Tarihi'', **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, C.8, İstanbul, 2021., s. 417

[140] H.İnalcık, ''Kırım Hanlığı'', **DİA**, c. 25, TDV, Ankara, 2002., s. 454

beraber hareket etti ve Haziran 1588'de Kırım'a ulaştı.[141] Gazi Giray, Safa Giray'ın annesi ile evlenerek onu Nureddin ilan etti. Böylece Astrahan'a kaçanları affettiğini belli ederek ülkeden gidenlerin geri gelmesi için bir adım atmış oldu. Fakat bu tayin başka sorunları da beraberinde getirmişti. Vaktiyle Mehmed Giray'ın idamından sorumlu tutulan Kalgay Selamet Giray, Mehmed Giray'ın oğlu Safa Giray'ın Kırım'a gelmesiyle huzursuz olmuştu. Zira onun babasının intikamını almak isteyeceğinden korkuyor ve kendisine saldırmasından çekiniyordu. Bu sebeple Kalgay Selamet Giray görevini icra edemeyeceğini Gazi Giray Han'a bildirerek Kefe'ye Osmanlı kuvvetlerinin yanına sığındı. Gazi Giray da bunun üzerine kardeşi Fetih Giray'ı Kalgay tayin etti. 1591 yılında Nureddin Safa Giray da vefat edince vaktiyle Safevilere esir düşüp orada idam edilen Adil Giray'ın oğlu Baht Giray onun yerine Nureddin olarak atandı.[142]

2.2.3. Gazi Giray'ın Leh Seferleri

Lehistan'da Osmanlıların desteği ile Leh kralı olan Stephen Barhory 12 Aralık 1586 tarihinde hayatını kaybetmiş yerine III.Zygmunt geçmişti. Yeni kralın Osmanlılarla arasında kuvvetli bir bağ bulunmaması Lehistan ve Osmanlı devletlerinin arasının soğumasına sebep olmuştu. Yeni kralın tahta geçmesiyle beraber bir de Karadeniz kıyılarına Kazak saldırılarının gerçekleştirilmeye başlanması Osmanlılarla Lehistan'ın arasını tamamen bozmuştu. Bu durum Osmanlıların Kırımlıları Lehistan üzerine sefer yapmaya teşvik etmesi sonucunu doğurmuştu. Bu durum uzun yıllardır zengin Ukrayna topraklarını yağmalamak isteyen Tatarlar için de bir fırsat olmuş Kırımlılar Leh topraklarına sefer düzenlemek için hazırlanmaya başlamışlardı.

---

[141] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 152

[142] **Gülbün-ü Hanan**., s. 79

Bu sebeple, Kırım'da Han olduktan sonra kendisine karşı çıkan Alp Giray'ın yarattığı tehlikeyi bastıran ve önemli mevkilere gerekli tayinleri yapan Gazi Giray kısa bir süre sonra Lehistan üzerine çıkacağı seferin hazırlıklarına başladı. Bu amaçla 1589 yılında Lehistan üzerine sefere çıkan Gazi Giray Tonopol Lviv gibi bölgelere girerek buraları tahrip ve yağma etmiştir. Sefer oldukça başarılı bir biçimde ilerlerken Kırım'dan gelen haberler Gazi Giray'ın geri dönmesini sağlamıştı. Zira tam bu sırada Kafkasya'ya sığınıp orada Kırım Hanlığına tabi Nogay ve Çerkezlerden askerler toplayarak Gazi Giray'a karşı isyan eden Mübarek Giray, Kafkasya'dan Kırım'a geçerek Bahçesaray'ı ve Kırım tahtını ele geçirmeye çalışmıştır. Bunun üzerine Gazi Giray'ın Lehistan seferinden büyük bir kuvvetle dönmek zorunda kalmıştı. Bu gelişme üzerine Mübarek Giray'ın Kırım'da tutunması imkânsız hale gelmişti. Nitekim Mübarek Giray, Gazi Giray Kırım'a gelmeden bölgeyi ona bırakarak kaçmak zorunda kaldı. Bu olaydan sonra Kırım'a çekilen Gazi Giray, tekrar aynı tehdit ile karşılaşmamak için birçok Hanzade'yi elinde bulunduran Rusya ile dostça yaşamak istediğini bildirmiş ve barış yanlısı olduğunu Rus elçisine açıklamıştı. Ruslar da bu durumu olumlu karşılayarak vergilerini Kırım'a yollamışlardı. Fakat her iki taraf da birbirinin gerçekten barış niyetinde olduğunu düşünmüyordu. Bu sebeple Ruslar, Oka nehri üzerinde olası bir Kırım saldırısına karşı bir ordu topluyor ve tahkimat yapıyordu. Nitekim Kırım Hanı Gazi Giray da Mehmed Giray'ın Hanzadelerini elinde tutan ve bununla kendisini tehdit eden Rusya'ya sefer düzenleme niyetindeydi. Nitekim düzenleyeceği bu seferi finanse edebilmek için Lehistan'dan 5 bin florin gönderilmesini istemiş İsveç ile de Rusya'ya karşı bir ittifak kurmuştu. [143]

[143] Elvina, **Bora Gazi Giray Han: Hayatı Ve Eserleri**., s. 26

2.2.4. Gazi Giray'ın Rus Seferleri (1591-1593)

1590 yılı sonlarından itibaren Hanlık toprakları genelinde sükûneti sağlayabilen Gazi Giray, uzun süren sefer hazırlıklarından sonra 150.000 kişilik çok büyük bir Tatar ordusu ile Rusya üzerine sefere çıktı.[144] Bu seferle beraber Moskova'ya kadar ilerleyerek Ruslara büyük bir darbe vurmayı amaçlayan Gazi Giray, onların başkentlerini tahrip ederek güçlerini ve cesaretlerini kırmayı amaçlıyordu. Böylece Ruslar, Kafkasya ve Deşt-i Kıpçak üzerindeki yayılmacı emellerini, kolonileşme hedeflerini yerine getiremeyeceklerdi. Gazi Giray Han'ın planına göre Rusya, yaşayacağı yenilgi ile beraber Altınorda zamanında olduğu gibi yeniden Tatar tabiiyetine geçmek zorunda kalacak bu suretle onlardan yüklü miktarda vergi almak mümkün olacaktı. Nitekim bu amaçla harekete geçen Tatar ordusu kısa sürede Deşt-i Kıpçak'ı geçerek Temmuz ayında Oka nehri kıyısına geldi. İlerleyen Tatar ordusunu engellemek için üzerlerine Tula ve Dedilov bölgelerinden asker gönderen Ruslar, başarısız olarak geri çekilmek zorunda kaldılar. Nitekim Rusların da geri çekilmesiyle Oka'yı rahatça geçerek ilerlemeye devam eden Gazi Giray ani bir saldırı ihtimaline karşılık Tatar ordusunu çeşitli müfrezelere bölüp akına göndermemiş Rus ordusunun karşısına tek parça halinde çıkmayı amaçlamıştı. Nitekim doğrudan Moskova yönünde ilerleyen Tatar ordusunu durdurmak için Ruslar, Moskova önlerinde büyük bir ordu toplayıp savunma tahkimatı kurdular. Gazi Giray ilerleyerek bu orduyu dağıtmayı akabinde Moskova'yı ve Rus ordusunun imhasıyla tamamen savunmasız kalan Rusya topraklarını baştanbaşa yağmalamayı amaçlıyordu.

4 Temmuz 1591'de Moskova önlerine gelerek Kolomenskoy köyüne otağını kuran Gazi Giray, Moskova'yı savunmak için şehir dışında kurulan ve ateşli silahlarla

[144] George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009., s. 168

donatılıp Rus birliklerce de desteklenen savunma tahkimatına saldırmak ve tahkimatın arkasında mevzilenen Rus ordusunu imha etmek için harekete geçti. Yapılan savaşta Ruslar sayıca daha az olmalarına karşın top ve tüfeklerinin yardımıyla Tatar ordusuna büyük kayıplar verdirmişti. Yaşanılan ağır kayıpların ardından Tatar atlıları son bir gayret ile Rus ordusuna yüklenmişler ve Rus süvarilerini bozguna uğratıp ve onları tahkimatların arkasına kadar püskürtmüşlerdi. Fakat 4-5 Temmuz gecesi yapılan Rus saldırısında Tatarlar daha ağır kayıplar vermişlerdi. Bunun üzerine Gazi Giray, Serpukhov yönünde çekilerek Moskova önlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Gazi Giray, ordusuyla çekildikten sonra birliklerinin bir kısmını Kırım'a eli boş dönmemek için Tula Mikhailov Prosnk gibi bölgeleri yağmaya göndermiş kendisi de Oka nehrine doğru geri çekilmeye başlamıştır.[145] Ruslar ise Moskova önlerinden çıkarak karşı taarruza geçmiş ve Tula Pronsk gibi şehirlerin yakınlarında yakalayabildikleri Tatar kuvvetlerini mağlup ederek esir almışlardır. Yaşanılan başarısızlığın da etkisiyle güçlükle Oka nehri kıyısına gelen Gazi Giray, Rus topraklarından geri çekilirken çok sayıda vur kaç saldırısına uğramış, ağır kayıplar vermiş, kendisi de yaralanmıştı. Tüm bu kayıplara rağmen Gazi Giray, Ordusunun hafif süvari olması ve hareket kabiliyetinin yüksek olması sebebiyle hızlı hareket ederek Oka nehrini geçmiş ve Deşti Kıpçak bölgesine girerek Ağustos 1591'de ele geçirdiği ganimetlerle Kırım'a dönmüştür. Kırım ordusu bu sefer sırasında Moskova'yı ele geçirememiş ve çok fazla zayiat vermiş olmasına rağmen ele geçirilen ganimetler, Kırımlılar tarafından seferin zaferle neticelenmiş gibi düşünülmesini sağlamıştı. Kırım ordusunun ağır kayıplara rağmen ülkelerine dönmesinde şüphesiz hareket kabiliyetlerinin büyük rolü vardı. Nitekim Temmuz başlarında Moskova önlerinde olan Tatar ordusu sadece bir ay içerisinde ganimetlerle Kırım'a geri dönebilmişti. Bu hareket kabiliyeti Tatarlar için bazı

[145] **XVII.Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**., s. 39

avantajlar içerse de bir takım dezavantajları da beraberinde getiriyordu. Nitekim sefer sırasında Tatarların bozguna uğramasındaki en önemli sebep yanlarında topların ve ateşli silahların fazla sayıda bulunmamasıydı. Tatarlar Sahib Giray devrinden beri Osmanlı askerlerinin de desteğiyle Rusya ile yürüttükleri savaşlarda top ve ateşli silah kullansalar da bu konuda kendilerini çok geliştirmemişlerdi. Nitekim savaş stratejilerini hızlı hareket ederek düşman topraklarının seri bir şekilde yağmalanması üzerine kurmuş olan Tatarlar Osmanlılar tarafından desteklenseler de ateşli silahları Ruslar kadar efektif kullanamıyorlar meydan savaşlarında da genel olarak başarısız oluyorlardı.

Moskova önlerinde uğranan başarısızlığa rağmen Gazi Giray Rusya üzerine düzenlenen akınlara devam edilmesini emretti. Buna göre Gazi Giray, Moskova seferinden sonra ordunun başına geçerek bizzat Rusya üzerine hareket etmese de kardeşi Kalgay Fetih Giray'ı seferle görevlendirerek 1592'de sefere Rusya üzerine göndermiştir. Baht Giray ile beraber hareket eden Fetih Giray ordusu ile birlikte ilerleyerek Mihailovsky Ryazan Venev Rezansky Dedilov ve Tula gibi bölgeleri yağmaladı.[146] Bu Tatar ordusunu durdurmak için Ruslardan Boris Kambulatoviç Çerkasi isimli bir Rus kumandanı harekete geçmiş ve 19 Mayıs 1592'de Mihailov yakınlarında Tatar ordusuyla karşılaşmıştır. Yapılan savaşta Tatarları püskürten Ruslar onları Deşti Kıpçak bölgesine kadar da kovalamış ve güney Rusya'yı Tatarlardan temizlemiştir. Buna rağmen elde edilen ganimetlerle Kırım'a ulaşmayı başaran Fetih Giray, beraberinde getirdiği çok sayıda esiri de Kırım'a getirmiştir. Bu yıl düzenlenen akın 1591'de düzenlenen akın gibi meydan savaşı verme amacını gütmediğinden

[146] **XVII.Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**., s. 39

Kırımlılar sefer boyunca ganimet elde etmeye odaklanmışlar ele geçirdikleri ganimetlerle beraber de Kırım'a girerek ahaliyi memnun etmişlerdir.[147]

Gazi Giray gücünü topladıktan sonra bir kez daha Moskova yönünde saldırmak ve Rusya'yı tamamen mağlup etmek için harekete geçmek istiyordu. Fakat bu sırada Osmanlı Devletinin de Avusturya ile arasının bozulması ve anlaşmazlıkların savaşa dönüşmesi hadisesi Gazi Giray'ın bu cephede gerçekleştirmek istediği planları bozmuştu. Zira 1593'de Koca Sinan Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Avusturya seferine çıkmış sefer esnasında Gazi Giray'a da haber gönderilmiş ve sefere davet edilmişti. Bu durumu hoş karşılamayan Gazi Giray, İstanbul'a gönderdiği haberlerde Rusları zor bir durumda yakalamanın mümkün olduğunu belirtmiş kendisine fırsat verildiği ve Avusturya seferine çağrılmadığı takdirde Kırımlıların tüm gücüyle Rusya üzerine yükleneceğini Kazan'ın Astrahan'ın yeniden ele geçirilebileceğini Kafkasya ve Deşt-i Kıpçak'ın güvenceye alınabileceğini belirtmiştir.[148] Bu çağrılar Macaristan topraklarını diğer topraklardan üstün gören ve Avusturya üzerinde kazanılacak zaferin her şeyden önemli olduğunu düşünen Osmanlı hükümeti tarafından dikkate alınmamış ve Gazi Giray Han'ın derhal sefere gelmesi emredilmişti. Osmanlılar, topraklarına yönelen Kazak saldırılarının henüz yoğun yaşanmadığı bu dönemde kendisi için ikincil derecede önemli olan kuzey sahasını ihmal etmeye devam ediyordu. Nitekim bu ihmalkârlık, kuzey sahasına ve ileride oluşması muhtemel Kazak meselesine önem verecek ufku geniş devlet adamlarının Osmanlı Devlet Erkânı arasında bulunmaması yüzünden bir müddet daha devam edecek Rus ve Kazaklara karşı elde edilmesi muhtemel birçok avantaj ve zafer kaçırılacaktır.

---

[147] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s.63

[148] Elvina, **Bora Gazi Giray Han: Hayatı Ve Eserleri**., s. 27

2.2.5. Gazi Giray Dönemi Rusların Kafkasya Taarruzları (1588-1594)

I.Devlet Giray döneminden itibaren Kafkasya'ya inen ve bölgede kaleler inşa eden Rusya Gazi Giray döneminde de bu çabasını sürdürmüştü. Nitekim Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devletinin tüm güçleriyle Safevilerle savaştığını bilen Ruslar bu dönemde Kafkasya'da daha rahat hareket ediyorlar hukuken Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devletine tabi kabul edilen Kafkasya topraklarında ve Çerkes kabileleri üzerinde hâkimiyetini yaymaya çalışıyorlardı.[149] Bu sebeple Terek ve Sunç nehirleri üzerinde inşa ettikleri kalelerden ve müstahkem mevkilerden devamlı olarak civardaki Çeçen İnguş ve Kabardey kabileleri ile temasa geçen Ruslar, onları Osmanlı Devletine isyan ettirmeye çalışıyorlardı. Bu faaliyetler özellikle Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığının enerjisini Safevi savaşına yoğunlaştırdığı sıralarda artmıştı.[150] Nitekim bilhassa Küçük Kabardey Prensliği Terek'teki Rus voyvodalığından destek alıyor Osmanlı – Kırım yanlısı Büyük Kabardey Prensliğine karşı bir siyasi tutum sergiliyordu. Bu sebeple Osmanlı desteğini arkasına alan Büyük Kabardey Prensi Arslanbek Rusya ile ittifak kuran Küçük Kabardey Prensliği üzerine giderek onları 1587'de yenilgiye uğrattı.[151] Bu mağlubiyet üzerine Küçük Kabardey Prensi Kambulat ve Prens Mamsırıko Ruslardan yardım istedi. Çar Fedor bu Kabardey Prenslerini himayesine aldığını ilan ederek Gazi Kumuk Şamhallığı Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devletine karşı korunacaklarını kendilerine bildirdi. Böylece Kabardey toprakları da Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığına tabi Büyük Kabardey ile Rus çarlığına tabi Küçük Kabardey Prensliği arasında ikiye bölünmüştü.

---

[149] **Çeçen İnguşya Halkıyla Rusya arasındaki İlişkiler**, çev.: Tarık Cemal Kutlu, Sorun Yayınları, İstanbul, 2000., s.74

[150] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, c.8., s.33

[151] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 144

1588 yılında Kafkasya'daki yayılımlarını hızlandırmak için Terek üzerinde büyük bir kale daha inşa eden Ruslar Safevilerle de temasa geçip Osmanlılara karşı ortak hareket etmeyi amaçlıyorlardı. Bu kalenin inşasıyla beraber Dağıstan'da Tümen Hanlığını da hâkimiyet altına alan Ruslar 1589 yılında himayesi altına aldıkları Küçük Kabardey Prensi Kambulat'ın ölümü üzerine idareci olarak Mamsırıko'yu bölgeye tayin ettiler.[152] Rusların Kafkasya'da bu kadar güç kazanması Osmanlı idaresinden memnun olmayan ve Safevi savaşları sırasında cebren Osmanlı devletine itaat etmek zorunda kalan Kakhet Kralı 2. Aleksandr için de ümit oldu. Nitekim Osmanlı Devletine karşı Ruslar'a tabi olma yolunu seçen Kral'a Ruslar tarafından silah ve cephane yollandı. Böylece doğrudan doğruya Osmanlı Devletine tabi kabul edilen bir prensliğe de Rusların hâkim olması Osmanlı hükümetinin tehlikeyi anlamasına ve daha ciddi tedbirler almasına sebep olmuştur. Aslında bu yıllarda 1586 yılından beri planlanan ve Astrahan'ın fethedilerek Rusların Kafkasya ile olan bağlantısını tamamen kesme ve Kafkasya'daki Rus mevzilerini bu şekilde savaşsız ele geçirme planının gerçekleştirilmesi düşünülüyordu. Nitekim bu sebeple Osmanlılar Kakhet ülkesinin bir eyalet olarak[153] Osmanlı devletine katıldığı ilan etmişlerdi. Buna rağmen II.Aleksandr ve Rusların Gürcistan'daki etkisi yok edilememişti.

Dağıstan yönünde ilerleme amacıyla 1590-1591 yıllarında Sunç nehri üzerinde yeni kaleler ve istihkâmlar inşa eden Rusya bölgedeki varlığını kurduğu yeni Kazak stanitsaları ile kuvvetlendirmeye devam etmekte ve Kafkasya'ya iyiden iyiye yerleşmekteydiler. Rusların bu bölgede giderek güç kazanması ve Çeçenlerin

[152] Yusuf Altan Altunok, **Kabartay'ın Osmanlı Devleti Ve Rusya İle Bağlılık İlişkileri (1475-1774)**, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2021., s. 48

[153] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 102

topraklarına oldukça yakın olan Sunç nehri üzerinde yerleşmeye başlaması üzerine Çeçen kabilelerinden Miçkiz, İndel, Şibut gibi kabileler Ruslarla ilişki kurmaya başlamışlardır. Bu temaslar sayesinde Okok Kabilesi beyi Şih Murza ise Ruslar'a tabi olduğunu ilan etmiştir. Her ne kadar Safevilerle süren savaştan dolayı aktif olarak Rusya ile savaşılamasa da Osmanlı Devleti, Rusların bu bölgedeki faaliyetlerine karşı serhad beylerini uyarıyor ve dikkatli olmasını istiyordu. 1592 yılında İstanbul'a gönderilen bir Rus elçisi ile görüşen Sultan III.Murad daha önceki isteklerini tekrarlayarak Ruslardan Terek nehri üzerindeki istihkam ve kalelerini yıkmalarını ve Osmanlı tabiiyetindeki Kakhet Krallığı ile ilişkilerini kesmelerini istedi. Osmanlılar buna ek olarak bir süredir Karadeniz kıyılarında görünmeye başlayan Don kazaklarının yağmalarının önlenmesini ve Kazan, Astrahan şehirlerinin Osmanlı Devletine iadesini de istemişlerdi.

Ruslar bu taleplere karışıklık Kazakların başına buyruk olduğunu söyleyerek yapılan yağmalardan sorumlu olmadıklarını açıklamışlardı. Bunun dışındaki isteklere de kaçamak yanıt veren Ruslar Osmanlı hükümetini oyalayarak isteklerini yerine getirmemişler Terek üzerindeki kalelerini de yıkmamışlardır.[154] Osmanlılar ve Kırımlıların tüm enerjilerini Safevilerle olan savaşa harcamakta olduğunu bilen Ruslar Kartli ve Kakhet Krallıkları ile gizli bir ittifak kurarak Dağıstan'daki Osmanlılara tabi Gazi Kumuk Şamhallığının topraklarını istila etmeyi ve Dağıstan'da daha kuvvetli bir hâkimiyet kurmayı hedeflediler. Bu amaçla ilk saldırı Astrahan valisinin bölgeye gönderdiği kuvvetlerle 1591'de gerçekleşti. Bu yıl içerisinde Astrahan'dan Kumuk topraklarına giden 5000 kişilik Rus ve 10 bin kişilik Küçük Kabardey birliği Enderey bölgesini yağmalamışlar, Şamhalı da mağlup etmişlerdi. Daha sonra Terek voyvodalığı ve Astrahan valiliğinden gelen kuvvetlerle beraber hareket eden Ruslar kendileriyle

[154] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 146

önceden ittifak etmiş Çeçen kabileleri Kabardeyler ve Okok kabilesi kuvvetleriyle birleşerek 1593'de Tarhu'ya yürümüşler ve şehri işgal etmişlerdi.[155] Bu saldırılar üzerine kendisine tabi Dağıstan'ı korumak için harekete geçmek zorunda olduğunu anlayan Osmanlı hükümeti diplomasi ile sorunun çözülemeyeceğini anlayarak Şamahı Beylerbeyinin komutası altında topçuların ve eyalet kuvvetlerinin Gazi Kumuk Şamhallığının ordusu ile birleşmesini ve Rusların Kafkasya'daki en önemli beyi olan Terek Voyvodasının üzerine yürünmesi emrini verdi. Kırım kuvvetleri ve Nogaylarında iştirak ettiği savaşta 15 bin kişilik Kırım ordusu Terek voyvodası Hvortsin'in komutasındaki 7000 kişilik Rus Çerkes ve Kabardey birliğini Buynak mevkiinde yendi. Ruslar 3000 kayıp vererek Terek kalesine çekildiler.[156] Bu zaferle beraber büyük darbe alan Rus kuvvetleri Şamahı eyaleti askerleri ve Kumuk Beyinin yaptığı ortak saldırılar neticesinde 1599'da bir kez daha mağlup edilecektir. Yapılan seferler sayesinde Dağıstan'daki Osmanlı nüfuzu da pekişirken asi Okok Beyi Şih Murza da Kumuk Kuvvetleri tarafından katledilmişti. Asi Okok Kabilesi mağlubiyetle beraber Rusya topraklarına sığınarak Terek kalesi civarına yerleşmişlerdir.[157] Rusların bu şekilde arka arkaya mağlup olması Küçük Kabardey Prensliğinin de Rus tabiiyetinden çıkması ile sonuçlanmıştır. Bunun üzerine Ruslar Kabardey'deki Pşılardan kendi taraftarı olan Alkas isimli bir Pşı'yı desteklemeye başlamışlar ve bölgede yeniden hâkimiyet tesis etmeye girişmişlerdir. Fakat Rus kuvvetleri bu prensi tahta oturtmaya muvaffak olamayarak Kabardey'den çekilmek zorunda kalmışlar, Terek kalesi çevresindeki birkaç Stanitsadan ibaret bir bölgeye sıkışmak zorunda kalmışlardır.

[155] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Devleti Ve Kafkasya**., s. 85

[156] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 147

[157] Ufuk Tavkul, **Kafkasya Gerçeği**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2007., s. 78

2.2.6. Gazi Giray'ın Avusturya Seferine Katılması ve Boğdan Seferleri (1593-1596)

Yapılan ısrarlar sonucu Rusya ile 1593 yılında ateşkes imzalayarak savaşı sonlandıran Gazi Giray, hemen akabinde Avusturya seferine katılmak üzere Kırım'dan hareket etti. Yola çıkan Han Kırım Hanları tarafından sürekli kullanılan rotayı izlememiş Lehistan üzerinden ilerleyerek Podolya ve civar bölgeleri yağmalamış buradan da Erdel topraklarına girmişti.[158] Bu bölgede Avusturya'ya bağlı kuzey doğu Macaristan topraklarını yağmalayan Gazi Giray akabinde daha önce Macar topraklarına gelerek Vezsprem ve Polata kalelerini fethetmiş bulunan Koca Sinan Paşa'nın ordusuna katılmak üzere Osmanlı ordugâhına hareket etmiştir.[159] Sefer sırasında yaşanan tüm bu olumlu gelişmelere rağmen yaşanan bir protokol krizi Han ile Koca Sinan Paşa arasında soğuk rüzgârların esmesine sebep olmuştur.

Bu krizin yaşanmasındaki en büyük sebep kuvvetleriyle birlikte Osmanlı ordusuna katılmak için ordugâha gelen Gazi Giray'ın, Koca Sinan Paşa tarafından o devre kadar uygulanan protokol kurallarına uygun olmayan bir şekilde karşılanmasıydı. Bu karşılama sırasında Veziriazam Sinan Paşa, Kırım Hanına uygunsuz bir davranışta bulunmuştu. Nitekim usul gereği Veziriazamın Gazi Giray Han'ı bizzat karşılamaya gitmesi o gelince saygıdan atından inmesi ve hanın koluna girmesi gerekiyordu. Fakat Sinan Paşa bunu yapmamış yalnızca gelen Gazi Giray'a hediyeler göndermekle yetinmişti. Bu durum aynı zamanda Kırım Hanlarının Osmanlı hükümeti nezdinde eski saygınlıklarını yitirdiğini ve Kırım Hanlığının artık bir Osmanlı eyaleti gibi telakki edildiğini de göstermekteydi. Nitekim Gazi Giray'ın bu duruma canı sıkılsa da sefer

[158] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 75

[159] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.8., s.48

sırasında bir karışıklığa yol açmamak için bunu belli etmemiş ve Osmanlı Padişahı Sultan III.Murad'ın emrinden dışarı çıkmamak için ordugahta kalmaya devam etmiştir.

Mayıs 1594'de Gazi Giray'ın 150.000 kişilik bir orduyla[160] Osmanlı ordugâhına[161] ulaşmasıyla Osmanlı ordusu çok daha kalabalık bir mevcuda ulaşmıştı. Bir müddet sonra Gazi Giray'ın da katılımıyla seferde izlenecek yolu tartışmak üzere bir harp divanı toplanmıştır. Bu divanda Osmanlı -Kırım birleşik ordusunun Avusturya seferinde nasıl hareket edeceği görüşüldü. Sefere çıkmadan önce İstanbul'da Padişah III.Murad'a Avusturya hükümdarını mağlup edilip esir alacağına ve İstanbul'a getireceğine dair aşırı iddialı vaatlerde bulunan Koca Sinan Paşa [162] büyük zafer istemekteydi. Bu sebeple bir meydan savaşıyla Kutsal Roma Germen imparatorluğu ordusunu yok edemese bile mühim toprak kazançları ile dönmek istiyordu. Bu amaçla Sinan Paşa ilk olarak 1533 İstanbul Antlaşmasında Osmanlı devletine vergi ödemesi koşuluyla Avusturyalılara bırakılan[163] Batı Macaristan topraklarına yöneldi. Bu coğrafyanın en önemli kalesi Osmanlıların da Yanıkkale olarak adlandırdıkları Györ'dü. Koca Sinan Paşa da öncelikle buraya yönelerek bölgenin kalbi sayılan bu kaleyi almayı ve bu sayede Batı Macaristan'ı fethedip ve Viyana'ya yaklaşmak istedi. Bu sebeple ordunun yönünü buraya çeviren Sinan Paşa Kırım Hanı Gazi Giray ile beraber hareket ederek 1594'de Yanıkkale'yi kuşattı. Kuşatma sırasında Sinan Paşa'nın emriyle çevreye akınlar düzenleyen Gazi Giray, bu hareketiyle hem Avusturya idaresindeki Macar topraklarını tahrip etmiş hem de Avusturya kuvvetlerinin bu kaleye yardım göndermesini engellemişti. Onun bu yardımları sayesinde kolayca kaleye taarruzlar

[160] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 281

[161] Elvina, **Bora Gazi Giray Han: Hayatı Ve Eserleri**., s. 28

[162] Elvina, A.g.e., s. 30

[163] Elvina, A.g.e., s. 31

düzenleyebilen Sinan Paşa Yanıkkale'yi (Györ) kısa süre içerisinde fethetti. Yanıkkale'nin fethinden kısa bir süre sonra Budin'e çekilen Osmanlı ordusu kışlamak üzere Belgrad'a hareket etmiştir.

Seferin bu şekilde başarılı geçmesine rağmen 1594 yılının Kasım ayında Eflak Voyvodası Mihail Viteazul, Boğdan ve Erdel Voyvodalıklarını da yanına alarak Avusturyalılarla ittifak kurmuş ve Osmanlılara isyan etmiştir. İsyan eden Eflak kuvvetleri 1594-1595 kışında harekete geçerek Osmanlıların Rumeli topraklarına girmişler ve bu bölgeyi büyük ölçüde yağmalamışlardır. Bu isyan üzerine Macar seferinin de tüm dengesi bozulmuştu. İsyan üzerine Macaristan cephesinden ağırlığını çeken ve burada savunma durumuna geçen Osmanlılar 1595 yılında Eflak isyanını bastırmak için Koca Sinan Paşa önderliğinde Eflak'a sefer düzenleseler de isyanın önünü alamadılar. Bu sırada Gazi Giray da Boğdan isyanını bastırmak üzere görevlendirilmişti. Boğdan topraklarına girerek Voyvoda Jeremi'yi bozguna uğratan Gazi Giray bu bölgedeki isyanı bastırarak Boğdan'da kontrolü kısa süre içerisinde sağlamıştı. Fakat bölgedeki muzaffer Kırım kuvvetleri kısa bir süre sonra Boğdan'da ki ayaklanmayı fırsat bilerek bölgeye kuvvet gönderen Lehistan tarafından yeni bir taarruza uğramıştı. Nitekim Lehler 100 yılı aşkın bir aradan sonra Boğdan'da yeniden kendi hâkimiyetini kurmak amacıyla bölgeye Jan Zamoyski komutasında büyük bir ordu göndermişlerdi. Bu ordu Ağustos sonlarında Hotin'i almış, 4 Eylül 1595'de Yaş'a girmişti. Bunun üzerine Gazi Giray bu orduyu da Boğdan'dan çıkarmak üzere hareketlenmiş Prut nehri kıyısında Lehlerle yaptığı savaşta onları bozguna uğratamadığı gibi uğradığı ağır kayıplardan dolayı bölgeden geri çekilmek ve Boğdan'ı Leh egemenliğine bırakmak zorunda kalmıştır.

Eflak'da Koca Sinan Paşa'nın Boğdan'da da Gazi Giray'ın bozguna uğraması bu sırada büyük ölçüde boş kalan Macar cephesinde Estergon'un kaybına sebep olmuştu.

Yeni Sultan III.Mehmed isyanı bastırması için Gazi Giray'ın yeniden harekete geçmesini istese de Gazi Giray Osmanlıların içinde bulunduğu müşkül durumdan faydalanmak istemiş ve Boğdan'da ki isyanın bastırılması için gösterdiği çabadan ve Boğdan beyine kazandığı zaferden bahsederek isyanın bastırılmasından sonra Boğdan'ın kendi egemenliğine verilmesini Sultan Mehmed'den istemiştir. Aynı zamanda Boğdan'lıların da kendisine elçi ve mektup göndererek bölgeye Kırımlı bir Hanzade atanmasını istediğini de iddia eden Gazi Giray, Osmanlı hükümetinden Boğdan'a bir Kırım Hanzadesi atanması için onay verilmesini istiyordu.[164] Fakat Osmanlı hükümeti bu kararın Hanı haddinden fazla kuvvetlendireceğini bildiği için bu talebi kabul etmedi. Nitekim Osmanlılar devlet politikası gereği Kırımlıların fazla güçlenmesini ve toprak edinmesini istemiyorlar, Hanların Bucak ve Yedisan'daki Deşt-i Kıpçak bölgesiyle yetinmesini istiyorlardı.

2.2.7. Haçova Savaşı ve Tatarlar (1596)

Gazi Giray, Osmanlı devletinin bu cevabına darılmakla beraber 1596 yılında çağrıldığı Macar seferine de katılmıştır. Kardeşi Fetih Giray ile beraber yola çıkan Han kuvvetlerini ikiye ayırdı. Buna göre hanın kendisi, büyük kuvvetlerle 1595 yılında Koca Sinan Paşa'nın bastıramadığı isyanı bastırmak ve Eflak Voyvodası Mihail Viteazul'u mutlak bir mağlubiyete uğratmak üzere Eflak ve Targovişte'ye yönelirken kardeşi Fetih Giray'ı da Macaristan'a hareketlenen Sultan III.Mehmed'in ordusuna yardıma göndermişti.[165] Bu sırada Eğri'yi fethetmek üzere hareket eden Sultan III.Mehmed Gazi Giray Han'dan bizzat orduya gelmesini istemiş fakat Han Boğdan'ın kendisine verilmemesine gücenerek bu emre uymamış sadece kardeşi Fetih Giray komutasındaki

[164] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 282

[165] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 82

bir orduyu Osmanlılara yardıma sefere göndermiştir. Kalgay Fetih Giray'ın kuvvetleriyle birleşen Osmanlı ordusu 20 Eylül 1596'dan 12 Ekim 1596'ya kadar yürüttüğü Eğri (Erlau) kuşatmasını başarıyla sonuçlandırmış ve kaleyi ele geçirmişti. Kale'nin fethinden sonra Avusturya ordusunun Hatvan yakınlarında olduğu haber alınınca da ordu, zaferin hemen ardından yürüyüşüne devam etmiş 24 Ekim 1596'da tarihinde Haçova'da (Mezökerestzes) Avusturya ordusu ile karşılaşmıştır.

Burada yapılan savaşta Osmanlı ordusunun merkezine yüklenen Avusturya ordusu, yeniçerileri de bastıran yüksek ateş gücü ile Osmanlı ordusuna büyük kayıplar verdirmişti. Yapılan saldırılarda büyük kayıplar veren Osmanlı ordusu genelinde bir bozgun havası görülmüş hatta Sultan III. Mehmed'de geri çekilmek üzere atına binmişti. Fakat onun Hoca Saadettin Efendi tarafından engellenmesi ve bu sırada Osmanlı ordugâhının içine kadar girmiş olan Avusturya ordusunun disiplinini kaybederek ordugâhı yağmaya girişmesi savaşın gidişatını değiştirmişti. Nitekim Avusturyalıların harp nizamını kaybetmesinden faydalanan Fetih Giray komutasındaki Kırım kuvvetleri Avusturya ordusunun hiç beklemediği bir anda bir taarruza kalkarak onları püskürtmüş ve Osmanlı ordusunun merkez cenahını çökertmek üzere olan Avusturya ordusundaki tüm nizamı bozmuştu. Bu hadise ile beraber morallenen Osmanlı ordusundan Avusturyalıların bozguna uğramaya başladığını gören ordudaki geri hizmetle görevli aşçı çadırcı ve deveciler de ellerine geçirdikleri balta kazma kepçelerle Avusturya ordusuna taarruz etmiş bu durum Avusturya ordusunda büyük bir paniğe ve düzensizliğe yol açmıştı. Bu yüzden savaşı kazanmak üzereyken geri çekilmeye başlayan Avusturyalılar özellikle Fetih Giray ve Osmanlı akıncılarının şiddetli taarruzu ile daha büyük kayba uğramışlar tam bir bozgun halinde kaçmaya başlamışlardır. Zaferin kazanılmasında büyük payı olan Fetih Giray bu saldırılar sırasında 6000 kişilik Avusturya askerini etkisiz hale getirmiştir. Bozguna uğrayan İmparator Maximillian yalnızca 20 bin askeri ile çekilebilmiştir. Geri çekilirken de

büyük zahmet çeken Avusturyalılar kalan askerlerinin de büyük bir kısmını, geri çekilirken bataklığa saplanmalarından dolayı kaybetmişlerdir. Osmanlı ordusu bu zaferi çok zor ve kıl payı kazandığından zaferden sonra kaçmakta olan Avusturya ordusu takip edilememiş ve ordu geri çekilmiştir. Fetih Giray sefer sırasındaki üstün başarılarından dolayı savaştan bir gün sonra Veziriazam olan Ciğalazade Sinan Paşa[166] tarafından Kırım Hanlığı mevkiine getirilmiştir. Fakat bu durum Eflak'ta bulunan Gazi Giray'a ulaşınca o bu duruma itiraz ederek kendisinin de Eflak'ta isyanı bastırmak üzere bölgede bulunduğunu belirtmiş bu durumun da bir devlet hizmeti sayılması gerektiğini söylemiştir.[167] Tüm itirazlarına rağmen talepleri kabul görmeyen Gazi Giray cebren bu durumu kabul etmek zorunda kalmıştır.

2.2.8. Fetih Giray'ın Kısa Hanlığı ve İdamı

Haçova savaşında gösterdiği kahramanlıklardan dolayı Fetih Giray muharebeden hemen sonra Veziriazam olan Cağalazade Sinan Paşa tarafından Kırım Hanı tayin edilmek istenmişti. Fakat abisinin Kırım'daki otoritesinin farkında olan Fetih Giray, Gazi Giray'ın taraftarlarından korkarak bu teklifi başlangıçta reddetmişti. Fakat ilerleyen süreçte Veziriazam'ın ısrarıyla Kasım 1596'da Han olarak atandı. Fetih Giray'ın Han olarak atanması üzerine Gazi Giray karara itiraz etmeye çalışmışsa da bunda başarılı olamamıştır. Bunun üzerine durumu kabullenmek zorunda kalan Gazi Giray Sinop'a çekilmiştir.[168] Fetih Giray büyük ölçüde Cağalazade'nin sayesinde Han olmuştu ve onun desteği ile ayakta duruyordu. Onu Gazi Giray'ın kuvvetli merkezi

[166] Feridun Emecen, ''Haçova Meydan Savaşı'', **DİA**, C. 26, TDV, Ankara, 1998., s.451

[167] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 83

[168] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 284

otoritesine karşı alternatif bir güç olarak görerek Kırım'a Han tayin eden Cağalazade Sinan Paşa'nın Aralık 1596'da azledilmesiyle Fetih Giray'ın da Hanlık devri fazla uzun olmadı. Nitekim Veziriazam olan Damat İbrahim Paşa, Gazi Giray'ın Kırım'daki otoritesinden bahsederek onun Han olarak atanması gerektiğini aksi takdirde Kırım'da isyanlar çıkabileceğini Sultan III.Mehmed'e belirtmişti. Bunun üzerine azlinden yalnızca 4 ay sonra Şubat 1697'de Gazi Giray, Sultan Mehmed tarafından yeniden Han tayin edildi.[169]

Bu durum Kırım'da büyük karışıklığa sebep oldu. Zira yalnızca birkaç ay önce Han tayin edilen Fetih Giray'ın Kırım'a gidip tahta çıkamadan yeniden Gazi Giray'ın Han tayin edilmesi Kırımlılar arasında hangi hanın gerçekten tayin edildiğine dair şüphelerin ortaya çıkmasına yol açmıştı. Birkaç ay ara ile Hanların tayin ve azil edilebileceğine ihtimal vermeyen Kırımlılar Gazi veya Fetih Giray'ın Han tayin edildiğini bildiren beratlardan birinin sahte olduğunu düşünmüşlerdi. Bu karışıklığı bastırmak üzere İstanbul'dan Kırım'a gönderilen elçiye verilen emirde Kırım'da hangi tarafın daha baskın olduğunu öğrenmesi ve ona göre Hanı tayin etmesi söylenmişti. Elçi Karadeniz'de fırtına çıkınca Sinop'a sığındı. Burada Gazi Giray ile görüşüp onun sofrasına bulunan elçi oyunu Gazi Giray'dan yana kullanmaya karar vermişti. Zaten Kırım'daki genel hava da Gazi Giray lehineydi. Bu sebeple Kırım'a ulaşan elçi Gazi Giray'ın Han tayin edilmesinde büyük rol oynadı. Gazi Giray'ın yeniden Han olmasıyla beraber devrik Han Fetih Giray Kefe'ye doğru yola çıksa da yakınlarından bazıları abisinin Hanlığını onayladığını göstermesi için onun Bahçesaray'a gitmesi gerektiğini söyledi. Onlara göre Fetih Giray, abisi Gazi Giray'ın yanına giderek biat etmeliydi. İsteklere boyun eğip Bahçesaray'a vararak abisinin huzuruna çıkan Fetih Giray ona biat etti. Fakat Fetih Giray'ın abisi Gazi Giray'ın huzurundan çıkmasıyla birlikte Tatar

[169] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 153

askerleri Gazi Giray'ın emriyle harekete geçtiler ve Fetih Giray'a saldırdılar. Hızlıca hareket eden suikastçiler, Cengiz yasası hilafına Fetih Giray'ı kılıçla parçalayarak öldürdüler.[170] Fetih Giray'ın ölümünden sonra 9 yaşındaki oğlu da aynı akıbete uğratıldı ve idam edildi. Kardeşi Fetih Giray'ı iktidarına tehdit olarak görüp katleden Gazi Giray bu hareketiyle Hanlığını sağlamlaştırsa da birçok Hanzade'nin kendisinden korkarak Anadolu'ya ve İstanbul'a kaçmasına sebep olmuştu.

2.2.9. Gazi Giray'ın İkinci Hanlığı (1597-1607) ve Devam Eden Macar Seferleri

Birkaç aylık bir aradan sonra 1597'de yeniden tahta çıkan Gazi Giray, tahta çıkmasından çok kısa bir süre sonra Osmanlılar tarafından 1597 yılında düzenlenecek olan Avusturya seferine çağrılmıştı.[171] Fakat azledilmesinden dolayı Osmanlı hükümetine kırgın olan Han bu sefere gelmedi. Gazi Giray Han'ın gelmemesiyle desteksiz kalan Osmanlı ordusu Macar cephesinde ciddi bir başarı elde edememişti. Bu sebeple daha büyük bir ordu hazırlayan Osmanlılar 1598 yılında yapılacak diğer Macar seferinin komutanlığını Satırcı Mehmed Paşa'ya vermişlerdi. Satırcı Mehmed Paşa gerek 1597 yılındaki tecrübesinden gerekse yapılacak seferde Kırım kuvvetlerinin yer almasının orduya sağlayacağı katkının farkında olmasından, Gazi Giray Han'ı yeniden sefere davet etmiş, sefere gelmesi halinde Silistre'nin kendisine verileceğini taahhüt etmişti. Bu cazip teklif üzerine Gazi Giray Han, sefere ikna olmuş ve ordusuyla beraber Kırım'dan çıkarak Macaristan üzerine hareket etmiştir. Bu sırada Han ile buluşmak üzere Macaristan içlerine hareket eden Serdar Satırcı Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu yapılan harp divanında seferin yönünün neresi olacağı ile ilgili fikir

[170] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 285

[171] Smirnov, A.g.e., s. 286

ayrılığına düşmüştür. Buna göre Serdar Satırcı Mehmed Paşa doğrudan Avusturya içlerine gitmeyi tehlikeli görüyor asi Erdel Voyvodalığının topraklarına saldırmayı ve onlara ait Varad kalesini kuşatmayı daha uygun buluyordu.[172] Tartışmalar sonucu Serdar Satırcı Mehmed Paşa görüşünü kabul ettirdi ve orduyu Varad'a hareket ettirdi.

Osmanlı ordusunun Varad'ı kuşattığı bir sırada batıdan Macaristan'a giren bir Avusturya ordusu da Yanıkkale önlerine gelmiş ve 1594'de Koca Sinan Paşa tarafından ele geçirilen bu şehri geri almak için kuşatma hareketine girişmiştir. Varad'ın kuşatılmasından birkaç gün sonra Satırcı Mehmed Paşa'nın ordusuna katılan Gazi Giray, Yanıkkale'nin kuşatıldığı haberinin gelmesiyle Mehmed Paşa ile konuşarak Avusturya Bohemya ve batı Macaristan[173] topraklarını yağmalamak için izin istedi. Gazi Giray'a göre Tatar ordusunun o bölgeye hareketlenmesiyle Yanıkkale işgalden korunacak hem de Tatar ordusu mezkûr bölgeleri yağmalayarak çok sayıda ganimet elde edecek Avusturya topraklarına zarar verilecekti. Gazi Giray bu hareketiyle aynı zamanda Eflak Beyi Mihai Viteazul'u da hazırlıksız yakalayarak sıkıştırmayı hedeflemişti. Her açından Osmanlı ve Tatarların yararına olacak olan bu akınla beraber Tatar saldırısına hazırlıksız bir konumda bulunan Eflak Beyi'nin itaati de sağlanabilecekti. Gazi Giray'ın bu teklifine karşın Erdel'de başarısızlığa uğramaktan korkan Satırcı Mehmed Paşa onun bu talebini reddetmiş Gazi Giray Han'ın kuşatma boyunca yanında kalmasını sağlamıştır. Erdel Eflak Boğdan voyvodalarının ani bir taarruzuna uğramaktan korkan Mehmed Paşa Gazi Giray'ın Erdel içlerini yağmalamasına bile izin vermemiş ve onu kuşatma boyunca bir taarruz ihtimaline karşın yanında tutmuştur. Fakat tüm bu tedbirlere rağmen Osmanlı-Tatar ordusuna Erdel tarafından hiçbir umumi saldırı gerçekleşmemiş Tatarlar aylarca kale önünde

[172] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 89

[173] H.İnalcık, ''Gazi Giray II'', **DİA**, c. 26., s.452

hiçbir şey yapmadan bekletilerek ganimet elde etme fırsatından da yoksun bırakılmışlardı.[174] Mehmed Paşa'nın bu tavrı ve tüm kuvvetlerini Varat önlerinde bırakması Eflaklıların da başıboş bırakılmasıyla neticelenmişti. Nitekim bu boşluktan faydalanan Voyvoda Mihail ilerleyen aylarda Niğbolu Beyi'nin kuvvetlerine saldırmış ve Niğbolu topraklarını yağmalamıştı.[175]

Bu arada Yanıkkale'yi kuşatan Avusturyalılar şehri bir savaş hilesi ile ele geçirmişlerdi. Buna göre Avusturyalılar kuşattıkları Yanıkkale'yi kansız bir şekilde ele geçirmek için bir kısım askerlerini kılık değiştirerek Yanıkkale içine sokmuştu[176]. Kendilerini Peçuy'dan kaleye erzak getiren dost birlikler olarak tanıtan Avusturyalılar, kale muhafızlarının kapıları açmasına sebep olmuşlardı. Böylelikle de kale içine giren az sayıdaki Avusturya askeri kalenin nehre bakan kapılarını da açtı. Bu sayede şaykalar yoluyla kale kapılarına gelen ve içeriye akın akın asker sokan Avusturyalılar kısa sürede Yeniçerileri etkisiz hale getirerek kaleyi ele geçirdiler. Yanıkkale'yi bu şekilde ele geçiren Avusturyalılar Budin'i ele geçirmek üzere harekâtlarına devam ederek Macaristan içlerine ilerlemişlerdir. İlk etapta yol üzerindeki Macar kalelerini ele geçiren Avusturyalılar kısa bir süre sonra Budin'e ulaşarak şehri kuvvetli bir ordu ile kuşattılar.[177] Bu hadiselerin yaşanmasından kısa bir süre sonra Yanıkkale'nin düştüğü ve Avusturya ordusunun Budin'e ilerleyerek şehri kuşattığı haberi Varad Kalesi önlerinde bulunan Satırcı Mehmed Paşa'ya ulaştı. Gelen haberler zaten sefer mevsimi boyunca ciddi bir başarı yakalayamamış ve hala Varad kalesini ele geçirememiş Osmanlı ordusunda büyük moral bozukluğuna yol açtı. Budin'in de tehlikede olduğunu

[174] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.8., s.49

[175] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 93

[176] Uzunçarşılı, A.g.e., s. 81

[177] Uzunçarşılı, A.g.e., s. 94

anlayan Osmanlılar derhal harekete geçerek kuvvetlerinin bir kısmını zahire ile beraber Avusturyalılar gelmeden bölgeye yolladılar. 28 Eylül 1598'de 80.000 kişilik bir ordu ile Budin'i kuşatan Arşidük Mathias, beraberinde getirdiği 40 topla beraber Budin kalesi surlarını 40 gün boyunca dövdü. Çok şiddetli geçen kuşatma sırasında Budin Beylerbeyi Sinan Paşa başta olmak üzere çok sayıda asker şehit olmuştu. Surlardaki tüm tahribata rağmen teslim olmayı reddeden Budin'de kalan askerler Sinan Paşa'nın yerine Mihalıçlı Ahmed Paşa'yı getirmişler ve direnmeye devam etmişlerdi. Budin'de karşılaşılan kuvvetli direnç ve sefer mevsiminin geçmesi Avusturya ordusunun kuşatmayı kaldırmasını sağladı. 3 Kasım 1598'de kuşatmayı kaldırarak çekilen Avusturya ordusu Budin önlerindeki başarısızlığa rağmen, 1598 yılı içerisinde Yanıkkale başta olmak üzere pek çok bölgeyi ele geçirmiş Budin'e kadar sokularak Macaristan'da mühim bir toprak kazanımı elde etmişti.

Bunun yanı sıra aylarca kuşatılan Varad kalesi de beklenmedik bir direniş göstermiş ve Osmanlıların eline geçmemişti. Kış mevsiminin de yaklaşması üzerine kuşatmayı kaldırarak çekilme kararı alan Satırcı Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu kışlağa çekilmişti. Yıl boyunca gerçekleşen hadiselerde Avusturya ordusunun mühim başarılar ve toprak kazançları yakalamasına karşılık Osmanlılar hiçbir başarı elde edememişler, dört yıl önce Koca Sinan Paşa tarafından ele geçirilen Yanıkkale'yi de kaybetmişlerdi. Kışın gelmesiyle kışlağa çekilen Satırcı Mehmed Paşa başarısızlığını telafi etmek için bir sonraki sene yapılacak sefere hazırlanmaya başlamış ve bu sefere de Gazi Giray'ın iştirak etmesini istemişti. Bu sebeple Gazi Giray Han 1598-1599 kışını Mehmed Paşa'nın emriyle Sombor'da geçirdi.[178]

[178] Elvina, **Bora Gazi Giray Han: Hayatı Ve Eserleri**., s. 1

Yanıkkale'nin Avusturyalılar tarafından neredeyse hiçbir kayba neden olmadan düşmesi ve Varad önlerinde yaşanan başarısızlık, orduda olduğu kadar Osmanlı yönetiminde de büyük moral bozukluğuna yol açmıştı. Daha sonra bu kaybın baş sorumlusunun Serdar Satırcı Mehmed Paşa olduğu anlaşılmasıyla Paşa'ya karşı İstanbul yönetiminde büyük bir tepki oluşmuştu. Nitekim elde edilen bilgilere göre Satırcı Mehmed Paşa'nın ihmalkârlığından dolayı kuşatma altındaki Yanıkkale'ye erzak gönderilmemiş, bölge Paşa tarafından savunmasız bırakılarak kaderine terk edilmişti. Bu durumun ifşa olması zaten Varad'da uğranan başarısızlıktan dolayı Paşa'ya karşı oluşan muhalif havayı daha da kuvvetlendirmişti. Yaşanan başarısızlık Satırcı Mehmed Paşa'nın yanlış emirleri yüzünden sefer boyunca istediği miktarda ganimet malı ele geçiremeyen Tatar ordusunda da huzursuzluğa sebep olmuştu.[179] Bir kısım Tatar Mirzaları Mehmed Paşa'nın liderliğini kabul etmeyerek Gazi Giray'dan Kırım'a geri dönmeyi istemişlerdi. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Paşa'nın sonunu getiren asıl gelişme Gazi Giray'ın Osmanlılardan istediği cüretkâr bir talep olmuştu.[180] Bu talep, işlerin tamamen Satırcı Mehmed Paşa'nın aleyhine dönmesine ve onun idamına kadar giden sürecin başlamasına yol açacaktı.[181] Buna göre Sombor'da kışlarken Satırcı Mehmed Paşa'dan sefer masraflarını alan Gazi Giray İstanbul'a yolladığı elçilerle Divan-ı Hümayun ve Veziriazamdan Silistre Sancağının kendisine arpalık olarak verilmesini istemişti. Gazi Giray, bunu isterken yıllardır Avusturya Boğdan ve Erdel savaşlarında gösterdiği gayreti ileri sürmüş ve bölgenin kendi hakkı olduğunu iddia etmişti. Aslında bu durum daha önce Satırcı Mehmed Paşa tarafından Gazi Giray'a

[179] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 360

[180] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 31

[181] Uzunçarşılı, A.g.e., s. 33

sefere katılması karşılığında taahhüt edilmişti.[182] Han da bu sebeple bunun hayata geçirilmesini Osmanlı hükümetinden istiyordu. İlerleyen süreçte Osmanlı divanı Gazi Giray'ın bu talebinin Satırcı Mehmed Paşa tarafından taahhüt edilen durumdan kaynaklandığını anlamıştı. Mehmed Paşa'nın, Padişahın ve Sadrazamın onayını olmadan bu şekilde bir taahhütte bulunması Divan üyeleri arasında büyük tepki çekmiş Mehmed Paşa'nın azledilmesi gündeme gelmişti. Fakat onun Gazi Giray ile gizli bir iş birliği içerisinde bulunduğuna dair çıkan söylentiler[183] Sadrazamın erken davranmasını engelledi ve meselenin Sultan Mehmed'e kadar gitmesine yol açtı. Olanları öğrenen Sultan Mehmed duruma öfkelenerek Mehmed Paşa'nın idamına karar verdi ve bunun Gazi Giray'ın haberinin olmadan gerçekleştirilmesini emretti. Bunun üzerine ordunun kışladığı bölgeye emir gönderilerek Mehmed Paşa'nın idam edilmesi sağlandı.

Sombor'da kışlarken Satırcı Mehmed Paşa'nın katlini öğrenen Gazi Giray bu olayın kendisinin talebiyle ilgili olduğunu anlamıştı. Nitekim ilerleyen süreçte de talebi görmezden gelinmiş ve Silistre ona verilmemişti. Bu durum zaten azledildiği tarihten itibaren araları bozuk olan Divan-ı Hümayun ve Gazi Giray ikilisinin bağlarını daha da zayıflattı. Nitekim Satırcı Mehmed Paşa'nın idamından sonra ordusu ile cepheyi terk etmeye karar veren Gazi Giray, ancak çevresindekilerin ısrarıyla cephede kalmaya devam edebildi. Onun bu karar değişikliğinde çevresindekilerin Hanı cepheyi terk ettiği takdirde yeniden azledileceğine inandırması vardı. 1598-99 kışını Sombor'da geçiren Han 1599 yılı içerisinde Serdar tayin edilen İbrahim Paşa'nın emrine girerek sefere devam etti. İbrahim Paşa ona ordusu ile beraber ile beraber Uyvar ve Yukarı Macaristan taraflarında yağmada bulunmasını emrederek Gazi Giray'ın o taraflara gitmesine sebep oldu. Fakat bu sırada Avusturyalıların barış istemesi üzerine harekâta ara verilerek sulh

[182] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 289

[183] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 81

görüşmeleri başlatıldı. Bu görüşmeler sırasında Osmanlıların Novigrad Fülek Yanıkkale ve Estergon'u geri istemesi Avusturyalılarında Eğri ve Hatvan'ı geri istemesi[184] tarafların barış imzalamasına mani oldu ve savaş bir sonraki yıl devam etti.

Gazi Giray 1599 yılındaki seferde kendisine verilen emir doğrultusunda Uyvar ve Yukarı Macaristan topraklarına akın yaparak bölgeyi tahrip etmişti. Akınlar sırasında Gazi Giray'a yardıma gelen Osmanlı kuvvetleri Kırım atlılarıyla birleşerek Avusturyalıların elindeki Estergon kalesi civarına da taarruz etmişler bölgeyi yağmalamışlardı. Barış müzakerelerinin başlaması üzerine Kırım'a dönmek için İbrahim Paşa'dan izin isteyen Gazi Giray, ordusunun yıllar süren seferler sırasında yorulduğunu belirtmişti. Nitekim Gazi Giray'ın ordusundaki Mirzaların ekseriyeti Rus ve Kazak saldırıları tehdidine karşı ülkelerine dönmek istemekte ve Kırım ordusunun kendisine yabancı bu uzak diyarda uzun süre kalmalarını onaylamamaktaydılar. Zira Tatarlar o zamana kadar yapılan yağmalar sonucu elde edilen ganimetleri yeterli buluyor kendilerini ilgilendirmeyen Avusturya savaşında Osmanlılara daha fazla yardım ederek canlarını tehlikeye atmak istemiyorlardı. Bu sebeple Mirzaları tarafından sürekli olarak Kırım'a dönmeye zorlanan Gazi Giray Han bir an önce Kırım'a dönmek istiyordu. Nitekim Sadrazam'dan bu sebeplerle izin isteyen Gazi Giray, kendisine karşı yükselen muhalefetle cevabı bile bekleyemeden 1599 Ekim'inde Kırım'a dönmek zorunda kalmıştı. Fakat barış görüşmeleri sırasında tarafların anlaşamaması üzerine savaşa devam kararı alınması[185] Kırımlıların Osmanlılar tarafından kısa bir süre sonra tekrar sefere çağrılmasına yol açmıştı. Gazi Giray Han'ın aniden geri dönmesinde Rusya'dan gelen bir tehdidin de rolü büyüktü. Çünkü Ruslar uzun yıllardır Osmanlı ve Kırım devletlerine karşı birlikte hareket etmek için Avusturya ile temasa geçmeye

[184] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 82

[185] Elvina, **Bora Gazi Giray Han: Hayatı Ve Eserleri**., s. 33

çalışıyorlar ve ittifak kurma teşebbüsünde bulunuyorlardı.[186] Fakat kısa bir süre sonra savaşa devam kararı alınmasıyla Gazi Giray 1600 yılındaki sefere de katılmış Veziriazam İbrahim Paşa Kanije'yi kuşatırken kendisi de onun emriyle Batı Macar ve Batı Avusturya topraklarını yağmalamıştır. Han mezkûr bölgeleri yağmalarken İbrahim Paşa Kanije'yi ele geçirmişti. Gazi Giray, Avusturya topraklarını yağmalamanın dışında Eflak ve Boğdan topraklarına da girmiş Eflak'ta Voyvoda Mihail'i mağlup ederek hem Eflak'ın hem de asi Voyvoda Mihail tarafından ele geçirilen Boğdan'ın yeniden Osmanlı himayesini tanımasına vesile olmuştur.

2.2.10. Kırım'da Gazi Giray'a Karşı İsyan (1601) ve Kırım'da Karışıklıklar

Uzun süren savaşlar neticesinde Kırım'daki huzursuzluk devam etmiş barış görüşmelerinden sonra Gazi Giray'ın tekrar sefere çağrılmasıyla da had safhaya ulaşmıştı. Osmanlı Devleti'nin Avusturya savaşları için Hanlığın tüm siyasi gücünün seferber etmesine karşı çıkan bir grup 1601 yılında ayaklanmaya karar vererek Gazi Giray'a karşı isyana hazırlandılar. Nureddin Devlet Giray Gazi Giray'ı tahtından indirerek tahta geçmek için ayaklanmacılarla anlaşmış özellikle Şirin Beyi Kutlu ile Gazi Giray'a karşı ittifak kurmuştu.[187] Fakat bu ayaklanma hazırlığının önceden Gazi Giray tarafından haber alınmasıyla işler değişmiş Nureddin Devlet Giray ve Şirin Beyi Kutlu idam edilmişlerdi. Bu olay üzerine Gazi Giray'a muhalif Mehmed ve Şahin Giray kardeşler de sıranın kendilerine geldiklerini düşünerek Osmanlı topraklarına kaçmışlardır. Bu Hanzadeler Anadolu'ya geldikten sonra Osmanlılara sığınacakları yerde burada isyan halinde olan Deli Hasan'a katılmışlar ve Osmanlı askerleriyle savaşmaya başlamışlardır. İlerleyen süreçte Deli Hasan'ın affedilerek Bosna'ya

[186] Elvina, **Bora Gazi Giray Han: Hayatı Ve Eserleri**., s. 34

[187] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 290

beylerbeyi tayin edilmesiyle Osmanlı Devleti ile barışan Mehmed ve Şahin Giraylar da Deli Hasan gibi Osmanlı hizmetine girdiler ve Anadolu'daki Celali isyanlarının bastırılması hareketine katıldılar.

Kırım'daki isyanın başlamadan bastırılmasının sonrasında 1601 yılında düzenlenen Macar seferine çağrılan Gazi Giray Kırım'daki asilerin tam anlamıyla sindirilemediğini ileri sürerek sefere katılamayacağını bildirdi. Hakikatte o Anadolu'ya kaçan Mehmed ve Şahin Giraylardan birinin Han tayin edilmesinden korkuyor ve Kırım'dan ayrılmak istemiyordu. Bununla beraber 1602 yılında düzenlenen sefere de çağrılan Gazi Giray, bu sefer bahanesinin kabul edilmeyeceğini ve sefere katılmadığı takdirde azledileceğini biliyordu. Bu sebeple Kırım'dan ayrılarak sefere katılma kararı aldı. Hanın da desteği ile gerçekleştirilen 1602 yılındaki Macar seferinde Osmanlılar İstolni Belgrad'ı fethetmiş Budin'e saldıran Avusturya ordusunu püskürtmüşlerdir. Bu harekâtta batı Macar topraklarını yağmalamakla görevlendirilen Gazi Giray sefer boyunca bu görevi yerine getirmiştir. Gazi Giray, Kış mevsiminin gelmesi ve ordunun kışlağa çekilmesiyle beraber Serdar Yemişçi Hasan Paşa tarafından Zemun'da karşılandı ve kendisine kış mevsimini geçirmesi için Macaristan'daki Peçuy şehri tahsis edildi. 1602-1603 Kışını burada geçiren Gazi Giray [188] kış boyunca Osmanlı müverrihi Peçevi ile beraber vakit geçirdi ve onunla uzun süren konuşmalar yaptı. Geçirdiği kış boyunca sanatla da meşgul olan Gazi Giray, burada şiirler yazarak edebi yönünü geliştirdi. 1603 baharının gelmesiyle beraber Kırım Hanı'nın Macaristan'dan çekilmesini sağlamadan bölgede kalıcı bir zafer kazanmanın imkânsızlığını gören Avusturya ordusu Gazi Giray'ı savaştan çekmek ve Osmanlı devletini zayıflatmak için Gazi Giray'a 10 bin altın karşılığında savaştan çekilmesi teklifinde bulundu. Fakat Han bu miktarı az bularak 40 bin altın istedi. Ayrıca Eflak voyvodasının tayininde söz hakkı

[188] Elvina, **Bora Gazi Giray Han: Hayatı Ve Eserleri**., s. 36

sahibi olmak istedi. Bu istekleri Avusturyalılar tarafından aşırı bulunarak kabul edilmedi. Bunun üzerine Han da yıl boyunca Macaristan'da kalarak Avusturya ordusunun bölgeye ciddi bir sefer düzenlemesini önledi ve Osmanlılara Anadolu'daki Celali isyanlarını bastırmak için zaman kazandırdı. 1603 yılında Safevilerin doğudan Tebriz ve Nihavend'e saldırması ile beraber bir de doğuda Osmanlı Safevi savaşı başlamış Osmanlılar çok zor bir duruma düşmüşlerdi.[189] Osmanlılar bu yüzden Gazi Giray'ın 1603-1604 kışında da Macar cephesinde kalmasını sağlayarak Batı cephesinde rahatlamak istiyorlardı. Fakat Han kendisine yapılan Macaristan'da kalması yönündeki yoğun ısrarlara rağmen Kırım Mirzalarının kesinlikle dönmek istemesi üzerine bunu kabul edememiş 1603 yılı sonlarında Kırım'a dönmek zorunda kalmıştı.

Öte yandan iki cephede birden düşmanlarıyla savaşmak zorunda kalan Osmanlılar 1604 yılında batı cephesine gönderilecek ordunun başına Lala Mehmed Paşa'yı geçirerek onu mühim bir kuvvetle Macaristan'a gönderdiler.[190] Bu ordu her zaman olduğu gibi Kırımlılardan yardım isteyerek onların Macar cephesine gelmelerini sağlamaya çalıştılar. Fakat Gazi Giray'ın işi başından aşkındı. Uzun yıllar boş bıraktığı kuzey sınırlarında Ruslar yeni birçok kale inşa ederek güneye inmeye devam etmişler ve Kırımlıları tehdit eder konuma gelmişlerdi. Rusları engellemek için Lehlerle ittifak kuran Gazi Giray, Leh kralı Sigismund Vasa'dan ateşli silah desteği istemiş Kazak istilalarına karşı da Özü nehri civarında kale inşasına girişmişti. Bu gibi işlerinden ve senelerce Macaristan üzerine giderek Kırım'ı terk etmesinden dolayı kendisine karşı oluşan muhalefeti daha da alevlendirmemek istemesinden dolayı Gazi Giray'ın kendisi Macar seferine gitmeyerek oğlu Toktamış Giray'ı mühim bir Tatar kuvvetiyle

[189] C.Aydoğmuşoğlu, **Safevi Devleti Tarihi**., s. 83

[190] İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.3, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971., s. 127

Macaristan'a yardıma gönderdi. Lala Mehmed Paşa bu ordu ile birleşerek Peşte ve Hatvan'ı ele geçirdi Vaç kalesini de geri aldı. Ardından Toktamış Giray ile beraber hareket ederek Estergon'u kuşatsa da kış mevsiminin gelmesiyle Ekim 1604'de 31 gün kuşattığı kalenin önlerinden geri çekilmek zorunda kaldı. Bununla beraber Tiryaki Hasan Paşa ve Toktamış Giray'a civar bölgelerin yağmalanması emri verilerek[191] onların bolca ganimet edinmeleri Avusturyalıların da büyük kayıplara uğramaları sağlandı.

2.2.11. Estergon Seferi ve Osmanlı Avusturya Savaşının Sona Ermesi (1605-1606)

Macaristan'da Osmanlı Avusturya savaşları tüm hızıyla devam ederken Erdel'de Avusturya idaresine karşı ciddi ayaklanmalar baş göstermişti. Bunun üzerine Avusturyalılar Erdel'de çıkan isyanları bastırmak için bölgeye Baştay Gorgi isimli bir komutanını göndermişlerdi. Yapılan mücadelelerde asi Bocskai mağlup edilmiş ve Avusturyalılar Erdel'e girmişti. Bunun üzerine Lala Mehmed Paşa'ya haber göndererek ondan yardım isteyen Bocskai Osmanlılar gelene kadar Erdel'de Avusturyalılarla tek başına mücadele etmeye devam etti. Avusturyalılar tarafından mezhep ayrımcılığına uğrayarak ezilen Erdelliler Stefan Bocskai önderliğinde Avusturyalılarla savaşmakta olup Osmanlı yardımına muhtaç bir durumdaydılar. Erdellilere yardım etmek ve Estergon'u yeniden ele geçirmek için ordu hazırlayan Lala Mehmed Paşa bir yandan da Macaristan'daki Osmanlı kuvvetlerine emir göndererek Bocskai önderliğindeki asileri desteklemeye başladı. Bu destekle beraber 1604 yılında ve 1604-1605 kışı içerisinde Avusturyalıların elindeki Erdel topraklarının büyük bir kısmını ele geçiren Bocskai Avusturyalıların bölgeden kalıcı olarak çıkarılması için Lala Mehmed Paşa'nın bizzat

[191] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 91

gelmesini beklemeye başladı. Lala Mehmed Paşa bu sebeple 1605 yılında düzenleyeceği seferin hedefleri arasına Erdel'de tam anlamıyla kontrol sağlamayı da sokmuştu. Bir yıl önce ele geçirilemeyen Estergon'u ele geçirmek amacıyla 21 Mayıs 1605'de İstanbul'dan yola çıkan Lala Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu ilk etapta Vişegrad ve Tepedelen kalelerini ele geçirerek Estergon'a doğru ilerledi.[192] Eylül ayında ele geçirilen bu kalelerde elde edilen başarıda Toktamış Giray komutasındaki Tatarların etrafı yağmalaması ve şehirlere erzak getiren kervanlara engel olmasının büyük rolü olmuştu. Nitekim onlar Lala Mehmed Paşa'nın Eylül ve Ekim ayları boyunca Estergon'a yürüttüğü saldırı sırasında Osmanlı ordusuna arkadan bir saldırı yapılmasına engel olmuş Estergon civarını yağmalamışlardır. Estergon çevresindeki kalelerin de ele geçirilmesiyle Ekim 1605'de Estergon kalesini koruyan garnizon 5400 askerle beraber teslim olmuştur. Böylece Estergon yeniden Osmanlıların eline geçmiştir.

Lala Mehmed Paşa ordusuyla Estergon önlerinde iken ona doğrudan saldıramayan Avusturyalılar Erdel'e Baştay Gorgi isimli bir kumandanını göndermişler ve Lala Mehmed Paşa'nın desteklediği Bocskai'ın kuvvetlerini bir kez daha mağlup etmişlerdi. Bu durum Bocskai'ın Mehmed Paşa'dan acil yardım istemesine yol açmıştı. Mehmed Paşa, Estergon'un fethinden sonra Peşte'ye gelirken Budin Beylerbeyi Bektaş Paşa ve Toktamış Girayı öncü kuvvet olarak Erdel içlerine yollamış ve Bocskai'a destek olmalarını emretmiştir. Bu kuvvetler Erdel'e girerek Bocksai'ın düşmanlarını tamamen bertaraf etmişler ve onun yeniden Erdel'e tam anlamıyla hâkim olmasını sağlamışlardır. Erdel'de kontrolün yeniden sağlanmasından sonra Bocskai'ın Avusturyalılara isyanı sırasında Erdellilerin eline geçen fakat Avusturya kumandanı Baştay Gorgi tarafından

[192] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.3, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2018., s. 320

yeniden alınan Yukarı Macaristan'da da kontrolün yeniden sağlanmasına karar verildi. Bu amaçla bölgeye giren Toktamış Giray komutasındaki Tatar ordusu Uyvar taraflarına kadar olan bölgeye akın düzenleyerek bu bölgedeki Avusturyalıları mağlup etmişler ve günümüz Slovakya topraklarını yağmalamışlardı. Tatarlar bu seferleri sırasında Yukarı Macaristan'dan tüm Avusturya kuvvetlerini çıkarmışlar ve Kossice Tokaj Szatmar Uyvar[193] gibi günümüz doğu ve batı Slovakya topraklarını ele geçirmişlerdir. Osmanlıların isteği üzerine bu toprakların idaresini yeniden Bocskai'a veren Tatarlar bu başarılar neticesinde Bocskai'ın yeniden tüm Erdel'e ve Yukarı Macaristan'a hâkim olmasını sağladılar. Kazanılan zaferlerin ardından Peşte'ye, Osmanlı ordugâhına gelen Bocskai Lala Mehmed Paşa tarafından Erdel ve Yukarı Macaristan hâkimi olarak tanınmıştı.[194] Paşa'nın emriyle taç giydirilerek Macar Kralı ve Erdel Voyvodası tayin edilen Bocksai, Erdel'in yıllar sonra yeniden Osmanlı tabiiyetine girmesine vesile olmuştu. 1605 yılındaki bu seferle beraber Estergon'un yanı sıra Erdel de yeniden Osmanlı tabiiyetine sokulmuş daha önce Osmanlı egemenliğine girmemiş Yukarı Macaristan'da da kontrol sağlanmıştı. Bu başarıların sağlanmasında Toktamış Giray'ın emeği büyüktü. Nitekim onun sayesinde önce Erdel'de daha sonra Yukarı Macaristan'da Avusturyalılar mağlup edilmiş günümüz Slovakya toprakları tabiiyet yoluyla Osmanlı egemenliğine alınmıştı. Bu başarılar sayesinde bir ara babasının yerine Han tayin edilmesi dahi düşünülen Toktamış Giray bunu şimdilik elde edemese de Osmanlılar tarafından büyük iltifatlar görmüş ve hediyeler almıştır. Öte yandan sefere bizzat gelmeyen Gazi Giray ile Osmanlı hükümetinin arası bu seferle beraber daha da

[193] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 2., s. 55

[194] Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.3., s. 326

açılmış onun azledilmesi gündeme gelmiştir. Fakat Gazi Giray'ın Kırım'daki nüfuzu bu işin gerçekleştirilmesine mani olmuştur.[195]

Erdel'in yeniden tabiiyet altına alınmasıyla beraber Osmanlılar seferi sonlandırmışlar Toktamış Giray'a da dönüş izni vermişlerdi. Zaten savaştan kısa bir süre sonra Avusturyalılar ve Osmanlılar arasında 1606 tarihli Zitvatorok barış antlaşması imzalanmış Tatar kuvvetlerinin de buraya bir daha gelmesine gerek kalmamıştı. Taraflar arasında yalnızca birkaç önemli kalenin el değiştirildiği bu antlaşma ile beraber on üç yıl boyu süren Avusturya Osmanlı savaşı her iki tarafında birbirinden mühim bir toprak kazancı elde edememesiyle kapanmış oluyordu. Muharebe boyunca özellikle Gazi Giray Osmanlı ordusuna mühim hizmetlerde bulunmuş Osmanlıların Anadolu'da Celalilerle savaştıkları bir sırada onların Macar cephesindeki yükünü hafifletmişti. Sefer boyunca Avusturya topraklarını yağmalayan Tatarlar Avusturyalıların dikkatlerini başka yere çekerek Osmanlıların Macaristan'da daha rahat ilerlemesini sağlamışlar Osmanlı ordusunun Macaristan'da bulunmadığı sıralarda da bölgede kışlayarak Avusturya'ya karşı bölgeyi muhafaza etmişlerdi.

2.2.12. Kırımlıların Macar Seferleri Sırasında Kafkasya (1596-1607)

Ruslara karşı kazanılan üstünlük Kırımlıların 1594'den itibaren tüm enerjisini Macaristan'a vermesiyle yeniden bozulmaya başladı. Nitekim 1594 yılından itibaren hemen her yıl Osmanlıların emriyle onların düzenlediği Macar seferlerine hareketlenen Gazi Giray Kırım ordusunu büyük ölçüde Macaristan cephesinde meşgul etmişti.[196] Bu durum Tatar kuvvetlerinin Rusların uzun yıllar boyunca sınırda ve Kafkasya'da

[195] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 2., s. 53

[196] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 160

yaptıkları genişleme faaliyetlerini engellemesine mani olmuştu. Bu sayede XVI.Yüzyılın sonlarından itibaren bölgede daha rahat hareket eden Ruslar Terek nehri kıyısında yeni kaleler inşa ettirmişti. Gazi Giray Han yıllar geçtikçe giderek genişleyen bu kolonileştirme faaliyetlerini engellemek için kendisini önlem almak zorunda hissederek Osmanlıların emrine karşı gelmek pahasına Macar seferlerine katılmamış ve 1603 yılından itibaren Kırım ve Kafkasya sınırlarına odaklanmıştı. Bu sebeple 1603-1604 kışında Osmanlı Devleti'nin kendisinden Macaristan cephesinde kalmasını istemesine rağmen o Kafkasya'daki Rus tehdidini bastırabilmek için bu sefere kendisi iştirak edememiş, oğlu Toktamış Giray'ı yollamış kendisi büyük bir orduyla Rus saldırısı ihtimaline karşı kışı Kafkasya'da geçirmişti. Beklenen büyük muharebe bu yıl cereyan etmese de Han çekilir çekilmez Ruslar 1604 Nisan'ında Kafkasya'da harekete geçerek Osmanlı ve Kırım Hanlığına tabii Gazi Kumuk Şamhallığına saldırmışlar ve Tarhu'yu işgal etmişlerdir.[197]

Bu işgal üzerine hazırlanan Şamahı Beylerbeyinin ordusu Kırım'dan gönderilen Tatar ve Şamhallık kuvvetleriyle harekete geçerek 1605 yılında Rus kuvvetleri üzerine yürüdü. Bu kuvvetler Rusların eline geçen Tarhu'yu kuşattılar. Kısa sürede şehri alan Osmanlı Tatar ve Dağıstan kuvvetleri üzerlerine gelen Rus ordusunu da imha ettiler. Aynı dönemde Kabardey'e giren bir Rus birliği de Kabardey'de imha edilmişti. Bu imha savaşları neticesinde tüm güçlerini yitiren Rus ordusu savunmaya çekildi. Zaferlerin ardından Terek nehri üzerindeki Rus kalelerini kuşatan Osmanlı Tatar ve Dağıstan birlikleri buraları teker teker ele geçirerek Rusların Kafkasya ile bağlantısını kopma noktasına getirdiler ve onları Astrahan'a kadar çekilmek zorunda bıraktılar. Bu gelişmeler üzerine Kuzey Kafkasya mutlak bir şekilde yeniden Osmanlı Kırım Devletlerinin hâkimiyeti altına girdi. Bu Kafkasya harekâtından önceki yılların aksine

[197] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 108

büyük başarı sağlanmasının en büyük sebebi şüphesiz Şirvan ve Azerbaycan'ın Osmanlıların elinde olmasıydı. Bu bölgeden kolaylıkla askerlerini iaşe ve ikmalini yapabilen Osmanlıların silahlı askeri güçleri, Tatar ve Dağıstanlılarla da birleşince Kafkasya'daki Rus kaleleri kolaylıkla teker teker elde edilmişti. Bu seferin bir diğer sonucu da Osmanlı topçusunun desteği sayesinde ülkelerini istiladan kurtaran Dağıstanlıların üzerindeki ve sefer sırasında Kırımlıların topraklarından geçtiği Kuma Nehri üzerinde yaşayan Nogayların üzerindeki Osmanlı Tatar nüfuzunun oldukça kuvvetlenmesiydi.[198] Nitekim Kafkasya'daki tüm Nogaylar düzenlenen seferler neticesinde 1605 yılında Rus hâkimiyetinden çıkarak Osmanlı hâkimiyetine girmeye başladılar ve 1613'de tamamen Osmanlı Devletine tabi oldular. Öte yandan doğudan gelen Kalmuk istilaları neticesinde batıya göç etmeye başlayan Nogaylar 1608 yılında Kalmukların ilk defa olarak İtil nehrine kadar gelmesiyle beraber göç hareketlerini hızlandırmışlardı. Bu sebeple Büyük Nogay Ordasında yaşayan Nogayların bir kısmı İtil nehrini geçip Kuma nehri boyuna ve Kuban ırmağı civarına göç etmişler ve Gazi ulusuna katılarak Osmanlı hizmetine girmişlerdi.[199] Kırım Tatarları ve Osmanlılar Gazi Giray döneminin sonlarına doğru yaşanan bu gelişmelerle beraber Rusları Astrahan'a kadar püskürtüp Kafkasya'dan tamamen çıkarsalar da Rusya'daki karışıklık döneminin bitmesiyle beraber şartlar değişmiştir. Nitekim Astrahan'ı hala ellerinde tutan Ruslar ilerleyen dönemlerde kademeli olarak yeniden Kafkasya'ya inip kaleler inşa etmişler ve bu suretle yeniden Osmanlı Tatar kuvvetlerini tehdit etmeye başlamışlardır.

[198] **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 657

[199] Mehmet Alpargu, **Nogaylar**, Değişim Yayınevi, İstanbul, 2007., s. 105

2.2.13. Tatarların Celalilerle Savaşları

Kalgay Toktamış Giray'ı sefere gönderdiği sırada uzun süredir boş bıraktığı Kırım'ın iç işleriyle ilgilenen Gazi Giray, Kafkasya'daki Kırım otoritesini de pekiştirmek için 1603-1604 kışını bölgede geçirerek Çerkesler ve Kabardeyler üzerindeki otoritesini sağlamlaştırmıştı. Kısa bir süre sonra Osmanlı ve Avusturya arasında imzalanan barışın haberinin gelmesi Gazi Giray'ı daha da rahatlatarak onun tüm enerjisini Kırım Hanlığını ilgilendiren iç ve dış meselelere vermesini sağladı. Zira barışın imzalanmasıyla beraber Gazi Giray, yıllardır azledilmemek için zorla Macar cephesine götürdüğü Tatar Mirzalarının baskısından kurtulmuş oluyordu. Zira barışın imzalanmasıyla hanın, onları Macaristan seferine katılmaları için ikna etmeye çalışmasına gerek kalmamıştı. Fakat bu defa de 1603 yılında başlayan Osmanlı Safevi savaşı hali hazırda Anadolu'da Celali isyanları ile uğraşmakta olan Osmanlı kuvvetlerinin ikiye bölünmesine sebep olmuş ve onların yeniden Tatar kuvvetlerinden yardım istemesine yol açmıştı. Nitekim Sultan III.Mehmed'in 1603'de vefat etmesi üzerine tahta çıkan Sultan I.Ahmed[200] Gazi Giray'a gönderdiği emirle Anadolu'daki Celali isyanlarının bastırılması için 10.000 kişilik bir yardım kuvveti istemişti. Bu sırada 1606 yılında Rus taraftarı olan Çerkes kabilelerini cezalandırmak için çıktığı seferde bulunan Gazi Giray, Sultan Ahmed'in beklediği gibi büyük bir kuvveti Anadolu'ya gönderemese de bir miktar Tatar askerini Osmanlı gemileriyle Anadolu'ya geçirmiştir. Kırım kuvvetlerinin bir kısmının Anadolu'ya gönderildiği bir sırada Kafkasya'da seferde bulunan Gazi Giray, buradaki Rus taraftarı Çerkes ve Kabardey köylerini tahrip ederken Azak ve Kuban Tatarları da Rusların Sahte Dimitri isyanı gibi olaylardan dolayı büyük bir iç savaşa düşmesinden faydalanarak[201] Rusya içlerine akınlarda

[200] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 104

[201] Vernadsky, **Rusya Tarihi**., s. 171

bulunmuşlardır. Aylar boyu Güney Rusya köylerini yağmalayan Nogaylar ancak Ocak 1606'da Korsun'da Ruslara bağlı Kazak kuvvetleri tarafından püskürtülebilmişlerdir.[202]

1606 yılında Anadolu'ya geçen Tatar birlikleri ise Kuyucu Murad Paşa ile beraber İstanbul'dan hareket ederek Celalilerle savaşmıştır. Nitekim bu kuvvetlerle birleşen Kuyucu Murad Paşa 1607 yılında Belengeçidinde yapılan savaşta asi Canbulatoğlu Ali Paşa'nın kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştır. 30 bine yakın celalinin öldürülmesiyle beraber neredeyse tüm gücünü kaybeden Canbulatoğlu Halep'e çekilmişse de kısa bir süre sonra teslim olmuştur. Aynı Tatar kuvvetleri 1608 yılında yine Kuyucu Murad Paşa ile beraber İstanbul'dan sefere çıkarak Anadolu'daki bir diğer asi olan Kalenderoğlu'nun üzerine yürümüş Alaçayır'da yapılan savaşta Celaliler mutlak bir bozguna uğratılarak Anadolu'da sükûnet büyük ölçüde sağlanmıştır.[203] Avusturya savaşlarında genel itibariyle izledikleri yağmacı tutuma rağmen Celali isyanları sırasında Osmanlıların yanında meydan savaşlarına katılan Tatarlar savaşlardaki atılganlığıyla Osmanlıların isyanları daha kolay bastırmasına sebep olmuştu. Nitekim karşılarında Avusturyalılar gibi kuvvetli ateşli silahlara sahip olmayan bir ordu bulan Tatarlar tarih boyunca gerek Celalilere gerek Safevilere karşı üstlendikleri düşman topraklarında yağma yapma ve düşman ordusunun kuvvetlerini ikiye bölme gibi alanların dışında hizmet görmüşler, bu savaş esnasında meydan savaşı alanında da Osmanlılara yardım etmişlerdir.

[202] **XVII.Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**., s. 47

[203] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 107

2.2.14. II. Gazi Giray'ın Vefatı (1607)

1606 yılında Kafkasya'ya düzenlenen seferden sonra Kırım'a dönen Gazi Giray Dinyeper nehri üzerinden Kazakların şayka denilen küçük gemilerle yaptıkları saldırıları engelleme işine girişmiş bunun için Avrupa'dan getirdiği mühendislerle yeni kaleler inşa ettirmiştir. Buna göre Özü nehri kıyısındaki İslam Kerman kalesinin hemen karşı kıyısına Gazi Kerman kalesini inşa ettiren Gazi Giray bu şekilde Özü nehri üzerindeki geçişleri kontrol ettirmek istemişti. Yeni yaptırdığı bu kaleyi teftişe karar vererek bölgeye hareketlenen Gazi Giray 1607 yılında veba hastalığına yakalanmış ve yeni yaptırdığı Gazi Kerman yakınlarında vefat etmiştir.[204] Kırım Hanlığı tarihindeki I.Devlet Giray I.Sahib Giray ve I.Selim Giray gibi mühim hükümdarlardan biri sayılan ve uzun yıllar Kırım Hanlığını alışılmadık derecede kuvvetli bir otoriteyle yöneten Gazi Giray kendi döneminde Kırım Hanlığında saygı duyulan bir Han olarak kabul görmüştü. Bu sebeple veba olmasına rağmen cenazesi Bahçesaray'a getirilmiş ve babasının mezarının yakınlarına defnedilmiştir.[205]

2.3. Toktamış Giray'ın Kısa Hanlığı (1607-1608) ve İdamı

1607 yılında Bora Gazi Giray'ın vefatı üzerine hanın oğlu ve Kalgay'ı bulunan Toktamış Giray Kırım Mirzalarının ittifakıyla tahta çıkarıldı.[206] Toktamış Giray babasının Hanlığı döneminde sık sık onunla beraber Macar seferlerine katılmış ve Güney Rusya üzerine akınlar düzenlemişti. Öyle ki o, en son 1605-06 yıllarında babası tarafından Osmanlı ordusuna yardım etmesi amacıyla Macaristan bölgesine sefere gönderilmiştir. Zitvatorok antlaşmasının imzalanmasına kadar bölgede kalan ve

[204] Elvina, **Bora Gazi Giray Han: Hayatı Ve Eserleri**., s. 37

[205] **Gülbün-ü Hanan**., s. 81

[206] Elvina, **Bora Gazi Giray Han: Hayatı Ve Eserleri**., s. 36

Avusturya'ya ait Macar topraklarında akınlar düzenleyen Toktamış Giray, Zitvatorok antlaşmasının imzalanmasından kısa bir süre sonra ele geçirdiği ganimetlerle beraber Kırım'a dönmüştür. Babasının vefatından sonra Şırın Barın Mansur Selciut kabilelerinin ittifakı ve hemen hemen tüm Kırım devlet görevlilerinin onayıyla tahta çıkmıştı. Tahta çıkarken de adına büyük bir merasim düzenlenmişti. Tahta çıktıktan kısa bir süre sonra İstanbul'a elçi göndererek Hanlığının onaylanmasını isteyen Toktamış Giray'ın talebi Sultan Ahmed tarafından kabul edilmeyecekti. Özellikle babası Gazi Giray'ın Kırım'da Osmanlı otoritesini gölgeleyecek kadar güçlü bir siyasi egemenlik kurması, Osmanlı hükümetinin Gazi Giray'ın oğlu Toktamış Giray'a karşı da antipati beslemesini beraberinde getirmişti. Nitekim Tatar ordusu uzun yıllar süren Osmanlı Avusturya savaşlarında Osmanlı ordusu için vazgeçilmez bir yardımcı kuvvet konumunu üstlenmişti. Osmanlıların Avusturya savaşlarında Tatar ordularının yardımına ihtiyaç duyduğunu gören Gazi Giray da bu durumu kullanarak zaman zaman başına buyruk hareket etmiş, sık sık Osmanlı hükümetinin emirlerini ihlal etmiştir. Bu durumun onun oğlu Toktamış Giray döneminde de tekrarlanacağına dair şüphe ve Gazi Giray sülalesinin Kırım halkı arasında haddinden fazla destek görmesi Sultan Ahmed'in Toktamış Giray'ın hanlığını tanımamasına sebep olmuştur. Yapılan görüşmeler sonucu Kırım Hanı olarak atanan Selamet Giray'a Kalgay olarak da Mehmed Giray seçilmişti. Selamet Giray'ın denizden Mehmed Giray'ın da Akkerman üzerinden Kırım'a gönderilmesine karar verilmişti. Kendisinin Hanlığının Osmanlılar tarafından onaylanmadığını duyan Toktamış Giray, Kırım'dan ayrılarak Bucak yoluyla İstanbul'a gelmeye ve Padişahı ikna etmeye çalışmaya karar vermiş ve harekete geçmiştir.[207] Fakat yolda Kalgay Mehmed Giray tarafından yakalanan Toktamış Giray, Mehmed Giray'ın kuvvetleriyle çarpışmış fakat mağlup olmuştur. Mehmed Giray'ın eline geçen 19

[207] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 279

yaşındaki Toktamış Giray ve kardeşi 17 yaşındaki kardeşi Sefer Giray idam edilmiştir.[208]

Toktamış Giray'ın ortadan kaldırılmasıyla sulh içinde tahta oturan Selamet Giray, Nureddin olarak da Sahip Giray'ı tayin etmiş ve Kırım'da ihtilafsız bir şekilde hüküm sürmeye başlamıştı. Fakat kısa bir süre sonra Kalgay Mehmed Giray ve kardeşi Şahin Giray, Kırım Hanı Selamet Giray'ı tahttan indirmek için komplo hazırlıklarına başladılar. Bu durumun Selamet Giray tarafından öğrenilmesiyle beraber iki taraf arasında bir savaş patlak verdi. Selamet Giray Han'a isyan ederek üzerine yürüyen Mehmed Giray ve Şahin Giray'ın orduları Selamet Giray tarafından bozguna uğratıldı. Bozguna uğrayan Mehmed ve Şahin kardeşler ellerinde kalan kuvvetlerle Or Kapu'dan geçerek Kırım'dan kaçtılar ve Akkerman civarına geldiler. Bu bölgede Giray soyundan gelmeleri ve savaşçı tabiatları sayesinde kısa sürede Bucak Tatarlarından önemli miktarda kuvvet toplayan kardeşler, Selamet Giray'a karşı tehdit teşkil etmeye devam ettiler.

2.4. Selamet Giray Dönemi (1608-1610) ve Kırımlıların Lehistan ile Beraber Rusya'ya Saldırması

Mehmed Şahin kardeşleri mağlup ederek en azından Kırım yarımadasında kontrolü sağlayan Selamet Giray, Kalgaylık makamına Canibek Giray'ı Nureddinliğe ise kardeşi Devlet Giray'ı getirmişti.[209] Selamet Giray, Mehmed Giray isyanının bastırılmasından sonra, 1607 yılında Lehistan ile imzalanan Rusya'ya karşı ittifak antlaşmasının gereğini yerine getirmek üzere bir ordu hazırlamaya başlamıştır. Yapılan plana göre Lehistan Kralı Sigismund Vasa ve Kırım ordusu ortak bir şekilde Rusya

[208] Vahid Çubuk, **Solakzade Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989., s.163

[209] **Gülbün-ü Hanan**., s. 89

topraklarına girecek Çar Vasiliy Şuyski'ye karşı savaşacaklardı.[210] Lehler bu amaçla Smolensk'i kuşatırken toplanan Tatar ordusu da Kalgay Canibek Giray komutasındaki 60.000 kişilik kişilik bir birlik ile güneyden Rusya'ya girecekti. Rus ordusunun büyük ölçüde Smolensk'i savunmaya çalışmasından dolayı güney Rusya'da büyük bir Rus birliği kalmamıştı. 1609 yılında sefere çıkan Tatarlar bunun etkisiyle rahatlıkla güney Rusya'da ilerleyerek bölgeyi yağmaladılar ve Oka nehri kıyısına geldiler. Bu nehri de kolaylıkla geçen Tatarlar karşılarına çıkabilecek büyük bir Rus ordusunun olmaması sebebiyle küçük gruplara bölündüler ve bölgeyi yağmalamaya başladılar. Kolomna Barovsk Serpukhov'u yağmalayan Tatarlar Ryazan'a kadar ilerlediler. Onların bu geniş çaptaki yağmaları Moskova'da büyük korkuya sebep oldu. Fakat kış mevsiminin yaklaşması üzerine geri dönmek zorunda kalan Tatarlar, Rusların savunmasız durumlarını gördüklerinden bir sonraki sene daha büyük akınlarda bulunmak üzere hazırlanmaya başladılar.

1610 yılı sefer mevsiminin gelmesiyle beraber Kırım'da Rus seferi için büyük bir ordu hazırlandı. Bucak Tatarlarının lideri Kantemir Mirza ise Rus seferine çıkacak bu orduya öncü kuvvet olarak görevlendirildi. Kantemir Mirza'ya Kırım'dan Batır Bey isimli bir Tatar mirzası da eşlik ediyordu. 15.000 kişilik bu öncü Tatar ordusu güney Rusya'ya girerek bölgeyi yağmalamaya başladı. Arkasından Kalgay Canibek Giray'ın 60.000 kişilik ordusu da onlara yetişti. Önceki yıl yağmaladıkları bölgeleri yağmalayarak ilerleyen Tatarlar Oka nehri kıyılarına kadar ilerlediler. Oka nehri yakınlarında otağını kuran Canibek Giray'a karşı Rus Çarı Vasily Şuyski bir elçi göndererek barış istedi.[211] Rus elçisi Kırım kuvvetlerini, Rusya'ya karşı isyan eden

[210] Vernadsky, **Rusya Tarihi**., s. 187

[211] A.Ascher, **Kısa Rusya Tarihi**, 1.baskı, Çev:Yavuz Alogan, Say Yayınları, İstanbul, 2020., s. 77

sahte Dimitri ve batı Rusya'yı işgal eden Leh kuvvetlerine karşı yönlendirmek ve kendi toprakları üzerinden uzaklaştırmak istiyordu. Fakat Rusların Kırımlılar ile müttefiki Lehleri birbirine düşürme planı tutmayacaktı. Öyle ki Canibek Giray, Rus elçisine taleplerinden dolayı öfkelenmiş onu ve beraberinde bulunan birkaç yüz kişilik elçilik heyetinin tamamını kılıçtan geçirmiştir. Daha sonra Oka'yı geçerek ilerleyen Canibek Giray, Ak Mirza önderliğinde bölgeye gelen Ulu Nogay kuvvetleriyle de birleşerek Ryazan topraklarını yağmaladı. Bu akınlar sırasında Tatar tahribatı o kadar ilerlemiştir ki Moskova yakınlarındaki bazı köyler dahi Tatar baskınlarından kurtulamamıştır. Seferde Selamet Giray'ın müttefiki Ulu Nogayların da faydası görülmüştü. 1610 başlarında Selamet Giray'ın verdiği haberler sayesinde Rusların savunmasız halini öğrenen Nogaylar Kırım Tatarlarıyla beraber hareket ederek güney Rusya'yı yağmalamışlardır. Tatarlar, Selamet Giray döneminde Gazi Giray döneminin sonlarında oluşturulan ittifakın da etkisiyle Rusya üzerine Lehistan ile birlikte gerçekleştirilen ortak saldırılarla büyük ganimetler toplamışlardır. Bu büyük akınlara Selamet Giray'ın bizzat kendisi iştirak etmese de Rusya üzerine gönderdiği Kalgay Canibek Giray komutasındaki ordular Tatarların akınlardan büyük kazançlarla çıkmasını sağlamıştır. Haziran 1610 tarihinde vefat eden Selamet Giray'ın yerine Osmanlı hükümetinin muvafakati ve Selamet Giray'ın da vasiyeti üzerine Kalgay Canibek Giray getirilmiştir.[212]

[212] **Gülbün-ü Hanan**., s. 90

2.5. Canibek Giray Dönemi (1610-1623)

2.5.1. Canibek Giray'ın Han Oluşu ve İlk Yılları

Selamet Giray döneminde Kalgay sıfatıyla Rusya üzerine akınlar düzenleyen Canibek Giray, tahta çıktıktan sonra da Rusya üzerine akınlara devam etti. Bu amaçla 1611 yılında Ulu Nogay birlikleriyle birleşen Tatarlar, Ryazan topraklarını geniş ölçüde yağmaladılar. Ardından Likhvinsky Aleksinsky Tarussky Serpukhov gibi toprakları da yağmalayan Tatarlar akınlarını Moskova önlerine kadar genişlettiler. Bu akınlar sırasında Moskova'nın kilidi sayılan Ryazan o kadar tahrip olmuştu ki Ryazan halkı başkent Moskova'ya başvurarak Tatarların Ryazan'ın neredeyse tüm tarım arazilerini yaktıklarını, Ryazan şehrini besleyen onlarca köyü yağmaladıklarını belirtmişler, Moskova'nın kendilerine derhal yardım etmediği takdirde açlıktan çok sayıda ölü vereceklerini itiraf etmişlerdir. Bu akınlar Ruslara büyük zarar verirken Tatarların da yağmaladıkları mallar ve elde ettikleri esirlerle giderek zenginleşmelerine yol açıyordu.

1612 yılında yaptıkları akınların yönünü değiştiren Tatarlar Ukrayna'ya girdiler ve Bila Tserkva'ya kadar olan Ukrayna topraklarını yağmaladılar. Bila Tserkva'da bölgenin 5.000 kişilik kayıtlı Kazak ordusu ile karşılaşan Tatarlar yaptıkları savaşı kaybederek yağmalarını durdurmuşlar ve aldıkları ganimetlerle geri çekilmişlerdi. 1613 yılı sefer mevsiminde bir kez daha güney Rusya üzerine hareket eden Tatarlar, Pronsk Mikhailov Ryazan Pereyeslav topraklarını yağmaladılar. Oka'yı geçen Tatar ordusu Moskova önlerine kadar ilerleyerek şehrin kırsal bölgelerini yağmaladılar. Yağmalar o kadar geniş bir bölgeye yayılmıştı ki Rusya genelinde Tatarların artık Moskova ile de sınırlı kalmayarak daha ötesine gideceklerini kuzey Rusya topraklarına kadar akınlarını genişleteceklerinden korkuluyordu. Zaten birkaç yıldır yoğun bir şekilde yapılan Tatar akınlarıyla Rusya'nın acziyeti sabit olmuş, Rusların Tatar akınlarına direnemediğini

gören Küçük Nogay, Ulu Nogay kuvvetleri Azak ve Kuban Tatarları da akınlara iştirak ederek yağmaların daha da geniş bir bölgeye yayılmasına sebep olmuşlardı. Bu yıllarda Rusların, Lehistan savaşı ile meşgul olmaları güneyde kurdukları savunma hattını tahkim edememelerine sebep olmuştu. Bu sayede Tatarlar güney Rusya'daki Kursk Varonej Valuyka gibi hudut şehirlerini kolayca geçmişler ve Oka nehrine dayanmışlardı.[213] Zaman içerisinde Oka nehrini de geçerek Moskova'yı tehdit etmişlerdi.[214] Bu akınlarla beraber Rusların IV.İvan döneminde Nogaylar üzerinde kurdukları otorite de sarsılmış Ulu Nogaylar Ruslara isyan ederek Kırımlılarla beraber hareket etmişler ve Rus topraklarını yağmalamışlardır. Nitekim 1614 yılında yapılan büyük akınla beraber 20.000 kişilik Nogay ordusu Moskova önlerine kadar ilerleyerek bölgeyi tahrip etmiş akabinde Bryansk Kursk Karachev gibi şehirleri yağmalamıştır. Nogaylar bu seferde, Rusya'da ilerleyen Tatarlarla birleşerek akınlarını daha geniş bölgeye yaymışlardı. 1614 yılında ise Tatarlar, Rusya üzerine akın düzenlemekle kalmamış küçük bir müfreze ile Lehistan üzerine de ordu göndermişlerdir. Bu ordu Bahadır Mirza komutası altında Leh topraklarına girerek Podolya Volin Bratslav bölgelerini yağmalamıştır. Bunun dışında Kuban Tatarlarından da Kafkasya üzerine birlikler gönderilmiş Emin Giray, komutasında Temirgoy kabilesinin üzerine giden Tatarlar kabileye ait çok sayıda köyü yağmalayarak bol miktarda esir ele geçirmişlerdir. Canibek Giray kuvvetlerinin yarısını Lehistan ve Rusya topraklarını yağmaya gönderirken kendisi de 1614 yılında uzun yıllardır Akkerman'da mevzilenen ve Bucak Tatarlarından taraftar toplayan Mehmed ve Şahin Giray kardeşlerin üzerine yürümüştür. Canibek Giray, Onları mağlup ederek Bucak Tatarları üzerindeki otoritesini yeniden kuvvetlendirmek ve kendisine rakip hiçbir Hanzade bırakmamak istiyordu. Akkerman

[213] N.Raisanovsky, M.Steinberg, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze**, 2.baskı, İstanbul, İnkılap Yayınları, 2014., s. 143

[214] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 289

yakınlarında yapılan savaşta büyük bir zafer kazanan Canibek Giray Bucak'ta yeniden tam anlamıyla kontrol sağladı. Mağlup kardeşlerden Mehmed Giray ise birkaç gün Akkerman'da bir köylünün evinde kalarak saklandıktan sonra İstanbul'a gelerek Nasuh Paşa vasıtasıyla Sultan Ahmed'den af dilemiştir. Buna karşılık Sultan Ahmed, Mehmed Giray'ın ancak canını bağışlamış ve onu Yedikule hisarına hapsetmiştir. Şahin Giray ise bir müddet Kili'de gizlenmiş, kardeşinin hapsedildiğini duyunca Kafkasya'ya kaçmış oradan da İran'a iltica ederek Safeviler'e katılmıştır.[215] Bu zaferiyle Kırım Hanlığı topraklarında tam bir otorite kuran Canibek Giray muzaffer bir şekilde Kırım'a dönmüştür.

1614 yılı Tatarlar için her ne kadar hemen her cephede zaferle bitmiş olsa da ileriki süreçte uzun yıllar Tatarları uğraştıracak bir takım meseleler de bu yıl ortaya çıkmıştı. Buna göre Leh Kralı Sigismund uzun yıllardır Ruslarla yürüttüğü savaşı büyük ölçüde başarı ile idare etmiş ve Moskova dâhil birçok Rus şehrini ele geçirmişti. Bu sebeple doğuda rakibini sindiren Lehler, hedeflerini daha da büyüterek müttefiki Tatarlarla bozuşmak pahasına Boğdan'a ve Romanya'da ki prensliklere hâkim olmaya karar verdiler. Bu sebeple Boğdan'da Osmanlılara tabi voyvoda Stefan Tomşa'ya karşı çıkarak isyan eden ancak başarısız olup Lehistan'a iltica eden Konstantin Mogila'yı destekleyen Leh Kralı Sigismund, onun Boğdan voyvodası olması için Ptotsky isimli bir komutanını Boğdan üzerine yolladı.[216] Bu Leh ordusu Boğdan'a girmesiyle beraber Bucak Tatarlarının lideri Kantemir Mirza'nın direnciyle karşılaştı. Kantemir Mirza Boğdan'ı işgale gelen bu Leh ordusunu büyük bir bozguna uğratarak Stefan Tomşa'nın voyvodalığının devamını sağladı. Bu Leh saldırısı Bucak Tatarları tarafından püskürtülse dahi Kırımlılarla Lehistan arasında yıllar sürecek bir savaşın fitili

[215] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 290

[216] Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.3., s. 331

ateşlenmişti. Öyle ki Lehlerin Boğdan'a saldırmasıyla beraber Boğdan'ın bağlı bulunduğu Osmanlı devleti ile Lehistan arasında silahlı mücadele başlamış, Kırım Hanlığı da Osmanlılara bağlı olması sebebiyle bu mücadeleye katılmıştır. İlerleyen süreçte Tatarlar Lehistan'a düzenledikleri akınların dışında bir de onlarla meydan savaşlarına girmek zorunda kalmışlar, Osmanlılarla beraber hareket ederek Leh ordusuna karşı savaşmışlardır. Bu savaşın çıkmasıyla beraber Rusya da durumdan faydalanmış ve Lehlere karşı taarruza geçerek toprak kayıplarının bir kısmını geri almıştır.[217] Öte yandan Kırımlılar da 1614 yılından itibaren Rusya üzerine düzenledikleri akınları giderek azaltmışlar ve daha çok Lehistan üzerine yağma akınları gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bu yüzden bu tarihten sonra güney Rusya üzerine düzenlenen akınlar, Ulu Nogaylar ve daha çok Küçük Nogay ile Azak Tatarları tarafından düzenlenen küçük çaplı saldırılar mahiyetinde kalmış, uzunca bir zaman doğrudan Rusya üzerine büyük bir Kırım seferi düzenlenmemiştir.

Canibek Giray, Lehistan ile savaş durumuna geçilmesi üzerine 1615 yılında Bahadır Giray ve Nureddin Azamet Giray komutasındaki birlikleri Lehistan üzerine öncü kuvvet olarak gönderdi. Lehistan topraklarına giren bu kuvvetler Dinyeper'in batısındaki Ukrayna topraklarını yağmaladılar. Ağustos ve Eylül aylarında ise bizzat Canibek Giray'ın komuta ettiği Tatar ordusu, batı Ukrayna'ya girerek Tarnopol Lviv Podolya'yı yağmaladı. Canibek Giray Han'ın komuta ettiği bu batı Ukrayna seferinde Tatarlar o kadar fazla ganimet elde ettiler ki elde ettikleri esirleri 3.000 kişilik sürüler halinde Kırım'a sevk ederlerken orduda idare zafiyeti baş gösterdi. Bunun üzerine esirlerden bir kısmı kaçacakları şüphesiyle Özü nehri üzerinde Tatarlar tarafından öldürüldü.[218] Öte yandan 1612 yılında Safevi devleti ile de barış antlaşması imzalayan

[217] Vernadsky, **Rusya Tarihi**., s. 172

[218] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 111

Osmanlılar bu cepheden birliklerini çekerek Lehistan'a saldırmak üzere Dobruca bölgesinde ordu toplamaya başlamıştır.

2.5.2. Azak ve Kuban Tatarlarının Rusya Seferleri ve Boğdan'da Yeniden Kontrolün Sağlanması

Lehistan ile savaş durumuna geçilmesiyle Rusya üzerine düzenlenen Kırım seferleri durdurulmuştu. Fakat buna rağmen Hanlığa bağlı Azak ve Kuban Tatarları Kırım'dan destek almaksızın Rusya üzerine akınlar düzenlemeye devam etmişlerdir. Buna göre 1615 baharında harekete geçen Tatarlar, Oryol Kromsky bölgelerini yağmalamışlar ve Serpukhov'a kadar ilerleyerek Kaluga Kursk ve Borovsk'u tahrip etmişlerdir.[219] 1615-1616 kışında da akınlarına devam eden Tatarlar Batı Ukrayna'da Nureddin Azamet Giray'ın birlikleriyle de birleşerek Ukrayna topraklarını yağmalamışlardır. Öyle ki bu kuvvetlerin kesafetinden korkan Leh ordusu Tatarların karşısına çıkmaya çekinmiş, Tatarlar kış mevsimi içinde bile başarı ile idare ettikleri saldırıyı büyük kazançlarla sonlandırarak ülkelerine dönmüşlerdir. Bunun dışında aynı yıl içerisinde Kafkasya bölgesine de akınlar düzenleyen Kuban Tatarları, 1615 yılında 1614'de Kafkasya'ya yaptıkları saldırıları tekrarlamışlar, Kabardey topraklarına girerek ve çok sayıda köyü tahrip ederek yağmalamışlar, bol miktarda esirle de geri dönmüşlerdir. 1615 yılı Tatarlar için genel anlamda kazançlı bir yıl olmasına rağmen Lehistan cephesinde durum tam olarak böyle değildi. Nitekim bu yıl içerisinde Lehistan'ın büyük bir orduyla Boğdan'a girerek Stefan Tomşa'yı tahttan indirip

[219] **XVII.Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**., s. 115

Konstantin Mogila'yı tahta çıkarması Boğdan'da dengeleri değiştirmiş, bu bölgede kontrol fiilen Lehistan'a geçmişti.[220]

Buna rağmen Kuban ve Azak Tatarları tarafından Rusya üzerine düzenlenen küçük çaplı akınlar doludizgin devam etmekteydi. Buna göre 1616 yılında üç koldan savaşa devam eden Tatar ordularından Rusya bölgesine giden Tatar birlikleri Nogay birlikleri ile birleşerek Rusya üzerine akınlara devam ettiler. Müttefikler, Kursk bölgesine girerek bölgeyi yağmalamaya başladılar. Fakat burada Kursk voyvodası Annekov'un birlikleriyle karşılaşan Tatarlar yapılan savaşta mağlup olarak geri çekildiler. Geri çekilirken de Don nehri üzerindeki Kazak yerleşimlerini yağmalayan Tatarlar Kozelsky bölgesine kadar ilerleyerek Don Kazaklarına büyük zararlar verdiler. Bu yıl özellikle Ulu Nogay Ordası Beyi İşterek Mirza'nın kuvvetleri, yapılan bu akınlarda Tatarlara büyük oranda asker desteği sağlamıştı.[221] Rusya'nın içinde düştüğü aciz durumu gören İşterek Mirza, 1613 yılında asıl yurdu olan Yayık nehri civarından Volga Nehri'nin batısına Prevoloka ve Tsaritsin bölgelerine göç etmiş ve Volga Don nehirleri arasında hüküm sürmeye başlamıştı. Onun bu hareketiyle Küçük Nogay Ordası da Kafkas dağlarına doğru itilmiş Kuzey Kafkasya bozkırları büyük ölçüde İşterek Mirza'nın ulusuna kalmıştı. İşterek Mirza, Rusların Lehler ve Tatarlarla yürüttükleri savaşlarda mağlup olması ve giderek gücünü yitirmesi ile beraber siyasi duruşunu değiştirmişti. Buna göre kendisini siyasi olarak destekleyebilecek bir güce tabi olmak isteyen İşterek Mirza bu amaçla 1614'te Osmanlı Devletine elçiler göndermiş ve tabiiyetini arz etmişti. Osmanlılar da İşterek Mirza'nın coğrafi uzaklıktan dolayı Kırım'a tabi olmasını istemişti.[222] İşterek ise kin beslediği Kırım Hanına tabiiyeti asla

[220] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 118

[221] M.Alpargu, **Nogaylar**., s. 95

[222] M.Alpargu, **Nogaylar**., s. 97

kabul etmeyerek kendisini Kırım Hanı ile eş değer bir rütbede gördüğünü belirtmiş ve yalnızca Osmanlı padişahına tabi kalacağını açıklamıştır. Kafkas bozkırlarında olduğu süre boyunca Osmanlıları Astrahan üzerine bir sefer düzenlemeye ve bölgedeki Rus egemenliğine son vermeye çağıran İşterek Mirza planı gereği bunu gerçekleştirerek Kafkasya'da önemli bir güç konumuna gelecekti. Başlarda Osmanlı hükümetinin de bunu istemesiyle bölgeye bir sefer düzenlenmesi düşünülse de Safevilerle yeniden bir savaşın çıkması üzerine Osmanlılar tüm güçlerini Safevilerin üzerine yöneltmişler Kırım Hanı Canibek Giray'ı da Kafkasya üzerinden bu sefere katılmaya zorlamışlardır. Canibek Giray da verilen emir gereği 1616'da ordusuyla Taman'a geçmiş oradan Kafkasya üzerine yürüyerek Kabardey topraklarını yağmalamış ve Dağıstan topraklarına ilerlemiştir.[223] Fakat burada daha önce Safevi tarafına geçmiş Şahin Giray'ın ordusuyla karşılaşan Canibek Giray, Kafkasya tarafından Safevi topraklarına girme fırsatı bulamayarak geri çekilmiştir. Kırım Hanı ordusuyla 1616 yılı boyunca Kafkasya'da bulunurken İşterek Mirza da Astrahan'ı kuşatmak için hazırlıklara girişmişti. Fakat kendi kuvvetlerinin Astrahan'ı ele geçirmeye kâfi gelmeyeceğini bilen İşterek Mirza, Osmanlılardan 5000 kadar tüfekli asker ve top istemişse de Osmanlıların Safevilerle savaşması bu talebin yerine getirilmesini engellemiştir. Osmanlılardan aradığı desteği bulamayan İşterek Mirza, onlarla olan tabiiyet bağını sonlandırarak İtil nehrinin doğusuna geçmiş ve Kafkasya bölgesini boşaltarak eski yurduna dönmüştür.

İşterek Mirza'nın bu hareketinde sürekli olarak rekabet halinde olduğu Kırım Hanının düşmanca tutumu da büyük rol oynamıştır.[224] Ulu Nogayların bu şekilde çekilmesinden sonra Kafkasya bozkırlarında yeniden Küçük Nogay Orda hâkim

[223] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 392

[224] Alpargu, **Nogaylar**., s. 100

olmuştur. Küçük Nogaylar bu yıllarda sık sık Azak Tatarlarıyla beraber Rus topraklarını yağmalasalar da genel olarak Kırım'dan bağımsız hareket etmişlerdir. Uzun zaman boyunca Şahin Giray'ı bünyesinde barındırarak onu Kırım'a karşı siyasi bir güç olarak elinde tutan Nogaylar, Ruslar tarafından da Kırım'dan bağımsız bir figür gibi telakki ediliyordu. 1615 yılında Ruslar Tatar, Nogay devletlerinin ve uluslarının uzun yıllar boyunca ortaklaşa yürüttükleri akınlara karşı Kırımlılara ayrı Küçük Nogay Beyi Barın Mirza'ya ayrı elçiler yollamışlar taraflarla birbirinden farklı barış tekliflerinde bulunmuşlardı. Nitekim Küçük Nogay ve Azak akınlarından şikâyet eden Ruslara karşı Tatar veziri Bek Gazi, Küçük Nogayların Azak Tatarlarının aksine Kırım Hanlığına bağlı olmadıklarını söylemiştir. Küçük Nogayların ve İşterek Mirza'nın ulusunun yurtları belli olmayan sürekli göç halinde olan uluslar olduklarını belirten Bek Gazi, onları kontrol altına almanın imkânsızlığından bahsederek Ruslar tarafından onlar üzerine düzenlenecek askeri harekâtlara karışılmayacağını belirtmiştir.

Batı cephesinde ise elden çıkan Boğdan'ı yeniden hâkimiyet altına almak için Kantemir Mirza ve İskender Paşa görevlendirilmişti. Osmanlı Tatar kuvvetleri 1616 başlarında çıktığı seferde Kırımdan da destek birlikler alarak ilerledi. İlk olarak Boğdan'a giren İskender Paşa ve Kantemir Mirza yaptıkları mücadeleler sonucunda Konstantin Mogila'yı esir alarak Boğdan'da yönetimi ele geçirmiş ve Voyvodalığa Radu Mihne'nin atanmasını sağlamıştır.[225] Ardından Osmanlı ordusundan ayrılarak Leh topraklarına giren ve Kamaniçe bölgesine kadar ilerleyen Kantemir bu bölgede Leh ordusu ile yaptığı savaşta onlara karşı bir üstünlük sağlayamasa da Vinnitsiya Tarnopol Lviv Dubno gibi şehirleri yağmalamıştır.

[225] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 121

2.5.3. Kırımlıların Safevi Seferlerine Katılması ve 1617 Lehistan Seferi

Osmanlı Tatar ordusunun askeri harekâtı sayesinde Boğdan'da yeniden kontrolü sağlayan Osmanlılar Safeviler üzerine çıktıkları sefere de Kırım birliklerinin gelmesini istediler. Kafkasya üzerinden yapılacak bir harekât ile Kırım ordusunun Safevi topraklarına girmesi Şahin Giray tehdidi nedeniyle mümkün görülmediğinden Kırım ordusunun Karadeniz üzerinden İran cephesine taşınması kararlaştırıldı. Bu amaçla ilk olarak Nureddin Azamet Giray'ın kuvvetleri Anadolu'ya geçirilirken ilerleyen süreçte 1617 yılı başlarında Canibek Giray da topladığı ordusu ile birlikte Sinop'a geçirilmiştir. Osmanlı ordusu ile birleşen bu ordu onlarla beraber Safevilerin üzerine yürüdü. Fakat yapılan bu sefer Osmanlılar adına pek başarılı geçmemiştir. Başlarda başarılı olarak Azerbaycan'a giren Osmanlı ordusu Tebriz'i kolayca ele geçirse de bu aslında Safeviler tarafından uygulanan bir savaş taktiğiydi.

Şah Abbas tarafından uygulanan bu taktik gereğince Safeviler, Azerbaycan topraklarını boşaltarak geriye çekilmişlerdi. Bu taktik sayesinde Safeviler Osmanlı-Tatar ordusunu İran içlerine çekerek iaşe ve ikmal hatlarından uzaklaştıracak uygunsuz bir vaziyette yakalayarak imha edecekti. Nitekim Osmanlılar Tebriz'i savaşsız bir şekilde ele geçirdikten sonra daha da ilerleyerek Erdebil'e doğru yola çıktılar.[226] Osmanlı sadrazamı Öküz Mehmed Paşa Safeviler için kutsal kabul edilen Erdebil'i tahrip etme tehdidiyle Safevileri barışa mecbur etmek ve Şah Abbas'ın 1603 yılından sonra ele geçirdiği toprakları geri almak istiyordu. Fakat bu ordu Erdebil'e gidemeden yolda Sufian üzerinde Şah Abbas'ın ordusunun ani bir saldırısına uğramış ve yenilgiye uğrayarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. Osmanlı ordusunun Azerbaycan'dan püskürtülmesiyle üstün bir konuma geçen Şah Abbas harekâta devam etmek istese de

[226] C.Aydoğmuşoğlu, **Safevi Devleti Tarihi**., s. 85

Osmanlıların Erdebil'i tahrip etme tehdidi ona geri adım attırmış ve iki taraf arasında Serav antlaşması imzalanarak sulh sağlanmıştır. Bu barışa göre 1555 Amasya Antlaşması sınırlarına geri çekilmeyi kabul eden Osmanlılar Revan ve Azerbaycan üzerindeki haklarından vazgeçmişlerdir. Bu savaş sırasında en çok zarar gören taraf ise şüphesiz Kırım Tatarları olmuştur. Ülkelerinden yüzlerce kilometre uzaklıkta kendileriyle ilgisi olmayan bir coğrafyada savaşmak zorunda kalan Tatarlar ordularının üçte ikisini İran topraklarında kaybetmişler, Bek ağa başta olmak üzere birçok Kırım devlet görevlisini de esir vermişlerdir. Geriye kalan kuvvetler ise Nureddin Azamet Giray komutasında güçlükle Kırım'a dönebilmişlerdir. Zira Sinop'tan Kırım'a ulaştırılan Tatar askerleri ancak 1619 baharında Kırım'a ulaşabilmişler yolculuk sırasında da çok fazla zahmet çekmişlerdir. [227]

Kırımlılar doğuda Canibek Giray ve Nureddin Azamet Giray önderliğinde Safeviler üzerine sefere giderken Kalgay Devlet Giray da yine Osmanlıların emriyle Lehistan üzerine sefere çıkmıştı. Kalgay Devlet Giray başlarda Kafkasya'dan Şahin Giray'ın saldırısının gelme ihtimaliyle Kırım'dan ayrılmak istememişse de Lehistan'dan elde edilecek ganimete odaklanan Kırımlıların zorlamasıyla sefere çıkmak zorunda kalmış, Bila Tserkva Kanev Lviv gibi bölgelere girerek yağmalarda bulunmuştur. İlerleyen süreçte ilerleyerek İskender Paşa'nın kuvvetleriyle birleşen Tatarlar Zolkiewski komutasındaki Leh ordusu üzerine yürüdü.[228] Lehler 1616 yılındaki mağlubiyetlerine rağmen Boğdan Voyvodası Radu'yu kendi taraflarına çekmek suretiyle Boğdan'da yeniden egemenliklerini sağlamışlardı. Bu sebeple 1617 yılında sefere çıkan Osmanlı-Tatar ordusu öncelikle Boğdan'ı geri almak istiyordu. Bu amaçla Leh ordusu üzerine yürüyen İskender Paşa Podolya ve Galiçya bölgesine girerek

[227] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 294

[228] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.8., s. 53

bölgeyi yağmaladı. Lehlerin sulh isteği üzerine barışın ancak Boğdan'ın iadesiyle mümkün olacağını söyleyen İskender Paşa barış için bunu şart koşmuştu. Bunun üzerine 23 Eylül 1617'de imzalanan barışa göre Lehler Boğdan'daki hâkimiyeti yeniden Osmanlılara bırakmış Hotin kalesini de Osmanlı egemenliğindeki Boğdan'a geri vermişlerdir. Böylece Boğdan yeniden Osmanlı hâkimiyetine geçmiş bölgede sükûnet sağlanmıştır.

2.5.4. Küçük Nogayların ve Azak, Kuban Tatarlarının Devam Eden Rus Seferleri

Kırımlılar güneyde Safeviler batıda Lehistan ile savaşırken Kırım Hanlığına bağlı Azak ve Kuban Tatarları da boş durmuyor, güney Rusya topraklarına saldırmaya devam ediyordu. Buna göre 1617 yılında Küçük Nogay kuvvetleriyle de birleşen Azak Kuban Tatarları güney Rusya'ya üç koldan girerek bölgeyi yağmalamaya başladı. Sınır bölgesinin yağmasından sonra Serpukhov'da birleşen Nogay-Tatar kuvvetleri buradan 100 kişilik küçük müfrezelere ayrılarak harekâtlarını daha da ilerlettiler. Moskova yakınlarına kadar olan bölgeyi yakıp yağmalayan Nogay-Tatarlar elde ettikleri büyük ganimet ve esirle 1617 sonlarında yurtlarına döndüler. 1618 yılında güney Rusya üzerine akınlara devam eden Azak Tatarları ve Nogaylar ise Prevolok yolu boyunca ilerleyerek Kursk Mloditskaya Lebyazhie Golubitskaya bölgelerini tahrip ettiler. Fakat Kursk bölgesindeyken bölge Voyvodası Annenkov'a mağlup olan bazı Tatar müfrezeleri güneydeki bozkıra kaçmak zorunda kaldı. Bu mağlubiyete rağmen Tatarlar güney Rusya'yı her yıl düzenledikleri seferle büyük ölçüde tahrip ediyor büyük ganimetler elde ediyorlardı[229].

[229] Vernadsky, **Rusya Tarihi**., s. 177

2.5.5. Lehistan'ın Yeniden Boğdan'a Müdahale Etmesi ve Devam Eden Seferler

Lehistan Devletinin imzalanan antlaşmaya rağmen Boğdan'ın iç işlerine karışmaya devam etmesi ve Karadeniz'e gerçekleştirilen Kazak akınları engellememesi üzerine Osmanlılar ile Lehistan devletinin arası bir kez daha bozuldu.[230] Bunun üzerine Kalgay Devlet Giray Kırım Hanı Canibek Giray Han'ın emriyle Bucak Tatarlarının lideri Kantemir Mirza ile birleşti ve Lehistan topraklarına bir saldırı düzenledi. Kamaniçe yakınlarında Leh ordusu ile karşılaşan Tatar ordusu 28 Eylül 1618 tarihinde yapılan muharebede net bir sonuç alamasa da sefer boyunca Vinnitsia Bar Tarnopol Dubno Lvov bölgelerini yağmaladıklarından Leh topraklarına büyük zarar vermişlerdi.

Lehler ve Osmanlıların Boğdan üzerindeki mücadelelerinin yoğunlaştığı sırada Osmanlılara bağlı Erdel Voyvodası Bethlen Gabor da Avusturya ile büyük bir mücadele içine girmişti. Bethlen Gabor Avusturya'nın otuz yıl savaşları içerisinde olmasından faydalanarak Bohemya ile birleşerek Avusturya'ya karşı bir mücadele başlatmış bu mücadeleler sırasında Avusturya'ya bağlı kuzey Macaristan'ı neredeyse tamamen ele geçirmişti. Kosice'den başlayarak Bratislava'ya kadar ilerleyen Erdelliler Ekim 1619'da Bratislava'yı da ele geçirmiş Viyana'yı tehdit eder hale gelmişlerdi. Bu sebeple zor durumda kalan Avusturya Lehistan'dan yardım istemiş Lehliler de Silezya'dan bazı toprak kazançları elde edebilmek umuduyla Avusturya'ya yardım etmeyi kabul etmişti. Bu amaçla 1619'da Leh Kralı Sigismund aynı anda hem Boğdan'ı ele geçirebilmek için doğrudan Osmanlılarla hem de Silezya'yı ele geçirebilmek için Osmanlılara tabi Erdellilerle mücadele etmek zorunda kalmış bu yüzden kuvvetlerini ikiye ayırmıştır.

[230] **Peçevi Tarihi**, Haz:Bekir Sıtkı Baykal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982., s. 78

Boğdan üzerine gitmekle görevli olan Leh komutanı Zolkiewski 1619 yazında ilerleyerek Boğdan'a girmiştir. Bu ordu Boğdan sınırından içeri girip ilerleyerek Osmanlı kuvvetlerinin üzerine yürüdü. Osmanlı ordusunun başındaki İskender Paşa ise Kırım'dan ve Bucak Orda'dan gelen destek kuvvetler ile yaklaşmakta olan Leh ordusunun üzerine yürüdü.[231] Savaşmak üzere olan ordular Osmanlılara tabi Boğdan Voyvodası Gaspar'ın arabuluculuğu ile ateşkes imzalayabildiler. Bu ateşkes büyük ölçüde geçmiş yıllarda imzalanan ateşkesleri tekrar eden bir mahiyete sahipti ve Lehistan'ın Boğdan'ın Osmanlı devletine tabi olduğunu kabul ettiğini bir kez daha tescilliyordu.

Erdel üzerine giden Lisowczcy komutasındaki Leh ordusu ise Erdellilerin hâkimiyetinde bulunan Doğu Slovakya topraklarına girdi. Bu sırada Erdel ordusu Viyana'yı kuşatmaktaydı.[232] Leh ordusunun Erdel topraklarına girdiğini haber alan Bethlen Gabor, Rakoçi isimli bir kumandanını Leh ordusunun üzerine göndererek kendisi Viyana önünde kalmaya devam etti. Bu ordu Doğu Slovakya'da Humienne bölgesinde Leh kuvvetleriyle karşılaştı. 22-23 Kasım 1619 tarihlerinde yapılan savaşta Erdelliler büyük bir bozguna uğrayarak ordularının yarısına yakını kaybedip geri çekilmek zorunda kaldılar. Bozgun haberini işiten Bethlen Gabor da Viyana önünden çekilerek Bratislava'ya geri dönmek zorunda kaldı. Yaşadığı bozgun yüzünden Viyana'yı ele geçirme hedefini bir kenara bırakan Gabor Ocak 1620 de Bratislava'da Avusturya ile bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşmaya göre Gabor, Kosice, Bratislava gibi bölgeler başta olmak üzere Kuzey Macaristan'da ele geçirdiği toprakları elinde tutuyor Banska Bystrica'da Macar Kralı sıfatıyla taç giyiyordu. Osmanlı Devletine tabi Erdel

[231] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 124

[232] Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.4, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011., s. 478

Voyvodalığının Avusturya kuvvetlerine üstünlük sağlayarak Kuzey Macaristan topraklarını ele geçirmesi ve Avusturya kuvvetlerini mağlup etmesi Osmanlılar adına sevindirici bir gelişme olsa da Viyana'nın Leh kuvvetleri yüzünden ele geçirilemeyişi Voyvoda Gabor'un İstanbul'a durumu şikâyet etmesine sebep olmuştu.[233] Lehlerin Boğdan'la yetinmeyerek Erdel topraklarına da saldırması İstanbul'da büyük tepki oluşmasına sebep olmuştu. Zira Osmanlı toprak bütünlüğünü umursamayan ve sürekli olarak Osmanlılara bağlı Voyvodalıklara saldıran Lehlere karşı sefer başlatılmasını isteyen önemli miktarda devlet adamı ortaya çıkmıştı. Ayrıca Kazakların Karadeniz'de tüm hızıyla yağma akınlarına devam etmeleri ve 1620 yılının başlarında İstanbul Boğazı yakınlarına kadar ilerlemeleri, Boğdan Voyvodası olan Gaspar'ın da 1619 sonlarında Lehistan'a tabi olarak Osmanlı Devletinden yüz çevirmesi siyasi ortamı daha da germişti. Bu olaylar üzerine Kırım'dan Kalgay Devlet Giray'ın bir kez daha Lehistan seferine çıkması emredilmişti. Ayrıca İskender Paşa Kantemir Mirza ve Gabor Bethlen komutalarındaki kuvvetlerin de hazırlanmasını emreden Osmanlılar bu orduların Tatar birlikleri ile birleşerek Leh ordusu üzerine yürümesini istemişlerdi. Bu ordunun başlıca görevi Lehistan'a tabi olan Boğdan Voyvodası Gaspar'ı tahttan indirmek ve Zolkiewski komutasındaki Leh ordusunu mutlak bir mağlubiyete uğratmaktı. Gaspar, Osmanlı ordusu Boğdan'a girmeden önce Yaş'taki tüm Osmanlı askerlerini öldürmüş ve Leh ordusu ile birleşmişti. İskender Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu ise 25.000 kişiye yakın bir mevcuda sahipti ve bünyesinde Bucak Tatarlarını, Kırım birliklerini, Eflak askerlerini ve Erdel ordusunu da barındırıyordu.

İki ordu 18 Eylül 1620'de Yaş yakınlarında Tutora köyünde karşılaştılar. Savaşın ilk gününde Gaspar'ın yanındaki Boğdan birliklerinin önemli bir kısmının saf değiştirerek Osmanlı tarafına geçmesi, Osmanlıların daha başlangıçta Leh ordusuna

[233] Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.3., s. 340

karşı avantaj yakalamasını sağlamış bunun verdiği avantajla Osmanlılar Leh ordusunun merkezine hücum etmişlerdir. Bunun üzerine mağlup olacağını anlayan Leh kuvvetleri aşamalı olarak geri çekilmeye başlamışlardı. Fakat Lehlerin geri çekilirken imha edilmemek adına bir hafta boyunca gerçekleştirdiği sürekli top ateşi ve müteaddit taarruzlar bu savaşın bir imha muharebesine dönüşmesine engel olmuş fakat Leh bozgunu da önlenememişti. Özellikle geri çekilmenin sonlarına doğru 6 Ekim 1620'de yapılan Osmanlı saldırısında Leh kuvvetlerinin genel komutanı Zolkiewski katledilmiş Koniecpolski ve Hmenlnitski Stanislaw Potocki başta olmak üzere birçok Leh komutan esir alınmıştı. 7 Ekim 1620'de tamamen Boğdan'dan çekilerek Lehistan'a dönen Lehler büyük bir mağlubiyet almışlar ve çok sayıdaki komutanını esir vermişlerdi. Osmanlılar ise zaferden sonra Yaş'a girerek Boğdan'da yönetimi yeniden ele geçirmişler Alexandru lliaş'ı yeni voyvoda tayin ederek bölgede yeniden düzeni sağlamışlardır.[234] Asi voyvoda Gaspar ise Tatar yardımıyla yakalanarak idam edilmiştir. Ayrıca Tatarlar zaferden sonra Podolya Galiçya ve Volhinya bölgesine de dağılarak etrafı yağmalamışlar ve Lehistan topraklarına büyük zararlar vermişlerdir. Kalgay Devlet Giray zaferden sonra İskender Paşa'nın emriyle yağmalarını geniş bir alana yaymış ve Podolya Bratslav bölgelerini baştanbaşa yağmalamıştır.

2.5.6. Hotin Seferi ve Canibek Giray'ın Gözden Düşmesi

1620 yılındaki bu büyük zafer Osmanlılara daha büyük bir sefere çıkmak ve Leh ordusunu tamamen imha ederek çok daha büyük fetihler yapmak için cesaret vermişti. Bu amaçla Sultan II. Osman çok büyük bir orduyla Lehistan üzerine yürümeyi ve Leh ordusunu tamamen imha etmeyi kararlaştırdı. Bu amaçla Nisan 1621 tarihinde Lehistan

[234] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 129

üzerine sefere çıktı.[235] Yapılan bu seferle Lehistan Devleti'ni mutlak bir mağlubiyete uğratmak ve Kazak sorununu da tamamen çözmek amaçlandığından büyük bir Tatar ordusunun sefere gelmesine ihtiyaç duyuldu. Bu yüzden Şahin Giray tehlikesine rağmen, Kırım Hanı Canibek Giray'ın ordusuyla bizzat sefere gelmesi emredildi.[236] Bunun üzerine Nureddin Azamet Giray ile beraber bünyesinde Ulu Nogay Orda'ya ait Ur Mehmed gibi kabilelerin askerlerinin de bulunduğu çok büyük bir orduyla Kırım'dan yola çıkan Canibek Giray Bucak bölgesinde Kantemir Mirza komutasındaki Kırım'a bağlı Bucak Tatarları kuvvetleri ile de birleşerek Osmanlı ordusuna katıldı. Toplam ordu mevcudunun yaklaşık çeyreğini Kırım Bucak Boğdan gibi tabi devletlerin ordularının oluşturduğu Osmanlı ordusu İsakçı'ya geldiğinde Sultan II. Osman'ın emriyle yoklamaya tabi tutuldu. Yoklama sonucunda orduda tespit edilen kaçakların aylıklarını kesen Sultan Osman ilerleyerek 26 Temmuz'da Yaş'a geldi. Burada askerlerine adam başı 1000 Akçelik bahşiş veren Sultan Osman Hotin'e ilerleyerek kaleyi kuşatmak için harekete geçti. Bu sırada Lehistan kuvvetleri de Ukrayna'daki Kayıtlı Kazak kuvvetleriyle birleşerek Hotin önlerine gelmiş ve Osmanlılar'ın kaleyi ele geçirmesini önlemek için Hotin'in hemen dışında mevzilenmişlerdi. 27 Ağustos'ta taraflar arasında ilk çatışma gerçekleşti. Bu çatışmada Osmanlı ordugâhına saldıran bir Kazak müfrezesi yok edildi. 31 Ağustos'ta Osmanlılar Kazak kuvvetlerine karşı taarruza kalkarak onları imha etmeye ve Leh kuvvetleri ile arasındaki bağlantıyı kesmeye çalıştıysa da yapılan taarruz sonucunda başarılı olunamadı. Ancak bu saldırıyla Kazak direncini kıran Osmanlılar 2 Eylül'de Kazak ordugâhına genel bir saldırıda bulundular. Fakat Leh kuvvetlerinin Kazakları desteklemesi sonucu Osmanlılar, bir kez daha çekilmek zorunda kaldılar. Aynı saldırı 4 Eylül ve 7 Eylül tarihlerinde de tekrarlandı. Bu tarihlerde yapılan tüm saldırılar Kazak ve Leh kuvvetleri tarafından

[235] **Peçevi Tarihi**., s. 234

[236] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 295

püskürtüldü. Leh kuvvetleri sahip oldukları ateş gücü ve Kazak kuvvetlerinin korkusuzca savaşması sayesinde sayıca kendilerinden çok daha kalabalık Osmanlı Tatar kuvvetlerini püskürtebiliyor ve onlara çok sayıda kayıp verdirebiliyordu. Bu tarihlerde yalnızca Kantemir Mirza'ya bağlı Tatar kuvvetleri Lehlere karşı başarı elde edebilmişti.[237] Bu kuvvetler Hotin'in arkasına sarkarak Kamaniçe'den Hotin'deki Leh ordugâhına giden zahireyi ele geçirebilmiş ve Leh ordusunda büyük bir kıtlık yaşanmasına sebep olmuştu.

Mütemadiyen gerçekleştirilen saldırılar sırasında ağır kayıplar veren Osmanlılar, Leh- Kazak ordusunu Hotin önünden püskürtememişler bu yüzden Hotin kalesini de tam anlamıyla kuşatmayı başaramayıp yalnızca surlarını toplarla dövebilmekle yetinebilmişlerdir. Bu başarısızlıklar üzerine taktik değiştiren Osmanlılar, Hotin kalesini ve yanındaki Leh-Kazak ordusunun zahiresiz bırakmayı planlamışlar, bu sayede kaleyi teslim almayı hedeflemişlerdi. Bu sebeple Dinyester nehri üzerine köprü kurarak ordunun bir kısmını nehrin karşı tarafına geçirmek bu sayede Hotin kalesinin ve beraberindeki Leh Kazak ordusunun Kamaniçe'den zahire desteği almasını engellemek amaçlanmıştı. 14 Eylül 1621'de bu amaçla Dinyester nehri üzerinde köprü kuran Osmanlılar, topların ve ordunun bir kısmını karşıya geçirdiler.[238] Bu sayede nehrin karşı yakasından da Leh kuvvetlerini sıkıştırmaya başlayan Osmanlılar arazi avantajını ele geçirmişlerdi. 15 Eylül'de bu avantajlı koşullar altında yapılan umumi taarruzda Budin Beylerbeyi Karakaş Mehmed Paşa Leh ordusu içlerine kadar girerek ordugâha bayrak

[237] Vahid Çubuk, **Solakzade Tarihi**, c.2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989., s. 147

[238] Kadir Kazalak, ''II.Osman'ın Hotin Seferi (1621)'', **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S.14 Ankara, 2003, s. 137

dikti.[239] Fakat ona yardım göndermekle görevli olan Sadrazam Ohrili Hüseyin Paşa'nın birliğindeki Yeniçerilerin itaatsizlik ederek yağmaya dalması üzerine harekâtın düzeni bozulmuş yardım alamayan Karakaş Mehmed Paşa şehit olmuştur. Yeniçerilerin bu saldırı sırasında itaatsizlik etmelerinde aldıkları bahşişlerin kendilerine yeterli gelmemesi büyük rol oynasa da Ohrili Hüseyin Paşa'nın idaredeki zaafı da başarısızlıkta önemli bir rol oynamıştı.

Bu kayıp üzerine karşı taarruza geçen Kazak-Leh ordusu 18 Eylül'de ani bir saldırı ile Dinyester'in karşısına geçen Osmanlı birliklerini ağır bir mağlubiyete uğratmış onları geri çekilmek zorunda bırakmıştı. Bu bozgun yüzünden maneviyatları sarsılan Osmanlı-Tatar ordusuna 23-24 Eylül tarihinde sekiz yüz kişilik bir Kazak müfrezesi daha saldırdı. Karaman Beylerbeyi Doğancı Ali Paşa'nın şehit olduğu saldırıda çok sayıda Osmanlı askeri de hayatını kaybetti. Bunun üzerine Osmanlılar 25 Eylül'de tüm güçleriyle son bir kez daha Leh-Kazak birliklerine karşı taarruza geçtilerse de onları mevziilerinden söküp atmayı başaramadılar. İki taraf da savaştan yeterince yıprandığı için barış müzakerelerine oturmaya karar verdiler. 9 Ekim 1621'de yapılan antlaşmaya göre Hotin kalesi Osmanlı egemenliğindeki Boğdan'a verilirken[240] Tatarların Leh topraklarını Kazakların da Osmanlı ve Tatar topraklarına akın düzenlemeleri yasaklandı. Ayrıca antlaşmaya göre Boğdan'daki Osmanlı nüfuzunu tanıyan Lehistan'lılar Kırım'a eskiden olduğu gibi yıllık vergi vermeye devam edecekler, Osmanlıya bağlı Boğdan ile Lehistan arasındaki sınır iste eskiden olduğu gibi Dinyester nehri olacaktı. Kuşatma boyunca kuvvetlerinin önemli bir kısmını Lehistan içlerine göndererek bölgeyi yağmalatan kendi yanında kalan birliklerle de Hotin

[239] **Peçevi Tarihi**., s. 248

[240] **Evliyâ Çelebi Seyehatnâmesi**, C.5, Haz:Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-Robert Dankoff, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001., s. 278

önlerinde Osmanlılarla birlikle Leh kuvvetleriyle savaşan Canibek Giray, akınlarda başarılı olsa da Hotin önlerinde Sultan Osman'ın istediği performansı gösterememişti. Nitekim Hotin önlerindeki çatışmalarda Tatar kuvvetleri, ateşli silahlar açısından kuvvetli Leh kuvvetlerine karşı ağır kayıplar vermişler Kazakların saldırılarıyla da büyük ölçüde yıpranmışlardı. Bu sebeple Sultan Osman tarafından eleştirilen Canibek Giray Hotin önlerinde azledilme tehlikesi ile karşılaşmış Lehistan'ı başarı ile yağmalayan kardeşi Kalgay Devlet Giray'ın hatırına affedilmiştir.[241] Kuşatma sırasında önemli yararlılıkları görünen Kantemir Mirza, Sultan II. Osman tarafından ödüllendirilerek Silistre Beylerbeyliğine getirildi. Bu yeni düzenleme ile beraber Bucak Tatarlarının tamamının yanı sıra Özü'den Tuna havzasına kadar olan bölgenin lideri konumuna gelen Kantemir Mirza Kırım Hanlığı'nın batı kanadının mutlak hâkimi olarak temayüz etti.[242] Osmanlılar tarafından Kırım Hanlarına rakip olarak ortaya çıkarılmış olan Kantemir Mirza yeni düzenleme ile beraber Kırım Hanı'na rakip olacak kadar güçlü bir siyasi yapıya sahip oluyordu. Ortaya çıkan bu konjonktür ile beraber hukuken Kuban nehrinden Tuna nehrine kadar olan sahanın hâkimi kabul edilen Kırım Hanlığı'nın toprak bütünlüğü de Osmanlılar eliyle bozulmuş oluyordu. Kuşatma sırasında yetersiz bulunan ve bundan dolayı suçlanan Canibek Giray ve Kırım kuvvetlerine karşı alternatif bir güç teşkil etmesi ve bu suretle Kırım Hanlığı'nın siyasi gücünü dengelemesi için oluşturulan Kantemir Mirza yönetimindeki yeni Tatar beyliği, Kırım Hanlığının mutlak olarak idare ettiği sahanın sınırlarını batıda Özü nehri ile sınırlandırıyordu. Sultan Osman'ın emriyle Kantemir Paşa'ya beylerbeyliği verilmesinden sonra onun Kırım'da bulunan ailesi ve ulusu da Bucak bölgesine

[241] **XVII.Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**., s. 120

[242] Alper Başer, **Bucak Tatarları**, Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, 2010., s. 116

getirilmişti. Gelen bu kuvvetlerle beraber gücü daha da artan Kantemir Paşa Silistre Beylerbeyi sıfatıyla Osmanlı valisi olurken Bucak Tatarlarının lideri sıfatıyla da aslında bir beylerbeyinden fazlasını ifade ediyor, Eflak Boğdan Voyvodalıklarını dahi Osmanlı Devleti adına kontrol eden Osmanlılara bağlı özerk bir Tatar beyliğinin de lideri oluyordu. Bu durum Kırım devlet ricali ve Canibek Giray nezdinde büyük tepkiye neden olsa da Hotin önlerindeki başarısızlığından dolayı Sultan'a itiraz edemeyen Canibek Giray oluşan yeni konjonktüre razı gelmek zorunda kaldı. Nitekim Nureddin Azamet Giray da Hotin Kuşatması sırasında Sultan Osman'ın desteğini almıştı. Bu durum Canibek Giray'ın azledilme ihtimalini de kuvvetlendiriyordu.

Hotin barışı imzalandıktan sonra Lehistan cephesinde rahatlayan Tatarlar güney Rusya akınlarına kaldıkları yerden devam ettiler. Rusya'nın, Kırımlıların Lehistan ile savaş halinde olmasını fırsat bilerek 1619 yılından itibaren Kırım'a haracını göndermemiş olması Kırımlıları Rusya üzerine sevk eden en önemli etken olmuştur. Buna göre Lehistan ile barışın tesis edilmesinden sonra akınlarını Rusya üzerine yoğunlaştıran Tatarlar 1622 yılında Tula yakınlarına gelmişler, Odoyev Belev Dedilov bölgelerini yağmalayarak güney Rusya'ya sokulmuşlardı.[243] Bu sırada Kursk Voyvodası Annenkov da Oskol bölgesine gelmişti ve akına gelen Tatarları takip etmekteydi. Büyük bir Rus ordusunun yaklaşmakta olduğunu haber alan Tatar akıncıları Belgorod üzerinden bozkıra çekilmeye başladılar. Hızlı hareket ederek Tatar müfrezelerinin bir kısmını bu yol üzerinde yakalayan Annenkov, bazı müfrezeleri yenilgiye uğratmıştır. 1623 yılında da aynı yol üzerinden yeniden Rusya'ya giren Tatarlar Belgorod'a kadar ilerlediler. Bu seferde de Belgorod muhafızlarının tuzağına düşen Tatar akıncılar Halani nehrinde Ruslara mağlup oldular. Kuzeye ilerleyip Kursk Mtsensk Karaçev bölgelerine

[243] **XVII.Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**., s. 124

giren Tatarlar ise Belgorod voyvodası Grigory ve Annenkov tarafından takip edilerek mağlup edildiler.

Bu akınlarla Tatar akıncıların bazı müfrezeleri Ruslara mağlup olsa da düzenlenen seferlerin büyük çapta düzenlenen seferler olmayıp ganimet amaçlı düzenlenen yağma akınları olması ve seferde hatırı sayılır bir ganimet elde edilmesi yaşanan mağlubiyetlere rağmen bu seferlerden Tatarların kazançlı çıkmasını sağlamıştı. Zira Canibek Giray'ın son iki yılında Tatarlarca düzenlenen bu akınlar daha çok küçük askeri gruplarla yapılmış vur kaç saldırıları mahiyetinde olup Rus ordusunu imha etmek maksadını içermiyordu. Nitekim bu yıllarda azledilme korkusu içinde yaşayan Canibek Giray'ın, kendisini II.Osman'a affettirmek gibi daha büyük bir derdi vardı. Canibek Giray bu amaçla 1618 yılında Safevilerle olan savaşta esir düşüp daha sonra serbest bırakılan Veziri Bek Ağa'yı İstanbul'a göndermiş, Sultan Osman ile arasını düzeltmeye çalışmıştı.[244] Fakat İstanbul'da Sultan Osman'a karşı ayaklanma çıkması ve onun tahttan indirilmesi Canibek Giray'ın tahtını sağlamlaştırma girişiminin de sonuç vermemesine sebep olmuştu. Nitekim Sultan Osman'dan sonra tahta çıkan Sultan I.Mustafa döneminde sadrazamlık yapan Mere Hüseyin Paşa uzun yıllardır Yedikule'de ve Rodos'ta esir tutulan Mehmed Giray ile olan ittifakından dolayı 1623'de Sultan Mustafa'ya onu Han olarak tayin ettirmiş Canibek Giray'ı da azlettirmiştir.[245] Mehmed Giray'ın Han ilan edilmesinde Mere Hüseyin Paşa ile olan ittifakının yanı sıra Osmanlı hükümeti tarafından Canibek Giray'a nazaran daha cevval bir Han olarak görülmesi de etken olmuştu.

---

[244] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 298

[245] Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.5, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011., s. 483

Canibek Giray'ın Hanlığı döneminde Rusya üzerine düzenlenen akınlar genellikle küçük kuvvetlerle düzenlenen akınlar olup genel olarak Kırım yarımadasından desteklenmeyen harekâtlardı. Bunun en büyük sebebi Osmanlıların ve Kırımlıların Karadeniz'de Kazakların gerçekleştirdikleri akınlardan dolayı Lehistan'ı suçlamaları ve bu sebeple seferlerin çoğunun Lehistan üzerine yapılmasıydı. Bu dönemde Osmanlılar Lehistan devletini Kazak akınlarını engellemediği gerekçesiyle suçluyor ve Kırım Hanı'nı tüm kuvvetiyle Lehistan üzerine akınlar düzenlemesi yönünde kışkırtıyordu. Bu baskı neticesinde Canibek Giray Han döneminde Kırım'dan düzenlenen askeri seferlerin yönü genellikle Lehistan ve Ukrayna üzerine olmuştur. Bu coğrafya Tatarların zaten yoğun bir şekilde ganimet aldıkları bir coğrafya olduğundan Tatar mirzaları Osmanlı seferlerine katılma konusunda Safevi seferlerinde olduğu kadar gönülsüz davranmamışlardır. Bununla beraber Kırım Hanlığı'nın otoritesinin zayıf olduğu Hanlık merkezine uzak ve hanın otoritesini ancak ismen tanıyan Azak ve Kuban Tatarları, bu dönemde de sahip oldukları küçük kuvvetlerle güney Rusya topraklarını yağmalamaya devam etmişlerdir. Bu akınlar genel olarak mezkûr bölgelerdeki Tatar kabile reislerinin idaresinde gerçekleştirilen ve ancak birkaç yüz kişinin iştirak ettiği küçük seferlerdiler. Bunun dışında düzenlenen bazı akınların tabi oldukları Mirzalara haber vermeden kabilelerinden kaçan ve güney Rusya'ya giren toplam sayıları bin kişinin altında olan Tatar Atlı grupları tarafından da gerçekleştirildiği söylenebilir. Bu yıllarda özellikle Azak Tatarlarından Kılıç Mirza ve Urak Mirza'nın gerçekleştirdiği akınlar Güney Rusya'da büyük tahribat yaratmıştır. Tatarlar bu akınlarda, sayıca az olmalarının tesiriyle Mtsensk Tula Ryazan Pronsk gibi büyük Rus kuvvetlerinin olduğu mevkileri tahrip edemeseler de güney Rusya'dan büyük ölçüde esir ve ganimet elde etmişlerdir.[246]

[246] **XVII.Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**., s.

3. BÖLÜM: KIRIM HANLIĞI ÜZERİNDEKİ OSMANLI OTORİTESİNİN ZAYIFLAMASI VE MEHMED GİRAY DÖNEMİ (1623-1628)

Sultan II.Osman'ın tahttan indirilmesi ve idam edilmesiyle beraber Osmanlı Devleti büyük iç karışıklıklara sürüklenmişti. Bu durum birçok yerde Osmanlı idaresine karşı isyan çıkmasına sebep olmuş bu isyanlar neticesinde Kırım Hanlığında da Osmanlı otoritesi sarsılmıştı. Nitekim Aklen zaafiyeti bulunan Sultan I.Mustafa döneminde siyasi boşluktan faydalanarak kendisini Kırım Hanı tayin ettiren Mehmed Giray Osmanlıların zor bir durumda bulunmasından faydalanarak Hanlığı ele geçirdiği 1623 yılından itibaren Kırım'ı Osmanlı çıkarları hilafına yönetmeye başlamıştır. Zira bu dönemde Kırım Hanına söz dinletemeyen Osmanlılar Kırımlı güçleri de savaşlarında kullanamamışlardır. Kırım Hanlığının ancak ismen Osmanlılara tabi kalmaya devam ettiği bu durum 1628 yılına kadar sürecek Mehmed Giray'ın Kırım egemenliği ancak Sultan IV.Murad'ın gönderdiği kuvvetlerle sona erdirilebilecektir.

3.1. III. Mehmed Giray Han'ın Tahta Çıkışı ve İlk Yılları

Mere Hüseyin Paşa'nın desteğiyle Kırım Hanı tayin edilen III.Mehmed Giray 9 Mayıs 1623'de Kırım'a gelerek tahta çıktı. Tahta çıkarken ona İstanbul'dan gelen Kapıcıbaşı nezaret etmiş ve Osmanlı hükümetini temsil etmişti. Gelen Osmanlı görevlisi teamül gereği Mehmed Giray'ın oğlu Ahmed Giray'ı, Mehmed Giray'ın bağlılığını sağlamak için rehine olarak yanına almış akabinde İstanbul'a dönmüştür. Tahta çıkmasıyla beraber kardeşi Şahin Girayı Kafkasya'dan çağıran Mehmed Giray, onu Kalgay ilan etmiştir.[247] Nureddinlik makamına ise uzun bir dönem boyunca tayin edilebilecek uygun bir Hanzade bulamamış bu yüzden ilginç bir yola başvurarak

127

[247] **Gülbün-ü Hanan**., s. 94

meşruluğu tartışılan birini Nureddin tayin etmiştir. Buna göre Akmescit'te yaşayan ve çobanlık yapan Mustafa ismindeki birine Devlet Giray adını veren Mehmed Giray Han, onun Hanzade olduğunu açıklayarak Nureddin tayin etmiştir. Ayrıca onun oğulları Kul Boldı ve Çul Boldı'ya da Fetih ve Adil Giray isimlerini vererek meşru Hanzade kabul etmiştir. Mehmed Giray'ın, Çoban Mustafa'yı Nureddin olarak tanımasındaki en büyük sebep o sıralarda Kırım da dolaşan söylentilerdi. Söylentilere göre Kırım Hanı Gazi Giray'ın kardeşi Fetih Giray, Lehistanlı bir savaş esiri cariye ile bir süre beraber yaşadıktan sonra bu kızı babasına fidye karşılığı iade etmek istemişti. Bunun üzerine Fetih Giray Mustafa isminde güvendiği bir adamına Kızı emanet etmiş ve babasının yanına götürmesini istemişti. Fakat yolda Kızın hamile olduğunun anlaşılması üzerine Fetih Giray, hadisenin duyulmaması için olaya dahli olan herkesi öldürtmüştü. Mustafa ve hamile kız da öldürülmemek için Azak taraflarına gizlenmiş orada yaşamaya başlamıştı. Bebek doğunca onu evlat edinen Mustafa ona kendi adını vermişti. Çocuk büyüyünce Akmesçit'e yerleşmiş, burada evlenip çoluk çocuğa karışmış ve çobanlık yapmaya başlamıştı.[248] Bu gelişmelerin kulaktan kulağa yayılmasıyla olaydan on yıllar sonra haberdar olan Mehmed Giray bu durumu kullanmak istemiş Nureddinliğe yerleştirecek bir aday bulamadığı için Çoban Mustafa'yı Hanzade tanımaya karar vermiştir. Tabi Mehmed Giray'ın bu hareketi Kırım Hanzadeleri arasında büyük tepki toplamıştı. Mehmed Giray bu hareketiyle de sınırlı kalmamış Hanlık dönemi boyunca Kırım halkına ek vergiler koyarak Hanlık hazinesini çoğaltmaya çalışmıştı. Bu durum Mehmed Giray'ın halk nezdinde sevilmemesine yol açmıştı.

Dış ilişkiler alanında da savaş yanlısı olmayan Mehmed Giray Han, tahta çıkmasıyla beraber gelen Rus elçilerini de ağırlayarak barış içinde yaşamak istediğini

[248] Hakan Kırımlı, ''Kırım Hanlığı Tarihinde ''Çoban Geraylar'' Meselesi'', **Belleten Dergisi**, C.84, S.299, Ankara, 2020., s. 249

belirtmiştir. Bunun dışında tahttaki yerini sağlamlaştırmak için Şırın kabilesi ve Secevut kabilesiyle akrabalık kuran Mehmed Giray, Kız kardeşini de Secevut Kabilesi Mirzası ile evlendirmiştir. Bu hareketleriyle Kırım'daki Mirzaların desteğini almaya çalışan Mehmed Giray azledilme ihtimaline karşılık Kırımdan taraftar toplayarak tedbir almaya çalışıyordu. Bununla beraber Mehmed Giray'ın tahta çıkmasından çok kısa bir süre sonra İstanbul'dan kendisine Özü Beylerbeyi Kantemir Paşa'nın üzerine gitmesi emri geldi. Sultan Osman tarafından Silistre Beylerbeyi tayin edilen Kantemir Mirza'nın Lehistan ile imzalanan Hotin antlaşması hilafına hareket etmesi ve Leh topraklarını yağmalamaya başlaması onun Osmanlı hükümeti tarafından bir asi gibi görülmeye başlanmasına yol açmıştı. Bu da Sultan I.Mustafa'nın yeni Kırım Hanı Mehmed Giray'a asi ilan edilen Kantemir Mirza'nın üzerine gitme emri vermesine sebep olmuştu.[249] Mehmed Giray açısından da son derece önemli olan Kantemir Mirza'nın bertaraf edilmesi meselesi Kırım Hanlığı'nın toprak bütünlüğünü muhafaza etme açısından da büyük önem ifade ediyordu. Nitekim Kantemir Mirza'nın bertaraf edilmesiyle onun Özü nehrinden Tuna nehrine kadar hâkim olduğu bozkır bölgesi kabileleri yeniden Kırım Hanlığı idaresine geçecekti. Bu sebeple Temmuz 1623 tarihinde kardeşi Şahin Giray komutasında bir orduyu Kantemir Mirza'nın üzerine Bucak'a gönderen Mehmed Giray, Kantemir Mirza'nın mağlup olmasına ve 30.000 kadar Bucak Tatarı ile beraber Yedisan bozkırlarına kaçmasına sebep oldu. Özü nehrinin batısını yeniden büyük ölçüde egemenliklerine alan Kırımlılar Ekim ayında yeniden yurtlarına döndüler.

Kırımlılar Kantemir Paşa ile savaşmaya gittiklerinde Kazaklar da boş durmamış Kırımlıların seferde bulunmasını fırsat bilerek Pan Tişkeviç komutasında bir Kazak filosunu Özü nehri boyunca Karadeniz'e yağmaya göndermişlerdir. Kazaklar Özü boyunca ilerleyerek Karadeniz'e çıkmış buradan Kırım sahillerini vurarak Bahçesaray

[249] Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.5., s. 487

yakınlarında karaya çıkmıştır. Bu bölgeden başkent Bahçesaray'a ilerleyerek Kırım'ı yağmalayan Kazaklar Bahçesaray'da büyük panik yaşanmasına sebep olmuşlardır.[250] Bu Kazak birliklerinin güçlükle püskürtülmesinden sonra Ali Mirza isimli bir Kırım komutanı da 1623 yılı sonları ve 1624 yılı başlarında 15.000 kişilik bir Tatar ordusuyla Özü nehri kıyısına giderek Kazak köylerini yağmalamış nehirdeki Kazak gemilerini de yaktırarak Lehistan içlerine kadar nüfuz eden bir akın düzenlemiştir. Kazakların Kırım'a yaptıkları akınlar ile Kırımlıların karşı saldırı için Ukrayna'ya gittikleri bir sırada Lehistan'dan Kırım'a gelen bir elçi Mehmed Giray'a ittifak teklif etmiş ve Rusya ile savaşmaya teşvik etmiştir. Buna göre Kırımlılar ve Lehler beraber hareket ederek Rus ordusunu mağlup edecek Vladislav'ı Çar ilan edip Rusya topraklarını aralarında bölüşeceklerdi.[251] Mehmed Giray Ruslarla barış içinde yaşamak istediğinden ve çok kısa bir süre önce Hotin antlaşması hilafına Lehlere tabi Kazakların Kırım'ı yağmalaması ve Lehlerin de buna engel olmayışları yüzünden Lehlerin teklifi kabul etmemişti. Zaten Lehler tarafından engellenmeyen Kazak akınları Mehmed Giray'ın Lehlerin tekliflerini samimi görmemesine sebep oluyordu. Mehmed Giray Han'ın İstanbul'dan aldığı Ruslarla barış içerisinde yaşaması emri de onun bu teklife ret yanıtını vermesindeki başlıca etkenlerdendi.

3.2. Mehmed Giray'ın 1624 İsyanı

Bekir Subaşı'nın ihaneti sonucu Bağdat'ın Safeviler'in eline düşmesi ve akabinde başlayan Osmanlı Safevi savaşı ile beraber Sultan IV.Murad Kırım Hanı Mehmed Giray'ı ve koyu bir Safevi taraftarı olan kardeşi Şahin Giray'ı azletmeyi, Hanlık tahtına da kendisine daha bağlı Canibek Giray'ı atamak istedi. Sultan Murad,

---

[250] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 403

[251] George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009., s. 191

Safevilerle savaşırken Şahin Giray gibi Safevi taraftarı ve Osmanlı karşıtı bir Kalgay'ın Kırım'da bulunmasını istemiyordu. Emrinin Kırım'da uygulanmaması ihtimaline karşılık Osmanlı donanmasından teşkil edilen bir filo ile beraber Kırım'a gönderilen Canibek Giray, beklendiği gibi Kırım'da Mehmed Giray ve Şahin Giray tarafından dirençle karşılaştı. Kararı tanımayan Mehmed Giray Han, gelen Osmanlı birliklerini Kefe önlerinde mağlup etti ve Canibek Giray'ın da Kırım'a girmesine engel oldu. Zaferden sonra Kefe'deki Osmanlı garnizonunu da teslim alan Mehmed Giray Han, Kırım'da mutlak bir egemenlik sağladı.[252]

Mehmed Giray'ın bu başarısında Zaporog Kazaklarının önemli bir etkisi vardı. Nitekim Kalgay Şahin Giray, Osmanlıların ateşli silahlarına karşı Zaporog Kazaklarından destek alabilmek için onlarla Osmanlılara karşı bir ittifak kurmuş ve onları Osmanlı saldırısına karşı Kırım'a davet etmişti. Bu sayede Mehmed Giray mücadelenin başında mağlup olmak üzereyken Kırım'a giren birkaç bin kişilik ateşli silahlarla mücehhez Kazak birliği ile desteklenmiş, bu birliklerin yardıma gelmesiyle savaşın gidişatı değişmiş, Bahçesaray'a ilerleyen Osmanlı kuvvetleri şok bir saldırı ile mağlup olmuştu.[253] Bu karışıklık içerisinde 1623 yılındaki mağlubiyetinden kısa bir süre sonra ele geçirilerek Kırım'a getirilen Kantemir Paşa da Kırım'dan kaçarak Bucak'a gelmiş ve beyliğini ihya etmişti. Bu durum ve Osmanlıların İstanbul'dan çok daha büyük kuvvetlerle Kırım'a gelme ihtimali Mehmed Giray'ı Osmanlılarla barışmaya razı etti. 1624 yılında yapılan antlaşmaya göre Osmanlılar, Mehmed Giray'ın hanlığını onaylamış Mehmed Giray da ele geçirdiği Kefe'yi Osmanlılara geri vermişti. Buna rağmen Kazak-Kırım ittifakı devam ediyordu. Bu sebeple 1625 yılında Şahin

[252] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 302

[253] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 407

Giray'ın teşvikiyle Karadeniz'e açılan Kazaklar Karadeniz'deki Osmanlı limanlarını yağmalamaya devam etmişlerdi. Mühim bir kuvvetle Karadeniz'e çıkan bu Zaporog Kazakları, Don nehri üzerinden Karadeniz'e açılan Don Kazakları ile de birleşerek yağmalarını daha da genişlettiler. Zira doğu Karadeniz'de Trabzon'dan Varna'ya kadar birçok bölge yağmalandı. Tüm bu yağmalar aralarında ancak kâğıt üzerinde kalan bir barış antlaşması mevcut olan Osmanlı ve Lehistan devletlerinin arasını daha da bozuyordu. Osmanlılar tüm bu akınlardan Kazakları himaye eden Lehistan'ı sorumlu tutuyordu.[254]

Bununla beraber tüm çabalara rağmen Osmanlı hükümeti, Şahin Giray'ın Kazaklarla olan ittifakını bertaraf etmeyi ve onları kalıcı olarak mağlup etmeyi başaramıyordu. Aslında Kırım Hanı Mehmed Giray, Hanlığının onaylanmasından sonra Osmanlılara bağlı kalıp itaatini göstermek isterken, kardeşi Kalgay Şahin Giray tam anlamıyla bir Osmanlı karşıtıydı. Bizzat Sich'e giderek Kazaklarla ittifak antlaşması imzalıyordu. O, Kazaklarla ittifak antlaşması imzalamaya gittiğinde bir yıl önce mağlup edilen ve ulusuyla beraber Kırım'a iskân ettirilen Kantemir Mirza da 1624 sonlarına doğru Kırım'dan kaçarak Bucak'a gitmişti. Bunun üzerine Şahin Giray Kantemir Paşa üzerine yürüdü ve onu tekrar mağlup etti. Zaferinin ardından onu 1627 yılına kadar kalacağı Kırım'a götürdü.[255] Ailesi ve kabilesiyle beraber Kırım'da uzun yıllar kalan Kantemir Mirza, ilerleyen süreçte Mehmed ve Şahin Giray kardeşlerin fazla güçlenmesinden dolayı siyasi denge kurmak amacıyla Osmanlılarca yeniden desteklenmeye başlanacaktı. Bunun en büyük sebebi Mehmed Giray yönetiminin diğer hanlara göre fazlasıyla bağımsızlık yanlısı bir tutum sergilemesiydi. Halkına karşı da

[254] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.10., s. 62

[255] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 409

çok sert davranan Mehmed Giray Kırım tarihinde görülmemiş bir şekilde, Kırım Hanlığını yüz yılı aşkın bir süredir uğraştıran ve topraklarını yağmalayan Kazaklarla ittifak kuruyordu. Üstelik ittifak kurduğu bu gayrimüslim halkla Müslüman Osmanlı devletine karşı savaş açıyordu. Bu durum Kırım uleması başta olmak üzere halk tarafından oldukça olumsuz karşılanmıştı. Ayrıca Mehmed Giray, Kazakların Karadeniz'e çıkma yolları olan Özü nehrinin Karadeniz'e döküldüğü ağzın iki yakasında kaleler inşa etmesi emri almasına rağmen bu emri uygulamamıştı. Osmanlı Safevi savaşına birlik göndermesi emredildiği halde birlik de göndermemişti. Zira 1625 yılında Bağdat seferine çıkan Hafız Ahmed Paşa'nın ordusuna istenildiği halde Kırım'dan hiçbir birlik katılmamıştı.[256] Bu durumun oluşmasında özellikle Mehmed Giray'ın 1623 yılındaki isyanı etkili olmuştu. İsyanın Osmanlılarca bastırılamamasıyla Kırım'ın Osmanlı devleti ile olan bağları da zayıflamış bu tarihten sonra Mehmed Giray Osmanlılardan gelen çoğu emri dinlememeye başlamış ancak şeklen Osmanlı devletine tabi kalmıştır. Bu durum Osmanlı devletini zaman içerisinde Mehmed Giray'ın tahttan indirilmesi için çalışmaya ve onun rakipleriyle ilişki kurmaya zorlamıştır.

3.3. Mehmed Giray Dönemi Lehistan Seferleri

Mehmed Giray döneminde Tatarlar genel olarak Osmanlı devleti ve Kantemir Mirza ile mücadele etseler de Kırım Hanlığına bağlı uluslardan Azak Tatarları Kuban Orda gibi Tatar ve Nogay ulusları güney Rusya ve Ukrayna bölgelerini yağmalamaya devam ederken Kantemir Mirza komutasındaki Bucak Tatarları da Lehistan topraklarına saldırılarını sürdürmüşlerdir. Buna göre Haziran 1624 de sefere çıkan Kantemir Mirza Snyatyn bölgesine gelerek Leh topraklarına girmiştir. Martinov'da Dinyesteri de geçen Kantemir Mirza Przemysl'a kadar ilerleyerek burada birliklerini birkaç bölüğe ayırarak

[256] **Peçevi Tarihi**., s. 186

Ukrayna içlerine yağmaya gönderdi.[257] Bu birlikler Jaroslaw Rzeszow Sandomierz Krosno gibi bölgeleri yağmaladılar. Bucak Tatarları bu bölgeleri yağmalayıp dönmek üzere yola çıkarken Leh Komutan Stanislaw Koniecpolski de 5.000 kişilik bir orduyla Bucak Tatarlarına uygun bir zamanda saldırmak için onları takip etmekteydi. 20 Haziran 1624'de Martinov yakınlarında Tatarlara ulaşan Lehler onlara aniden saldırdı. Yapılan savaşta ağır kayıplar veren Tatarlar büyük bozguna uğradı. Kantemir Mirza dahi ölümden dönerek yaralı bir şekilde kaçmayı başardı. Savaştan sonra geri çekilen Tatarlar güçlükle Dinyester'i geçebildiler. Fakat Lehler de onlarla beraber Dinyester'i geçince Tatarlar takipten kurtulabilmek için onlara bir kez daha saldırdılar. Ateşli silahlar yönünden kuvvetli olan Lehler Tatar taarruzunu kolaylıkla savuşturarak Tatarları bir kez daha püskürttüler. Yurtlarına doğru kaçmaya başlayan Tatarları 100 kilometreye yakın takip eden Lehler, Tatarların büyük zorluklar çekerek güçlükle yurtlarına dönmelerine sebep oldular.

Bu bozgun üzerine Kırım Hanı Mehmed Giray ve Nureddin Azamet Giray Lehistan'a karşı bizzat katılacakları büyük bir saldırı düzenlemek istediler. Bu sırada Lehlere karşı isyan halinde olan Zaporog Kazaklarıyla da ittifak halinde olan Tatarlar onlardan da aldığı kuvvetlerle 1625 yılında Lehistan üzerine yürüdüler. 60.000 kişilik Tatar ordusuna Bucaklılardan da 20.000 kişilik bir birlik katıldı. Tatar ordusu ilerleyerek Lviv Bar Halych ve Krakow bölgelerine kadar yağmalarını genişletti. Fakat Leh komutan Koniecpolski, Kayıtlı Kazaklar ve Stefan Chmielecki'nin kuvvetleriyle beraber ilerleyerek yağmaya katılan çoğu Tatar müfrezesini pusuya düşürdü ve imha etti. 10.000'e yakın kayıp veren Tatarlar dönüş yolunda Dinyester nehrini geçerken de kayıp vermeyi sürdürdüler. 1626 baharında Sultan Murad'ın da emriyle tekrar Lehistan'a saldıran Kırımlıların planına göre Kantemir Mirza'yı önden gönderilecek

[257] Başer, **Bucak Tatarları**., s. 119

Mehmed Giray ve Kalgay Şahin Giray'ın kuvvetleri arkadan gelecekti. Fakat Mehmed Giray Han ile Şahin Giray arasında bir anlaşmazlığın çıkması planın uygulanmasını engelledi. Birbirlerinden çekinen kardeşler Kırım'dan çıkamayarak tüm komutayı Kantemir Mirza'ya ve bölgeye Kırım'dan gönderilen Nureddin Azamet Giray'a bıraktılar. Ukrayna'ya giren Tatarlar Kiev'e yaklaşarak şehre ait köyleri yağmaladılar. Bila Tserkva'ya otağını kuran Nureddin Azamet Giray bu bölgeyi de yağmalayarak birliklerini birkaç parçaya ayırdı ve merkezi Ukrayna'yı yağmalattı. 3.000 kişilik Leh birliğine sahip Stefan Chmielecki ve 6.000 kişilik kayıtlı Kazak birliğine sahip Mihail Doroşenko Bila Tserkva'daki Azamet Giray'ın ordugâhına saldırarak onu mağlup etti ve Tatarların akınlarına son vererek geri çekilmelerine sebep oldu.[258] Bu sayede akınlar fazla büyüyemeden sona erdirilmişti.

3.4. Azak Tatarlarının Rusya Akınları (1625-1628)

Bu akınlardan sonra Tatarlar Kırım'daki siyasi ortamın karışık olmasından dolayı Ukrayna ve Lehistan üzerine yapılan akınlara ara verseler de Azak Tatarları bu süreç boyunca boş durmayarak güney Rusya'yı yağmalamaya devam ediyordu. Öyle ki 1625 yılında 150-200 kişilik gruplara bölünerek Rusya'ya giren Tatarlar Livni Ploskoye Orilik bölgelerini yağmalayarak Novosily Voyvodasını mağlup ettiler.[259] 1626 yılında ise Ulu Nogaylarla beraber hareket eden Tatarlar Ryajesk Sapotojok Şatsk'ı Elets'i Dankov'u yağmaladılar. Bu bölgelere giren Tatarlar 50'şer kişilik küçük gruplar olup amaçları sadece esir ve ganimet elde etmek olan gruplardı. Bununla beraber yağmaya gelen her grubun başarılı olamadığı bazılarının yerel Rus kuvvetleri tarafından imha edildiği de bilinmektedir. Ertesi yıl Tatarlar, yaz mevsiminin gelmesiyle beraber

[258] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 164

[259] Novoselyskiy, **XVII.Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**., s. 168

çıktıkları seferde Belgorod'dan Mordvinlerin topraklarına kadar geniş bir sahaya yayılarak yağmalarını genişlettiler. Çok fazla sayıda küçük gruplara bölünen Tatarlar takiplerinin kolay yapılmaması için aynı anda aynı toprağa saldırmıyordu. Kurala göre ganimet elde eden grup geri çekiliyor ganimet elde etmeyen grup daha önce saldırılmamış köylere saldırarak yeni ganimet ve esirler elde ediyordu.[260] Akınlarda Valuyka Lebedyan Dankov Belgorod gibi bölgeler yağmalandı. Bununla beraber sayıları 100 kişiyi geçmeyen gruplardan bazıları Belgorod Valuyka Oskol Varonej Ryazan Şatsk Ryajesk gibi bölgelerde Rus kuvvetleri tarafından mağlup edilmiştir. Kırım'daki karışık siyasi durumdan dolayı Mehmed Giray'ın onayını almadan yapılan bu Tatar akınında her şeye rağmen bol miktarda ganimet ve esir elde edilmişti. Bu akınların verdiği zararın büyüklüğü, Rusların Mehmed Giray'a durumu şikâyet etmesini beraberinde getirmişti. Mehmed Giray ise Kasım 1627 de gelen Rus elçilerine akının kendi onayı dışında gerçekleştiğini söylemiş, Rusların Don Kazaklarının akınlarını kontrol edemediği gibi kendisinin de bazı Nogay akınları kontrol edemediğini Rus elçisine belirterek iğneleyici bir yanıt vermiştir. Tüm şikâyetlere rağmen 1628 yılında da Tatar akınları devam etmişti. Buna göre birkaç yüz kişilik bir Tatar birliği 1628 yılında Limni ve Novosil bölgesine girerek bölgeyi yağmalamışlardı.[261] Bu akınlara Şahin Giray'ın çocukluğunun geçtiği Küçük Nogay Ordası kabilelerinden bazı kabileler de Şiraley Mirza komutasında iştirak etmişti. Daha sonra Kursk bölgesine yaklaşarak etraftaki köyleri yağmalayan Tatarlar Annekov tarafından yakalanarak büyük bir bozguna uğratıldı. Ve Bozkıra geri dönmeye zorlandı.

[260] Novoselyskiy, **XVII.Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**., s. 170

[261] Novoselyskiy, A.g.e., s. 172

3.5. Mehmed Giray'ın Tahttan İndirilmesi (1628)

Mehmed Giray'ın özellikle son üç yılında Kırım'da siyasi olarak karışıklıklar baş göstermişti. Uzun yıllardır Kırım'da görev yapan Mehmed Şahin Giray kardeşler uzun yıllar Kırım'da halka büyük vergilerle yüklenmiş ve büyük antipati toplamışlardı. Ayrıca en ufak bir suça bile acımasızca cezalar veren Şahin Giray çok sayıda insanı idam ettirmiş Kırım Halkı arasında zalim biri olarak nam salmıştı. Bunun neticesi olarak Kırım halkı artık Mehmed Giray'a muhalefet etmeye başlamış ve Kırım'da idare zaafı baş göstermişti. Bunun ilk neticesi olarak Mehmed Giray ve Şahin Giray'ın arası açılmış iki kardeş bu sebeple 1626 yılında Lehistan üzerine sefere çıkamamıştır. Uzun yıllar boyunca aralarında soğuk savaş devam eden iki kardeşi ancak Kantemir Mirza'nın muhalefeti yeniden bir araya getirebilmişti. Mehmed Giray'ın Kırımlılara isyan ederek göndermekle yükümlü olduğu vergiyi göndermeyen Besleney kabilesi üzerine 1627 yılında sefere çıktığı bir sırada Kantemir Mirza, harekete geçmiş Mehmed Giray tarafından Kırım'a sürülen ulusunu toplayarak Bucak yurduna dönmüştü. Kalgay Şahin Giray elindeki kuvvetlerle onun bu hareketini engellemek istese de başarılı olamamış fakat Kantemir Mirza'nın Kırım'da kalan soydaşlarını yakalayarak ateşte kızartmak suretiyle öldürmüştü. Bunun üzerine Nureddin Azamet Giray da Mayıs 1627'de Kırım'dan ayrılarak Kantemir Mirza'nın yanına gitmiş ve Kırım Hanı'na isyan ederek ve Kantemir'in tarafına katılmıştı.[262]

Bu hadiselerle beraber Mehmed Giray'ın artık Kırım'da kontrolü kaybetmeye başladığını fark eden Osmanlılar onun yerine beş yıl önce tahta çıkarmak istediği Canibek Giray'ı yeniden Hanlık görevine tayin ederek İstanbul'dan bir filo ile çıkarttılar. Kantemir Mirza'ya da emir vererek kuvvetleriyle Mehmed Giray'ın üzerine

[262] **XVII.Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**., s. 126

gitmesi istendi. IV.Murad iki cepheden Mehmed Giray'a saldırarak onu Kırım'dan çıkarıp kendisine sadık Canibek Giray'ı Han tayin etmek bu şekilde Kırım'da Osmanlı otoritesinin eskisi gibi hissedilmesini sağlamak istiyordu.[263] Bunun için gerekirse iç savaş çıkması ihtimalini göze almaya da razıydı. Bu amaçla ilerleyen Kantemir Mirza Rumeli eyaletinden de aldığı destekle Kırım yarımadasının girişi olan Or Kapu'ya yaklaşırken Canibek Giray da Karadeniz'den Kırım'a ilerlemekteydi. Bu duruma karşılık Mehmed ve Şahin Giray kardeşler de hazırlıklarını yaparak Or Kapu'ya doğru ilerlediler. Şahin Giray bölgede kalarak Kantemir Mirza'ya karşı bir savunma hattı oluşturdu. Mehmed Giray ise Kili'de karaya çıktığını haber aldığı Canibek Giray'ı kovalamak için o bölgeye doğru ilerledi. Fakat ilerlerken 26 Şubat 1628'de 30.000 kişilik bir orduya sahip olan Kantemir Mirza'nın saldırısına uğradı. Ağır bir şekilde bozguna uğrayan Mehmed Giray Tuna'yı geçerek Kırım'a kaçtı. İlerleyen Kantemir Mirza Or Kapu'yu da rahatlıkla geçerek Bahçesaray'a sığınmış olan Mehmed ve Şahin Girayları kuşattı. Fakat bu sırada Mehmed Giray'ın müttefiki Zaporog bölgesindeki Kazaklar Kırım'a girerek Bahçesaray'ı kuşatmakta olan Kantemir Mirza'ya arkadan saldıramışlar ve onu bozguna uğratmışlardı. Yenilgiye uğrayan Kantemir Mirza Kefe'ye sığınırken Azamet Giray'da Bucak'a geri döndü. Kazaklar ve Mehmed Giray da ilerleyerek Kefe'yi kuşattı. Fakat bu sırada Osmanlı Donanması Canibek Giray'ı karaya çıkararak Bahçesaray'a girmesini sağlamıştı. Mehmed ve Şahin Giray'ın baskıcı politikalarından bıkan ve Kırım'da yeniden sulh isteyen Kırım halkı kolaylıkla Canibek Giray'ı Han olarak tanıdı.[264] Bilhassa Şahin Giray'ın acımasız tavrı Kırım halkının onlardan kolaylıkla vazgeçmesi sonucunu doğurmuştur. Zira Kalgaylığı döneminde Rus elçisini öldüren eline gücü geçirdiği vakit İstanbul'u alacağını söyleyerek Osmanlı'ya

[263] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.10., s. 77

[264]Alper Başar, ''Anonim Bir Kırım Hanlığı Tarihi'', **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, s. 427

dahi meydan okuyan Şahin Giray yüzünden Kırım'da onları destekleyen hemen hemen hiç kimse kalmamıştı. Kırım ümerasının ve başkent Bahçesaray'ın Canibek Giray'ın eline geçmesiyle beraber Kırım'da tamamen kontrolü kaybeden Mehmed ve Şahin Giraylar Zaporog Kazaklarının merkezi olan Sich'e kaçtılar. Burada yeniden Kırım'a saldırmak için Kazak ordusu ile anlaşan Mehmed-Şahin kardeşler Nogaylardan ve Tatarlardan asker toplamaya başladılar. 1628 sonlarında Kazaklarla beraber Kırım'a giren kardeşler Kırım'da Kazakların büyük tahribat meydana getirmesine sebep olmuşlardır.[265] Onlarla beraber Kırım'a gelen Kazaklar Kerç'i Mangup'u Karasu'yu yağmalamışlar başkent Bahçesaray'da dahi halkın korkarak dağlara çekilmesine sebep olmuşlardır. Tahta yeni oturan Canibek Giray, Karadeniz'in muhtelif yerlerinden ve Or Kapu'dan Kırım'a gelen ve birkaç koldan saldıran bu Kazak yağmacıları aynı anda püskürtememiş, Kırım'da uzun aylar can güvenliği sorunu yaşanmıştır. Mehmed Giray ülkesinin bu şekilde Kazaklar tarafından yağmalandığını görünce Canibek Giray ile anlaşmayı ve affedilmeyi denemeye karar vermiş bu durumun müttefiki Kazaklar tarafından öğrenilmesiyle iki taraf arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Mehmed Giray'ı suçlayan Kazak Hetmanı bir tartışma sırasında Mehmed Giray tarafından öldürülmüştür.[266] Bunun üzerine Kazaklar da Mehmed Giray'a saldırarak öldürmüştür. Bu hadiseler üzerine dağılan Kazak-Mehmed Giray ordusu Kırım'dan geri çekilmiştir. Şahin Giray da İran'a kaçmıştır. Kazaklar geri çekilirken de Canibek Giray'ın birliklerinin saldırısına uğramaya devam etmişler ve çok fazla sayıda kayıp vermişlerdir. Canibek Giray, zaferinden sonra Kafkasya'ya da kardeşi Mübarek Giray komutasında bir ordu göndermiş, on yıllardır Kırım'a isyan halinde olan ve Şahin Giray'ı her fırsatta destekleyen Küçük Nogay zümresini de mağlup etmiştir. Zafer

[265] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 304

[266] **XVII.Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**., s. 147

sonrasında Tatar ordusu çok sayıda Nogay mirzasının başını kestirmiş ve onları yeniden Kırım'a tabi kılmıştır.

4. BÖLÜM: KIRIM'DA YENİDEN OSMANLI İDARESİNİN KURULUŞU VE RUSLARIN BOZKIR'DA İLERLEYİŞLERİ (1628-1642)

Canibek Giray'ın yeniden Kırım tahtına geçirilmesiyle Kırım Hanlığındaki eski otoritesini geri kazanan Osmanlılar bu gelişme ile beraber Hanlık kuvvetleri üzerinde de egemenlik kurmuşlardı. Nitekim ilerleyen süreçte Kırım kuvvetlerini istedikleri yönde yönlendirebilmeye devam eden Osmanlılar Rusların güneye doğru ilerleyişlerinde ise tamamen kayıtsızlardı. Politikası icabı kuzeydeki bozkırları önemli bölgeler olarak görmeyen Osmanlılar tüm enerjilerini doğu ve batıdaki savaşlarına aktarmaya devam ettiler. Bu durum ilerleyen yıllarda Kırım arazisinin daha da daralmasına Rusların güçlenmesine ve Kırım yarımadasına doğru sokulmalarına sebep olmuştur.

4.1. Canibek Giray'ın İkinci Hanlığı (1628-1635)

4.1.1. Canıbek Giray'ın Han Oluşu ve Rusların Belgorod Savunma Hattını İnşa Etmesi

Canıbek Giray tahta çıkmasıyla beraber Kazakları kontrol etmeyen ve onların Kırım'da çok büyük tahribatlar oluşturmasına izin veren Lehler üzerine sefere çıkmak için hazırlıklara girişti. Buna göre 1629 yılında öncü olarak gönderilen 4 bin kişilik Tatar birliği Uman bölgesine girerek bölgeyi yağmalamaya başladı. Fakat bu Tatar zümresinin karşısına çıkan Stefan Hmelnitski Lehistanlı askerlerle beraber Tatarlara ciddi kayıplar verdirdi ve onları bozkır bölgesine geri çekilmeye zorladı. Ağustos ayında ise bizzat Kırım Hanı Canibek Giray büyük bir Tatar ordusuyla birlikte Lehistan'a sefere çıktı. Canibek Giray, Kalgay Devlet Giray ve Kantemir Mirza komutasındaki 20 bin kişilik orduyu önden Ukrayna'ya göndererek Podolya'yı yağmalattı. Bunun üzerine Kalgay, Zolochev bölgesine hareket ederek kendisine bağlı

Tatar müfrezelerini bölgede dağıttı ve bölgeyi yağmaya girişti. Fakat bu kuvvetler Stefan Hmelnitski komutasındaki Leh kuvvetleri tarafından mağlup edildi. Kantemir Mirza'nın 7 bin kişilik ordusu ise Leh kuvvetleri tarafından tamamen imha edildi. Tatarların Lehistan'da ele geçirdiği on bine yakın tutsakta böylece serbest kalmış oldu. Yapılan saldırılar sırasında ölenler arasında Nureddin Azamet Giray'ın kardeşi İslam Giray ve Kantemir Mirza'nın oğlu da vardı. Ocak 1630'da Tatarlar Kırım'a güçlükle dönebildiler. Tutsakların ise tamamı Leh kuvvetlerinin eline geçti. Aynı yıl Rus cephesinde ise 1630 yılında Putivl bölgesine giren bir Tatar birliği de Valuyka Sapojok bölgelerini yağmaladıktan sonra Varonej'de bir Rus birliği tarafından püskürtülerek bozkıra dönmek zorunda kaldı.[267] Nisan 1632 tarihinde ise birkaç parça halinde Kalmiusski İzyum ve Muravski yollarının tamamından ilerleyerek Rusya'ya giren Tatarlar, Mirza Salmas Devlet Gazi isimli Tatar beyleri tarafından idare ediliyordu. Mevcudu 20.000 kişiyi bulan bu kuvvetler Haziran ayında Karachevksy Belgorod Orlov Kursk Mtsensk Varonej Lebedyansky Pronsk gibi bölgeleri yağmaladılar. Novosil Mtsensk ve Lebedyan bölgelerinde Ruslar Tatar saldırılarını püskürtmüş Rylsk Voyvodası kendi üzerine gelen Tatar müfrezesini tam bir bozguna uğratarak 3.000 kişilik Rus esiri serbest bıraksa da Tatarlar bu seferden genel manada yoğun ganimetle geri döndüler.

Canibek Giray'ın ilk yıllarında Tatarlar Sultan Murad'ın yaşça küçük oluşunun ve Osmanlı merkezi otoritesinin de zayıf oluşunun etkisiyle rahat hareket etmişler ve Osmanlı hükümetinin rızası hilafına Moskova topraklarına seferler düzenlemişlerdi. Fakat Osmanlılar, Sultan IV.Murad'ın yeniçeri isyanını bastırıp ayaklanmanın azmettiricisi Recep Paşa'yı idam ettirerek annesi Kösem Sultan'dan idareyi devraldığı

[267] Novoselyskiy, **XVII.Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**., s. 143

1632 yılından itibaren dış politikada daha aktif bir rol üstlenmeye başlamışlar ve Kırım Hanlığını daha sıkı kontrol etmek istemişlerdir. Zira yirmi yılı aşkın bir süredir dizginlenemeyen Kazaklar Karadeniz'de çok sayıda bölgeyi yağmalamışlardı.[268] İstanbul boğazına kadar yaptıkları yağmalarla imparatorluk merkezinde dahi can güvenliğini sekteye uğratmışlardı. İdareyi ele alan Sultan Murad her ne olursa olsun bu sorunu bitirmeyi, Kazakları ve onların tabi oldukları Lehistan Devletini mağlup etmeyi kafasına koymuştu. Bu sebeple Kırım Hanı Canibek Giray'ın Ruslarla mücadele etmeyi bırakarak tüm gücüyle Lehistan üzerine gitmesini istiyordu.[269] Canibek Giray'da azledilmemek için bunu gerçekleştirmek istedi. Fakat 1629 yılında Lehistan'a karşı alınan bozgundan sonra Kırım'da otoritesi sarsılan Canibek Giray'ın emirleri Safa ve Mehmed Giraylar gibi Hanzadeler tarafından dinlenmiyordu. Zira hanın oğlu Mübarek Giray dahi babasının emirlerine uymuyordu. Bu yüzden Canibek Giray Tatarları, Rusya üzerine düzenledikleri akından vazgeçirip Lehistan üzerine sevk edemedi. 1631 yılında, Canibek Giray'ın otoritesinin zafiyeti yüzünden Tatarlar, Osmanlı hükümetinin Safevi seferine giderken istediği kuvveti gönderememişlerdi.[270] Normalde Kalgay komutasında İran seferine 30.000 kişilik ordu göndermekle yükümlü Canibek Giray bunu başaramamış ancak kardeşi Mehmed Giray komutasında 4.000 kişilik küçük bir Tatar birliğini Safevilerin üzerine yürüyen Osmanlı ordusuna yardıma gönderebilmişti. Bu birlikler de Hüsrev Paşa'nın idaresi altında yürütülen Mihriban ve Hemedan savaşlarında bir varlık gösterememişler yalnızca yağmacılık faaliyetinde bulunmuşlardır. Öyle ki Hüsrev Paşa'nın idaresi altında yürütülen seferde Bağdat da alınamamış batı İran'ı yağmalamak dışında fazla bir varlık gösteremeyen Tatar askerleri

[268] Kollektif, **Türkiye Ukrayna İlişkileri Kazak Dönemi (1500 – 1800)**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2015., s. 385

[269] Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.3., s.342

[270] **Peçevi Tarihi**., s. 198

ağır kayıplarla ve büyük güçlükle Kırım'a dönmüşlerdi. Sultan Murad'ın bu hadiselerden kısa bir süre sonra idareyi devralmasıyla Canibek Giray'a bir kez daha elçi gitmiş ve Tatarların Lehistan üzerine yürümesi emredilmiştir. Safevi seferine fazla asker gönderemeyen gönderdiği askerler de kayda değer başarı sağlayamayan Canibek Giray bu emri de uygulayamadığı takdirde azledileceğini biliyordu. Bu sebeple kuvvetlerini Rusya'ya gitmekten alıkoymak istedi. Fakat onu dinlemeyen oğlu Mübarek Giray 1633 tarihinde ordusuyla beraber Rusya'ya girdi. 30.000 kişilik ordusuyla ilerleyerek Livni'ye kadar olan bölgeyi yağmalayan Mübarek Giray kuvvetlerini bölerek Rusya içlerine gönderdi. Dağılan Tatarlar Temmuz ayında Serpukhov'u yağmaladılar. Ardından Ryazan Kolomensky Pronsk Zaraysk Obolensk Bolkhovsk bölgelerini yağmalayan Tatarlar sadece Belevsk ve Bolkhovsk bölgelerinde 6.000 kişiyi esir etmişlerdi.[271] Bu seferde Oka nehrine kadar ilerleyerek Ryazan ve Tula'ya kadar olan Rus topraklarını tehdit eden Tatarlar, Rusların Moskova'yı savunmak için inşa ettikleri savunma hattının yetersiz kaldığını anlamalarına ve güney bölgelerinde yeni bir hat inşa etmeye karar vermelerine sebep olmuştu. Bu amaçla güneyde inşa edilen şehir ve kalelerin birleştirilmesine karar verilmişti. Nitekim 1586 yılında Don nehrinin kollarından birinde inşa edile Varonejle başlayan güneyde yeni şehir inşası XVII.Yüzyıl'ın ilk yarısı boyunca devam etmişti. Nitekim 1596 yılında Belgorod'u 1593 yılında Valuyki'yi inşa eden Ruslar Belgorod ile 1653 yılında inşa edilen Ostrogojsk arasını 1640'lı yıllarda inşa edilen yeni kalelerle doldurmuşlardı. Bu dönemde yapılan kalelerin arasına çitler inşa eden ve belirli noktalara gözetçi kuleleri inşa eden Ruslar ormanlık bölgelerin içerisinde dahi çitler ve engeller inşa etmeye gayret etmişlerdi. Yine 1640'lı yıllarda inşa edilen yeni kalelerle Ostrogojsk Varonej arasını da dolduran Ruslar bu hareketleriyle hem güney sınırlarını daha kesin bir şekilde

[271] **XVII.Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**., s. 168

belirlemiş oldular hem de Tatar akınlarının önünü aldılar. Nitekim 1636 yılında inşa edilen Tambov'dan başlayarak 1596 yılında inşa edilen Belgorod şehrine kadar uzanan bu hat sayesinde Kursk'a Bryansk'a hatta belirli zamanlarda Ryazan ve Moskova'ya kadar uzanan Tatar akınlarının önü alınabilmişti. Nitekim Tatarlar inşa edilen bu hatla beraber XVI.Yüzyıl'da düzenlenen akınlar kadar kuzeye sokulamamışlar ancak güney Rusya'yı yağmalayabilmişlerdi. Bu hatla beraber Kursk Yelets Lipetsk Nijni Novgorod şehirleri çizgisinde uzanan sınırını bozkır bölgesine doğru genişleten Ruslar ilerleyen süreçte inşa edilen 1651 tarihli Harkov 1681 tarihli Izyum 1698 tarihli Taganrog 1701 tarihli Bakhmut gibi kaleler vasıtasıyla bozkırı kolonileştirmeye devam etmiş ve sınırlarını daha da güneye yaymıştır. Tatarlar bu kolonizasyona karşı yeni kurulan Rus köylerini yağmalamaya çalışsa da köylerin yakınlarındaki bu kalelerden kendilerine yapılan saldırılarda mağlup olarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Nitekim ateşli silahlarla mücehhez Rus ordusuna karşı düzensiz Tatar birliklerinin kalıcı başarı sağlaması imkânsızdı. Üstelik Ruslar büyük bir nüfus artış oranına sahipti ve bozkırı hızla kolonize ediyordu. Bu sistematik işgal politikasına karşın düzenli bir direniş gösteremeyen Kırımlılar ve onlara bağlı Nogayların yurtları her geçen gün daralmış ve güneye doğru çekilmişlerdir. Sadece Karadeniz kıyılarının güvenliği ile ilgilenen Osmanlılar ise Rusların kuzeydeki bu ilerleyişlerine karşı tamamen duyarsız kalmışlardır.

Rızası hilafına Rus seferi düzenlendiği haberini alan Sultan Murad, Canibek Giray'a çok sert bir ferman göndererek derhal Rus seferini durdurması ve Lehistan üzerine yürümesini emretti. Zira bu sırada Osmanlı ve Lehistan devletlerinin arasında da gerginlikler yeniden artmış Osmanlılar savaş hazırlıklarına başlamıştı. Hotin antlaşmasından beri Lehistan ile barış hali sürse de bu barış genelde ancak kâğıt üzerinde kalmıştı. İki taraf da birbiriyle bizzat savaşmasa da tabii devletler vasıtasıyla mücadeleye devam etmişlerdir. Mücadele boyunca Lehler, Kazaklar vasıtasıyla Osmanlı

ve Kırım kıyılarının vurulmasına izin veriyor Osmanlılar da Tatarlara Leh topraklarını yağmalatıyordu. 1614'de Sinop 1602 1606 yıllarında Kili 1594 1601 1606 yıllarında Akkerman 1615 1620 ve 1624 yıllarında da İstanbul sahillerini yağmalayan Kazaklar Osmanlı topraklarına büyük zarar veriyordu. Özellikle son yıllarda bu durum şiddetlenmiş Kazakların 1624'de İstanbul sahillerini de yağmalamalarıyla gerginlik son raddeye varmıştır. Bu hadiseler sonucu artık barışla meselenin çözülemeyeceğini anlayan Sultan Murad, çıkacağı sefere Canibek Giray'ı da çağırmıştı. Güçlükle de olsa Moskova'ya giden kuvvetlerini geri çağıran ve ordusunu toplayan Canibek Giray, sefere bizzat gitmek için hazırlanırken kendisine tabii Kantemir Mirza'ya da emir göndererek onun önden sefere gitmesini sağladı. Kantemir Mirza 2.000 kişilik birliği ile ilerleyerek Stanislaw Koniecpolski komutasındaki Leh kuvvetinin üzerine yürüdü.[272] 4 Temmuz 1633'de Yapılan savaşta mağlup olan Kantemir Mirza'nın ardından Abaza Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu da Bucak Tatarlarının desteğiyle Stanislaw'ın üzerine yürüdü. 23 Eylül 1633 tarihinde yapılan savaşta Leh kuvvetlerini mağlup edildi. Bu zaferin ve Nisan 1634 tarihinde Sultan Murad'ın bizzat Lehistan seferine çıkmak üzere Edirne'ye gitmesinin ardından durumun ciddileştiğini gören Leh hükümeti, Osmanlıların tüm şartlarını kabul ederek bir barış antlaşması imzalamaya razı oldular. Büyük ölçüde Hotin Antlaşmasını teyit eden bu antlaşmaya göre Lehistan hükümeti, Boğdan'a karışmamayı Kazakların da Karadeniz'de yağmalar yapmasını önlemeyi taahhüt etti.[273] Bu barışla beraber sefere çıkmak üzere hareketlenen Canibek Giray da geri dönmüştü. Tatarlar batıda ellerinin rahatlamasıyla Rusya üzerine düzenledikleri akınlara devam etmişlerdir. Bu amaçla 1634 yılında Oryol bölgesine saldıran 1500

[272] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 307

[273] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 132

kişilik küçük bir Tatar birliği Rusya'ya girerek Ryajesk Şatsk bölgelerini yağmaladı.[274] Bölgelerden 1000 kişiye yakın esir ele geçiren Tatar birliği Tokta Mirza tarafından idare ediliyordu. Bu birlik Livni bölgesine geldiğinde bir Rus birliğinin saldırısına uğradı. Uğradıkları saldırıda ele geçirdikleri 650 kadar esiri kaybetseler de tutabildikleri kadar ganimet ve esirle yeniden Azak'a dönebildiler.

4.1.2. 1630'lu Yıllarda Yaşanan Büyük Nogay Göçü

1635 yılında Kırım Hanlığının doğu sınırlarında önemli bir halk hareketi gerçekleşiyordu. Uzun yıllardır doğudan gelen Kalmukların akınlarına ve baskısına maruz kalan Ulu Nogaylar bu yıllarda Yayık nehri boylarını ve Volga Nehri'nin doğusunu tamamen boşaltarak Volga Nehri'nin batısına geçmekteydiler. Hali hazırda Volga Nehri'nin batısında yaşayan diğer Nogaylar ise gerek yeni gelen Nogay kabilelerin baskısı gerek Kabardey ve Kazakların düzenledikleri akınlarla çok sıkışık bir vaziyete düşmüştü. Bunun üzerine onlar da yanlarına çok sayıda Azak Tatarını alarak Don Nehri'nin batısına geçmeye ve göç ederek Moloçniye Vodi bölgesine yerleşmeye karar vererek bu yönde hareket etmişlerdir. 1635 sonbaharında Moloçniye Vodi'ye yerleşen Nogaylar'a gerilerden gelen bazı Ulu Nogay kabileleri de katılmıştır. Gelen Nogay kabilelerinin bir kısmını Kırım'a iskân ettirerek tamamen kontrol altına almak ve asker sayısını artırmak isteyen Kırım Hanı, onların arasında Nureddin Saadet Giray'ı göndererek kendi tarafına çekmiştir. Öte yandan Volga'nın batısına geçen Ulu Nogayların daha da ilerleyerek Moloçniye Vodi'ye gitmesini ve burada Kırım Hanlığı hâkimiyetini kabul ederek onlara katılmasını istemeyen Kazaklar onların Don Nehrinden geçişlerine engel olmak isteseler de Ulu Nogaylar Küçük Nogayları takip

[274] **XVII.Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**., s. 242

ederek 1635-1636 kışında büyük ölçüde Don Nehri'ni geçmiş Moloçniye Vodi'ye gelmişlerdir. Moloçniye Vodi Kırım Hanlığı'nın toprakları arasından sayıldığı halde Or Kapu'nun dışarısında ve Kırım'ın da epey uzağında olması sebebiyle Kırım Hanı Canibek Giray, gelen Nogay zümrelerinin bu coğrafyada meskûn kalmasını istememiştir.[275] Zira bu zümrelerin Or Kapu'ya uzak bir bölge olan Moloçniye Vodi bölgesinde kalmaları halinde Kırım egemenliğini tam olarak benimseyemeyeceklerini düşünen Han onları tam anlamıyla Kırım Hanlığı'na entegre etmek için gelen kabilelerin büyük bir kısmının Kırım Yarımadası içine yerleştirilmesini istemiştir. Zira Or Kapu'nun ötesinde hiçbir zaman Kırım yarımadasında olduğu gibi kontrol sağlayamayan Kırım Hanları, tarih boyunca askeri güçlerini artırmak için Or Kapu'nun kuzeyindeki kendine bağlı kabileleri Kırım'a yerleştirmeye çalışmıştır. Canibek Giray da bu sebeple gelen göçmenlerin önemli bir kısmını Kırım yarımadası içine yerleştirmiştir. Öte yandan Azak bölgesinde kalan Tatarlar ve Kuban Nogaylarına da emir vererek Ulu Nogayların Don nehrini geçmesini engellemek isteyen Don Kazakları üzerine yağma seferleri düzenletmiştir.[276]

Bu sırada Revan üzerine sefere çıkan Sultan Murad da Canibek Giray'dan ordu ile sefere gelmesini istemiştir. Bunun üzerine ordusuyla yola çıkan Canibek Giray Han yolda Tatarlarca 1629 ve 1631 yıllarında da yağmalanan Kabardey topraklarına bir kez daha saldırmış ganimet ve esirler elde etmiştir. Dağıstan yolunun Safeviler tarafından kapatıldığını gören Canibek Giray ilerleyemeden geri dönmek zorunda kalmıştır. Onun Revan'a ilerlemek yerine Kafkasya'da vakit kaybettiğini ve sefere gelmediğini gören Sultan Murad Canibek Giray'ı 1635 yılında azlederek yerine yapılacak Safevi seferlerine daha fazla sayıda asker getirmesi umuduyla İnayet Giray'ı tayin etmiştir.

[275] Alpargu, **Nogaylar**., s. 103

[276] **Türkiye Ukrayna İlişkileri Kazak Dönemi (1500 – 1800)**., s. 387

Canibek Giray'ın azledilmesinde şüphesiz çok güçlü konumda olan Safevilere saldırmak istememesi ve tüm gücünü Kırım'a şeklen bağlı olmasına rağmen Kırım Hanına rakip siyasi bir güç olarak ortaya çıkan Kantemir Mirza'nın üzerine gitmek için toplamak istemesi vardı. 1631 yılındaki Safevi seferinde de Kafkasya üzerinden Şirvan'a girmek yerine Kabardey topraklarını yağmalayarak bölgede oyalanan Canibek Giray kuvvetlerinin yurdundan çok uzak bir coğrafyada yitip gitmesini olmasını istemiyordu. Kuvvetlerini kendisi için daha önemli sahalarda kullanmak ve Hanlık topraklarında mutlak idare kurmak için sarf etmek isteyen Canibek Giray azledilmeden hemen önce de Bucak Tatarlarının lideri Kantemir Mirza'nın üzerine yürüyerek onu bir iç savaşla mağlup etmeyi ve bu şekilde Bucak'daki Kırım Hanlığı otoritesini perçinlemeyi planlıyordu. Fakat azliyle bu işi gerçekleştiremeyen Canibek Giray meselenin ardılı İnayet Giray'a intikal etmesine sebep olmuştur.[277]

4.2. İnayet Giray Dönemi (1635-1637)

4.2.1. İnayet Giray Dönemi (1635-1637) ve Kantemir Mirza ile Savaş

Sultan IV.Murad tarafından Kırım Hanı tayin edilen İnayet Giray Sultan Murad'ın isteği üzerine sefere çıkmak için hazırlıklara başladı. Fakat onun çıkacağı bu seferde Kırım kuvvetlerinin tamamı Sultan Murad'ın istediği gibi Kafkasya üzerinden Safevilere yöneltilmeyecek Kırımlılar güçlerini büyük ölçüde Hanlığa ancak kâğıt üzerinde tabi bulunan Kantemir Mirza'nın üzerine yönelteceklerdi. İnayet Giray, onlarca yıldır Kırım'a bağlı olmasına rağmen Hanlık içerisinde adeta gölge bir devlet konumunu üstlenen Kantemir Mirza'yı bertaraf etmek ve Bucak'da mutlak anlamda Kırım kontrolünü tesis etmek istiyordu. Bu amaçla Sultan Murad'ın gazabına

[277] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 318

uğrayabileceğini bildiği halde kardeşi Kalgay Hüsam Giray ve Nureddin Saadet Giray'ı Bucak üzerine yollamış ve Kantemir Mirza üzerine sefer başlatmıştır. Kendisi ise az sayıda kuvvetle Safevi seferine katılmak için Kafkasya'ya girdi. Besleneylerin topraklarına girerek Kırım'a vergi ve esir göndermeyen köyleri ve kabileleri yağmalayan İnayet Giray bu sırada Sultan Murad'ın Revan'ı fethettiği[278] fakat çok kısa bir süre sonra Safevilere yeniden kaptırdığı haberini aldı. Bunun üzerine sefere katılmak için çok geç kaldığını ve Kafkasya'da oyalanmakla hata ettiğini anlayan İnayet Giray, Kafkasya'dan elde ettiği esirlerle Aralık 1635'de Kırım'a geri döndü.[279] Bu sırada Bucak'a yürüyen Hüsam Giray bölgeye girerek Bucak Tatarlarının üzerine hâkimiyet sağlamış Tatarlara karşı koyamayan Kantemir Mirza ise Osmanlı topraklarına kaçmıştı. Böylece Bucak üzerinde hâkimiyetini yeniden sağlayan Tatarlar, Bucak'dan Kantemir Mirza'ya bağlı kabilelerin önemli bir kısmını Kırım'a göç ettirmek üzere harekete geçmişlerdir.

Bu sırada Bucak'tan ele geçirebildikleri kabilelerle beraber Kırım'a dönmekte olan Kalgay Hüsam Giray ve Nureddin Saadet Giray zafer kazanmanın etkisiyle rehavete kapılmışlar Yedisan bölgesinde Özü nehri yakınlarında iken Kantemir Mirza'nın daha önce mağlup edilmiş kuvvetlerinin saldırısına uğramışlardır. Aniden gelişen bu saldırıda savaş düzeni alamayıp kendilerini toplayamayan Tatarlar mağlup olmuşlar Kalgay Hüsam Giray ve Nureddin Saadet Giray mağlup edilmişlerdir. Onların bu mağlubiyeti Kırım'da büyük panik doğmasına sebep olmuş, tarihlerinde ilk kez olarak hem Nureddin'i hem de Kalgay'ı bir savaşta kaybeden Kırımlılar Kantemir Mirza'nın Kırım'a yürüyeceği korkusuyla savaş hazırlıklarına başlamışlardır. Bu sırada Sultan Murad'dan Kırım Hanı İnayet Giray'a Bağdat seferine katılması için emir

[278] C.Aydoğmuşoğlu, **Safevi Devleti Tarihi**., s. 94

[279] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 148

gelmesi zaten zor durumda olan Kırımlıları daha da öfkelendirmiş Kırımlılar handan Kırım tehlikede iken sefere gitmemesini istemişlerdir. Fakat İnayet Giray kardeşlerinin ve akrabalarının Osmanlılar tarafından esir tutulduğunu kendisinin de sefere destek göndermediği takdirde azledileceğini söylemiş ve Nureddin Mirza'yı az sayıda kuvvetle, hazırlanan Kırım ordusunu sefere katılması için Sinop'a nakletmek üzere Kırım sahillerine gelen Osmanlı Donanmasına bindirmiş ve sefere göndermiştir. Fakat Kırımlılar buna da karşı çıkarak kendilerinin Osmanlı köleleri olmadıklarını belirtmişler, Osmanlılar tarafından zorlandıkları takdirde hiçbir şekilde onlara asker göndermeyeceklerini hana bildirmişlerdir.[280] İnayet Giray Han'dan Osmanlı devletine direnmesini isteyen Nogayların tepkisiyle İnayet Giray Han, isyana karar vererek sefere gönderdiği Nureddin'i de geri çağırmıştır. Osmanlılarla bağını koparan Hani akabinde Kırım'a yaklaşmakta olan Kantemir Mirza'ya karşı direnmek için bir ordu hazırlamaya girişmiştir. Fakat bu sırada Kantemir Mirza'nın Or yakınlarına gelmesine rağmen Mansuroğulları ve Ulu Nogayların desteğini alamamasıyla Or Kapu içerisine girmeyip geri çekildiği haberi gelmiş Kırımlılar kuzeyde rahatlamışlardı. Bunun üzerine tüm gücüyle Osmanlıların elindeki Kefe'ye yürüyen İnayet Giray burayı ele geçirip Kırım yarımadasından Osmanlıları çıkararak bölgede tam bir hâkimiyet tesis etti. İnayet Giray'ın isyanını haber alan Sultan Murad ise Kırım'a yeni tayin ettiği Bahadır Giray'ı Osmanlı donanması ile yola çıkararak onu kuvvetli birliklerce destekledi. Bahadır Giray'ın Kırım'a ulaşmasıyla Osmanlıların güçlü birlikleri ve ateşli silahlı ordusuyla savaşmak istemeyen Kırımlılar aniden taraf değiştirerek Bahadır Giray'ı Han tanıdılar.[281] Desteksiz kalan İnayet Giray ile Osmanlı donanmasına teslim olarak İstanbul'a gitti. Aynı şekilde Sultan Murad tarafından çağrılan Kantemir Mirza'da İstanbul'a gitti. İkili arasında Padişah huzurunda yapılan tartışmada İnayet Giray'ı

[280] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 175

[281] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 322

haksız bulan Sultan Murad İnayet Giray'ın boğdurulmasını emretti.[282] İnayet Giray'ın idamıyla Kırımlıların Bucak Tatarlarının lideri Kantemir Mirza'ya daha büyük kin besleyeceklerini ve bunun Kırım Hanlığına bağlı zümreler arasında çok daha büyük bir iç savaşa yol açacağını tahmin eden Sultan Murad, Kantemir Mirza'yı da İnayet Giray'dan kısa bir süre sonra boğdurdu. Bu şekilde Bucaklılar ve Kırımlılar arasındaki husumetin yeniden savaşa dönüşmesini engelleyen Sultan Murad Bucak Tatarlarının yeniden Kırım'a bağlanmasını da sağladı. Böylelikle ilk defa Sultan Osman döneminde denenen Kırım Hanlarını daha fazla itaat altına alıp seferlere gelmesini temin etmek amacını güden Kırım'a rakip bir Tatar beyliği oluşturma gayretinden vazgeçen Osmanlılar, Tuna Özü nehirleri arasındaki bozkırların yeniden Kırımlılara bağlanmasına vesile oldular. Bu politika değişikliğinde Osmanlı Devleti'nin menfaatleri açısından daha uygun olanın Kırım Hanlığı'nı bölerek yönetme ve Hanların itaatini kurulacak yeni Tatar beyliği vasıtasıyla sağlama politikasının değil, Kırım Hanlığı'nın toprak bütünlüğünü sağlama politikasının olduğunun anlaşılması yatıyordu.

4.2.2. Rusların ve Kazakların Donetsk Boyuna Yerleşmeleri

Tatarlar ve Nogaylar Kırım ve Bucak bölgelerinde birbirleriyle savaşıp güç kaybederlerken Ruslar ve Kazaklar 1635 yılında Nogayların boşalttığı Don boylarını doldurmaya ve bu bölgeye göç etmeye başladılar. Nogayların göçünün yarattığı boşlukla çok rahat bir şekilde güneye doğru ilerleyen ve yeni şehirler inşa ederek Kırım Hanlığına ait bozkır alanını küçülten Ruslar Azak'ı da tehdit eder hale gelmişlerdi. 1636 yılında Rusya'ya sefere çıkan Tatarlar Kozlov Tambov Nijniy Lomov gibi bölgelelerde Rusların yeni kaleler inşa ettiklerini ve bölgeyi tahkim ettiklerini görerek büyük

[282] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 226

şaşkınlık yaşamışlar bu sebeple Rusya içlerine giremeden sınırda Valuyka Livni gibi bölgelerde yaptıkları küçük akınlarla yetinip geri dönmek zorunda kalmışlardır.

Bu gelişme ile beraber Tatarlar Varonej ve Tambov'dan öte Rus topraklarını yağmalamanın artık çok zor olduğunu farketmişler Rusların bu yeni inşa ettikleri şehirlerle Valuyka bölgesine kadar olan bozkırı tam anlamıyla işgal edip Donetsk bölgesindeki Nogayların sınırlarını daralttıklarını anlamışlardır. Nogay ve Tatarların göçleri ile beraber yalnızca Donetsk bölgesinde değil Kafkasya'da da Rus ilerleyişi kolaylaşmış Kırımlılar zor bir duruma düşmüşlerdir. Zira Nogayların Don Nehri'nin batısına geçmesiyle beraber Kuzey Kafkasya'daki bozkırlar da boş kalmıştır. Bu boşluğu doldurmak isteyen Kazaklar Azak yönünde kolayca ilerlemeye başlamışlardır.[283] Bu ilerleyiş harekatına ilerleyen yıllarda İtil nehrini geçerek Kuzey Kafkasya bozkırlarına yerleşecek olan Kalmuklar da katılacaktır. Nitekim Kalmukların ilerleyişleriyle Kuma nehri boylarındaki yurtlarından Karaçay Malkar ve Kabardey halklarının sınır bölgelerine kadar çekilen ve kuzey Kafkasya bozkırlarını güney bölgesi müstesna Kalmuklara terk eden Nogaylar Kırım Hanlığının Kafkasya bozkırlarındaki egemenliğinin kaybolmasına yol açacaktı. Ayrıca Nogayların bu büyük muhaceret hareketleriyle Donetsk Don nehirleri arasındaki Nogaylar da Kazak ve Rus baskısından dolayı bunalacak ve yönlerini Moloçniye Vodi ile Kırım yarımadasına çevirecektir. Bu gelişmeler eşiğinde 1635-1650 yılları arasında gerçekleşen Nogay göç hareketlerinin Kırım Hanlığının sınırlarının daralmasına sebep olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Nogayların batıya göçleriyle Don Donets nehri boylarını Kazaklara ve Kuzey Kafkasya bozkırlarını da büyük ölçüde Kalmuklara terk eden Nogaylar Kırım Hanlığının sınırlarının Valuyka bölgesine kadar gerilemesine yol açmıştır. Bu süreç

[283] **XVII.Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**., s. 259

içerisinde Ruslar planlı ve programlı bir şekilde güneye ilerleyip bozkırda koloniler kurmaya devam ederken ederken Kırımlılar kendilerine sığınan bu Nogayları yanlış bir şekilde yarımada içlerine yerleştirmişti. Kontrolü daha kolay olması gerekçesiyle Yarımada içlerine yerleştirilen bu Nogaylar Kırım'da nüfusun artmasına sebep olurken Hanlığın yarımada dışındaki Deşt-i Kıpçak bozkırlarındaki egemenliğinin sönmesine de neden olmuşlardı. Rus ilerleyişlerine karşın Kırımlıların Nogayları örgütleyerek yurtlarına sahip çıkmalarını sağlayamayışları Osmanlıların ise Karadeniz sahillerini korumakla yetinerek Deşt-i Kıpçak'taki göç hareketlerine kayıtsız kalması Deşt-i Kıpçak yurdunun çoğunun Rusların eline geçmesine sebep olmuştu.

4.2.3. Don Kazaklarının Azak'ı İşgali (1637)

Kırım'da bu hadiseler yaşanırken Kazaklar da 10.000 kişilik bir kuvvetle Nogaylarca boş bırakılan Don nehri üzerinde rahatça ilerleyerek Azak'ı 21 Nisan 1637'de kuşatmış ve sekiz haftalık bir kuşatmanın ardından bölgeyi teslim almıştı. Azak'ın kaybıyla beraber Rusya'ya tabi Kazaklar tarihlerinde ilk kez doğrudan Osmanlılara ait bir kaleyi ele geçirmiş oldular. Bu durum Osmanlıların ve Kırımlıların kuzeylerinde beliren tehlikeyi geç de olsa anlamalarını sağlamış ve onların Don Kazakları ve hamileri olan Rusya üzerine düşmanca bir tavır takınmasına sebep olmuştur. Nitekim 1636 yılında inşa edilen yeni savunma tahkimatlarından dolayı ancak Ryajesk ve birkaç küçük bölgeyi tahrip edip geri dönebilen Tatarlar bu yıl Belgorod Savunma Hattı'nı geçebilmek için Nureddin Safa Giray komutasında çok daha kalabalık bir ordu ile sefere çıkmışlardır. Eylül 1637 tarihinde 40.000 kişilik bir orduyla Rus hududuna yaklaşan Safa Giray Izyum kalesi önlerinden geçerek Belgorod savunma

hattını geçmiş Karachevsk Orlovsk Bolkhovsk Novosilsk bölgelerini yağmalamıştır.[284] Bununla beraber bu akınlar, elden çıkan Azak Kalesi'ni geri getirmemiş bu iş İnayet Giray'dan sonra tahta geçen Bahadır Giray ve Mehmed Giray dönemlerine irtikal etmiştir.

İnayet Giray'ın azledilmesiyle tahta çıkan Bahadır Giray Ruslar ve Kazaklar ile irtibata geçerek Azak'ı savaşsız almaya çalışmıştır. Ruslar zaten kendi bilgileri haricinde gerçekleştirilen bu olayı tanımayarak Azak'ı Kazakların ele geçirdiğini ve Rus kuvvetlerinin bunda hiçbir dahli olmadıklarını savunmuşlardır. Fakat Kırımlılar ve Osmanlılar, Kazakların Ruslar tarafından himaye edilmeden bu işi gerçekleştiremeyeceklerini bildiklerinden Ruslardan, Kazaklara Don nehri üzerinden erzak ve silah yardımı yapılmamasını talep etmişlerdir. Ruslar bu talebi kabul eder gibi görünse de Kazakları desteklemeye devam etmişler bir yandan da doğrudan Osmanlılarla savaşmak istemediklerinden Kazakların Azak'ı boşaltmasını istemişlerdir. Azak'ı ele geçiren Kazaklara giden Tatar elçisi ise Kazaklardan çok daha sert bir yanıt almıştır. Buna göre Kazaklar Azak ile yetinemeyeceklerini ve ilerleyen süreçte Temrük Taman Kefe gibi kaleleri de ele geçireceklerini söylemişler, Tatarların Azak'ı iade taleplerine ise gülerek dalga geçmişlerdir. Bu müzakerelerde sonuç çıkmayınca güney Rusya üzerine baskınları yoğunlaştıran Tatarlar 1638 yılında Varonej bölgesini yağmalamışlar 1639 yılında düzenlenen akınla da Valuyka bölgesini yağmalamışlardır.[285] Öte yandan Azak'ın kaybında onu koruyan Azak Tatarlarının ve Nogayların göçlerinin de önemli bir rol oynadığını bilen Bahadır Giray onlardan önemli

[284] Sinan Yüksel, ''Don Kazaklarının Azak'ı İşgalleri (1637-1642)'', **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 30, S.49, İstanbul, 2011., s. 214

[285] **XVII.Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**., s. 265

miktarda grupları Kırım'dan ve Moloçniye Vodi'den çıkararak yeniden Don bölgesine göndermişlerdir. Fakat Don'a giden Nogaylar'ın bir kısmı Kırımlıların isteğinin dışında Don'u da geçerek Kafkasya bozkırlarına girmişler burada Astrahan yakınlarına Kabardey'in kuzeyine ve Kuban Orda'ya kadar olan coğrafyaya yerleşerek Ruslara tabi olmuşlardır. Bu istenmeyen sonucun ortaya çıkmasıyla Tatarlar Nogayları Don bölgesine göndermekten vazgeçip yeniden Kırım'a yöneltmişlerse de Nogayların ezici çoğunluğu Don boyuna ve ötesine geçerek Ruslara ve Ruslara yeni tabi olan Kalmuklara tabi olmuşlardır. [286]

4.2.4. Bahadır Giray Dönemi (1637-1641) ve Azak Kuşatması (1641)

1640 yılında hem Kafkasya'dan hem de Ukrayna tarafından düzenledikleri geleneksel akınlara devam eden Tatarlar Kalgay İslam Giray önderliğinde Sağ Yaka Ukrayna'ya girerek Volhinya Podolya ve Galiçya bölgelerini yağmalayarak bölgeden büyük ganimet elde ettiler. Leh Komutan Koniecpolski'nin bölgeye yaklaşmasıyla ele geçirdikleri ganimetlerle geri çekilen Tatarlar uzun yıllardır Ruslara ve Kazaklara karşı uğradıkları başarısızlıklara karşın bu seferle birlikte Leh cephesinde önemli bir başarı elde edebilmişlerdir. Bununla beraber Kafkasya tarafına giden Tatar birlikleri Lehistan'a girenler kadar başarılı olamamışlardı. Buna göre Kabardey'e giren çoğu Kuban Tatarlarından oluşan 15.000 kişilik Tatar birliği bölgeyi yağmalasalar da bir müddet sonra Çerkeslerin ani bir saldırısına uğramışlar ve Azak yönünde geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu arada Bahadır Giray'ın, Şahin Giray'ın isyan çıkartma niyetinde olduğu yönündeki beyanatı üzerine Rodos'ta ikamet eden Şahin Giray'ı idam eden Sultan İbrahim, Azak'ı geri almak için Deli Hüseyin Paşa ve Donanma

[286] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 151

Kumandanı Siyavuş Paşa komutasında bir orduyu 1641 yılında bölgeye yollamıştır.[287] Sultan'ın emriyle Sağ Yaka Ukrayna ve güney Rusya topraklarına girip yağmalarda bulunan Tatarlar da Kazakların geriden yardım almasını önleyerek Osmanlılarla beraber hareket etmişlerdir. Yürütülen kuşatmada Kazaklar çok az sayıda askere sahip olmalarına rağmen aylarca direnmişler Osmanlılar tarafından yapılan genel taarruzları püskürtmüşler lağım saldırılarına da direnmişlerdir. Kuşatmanın uzaması üzerine Bahadır Giray da sefere katılarak Rus ve Kazak topraklarını yağmalamış onların geriden destek almasına engel olarak yiyeceksiz kalmasını sağlamıştır. Buna rağmen Don Nehri üzerinden Azak'a asker ulaştırmayı başaran Kazakları engellemek için Osmanlılar Don Nehri üzerinde önlemler almıştır. Fakat bu sefer de Kazakların nehri yüzerek Azak'a yardıma gelmeleri sorunu ortaya çıkmıştır. Kale'den yaptıkları huruç saldırılarıyla Osmanlılara çok sayıda kayıp verdiren Kazaklar en sonunda toprak kale surlarını Osmanlılara bırakmış gibi görünerek yer altına gizlenmişlerdir. Osmanlılar kaleyi ele geçirdiklerini sanıp surlara çıktıkları anda da surları patlatan Kazaklar çok sayıda Osmanlı askerini öldürmüşlerdir. Bu kayıpların orduda açtığı moral bozukluğu ve kış mevsiminin gelmesi Osmanlıları saldırıyı durdurmaya ve gelecek sene yeniden devam etmek üzere kuşatmayı kaldırmaya zorlasa da bir kısım Osmanlı kumandanları bunu kabul etmemişlerdir. Fakat Kırım Hanı'nın mevsimi bahane ederek geri çekilmesiyle Osmanlılar da saldırıya bir sonraki yıl devam etme kararı almışlardır. Gelecek yıl düzenlenecek Azak Kuşatması işi Bahadır Giray'ın Aralık 1641'deki ölümüyle bir sonraki Han olan Mehmed Giray dönemine irtikal edecektir.[288]

[287] Sinan Yüksel, ''Don Kazaklarının Azak'ı İşgalleri (1637-1642)''., s. 215

[288] Sinan Yüksel, ''Don Kazaklarının Azak'ı İşgalleri (1637-1642)''., s. 216

5. BÖLÜM: KAZAK AYAKLANMASI VE UKRAYNA SAVAŞLARI EKSENİNDE KIRIM HANLIĞI

Kantemir Mirza ile yürütülen iç savaşlarla yıpranan ve 1630'lu yıllardan itibaren Don Donets boylarını tamamen Ruslara terkeden Kırımlılar Rusya'ya karşı eski üstünlüklerini kaybetmeye başlamışlardı. Nitekim devam eden iç savaşların verdiği can kaybına bir de Ruslar tarafından inşa edilen savunma hatlarından dolayı akın yapamama hali eklenince Kırım ekonomisi iktisaden de ağır yara almıştı. Nitekim iktisadi faaliyetlerinde önemli bir yer tutan yağma gelirlerinin azalmaya başlaması Kırım Hanlığı için bir felaket olmuş buna ilerleyen süreçte Kırım yarımadasında yaşanan kıtlık da eklenmişti. Kırımlıların çok zor bir duruma düştükleri bu dönemde tüm enerjisini Safevi savaşlarına harcayan Osmanlılar Kırımlılara yardım etmek şöyle dursun Safevi savaşlarında Tatarlardan yardımcı kuvvet beklemekteydiler. Tarihi süreç içerisinde olduğu gibi kuzeyde yaşanan halk hareketlerine ve iktisadi sıkıntılara kayıtsız kalan Osmanlılar zaten zor durumda olan Kırımlıların önemli bir kısmını Tatarlarla hiç ilgisi bulunmayan İran içlerine sürüyorlardı. İşte bu şartlar altında Lehistan'a bağlı bir coğrafya olan Ukrayna'da büyük bir halk hareketi yaşanması Kırım Hanlığı adına tüm dengeleri değiştirecekti. Nitekim öncelikle Zaporoglar bölgesinde başlayan daha sonra tüm ukrayna'ya yayılan Kazak ayaklanması sayesinde tüm doğu Avrupa'da onlarca yıl sürecek olan bir savaşın fitili ateşlenmişti. Nitekim Doğu Avrupa'nın egemen yerleşik devletleri olan Lehistan ve Rusya'nın Kazakları himaye altına almak pahasına birbirleriyle savaşa tutuşması Kırımlıların lehine olmuştu. Bu durumdan faydalanan Kırımlılar birbirleriyle savaşan Lehistan ve Rusya'nın güçlerinin zayıflamasından istifade ederek her iki devletin de topraklarını yağmalamışlardır. Elde ettikleri ganimetlerle iktisadi durumlarını düzelten Kırımlılar Osmanlıların duruma müdahale edip Kazakları himaye etmesiyle yeni bir konjonktürün içerisine gireceklerdir. Nitekim çıkarları gereği Ukrayna topraklarının yağma sahası olarak kalmasını ve siyasi olarak

parçalı yapısının korunmasını isteyen Kırımlılar ile Kazakları himaye etmeye kalkan Osmanlıların arası bu süreç içerisinde yer yer gerilecektir.

5.1. IV. Mehmed Giray'ın İlk Dönemi (1641- 1644)

5.1.1. Mehmed Giray'ın Han Oluşu ve Devrinde Rusya'ya Düzenlenen Akınlar

Canibek Giray zamanında Nureddinlik ve Kalgaylık vazifesinde bulunan Mehmed Giray onun vefatıyla Yanbolu'ya yerleşmişti. Bahadır Giray'ın ölümü üzerine Sultan İbrahim tarafından Han tayin edilen Mehmed Giray, Azamet Giray'ın idam edilmesinden sonra Rumeli'ye kaçan kardeşleri Selamet ve Gazi Girayları Kırım'a geri getirmeye ve kendi idaresini kabul etmelerini sağlamaya çalışmış fakat bunu başaramamıştı. Tüm çabalarına rağmen Kırım'da Kalgay ve Nureddin ilan edebileceği bir Hanzade bulamayan IV. Mehmed Giray III.Mehmed Giray döneminde Hanzade olarak ilan edilip Nureddinlik görevine getirilen Çoban Mustafa'nın sülalesine yeniden görev vermek zorunda kalmıştır. Mehmed Giray Han'ın emriyle Fetih Giray soyundan olduğu kabul edilen Çoban Mustafa'nın oğlu Fetih Giray Kalgay, onun yeğeni Gazi Giray da Nureddin olarak tayin edilmiştir.[289]

Bahadır Giray'ın vakitsiz ölümü ve Azak Kalesi'nin ele geçirilemeyişi bu meselenin Mehmed Giray Han dönemine intikal etmesine sebep olmuştu. Bu sebeple Mehmed Giray Han tahta geçmesiyle beraber 1642 yazında çıkacağı Azak seferinin hazırlığına da başlamıştı. Yapılan sefer planına göre Mehmed Giray, karadan Tatar ordusu ile hareket edip bir önceki yıl olduğu gibi güney Rusya topraklarını vuracak,

[289] **Gülbün-ü Hanan**., s. 103

bunun yanı sıra Azak'daki Kazak garnizonunun geriden destek almasını önleyerek teslim olmalarını sağlamaya çalışacaktı. Osmanlı ordusu da donanma vasıtasıyla bölgeye hareket ederek Azak'ı kuşatacaktı. Don Kazakları tarafından 1637 yılında ele geçirilişinden sonra ilk kez Mayıs 1641'de Özü Beylerbeyi ve Azak Serdarı Deli Hüseyin Paşa ile Kaptan Siyavuş Paşa tarafından dört ay boyunca kuşatılan fakat ele geçirilemeyen Azak kalesi, bu kuşatma ile ele geçirilemese de büyük ölçüde tahrip edilmişti.[290] Kuşatma sırasında Osmanlılar 7.000 Yeniçeri kaybederken Kazakların kayıpları daha ağır olmuştu.[291] Nitekim 1641 kuşatması sırasında ağır kayıplar veren Kazakların bir kısmı ilerleyen süreçte Azak'ı terk ederek Kazak Kafkasya içlerine dağılmıştı.

1641 kuşatmasından sonra Osmanlı güçlerine karşı uzun süre dayanamayacağını anlayan Kazaklar Rus kuvvetleri tarafından desteklenmek istiyor ve kaleyi Ruslara teslim ederek bölgede özerk bir şekilde hâkimiyetlerini sürdürmek istiyorlardı. Fakat güney sınırlarından ve kurdukları savunma hatlarından oldukça uzakta olan bu bölgenin zaten kontrol edilemeyeceğinin farkında olan Ruslar Osmanlı ordusu ile de savaşmak istemiyor Osmanlı gücünden çekiniyordu. Bu sebeple Kazaklara kaleyi boşaltmalarını emreden Ruslar Ocak 1642'de Azak'a gönderdikleri haberci ile yaklaşmakta olan 30.000 kişilik Osmanlı 100.000 kişilik Kırım ordusuna karşı Kazakları koruyamayacaklarını bildirdiler. Bu sırada Sultanzade Mehmed Paşa komutasında yaklaşan Osmanlı ordusu ve onu taşıyan Osmanlı donanması Kefe Beylerbeyi İslam Paşa ve Kırım Hanı Mehmed Giray'ın birlikleri ile birleşmişti. İki koldan Azak'a ilerleyen birlikleri haber alan Don Kazakları zaten tahrip olmuş bir kaleyi koruyamayacaklarını anlayarak kaleyi temellerine kadar yıkıp Azak yakınlarında yer

[290] Sinan Yüksel, ''Don Kazaklarının Azak'ı İşgalleri (1637-1642)''., s. 217

[291] Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.4., s. 362

alan Don nehri üzerindeki başkentleri Çerkask'a geri çekildiler. Kazakların çekilmesiyle savaşsız bir şekilde Azak'a hâkim olan Osmanlılar Haziran 1642'de ele geçirdikleri kaleyi yeniden tamir ve tahkim ederek güçlendirdiler. [292] Mehmed Giray ise Güney Rusya topraklarını çok fazla iç bölgelere girmeden yağmalayarak elde ettiği ganimetlerle Kırım'a döndü. İlerleyen aylarda ise bölgedeki Tatar-Osmanlı kuvvetleri Azak yakınlarındaki Kazak kalelerini de ele geçirerek civarı emniyet altına aldı[293] ve bölgedeki 5.000'e yakın Osmanlı esirini kurtardı.[294]

Azak'ın kurtarılmasıyla beraber güney Rusya üzerine düzenledikleri seferlere devam eden Tatarlar 1643 yılında Valuyki önlerinden geçip ilerleyerek Rusya'ya girdiler. Belgorod hattını ormanlık bölgeden aşarak Kozlov yakınlarına gelen Tatarlar, Varonej bölgesinin kuzeyine kadar sokuldular. Ruslar tarafından kuvvetlendirilen sınır kalelerinden dolayı güney Rusya bölgesinde rahatça ilerleyemeyen Tatarlar bölgede yağma faaliyetlerini sürdürseler de Razdorski bölgesinde konuşlanmış Rus askerlerinin taarruzuna uğradılar. Bunun üzerine akınlarını daha ileriye götüremeyen Tatarlar geri dönerek Doğu Ukrayna topraklarına girdiler. Burada da 4.000 kişilik bir Kazak birliğinin taarruzuna uğrayan Tatarlar Ukrayna içlerine sokulamadan sınır bölgeleri yağmalayarak geri dönmek zorunda kaldılar. Mehmed Giray'ın azledildiği 1644 yılının yaz aylarında da yine onun emriyle Kırım'dan çıkan 40.000 kişilik bir Tatar ordusu Ağustos ayına kadar Putivl Rılsk Sevsk bölgelerini yağmalamıştı. Bu bölgeden doğuya ilerleyerek Güney Rusya toprakları yönünde de hareket eden Tatar müfrezeleri Belgorod Yablonov Harkov gibi bölgelerine kadar yağmalarını genişlettiler. Bu

[292] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 153

[293] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 147

[294] Mustafa Naima Efendi, **Naima Tarihi**, C.4, Çev: Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1967., s. 481

yağmalar sırasında Or Kapu Mirzası Togay Bey'in komutası altındaki 20.000 kişilik Tatar birliği Stanislaw Koniecpolski komutasındaki Leh kuvvetleri ile Lehistan sınırında bir savaşa tutuşmuştu. Güçlü ateşli silahlara ve ağır süvarilere sahip Leh kuvvetlerinin Tatarları mağlup etmeleri üzerine Kırımlılar, akını sonlandırmaya ve ele geçirdikleri ganimetlerle beraber bölgeden çekilmeye karar kıldılar.

5.1.2. Kafkasya'daki Kalmuk Taarruzları

Güney Rusya'da askeri harekâtlar bu şekilde devam ederken Kafkasya'da da siyasi karışıklıklar doğmuştu. Zira 1635-36 yılında gerçekleşen büyük Nogay göçünün ve bunun Kafkasya'da oluşturduğu siyasi çalkantılar devam etmekteydi. Bu dönemde Yayık nehri boylarından sonra Kafkasya bozkırlarına da inen Kalmuklar bu bölgede yerleşerek Kafkasya'da meskûn bulunan Çerkesler ve Kabardeylerin üzerine akınlarda bulunmaya başlamışlardı. Bu sebeple tabi bulundukları Mehmed Giray'dan yardım isteyen Kabardeyler, Kalmuk akınlarının önlenmesi için Kırım Kuvvetlerini yardıma çağırdı. Bunun üzerine Mehmed Giray Kırım'dan Sülemiş Mirza komutasındaki bir birliği Kafkasya'ya Kalmuklara karşı yardım isteyen Kabardey Büyük Prensi Alıcıko'ya yardım olarak gönderdi. Bu kuvvetler Kabardey kuvvetleriyle birleşerek yaklaşmakta olan Kalmuk kuvvetlerinin üzerine yürüdü. Terek ırmağı kıyısında 1644 yazında yapılan savaşta Taysı Şah adıyla da meşhur Kalmuk lideri Hö Orluk Han ve oğlu Keresan ağır bir bozguna uğradı.[295] Çatışmalar sırasında Taysı Şah ve oğlu Keresan başta olmak üzere 30.000'e yakın Kalmuk askeri hayatını kaybetti. Bu zaferle beraber kendisine bağlı olup vergi veren Kafkasya Kabilelerinin güvenliğini sağlayan Kırım birlikleri bu zaferle birlikte Kafkasya topraklarda Kırım nüfuzunun da daha sıkı yerleşmesini sağladılar. Zaferden sonra Kabardey toprakları üzerinde Kuma Nehri

[295] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 155

kıyısında Camii ve Hamam inşa ettiren Kırımlılar bu bölgelere Kırım kökenli devlet görevlileri atayıp Hutbeleri Osmanlı Padişahı ve Kırım Hanı adına okutmaya başladılar. Bu sayede bölge halkları arasında İslamiyet'in yayılmasını sağlayan Kırımlılar Kafkasya'da daha etkin bir güç haline geldiler. [296]

5.1.2. Jane Çerkesleri Arasında Yaşanan Taht Kavgası ve Mehmed Giray'ın Azli (1644)

Kalmuklara karşı kazanılan zafere rağmen Kafkasya'daki kabileler kendi aralarında siyasi çekişmelere devam ediyordu. Bu sebeple Kafkasya'da siyasi istikrar tam olarak sağlanamamıştı. Mehmed Giray döneminin sonlarına doğru Sultan I.Ahmed döneminde Jane Çerkesleri beyi olarak tayin edilen uzunca bir zamandır Jane Çerkesleri arasında Osmanlı onayıyla bey olarak hüküm süren Kanbulat Bey ve kardeşi Antinok arasında siyasi çekişmeler baş göstermişti. Kırım Hanı Mehmed Giray ve Kefe Beylerbeyi İslam Paşa'dan destek alan Antinok kuvvetleriyle Kanbulat'ın üzerine yürümüş ve onu mağlup ederek Jane Çerkesleri'nin beyi olma ünvanını ele geçirmişti. Azak Kalesi'ne kaçan Kanbulat Bey Azak sancakbeyi Siyavuş Paşa'yı aracı kılarak Sultan İbrahim'den yardım istemiştir. Sultan İbrahim tarafından yeniden bey tayin edilen ve onun verdiği kuvvetlerle Jane topraklarına ilerleyen Kanbulat Bey, yeniden idareyi ele geçirerek Jane Beyi olmuştur. Sultan İbrahim, bilgisi dışında Osmanlılar tarafından tayin edilen Kanbulat Bey'i azleden Mehmed Giray'ı ve Antinok Bey'e destek veren Kefe Beylerbeyi İslam Paşa'yı suçlu bularak azletmiştir. Mehmed Giray'ın bu hareketini kendi iradesine karşı bir hareket olarak addeden Sultan İbrahim onu azletmekle kalmamış rakibi olan İslam Giray'ı yeni Kırım Hanı olarak tayin etmiştir.

[296] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 157

Ayrıca Kefe Beylerbeyi İslam Paşa'da suçundan dolayı idam edilmiştir. [297] Mehmed Giray'ın azledilmesinde bir diğer sebepte fazlaca şiddetli bir hükümdar olması ve eğlenceye safahata olan düşkünlüğüydü. [298] Ayrıca en büyük destekçisi Kemankeş Mustafa Paşa'nın da vefat etmiş bulunması ve Sefer Gazi'nin İstanbul'da İslam Giray lehine propagandalara başlaması da onun azledilmesinde önemli etmenlerdendi.

5.2. III. İslam Giray Dönemi (1644-1654)

5.2.1. İslam Giray Han'ın Hanzadeliği ve Han Oluşu (1644-1654)

III.İslam Giray, Kırım Hanı Canibek Giray döneminde Canibek Giray'ın bizzat yürüttüğü 1629 tarihli Lehistan seferi sırasında Lehlere esir düşmüş ve yedi yıl orada esir kalmıştı. IV.Murad'ın gayretiyle serbest kalan İslam Giray, Bahadır Giray döneminde Kalgaylık görevini yürüterek Rusya ve Lehistan üzerine düzenlenen akınlara da katılmıştı. Bahadır Giray dönemi sonlarına doğru, İnayet Giray döneminden beri Kantemir Mirza'dan aldıkları güçle Kırım Kabile aristokrasisi arasında önemli bir güç odağı durumuna gelip kazandıkları gücün tesiriyle Hanları ve dayandıkları Şirin Kabilesini tehdit etmeye başlayan Mansuroğulları kabilesi üzerine bir sefer düzenleyen İslam Giray bu kabilenin isyanını bastırmıştı. Uzun yıllar kabileler arası çekişmelere sahne olan Kırım'da İslam Giray'ın bu hareketiyle beraber yeniden sükûnet sağlanabilmişti.[299] Bahadır Giray Han'ın 1641 yılındaki vefatıyla Kırım devlet geleneği

[297] Bilge, A.g.e., s. 154

[298] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (XVI.Yüzyılın Ortalarından XVII.Yüzyıl Sonuna Kadar)**, C.3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011., s. 16

[299] H.İnalcık, **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017., s. 208

gereği Kalgay İslam Giray'ın hanlığa tayini beklenilirken Kemankeş Mustafa Paşa liderliğindeki Osmanlı hükümeti Han seçimine müdahale ederek Mehmed Giray'ın Han olmasını sağlamışlardı. IV.Mehmed Giray'ın Han tayiniyle İslam Giray'ın en yakın adamlarından olan Sefer Gazi, İstanbul'a gelerek İslam Giray'ın Han tayin edilmesi Mehmed Giray'ın azledilmesi için çalışmalarda bulunmaya başlamış Osmanlı Devlet erkanı arasında taraftar toplamaya girişmişti. Bununla beraber Kırım'a Han tayin edilen IV.Mehmed Giray İstanbul'da bulunan Sefer Gazi'nin İslam Giray'ı tahta çıkarmak için bazı devlet adamlarıyla teşrik-i mesai içerisine girdiğinin farkındaydı. Bu sebeple onu bertaraf etmek, kendi tahtını sağlamlaştırmak için elzemdi. Bu durumu İslam Giray ile arası iyi olmayan Veziriazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'ya ileten Mehmed Giray Han, Sefer Gazi'nin Rodos'a sürülmesini sağladı. Bu sayede Mehmed Giray, kısa bir süreliğine de olsa tahtını sağlamlaştırmayı başarmıştı. Fakat Kemankeş Mustafa Paşa'nın birkaç ay sonra Ocak 1644'de azledilip öldürülmesiyle beraber konjonktür yeniden değişti.

Kemankeş Mustafa Paşa'nın idamıyla Sefer Gazi ve İslam Giray en önemli rakibinden kurtulmuş oluyordu. Paşa'nın idamından kısa bir süre sonra İstanbul'a geri gelen ve Sultan İbrahim'in hocası Karabaşzade Hüseyin Efendi ile yakın temaslarda bulunan Sefer Gazi, kendisinin üstün gayreti Mehmed Giray'ın da Jane Çerkesleri ile ilgili yürüttüğü politikalarda yaptığı hatanın da tesiriyle amacına ulaşmış, İslam Giray'ı Haziran 1644'de Kırım Hanı olarak tayin ettirebilmişti.[300] Sultan İbrahim, İslam Giray'ı han tayin ettikten sonra onu huzuruna çağırarak uyarmış ve kardeşi Mehmed Giray gibi başına buyruk hareketlerde bulunmayıp Osmanlıya sadık olmasını tembihlemişti.[301]

[300] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 330

[301] Mustafa Naima Efendi, **Naima Tarihi**, C.2, Çev: Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1967., s. 432

İslam Giray buna karşı Sultan İbrahim'e itaatini arz ederken Veziriazam Sultanzade Mehmed Paşa'ya karşı aynı ihtimamı göstermemiş ve Veziriazam'a isteğinin dışında bile olsa Ruslara karşı savaşacağını söylemiştir.[302] Nitekim Kırım'a ulaşmasıyla beraber başına buyruk politikalar izlemeye başlayan İslam Giray, Mehmed Giray döneminde Jane Çerkeslerinin beyi olması için Antinok beyi destekleyen Gözleve Beyi Süleyman Çelebi'yi idam ettirmiş ve sefere çıkmak için bir ordu hazırlamaya başlamıştı. Yakın çevresine de en güvendiği adamları tayin eden İslam Giray kardeşi Kırım Giray'ı Kalgay, Gazi Giray'ı ise Nureddin tayin etmiş, tahta çıkmasında büyük etkisi olan Sefer Gazi'yi ise Hanağası (Vezir) ilan etmişti.[303] Önemli mevkilere tayinlerini yaparak Kırım'daki siyasi kadroyu belirleyen İslam Giray bir süre sonra Mehmed Giray'ın azledilme sebebi olan Jane Çerkeslerinin taht kavgasıyla da ilgilendi. Sultan İbrahim'e verdiği sözün aksine Osmanlılara muhalif politikalar izlemeye başlayan İslam Giray, Jane Çerkeslerinin taht kavgasında Osmanlıların cephe aldığı Antinok'u destekleyerek onun rakibine galip gelmesini ve yeniden Jane Beyi olmasını sağlamıştı.[304]

5.2.2. İslam Giray Dönemi Rusya Seferleri ve 1646 Azak Kuşatması

1642 yılında Azak kalesinin yeniden elde edilmesine karşın Kazak saldırılarının önü kesilememiş İslam Giray döneminde de sürmüştü. Nitekim 1645 yılında Don nehri üzerinden Azak denizine çıkan 8 Kazak Şaykası Kerç boğazını geçerek Osmanlı ve Kırım topraklarına saldırmış çok sayıda köyü yağmalamıştı. Sefer sırasında Azak'a giden 2 Osmanlı gemisini de ele geçiren Kazaklar, İslam Giray'ın Kazakların hamisi olan Rusya'yı suçlamasına ve onların üzerine ordu yollamasına sebep olmuşlardı. 1645-

[302] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 81

[303] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 332

[304] Smirnov, A.g.e., s. 336

46 kışında İslam Giray'ın emriyle güney Rusya'ya sefer düzenleyen Tatarlar, Nureddin Gazi Giray komutasında Kursk'a girmişler ve bölgeyi büyük ölçüde tahrip ve yağma etmişlerdi.[305] Ardından müfrezelerini doğu Ukrayna topraklarına da dağıtan Tatarlar bölgeden 10 bine yakın Ukraynalı esir elde etmişlerdir. Karşısına büyük bir Rus birliğinin çıkmamasıyla kolaylıkla Leh-Rus sınır bölgelerinde ilerleyen Tatarlar güney Rusya ve güney Lehistan bölgelerini büyük ölçüde yağmalayarak geri çekilmişlerdir. Bu akınlarda alınan büyük ganimetlere rağmen 1635 yılında yaşanan Nogay göçlerinin etkisi ile daha da güneye inen ve Don Donets boylarını neredeyse tamamen Slavlaştıran Don Kazakları, Tatarların bu akınlarda eskiden olduğu gibi Ryazan Tambov Lipetsk gibi bölgelere kadar sokulmasını önlemeyi başarmışlardı. Ayrıca Ruslar'ın sınırda inşa ettikleri yeni kaleler Mehmed ve İslam Giray döneminde yapılan akınların geniş bir sahayı kapsamasına engel olmuş, bu dönemde yapılan akınlar yalnızca güney Rusya'ya düzenlenmiştir. Ukrayna'ya yönelen Tatar akınları da ateşli silahlarla mücehhez Leh orduları ve eskiye nazaran daha teşkilatlı Kazak birlikleri tarafından durdurulmuş, Tatarlar ancak güney ve doğu Ukrayna'yı yağmalayabilmişler eskiden olduğu gibi Kiev yakınlarına kadar sokulamamışlardır. Tatar akınları her ne kadar dar bir sahayı kapsasa da güney Rusya'nın tahrip olması Rusları harekete geçirmiş Osmanlı başkentine bir Rus elçisinin yollanmasına sebep olmuştu.

Bu amaçla Kasım 1645'de İstanbul'a gelerek yeni Çar Aleksey Mihayloviç'in tahta çıkışını bildiren Rus elçisi bir taraftan da İslam Giray'ın Rusya üzerine tertip ettiği seferi Osmanlı hükümetine şikâyet etti. Rus elçisi, Rusların Kazaklara Azak'ı boşalttırdıklarını bu sayede Osmanlıların Azak'a yeniden hâkim olabildiklerini ileri sürerek yapılan seferlerin kendilerine haksızlık olduğunu iddia etti. Osmanlılar ise Don Kazak akınlarının devam ettiğinden bahsederek yapılan akınların bu yüzden

[305] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 83

gerçekleştirildiğini belirtmişler, Rus elçisine Kırım Hanı ile iyi geçinmesini ve haracını ödemeye devam etmesini söylemişlerdir. Kırım ve Osmanlı dış politikalarının örtüştüğü bu dönemde iki devlet de ortak hareket etmeye çalışıyor ve Don Kazaklarını zapt etmesi için Ruslara baskı yapıyorlardı. Bu sırada yeni Rus Çarı Aleksey ile iletişime geçen İslam Giray Han, Kırım'a gönderilmekte olan kürklerin ve vergilerin artırılmasını talep etmiş yapılan akınların Don Kazaklarının saldırılarına misilleme olarak yapıldığını belirtmişti. Ayrıca Kazak akınlarının önlenmediği takdirde daha büyük kuvvetlerle Rusya içlerine ilerleyeceğini belirten İslam Giray, Rus elçisini tehdit etmişti. Fakat tüm uyarılara rağmen Osmanlı topraklarına yapılan saldırılar sona ermemiş hatta gerginlik daha da artmıştı. Nitekim en sonunda Rusya'nın Astrahan Valisi Semen Pojarovich Pojarski 7000 kişilik birliği ile Azak Kalesi'ne ilerlemiş ve şehri 1646 yılının Mayıs ayında kuşatmıştır. Fakat Don Kazaklarından geri alındıktan sonra çok iyi tahkim edilen Azak kalesi Rus saldırısına uzun süre direnmiştir. Bu kuşatma sırasında bazı Çerkes kabilelerini tarafına çeken Ruslar, Kabardey Prensi Alıcıko'yu da yardıma çağırdıysa da o, 1644 yılındaki Kalmuklara karşı kazanılan zaferden beri Kafkasya kabileleri arasında Kırımlıların artan nüfuzundan dolayı Ruslarla anlaşmaya yanaşmadı ve Osmanlı-Tatar devletlerine sadık kaldı. Azak harekâtı sırasında Kabardey Prenslerinden Sunceley'in oğlu Musal komutasında küçük bir birlik Kırım'dan yüz çevirerek Ruslara yardıma gitmişti. Bununla beraber Azak'ı kuşatan Rusların bölge halklarını tarafına çekme gayreti uzun sürmemiş Kırım'dan gelen Tatar birlikleri kazandıkları bu başarılarla Rusların tüm çabalarını boşa çıkarmışlardı. Bölgeye gelen Kırım Hanı'nın kardeşi Gazi Giray yapılan savaşta, Astrahan Valisi'nin komutası altındaki Rus Kazak Çerkes kuvvetleriyle 1636 yılındaki Kafkasya'ya yaptıkları göçten beri bölgede Ruslara hizmet eden Nogay uluslarını mağlup etmiş ve Azak'ı kurtarmıştır. Ruslar, gerçekleştirdikleri bu Azak taarruzuyla aslında doğrudan Osmanlı Devletine saldırmış bulunuyordu. Bu ani saldırıda bozguna uğramalarıyla maneviyatları sarsılan ve işin daha da büyüyerek

Osmanlı Devleti ile büyük bir savaş çıkması ihtimalinden çekinen Ruslar, Azak yenilgilerinden sonra Kırım'a elçi gönderdiler. Çar Aleksey tarafından gönderilen elçi ile Kırım'a birikmiş vergilerini ödemeyi taahhüt eden Ruslar Kırımlıların tüm şartlarını kabul ederek barış imzaladılar.[306] Kırım Hanlığı elde edilen bu başarıyla Rusların 1652 yılına kadar vergilerini düzenli ödemesini sağlamış ve Rus cephesinde barışı sağlamıştı.

Bu barışla İslam Giray, Kırım Mirzalarını Rusya üzerine akın düzenlemekten men etse de Şırın beyi Kutlu Şah Mirza Kırım Hanının iznini almadan kendi askerleriyle Rusya üzerine 1647 yılında bir sefer düzenlemiştir. Ruslar tarafından inşa edilen savunma hattını aşamayan Mirza bu seferinde ancak sınır bölgelerini yağmalayabilmiştir.[307] Kutlu Şah Mirza'nın Kırım'a dönmesiyle beraber elde edilen ganimetlerin paylaşımıyla ilgili Kırım Mirzaları ve Hankulu askerleri arasında bir anlaşmazlık çıkmıştı. Bu karışıklık sırasında Mirzaların tarafını tutan Sefer Gazi Ağa, Hankulu askerlerinin hışmına uğramış Hankulu askerleri ayaklanarak onun idam edilmesini istemişlerdi. Sefer Gazi Ağa idam edilmemek için Bahçesaray'dan Kefe'ye kaçsa da İslam Giray kendine bağlı Mirzaların yardımıyla bu isyanı bastırmış Sefer Gazi'yi de görevine geri getirmişti.[308]

İmzalanan barışa rağmen Rusların üzerine düzenlenen bu sefer ve Jane Çerkeslerine uygulanan politikalar Osmanlı hükümetinin hoşuna gitmemekteydi. Veziriazam Salih Paşa İslam Giray Han'ı bu hareketlerinden dolayı suçlayarak barış halinde olunan Ruslara artık saldırmamasını tembihlemişti. Fakat 1649 yılında Don Kazaklarının Kırım sahillerine gerçekleştirdikleri saldırıların Ruslar tarafından

[306] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 159

[307] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 334

[308] **Gülbün-ü Hanan**., s. 107

durdurulmamasını bahane eden İslam Giray Ruslar üzerine 1650 yılında tekrar bir ordu yollamış ve sınır bölgelerini yağmalatmıştır. İslam Giray Han'ın bu başına buyruk tavırları ilerleyen süreçte daha da ileri bir boyuta doğru evirilmişti. Nitekim o İsmail şehrindeki bir vakfın başına kendi adamının tayin edilmesini istemiş hatta bunun sağlanması için şehrin Osmanlı Kadısını dahi tehdit etmişti.[309] Osmanlı şehri olan İsmail'in iç işlerine bu şekilde karışması normalde Osmanlılar tarafından azledilmesini beraberinde getirecekken Sultan İbrahim'in son yılları ve Sultan IV.Mehmed'in ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü siyasi buhran onun azledilmeden yerini muhafaza etmesini, Kırım'ı adeta bağımsız bir hükümdar gibi yönetmeye devam etmesini beraberinde getirmişti.

İslam Giray'ın ilk yıllarında Ruslarla olduğu kadar Lehistan ile de ilişkiler bozuktu. Lehistan'ın Özü nehri üzerinde Kodak Kalesi inşa etmeleri Kırım ve Osmanlı devletlerinin dikkatini çekmiş taraflar bu durumu Lehistan'ın yağmacı Kazakları destekleyici bir hareketi olarak yorumlayarak tepki göstermişlerdi. Buna karşılık Lehler olası bir yeni Osmanlı ve Tatar akınını önlemek için Sultan İbrahim'e elçiler ve hediyeler göndermişlerdi. Fakat iki tarafın arası 1644 yılından sonra Bucak Tatarlarının Leh topraklarına yaptıkları baskınlarla yeniden bozulmaya başladı. Osmanlıların isteği üzerine kendilerinin Kazakların akınlarına mani olduklarını belirten Leh hükümeti, Bucak Tatarlarının baskınlarının Osmanlılar tarafından önlenmediğini belirtmiş, bu duruma tepki göstermişti. Giderek gerilen Osmanlı Leh ilişkileri 1648 yılında Bogdan Hmelnitski önderliğinde çıkan Kazak isyanı ile bambaşka bir boyut kazanacaktı. Bu

[309] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 350

durum yıllar süren bir savaşın fitilini ateşlemekle kalmayacak Doğu Avrupa'da oluşacak olan yeni bir siyasi konjonktürün de başlangıcını oluşturacaktı. [310]

5.2.3. Özü Kazaklarının Tarihi Serüveni ve 1648 Hmelnitski İsyanına Giden Süreç

Tarih boyunca bir çok Konar göçer kavme ev sahipliği yapmış olan Ukrayna Bozkırları XV.Yüzyıl'dan itibaren oluşmaya başlayan yeni bir kavmi yapılanmaya da şahit olmuştu. Buna göre XV.Yüzyıl'da Lehistan Devleti'nin Lublin birliği antlaşması ile Litvanya ile birleşmesi neticesinde Ukrayna'nın da Lehistan egemenliğine geçmesi yeni bir kavmi yapılanmanın doğmasına sebep olmuştu. Nitekim Katolik olan Lehistanlılar Ukrayna'yı ele geçirdikten sonra bölgenin yerel Ortodoks Ukraynalı halkına baskıda bulunmaya başlamış Cizvit papazları vasıtasıyla bölgeyi katolikleştirmeye çalışmıştı. Bunun üzerine bir de Ukrayna tarım arazilerinin büyük ölçüde Leh soylularına verilmesi ve Leh soyluların Ukraynalı halkı ağır vergilerle bezdirmesi Ukrayna'da büyük bir yoksulluğun doğmasına sebep olmuştu. Bu ağır baskılardan dolayı merkezi Ukrayna'yı terk eden yoksul halk güneydeki bozkırlara gitmeye başlamıştı. Verimli topraklara sahip olan bu bölgede tarım yaparak geçinmeye çalışan halk bu sefer de bölgede yaşayan Yedisan Nogaylarının baskınlarıyla karşılaştılar. Nitekim Uman ve Çigirin şehirlerinin güneyinde yer alan ve bozkır kavimlerinin sahası olarak kabul edilen bu bölgeye inerek köyler kurmaya çalışan Ukraynalılar Nogaylara esir olmaktan kurtulamamışlardır. Yaz mevsiminde bozkırın kuzeyine göç ederek Kazakları avlayan Nogaylar kış mevsiminde güneydeki Özü gibi

[310] Omelijan Pritsak, ''İlk Türk Ukrayna İttifakı (1648)'', **İlmi Araştırmalar Dergisi**, İstanbul, 1999., s. 262

şehirlere gelerek bu esirlerini satmaktaydılar.[311] Bu yoğun esir alım faaliyetleri yüzünden başlarda verimli güney Ukrayna bozkırlarına yerleşemeyen Ukraynalılar kendilerine yerleşim sahası olarak korunaklı bir bölge olması sebebiyle Zaporijya Dnipro arasındaki Zaporog şelalelerini seçmişlerdir. Bu şelalelerdeki adalara ve özellikle Hortisa adasına yerleşen Ukraynalı halklar bu bölgede kendilerine çitlerle çevrilmiş korunaklı alanlar ve köyler inşa etmişler, yaptıkları şaykalar vasıtasıyla Dinyeper nehri üzerinden Karadeniz'e çıkarak Osmanlı Kırım sahillerini vurmaya başlamışlardır. Hiçbir devletin otoritesini tanımadıklarından Kazak olarak adlandırılan bu topluluğa zaman içerisinde Ukrayna'dan Rusya'dan hatta Nogaylardan katılımlar olmuş bu katılımlarla nüfusları artan Kazaklar nehrin doğu ve batı kıyıları boyunca iç Ukrayna bölgesine de ilerlemeye başlamışlardır. Giderek güçlenen ve nüfusları artan Kazaklar Nogaylara kafa tutar hale gelmişler ve onlara ait bozkır sahasını kurdukları köyler vasıtasıyla kolonileştirerek bozkır kavimlerinin yurtlarını daraltmışlardır. Nitekim bu kolonileşme neticesinde XVII.Yüzyıl'ın ilk yarısı boyunca Bug Dinyeper nehri arasındaki yurtlarını Kazaklara kaptıran Nogaylar Çigirin yakınlarından Karadeniz'in 100 kilometre kuzeyine kadar çekilmişlerdi. Özü Bug nehirleri arasındaki bu çekilmeye karşın Bug nehrinin batısındaki toprakları büyük ölçüde muhafaza eden Nogaylar kuzey sınırları olan Balta şehrini Kazak istilasına karşı koruyabilmişlerdi.

Zamanla Ukrayna'dan gelen yeni halklarla daha da güçlenen bu Kazaklar Lehistan'ı da tehdit eder hale gelmişlerdir. Nitekim Stephen Bathory zamanında Lehistan kralının rızası hilafına Akkerman kıyılarını ve Boğdan'ı yağmalayan Kazaklara karşın Lehler bunların bir kısmına maaş vermek suretiyle kendi tarafına çekmeye ve kuzeydeki Kiev Çerginov Poltava Uman gibi şehirlere yerleştirmeye çalışmıştır. Kayıtlı Kazak denilen bu gruplar sayesinde 1621'deki Hotin savaşında

[311] Omelijan Pritsak, ''İlk Türk Ukrayna İttifakı (1648)''., s. 264

başarı sağlayan Lehler Kazakların Ukrayna şehirlerinde giderek artmalarına sebep olmuşlardır.[312] Savaşçılıkları sayesinde yeni bir kültür olarak ortaya çıkan ve Kırımlılara zor zamanlar yaşatan Kazaklar tarihi süreç içerisinde Zaporog Kazakları ve Kayıtlı Kazaklar olarak ikiye ayrılmışlardır. Zaman içerisinde Kazakların giderek güçlendiğini gören Lehler onları sindirmek için Katolikleştirme topraklarına el koyma köleleştirme politikasına devam etmeye çalışmışlarsa da Kazakların şiddetli isyanlarıyla karşılaşmışlardır. Başlarda bu isyanlar Lehler tarafından bastırılsa da[313] 1648 yılında Zaporog Kazaklarından Bogdan Hmelnitski'nin çıkardığı isyan tüm dengeleri değiştirecektir.

5.2.4. 1648 Hmelnitski İsyanı ve Kırımlıların Savaşa Katılması

Nitekim 1648 yılında Lehistan'a isyan eden Bogdan Hmelnitski kısa zamanda tüm Zaporog Kazaklarının lideri konumuna yükselmişti. İlerleyen süreçte Leh hâkimiyetindeki Ukrayna şehirlerine saldırmayı planlayan Hmelnitski bu bölgelerde bulunan Kiev Pereyeslav Korsun gibi şehirlere hâkim olmayı amaçlıyordu. Böylece Kayıtlı Kazakların yaşadıkları bu şehirlerin Kazak halkıyla, Zaporog Kazak halklarını tek bir siyasi çatı altında toplanmış, Ukrayna siyasi birliğini kısa sürede sağlanmış olacaktı. Fakat bu durumun Lehler tarafından kabul edilmeyeceğinin ve üzerine ordu gönderileceğinin farkında olan Hmenlnitski tek başına Lehistan'ın üstün güçleri ile uzun süre mücadele edemeyeceğini düşünerek Rusya'ya elçi göndermiş ve onların himayesine girmek istemişti. Fakat Rusların Lehistan ile büyük bir savaşın içerisine girmek istememeleri üzerine Hmelnitski, İslam Giray Han'a başvurmuş ve ona tabii

[312] Peter Bartl, ''17.Yüzyılda ve 18.Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti Ve Osmanlı İmparatorluğu'', **İlmi Araştırmalar Dergisi**, İstanbul, 1998., s. 48

[313] Yücel Öztürk, Özü'den Tuna'ya Kazaklar, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2004., s. 415

olmak istediğini söyleyerek Tatarların desteğini almak istemişti. Yapılan görüşmeler sonrası Nisan 1648'de oğlu ile beraber Bahçesaray'a gelerek Kırım'a tabii olan Kazaklar, Kırım ordusu ile beraber hareket etmeye yemin etmişlerdir.[314] Tabiiyetini pekiştirmek için oğlu Timofey'i Bahçesaray'da esir bırakan Bogdan Hmelnitski bu sayede Kırım Hanı İslam Giray tarafından destekleneceğin garantisini almıştır. Kısa bir süre sonra İslam Giray'ın emriyle Ukrayna üzerine hanın Kardeşi Kalgay Kerim Giray ve Togay Bey komutasındaki Tatar orduları gönderilmiş, bu ordu Kazakların Lehistan'a karşı yürüttükleri savaşta onlara destek olmuştur. Buna göre Kazak-Tatar ordusu 1648 yazında beraber hareket ederek Lehistan içlerine girmişler ve Leh topraklarını yağmalamaya başlamışlardı. Bu seferde özellikle İslam Giray tarafından bölgeye gönderilen Togay Bey komutasındaki 12.000 kişilik Tatar kuvveti yürütülen savaşlarda Kazaklara yardımcı olmuş ve onlarla beraber Leh birliklerine saldırmıştı. Buna göre Tatar-Kazak kuvvetleri Zaporog Kazaklarının bölgesine giren Leh ordusunu Jovti Vodi bölgesinde mağlup ederek Lehlere karşı büyük bir zafer kazanmışlardır.[315] Müttefikler bu zaferden on iki gün sonra 26 Mayıs 1648'de Korsun'da cereyan eden savaşta da Leh kuvvetlerini dağıtmışlardır. Zaferden sonra Ukrayna içlerine girerek Ukrayna'da Leh hâkimiyetinde kalan Bila Tserkva Kiev ve Volhinya'nın bazı bölgelerini yağmalayan Tatar-Kazak ordusu Lviv'e kadar ilerleyerek Lehistan'ın önemli bölgelerini büyük ölçüde tahrip ettiler.

Elde ettikleri ganimetlerle Kırım'a dönen Tatar ordusuna karşı Osmanlı sadrazamı Hezarpare Ahmed Paşa tepki göstererek sebepsiz yere düzenlenen bu akından hoşnut olmadığını belirtmiştir. Fakat İslam Giray, Sefer düzenlediği Lehlerin aslında ikiyüzlü olduklarını belirterek barış zamanlarında dahi Kazaklar vasıtasıyla Osmanlı

[314] Omelijan Pritsak, ''İlk Türk Ukrayna İttifakı (1648)''., s. 264

[315] Omelijan Pritsak, ''İlk Türk Ukrayna İttifakı (1648)''., s. 265

topraklarına saldırdıklarından Akkerman'a kadar sokulduklarından bahsetmiş, düzenlediği seferlerle Lehistan'ı ve Rusya'yı Osmanlı Devleti'nin tabii devletleri haline getirmeye çalıştığını açıklamıştır.[316] Gösterilen bu gerekçelerle kendisini aklamaya çalışan İslam Giray harekâta devam ederek 1649 yılında tekrar sefere çıkmak üzere hazırlanmaya başladı. Buna göre 1649 baharında yola çıkarak Kazak ordusu ile birleşen Han onlarla beraber Zbrazh'ı kuşattı. Kazaklar kaleyi kuşatırken Tatarlar da Ukrayna ve Leh topraklarını yağmalamaya devam ediyordu. 1648 yılında yaşanan yenilgilerden sonra Lehistan'da büyük seferberlik ilan edilmiş ve bölgeye bizzat Leh Kralı Jan Casimir gelmişti. Onun Ukrayna'ya gelmesiyle kuşatmayı kaldırarak Leh ordusunun üzerine yürüyen Kazaklar Zbrov bölgesine gerçekleştirdikleri savaşta mağlup oldular. Bu bozgun üzerine Kazaklar 18 Ağustos 1649'da Kırımlı müttefiklerinden ayrı olarak Lehlerle Zborowski antlaşmasını imzalayarak yeniden onların tabiiyeti kabul etmek zorunda kaldılar.[317] Kazaklarla barışın sağlanmasından ve onların göstermelik de olsa yeniden tabiiyet altına alınmasından sonra Lehler Tatar kuvvetlerini de Ukrayna'dan çıkartmak ve bölgede yeniden hâkim güç konumuna gelmek istediler. Bir savaş yapılmaksızın Kırımlıları Ukrayna'dan çıkarmak isteyen Lehler onlarla ağır şartlar içeren bir barış imzalamak zorunda kaldılar. Yapılan antlaşmaya göre yaptıkları sefer masraflarına karşılık Tatarlara Ukrayna'da yağma yapabilme hakkını tanıyan Lehler, Tatarların ancak elde edecekleri ganimet ve esirlerden sonra Ukrayna topraklarından çıkabilmesini onaylamak zorunda kaldılar.

Bu barış antlaşmasıyla Tatarlar Ukrayna'daki Leh kuvvetlerinden de önemli ölçüde bir direniş görmeden bölgeyi yağmalamaya ve ganimet elde etmeye başladılar.

---

[316] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (XVI.Yüzyılın Ortalarından XVII.Yüzyıl Sonuna Kadar)**, C.3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011., s. 16

[317] Phılıp Longworth, **The Cossacks**, 1959., s. 140

Kazak müttefiklerinin savaştan çekilerek yeniden Leh tabiiyetine girmesiyle desteksiz kalan Tatarlar yağmalarına Kazak köylerini de eklemeyi ihmal etmediler. Bu akınlar sırasında Mezhiboz Olyka Tuchin Polonne Derazhnya Lutsk Bila Tserkva gibi bölgeleri tahrip eden Tatarları Lehlerden bazı birlikler durdurmaya çalıştı. Buna göre bu yağmaları engelleyebilmek için Kraldan habersiz olarak örgütlenen bazı Leh birlikleri Ukrayna'da belirli bölgelere dağılmış ve etrafı yağmalamakta olan çeşitli Tatar müfrezelerine saldırmıştı. Bu Leh birlikleri dönüş yolunda olan bazı Tatar birliklerini imha etmişse de sefer sırasında olduğu gibi dönüşte de büyük ölçüde başarılı olan Tatarlar, elde ettikleri ganimetlerle beraber Kırım'a dönebilmişlerdi. Bu ganimetler sayesinde uzun yıllar kıtlık çeken Kırım halkı büyük zenginliğe kavuşmuştu. Kırım'da oluşan zenginliğin tesiriyle Bahadır Giray döneminden beri alınan Tamga vergisi kaldırılmış ülke ganimet mallarının ve elde edilen esirlerin satılmasıyla geçinir hale gelmişti. Fakat Kırımlıların bu saldırgan tutumları Osmanlılar tarafından hoş karşılanmamış özellikle Tatarların Leh topraklarını yağmalarken ileri giderek Kazak köylerini de yağmalaması ve hanın Osmanlı Hükümetinden izin almadan Leh topraklarına sefer düzenlemiş olması tepki çekmişti. Fakat bu sırada Hezarpare Ahmed Paşa'nın idam edilmesi ve Sultan İbrahim'in de tahttan indirilmesiyle başlayan iç karışıklıklar Osmanlıları Kırım hanına karşı ciddi bir aksiyon almaktan alıkoymuştu.[318] Son yıllarda Osmanlı otoritesinin zayıflamasının da etkisiyle giderek daha bağımsız hareket eden İslam Giray, Hmelnitski ile beraber Leh kuvvetleri ile savaşmayı ve onları mağlup etmeyi hedefliyordu. Kırım Hanı, bu sayede hem Kazak Hetmanlığının bağımsızlığını sağlamayı hem de alınacak ganimetlerle Kırım Hanlığı'nı ekonomik olarak güçlendirmeyi amaçlıyor, uygun zamanı geldiğinde de Hanlığını Osmanlı Devletinden koparmayı hedefliyordu. İslam Giray bu yolda Hmelnitski'yi kader arkadaşı ve en önemli müttefiki olarak görüyordu. Fakat yağmacı Tatar kabilelerinin

[318] Kollektif, **Türkiye Tarihi 1600-1908**, C.3, Cem Yayınevi, İstanbul, 2013., s. 247

Han tarafından da yeterince denetlenememesiyle Tatarlar 1648 ve 1649 yılı boyunca yapılan seferlerde Kazaklarla da anlaşmazlıklara düşmüşler bazı Tatar birlikleri Leh birliklerinin yanı sıra hanın isteğinin hilafına Kazak köylerini de yağmalamışlardı.[319] Bunun dışında Kral Jan Casimir'e karşı yaşanan bozgun ve sonrasında imzalanan antlaşma ile Kazakların göstermelik de olsa yeniden Leh tabiiyetine girmesi de Kazaklar ile Kırım'ın ittifakını bozan sebeplerdendi. Bununla beraber 1649 yılında Lehlerle imzaladıkları antlaşma ile beraber Kiev de dâhil olmak üzere Zaporog Çerkasi Korsun Uman gibi bölgelerde Lehistan'a karşı özerklik kazanan Kazaklar, oluşan yeni konjonktürde Ukrayna'da yeni bir devlet kurmuş oluyorlardı. Başlangıçta Kazakların isyanı Zaporog bölgesi ile sınırlı kalsa da zamanla büyümüş, isyan süreci neredeyse tüm merkezi Ukrayna'nın Bogdan Hmelnitski'nin eline geçmesine kadar gitmiştir. Böylelikle Ukrayna'da yarı bağımsız yeni bir Ortodoks siyasi yapı oluşmuştu.[320] Bu yapı zaman içerisinde dış ilişkilerini genişletecek ve yalnızca Kırımlılarla bağlantı kurmakla kalmayarak 1650'li yıllardan itibaren Osmanlılarla da ittifak kuracaktır.[321]

Kazaklarla Lehler arasında 1649 yılında imzalanan barıştan sonra Ukrayna'da kısa süreli bir sükûnet sağlansa da bu barış ortamı uzun sürmemiş Kazakların özerkliğini kaldırarak yeniden tüm Ukrayna'ya hâkim olmak isteyen Lehler Ukrayna'ya yeni bir sefer başlatmıştır. Bunun üzerine yeniden Kırım Hanı İslam Giray ile ittifak kurma teşebbüsüne girişen Hmenlnitski Tatarlarla da sınırlı kalmayarak Osmanlılardan da yardım istemiştir. Bunun üzerine Özü Eyaletinden gelen 5.000'e yakın yeniçeri ve on binlerce kişilik Bucak Tatarlarının kuvveti Kırım Hanı'nın kuvvetleri ile de birleşmiş ve Lehistan üzerine gidilmiştir. 30 Mayıs 1651'de Ladyzhyn yakınlarında Hmelnitski'nin

[319] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 192

[320] Vernadsky, **Rusya Tarihi**., s. 125

[321] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.10., s. 212

ordusu ile birleşen Tatarlar, 28 Haziran 1651'de Berestechko'da Leh kuvvetleriyle karşılaştı. Yapılan muharebenin ilk üç gününde Leh taarruzu çok şiddetli olmuş Kırım Kalgayı Kerim Giray ve Kırım Mirzalarından Togay Bey hayatını kaybetmişti. Bu taarruzda ateşli silahların verdiği güçle Kırım ordusuna tüm gücüyle saldıran Lehler Kırım Hanı İslam Giray'ın yakınlarına bir top mermisi isabet etmesine sebep olmuşlar, İslam Giray güçlükle canını kurtarabilmişti. 30 Haziran'daki taarruz sonrası geri çekilen Kırımlılar[322] müttefiki Kazakları yalnız bırakmışlardı. Kazaklar Leh taarruzuna uzun süre direnseler de Tatar desteğinden mahrum kalmalarının da etkisiyle bir müddet sonra Leh kuvvetleri tarafından kuşatılmışlardı. Çembere alınan Kazaklar kuşatılmışlıktan kurtulmak için 10 Temmuz 1651'de bir huruç harekâtı düzenlemişler ve Lehistan ordusunu yararak çemberden çıkabilmişlerdi. Bu sayede Bogdan Hmelnitski İvan Bogun gibi Kazak komutanları az sayıda kuvvetleriyle beraber kurtulabilmiş Kazaklar 30.000 kişilik kayıp vermişlerdi. Kırımlıların aniden geri çekilmesinde savaşın bozguna doğru gittiğini sezmelerinin etkisi olsa da Kazaklar ve Lehler arasında bir denge kurmak istemelerinin de önemli bir rolü vardı. Bu savaş kazanıldığı takdirde Lehistan'a çok ağır bir darbe indirilmiş olacak Kazaklar ise fazla güçlenecekti. Bunu istemeyen ve Kazaklarla Lehler arasındaki güçler dengesini muhafaza ederek iki tarafı birbirine kırdırıp çıkan karışıklıktan da faydalanarak Ukrayna topraklarını yağmalamak isteyen Kırım Hanı İslam Giray, Lehlerle anlaşarak geri çekilmiş ve Kırım ordusunun daha fazla kayıp vermesini önlemişti. Onun böyle davranmasında 1649 yılında Bogdan Hmelnitski'nin aniden Lehlerle anlaşarak İslam Giray'ı terk etmesini unutmamasının da rolü vardı. İslam Giray Han eskisi olduğu kadar Hmelnitski'ye güvenmiyordu. Tatarların geri çekilmesiyle beraber İslam Giray, Volhinya ve Bratslav'a kuvvetlerini

[322] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011., s. 159

göndererek bölgedeki Ukrayna köylerini yağmalattı.[323] Bu saldırılarda etrafa yayılan Tatar müfrezelerinden bir kısmı Leh birliklerine katılarak eski müttefikleri Kazaklara karşı yürütülen taarruzlara da iştirak etmişlerdi. Kazak Hetmanı Bogdan Hmelnitski kuşatılmışlıktan kurtulduktan sonra civar şehirlerden ve Zaporog bölgesinden toplayabildiği kadar kuvvet toplayarak Kırımlıların üzerine birlikler göndermiş bu birlikler Uman yakınlarında karşılaştığı bazı Tatar müfrezelerini mağlup etmiş ve ele geçirdikleri ganimetleri geri almıştır. Daha sonra ilerleyerek Leh kuvvetlerinin yeniden karşısına çıkan Kazaklar Bila Tserkva'da 25 Eylül 1651 de yapılan savaşta Leh kuvvetlerini bozguna uğratamasalar da ilerleyişlerini durdurdular. İki tarafında net bir sonuç elde edemediği muharebede taraflar barış antlaşması imzalamak zorunda kaldılar. İmzalanan antlaşmaya göre Kazak Hetmanlığı'nın toprakları Merkezi Ukrayna'da Kiev ve civarı ile kısıtlanıyor Bila Tserkva ise Lehistan'a bırakılıyordu. Ayrıca Lehistan'a tabi kalacak olan Kazak Hetmanlığı'nın ordusu 20.000 kişi ile sınırlandırılıyordu.[324]

Bila Tserkva'da kendi lehlerine olmayan bir antlaşma imzalayan Kazaklar Ukrayna'da antlaşma öncesi eski sınırlarına geri dönmek ve kaybedilen topraklara yeniden hâkim olmak istiyorlardı. Fakat birliklerinin çoğu düzensiz askerlerden oluşan Kazaklar bunu gerçekleştirmek için gerekli büyük güçlü orduya sahip değillerdi. Kendi birlikleri güçlü Lehistan ordusuna karşı yeterli gelmiyordu. Bu amaçla bir sene önce kendisini yüz üstü bırakarak savaş meydanından çekilen İslam Giray'a yeniden ittifak teklifinde bulunan Hmelnitski bir taraftan da Osmanlı Hükümeti ile temasa geçerek destek birlikler gönderilmesini istedi. Nitekim 1652 yılında Eflak Beyi'nin kızı ile evlenen Hmelnitski Osmanlılarla da bu bey vasıtasıyla bir ilişki kurmuş ve Osmanlı padişahına tabiiyetini arz etmişti. Osmanlılar da İslam Giray ile iletişime geçerek ondan

[323] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 196

[324] Longworth, **The Cossacks**., s. 149

Hmelnitski'ye destek vermesini istemişti.[325] Kazakların teklifini ve Osmanlı emrini Ukrayna'yı yağmalama fırsatı olarak görüp kabul eden İslam Giray, bölgeye Nureddin Adil Giray komutasında birlikler yolladı. Nureddin'in komutasındaki 20.000 kişilik bir ordu ile desteklenen Hmelnitski 2 Haziran 1652'de Botoga savaşında Lehlerle karşılaştı. 30.000 kişilik Kazak ve 15.000 kişilik Tatar ordusu Martin Kalinovski komutasındaki 20.000 kişilik Leh ordusunu mağlup etti. Savaşta Komutan Kalinovski başta olmak üzere sekiz bine yakın asker kaybeden Lehler bölgeden çekildi. Tatarlar da kış mevsiminin gelmesiyle yurtlarına döndüler. Zaferle beraber cesareti artan ve bölgenin savunmasızlığını görüp yeni yağmalar yapmak için sefer hazırlıklarına başlayan Kırım Hanı İslam Giray baharın gelmesiyle beraber 1653'de Or Kapu'dan büyük bir ordu ile çıkarak Ukrayna'ya hareket etti. Bünyesinde Çerkes askerlerini de barındıran Kırım ordusunda Nureddin Adil Giray başta olmak üzere birçok Hanzade ve Mirza da bulunuyordu. Kalgay Gazi Giray'ı Kırım'da muhafız olarak bırakan İslam Giray Ukrayna'ya girerek Volhinya Podolya ve Galiçya'yı yağmaladı. Fakat Leh kralı Jan Casimir'in 30.000 kişilik ordusuyla ilerleyip Zhavanets yakınlarında Kazak - Tatar ordusunu uygunsuz bir vaziyette yakalayarak kuşatması müttefiklerin zor bir durumda kalmasına sebep olmuştu. Kırım Hanı İslam Giray ordusunun imha edilmemesi için Lehlerle gizli bir müzakereye girişti. Yapılan müzakereler sonucu yılda 100.000 Zloti vergi almak karşılığında Lehlerle barış imzalayan İslam Giray ordusunu geri çekerek Kırım'a döndü. Böylece bir kez daha müttefiki Kırımlılar tarafından yüz üstü bırakılan Kazaklar çok zor bir durumda kalmışlar ve Lehlerin taleplerini kabul ederek Bila Tserkva antlaşmasını onaylamak zorunda kalmışlardı. Böylece 15 Aralık 1653'de yapılan antlaşma[326] ile savaştan önceki sınırlara dönen Kazaklar sadece Kiev ve çevresini elinde tutabilmişler ve Leh tabiiyetini de kabul etmek zorunda kalmışlardı.

[325] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 336

[326] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 345

Geri çekilen Tatarlar ise Volhinya başta olmak üzere Bratslav Podolsk gibi Ukrayna'nın en verimli bölgelerini yağmalamışlar Kazak köylerini dahi büyük ölçüde tahrip etmişlerdi.

Bogdan Hmelnitski, Zhavanets savaşında Kırımlılar tarafından bir kez daha tarafından yalnız bırakılmanın tesiriyle artık Kırım Hanlığı ile kurduğu bağları kopardı. Bunun üzerine Lehistan ile yürüttüğü mücadele de Rusya ile ilişki kurmaya ve onların tabiiyetine geçerek ülkesini Lehistan tahakkümünden koparmayı hedefledi. Bu amaçla Hmelnitski Rus Çarlığı ile anlaşarak 1654 tarihli Pereyeslav Antlaşmasını imzaladı ve onlara tabii oldu.[327] Ruslar, Kazakların himaye talep etmesiyle beraber Lehistan'a savaş ilan etmek için yeterli bir sebep elde etmişler, Smolensk ve Ukrayna bölgelerinden Lehistan'a saldırmışlardı. İslam Giray, Kazakların Ruslara tabii olduğu ve doğu Avrupa'da siyasi konjonktürün değiştiği bir ortamda aniden hayatını kaybetmişti. Vefatına oğlunun sünnet düğünü sırasında sırtında çıkan bir şirpençenin sebep olduğu bilinmektedir.

5.3. IV. Mehmed Giray'ın İkinci Hanlığı (1654-1666)

5.3.1. IV. Mehmed Giray'ın Tahta Çıkışı ve Kırım Lehistan İttifakı (1655-1656)

Kardeşi İslam Giray'ın vefatı üzerine Kırım Hanı tayin edilen IV.Mehmed Giray 25 Ağustos 1654 tarihinde İstanbul'a gelmiş Karadeniz'de Kazak gemilerinin oluşturduğu tehditten dolayı deniz yolunu değil kara yolunu kullanarak Kırım'a gitmek

[327] Raisanovsky, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze**., s. 146

zorunda kalmıştı.[328] Kırım yolunda iken kendisini karşılayan Kırım ileri gelenlerinin aralarında siyasi çekişmeler olduğunu gören Mehmed Giray özellikle Kırım'ın önde gelen iki boyundan Mansuroğlu ve Şirin kabilelerini barıştırmaya gayret etti.[329] Nitekim büyük Nogay göçleriyle nüfusunu artıran ve Şirin Kabilesine rakip olarak ortaya çıkan Mansuroğlu Kabilesi Sicivut Kabilesi ile birlikte XVII.Yüzyıl'da Kırım'da en önemli güçlerden biri haline gelmişti. Zira Kıpçak kabilesinin önemini yitirdiği bu yüzyılda güçlenen Mansuroğlu kabilesi yarımadadaki en güç olan Şirin kabilesini tehdit eder hale gelmiştir. Bu durum Kırım'da yüzyıl boyunca büyük karışıklıklara sebep olacak, mezkûr karışıklıklar Kırım Hanları tarafından güçlükle kontrol altına alınabilecektir.

Kırım'da İslam Giray döneminden beri büyük bir nüfuz sahibi olan Hanağası Sefer Gazi'yi yerinde bırakan Mehmed Giray, kardeşi İslam Giray'ın Kalgayı Gazi Giray'ı ve Nureddini Adil Giray'ı da yerlerinde bırakmıştı. Bu şekilde yönetimde büyük bir değişikliğe gitmeyen Mehmed Giray, ilerleyen süreçte Kırım'daki büyük nüfuzu sebebiyle kendi otoritesini gölgeleyen Hanağası Sefer Gazi'yi bir bahane ile görevinden azlettirip idam ettirecektir. Bu sayede İslam Giray döneminin tüm etkilerinden sıyrılan Mehmed Giray Kırım'da kendi iktidarını yeniden inşa edebilecektir.[330] IV.Mehmed Giray'ın tahta çıkmasıyla beraber Osmanlı veziriazamı Tarhoncu Ahmed Paşa onu tebrik etmek için Mehmed Giray'a bir hilat göndermişti. Fakat o da İslam Giray'ın yaptığı gibi veziriazamın buyruğuna uymayarak hilatı giymemişti. Mehmed Giray'ın da bu davranışında zahiri sebep kendisinden kaçan iki kölenin İstanbul'da serbest bırakılması olsa da asıl sebep şüphesiz hanın Osmanlı'dan daha kopuk bir siyasi duruşa sahip olmak istemesiydi. Zira Onun ve selefi İslam Giray'ın bu şekilde

[328] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 350

[329] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 199

[330] **Gülbün-ü Hanan**., s. 109

davranmalarındaki en önemli sebep mezkûr hanların Kırım Hanlığı tarihi içerisinde en güçlü hanlardan olması ve bağımsızlığı hedeflemeleriydi. Nitekim bu Hanlar döneminde Kırım, zaman zaman tabi bulunduğu Osmanlı devleti ile karşı karşıya gelecek ve arada gerginlikler yaşanacaktı. Bu konjonktürde Hanlar, Osmanlı veziri ile denk görülmek istemeyeceklerdi. Özellikle İslam Giray döneminde Osmanlı merkezi otoritesinin zayıflamasıyla beraber Kırım Hanlığı, Osmanlı Devletinden tamamen kopmak için çeşitli ittifaklara girişmiş bu amaçla 1648 yılından itibaren Kazak Hetmanlığı ile de ittifak kurulmuştu. Fakat Kazaklarla anlaşmazlıkların çıkması ve onların Kırımlılar yerine doğrudan Osmanlılara tabi olmak istemesi bu planın başarısız olmasına sebep olmuştu.

Tahta geçtikten sonra dış politikada yeni oluşan Kazak Rus ittifakına karşı Lehistan ile ittifak kuran Mehmed Giray 1654 yılında Podolsk ve Bratslav topraklarına bir ordu göndermişti. Bu ordu Kazak köylerini yağmalayarak Lviv yakınlarına gelmiş fakat burada bir Rus-Kazak birliği tarafından imha edilmişti.[331] Bunun üzerine daha büyük ordularla Ukrayna'ya girmek için hazırlanan Mehmed Giray, Rus ve Leh elçilerine de birer yarlık göndererek iki devletten de haraçlarını aksatmadan göndermelerini istemişti. Rusya'yı ise ayrıca uyaran Mehmed Giray onlardan Kazak Hetmanlığını himaye etmekten vazgeçmelerini istedi. Ayrıca Don Kazaklarının yağmalarının da ne pahasına olursa olsun durdurmasını isteyen Mehmed Giray, bu konuda mazeret kabul etmeyeceğini söyleyerek Rusya'yı savaşla tehdit etmeyi de ihmal etmedi. Buna rağmen hanın Lehistan ile savaşmasını fırsat bilen Don Kazakları 1656 yılında bir kez daha Azak'ı kuşatmışlardı. Bu kuşatmayı püskürten Tatarlar misilleme olarak güney Rusya'ya ve Don Kazak köylerine düzenledikleri akınlara devam ettiler.

[331] Longworth, **The Cossacks**., s. 152

5.3.2. Vıhovski'nin Hetman Olması ve Tatarların Kazaklarla Beraber Rusya ile Savaşması

Ruslar 1654 Pereyeslav antlaşması ile kendi tabiiyetine aldıkları Kazak Hetmanlığını aşamalı olarak ilhak etmek istiyordu. Bu durumu erkenden fark eden Hetman Bogdan Hmelnitski ölümünden kısa bir süre önce Mayıs 1657'de Osmanlılarla temasa geçmeye çalışmış ve onlara tabii olmak istemişti.[332] Hmelnitski bu hareketiyle Osmanlıların siyasi gücünü kullanarak Rusların ülkesinde kurduğu tahakkümü hafifletmeyi hedeflemişti. Osmanlı devletine tabii olduğu takdirde Osmanlı kuvvetlerinin Ukrayna'ya uzak olmasından dolayı üzerinde büyük bir baskı hissetmeyeceğini düşünen Hmelnitski, Osmanlıların 1657 yılında Erdel isyanı ve Venedik savaşı ile uğraşmasından dolayı amacına ulaşamamış ve onlardan mühim bir yardım alamamıştı. Zira Osmanlılar, gelen Kazak elçilerine karşı ılımlı davransalar da onlara Kırım Hanı ile iyi geçinmesini tavsiye etmişler, Kırım Hanına tabii olunmasını hanın emrinden çıkılmamasını öğütlemişlerdi. Hmelnitski'nin 1657 yılındaki ölümü üzerine Kazak Hetmanı olan Vıhovski de selefi gibi ülkesinde artan Rus nüfuzundan rahatsızdı ve bunun önüne geçmek için çabalıyordu. Kazaklar kendilerine karşı ayaklanmadan Hetmanlığı ilhak etmeye hazırlanan Rusya, bunun için Lehistan devleti ile de ittifak kurmuştu. Buna göre 1656'da Vilno'da imzalanan bir ittifak antlaşmasına göre Rusya ve Lehistan Kazak isyancılara karşı ortak hareket etme kararı almışlardı. Ruslar bu ittifaktan da cesaret bularak kısa bir süre sonra Kazak sınırına bir ordu yolladılar. Bu orduya karşı Leh kuvvetlerinden yardım isteyen Vıhovski Kırımlılarla da temasa geçerek Tatarlardan askeri destek istedi. Kırımlıların desteği ile Rus yanlısı Kazaklardan Silka Kazaklarının liderinin ordusunu mağlup eden Vıhovski, Tatarlarla birleşerek Ukrayna'da ilerleyen Rus ordusunun üzerine yürüdü. Kiev önlerinde

[332] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 412

karşılaşan kuvvetler savaşa tutuştular. 1657 yılında yapılan savaşta Kazakları mağlup eden Rus komutan Şeremetev Ukrayna'yı yakıp yıktı.[333] Fakat bu başarıya rağmen Rusya Kazak şehirlerinin çoğunluğunu ele geçirememişti. Nitekim Şeremetev döner dönmez Vıhovski yeniden Ukrayna topraklarına egemen oldu.

Bu sırada Tatarlar yalnızca Ukrayna'da Ruslar ile savaşmıyordu. Nitekim Kuban Tatarlarından bir grupta Ukrayna'da savaşın cereyan ettiği sırada güney Rusya bölgesine girmiş ve bölgeyi yağmalamıştı. Buna göre 1 Eylül 1658 tarihinde birkaç yüz Tatar'dan oluşan bir müfreze Varonej önlerine kadar ilerlemiş ve güney Rusya köylerini yağmalamıştı. Varonej'i aşarak Belgorod hattının kuzeyine sarkmak isteyen Tatarlar Usman şehrinden gelen bir Rus müfrezesi tarafından mağlup edilmişlerdi. Yine 7 Eylül 1658 tarihinde Varonej şehrinin doğusundan Belgorod hattının zayıf bir bölgesinden güney Rusya'ya giren Tatarlar, ilerledikleri sırada köylülerin ve sınır muhafızlarının direnişiyle karşılaşmışlar ancak 20 kadar esir ile geri dönebilmişlerdi.

5.3.3. Rusya'nın Ukrayna'ya İkinci Kez Ordu Göndermesi ve 1659 Konotop Zaferi

Yaşanan bozgun üzerine Tatar desteği ile Rus hâkimiyetinden kurtulamayacağını anlayan Vıhovksi Rusya'ya karşı Lehistan'ı da yanına çekmeyi denemiş bu amaçla onlarla müzakerelere girişmişti. Bu müzakereler sonucunda 16 Eylül 1658 tarihinde imzalanan Hadiach antlaşması imzalanmış Lehistan devletinin Litvanya Lehistan Rutenya gibi parçalara ayrılmasına Vıhovski'nin özerklik kazanmasına karar

[333] Raisanovsky, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze**., s. 224

verilmişti.[334] Bu antlaşma ile Kiev Çerginov Bratslav ve Zaporog bölgelerini egemenliği altına alan Vıhovski özerkliğini hukuken de tescillemişti. Asıl amacı bağımsızlık kazanmak olan Vıhovski Rus tehdidinden kurtulana kadar Lehlere tabi olmayı siyasi çıkarları için daha uygun görmüştü. Kazakların yeniden Leh egemenliğine girmesi üzerine Ruslar Vıhovski'ye karşı 1658 sonbaharında Grigory Romandonovsky ve Prens Trubetskov komutasında bir ordu göndermişlerdi.[335]

30 Ocak 1659'da ise Ukrayna'ya sevk edilen büyük Rus ordusu kısa bir süre sonra Ukrayna sınırına ulaştı. Ruslar, Vıhovski'nin muhaliflerinden Bezpalyi Voronko ve Barabaş gibi Kazakları da yanına alarak Vıhovski'nin ordusunu imha etmek üzere Ukrayna içlerine yürüdü. İlerleyen kuvvetler Vıhovski ve taraftarlarını Romni ve Lokhvitsiya savaşlarında mağlup ettiler. Bu sırada Lehistan'dan hatırı sayılır bir kuvvetin kendisine yardım için gelmekte olduğunu Tatarların da 40.000 kişilik bir orduyla yaklaşmakta olduğunu haber alan Vıhovski Rusların yeniden kendilerine tabi olma çağrısına ret cevabı verdi. Nitekim Kırımlılar kısa bir süre önce Ruslara karşı aldıkları yenilgileri telafi etmek için bizzat Mehmed Giray komutasında harekete geçmişler ve büyük bir ordu ile Ukrayna'ya ilerlemeye başlamışlardı.

Kazandığı zaferlerden sonra doğu Ukrayna'ya gelen Prens Trubetskov Vıhovski'ye tabii olan önemli bir sınır kalesi olan Konotop'u kuşatmaya ve ele geçirmeye karar verdi. Kale'de Vıhovski'ye tabii Hulyantski isimli bir Kazak beyi vardı ve Rusların teslim olma teklifine ret cevap vererek Vıhovksi'ye tabii kalmayı seçmişti.

---

[334] Serhii Plokhy, **Avrupa'nın Kapıları: Ukrayna Tarihi**, Feylesof Yayınları, İstanbul, 2017., s. 82

[335] A.B Şirokad, **Rusların Gözünden 240 yıl Kıran Kırana Osmanlı Rus Savaşları**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009., s. 117

Böylece içinde 4000'e yakın Kazak muhafızı barındıran Konotop kuşatıldı. Kaleyi kuşatan Ruslar 21 Nisan 1659'da umumi taarruza geçseler de kaleyi ele geçiremediler. Bununla beraber motivasyonları artan kaledeki muhafızların Rus ordusuna karşı bazı geceler ansızın huruç harekâtı düzenlemesi Rusların ordugâhlarını şehrin daha uzağına kurmaya zorlamıştı. Bu sırada Vıhovski'nin yardıma çağırdığı Tatar ordusu da bölgeye yaklaşmaktaydı. Sefere çıkan Kırım Hanı Mehmed Giray, Kazakları desteklemek bahanesiyle Rus ordusunu mağlup etmeyi ve onların güçlenmesini önlemeyi amaçlıyordu. Zira Kırımlılar Kazakların da Rusların da fazla güçlenmesini istemiyorlar Doğu Avrupa'daki bölünmüş siyasi yapının muhafaza edilmesini amaçlıyorlardı. Rusya'nın Ukrayna'ya hâkim olmasının Doğu Avrupa'da kurulan güçler dengesini bozacağını düşünen Kırım Hanı Mehmed Giray bu sebeple Vıhovski liderliğindeki Kazak Hetmanlığını desteklemeye karar vermiş ve Vıhovski'nin yardım çağrısıyla 1659 baharında sefere çıkmıştı. Bu seferle hem Rusya mağlup edilerek güçsüzleştirilecek hem de toprakları yağmalanarak mühim ganimet elde edilecekti. Konotop'un kuşatıldığını duyan Mehmed Giray Han 15.000 kişilik bir Tatar birliğini Firaş Bey'in emrinde bölgeye öncü kuvvet olarak gönderdi. Kendisi de arkasından harekete geçerek Ukrayna'ya gelmiş ve Konotop'a doğru harekete geçmişti.[336]

Hetman Vıhovski Tatar kuvvetlerinin desteğini almadan Konotop'u kuşatan Rus ordusuna karşı genel bir saldırıda bulunmak istemiyor sürekli olarak onlara vur kaç saldırısı düzenliyordu. Bu saldırılardan 27 Haziran 1659 tarihinde düzenlenen harekât Rusların ağır kayıplara uğramasına sebep olmuştu. Bu taarruzla Rusların direncini kırmayı amaçlayan Vıhovski büyük taarruz için Tatar ordusunu bekliyordu. Ruslar ise kendilerine saldıran bu Kazak birliğini takip etmek üzere Prens Pozharski ve Grigory Romandonovksi komutasındaki birlikleri harekete geçirmişler ve kendilerine saldıra

[336] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.11., s. 47

Kazakların üzerine göndermişlerdi. Bu sırada Ruslar Vyhovsky ve Tatar ordusunun 28 Haziran 1659'da Podlipnoye köyü yakınlarında birleştiğinden ve kendilerinin de tuzağa çekildiklerinden haberdar değillerdi. 28 Haziran 1659'da başlayan taarruzda Vıhovski kendi üzerine gelen Prens Pozharsky ve beraberindeki Rus-Kazak ordusuna saldırdı. Yapılan savaşta bozguna uğramış gibi geri çekilen Vıhovski Rus ordusunu kendi üzerine çekti. Vıhovksi'nin amacı Rus ordusunu Mehmed Giray'ın bulunduğu mevkiinin yakınlarına kadar çekerek tuzağa düşürmekti. Bu amaçla Ormanlık bölgeye doğru çekilen Vıhovski, Pozharski'nin Tatar ordusunun önlerine kadar ilerlemesini sağladı. İlk olarak Nureddin Adil Giray komutasındaki kuvvetler ile karşılaşan Rus ordusu, Prens Pozharski komutasındaki Rus kuvvetlerinin yanı sıra, Vıhovski'ye Muhalif Kazakların Hetmanı İvan Bespali'nin idaresindeki Kazaklardan ve Zaporog Kazaklarından gelen iki bin kişilik küçük bir birlikten oluşmaktaydı. Yapılan ilk çatışmada Rus komutan Pozharski Tatar ordusunun saldırısını püskürterek onların güney doğu istikametine doğru çekilmelerini sağladı. Fakat Rusların kaçan Tatar ordusunu takip etmek için ormanlık arazinin içlerine doğru ilerlemesi, onların yaklaşan Mehmed Giray komutasındaki büyük Tatar ordusunun tuzağına düşmesini beraberinde getirdi. Kontrolsüzce ilerleyen Rus ordusu aniden Kırım Hanı Mehmed Giray'ın büyük ordusu ile karşılaştı. Bu sebeple savaş tertibatı almaya da fırsat bulamayan Ruslar Kırım Hanı'nın ani saldırısıyla yüzleşti. Tatarlar savaş sonucunda, Atlı okçularının ve arazi avantajının etkisiyle Rus ordusuna üstünlük kurmuş ve Rus ordusunu kesin bir mağlubiyete uğratmıştı.[337] Kırımlıların bu zaferinde Rusları savaşa hazırlıksız yakalanmasının ve Kırım birliklerinin Ruslardan önce savaşın yapıldığı bölgeye yerleşerek tertibat almasının önemli payı olmuştu.

[337] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi.**, s. 437

Savaştan sonra esir alınan Prens Pozharski, Mehmed Giray tarafından idam edildi ve kesik başı Konotop yakınlarındaki Rus komutanı Prens Trubetskov'a gönderilmiştir. Bu savaşla elli bin kişilik kayıp bir o kadar da esir veren Ruslar[338] galip müttefiklere karşı savaş kabiliyetini tamamen yitirmişlerdi. Tatarlar bu savaşta esir aldıkları 30.000'e yakın savaş esirinin çoğunu idam ettirmişti. İdam edilenlerin arasında Rus ordusu için büyük önemi bulunan 60'a yakın subayın da olması Rus komuta heyetinin çoğunun hayatını kaybetmesi anlamına geliyordu.[339] Bozgun haberinin Prens Trubetskov'un ordusuna ulaşmasıyla beraber maneviyatı sarsılan Ruslar Kotonop kuşatmasını tamamen kaldırarak Putivl'e çekilmek için hazırlık yapmışlardı. Fakat 30 Haziran 1659 tarihinde kaleden ansızın çıkan muhafızların huruç harekâtı ve Konotop zaferinden sonra Kale önlerine gelen Kazak-Tatar akıncıların saldırısı Rus ordusunun çekilirken ağır kayıplar vermesine neden olmuştu. Ağır kayıplar veren Rus ordusu ağrılıklarını ve cephanenin çoğunu Konotop yakınlarında bırakmış ve süratle Rusya'ya çekilmeye başlamıştır. 2 Temmuz'da Konotop önlerinden ayrılarak Putivl'e doğru yola çıkan Ruslar yol boyunca galip Vıhovski ve Tatarların vur kaç saldırılarına uğramış bu durum onların kayıplarına arttırmıştır. 4 Temmuz'da güçlükle Putivl'e ulaşan Ruslar, savaş sonucunda ordularının büyük bir kısmını kaybetmişti.[340] Buna karşılık Kazak ve Tatar müttefiklerin toplam kayıpları 10.000'den daha azdı. Savaşın bir diğer sonucu da Belgorod Hattı ve güney Rusya bozkırlarının zayıflamasıydı. Nitekim savaş sonucunda ordularını büyük ölçüde yitiren Ruslar Belgorod hattını savunmakta zorlanmışlar bu zafiyet sayesinde Tatarlar güney Rusya'yı büyük ölçüde yağmalamıştır.

[338] Mustafa Naima Efendi, **Naima Tarihi**, C.4., s. 493

[339] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 81

[340] Vernadsky, **Rusya Tarihi**., s. 193

Tatarların güney Rusya'ya yağma saldırıları önlemek için Putivl'de kalması emredilen Prens Trubetskov mağlup ordusu ile Ağustos 1659 tarihinden itibaren güney Rusya'ya giren Tatarların ve onların yağmalarını engellemeye çalışsa da bunda başarılı olamadı. Nitekim bölgeye giren Tatarlar Elets Tula Livensk Bolkhovsk Novosilsk Varonej Mtsensk Kursk ve bölgelerini yağmaladılar. Moskova'nın güneyine kadar ilerleyen çeşitli Tatar müfrezeleri toplamda 4.674 köyü yağmaladılar ve güney Rusya'dan 25.448 kişiyi esir aldılar. Yapılan yağma seferleri sırasında bizzat hareket eden Mehmed Giray Vıhovski Kazaklarının da yardımıyla Rusya içlerine kadar girerek Yefremov Karpov Bolkhov Usman gibi bölgeleri yağmaladı. Bu yağmalara İvan Kravşenko isminde bir Kazak beyi de 5000 kişilik bir kuvvetiyle Vıhovski'yi temsilen katılmıştı. Tatar yağmaları Rusya'da öyle büyük bir dehşete sebep oldu ki Rus devlet yöneticileri savaş halinde olunan İsveç ile de derhal barıştı ve esirleri iade etti. Ardından Tatarların olası bir Moskova saldırısına karşı şehri tahkim ettiler. Prens Trubetskov'a ise toplayabildiği kuvvetlerle Sevsk ve Putivl arasına mevzilenmesi emredildi.[341] Bu sırada Zaporog Kazaklarından İvan Sirko'nun beraberindeki kuvvetlerle Kırım'a girerek bazı köyleri yağmaladığı haberi Rusya'yı daha büyük felakete uğramaktan kurtarmıştı. Nitekim bu haber üzerine Tatarlar daha da ilerlemekten çekinerek ele geçirdikleri on binlerce esir ve çok sayıda ganimet malıyla Kırım'a döndüler.[342]

[341] A.Ascher, **Kısa Rusya Tarihi**., s. 68

[342] İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.4, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 127

5.3.4. Konotop Zaferi Sonrası Rusya'nın yeniden Ukrayna'ya Hâkim Olması ve Tatarların Rus Seferi

Aslında savaşın başından beri Vıhovski'nin amacı Rusya'yı mağlup ederek Kazak Hetmanlığını bağımsız kılmaktı. Kazakların topraklarını ilhak etmek isteyen Rusya'yı kendi başına topraklarından çıkaramayacağını bildiğinden ilk olarak Lehistan ile daha sonra da Kırım Hanlığı ile ittifak etmişti. Lehistan'ın desteğini alabilmek için 1658 yılında Hadiach'ta onlara çok gevşek bağlarla bağlı olacağı bir tabiiyet antlaşması imzalayan Vıhovski, Bu antlaşmaya göre Poltava Bratslav ve Kiev dâhil Ukrayna topraklarına egemen olacak ve Lehistan meclisinde Litvanyalılarla aynı haklara sahip olacaktı. Neredeyse tüm Kazak şehirlerini ve onların alayları Vıhovsky'i Hetman olarak tanıyacaklar Lehistan, Lehistan Litvanya ve Rutenya olarak üç siyasi bölüm olarak idare edilecekti. Bu antlaşma aynı zamanda Kazaklar'a Kiev'de kendi Ortodoks mezheplerini özgürce yaşayabilme haklarını da veriyordu. Kazaklara bu kadar geniş haklar verilmesi Leh soyluların hoşuna gitmemişse de onlar, Rusların Ukrayna'dan çıkarılması amacıyla Kazaklarla ittifak kurulmasını geçici bir süre için onaylamışlardı. Çünkü Lehler Ruslar'ı Ukrayna'dan tamamen çıkardıktan sonra Kazakların daha kolay sindirileceğini ve Lehistan hâkimiyetinin kabul ettirilebileceğini düşünüyorlardı. Bu sayede Lehler, Tatarlarla beraber 1659 yılındaki Rus ordusunun Ukrayna seferi sırasında Vıhovski'ye destek vermişlerdi.

Konotop savaşı sonrası Ruslar mağlup edilse de tarihi süreç Lehistan'ın ve Vıhovski'nin istediği gibi gelişmemiş Tatarların sefer boyunca gerek güney Rusya gerek Ukrayna topraklarında yaptıkları yağmalar ve tahripkâr hareketler Kazak halkında büyük tepki doğurmuştu. Kazaklar bu yağmaların sorumlusu olarak Vıhovski'yi göstermişler onu Tatar ordusunu Ukrayna'ya çağırmasından dolayı sorumlu tutmuşlardı. Bu huzursuzluk ileriki süreçte daha da ilerlemiş Vıhovski'nin Ukrayna'da hâkim olduğu

Kiev Pereyeslav ve Çerginov voyvodaları Hetman'a muhalif olarak Ruslarla ilişki kurmaya başlamışlardır. Bu durum muhalif Kazakların Ekim 1659'da Kazakların Vıhovksi'ye isyan ederek onu yerinden etmelerine ve Yuri Hmelnitski'yi Hetman olarak tanımalarına sebep olmuştur. Bu gelişmeler üzerine Vıhovski ve tabi olduğu Lehistan devleti, Rusya ve Yuri Hmelnitski'ye karşı cephe almaya başlamıştır. Devrik Hetman Vıhovski tabii bulunduğu Lehistan devletine sığınarak yardım istemiş ve Lehleri Rusya ve Yuri Hmelnitski'ye karşı savaşa kışkırtmıştır. Bunun üzerine Yuri Hmelnitski ve ona tabii Kazakları himaye etmek için Ukrayna'ya giren Rus ordusu üzerine askeri harekât düzenleyen Lehler Vinnitsiya'da yapılan savaşta Ruslara mağlup olarak Ukrayna'daki hâkimiyeti Rusya'ya tabi Yuri Hmelnitski'ye bırakmışlardır.[343] Fakat bu durum da uzun sürmeyecek kısa bir süre sonra Lehistan'ın karşı taarruzuyla beraber Ukrayna yeniden karışacak Lehistan ve Rusya arasında uzun yıllar sürecek bir savaş başlayacaktı. Bu savaş 1667 yılındaki Andrusovo antlaşmasıyla sona erecek Ukrayna'nın, Leh Himayesindeki Sağ Yaka Kazak Hetmanlığı (Dinyeper Nehri'nin batısındaki Ukrayna toprakları) ve Rusya Hâkimiyetindeki Sol Yaka Kazak Hetmanlığı (Dinyeper Nehri'nin doğusundaki Ukrayna toprakları) olarak ikiye ayrılmasıyla sonuçlanacak taraflar Ukrayna'yı paylaşacaktı.[344]

Konotop Zaferi sonrası Ukrayna'nın 1659 sonlarında yeniden Rus hâkimiyetine düşmesiyle Kırım Hanı Mehmed Giray harekete geçmiştir. Buna göre Mehmed Giray, Leh Rus mücadelesinde müttefiki Lehleri ve Vıhovski'yi desteklemek amacıyla Nureddin Murad Giray komutasında 15 bin kişilik bir Tatar ordusunu Ukrayna'ya göndermiştir. Bu ordu Eylül 1660 tarihinde Ukrayna'ya girerek yağmalarda bulunmaya başlamış bunun üzerine Kiev Rus Valisi Vasili Şeremetev ve Kazak Hetmanı Yuri

[343] Longworth, **The Cossacks**., s. 117

[344] Plokhy, **Avrupa'nın Kapıları: Ukrayna Tarihi**., s. 85

Hmelnitski Tatarları durdurmak üzere harekete geçmişlerdir. 8 Eylül 1660'da 15 bin kişilik Leh birliği ile de birleşen Nureddin Murad Giray Jitomir bölgesinde Rusya'ya tabi Hetman Yuri Hmelnitski'nin ordusu ile savaşa tutuşmuştur.[345] 27 Eylül 1660'da Chodnov bölgesinde yapılan savaşta Yuri Hmelnitski ve Şeremetev'in birleşik ordusu bozguna uğratılmış, bu bozgun üzerine Şeremetev Kiev'e kaçarken Yuri Hmelnitski barış istemiştir. 17 Ekim'de taraflar Slobodischenski antlaşmasını imzalayarak savaştan çekildiler. Galip Leh-Kazak-Tatar ittifakı antlaşmadan karlı çıkan taraf olmuştu. İmzalanan barışla beraber Kazaklar yeniden Lehistan'a tabii olarak Ruslarla olan ilişkilerini keseceklerdi. Öte yandan bu antlaşma ile Lehlilerce affedilen Yuri Hmelnitski Vıhovski'nin yerine Lehistan'a tabi yeni Kazak Hetmanı olmuştu. Bu antlaşma ile beraber 1658 sonbaharında imzalanan Hadiach antlaşması böylece bir kez daha onaylanmış oldu ve Kazaklar Tatar desteği sayesinde yeniden Lehistan'a bağlandılar. Tatarlar da bu sefer sayesinde Rusya'ya tabi Kazak bölgelerini yağmalayarak büyük ganimet elde etmişler Rusların Ukrayna'yı ele geçirmesine mani olarak kuvvetler dengesini muhafaza etmişlerdi. İmzalanan barışın ardından 23 Ekim 1660'da Vasily Şeremetev komutasındaki Kiev garnizonu da Leh-Kazak birliklerine teslim oldu.[346] Yapılan antlaşmaya göre Kiev Çerginov Peresyav'dan çekilen Ruslar 300 bin ruble tazminat ödemekle de yükümlü tutuldular. Ülkelerine giden Şeremetev ve Rus kale muhafızları yolda iken yapılan antlaşmaya rağmen bir Tatar müfrezesi tarafından saldırıya uğrayarak esir alındı. Tatarlara teslim olan Şeremetev esaretinin 21 yılını Kırım'da geçirdi. 1682'de fidye ile serbest bırakıldı. Kör ve ağır hasta olarak hayatının geri kalanını geçiren Şeremetev bırakıldıktan altı ay sonra hayatını kaybetti.

[345] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 117

[346] Vernadsky, **Rusya Tarihi**., s. 128

5.3.5. Lehistan'a Muhalif Kazakların Slobodischenski Antlaşmasını Tanımamaları ve Kırımlıların Yeni Rus Seferleri

Kazak Hetmanlığı'nın yeniden Lehistan'a tabii olmasıyla beraber Lehistan'a muhalif Zaporog bölgesi Kazakları buna karşı çıkarak Rusya'ya tabii olduğunu ilan ettiler ve Rutenya valiliği adıyla Rusya'ya bağlandılar. Öte yandan Şeremetev'in esir edilmesinden sonra Pereyeslav ve Çerginov garnizonları Şeremetev''in haksız yere esir alınarak antlaşmanın bozulduğunu ileri sürerek kaleleri Lehler'e teslim etmediler. Bu durum Kırım Hanı Mehmed Giray'ın yeniden Rus seferine hazırlanmasına sebep oldu.[347] Fakat tam bu sırada Erdel'de çıkan hadiseler üzerine o bölgeye de sefer kararı alan Osmanlılar Kırımlılardan destek kuvvet yollanmasını istemişlerdi. Bunun üzerine Kuvvetlerini üç kola ayıran Mehmed Giray Han Nureddin Mirza komutasındaki kuvvetleri Erdel'e yollarken Kalgay Gazi Giray komutasındaki kuvvetleri Or Kapu'da muhafız olarak bırakmış kendisi ise büyük orduyla Vıhovski'nin yerine Kazak Hetmanı olan Yuri Hmelnitski'ye yardım etmek için Ukrayna'ya sefere çıkmıştı. Ukrayna'ya sefere çıkan Kırım Hanı'nın[348] emrinde 80.000 Tatar atlısı ve 2.000 Hankulu Yeniçerisi vardı. Han ile birleşen Yuri Hmelnitski ise 10.000'e yakın Kazak ve 1.000 kişilik Leh kuvvetine malikti. Ortaklaşa hareket eden Kırım-Kazak ordusu 1661 baharında Ukrayna'ya girerek Pereyeslavl ve Çerginov başta olmak üzere Putivl Konotop Okhtyrka Volni gibi Ukrayna'daki Rusya'ya tabi toprakların çoğunu yağmaladı. Sefer boyunca Rusya'ya tabi Ukrayna Kazak Alaylarının topraklarını vuran Han ilerleyen süreçte harekâtını daha da genişleterek güney Rusya topraklarına da girdi ve Yelets'e kadar olan bölgeleri yağmaladı. Ruslar bu yağmalar sırasında yalnızca Usman bölgesine giden küçük bir Tatar müfrezesini püskürtebilirken bunun dışında hiç bir cephede

[347] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 119

[348] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 93

Tatarları durdurmaları mümkün olmadı. Sefer boyunca büyük ganimetler elde eden Mehmed Giray ele geçirdiği çok sayıda esir ile beraber 1661 sonbaharında Kırım'a geri döndü.

Esasen Kırım'a hiçbir şekilde toprak kazandırmayan bu seferler ile Kırımlılar yalnızca ganimet elde etmeyi ve kendilerini ekonomik olarak kalkındırmayı hedefliyorlardı. Nitekim bu sebeple Kırım Hanları tarih boyunca doğu Avrupa'da yaşanan siyasi karışıklıkların devam etmesini istemiş ve hiçbir zaman bölgede bir devletin fazla güçlenmesini benimsememiştir. Zira herhangi bir devletin haddinden fazla güçlenip Doğu Avrupa topraklarını elde ettiği bir senaryoda Kırım Hanlığı bölgeye kolayca akın düzenleyemeyecek ve ganimet elde edemeyecekti. Buna karşılık Doğu Avrupa'daki devletlerin iç mücadelelerle yıprandıkları zamanlarda Tatarlar bölgeye, normalde düzenleyemedikleri kadar büyük akınlar düzenleyebiliyorlar ve Rusya içlerine kadar sokularak büyük ganimet elde ediyorlardı. Nitekim Kazak Hetmanlığı Rusya ve Lehistan mücadeleleri sırasında Tatarlar Yelets'e kadar akınlarını ilerletmişlerdi. Bu akınlarla Tatarlar normalde geçemedikleri Belgorod hattını da geçmişler ve Kazaklara yardım bahanesiyle güney Rusya ve Ukrayna'yı baştanbaşa yağmalamışlardı. Bu durum ekonomilerinde yağmacılığın önemli bir yer tuttuğu Kırımlıların öncelikli hedefleri olan iktisadi kalkınmayı beraberinde getirmiş, Kırımlılar IV.Mehmed Giray döneminde eski zamanlardan çok daha müreffeh bir dönem geçirmişlerdi.[349] Ayrıca herhangi bir devletin fazla güçlenmesi o devletin Kırım Hanlığını askeri olarak da tehdit edebileceği anlamına geliyordu. Bu gibi sebeplerle sürekli olarak Ukrayna'yı bölük bir halde tutmak isteyen Kırım Hanlığının siyasi menfaatleriyle Osmanlıların menfaatleri ilerleyen süreçte zıtlaşacaktır. Zira Ukrayna

[349] Ömer Bıyık, **Kırım'ın İdari Ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600-1774)**, Ötüken Yayınları, Ankara, 2014., s. 47

Kazaklarının Osmanlı Devletinden yardım ve himaye istemesi bu tabiiyeti kabul eden Osmanlıların Kırım Hanlarına Ukrayna'ya saldırmama emrini vermesi sonucunu doğuracak, buna karşılık Kırımlılar da yüzyıllardır akın yaptıkları bu bölgelerin Osmanlı tabiiyetine girmesini istemeyeceklerdir. Bu sebeple Osmanlı hükümeti ve Kırım Hanlarının arası zaman zaman açılacak, Kırım Hanı Adil Giray Han bu meseleden dolayı azledilecekti.[350]

1662 yılında da Tatarlar IV.Mehmed Giray komutasında Ukrayna üzerine sefer düzenlemeye devam etmişlerdi.[351] Bir kez daha bizzat sefere hareket ederek doğu Dinyeper topraklarına gelen Mehmed Giray burada 20.000 kişilik Kazak ve 2.000 kişilik Leh kuvvetine sahip Yuri Hmelnitski'nin kuvvetleriyle birleşti. Konotop yakınlarına gelen Mehmed Giray, Putivl Kursk Rylsk Sevsk Karaçevsk Oryol Gadyach Pereyslav bölgelerini yağmaladı ve ele geçirdiği büyük ganimetlerle Kırım'a döndü. 1663 yılında bir kez daha Dinyeper nehrinin doğusuna girerek bölgeyi yağmalayan Tatarlar bu bölgedeki Leh taraftarı Kazaklarla da birleşerek Mart 1663 tarihinde Kremenchug'a girdiler.[352] Ardından ileri harekâtına devam eden Tatarlar Godyach Luben Glinski gibi bölgeleri yağmaladılar. Aynı yıl güney Rusya'ya giren bir başka Tatar ordusu da Putivl Rylsk ve Karachev bölgelerine yağmaladı. Bu sırada Ukrayna birkaç parçaya bölünmüş haldeydi. Zira Kırımlıların ve Yuri Hmenlnitskinin tüm seferleri ve baskınlarına rağmen Rus taraftarı Kazakları yok etmek mümkün olmuyordu. Tatarların baskınlarıyla Rus taraftarı Kazakların köyleri yağmalansa da Pereyeslavl Çerginov gibi şehirlerin kaleleri alınamadığından Kazakları tamamen sindirmek

[350] **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 661

[351] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 138

[352] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 444

mümkün olmuyordu. Bu kaleleri elde edebilmek için Tatarlardan askeri yardım isteyen Hmelntiski ise Tatarların sadece bölgeyi yağmalamakla ilgilenip Leh taraftarı Kazakların zaferini umursamamasından dolayı kalıcı bir zafer elde edemiyordu. Rus taraftarı Kazaklar ise Yakım Somko'nun liderliğinde örgütlenmeye başlamışlar ve büyük ölçüde Dinyeper Nehri'nin doğusunu kontrol eder hale gelmişlerdi. Dinyeper'in batısı ise Yuri Hmelnitski'nin egemenliğindeki Kazakların elinde kalmıştı.[353] Bu şekilde fiilen bölünen Kazak Hetmanlığı'nın batı kanadı ilerleyen süreçte Sağ Yaka Ukrayna adıyla ön plana çıkarken Rus egemenliğindeki doğu kısmı ise Sol Yaka Ukrayna ismiyle tanınacaktı. Öte yandan Yuri Hmelnitski'nin de Hetmanlığı uzun sürmemiş Pavlo Teterya, 1663 yılında Yuri Hmelntiski'yi yerinden ederek yeni Zaporog ve Sağ Yaka Hetmanı olmuştu. Aynı yıl içerisinde Ruslar tarafından Lehistan ile görüşmekle suçlanan Yakım Somko'da Hetmanlıktan azledilmiş, Ruslar Sol Yaka Hetmanlığına Ivan Bryuhovetski'yi getirmişlerdi.[354] Bu ortam içerisinde tek isteği Ukrayna'nın karışık bir siyasi yapıda kalmasını sağlayarak yağmalarını genişletmek olan Kırımlılar Lehistan ve Rusya devletlerinin barışmaması için elinden geleni yapıyorlardı.

1664 yılında ise Kırım ve Nogay mirzalarından müteşekkil başka bir Tatar ordusu da Leh Kralı Jan Casimir ile birleşerek Rusya himayesindeki Sol Yaka Ukrayna üzerine yürüdü. Leh askerleri Sol Yaka Ukrayna'nın şehir ve kalelerini ele geçirirken Tatarlar da bölgeyi yağmalayıp esir toplamakla meşgul oldular. Yapılan harekâtta Leh müfrezeleri Rylsk ve Karachev'e kadar ilerlediler. Tatarlar ise Bryansk Livensky Valuyki ve Varonej gibi bölgeleri yağmaladılar. Ayrıca Sevksy Putivl Oryol ve Kursk bölgelerindeki köyler de Tatarlarca yağmalanmıştı. Bol miktarda ganimet toplayan Tatarlar 20.000'e yakın esirle beraber Kırım'a döndüler. Tatarlar her yıl düzenledikleri

[353] Longworth, **The Cossacks**., s. 127

[354] Jesse Harasta, **The Cossacks**, 2015., s. 63

bu seferler sayesinde hem Rusların kuvvetlenmesini önlemişler hem de Ruslara vurdukları darbelerle Belgorod hattının kuzeyine sarkarak kuzey Rusya'yı büyük ölçüde yağmalamışlardı.

5.3.6. Tatarların Osmanlı Seferlerine katılımları

1648 yılında Erdel Voyvodası olan II.Györgi Rakoçi bölgesinde kısa zamanda bölgesinde mutlak bir hâkimiyet kurarak Eflak ve Boğdan gibi Osmanlılara tabii voyvodalıkları da tahakkümü altına almıştı. Eflak Voyvodası Konstantin'i ve Boğdan Voyvodası Stefan'ı görevinden ederek bölgeye kendi adamları olan Mihne ve Ghika'yı atayan Rakoçi bu hareketleriyle Osmanlılara karşı isyankâr bir tutum sergilemişti.[355] Lehistan tahtını da ele geçirerek büyük bir imparatorluk kurmak isteyen Rakoçi Lehistan'ın düşmanları olan İsveç ve Rusya ile de iletişime geçmiş bilhassa İsveç'ten Lehistan'a çıkacağı seferle ilgili destek almıştı.

Kendisine bağlı bir devlet olan Erdel Voyvodalığının yine kendisine bağlı Eflak ve Boğdan Voyvodalıklarını izinsiz kendi tabiiyetine almasından rahatsız olan Osmanlı hükümeti Rakoçi'nin Osmanlıdan habersiz bir şekilde İsveç ve Rusya devletleri ile muhaberata geçip Lehistan üzerine yürümeyi planlaması üzerine Erdel Voyvodası Rakoçi'ye karşı cephe aldı. Bu sırada Veziriazam bulunan Köprülü Mehmed Paşa Rakoçi'ye haber göndererek planladığı seferden derhal vazgeçmesini emretti.[356] Fakat Rakoçi gönderdiği elçilerle kendisinin Osmanlı devletine tabii olduğunu yapacağı sefer sonucunda da Lehistan'ı mağlup ederek oranın da kralı olacağını böylece tabii

[355] Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.3., s. 392

[356] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (XVI.Yüzyılın Ortalarından XVII.Yüzyıl Sonuna Kadar)**, C.3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011., s. 29

bulunduğu Osmanlı devletinin sınırlarını genişleteceğini savunarak düzenleyeceği seferi Osmanlılar nezdinde şirin göstermeye çalıştı. Rakoçi bu şekilde kendini savunsa da Osmanlılar onun zaten Eflak Boğdan gibi voyvodalıkların da desteğini aldığını Lehistan'ı da ele geçirirse haddinden fazla güçleneceğini ve Osmanlı tabiiyetinden çıkarak rakip bir devlete dönüşeceğini biliyorlardı. Bu sebeple Köprülü Mehmed Paşa kendi sözünü dinlemeyerek emirlerini sorgulayan Rakoçi'yi asi olarak ilan etti ve Kırım Hanı Mehmed Giray'a derhal Erdel üzerine hareket ederek Erdel Voyvodasını mağlup etmesini ve isyanı sonlandırmasını emretti. Bu haber kendisine ulaşır ulaşmaz hazırlıklara başlayan Mehmed Giray 100.000'i aşkın bir Tatar ordusu ile yola çıktı. Mehmed Giray'ın Erdel üzerine yapılacak seferle ilgili bu kadar istekli olmasının birkaç sebebi vardı. Her şeyden önce 1654 yılında imzalanan Pereyeslav antlaşmasından beri Tatarlar, oluşan Kazak-Rus ittifakına karşı Lehistan devletini destekliyordu. Mehmed Giray, bu hareketiyle hem Kazakları Rusya'dan ayırmaya ve onların fazla güçlenmesini önlemeye çalışıyor Hem de doğu Avrupa devletleri arasındaki siyasi çekişmelerden faydalanarak bölgeyi yağmalayıp milletini zenginleştirmek istiyordu. Mehmed Giray bulunduğu bu konjonktürden dolayı Lehistan'a saldırmak üzere hareket eden Rakoçi ile savaşarak müttefiği Lehistan'ın İsveç Erdel ittifakı tarafından ezilmesini engellemeyi amaçlıyordu. Ayrıca Osmanlı devleti tarafından isyancı olarak addedilen Rakoçi'yi mağlup ederek tabii bulunduğu devletle arasındaki siyasi ilişkileri geliştirmek istiyordu. Bunun dışında Rakoçi'nin mağlup edilmesiyle beraber elde edilecek ganimet de Tatar ordusunu cezbetmekteydi. Bu sebeple derhal harekete geçen Mehmed Giray yolda Leh Kralı Jan Casimir'in 12.000 kişilik kuvveti ile de birleşti. Müttefikler Vistül üzerinde 31 Temmuz 1657'de Rakoçi'nin ordusu ile karşılaştılar.[357] Yapılan savaşta Müttefikler Erdel ordusunu imha ederek Rakoçi'nin az sayıda askerle Erdel'in Avusturya hududundaki bir kaleye kaçmasını sağladılar. Zaferinin ardından Erdel'e giren Mehmed

[357] Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.4., s. 461

Giray, Rakoçi'ye tabii tüm kasabaları ve beldeleri tahrip ederek Erdel'den yüklü miktarda ganimet aldı. Borçkay isimli Voyvoda'yı Osmanlılar adına Erdel Voyvodası yapan Han, büyük ganimetler elde ederek Erdel'den geri çekildi. Zaferinden sonra Mehmed Giray'a 10.000 duka altın veren Osmanlı Devleti Kırımlıların sefer masrafları karşıladı. İsyanın tamamen bastırılması için hana 1657-58 kışını ordusuyla beraber Akkerman'da geçirmesi emredildi.[358] 1658'de ise ordusuyla beraber isyan halinde olan Eflak'a yürüyen Han, Eflak ve Boğdan'a girerek isyanları bastırmış ve bölgeleri yeniden Osmanlı devleti adına ele geçirmişti. Bu başarıların ardından Rakoçi'nin çekildiği kale üzerine gidip onu da esir olarak ele geçirecekken Ukrayna'daki Kazakların Rusya'ya karşı kendisinden yardım istemesiyle seferi sonlandıran Mehmed Giray Kırım'a geri döndü.[359]

Bununla beraber Erdel'de karışıklık bitmemişti. Zira Rakoçi, Mehmed Giray Han çekildikten sonra Borkçay'a saldırarak Kuzey Erdel'i ele geçirmişti. Bunun üzerine sefere çıkan Köprülü Mehmed Paşa 23 Haziran 1658'de beraberindeki Osmanlı ordusu ve önemli miktardaki Tatar Kazak birliği ile Erdel'e girdi. Sefer sırasında Yanova Lugoş ve Şebeş'i ele geçiren Mehmed Paşa ilerleyen süreçte Erdel'in başkenti Erdel Belgrad'ı üzerine yürüdü. Öncü kuvvet olarak gönderilen Tatarların önden bölgeye girmesiyle beraber Erdel Belgradı yağmalanmış kısa bir süre sonra da ele geçirilmiştir. Bu bölgenin ele geçirilmesiyle Borçkay 31 Ağustos 1658'de bir kez daha tahta Erdel tahtına oturtulmuş Osmanlılar tarafından meşru voyvoda olarak tanınmıştır. Bu sırada Anadolu'da kendisine karşı çıkan bir ayaklanmayı bastırmak için seferi yarıda keserek

[358] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 109

[359] Hammer, A.g.e., s. 109

geri dönmek zorunda kalan Köprülü Mehmed Paşa, Budin Beylerbeyi'ni Erdel'deki karışıklıkları bitirmekle vazifelendirmişti.[360]

Köprülü Mehmed Paşa'nın Erdel meselesini tam olarak çözmeden Andolu'da çıkan isyanları bastırmak amacıyla geriye dönmesi Eflak Boğdan ve Erdel Voyvodalıklarında sükûnetin yeniden tesis edilmesi işini akamete uğratmıştı. Nitekim 1659 yılında Eflak Beyi Mihne isyan ederek Eflak'ı eski Boğdan Voyvodası Şerban da ayaklanarak Boğdan'ı ele geçirmişti. Fakat Özü Beylerbeyi Can Arslan Paşa'nın gayretleri ve Tatar kuvvetlerinin de yardımıyla bu isyanlar bir kez daha bastırılmış, bölgelere yeniden Osmanlı himayesindeki Voyvodalar yerleştirilmiştir. Bununla beraber Erdel'de de olaylar durulmamış Köprülü'nün çekilmesiyle harekete geçen Rakoçi Avusturya desteği ile Osmanlılara bağlı Erdel Voyvodasını bir kez daha mağlup etmiş ve Erdel'e tekrar hâkim olmuştur. Bu durum Köprülü Mehmed Paşa'nın bölgeye bıraktığı Budin Beylerbeyi Seydi Ahmed Paşa'yı harekete geçirmiş, Erdel üzerine giden Ali Paşa Rakoçi'yi mağlup ederek onun Varat kalesine kaçmasını sağlamıştır. Aldığı yaraların tesiriyle orada hayatını kaybeden Rakoçi'nin ardından isyanın başına Kemeni Yanoş geçmiştir.[361] Erdel'de cereyan eden bu isyanlar sırasında Avusturyalılardan yardım alan isyancılar Erdel'in birçok bölgesine onların yerleşmelerini de sağlamışlardı. Varat kalesine kadar birçok Erdel kalesi Avusturya askerleri tarafından tahkim edilmişti. Bu sebeple Osmanlılar Rakoçi'nin ölümünden sonra Erdel harekâtına devam ederek Avusturya kuvvetlerinin bulunduğu bölgeleri yeniden ele geçirmeye hatta ilhak etmeye başladılar.

---

[360] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (XVI.Yüzyılın Ortalarından XVII.Yüzyıl Sonuna Kadar)**, C.3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011., s. 32

[361] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (XVI.Yüzyılın Ortalarından XVII.Yüzyıl Sonuna Kadar)**, C.3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011., s. 34

Bu amaçla 1660 yılında Köse Ali Paşa komutasında gerçekleştirilen bir saldırı ile Varat'ı alan Osmanlılar Kemeni Yanoş'un kuvvetlerini de mağlup ederek Erdel Voyvodası Borçkay'ın tahtını sağlamlaştırmasını sağlamışlardı. Fakat Osmanlı-Tatar birliklerinin çekilmesiyle yeniden harekete geçen Kemeni Yanoş, Borçkay'a saldırarak kuvvetlerini mağlup etmiş ve onu öldürmüştü. Bölgedeki hâkimiyetini kalıcı olarak tesis etmesi için Osmanlılar tarafından tanınmak zorunda olduğunu anlayan Kemeni Yanoş Osmanlı Hükümeti ile görüşerek Voyvodalığını tasdik ettirmek istediyse de bu durum kabul edilmemiş bir kez daha Erdel'e giren Osmanlı- Tatar ordusu Kemeni Yanoş'u mağlup ederek bölgeden tamamen çıkartmıştır. Kemeni Yanoş'un mutlak bir şekilde yenilgiye uğratılmasından sonra Erdel tahtına 1661 yılında Boyarlar ve yöre halkı tarafından benimsenen Apafi Mihail'i çıkarılmıştır. Apafi'nin tahta çıkışıyla beraber sükûnete kavuşan Erdel Voyvodalığı 1662 yılında Avusturyalılara sığınan Kemeni Yanoş'un onlardan aldığı kuvvetlerle beraber tekrar Erdel'e gelmesiyle kısa süreliğine bozulsa da Osmanlı ve Tatar kuvvetleri Kemeni Yanoş'u bir kez daha mağlup etmişler ve onu Avusturya'ya kaçmak zorunda bırakmışlardır. Bu son saldırıyla beraber Osmanlılara isyan etmiş bir Voyvodayı açıktan destekleyen ve Erdel'e bol miktarda asker sokarak bölgedeki Osmanlı hâkimiyetini tanımadığını gösteren Avusturya ile Osmanlı Devleti'nin arasındaki ipler kopmuş Osmanlılar Avusturya'ya sefer hazırlıklarına başlamıştır. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın liderliğinde 1663 yılında Avusturya üzerine sefere çıkan Osmanlılar yanlarında Kırım Hanı'nın kuvvetlerini de görmek isteyeceklerdir. Rakoçi isyanının ve onu takip eden yıllardaki huzursuzlukların bastırılmasında önemli rol oynayan Tatarlar gerek Varat kalesi'nin ele geçirilmesinde gerek Köprülü Mehmed Paşa'nın Erdel seferinde büyük askeri rol oynamışlardır.[362] 1657 yılındaki Erdel seferinden sonraki yıllarda düzenlenen Erdel harekâtlarına Kırım Hanları, Ukrayna sorunlarından dolayı doğrudan katılım sağlayamasalar da bölgeye

[362] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.11., s. 55

kendilerine bağlı bulunan Bucak Tatarlarını ve Kırım kuvvetlerini göndermişler, Erdel'deki asi birliklerin mağlup edilmesine katkı sağlamışlar ve bölgeyi geniş çapta yağmalatmışlardı.

5.3.7. Osmanlı Avusturya Savaşı (1663-1664) ve Mehmed Giray'ın Gözden Düşüp Azledilmesi

Avusturyalıların Rakoçi İsyanı sırasında sık sık Erdel'e asker sokması ve asileri müdafaa etmesi isyanın bastırılmasından sonra Avusturya üzerine sefer düzenlenmesine sebep olmuştu. Bu sebeple ordusuyla beraber sefere çıkan Fazıl Ahmed Paşa Kırım Hanı'na sefer masrafları için 10.000 duka altın göndererek onun derhal ordusuyla beraber Macaristan'a gelmesini emretti. Fakat Mehmed Giray, Ukrayna bölgesinde süren savaşlardan dolayı Kırım'dan ayrılarak bölgeye gelemeyeceğini bildirmiş ve Fazıl Ahmed Paşa'nın çağrısına ret cevabı vermişti. Buna karşılık bölgeye en azından bir ordu yollamak suretiyle Fazıl Ahmed Paşa'nın gönlünü almak isteyen Mehmed Giray, oğlu Ahmed Giray komutasındaki önemli bir kuvveti Macaristan'a yollamıştı. Ahmed Giray komutasındaki 80.000 kişilik bu Tatar-Kafkasya ordusu beraberinde Mehmed Giray komutasındaki 20.000 kişilik Kazak askeri kuvvetini de kapsıyordu.[363] Bu Kazaklar Ukrayna'da süren iç savaşlar sırasında Kırımlılara sığınmışlar ve onların tabiiyetine girerek Kardeş Kazağı olarak anılmaya başlanmışlardı.[364] Gelen bu Tatar ordusu Fazıl Ahmed Paşa tarafından öncü kuvvet olarak görevlendirilip Komaron ve Yanıkkale civarına gönderildiler. Bu bölgeleri ve Veszprem'i yağmalayan Tatarlar, Fazıl Ahmed Paşa'nın seferin yönünü Uyvar Kalesi üzerine çevirmesi üzerine Tuna

[363] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 110

[364] Peter Bartl, ''17.Yüzyılda ve 18.Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti Ve Osmanlı İmparatorluğu'', **İlmi Araştırmalar Dergisi**., s. 324

nehrini geçerek akınlarını günümüzün Slovakya bölgesine genişlettiler. 9 Ağustos'ta 1663'de Uyvar önüne gelen Osmanlı ordusu ise 15 Ağustos'ta kaleyi kuşatmıştı.[365] Fazıl Ahmed Paşa Osmanlılar için önemli altın ve gümüş madenlerini barındıran Uyvar bölgesini ele geçirerek hem bölgenin zenginliğinden faydalanmak hem de Tuna Nehri'nin kuzeyinde Yukarı Macar topraklarında önemli bir mevkii elde etmek istiyordu. Bunun için Uyvar kalesini kuşatmış geriden saldırıya uğrama ihtimaline karşılık da Tatarları görevlendirmişti. Bu sırada Avusturyalılar tarafından kuşatılan kaleyi kurtarmak üzere görevlendirilen Monteccolini, idaresindeki 30.000 kişilik bir ordu ile kaleyi kuşatan Osmanlı Ordusu üzerine ilerlemekte idi. Fazıl Ahmed Paşa onları mağlup etmek için 80.000'e yakın Tatar ve Kardeş Kazağından oluşan kuvvetli bir orduya sahip Ahmed Giray'ı görevlendirdi. Ahmed Giray, yaklaşan Avusturya ordusuna ani bir baskın yaparak onları mağlup etti ve böylece Uyvar'ı kuşatan Osmanlıların geriden bir saldırıya uğrama ihtimalini ortadan kaldırdı. Bu sayede rahatlayan Osmanlılar kendileri için önemli bir kale olan Uyvar'ı 15 Eylül 1663 tarihinde ele geçirdiler.[366] Uyvar muhafızlarıyla yapılan teslim antlaşmasına göre muhafızlar Komaron Kalesi'ne çekilebilecekler[367] ve canları Osmanlılarca emniyet altına alınıp Tatarlar tarafından esir edilmelerine müsaade edilmeyecekti.

Avusturya Ordusunu mağlup eden Tatarlar önlerinde kendilerine direnebilecek herhangi bir ordunun kalmayışını da fırsat bilerek harekâtlarına Uyvar'ın ele geçirilmesinden sonra da devam ettiler. Bir kaç kola ayrılarak Avusturya topraklarına giren Tatarlar Bohemya Silezya ve Avusturya topraklarında Batu Han devrinden beri gerçekleştirilen en büyük akını gerçekleştirmişler ve çok fazla sayıda ganimet malı elde

[365] A.Şimşirgil, **Slovakya'da Osmanlılar**, Beylik Yayınları, İstanbul, 2015., s. 61

[366] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 406

[367] A.Şimşirgil, **Slovakya'da Osmanlılar**., s. 63

etmişlerdi.[368] Sefer sırasında alınan ganimetlerle dolup taşan Tatar ve Osmanlı ordugâhında görülmedik bir biçimde bir koyunun fiyatı 15 akçeye bir ineğin fiyatı ise 100 akçeye kadar inmişti. Aynı zamanda sefer sırasında on binlerce kişilik esir de elde eden Tatarlar Moravya Silezya Tiranu Friestadl St.Georgen gibi merkezi Avrupa bölgelerini yağmalanmışlardı.[369] Bu yağmalar sırasında Tatarlar Avrupa'da o kadar geniş bir sahaya yayılmışlardı ki sadece Liechstenstein bölgesinde 32 köy yağmalamışlardı. Eylül 1663'te Nikolsburg Rebensburg Brunn bölgeleri de Tatarlar tarafından yağmalandı. Uyvar'a geri dönüş yolunda Bratislavia Geiersdorf St Georgen bölgelerini de yağmalayan Tatarlar çeşitli milletlerden toplanmış 12.000'i aşkın esir ile Uyvar Kalesi önlerine geri döndüler.[370] Onların yaptıkları akınlar sayesinde rahatlayan Fazıl Ahmed Paşa Uyvar'dan sonra Novigrad ve Leva gibi şehirleri de alarak Batı Slovakya'nın fethini tamamladı. Ardından kışı geçirmek üzere Belgrad'a çekildi. Tatarlar'ın Batı Avusturya ve günümüz Çekya topraklarını yağmaladığı sırada Avusturya'ya bağlı bir bey olan Zirinioğlu da Güney Macaristan'da taarruza geçmiş, Osmanlıların elinde bulunan Zigetvar ve Peçuy'a saldırmıştı. Bunun üzerine Ahmed Giray komutasındaki Tatar Kuvvetleri Uyvar'a dönüşlerinden sonra Fazıl Ahmed Paşa tarafından Zigetvar ve civarını korumakla vazifelendirilmişlerdir. Verilen emir sonrası harekete geçen Ahmed Giray ve Tatar ordusu Kanije Beylerbeyi ile de birleşerek Zirinioğlu'nun hâkim olduğu topraklara girmiştir.[371] Bölgeyi yağmalayan Tatarlar ve Kanije Eyaleti kuvvetleri, Ocak 1664'de Zigetvar'ı kuşatan Zirinioğlu'nun ordusunun üzerine yürüdüler. Bu durumu haber alan Zirinioğlu, Peçuy ve Zigetvar üzerine

[368] Howorth, **History Of The Mongols**, New York, 1968., s. 89

[369] **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 665

[370] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 111

[371] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 409

yolladığı kuvvetleri tamamen geri çekmiş ve Tatar ordusu ile karşılaşmamak için Batı Macaristan'a girmişti.

1663-1664 kışını Belgrad'da geçiren Veziriazam Fazıl Ahmed Paşa bahar mevsiminde batı Macaristan'a doğru tekrar sefere çıktı. Bu sırada Nisan 1664'de Zirinioğlu'nun tekrar harekete geçerek Kanije'yi kuşattığı haberi geldi. Bunun üzerine Fazıl Ahmed Paşa bölgeyi kurtarmak için tekrar Tatar ve Osmanlı kuvvetlerini görevlendirmiş kendisi de arkadan hareket etmişti. Bu sırada üzerine büyük bir Osmanlı-Tatar ordusunun geldiğini öğrenen Avusturya ordusu, kuşatmayı kaldırarak tekrar Batı Macaristan'a çekilmişti. Onların ardından Kanije yakınlarına gelen Osmanlılar yakınlardaki Zerinvar Kalesini ele geçirdiler. Sadrazam'ın sefer planına göre Osmanlı ordusu nihai hedef olarak Yanıkkale'yi seçmişti. Bu yüzden Osmanlı ordusu buradan hareket ederek Yanıkkale yönünde ilerlemeye başladı. Fakat ordunun Raab nehri yakınlarına vardığı sırada Avusturyalı kumandan Montecculini'nin nehrin karşısında bir Avusturya ordusu ile Osmanlı-Tatar ordusunu takip ettiği haberi Osmanlı ordugâhına ulaşmıştı. 1664 yılında Avusturyalılar'ın yoğun gayretiyle oluşturulan ve Osmanlılar üzerine sevk edilen bu ordu 1663'de yaşanan Uyvar bozgununun izlerini silmeyi amaçlıyordu. Nitekim 1663 1664 kışında Avrupa'nın hemen her yerinden Osmanlılara karşı askeri ve mali yardım alan Avusturyalılar Fazıl Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu ile karşılaşmak üzere Batı Macaristan'a gelmişti.[372] Fazıl Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Avusturya ordusu ile karşılaşmak üzere Raab nehrini geçmeye karar verdi ve nehir üzerinde bir köprü kuruldu.[373] Osmanlı öncü birliklerinin köprüyü geçtiği sırada saldırıya geçen Avusturyalılar ilk taarruzda Osmanlı askerleri tarafından püskürtülmüştü. Bunun üzerine ormanlık sahaya çekilen

[372] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.11., s. 63

[373] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 412

Avusturyalıların bir süre ortalıkta görülmemesi üzerine Osmanlı ordusunda rehavet baş gösterdi. Bu nedenle köprüyü geçerken ihtiyatsız davrandılar. Tam bu sırada tekrar saldırıya geçen Avusturya ordusu yaptıkları top ateşi ile nehir üzerinde kurulan köprüyü büyük ölçüde yıktılar. Bunun üzerine Raab nehrinin karşısında kalan az sayıdaki Osmanlı askeri Avusturyalılar tarafından kılıçtan geçirildiler. Yaşanan bu hadise üzerine maneviyatı sarsılan Osmanlılar bir süre aradaki Raab nehrinden dolayı karşı taarruza geçemediler. Bu sırada Avusturyalıların Osmanlılara barış teklifinde bulunması üzerine müzakereye başlayan taraflar 1664 Vasvar Antlaşması'nı imzaladılar. Köprü üzerinde yaşadıkları küçük çaplı bozguna rağmen Osmanlılar, sefer boyunca Uyvar başta olmak üzere Batı Macaristan ve Erdel'de Avusturya'ya ait birçok bölgeyi ele geçirmişler ve savaştan üstün ayrılmışlardı. Bunun dışında Tatar akıncıların sayesinde Avusturya Bohemya Silezya Moravya gibi Kursal Roma German İmparatorluğunun en önemli bölgeleri baştanbaşa yağmalanmış Avusturya'ya büyük zarar verilmişti. İmzalanan barış antlaşması ile Avusturyalıların Erdel'de Rakoçi isyanından beri tuttuğu kaleler yeniden Osmanlıların eline geçmiş Uyvar Levice Novigrad gibi bölgelerin de Osmanlı toprağı olduğu kabul edilmişti. Bir daha Osmanlı toprağı olan Erdel'e saldırmamayı taahhüt eden Avusturyalılar savaş tazminatı ödemeye mahkûm edilmiştir. Barışın imzalanmasıyla Kutsal Roma Germen İmparatorunun antlaşmayı onaylaması arasında geçen süre boyunca da Batı Macaristan topraklarını yağmalamaya devam eden Tatarlar, barışın tam olarak tesis edilmesiyle beraber büyük ganimetlerle Kırım'a dönmüşlerdir.[374]

Savaş boyunca gerek Montecucculi'nin Uyvar'a yaklaşan ordusunun mağlup edilmesinde gerek Uyvar seferi sırasında Güney Macaristan'a saldıran kuvvetlerin mağlup edilmesinde gerekse 1664 yılında yapılan seferlerle Avusturya topraklarının

[374] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 414

yağmalanmasında büyük hizmetleri görülen Tatar kuvvetleri ve Ahmed Giray, sefer boyunca Fazıl Ahmed Paşa tarafından ödüllendirilmiş ve takdir edilmişlerdi. Fakat kazanılan tüm başarılara rağmen Kırım Hanı Mehmed Giray Han'ın bizzat sefere iştirak etmemesine gücenen Fazıl Ahmed Paşa, Kırım Hanı Mehmed Giray'ı gözden çıkarmıştır. Mehmed Giray Han'ın sefere gelmeyişinde gösterdiği mazeret aslında çok da haksız değildi. Zira ülkesinin hemen yanında, Merkezi Ukrayna'nın bu kadar karıştığı karışıklıkların ve yaşanan savaşların Kırım sınırlarına kadar sirayet ettiği bir ortamda hanın tüm kuvvetleriyle Erdel gibi Kırım'a nispeten uzak bir coğrafyaya gelmesi mümkün değildi. O sürüp giden Ukrayna savaşlarında hem sınırlarını korumak istiyor hem de mücadelelerde etkin bir rol oynayarak Doğu Avrupa'daki güçler dengesini muhafaza etmeyi ve bölgeyi yağmalayarak ganimet malı elde etmeyi hedefliyordu. Fakat Osmanlıların Macaristan ve Erdel topraklarındaki başarıları her cepheden üstün tutması hanın gösterdiği mazeretlere rağmen gözden düşmesine sebep olmuştu. Zira bu yıllarda henüz Ukrayna'daki siyasi hadiselerle yeterince ilgilenmeyen ve kendisi için asıl önemli kabul ettiği Macaristan topraklarını ve bu bölgede fetih yapmayı daha çok önemseyen Osmanlı devleti nezdinde Mehmed Giray'ın bu hareketini unutulmayacaktı. Dolayısıyla bu Macar seferi, onun 1666 Haziran'ında azledilmesine kadar giden yeni bir sürecin başlangıcını teşkil etmiş sayılabilirdi.[375] Nitekim kısa bir süre sonra Bucak'taki bazı Nogay kabilelerinin Silistre Eyaleti topraklarına yerleşmek istemeleri Mehmed Giray ve Osmanlı hükümeti arasındaki iplerin tamamen kopmasına neden olmuştu.[376] Buna göre Mehmed Giray'a muhalif olan Bucak Nogaylarından bazı zümreler Silistre Beylerbeyine başvurarak Rumeli'ye yerleşmek suretiyle Osmanlı idaresine geçmek istemişlerdi. Bu durumun Osmanlılar tarafından kabul edilmesi üzerine kendisine bağlı olan ve Kırım Hanlığının asker kaynaklarından birini oluşturan

[375] **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 666

[376] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 357

bu kabilelerin kendi denetiminden çıktığını gören Mehmed Giray buna darılarak harekete geçmişti. 1666 yılında gerçekleştirdiği şok bir saldırı ile bu kabilelere saldıran ve onların önemli bir kısmını kılıçtan geçiren Han Osmanlılarca asi sayıldı. Bu sebeple İstanbul'dan deniz yoluyla Kırım'a gönderilen Adil Giray yeni Kırım Hanı tayin edildi. Mehmed Giray'ın karara direnme ihtimaline karşılık Yedisan Bucak Nogaylarına emir gönderen Osmanlı hükümeti olası bir isyana karşı hazırlıklara girişti. Fakat Mehmed Giray'ın Kırım'da da fazla sevilen bir Han olmaması halk tarafından cimri ve açgözlü olarak nitelendirilmesi[377] onun Osmanlı kararına direnmesine engel olmuştu. Azledildiğini ve Adil Giray'ın Han tayin edildiğini öğrenen Mehmed Giray Kafkasya'ya kaçarak Dağıstan'a Kumukların yanına yerleşti. 1674 yılında Kumuklar arasında yaşarken hayatını kaybetti.[378]

5.4. Adil Giray Dönemi (1666-1671)

5.4.1. Adil Giray Dönemi Ukrayna Hadiseleri

Adil Giray'ın tahta geçtiği sırada Ukrayna'daki siyasi karışıklıklar tüm hızıyla devam ediyordu. Nitekim 1665 yılında Sağ Yaka Ukrayna Hetmanı Pavel Ivanovıch'in tahttan çekilmesiyle onun yerine Hetman olmak için birçok aday ortaya çıkmıştı. Bu durumdan faydalanmak isteyen Rusya Lehistan ve Kırım devletleri bölgede kendi adaylarının Hetman olmasını sağlamaya çalıştılar. Bu adaylardan Kırım desteğini alan Stephan Opara Tatar ordusu ile birleşerek Uman şehrine saldırıp oraya hâkim olmuştu.[379] Daha sonra Kiev'e ilerleyerek tüm Ukrayna'yı almak için de harekete

[377] Smirnov, A.g.e., s. 358

[378] Smirnov, A.g.e., s. 359

[379] Longworth, **The Cossacks**., s. 140

geçmişti. Stephan Opara'nın amacı Kiev'e de hâkim olarak tüm Sağ Yaka Ukrayna Kazaklarına kendisini Hetman olarak tanıtmaktı. Bunu gerçekleştirirken Kırım Hanı'nın askeri desteğine ihtiyaç duyuyor ve onun tarafından Hetman olarak onaylanmak Kırım'a tabii olmak istiyordu. Fakat kendisi ve müttefiki Tatarların tüm çabalarına rağmen Kazaklarca Hetman olarak benimsenmeyen Stephan Opara kendisine yardım etmek üzere Kırım'dan gelen Kamambet Mirza ve Batır Mirza isimli Kırımlı mirzaların tüm gayretlerine rağmen Ukrayna'da yeterli sayıda destekçi bulamadı. Bu sebeple Stephan Opara, Kazaklarca Hetman olarak tanınmadı. Bu sırada Kiev'e hâkim olamayan ve Kazaklarca Hetman olarak benimsenmeyen Opara'ya karşı Petro Doroşenko isimli bir başka Kazak beyi Ukrayna'da yeni bir siyasi güç olarak ortaya çıkmıştı. Kısa süre içerisinde Kazaklarca Hetman olarak seçilen ve benimsenen Doroşenko'ya karşı Tatarlar da Opara'yı desteklemeyi bırakarak Doroşenko'nun tarafını tutmaya başladılar. Tatarların da desteğini alan Petro Doroşenko tüm Kazaklar tarafından Hetman olarak benimsendi ve Sağ Yaka Ukrayna Hetmanı oldu. Doroşenko tahta çıktıktan sonra halkının tepkisini çekmemek için Kırım hanına değil Lehistan kralına bağlılık yemini etse de Tatarlarla da iletişimini ve ittifakını kesmedi. Kırımlılara hediyeler vererek Stephan Opara isimli beyi onlardan teslim aldı ve onu Leh kralına gönderdi bu sayede Sağ Yaka Ukrayna'daki son rakibinden de kurtulmuş oldu.

5.4.2. Doroşenko'nun Osmanlı Himayesine Girmesi ve Tatarların Ukrayna Seferleri

Tahtını sağlamlaştırmak için kısa bir süreliğine de olsa Lehistan'a tabi gibi gözüken Petro Doroşenko gerçekte tam anlamıyla bir Lehistan aleyhtarıydı. Lehlere tabii kalmaktansa Tatar Hanı'na tabii olmayı ve onlarla birlikte Lehlere karşı savaşmayı tercih ediyordu. Bu sebeple 20 Şubat 1666'da Sağ Yaka Ukrayna'da bulunan tüm Lehistan memurlarının ve askerlerini bölgeyi terk etmesini emretti. Aynı anda Kırım'a

haber göndererek askeri olarak da desteklenmek istedi. Kazaklar aslında ilk kez 1657 Yılından sonra İstanbul'a bir elçilik heyeti göndermişler ve doğrudan Osmanlı devletine bağlanmak istemişlerdi.[380] Fakat 1650'li yıllarda Venedik devleti ile savaşta olan Osmanlılar Kazakların 1657 tarihli himaye talebini kabul etseler de Kazaklara yardım için bölgeye sefer düzenleyememişlerdi. Bu sebeple Kazakların himaye edilmesi görevini Kırım Hanı'na veren Osmanlılar uzun yıllar Ukrayna ile aktif olarak ilgilenememişlerdi. Fakat 1666 yılında tekrar İstanbul'a gelen Doroşenko'nun elçisi Osmanlı Hükümeti nezdinde daha farklı karşılanmıştı. Zira bu dönemde Uyvar seferi ile Avusturya'yı mağlup eden ve Çanakkale'deki Venedik ablukasını kırarak Girit'e yardım gönderen Osmanlılar, yürüttükleri savaşları başarıyla tamamlamanın verdiği özgüven ve Köprülüler döneminin getirdiği toparlanma ile Kazak elçilerine askeri destek vaadinde bulunmuşlardı. İçinde bulunduğu konjonktür icabı kuzeyinde olup bitenlere kayıtsız kalmayı bırakan Osmanlılar Doroşenko'nun doğrudan Osmanlı himayesine girdiğini ilan ettiler. Bu sebeple Kırım Hanı Adil Giray'a derhal Hetman Doroşenko'yu desteklemek için sefere çıkması emredildi. Bu sırada Hetman Doroşenko Sol Yaka Ukrayna'yı da Rus egemenliğinden koparark kendi hâkimiyetine çekmek için yoğun çaba sarf etmekteydi. Osmanlı Padişahı IV.Mehmed'in emriyle Ukrayna'ya Hetman Doroşenko'ya yardıma gönderilen Devlet Giray Mamet Giray Selamet Giray gibi kumandanlar idaresindeki 30.000 kişilik Tatar kuvveti ve Hankulu ordusu, 1666 sonbaharında bölgeye gelmiş ve Doroşenko'nun idaresine girmişti.[381] 1 Ekim 1666'da Çehrin'e gelen bu kuvvetler Doroşenko'nun emriyle Sol Yaka Ukrayna topraklarına saldırmak için hazırlanmaya başladılar. Buna göre Selamet Giray komutasındaki Tatarlar Dinyeper Nehri'nin doğusuna girerken Devlet ve Mehmed Giray komutasındaki birlikler Doroşenko'nun yanında kaldılar. Sol Yaka'ya giden 15.000

[380] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 415

[381] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.11., s. 68

kişilik Tatar birliğine Doroşenko'ya tabii Kazaklar da refakat ediyordu. Sol Yaka'ya topraklarına giren Selamet Giray kuvvetleri müfrezelere ayrılarak bölge topraklarını yağmalamaya başladı. Priluk'a kadar ilerleyen Tatarlar Nezhin'i ve Pereyeslav yakınlarını yağmaladılar. Yaptıkları seferle 5.000'e yakın esir elde eden Tatarlar bir müddet sonra Dinyeper'i geçerek Sağ Yaka topraklarına geri döndüler. Nureddin Devlet Giray komutasındaki diğer Tatar ordusu ise Aralık 1666 tarihinde Lehistan'a girdi.[382] 20.000 Kazak 20.000 Tatar komutasında ilerleyen müttefiklerden Devlet Giray ve ordusu Brailov yakınlarında bir Leh birliğini tamamen imha etti. Esir alınan Leh komutanlarını Kırım'a gönderen Devlet Giray Lehleri Letichev'e kadar takip etti. Bu hareketleriyle hem Sol Yaka hem Lehistan topraklarını yağmalayarak Doroşenko'nun Sağ Yaka topraklarındaki egemenliğini güçlendiren Tatarlar, büyük miktarlarda esir ve ganimet de elde etmişlerdi.

Tatar-Doroşenko birlikleri, Lehistan ve Sol Yaka topraklarının yağmalanmasından sonra Sağ Yaka'da bulunan Leh hâkimiyetindeki şehirleri ele geçirmeye öncelik verdiler. Bu amaçla Şubat 1667'de Doroşenko'nun emriyle Bila Tserkva'yı kuşatan müttefikler şehri alamasalar da Ovruch Dubno Lublin Lviv gibi bölgeleri yağmaladılar 40.000 den fazla esir elde eden Tatarlar büyük ganimetle döndüler.[383] Mayıs 1667'de Lehler üzerine ikinci kez sefere çıkmaya hazırlanan Doroşenko'ya Kırım'dan bir kez daha destek kuvvet gönderildi. Bölgeye gelen Batırca Mirza, Volhinya'ya ve Ternopil'e girdi ardından Zbrazh ve Ostrog'u yağmaladı. Bunun arkasından Eylül 1667 tarihinde Kalgay Kerim Giray komutasındaki 20.000 kişilik Tatar kuvveti ve beraberindeki 12 topla mücehhez 3.000 han kulu yeniçerisi de Kazak

[382] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 271

[383] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 454

ülkesine yaklaşan Leh kumandan Sobieski'yi karşılamak üzere Sağ Yaka'ya gelmişti. Tatarların ve Kazakların Leh köylerini yağmaladıkları sırada Sobieski, Kamaniçe Dubno gibi şehirlere asker yolluyor ve buradaki garnizonları güçlendiriyordu. Bir müddet sonra kendisi de Lviv'e geldi. Kalgay'ın üzerine geldiğinin öğrenince Pidhaitsi'e giden Sobieski'ye karşı Kerim Giray çok sayıda Tatar müfrezesini yollayarak Leh ordusunun geçtiği köyleri yağmalattırdı. 4 Ekim 1667'de Lehlerle karşılaşmak üzere Sobieski'nin üzerine harekete geçen Tatarlar, kendilerinin seferde bulunduğu sırada Zaporog Kazaklarının Kırım'a saldırdığını öğrenmişler ve ani bir kararla seferi sonlandırarak Kırım'a dönmeye karar vermişlerdi. [384]

Tatar kuvvetlerinin Sağ Yaka topraklarında Doroşenko ile beraber Leh kuvvetleriyle çarpıştığı bir sırada Zaporog Kazakları Hetmanları Koshevoy önderliğinde Or Kapu'ya saldırmıştı. Ani bir saldırı ile Or Kapu'yu geçerek Kırım'a giren ve Arabat şehrini yağmalayan Kazaklar bu bölgeyi de ele geçirdikten sonra Kırım içlerine girerek Kefe'ye kadar ilerlemişlerdi. 2000'e yakın esir bol miktarda da ganimet elde eden Kazaklar bir müddet sonra Sich'e geri dönmüşlerdi. Bu haberler Ukrayna'daki Kerim Giray'a ulaşınca ana yurdu Kırım'ın tehlikede olduğunu anlayan Tatarlar 16 Ekim 1667'de Lehlerle barışarak çekildiler. Yapılan antlaşmada Lehistan topraklarının Tatar müfrezeler tarafından yağmalanmamasına Lehlerin de Tatarlar her yıl vergilerini vermeye devam etmesine karar verildi. Ardından Kerim Giray'ın arabuluculuğuyla Doroşenko da Sobieski ile ateşkes imzalayarak savaşı sonlandırdı.

Doroşenko, Lehlerle savaşı sonlandırmasına rağmen Sol Yaka ile savaş devam etmekteydi. Bu sebeple o 1668'de İvan Bryuhovetski'e karşı bir saldırı başlattı. Bu saldırıya başlamadan önce Tatar ordusundan da yardım alan Doroşenko 26.000 Tatar ve

[384] Longworth, **The Cossacks**., s. 142

50.000 Kazakla harekete geçerek Moskova'nın Sol Yaka'ya yolladığı Prens Romandonovksi ve beraberindeki Rus ordusu ile mücadeleye girdi. İki taraf 1 Haziran 1668 tarihinde karşı karşıya geldi. Yapılan savaşta Romandonovksi'yi mağlup eden Doroşenko onun Kotelva kuşatmasını durdurarak Akhtyrkaya bölgesine çekilmesine yol açtı. Sağ Yaka Kazaklarının bu başarıları Zaporog Kazaklarınının Hetmanı Sukhovey'i de etkiledi. Sukhovey 1668 yılında Zaporoglar tarafından Hetman olarak seçilmişti. Doroşenko'nun Lehlere karşı yürüttüğü isyanının başarısından etkilenen Sokhovey, Doroşenko'nun siyasi ve askeri olarak destek aldığı Kırım Hanlığı ile yakın ilişkilere girmeyi doğru bulmaktaydı. Zira ona göre Leh tabiiyetinde olmaktansa Kırım Hanlığı himayesine girmek daha avantajlıydı. Bu sebeple Hetman oluşundan kısa bir süre sonra Sich'ten ayrılarak Kırım'a gelen Sukhovey burada Kırım Hanı Adil Giray Han'a tabiiyetini arz etti. Adil Giray Han onun tabiiyetini kabul ederek Zaporog Kazaklarının Kırım himayesinde olduğunu ilan etti.[385] Sukhovey'i askeri olarak da destekleyen Adil Giray Han, onun da Doroşenko gibi Sol Yaka Ukrayna topraklarına girmesini ve bölgeyi yağmalamasını emretti.[386] Tatar kuvvetleriyle de desteklenen Sukhovey, Zaporog ordusu ile beraber harekete geçerek Sol Yaka topraklarına doğru hareket etti. Kısa bir süre sonra Sol Yaka'ya girerek Poltava Lubensky Mirgorodsky gibi bölgeleri yağmalayan Sukhovey, beraberindeki Tatar birlikleriyle beraber çok sayıda esir elde etti. Bu sırada Sukhovey'den bağımsız olarak Sol Yaka'da hareket eden Doroşenko da Sol Yaka Hetmanı Bryuhovetski ile 18 Haziran 1668'de Opishnia'da çarpışmış onu mağlup ederek idam ettirmişti. Onun idamıyla tüm Sol Yaka Ukrayna topraklarını da egemenliği altına alan Doroşenko, bölgeye kendisine bağlı Demyan Mnohohrişni'yi Hetman olarak tayin etmiş ardından başkenti Çehrin'e dönmüştü. Tatar ordularının da

[385] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 456

[386] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 265

desteği ile kazanılan bu zafer sonrası Sol Yaka Ukrayna'yı egemenliği altına alan Doroşenko, Zaporog Kazakları dışında tüm Kazak topraklarına hâkim olmuştu. Fakat bu durum uzun sürmeyecek ve Ukrayna'daki birlik yeniden bozulacaktır. Nitekim Doroşenko'nun birliklerinin Çehrin'e çekilmesinin ardından Sol Yaka'yı Doroşenko adına yönetmekle görevlendirilen Demyan Mnohohrişni, bir Rus ordusunun Sol Yaka'yı geri almak üzere Severya'ya geldiğini haber almasıyla beraber onlarla müzakerelere girmişti. Rusya'ya tabi olmadığı takdirde bu ordu ile savaşmak zorunda kalacağını anlayan Demyan Sol Yaka alay beylerinin de ısrarıyla 17 Aralık 1668'de Rus Çarı Alexei Mihailoviç'e bağlılık yemini etmek zorunda kaldı. Onun bu hareketiyle Sol Yaka Ukrayna toprakları bir kez daha Rus egemenliğine girerken Demyan da Doroşenko'nun tabiyetinden çıkarak Rusya'ya bağlı Sol Yaka Hetmanı olarak göreve başlamıştı.[387]

5.4.3. Tatarların Doroşenko'ya Karşı Sukhovey'i Desteklemesi ve Osmanlı Müdahalesi

Bu sırada Sağ Yaka Ukrayna'nın siyasi konumuyla ilgili de önemli gelişmeler yaşanıyordu. Nitekim Sukhovey'in Kırım Hanı Adil Giray tarafından desteklenerek Sol Yaka topraklarına yollanması Hetman Petro Doroşenko'nun gücenmesine yol açmıştı. Osmanlı Devletine tabi olarak Hetmanlığını güçlü bir devlete dayandırmak isteyen Doroşenko Osmanlılardan aldığı güç sayesinde tüm Kazak topraklarını yeniden tek elde toplamak ve kendi hâkimiyetine sokmak istiyordu. Bunun için İstanbul'a elçi gönderip tabiyetini arz etmişti.[388] Osmanlı hükümeti devam eden Kandiye kuşatmasından dolayı Doroşenko'ya yardım olarak bölgeye güçlü bir ordu gönderemese de Kırım Hanını ona

[387] Vernadsky, **Rusya Tarihi**., s. 147

[388] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 418

yardım etmekle vazifelendirmişti. Kırım kuvvetleri başlangıçta Doroşenko ile beraber hareket ederek onun Bryuhovetski'ye karşı zafer kazanmasını sağladılarsa da Kırım Hanı Adil Giray'ın kendisine sığınan Zaporog Hetmanı Sukhovey'i de desteklemesi Doroşenko'nun Kırım Hanından uzaklaşmasına ve ona karşı cephe almasına yol açtı. Zira Doroşenko tüm Ukrayna'nın Hetmanı olmak istiyor ve kendisinden başkasının desteklenmesinden rahatsız oluyordu. Bu sebeple Çehrin'e döner dönmez Kırım Hanlığı ile bağlantıyı kesti ve başına buyruk hareket etmeye başladı. Doroşenko'nun yaratmak istediği büyük Kazak Hetmanlığına karşı olan ve Ukrayna'nın bölünmüş siyasi yapısının sürmesini isteyen Kırım Hanı Adil Giray aslında Osmanlı Devleti'nin politikalarıyla da zıt düşüyordu.[389] Zira en başından beri Doroşenko'nun desteklenmesini isteyen Osmanlı hükümeti hanın başına buyruk bu tavrına tepki gösterecek ve onu ilerleyen süreçte azledecekti. [390]

Sukhovey'in Kırım Hanının desteğiyle Sol Yaka Ukrayna topraklarını yağmaladığı bir sırada Zaporog Kazakları arasında da Sukhovey'e karşı bir isyan patlak verdi Kırım Hanı'nın buyruğuna girmek istemeyen Zaporog Kazakları İvan Sirko'nun liderliğine girerek Sukhovey'e isyan etmişlerdi. İsyan ile Zaporog Kazaklarının yeni lideri haline gelen İvan Sirko, Petro Doroşenko ile de ittifak kurarak Kırımlılara karşı cephe aldı. Zaporoglardan kovularak Kırım'a sığınan Sukhovey Aralık 1668'de Kalgay'ın da desteğiyle Doroşenko'nun üzerine yürüyerek Sağ Yaka başkenti Çehrin'i kuşattı. Kalgay ve Sukhovey'in düzenlediği iki genel taarruzu da savuşturan Doroşenko Tatarların kuşatmayı kaldırarak çekilmek zorunda kalmalarına yol açmıştı. Geri çekilen Tatar-Sukhovey Kazaklarının ordusunu takip eden Doroşenko ve Zaporog Hetmanı İvan Sirko'nun ordusu Tiasmin nehri üzerinde onları yakaladılar ve mağlup ettiler. Bozgun

[389] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 401

[390] **Gülbün-ü Hanan**., s. 114

üzerine hala Sukhovey'in taraftarı olan Zaporog Kazakları da Sirko'nun tarafına geçti. Taraftarsız kalan Sukhovey az sayıdaki adamıyla ve Kalgay'ın yenik kuvvetleriyle beraber 1669 başlarında Kırım'a çekilmek zorunda kaldı.

Tatarlar, 1668 sonlarında yaşanan bu bozgunlarını telafi etmek ve Doroşenko'ya yeniden boyun eğdirmek için 1669 yılı sefer mevsiminde çok daha büyük bir orduyla harekete geçtiler. Buna göre ordularını ikiye ayıran Tatarlar bir kısım kuvveti güney Rusya'ya ve Sol Yaka Ukrayna üzerine gönderirken diğer orduyu da Sağ Yaka Hetmanı Doroşenko üzerine yolladılar. Sol Yaka'ya giren ordu ilk olarak Harkov bölgesine yöneldi ve burada Valuyki Ostrogozhsk gibi bölgeleri yağmaladı. Sağ Yaka'ya giden ordu ise Sukhovey ile beraber ilerleyerek Zaporoglar bölgesine girdi ve buradaki Kazaklarla mücadeleye girişti. İvan Sirko taraftarı Zaporog Kazaklarıyla girişilen mücadele sonucunda Sukhovey, Tatarların da desteği ile Temmuz 1669 Zaporog başkenti Sich'i ele geçirerek yeniden bölgenin Hetmanı oldu.[391] Burada egemenliğini yeniden kuran Sukhovey, Tatar kuvvetleriyle beraber Doroşenko'nun üzerine yürüdü. Doroşenko gelen kuvvetlere karşı kendini müdafaa etmek istese de başarılı olamayıp Rusava nehrine kadar çekilmek zorunda kaldı. İki koldan Ukrayna içlerine sokulan Tatar ordusu bölgeyi geniş çapta yağmalıyor ve Kazak müfrezelerini mağlup ediyordu. Bu başarılar üzerine Sol Yaka'daki Poltava Mirgorod Lubensky gibi Kazak alayları da Sukhovey'i Hetman olarak tanımaya başladı. Doroşenko'nun arka arkaya uğradığı bozgunlar kendisine bağlı olan Uman Kalnitsky Pavolotsk Korsun Kazak alaylarının da Doroşenko'ya karşı isyan etmesine sebep olmuştu. Bu Kazak Alayları, Doroşenko'nun Ukrayna'daki hâkimiyeti tamamen kaybettiğini ileri sürerek yeni bir Hetman seçmek istediler. Bu amaçla Uman'da yapılan müzakerelerde Mihail Hanenko'yu Hetman olarak seçtiler. Bununla beraber Çehrin Çerkasi ve Bila Tserkva ve Kanev alayları hala

[391] Longworth, **The Cossacks**., s. 143

Doroşenko taraftarıydı. Sol Yaka'da ise bazı Kazak Alayları Tatar baskısıyla Sukhovey'in tarafına geçerken bazıları da Rusya'ya tabi Demyan Mnohohrişni'ye tabi kalmayı sürdürmüştü. Zaporoglar ise çoğunlukla Sukhovey'in idaresine girmişti. Ukrayna paramparça bir haldeydi.[392]

Bu karışıklık içerisinde Hetman Hanenko Sol Yaka Hetmanı Demyan'a bir elçi göndererek Doroşenko'ya karşı yardım ittifak kurmak istedi. Hanenko, kurduğu plana göre onun desteği ile önce Doroeşenko'dan daha sonra da Sağ Yaka'nın önemli bir kısmını Tatar desteği ile işgal eden Sukhovey'den kurtulacak Sağ Yaka'nın tek Hetmanı olacaktı. Demyan'a bu destek karşılığında bazı vaatlerde de bulunmuştu. Bu sırada bir taraftan Hanenko bir taraftan da Sukhovey ile çarpışan Doroşenko Kanev'e yürüyerek öncelikle Hanenko'yu mağlup etmek istedi. Fakat bu şehre ilerlediği sırada Kononti köyü yakınlarında Tatar-Sukhovey ordusu tarafından kuşatıldı. Tatarların taarruza geçeceği bir sırada Doroşenko'nun başına gelenlerden ancak haberdar olan Osmanlıların elçisi Kırım ordugahına gelmiş ve Osmanlı Sultanı IV.Mehmed'in Doroşenko'ya saldırılmamasını emrettiğini bildirmişti. 1669 ortalarında Ukrayna'ya gelen Osmanlı elçisi Doroşenko'nun da yanına uğrayarak Osmanlı Sultanının kendisini desteklediğini bildirmiş ve onu meşru Sağ Yaka Hetmanı olarak gördüğünü belirtmişti.[393] Osmanlı müdahalesiyle Doroşenko'ya saldırmaktan geri duran Tatar atlıları Uman'a ilerleyerek Hanenko'yu mağlup etmek ve bölgeyi yağmalamak isteseler de Umanlıların mukavemetiyle bunu da gerçekleştiremeden Kırım'a döndüler.[394] Onların Kırım'a dönüşüyle Sukhovey'in ele geçirdiği tüm topraklarda eski sahiplerine geçmişti. Zaporog bölgesindeki hâkimiyetini de yeniden İvan Sirko'ya terk eden

[392] Plokhy, **Avrupa'nın Kapıları: Ukrayna Tarihi**., s. 101

[393] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 420

[394] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 267

Sukhovey Kırımlıların Osmanlı emri üzerine çekilmesi üzerine Tatarların desteği ile Ukrayna da ele geçirdiği tüm toprakları kaybetmiş tüm gücünü kaybetmişti.

5.4.4. Kırımlıların Doroşenko'ya Karşı Hanenko'yu desteklemesi ve Adil Giray'ın Politika Değişikliği

1669 sonlarına doğruna oluşan konjonktürde Sağ Yaka'nın merkezi Çehrin'de hala Doroşenko hâkimken Uman'da Hanenko Hetman olarak ortaya çıkmıştı.[395] Dolayısıyla Sağ Yaka Ukrayna ikiye bölünmüştü. Hetman Hanenko ilk zamanlar Rusya'ya tabi Sol Yaka Hetmanı Demyan'dan yardım alarak Doroşenko ile mücadele etmek istese de aradaki mesafenin uzaklığı ve Demyan'ın bağlı bulunduğu Rusya'nın bu yardıma karşı çekimser davranması gibi sebeplerle bunu gerçekleştirememişti. Bunun üzerine Kırım Hanı Adil Giray'a başvurarak ardım isteyen Hetman Hanenko, Doroşenko'yu yenebilmek için bir Tatar ordusunun destek olarak kendisine gönderilmesini istedi. Her zaman sürdürdüğü Ukrayna'nın parçalı siyasi yapıda kalması siyasetine bir kez daha devam eden Kırım Hanı Adil Giray Hanenko'nun isteğini kabul ederek 1670 yılında Sağ Yaka topraklarına bir ordu gönderdi. Bu Tatar ordusunda daha önceden Kırımlılara sığınan Yuri Hmelnitski başta olmak üzere birçok önemli Kazak beyi de bulunmaktaydı. Kırım Hanı'nın kendisi ile savaşan Hanenko'ya bir yardım ordusu gönderdiğini öğrenen Hetman Doroşenko Osmanlılara başvurarak yardım istedi. Silistre Beylerbeyi ve Bucak Tatarlarının ordusuyla desteklenen Doroşenko Steblev bölgesinde Tatar- Hanenko birlikleriyle karşılaştı. Yapılan savaşı kaybeden Doroşenko geri çekilmek zorunda kaldı. Bu sırada Sukhovey'in kısa süren istilasından sonra Zaporog Kazaklarının denetimini yeniden ele geçiren İvan Sirko da Doroşenko'ya

[395] M. Sicker, **The İslamic World İn Decline From The Treaty Of Karlowitz To The Disintegration Of The Ottoman Empire**, 2001., s. 41

destek olmak için bölgeye hareket etmişti. Sirko'nun gelişi üzerine onunla haberleşerek ittifak kuran Doroşenko, bir kez daha Kırım-Hanenko birliklerine saldırdı. Sirko'nun kuvvetlerinin de yardımıyla Doroşenko bu kez Hanenko'yu mağlup etmeyi başardı. Mağlubiyet üzerine Tatar destekçileriyle Uman'a çekilen Hanenko burada da tutunayarak Zaporog Kazaklarının arasına kaçtı. Tatarlarla beraber Ukrayna'ya gelen Yuri Hmelnitski ise Bucak Tatarları tarafından yakalanarak İstanbul'a gönderildi.[396]

Hanenko'nun yaşadığı bu bozgunla beraber Sağ Yaka'daki hâkimiyet Osmanlılara tabii Doroşenko'nun eline geçmişti. Adil Giray'ın daha önce uyarılmasına rağmen bir kez daha Ukrayna'yı bölmek uğruna Doroşenko'ya saldırması ve Hanenko'yu desteklemesi onun Sultan IV.Mehmed'in gözünden düşmesine sebep olmuştu. Sultan Mehmed'in emirleri hilafına yapılan bu seferlerle beraber Kırımlılar Ukrayna'dan bol miktarda ganimet ve esir elde etseler de yaşanan meydan savaşlarıyla ağır kayıplar da vermişlerdi. Veziriazam Fazıl Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun 1669 yılında Kandiye'yi fethetmesi siyasi konjonktürü değiştirmiş, bu durum Venedik ile barış sağlayan Osmanlıların Ukrayna'da yaşanan siyasi hadiselerle daha yakından ilgilenmeye başlamasını sağlamıştı.[397] Yaptığı iki hatadan sonra Osmanlı hükümetiyle daha da fazla arasının bozulmasını istemeyen Adil Giray 1670 yılında Sağ Yaka'ya bir akın seferi düzenlememiş ve birliklerini sadece Dinyeper nehri'nin doğusuna Sol Yaka topraklarına yöneltmişti.[398] Akınların daha dar bir alana yapılması sebebiyle bu yıl yapılan sefer önceki yıllarda gerçekleştirilen seferler gibi on binlerce

---

[396] Peter Bartl, ''17.Yüzyılda ve 18.Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti Ve Osmanlı İmparatorluğu'', **İlmi Araştırmalar Dergisi**., s. 310

[397] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 421

[398] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 458

kişilik Tatar ordusu ile gerçekleştirilmemiş küçük müfrezeler halinde düzenlenen yağma akınları mahiyetinde düzenlenmişti. Buna göre birkaç kola ayrılarak Sol Yaka'yı yağmalayan Tatarlar'dan bazı müfrezeler Samara nehri üzerine Harkov Albay'ı Grigory tarafından bozguna uğratılmışlardı. 100 kişiyi aşkın bir başka Tatar akıncı birliği ise Ostrogozhsk'a girerek bölgeyi yağmalama girişiminde bulunmuşlardı. Fakat bunlar da burada da bölgenin Albay'ı İvan Dzinkovsky tarafından bozguna uğratılmışlardır. Valuyki'ye gelen Tatarlar ise Haziran ayında bölgeden 20 kişilik bir esir grubu elde etmişler fakat Kalitva bölgesinde bozguna uğratılmışlardır. Görüldüğü gibi küçük müfrezelerle düzenlenen bu akın seferi neticesinde bazı Tatar müfrezeleri mağlup olup ağır kayıplara uğramış diğer Tatar müfrezeleri ise Sol Yaka içlerine sokulamadan yalnızca sınır Kazak köylerini yağmalayarak Kırım'a geri dönmüşlerdir.

5.4.5. Doroşenko'nun Lehistan İle Mücadelesi ve Kırım Hanı Adil Giray'ın Azli

Kırım Hanı'nın saldırısını bertaraf eden ve Kırım'ın bağlı olduğu Osmanlı devletinin desteğini alan Doroşenko 1669 yılından itibaren Ukrayna'da en etkili siyasi figür haline gelmiş Sağ Yaka'nın tek hâkimi olmuştu. Esasen Sağ Yaka Kazakları 1657 yılından itibaren aralıklarla doğrudan Osmanlılarla temasa geçmişler ve Lehistan'a karşı arkalarında güçlü bir devletin varlığını hissetmek amacıyla onlara tabii olmaya çalışmışlardı.[399] Fakat 1650'li ve 1660'lı yıllarda Osmanlı Devletinin tüm enerjisini Erdel Avusturya Girit gibi bölgelerde düzenlenen seferlere harcaması, Kazaklara doğrudan bir Osmanlı desteği gönderilmesini engellemişti. Uzun yıllar Kırım Hanına gönderilen emirler vasıtasıyla desteklenmeye çalışılan Sağ Yaka Kazakları 1669 yılından itibaren daha sıkı bağlarla devlete bağlanmıştı. Doroşenko, 1669 yılında rakibi

[399] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 425

Hanenko ile gerçekleştirdiği savaşta büyük ölçüde Osmanlıların gönderdiği Silistre beylerbeyinin ve Bucak Tatarlarının kuvvetlerinin yardımıyla başarılı olabilmiş ve bu sayede Sağ Yaka'daki egemenliğini tescilleyebilmişti. Osmanlıların Kırım Hanlığını aracı kılmaksızın doğrudan Sağ Yaka'yı desteklemeye başlamasıyla gücünü arttıran Doroşenko uzun süredir rakip olduğu bir diğer düşmanı olan Lehistan ile de Osmanlıların himayesinde savaşmaya karar vererek harekete geçmiştir. Zira Lehistan Doroşenko'nun Hanenko ile yürüttüğü iç savaştan faydalanarak Ukrayna topraklarına girmiş ve Doroşenko'nun elindeki bazı toprakları almıştı. Bu toprakları yeniden elde etmek amacıyla harekete geçen Doroşenko Mart 1671 yılında Bucak Tatarlarının da desteği ile Lehistan topraklarına girdi ve Podolsk Voyvodalığı topraklarını yağmaladı.[400] İlerleyen süreçte Kırım Hanı ile arasını düzelterek onunda askeri yardımını elde etmek isteyen Doroşenko Kırım'a bir elçi göndererek Adil Giray ile yeniden temasa geçti. Geçmiş yıllarda yaşanan tatsız hadiseleri bir kenara bırakarak Lehistan'a karşı beraber hareket etme teklifinde bulunan Doroşenko'ya karşı Adil Giray bunu Osmanlı ile arasını düzeltmek için de bir fırsat olarak gördü ve Ukrayna'ya bir birlik yolladı. Yollanan birlik Doroşenko ile birleşerek Lehistan'a bağlı Bar Medzhilobozh Derazhnya Zinkov Gusyatin Staraya Senyava gibi bölgeleri yağmaladı. Ardından Doroşenko'nun kuvvetleriyle beraber Bila Tserkva'yı kuşattı. Kardeşi Grigori Doroşenko komutasındaki iki bin kişilik birliği de Podolya'ya gönderen Hetman Petro Doroşenko Kırım Hanı Adil Giray'ın büyük kuvvetlerle bizzat gelerek kendisini desteklemesini beklemekteydi.[401]

[400] Charles River, **The Cossacks: The History Of The Legacy Of The Legendary Slavic Warriors**, 2015., s. 91

[401] Longworth, **The Cossacks**., s. 146

Gönderilen öncü birliklerin arkasından 1671 yazında bizzat ordusuyla harekete geçerek Ukrayna'ya giren Adil Giray, Doroşenko ile birleşmek üzere Sağ Yaka topraklarında ilerledi.[402] Kırım Hanı Osmanlılar ve Doroşenko'nun aynı ittifakta birleşmesiyle yalnız kalan Zaporog Hetmanı İvan Sirko, 1670 yılında yaşadığı bozgunla beraber Zaporoglara sığınan Hetman Hanenko ile birleşerek ilerleyen Kırım ordusunu durdurmak istedi. Nitekim yıllardır Hanenko'ya karşı Doroşenko'yu destekleyen İvan Sirko, Doroşenko'nun fazla güçlenmesinden dolayı rahatsız olmuş ve kendi egemenliğini tehlikede hissetmişti. Hanenko ile beraber, Sağ Yaka'da ilerleyen Adil Giray'ın ordusunu ansızın yakalayan İvan Sirko Kırım Hanını meydan savaşına zorladı. Zor bir durumda kalan Adil Giray Han Hanenko ve Sirko ile anlaşarak çekilmeyi kabul etti. Fakat bu durum Doroşenko'nun çok daha zor bir duruma düşerek iki ateş arasında kalmasına ve kuvvetlerinin bir kısmını güneyden saldırıya uğrama ihtimaline karşılık Zaporog taraflarına göndermesine sebep olacaktı. Hanenko ve Sirko'nun ordusunun üzerine giden 8.000 kişilik Kazak birliği kendisinden daha kuvvetli bir konumda olan bu orduya saldırmaya cesaret edemese de Bila Tserkva'yı kuşatan ana ordunun arkadan saldırıya uğraması ihtimalini ortadan kaldırmak için onların hareketlerini denetlemekteydi.[403] Bu sırada Grigory Doroşenko komutasındaki Podolya'ya giden Leh ordusu büyük bir Leh ordusunun Ukrayna'ya yaklaştığını öğrenince bunu Doroşenko'ya haber vermiş ve onun kuşatmayı kaldırarak yaklaşan Leh ordusuna karşı harekete geçmesini sağlamıştı. Fakat bu haberin ordugâhta yayılmasının menfi etkisi de olmuş asıl amaçları Leh topraklarını yağma ederek ganimet elde etmek olan Bucak Tatarları güçlü Leh ordusu ile savaşmak istemeyerek kendi yurtlarına çekilmişlerdir. Bunun üzerine yalnız kalan Doroşenko ordusu ile beraber 26 Ağustos 1671'de Jan Sobieski'nin güçlü Leh ordusuna karşı savaşmak zorunda kalmıştı. Yapılan savaşta Kazakları ve

[402] Longworth, A.g.e., s. 143

[403] Howorth, **History Of The Mongols**., s. 103

beraberinde kalan az sayıdaki Tatar kuvvetlerini yenen Sobieski Bratslav'ı ele geçirdi. Şehrin müdafileri kaleye sığınarak müdafaa tertibatı aldılar. Bucak Tatarları ise tam bir bozgun halinde kaçıştılar. Lehler, kaçan Tatarları Batog'a kadar takip edip 500 'e yakın Tatarın daha ölümüne sebep olsalar da onları tamamen imha edemediler. Bratslav kalesini savunan Kazaklar ise Doroşenko'nun ordusunun tamamen dağıldığını ve Tatarlarında kaçtığını öğrenince Sobieski'ye teslim oldular. Sobieski 30 Ağustos'ta Bar kalesi civarına çekilerek kışı geçirmek için hareket etti.

Adil Giray Han tarafından yüz üstü bırakılan Doroşenko, yaşadığı bozgunun baş sorumlusu olarak onu gördüğü için gönderdiği elçilerle Adil Giray'ı İstanbul'a şikâyet etti. Daha önce Osmanlıların himayesi altına aldığı Doroşenko'ya karşı iki kez savaşan ve onun rakipleri olan Sukhovey ve Hanenko'yu destekleyen Han şimdi de ittifak antlaşması imzaladığı Doroşenko'yu yüz üstü bırakarak Kırım'a dönmüştü.[404] Bu durum zaten uzun süredir gergin olan Adil Giray- IV.Mehmed ilişkilerini daha da gerdi. Nitekim kısa bir süre önce Kırım'dan gelen bazı şikâyetler de İstanbul'a ulaşmıştı. Bu şikâyetlere göre Han Ağası İslam Ağa'yı haksız yere idam ettiren Adil Giray kendisine muhalefet eden Şirin kabilesi Mirzalarından bazılarının malını ve mülkünü de müsadere ettirmişti. Bu şikâyetlerin üzerine bir de Doroşenko'yu yüz üstü bırakması bardağı taşıran son damla oldu ve Nisan 1671'de azledildi ve yerine Selim Giray, Han olarak tayin edildi.[405] Yeni hanın tayiniyle Doroşenko'yu korumak ve Lehistan'ı Ukrayna'dan

[404] Longworth, **The Cossacks**., s. 152

[405] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 405

çıkarmak amacıyla Lehistan üzerine sefer düzenlenmesi kararı alındı ve bu amaçla hazırlanması için Selim Giray'a da emir gönderildi.[406]

5.4.6. 1671 Yılı Kuban Tatarlarının Rus Akınları

Lehistan'da bunlar olurken Kuban Tatarları da Rusya'ya düzenledikleri akınları sürdürdüler. Coğrafi olarak Rusya'ya daha yakın olmaları dolayısıyla ekseriyetle Rusya üzerine akınlar düzenleyen Kuban Tatarları Leh seferlerine genellikle katılmıyor ve güney Rusya ile Çerkezistan bölgesine akınlar düzenliyorlardı. Bu akınlar ekseriyetle küçük çaplı yağmalar olup akına giden Tatar müfrezelerinin zaman zaman Ruslar tarafından püskürtüldüğü de oluyordu. Nisan 1671'de 400 kişilik bir Tatar müfrezesi Zmiyev ve Merefa'ya girerek bölgeyi yağmaladı ancak Harkov Alay komutanı Grigory bu tatar müfrezesini Orel nehri üzerinde dönüş yolunda iken sıkıştırarak mağlup etti. Aynı ay 300 kişilik başka bir Tatar birliği Torsk bölgesine gelerek yağmaladı. Ancak bu Tatar birliği de bozguna uğradı. Ağustos ayında ise Valuyki yakınlarına yağmaya gelen bir Tatar müfrezesi bölgeyi başarılı bir şekilde yağmalayarak geri dönebildi. Öte yandan bu yıl Temmuz 1671 'de Ruslara isyan eden Başkurtlar Kuban'daki bazı Tatar birlikleriyle birleşerek Rusların Penza şehri civarını yağmalamışlardı.[407]

---

[406] Muhammet Şen, **Kırım Hanlığı'nda I.Selim Giray Han Dönemi**, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2013., s. 44

[407] Zeki Velidi Togan, **Başkurtların Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2003., s. 79

5.5. Selim Giray Dönemi (1671-1678)

5.5.1. Kamaniçe Seferi ve Buçaş Antlaşması (1672)

Sobieski'nin Doroşenko'ya karşı üstünlük kurarak Bratslav'ı alması Doroşenko'nun tabii bulunduğu Osmanlı Devletinden askeri yardım istemesine yol açmıştı. Bunun üzerine üç yıl önce Kandiye'yi fethederek savaştığı tüm devletlerle barış imzalayan Osmanlılar bunun verdiği bir güvenle Lehistan üzerine sefer düzenlemeye karar verdiler. Buna göre Nisan 1672 tarihinde Sultan IV.Mehmed Doroşenko'yu düşmanı Lehistan'a karşı himaye etmek için hareket ederek Lehistan üzerine sefere çıktı.

Nisan 1672 tarihinde Sultan IV.Mehmed liderliğinde Edirne'den hareket eden Osmanlı ordusu ilerleyen süreçte Kırım hanı Selim Giray'ın ve ve Sağ Yaka Ukrayna Hetmanı Doroşenko'nun ordusu ile birleşecek ve Lehistan üzerine ortaklaşa bir saldırı gerçekleştirilecekti. Ordunun Lehistan'a yürüdüğü sırada Doroşenko'nun ani bir leh saldırısı ile karşılaşmaması için Selim Giray'ın kuvvetlerinin önden hareket etmesi ve Ukrayna'ya girmesi emredilmişti. Bunun üzerine Haziran ayında Ukrayna'ya ilk öncü Tatar müfrezeleri geldi. Bu Tatar kuvvetleri Doroşenko'nun başkenti Çehrin'e gelerek onun ordusuna katıldı ve Lehistan saldırısına karşı Kazakları kuvvetlendirdi. Bu sırada Rumeli'de ilerlemeye devam eden Osmanlı ordusu 25 Mayıs 1672 tarihinde İsakçı'ya geldi.[408] Kısa bir süre sonra Dinyester nehri kıyısına ulaşan Osmanlı ordusu 4 Ağustos 1672 tarihinde Kırım-Kazak ordusu ile birleşti.[409] Huzuruna gelen Doroşenko ve Kırım

[408] Raşid Mehmed Efendi, **Tarih-i Raşid Ve Zeyli**, C.2, haz: Abdülkadir Özcan, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013., s. 81

[409] Mehmet İnbaşı, ''Buçaş Antlaşması'', **DİA**, c. EK-1, TDV, Ankara, 2020., s. 212

Hanı Selim Giray'a hilat, at gibi hediyeler veren ve onları taltif eden Sultan Mehmed, ordugâhta yapılan görüşmelerde Ordunun Kamaniçe üzerine gitmesine ve Podolya'nın ele geçirilmesine karar verdi. Ağustos 1672'de Kamaniçe kalesi önlerine gelen Sultan Mehmed, ilk etapta kaleye elçi göndererek teslim olunmasını istedi. Fakat Kamaniçe müdafileri Leh hükümeti tarafından berkitilmiş surlarına tahkim edilmiş garnizona ve Lehistan'dan alacakları yardım kuvvetlerine güveniyordu. Bu yüzden teslim olma talebini reddeden Kamaniçe, 18 Ağustos 1672'de Osmanlılar tarafından kuşatıldı.[410] 25 yıl süren Kandiye kuşatması ve Girit savaşın sırasında kale kuşatma konusunda uzmanlaşan Osmanlılar, bunun verdiği deneyimle Kamaniçe surlarını kısa zamanda tahrip etmeyi başarmışlardı. Bu sebeple Lehlerin çok güvendikleri ve aylarca kuşatıldığı takdirde bile direnebileceğini öngördükleri Kamaniçe kalesi 10 günlük kısa bir kuşatma ve taarruz hareketi sonrasında çok ağır bir şekilde tahrip edilmiş, garnizon teslim olmanın eşiğine gelmişti. Bu sebeple 26 Ağustos 1672'de Kamaniçeliler Osmanlı ordugâhına elçi göndererek teslim olmak istediklerini belirttiler.[411] 27 Ağustos'ta yapılan müzakerelerde Kamaniçe garnizonu askerlerinin silahları ile beraber kaleden çıkıp gitmelerine izin verildi. Onların gidişiyle 30 Ağustos 1672'de kale tamamen Osmanlı hâkimiyetine girdi. 2 Eylül 1672'de Kamaniçe'ye törenle giren Sultan IV.Mehmed buraya 15.000 kişilik kuvvetli bir garnizon bıraktı ve kalenin tamirini emretti.

Fethin ardından Zhvanets'e hareket eden Osmanlı ordusu Sultan Mehmed'in emriyle ana ordugâh Zhvanets'te kalmak kaydıyla birkaç kola ayrıldı. Bu kollar Kamaniçe'nin dışındaki Podolya Kalelerini fethetmeye ve bölgenin tahririnin

[410] Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekayiat**, C.2, haz: Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995., s.

[411] Kahraman Şakul, **Kamaniçe Kuşatması**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2021., s. 62

yapılmasını sağlayarak Podolya topraklarını ilhak etmeye devam ettiler. Bölgeye dağılan Osmanlı birlikleri Podolya'da 30'a yakın kale ve şehri ele geçirerek içlerine garnizonlar bıraktılar ve tahkim ettiler. Bu gelişmelerle Osmanlıların Podolya'ya yerleşmeye başladığını anlayan yöredeki Leh garnizonlarından Buçaş ve Yagelnitsa gönüllü olarak Osmanlılara teslim oldular. Osmanlılar tarafından yürütülen Kamaniçe ve Podolya harekâtı sırasında güçlü Osmanlı Kazak Tatar ordusunun karşısına çıkmayan Lehler savaş boyunca Kamaniçe başta olmak üzere kuşatılan kalelere yardım göndermek ve garnizonları kuvvetlendirmek gibi savunmaya dayalı bir strateji kurmuşlardı. Lehlerin planına göre iyi tahkim edilen kalelerin saldırılara dayanacağı düşünülmüştü. Buna göre sefer mevsimi boyunca mühim bölgeleri ele geçiremeyen Osmanlı ordusu kış geldiğinde harekâtı sürdüremeyecek ve başarısız olarak ülkesine geri dönecekti. Fakat Lehler'in çok güvendikleri ve iyi bir şekilde tahkim ettikleri Kamaniçe Kalesinin 10 gün gibi kısa bir süre içerisinde kaybedilmesi akabinde Podolya kalelerinin teker teker Osmanlıların eline geçmesi Lehistan adına beklenmedik olaylar olmuş ülkede büyük bir panik havası oluşmasına sebep olmuştu.[412]

Kamaniçe'nin fethinden sonra Zhvanets'te kalan Sultan Mehmed, Kırım Hanı Selim Giray ve Doroşenko'yu Osmanlı topları ve birlikleri ile de destekleyerek Lviv bölgesine göndermişti. Lviv Lehistan'ın güney doğu topraklarındaki en önemli bölgelerden biriydi. Ele geçirilmesi halinde Lehistan Devletinde büyük karışıklıkların çıkacağı muhakkak bir mevkii olan Lviv 20 Eylül 1672'de kuşatıldı.[413] Bu kuşatmada Kaplan Paşa'nın yanında bulunan topçular ve yeniçeriler kazılan siper metrisler üzerinden kaleye taarruz ediyor Osmanlı topları Lviv kalesi surlarını dövüyordu.

[412] İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.4., s. 149

[413] Halime Doğru, **Lehistan'da Bir Osmanlı Sultanı**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006., s. 83

Doroşenko'nun kuvvetlerinin de aktif olarak katıldığı bu kuşatmada Selim Giray komutasındaki Tatar kuvvetleri ise Lviv'i kuşatan Osmanlı ordusunu geriden saldırılara karşı koruyordu. Sefer boyunca düzenlediği akınları Lehistan içlerine kadar ilerleten Tatar ordusu Lehistan topraklarına büyük zarar veriyor çok sayıda ganimet elde ediyordu. Podolya'nın büyük ölçüde kaybı, Lviv'in kuşatılması, Leh topraklarının büyük ölçüde tahrip edilmesiyle beraber zor durumda kalan Lehistan Devleti topraklarını koruyamayacak bir duruma düşmüştü. Kaplan Paşa'nın taarruzlarıyla yıpranan Lviv ise daha kuşatmanın beşinci günü olan 25 Eylül'de Osmanlı ordusuna bir elçi göndererek barış teklifinde bulunmuştu. Kaplan Paşa'nın barışın ancak kalenin teslim edilmesiyle mümkün olacağını söylemesiyle kuşatma yeniden şiddetlendi. Lviv garnizonu Leh Kralı'nın onayını almadan teslim olmayı reddediyordu. 28 Eylül 1672 tarihinde şehre umumi taarruz gerçekleştirildiyse de bölge direnmeye devam etti. Bu sırada Kırım Hanını aracı kılan Leh Kralı'nın elçileri, Kaplan Paşa'ya barış teklif etti. Kaplan Paşa ve Leh Kralı'nın elçileri arasında barış müzakereleri 30 Eylül 1672'de başladı.

Lehler çok zor bir durumda kaldıkları için ısrarla da olsa Osmanlılara barış müzakerelerine başlamayı kabul ettirebilmişlerdi. Osmanlılar ise sefer boyunca elde ettikleri toprak kazançlarını yeterli görmüşler mevsimin de geçmeye başlamasıyla Lviv kuşatması sürdürmek istememişlerdi. Nitekim Lviv Osmanlı sınırlarından oldukça uzak bir bölgede yer alıyordu. Bu nedenle Osmanlılar bu bölgeyi ele geçirseler bile uzun süre muhafaza edebilecek konumda değillerdi. Zira Kırım ve Osmanlı güçlerinin bölgeden çekildiği takdirde Lviv'e çok daha yakın bir konumda yer alan Lehistan kuvvetleri bölgeye saldırabilir ve şehri yeniden ele geçirebilirdi. Ele geçirildiği takdirde bile sınırlardan bu kadar uzak bir kalenin elde tutulmasındaki güçlük Osmanlıları barış müzakerelerine başlamaya itmişti. Yapılan müzakereler sonunda 7 Ekim 1672'de

Buçaş'ta bir barış antlaşması imzalandı.[414] Bu antlaşmaya göre Podolya Osmanlı devletine devredilmişti. Bu antlaşma ile beraber Hetman Doroşenko ve onun hâkim olduğu Sağ Yaka Ukrayna topraklarının Osmanlı himayesinde olduğunu kabul ediliyor, Lehistan devleti Kırım Hanı ve Osmanlı Padişahına yıllık vergi ödemeyi taahhüt ediyordu. Antlaşma ile beraber Sağ Yaka'daki tüm haklarından Osmanlılar adına vazgeçen Lehistan her yıl Kırım Hanı'na ödediği verginin dışında bir de Osmanlı Padişahına yıllık vergi ödeme yükünün altına girmişti. Yıllık 220.000 zloti olarak belirlenen bu vergi maddesi ilerleyen süreçte Lehistan soyluları tarafından şiddetle eleştirilecek Leh meclisinin Osmanlılara vergi vermeyi reddetmesiyle savaş yeniden başlayacaktır.

Antlaşmanın imzalanmasından sonra Buçaş'ta bulunan Osmanlı ordusu Zhavanets'e çekilmişti. Burada seferden dönen Doroşenko ve Kırım Hanı Selim Giray'ı huzuruna kabul eden Osmanlı padişahı IV.Mehmed onları ödüllendirerek ülkelerine yolladı.[415] Akabinde Kamaniçe Yazlovts Mezhibozh gibi yeni elde edilen kalelere yeni kuvvetler yollayarak Podolya kalelerinin garnizonlarını kuvvetlendiren Sultan Mehmed, bir müddet sonra geri dönüş için harekete geçti.[416] İmzalanan antlaşmanın büyük ölçüde kendi lehlerine olması sebebiyle barışı bozmak istemeyen Osmanlılar, Kırım ordularının geri çekilirken Leh topraklarını yağmalamasına engel olmak istemişti. Bu sebeple Sultan IV.Mehmed'in fermanıyla geri çekilen Kırım kuvvetlerinin Leh topraklarına saldırması önlenmiş Selim Giray'ın antlaşmaya uygun bir şekilde Kırım'a dönmesi

[414] M.İnbaşı, ''Buçaş Antlaşması''., s.213

[415] Raşid Mehmed Efendi, **Tarih-i Raşid Ve Zeyli**, C.2, haz: Abdülkadir Özcan, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013., s. 86

[416] Halime Doğru, **Lehistan'da Bir Osmanlı Sultanı**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006., s. 84

sağlanmıştı. Fakat tüm çabalara rağmen hanın emrindeki merkezi otorite tarafından fazla kontrol edilemeyen Nogayların dizginlenememesi istenmeyen hadiseler yaşanmasına sebep olmuştu. Geri çekilirken Leh topraklarını yağmalamaya girişen Nogay müfrezeleri bunlara engel olmaya çalışan Leh kumandan Jan Sobieski ile Ekim 1672'de karşılaşmıştı. 3000 hüssar ile harekete geçen Sobieski ve her biri birkaç yüz kişilik atlı birlikten oluşan dağınık Nogay akıncı birliklerini takip etmiş, Krasnobrod Narol Nemirov Petranka Komarn gibi bölgelere girerek yağmalarda bulunan bu birlikler Lehler tarafından mağlup edilip püskürtülmüşlerdi. Ayrıca müttefiki İvan Sirko ile beraber Zaporog topraklarında faaliyet gösteren Hetman Hanenko da Sobieski ile haberleşerek onunla ittifak kurmuş ve dönüş yolunda Tatar birliklerine saldırmaya devam etmişti. Buna göre Chetvertynovka' bölgesinde bazı Tatar müfrezelerini yakalayan Hanenko onları mağlup etmişti. 5 Ekim 1672'de ise Krasnostav yakınlarında bir savaşta başka bir Tatar müfrezesi ile karşılaşarak onları mağlup eden Hanenko bu harekâtıyla Tatarların elindeki 2.000'e yakın Ukraynalı esiri de kurtarmıştı. Tomashev'de de başka bir Tatar müfrezesini yenen Hanenko Sol Yaka Ukrayna ve Rus birlikleriyle de temasa geçerek Tatar akınlarını durdurmak ve onların elindeki Ukraynalı köylü esirleri kurtarmak için beraber hareket edilmesini teklif etti.[417] Ruslar bu sırada Osmanlılar veya Kırımlılarla açık bir şekilde savaşmak istemediklerinden buna kesin bir cevap vermediler ve politik bir üslupla geçiştirdiler. Bununla beraber Hanenko'nun bu harekâtı Dubna'da bir Hankulu yeniçeri birliği tarafından durdurulmuş, Zaporog Kazakları geri püskürtülmüştü.

[417] Longworth, **The Cossacks**., s. 155

5.5.2. Sobieski'nin Karşı Taaruzu (1673-74)

İmzalanan Buçaş antlaşması ile beraber Lehistan devleti ile tesis edilen barış ile batı sınırlarını emniyet altına alan Kırımlılar akınlarını Rusya üzerine yoğunlaştırdılar. Nitekim Ruslar, Lehistan ile yapılan savaş sırasında Kırım'a dönen bazı Tatar müfrezelerini sıkıştıran bir takım Ukraynalı birliklere destek vermiş ve Tatarların mağlup olmasını sağlayarak ellerindeki ganimetleri Hanenko'ya kaptırmalarını sağlamışlardı. Bu durum Kırım ile Rusya'nın arasını açan en önemli sebep olmuş Lehistan ile barışın tesis edilmesiyle beraber Tatar birliklerinin Rusya üzerine gönderilmesini sağlamıştı.[418] Bunun dışında Buçaş Antlaşması ile beraber oluşan siyasi konjonktürde Sağ Yaka Ukrayna'nın Osmanlı devletine tabii olması Tatarların da akın sahasını kısıtlamış, bu durum Kırım Hanlığı'nın batı Ukrayna'da ve Dinyeper nehrinin batısında dilediği gibi akın yapamaması sonucunu doğurmuştu. Müreffeh bir şekilde yaşamak için yapılacak akınlara ve onlardan elde edilecek ganimetlere ihtiyaç duyan Tatarlar ellerindeki tek imkân olan Sol Yaka ve güney Rusya bölgesine akınlarını yoğunlaştırmaya ve bu bölgelerden ganimet elde etmeye yöneldiler.

Bu amaçla 1673 yılında Rusya üzerine bizzat sefere çıkan Selim Giray güney Rusya bölgesine girmeye çalışsa da Belgorod hattındaki askerler ve bol miktarda ateşli silahlarla dolu müstahkem mevkiiler yüzünden bunu başaramamış Rusya içlerine girememişti. Bu sebeple Sol Yaka Ukrayna'ya yöneltilen Tatar akınları Userd Verkhsosensk Novy Oskol gibi bölgelere yoğunlaşmıştı. Fakat Rusya seferinin devam ettiği bir sırada seferde olan Kırım ordusuna Lehistan ile imzalanan barışın bozulduğu haberinin gelmesi seferin gidişatını değiştirecekti. Gelen haberlere göre Leh Meclisi'nin imzalanan Buçaş Antlaşmasını onaylamayı antlaşmadaki Osmanlı hükümdarına yıllık

[418] Longworth, A.g.e., s. 120

haraç ödeme maddesi yüzünden reddetmişti.[419] Bu haberin Selim Giray'a ulaşması onun Rusya üzerine çıktığı seferden geri dönmesine ve Sol Yaka Ukrayna akınını yarıda kesmesine sebep olmuştu. Zira Osmanlılara Haraç ödenmesi ile ilgili maddeyi onur kırıcı bularak antlaşmayı reddeden Lehler savaş hazırlıklarına başlamışlardı. Buçaş Antlaşmasına göre Osmanlılara teslim edilmesi gereken Podolya'daki henüz Osmanlıların eline geçmemiş bazı bölgeleri yeniden silahlandıran Lehler sınıra da asker sevk etmişlerdi. Bunun üzerine Selim Giray da Jan Sobieski komutası altında toplanan Leh ordusu üzerine gitmek zorunda kalarak harekete geçti. Kısa bir süre sonra Tatar ordusuyla karşılaşan Sobieski üstün ateşli silah gücü ve hüssar desteğiyle meydan savaşında Selim Giray'ı mağlup etmiş ve savunmasız kalan Podoya'ya girerek teker teker Osmanlı kalelerini elde etmeye başlamıştı. Bu sırada 1673 yılının Kasım ayında Hotin'e gelen ve Podolya'da ki Osmanlı birliklerine yardım etmeye çalışan Hüseyin Paşa'nın 30.000 kişilik ordusunun da Leh komutan Sobieski'nin 30.000 kişilik ordusuna karşı mağlup olması, durumu Osmanlı-Tatar tarafı adına daha da ciddileştirmişti.[420] Zira Osmanlılar bu savaşta büyük kayıplar vermişler 5.000 kadar askerle Kamaniçe'ye çekilmek zorunda kalmışlardı.

Bu arada 1673 yılında Osmanlılara ve Tatarlara karşı aldığı başarılar sayesinde 1674 yılında Lehistan'da kral seçilen Sobieski aynı yıl daha büyük bir orduyla Sağ Yaka Ukrayna ve Osmanlıların Podolya eyaleti topraklarına girerek 12 Kasım 1674'te Osmanlılardan Bar Kalesini almıştı. Harekâtlarına devam eden Leh ordusu ilerleyerek Sağ Yaka topraklarından Bratslav ve Nemirov topraklarını da ele geçirmiş Doroşenko'nun hâkimiyet sahasını daraltmıştır. Akabinde Rashkov'da Osmanlı

[419] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 419

[420] Mehmet İnbaşı, **Ukrayna'da Osmanlılar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004., s. 241

garnizonunu mağlup ederek bu bölgeyi de ele geçiren Sobieski, Kalnik'i de ele geçirerek Zhornishchi yakınlarında Lehlere karşı Podolya'yı kurtarmaya gelen Kazakları ve onlara yardıma gelen Tatar müfrezelerini mağlup etmiştir. Ardından Pavoloch bölgesinde 4.000 kişilik Kırım Nureddini'nin ordusunu da bozguna uğratan Sobieski, Nikolai Senyavsky komutasındaki bir birliğini Çehrin'e göndermiştir.[421] Lehlerin bu saldırılarıyla her cephede bozguna uğrayan Sağ Yaka Ukrayna Kazaklarının ve onlara yardıma gelen Tatar ordularının bölgeden püskürtülmeleri üzerine Osmanlılara tabi Sağ Yaka Ukrayna Kazakları Hetmanı Doroşenko egemenliğini kaybetme noktasına gelmiştir.

Bu gelişmeler yaşanırken Zaporog Kazakları da Tatar-Sağ Yaka birliklerine karşı Sobieski ile ittifak kurmaya ve onunla beraber hareket ederek Doroşenko'nun ordusunu arkadan vurmaya devam ediyorlardı. 1674 sefer yılının sona erip Sobieski'nin Lehistan'a dönmesiyle Osmanlılar, ilk iş olarak yüz yılı aşkın bir süredir Devletin başına Karadeniz'de gaileler açan ve İstanbul sahilleri başta olmak üzere çok sayıda sahil kentini yağmalayan Zaporog Kazaklarının üzerine bir sefer tertip edilmesi kararını almışlardı. Akabinde İstanbul'dan kalkan büyük ordu ile yeniden Lehistan üzerine yürünecekti.[422] Bu kararın alınmasında Kırım Hanı'nın kuvvetlerinin, Sobieski'ye karşı meydan savaşında başarılı olamaması ile Selim Giray ile Nureddin Mirza'nın Leh ordusuna karşı uğradıkları bozgunların etkilerinin olduğu söylenebilir. Osmanlı Devleti aslında Buçaş antlaşmasının bozulmasından kısa bir süre sonra ortaya çıkan karışıklıklarda Lehlerle savaşma işini Kırım Hanı, Serhat beyleri ve Sağ Yaka Hetmanı Petro Doroşenko'ya bırakmıştı.[423] Fakat Hüseyin Paşa'nın ordusu başta olmak üzere

[421] Longworth, **The Cossacks**., s. 120

[422] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.11., s. 227

[423] M. İnbaşı, **Ukrayna'da Osmanlılar**., s. 243

mezkûr beylerin ordularının üst üste yenilgiler alması ve Sobieski'nin beklenmeyen başarıları sonucunda Podolya'daki bazı kalelerin elden çıkması, Osmanlıların esaslı bir tedbir almak için harekete geçmesine sebep olmuştu. Bu amaçla ilk olarak siyasi olarak daha küçük çapta bir yapı olmasına rağmen devlet için daha tehlikeli olan Lehistan'a tabii Zaporog Kazaklarının sindirilmesi işine girildi.

Bu amaçla 1674 sonlarında İstanbul'dan Özü ve Kılburun civarına gönderilen Donanma ve içindeki Yeniçeri kuvvetleri Dinyeper nehrini takip ederek Sich'e kadar ilerledi ve bu şehri denizden kuşattı. 15.000 e yakın Yerlikulu ve Yeniçeriyi barındıran Donanma Zaporog kazaklarının başkentini tamamen kuşattı.[424] Karadan gelen Selim Giray ise 40.000 askeriyle beraber Dinyeper nehrinin sağ ve sol yakalarında meskûn Kazak köylerini yağmalıyordu. Ocak 1675'de kuşatılan Sich birkaç defa büyük taarruza maruz kaldı. Fakat Kazaklar, yeniçeriler her karaya çıktıklarında ve her adaya umumi taarruza geçtiklerinde onları püskürtmekteydiler. Bu taarruzlar sırasında bilhassa yeniçeriler ağır kayıplar veriyorlardı. 13.000'e yakın kayıp vererek kuvvetlerinin neredeyse tamamını yitiren Osmanlı donanması bölgeden geri çekilmek zorunda kaldı.

5.5.3. 1675-1676 Leh Seferleri

Osmanlılar 1673-1675 yılları arasında geçen sonuçsuz ve başarısız seferler neticesinde Ukrayna'ya daha büyük kuvvetler sevk etme kararı almışlar ve bu sebeple 1675 sefer mevsiminde bölgeye Şeytan İbrahim Paşa komutasında 30.000 kişilik bir

[424] Sicker, **The İslamic World İn Decline From The Treaty Of Karlowitz To The Disintegration Of The Ottoman Empire**., s. 46

kuvvet gönderilmişti.[425] Sobieski'nin bölgeden tamamen atılmasını sağlamayı hedefleyen İbrahim Paşa kendisine yardıma gelen Doroşenko'nun kuvvetleriyle de birleşerek ilk iş olarak Sobieski'nin geçen yıl aldığı Bar kalesinin üzerine yürüdü ve burayı yeniden ele geçirdi. Akabinde Manachin'de Nureddin Mirza komutasındaki Tatar kuvvetleri ile de birleşeren İbrahim Paşa harekâtına devam etti. İbrahim Paşa'nın isteği üzerine Nureddin Mirza komutasındaki Tatarlar Osmanlı ordusundan ayrılarak bölgeye dağıldılar ve 20'ye yakın kale ve şehri tahrip ettiler. Akabinde Podolya ve Volhinya'ya girerek Lehsitan'ın elinde kalan köyleri yağmaladılar. Akınları oldukça şiddetli olan Tatar birliklerini ancak Stanislav Jan Yablonovsky komutasındaki Leh ordusu Zlochevo bölgesinde yapılan bir savaşla durdurabildi. Osmanlı ordusu ise bu sırada Podolya'daki Sobieski'nin ele geçirdiği kaleleri istirdat etme işiyle uğraşmaktaydı. Bu amaçla harekete geçen İbrahim Paşa, 27 Temmuz 1675 tarihinde önceleri Podolya Eyaletinden sayılıp Sobieski tarafından geri alınan Zbrazh kalesini geri aldı.[426] Bu sırada Sobieski'nin Lehistan'dan mühim bir kuvvetle Lviv kalesine yaklaştığı haberinin gelmesi üzerine İbrahim Paşa, Nureddin Safa Giray komutasındaki 20.000'e yakın mevcutlu Tatar ordusunu, Leh ordusunu karşılamak üzere Lviv'e gönderdi. Bu durumu haber alan Sobieski savaş tertibatı alarak süvarilerini yedekte tuttu ve tüfekli piyadelerine de kare savaş tahkimatı düzeni aldırarak Tatar ordusunu beklemeye başladı. 24 Ağustos 1675'de cereyan eden savaşta Tatarlar Sobieski tarafından mağlup edilerek geri çekildiler. Bu sırada Terembovilya kalesini kuşatan Osmanlılar ise gerek kuşatmanın uzaması gerek Tatarların mağlubiyetinin haber alınması üzerine kuşatmayı kaldırarak Dinyester nehri ötesine çekilmiş, Lehistan seferini sonlandırmak zorunda kalmışlardı. Onların çekilmesinden sonra Podolya'ya

[425] H.İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019., s. 106

[426] Yılmaz Öztuna, **Osmanlı Devleti Tarihi 1**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017., s. 323

girerek ilerleyen Sobieski Dinyester sınırını da geçerek Boğdan topraklarına girmiş ve Suceava'yı yağmalamıştır.

Serasker İbrahim Paşa yaşanan bu hadiselerin ardından aldığı emirle 1676 yılında tekrar harekete geçerek ordusunu toplamış ve Tatar kuvvetleri ile beraber Podolya topraklarına girmiştir. İlk iş olarak Yazlofça ve Galiç şehirlerini ele geçiren Osmanlılar Akabinde Lviv yakınlarında konuşlanan Sobieski'nin ordusu ile karşılaşmak için ilerlemişlerdir.[427] Osmanlılar Leh komutan Sobieski üzerine yürürken bir miktar Tatar birliği de Leh ordusu üzerine öncü birlik olarak gönderilmişti. Fakat onların 24 Eylül 1676 tarihinde Voinilovo bölgesinde yapılan savaşta Leh kuvvetlerine mağlup olması İbrahim Paşa'nın Selim Giray Han komutasındaki büyük Tatar ordusunu da bölgeye göndermesine sebep olmuştu. Lehler bunu öğrenince Zuravno'ya geri çekilerek yaklaşan ordu ile çarpışma hazırlıklarına başladılar. Osmanlı ve Tatar ordusu Zuravno'ya ilerlerken savaş planı gereği önden gönderilen Selim Giray 25 Eylül'de Zuravno'ya geldi ve Lehlerle ilk çatışmalar başladı. Tatarlar Lehlerle çarpışıp onları oyalarken Üç gün sonra 28 Eylül 1676 tarihinde bölgeye gelen İbrahim Paşa'nın ordusu Sobieski'nin ordusunu arkadan çevreleyerek sıkıştırdı.[428] Böylelikle Lehler, Osmanlı – Tatar birlikleri tarafından kuşatılmış oldular. Bunun üzerine Sobieski direnmenin anlamsızlığını görerek barış müzakerelerine başlamaya razı oldu. Bu müzakereler sonucu Zurawno (İzvança) barış antlaşması imzalandı. Bu barışa göre Sağ Yaka Ukrayna topraklarındaki Belotserkovsky ve Pavolochsky Lehlerde kalmak üzere bölge tümüyle yeniden Osmanlılar himayesindeki Doroşenko'ya bırakılıyor, Sobieski onun

[427] M.İnbaşı, **Ukrayna'da Osmanlılar**., s. 244

[428] Raşid Mehmed Efendi, **Tarih-i Raşid Ve Zeyli**, C.1, haz: Abdülkadir Özcan, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013., s. 195

Sağ Yaka Hetmanı olarak tanıyordu.[429] Bunun dışında Buçaş antlaşmasında konulan Leh Kralı'nın her yıl hem Kırım Hanı'na hem de Osmanlılar'a vergi verme maddesi de değiştiriliyor, Lehlilerin sadece Kırım'a yıllık vergi vermesi şartı kabul ediliyordu. Podolya'da hala Lehistan'ın elinde kalan yerler de yeniden Osmanlılara iade ediliyordu. Sobieski'nin yıllarca sürdürdüğü mücadele ve kazandığı başarılar, Osmanlıların barış antlaşmasındaki bazı maddelerde geri adım atmasına sebep olsa da uzun yıllar süren Osmanlı Leh savaşı Osmanlılar lehine sonuçlanmıştı. Osmanlılar bu antlaşma ile beraber Sağ Yaka Ukrayna'ya ve Podolya'ya hâkim olmuşlardı. Fakat Bu savaşla beraber Osmanlılar, ele geçirdikleri sınırlarından bu kadar uzak bir coğrafyayı ve Müslüman Osmanlıların hâkimiyetine girmeyi hiçbir zaman tam olarak benimsemeyen Sağ Yaka Ukrayna topraklarının Kazak halkını idare etmekte zorlanacaklar, bu durum ilerleyen süreçte Osmanlı Devleti'nin yeni savaşlara girmesine yol açacaktı. Zira Sağ Yaka Ukrayna'nın Eflak ve Boğdan'ın aksine coğrafi olarak İstanbul'a çok uzak olması bu topraklarda Eflak Boğdan devletlerinde olduğu gibi kuvvetli bir tabiiyet rejiminin uygulanmasına engel oluyordu. Bu sebeple Ukrayna'ya gönderilen Osmanlı orduları zafer kazanabilmek için uzun yolculuklara katlanmışlar ve bölgede hâkim güç konumunda kalıp Lehistan'a karşı zafer kazanabilmek için büyük bedeller ödemişlerdi.[430] Lehistan ile yıllar süren mücadelenin nihayetinde zafer kazanılsa da bu durum kalıcı olmayacak Sağ Yaka Kazakları, kısa bir süre sonra Ruslar'a tabii olarak Osmanlı Rus savaşının çıkmasına sebep olacaklardı.

[429] Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.4., s. 478

[430] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.11., s. 230

5.5.4. 1676-1681 Osmanlı - Rus Savaşı

Ruslar Konotop savaşından itibaren Kırımlılara ve Sağ Yaka Ukrayna topraklarına karşı pasif bir siyasi politika sürdürüyor ve bölgeye aktif bir sefer düzenlemekten çekiniyordu. Bunun yerine Osmanlı - Leh savaşları sırasında zarar gören Kazak halkı ile siyasi ilişkiler kuruyor ve onların arasından destekçi bulmaya çalışıyordu. Uzun yıllar devam eden Osmanlı Leh savaşları sırasında bu şekilde tarafsız kalan Ruslar, mezkûr devletlerin savaş sonucunda yorgun düşeceğini bu sayede kendilerinin de Ukrayna'da siyasi olarak daha aktif bir rol üstlenmek için fırsat bulacaklarını düşünüyorlardı. Bununla beraber bu süreçte Ruslarla da mücadeleyi bırakmayan Kırımlılar, Kuban Tatarları Kalmuklarla da ittifak kurarak güney Rusya topraklarını yağmalamaya devam etmekteydiler. Bu mücadelede Osmanlı desteğinin de etkisi büyüktü. Zira 1673 yılında İstanbul'a elçi göndererek Osmanlı'ya tabii olan Kalmuk Hanı Ayukay Han Osmanlılar tarafından desteklenmişti. Osmanlılar Ayukay Han'a Kırım Hanı ile iletişime geçmesi ve onunla beraber hareket ederek Rus topraklarına girmesi yolunda emir vermiş ve tarafları Rusya ile mücadeleye kışkırtmıştı. Kırım Hanı'nın bu yıllarda çoğunlukla ordusuyla Lehistan seferinde bulunmasından dolayı Kırım Hanlığına bağlı Kuban Orda'nın Tatarları ve Kalmuklar Osmanlı-Leh savaşının devam ettiği yıllarda güney Rusya akınlarına devam etmişlerdi. Bu akınlardan en önemlileri 1675 yılında gerçekleşmişti. Bu yıl harekete geçen Kuban Tatarları ve Kalmuklar beraber hareket ederek Güney Rusya'da Userd Olshansk Valuyki Usman ve Kozlov'u yağmalamışlar ve çok geniş bir bölgeyi yakıp yıkmışlardı.[431]

1670'li yıllarda Gerek Rusların Kazaklar arasında yaydıkları Doroşenko karşıtı propagandalardan gerek Osmanlı-Tatar ordusunun Ukrayna'da yaptığı yağma

[431] Raisanovsky, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze**., s. 201

akınlarının sorumlusu olarak Doroşenko'nun görülmesi gibi sebeplerden Sağ Yaka Ukrayna Kazakları arasındaki Doroşenko'ya karşı yükselen muhalefet giderek artmaktaydı. Bu muhalif Kazaklar Lehistan ve Osmanlı tabiiyetine girmeyi reddederek Rusya taraftarı bir siyaset izliyorlardı. Bu sebeple 1675 yılında Doroşenko halkı tarafından kendisine yapılan baskılara dayanamayarak Ruslarla ilişki kurmaya başladı.[432] Bunun dışında eski tabii olduğu Lehistan devleti ile de arayı iyi tutarak kendisine karşı düzenlenebilecek olası bir Osmanlı seferine karşı ittifak kurma gayretine girdi. Fakat Sağ Yaka Ukrayna Kazakları resmiyette hala Osmanlı devletine tabii oldukları için mezkûr devletlerle kurdukları tüm bu ilişkileri Osmanlı devletinden gizli olarak yürütüyorlardı. Bu sebeple Doroşenko bir taraftan Ruslarla temas kurarken, bir taraftan da 1675 ve 1676 yıllarında Tatar ve Osmanlıların Lehistan'a düzenledikleri saldırılara katılıyor ve Osmanlılara destek veriyordu. En nihayetinde Doroşenko, Osmanlı Devleti henüz Lehistan ile olan savaşını dahi bitirmemişken 13 Ekim 1675'te Çehrin'de gizlice Rusya hükümdarına bağlılık yemini etmişti. Bu yemin sonucu Ruslar Çehrin'e yerleşmek ve tüm Sağ Yaka'ya hâkim olmak için bölgeye askerlerini göndermişlerdi. Nitekim Ocak 1676'da ilk Rus birliği Çehrin'e gelmişti. Fakat Doroşenko geçmişten de deneyimli olduğu üzere Rusların Çehrin'e yerleştiği takdirde bir daha onları oradan çıkaramayacağını ve Sağ Yaka'nın tamamen Rus hâkimiyetine geçeceğini biliyordu. Bu sebeple Rus birliğini başkenti Çehrin'e almak istemedi. Bunun üzerine Ruslar Çehrin'i kuşattılar ve kısa süre içerisinde de teslim aldılar.[433] 19 Eylül 1676 'da Rus komutan Romandonovski'nin karargâhına giderek teslim olan Doroşenko Ruslar tarafından affedilerek Hetman olarak bölgesinde bırakıldı. Tüm Bunlar olurken Osmanlılar Sobieski'nin ordusunu Zurawno'da kuşatmış akabinde Lehlerle Sağ Yaka Ukrayna üzerindeki hâkimiyetini Lehistan'a onaylattığı İzvança barış antlaşmasını

[432] A.Ascher, **Kısa Rusya Tarihi**., s. 52

[433] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.11., s. 231

imzalamıştı.[434] Osmanlılar kısa bir süre sonra, batıda Lehistan'a üstünlük sağladıktan sonra imzalanan antlaşma ile hukuken de kendisine ait hale getirdiği Sağ Yaka'nın Rus egemenliğine düştüğünü öğrendiler. Bu sırada kış mevsiminin gelmiş olması sebebiyle Rusların üzerine hareket edemeyen Osmanlılar 1677 yılında bölgeye sefer düzenlemek üzere hazırlanmaya başladılar.

İsyan eden Doroşenko'nun yerine Yuri Hmelnitski'yi Hetman olarak atayan Osmanlılar, onu Çehrin'de tahta oturtmak üzere Mayıs 1677'de Ukrayna'ya ordu gönderdiler. Uzun bir yolculuktan sonra Ukrayna'ya giren Osmanlı ordusu İbrahim Paşa komutasında hareket ederek 30 Temmuz 1677'de Çehrin'i kuşattı.[435] 3 Ağustos 1678'de umumi taarruz gerçekleştirildiyse de kale elde edilemedi. Bu sırada Osmanlı ordusunun hareketlerini dikkatle takip eden fakat onlara saldırmaya cesaret bulamayan Ruslar, Osmanlı ordusunu Doroşenko'nun Rus egemenliğini kabul etmesinden sonra elde edilen ve çok iyi bir şekilde tahkim edilen Çehrin önlerinde uzun süre kuşatma halinde tutarak yormayı vur kaç saldırılarıyla da yıpratmayı planlıyordu. Bu şekilde Osmanlı ordusu kuşatmayı kaldırmak zorunda kalacak Ruslar da Osmanlıları savaşmadan püskürtmüş olacaktı. Zaten bu sırada ülkesinden çok uzaklarda savaşan ve ikmal hatlarından oldukça uzaklaşmış olan Osmanlı ordusu kendisini yeterince emniyette hissetmiyordu. Zira Çehrin'in güneyi Ruslarca vahşi bozkır olarak adlandırılan bölgeydi ve bölgede büyük bir yerleşim birimi bile yoktu. Olası bir başarısızlık veya bozgun halinde yüzlerce kilometre genişliğindeki bozkırdan geçerek ülkesine dönmek zorunda kalacak olan Osmanlılar Rusların kuşatma boyunca yaptıkları vur kaç saldırılarıyla yıpranıyor ve ağır kayıplar veriyordu. Çehrin civarındaki bozkırdan gelecek olan bir Kazak veya

[434] Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.4., s. 227

[435] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.4, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2018., s. 148

Rus taarruzu ile yüzleşmek istemeyen Osmanlılar bu bölgenin denetimini Selim Giray'a vermişti.[436] Selim Giray Çehrin kuşatması boyunca civar bölgelerde dolaşarak bozkırda meskûn Kazak köylülerini denetim altında tutmuş bölgedeki Nogaylarla beraber çok sayıda bölgeyi yağmalamıştır. Rus ordusunun geriden saldırmasını engelleyen Selim Giray aynı zamanda yanına aldığı Yuri Hmelnitski ile beraber kuzeydeki önemli Kazak şehirlerini de dolaşıyor ve destekçi arıyordu.[437] Fakat Sağ Yaka Ukrayna'daki şehirlerin alaylarının büyük bir kısmı Hmelnitski'ye destek vermekten geri duruyor ve Doroşenko'ya tabi kalmaya devam ediyordu.

Bu sebeple Sağ Yaka'nın yeniden elde edilmesinin tek yolunu başkentleri Çehrin'i elde etmekte gören Osmanlılar 17 Ağustos'ta bir kez daha umumi taarruz gerçekleştirmeye karar verdiler. Fakat yapılan ikinci taarruz da başarılı olunamamıştı. Bu sırada Osmanlı ordugâhında, bir Rus birliğinin Dinyeper'i geçerek büyük bir orduyla Çehrin'e yaklaşmakta olduğu haberi yayılmıştı. Zaten kuşatmanın başlangıcından beri Dinyeper üzerinden Ruslardan yardım alan Çehrin garnizonu, bu sayede uzun süre Osmanlı taarruzlarına direnmişti. Bunun üzerine bir de büyük bir ordunun arkadan Osmanlı ordusunu vurma ihtimali Osmanlı ordusundaki tedirginliği daha da artırdı.[438] Bu sebeple Serdar-ı Ekrem İbrahim Paşa son bir kez daha kaleye saldırmaya başarılı olunamadığı takdirde kuşatmanın kaldırılmasına karar verdi. 27 Ağustos'ta öğleden sonra tüm gücüyle kaleye saldıran Osmanlılar bir kez daha Çehrin garnizonu tarafından püskürtüldüler. Bunun üzerine kuşatmayı kaldıran İbrahim Paşa Rus ordusu tarafından saldırıya uğramamak için hızlıca hareket ederek bozkır

[436] Howorth, **History Of The Mongols**., s. 271

[437] Longworth, **The Cossacks**., s. 122

[438] R.D Charques, **A Short History of Russıa**, New York, 1956., s. 78

bölgesinden geçti ve Osmanlı sınırlarına çekildi. Osmanlılar bu kuşatma sırasında 10.000 'e yakın kayıp verirken Çehrinliler 2500 kişilik bir kayba uğramıştı.[439]

İstanbul'a gelişiyle beraber Sultan Mehmed'den ağır bir şekilde eleştirilen İbrahim Paşa üzerine yöneltilen eleştiri oklarından kurtulabilmek için başarısızlığın sebebini sefere katılan Selim Giray'ın gayretsizliğine Tatarların yağmanın dışında fazla bir hizmet görememesine bağladı. Bunun üzerine hem İbrahim Paşa hem de Kırım Hanı Selim Giray azledilerek sefer serdarı olarak yeni Sadrazam Kara Mustafa Paşa Kırım Hanı olarak da Murad Giray tayin edildi. Nisan 1678'de orduyla beraber sefere çıkan Sultan IV.Mehmed Silistre'de ordunun başına Kara Mustafa Paşa'yı geçirdi. Sultan Mehmed'in Silistre'de kalmasıyla beraber Kara Mustafa Paşa liderliğinde ilerleyen Osmanlı ordusu yolda Kırım Hanı Murad Giray'ın kuvvetleriyle birleşmek üzere hareketine devam etti. Ruslar, Çehrin'in bir kez daha kuşatılacağını bildiklerinden kaleye 10.000 kişilik bir muhafız birliği bırakmışlar ve surları da iyice sağlamlaştırmışlardı. Ayrıca saldırıya uğrama ihtimaline karşılık Kiev Kalesi'ni de tahkim etmişler Sol Yaka'da bir ordu toplayarak olası bir meydan savaşına hazırlanmaya başlamışlardı. Bölgeye öncü kuvvet olarak gelen Tatarlar Ukrayna köylerine saldırmaya ve yağmalamaya başladılar. Bu sırada Zaporog Kazakları liderlerinden İvan Sirko, Gazi Kerman civarında bir Tatar kervanını yağmalayarak elde ettiği malları Çehrin Kalesi'ne ulaştırdı ve kaleyi daha da tahkim etti. Bu sırada İsakçı'ya ulaşan Osmanlı ordusuna Eflak Boğdan birlikleri de katılmıştı. Ukrayna bozkırlarına girilmesiyle beraber Kırım Hanı Murad Giray'ın da katılımıyla kalabalıklaşan Osmanlı ordusu Çehrin yönünde ilerledi. Ordu, Hetman Yuri Hmenlnitski ve onun komutasındaki 4.000 kişilik Kazak kuvveti, 80.000 Osmanlı askeri, 30.000 Tatar atlısı ve 20.000 kişilik Eflak Boğdan kuvvetlerinden oluşuyordu.

[439] Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekayiat**, C.2., s. 429

130.000 kişiden fazla muharip askere sahip Osmanlı ordusuna karşılık Ruslar, Sol Yaka topraklarında 50.000 kişilik bir ordu toplamışlardı. Bu ordu Osmanlı taarruzuna karşılık Çehrin'i savunma amacı taşıyor, savunma durumunda bekliyordu.[440]

5 Temmuz 1678 tarihinde Çehrin'e ulaşan Sadrazam Kara Mustafa Paşa şehri kuşattı. 8 Temmuz'da kaleye teslim olma teklifinde bulunulsa kabul edilmedi. Bunun üzerine top ateşiyle başlayan saldırıda Kale'nin surları Osmanlıların elindeki 31 büyük top 130 sahra topu 15 havan topu ile dövülüyordu.[441] Buna karşılık kaledeki müdafilerin elinde 11 büyük 68 küçük top ile 4 havan topu vardı. Birkaç günlük bir top ateşinden sonra sadrazam surların yeterince sarsıldığını düşündü ve 20 Temmuz günü kaleye umumi taarruz gerçekleştirdi. Fakat kale alınamadı. Buna rağmen her gün 1000'e yakın top ve gülle yiyen surlar yoğun bir şekilde tahrip ediliyor her gün ağır hasar almaya devam ediyordu. Kuşatma sırasında Çehrin'de bulunan Voyvoda Rzhevenksy çatışmalar sırasında hayatını kaybetmişti. Bu arada 12 Temmuz günü Rus ordusu Dinyeper'in batısına geçerek Çehrin'e doğru yola çıkmıştı. Fakat bu ordu Tatarlar tarafından Tiasmin nehri civarında durdurulmuştu. Bu bölgede yapılan savaşta kendilerine ancak birkaç gün direnebilen Tatarların direnişini kırarak onların çekilmelerini sağlayan Ruslar Çehrin'deki Osmanlı Ordusuna giderek yaklaşıyordu. Çehrin'deki Osmanlı ordugâhına 2 mil ötede konuşlanan Romandonovsky komutasındaki Ruslar duraksadı. Osmanlılara arkadan saldırmak yerine kale içerisine yardımcı birlikler göndermeyi doğru bulan Rus kumandan, fazlaca ihtiyatlı hareket ederek kale garnizonunu Dinyeper yoluyla gönderdikleri birliklerle desteklemeye devam etti. Fakat yapılan tüm yardımlara rağmen bu destekler kâfi gelmemiş 21

[440] Vernadsky, **Rusya Tarihi**., s. 156

[441] Raşid Mehmed Efendi, **Tarih-i Raşid Ve Zeyli**, C.1, haz: Abdülkadir Özcan, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013., s. 199

Ağustos 1678 ‘de gerçekleşen umumi taarruzla Osmanlılar, çok ağır kayıplarla da olsa Çehrin’i ele geçirmişlerdi.[442] Tiasmin nehrini geçerek Çehrin’e geldiği halde Osmanlı ordugâhına arkadan saldırmayan General Romandonovsky ileride Rus devlet görevlileri tarafından ağır ithamlara maruz kalacak ve Çehrin’in düşmesinden sorumlu tutulacaktı. Şüphesiz Rusların bu çekingenliğinde Osmanlılara karşı daha önce hiçbir meydan savaşı vermemiş olmaları ve onların üstün güçlerinden çekinmeleri vardı. Bunun dışında Romandonovksi’nin oğlunun Osmanlı esiri olması da Rusların taarruz etmemelerindeki bir diğer önemli sebeptir.

Kuşatma boyunca 1677 yılında olduğu gibi Tatarlarla Ukrayna bozkırlarında gezen ve kendisine destekçi arayan Yuri Hmelnitski Çehrin’in ele geçirilmesinden sonra Aralık 1678’de Tatar müfrezeleriyle beraber Dinyeper’i geçerek Sol Yaka Ukrayna’ya yıkıcı bir akın düzenledi. Bu akında Veremeyevka Goroshin Gorodishche ve Zhovnin Çehrin Dubrava bölgeleri yağmalandı. Aynı zamanda Bu seferlerle beraber uzun yıllar süren Leh Osmanlı savaşları esnasında Sol Yaka’ya taşınan Ukraynalılardan elde edilebilenlerin yeniden Sağ Yaka’ya yerleşmeleri sağlandı. Kazak ordusundan Tatarlarla beraber hareket eden Ivan Yanenchenko Lubni bölgesine geldi ve burayı Kazakların da yardımıyla kuşatıp Hmelnitski tarafına döndürdü. Fakat ilerleyen süreçte Poltova albayı Evenets, Zhovnin savaşında Yuri Hmelnitski’yi mağlup etti. Bu Hmelnitski’yi Lukoml’a çekilmeye ve Dinyeper’i geçerek beraberindeki Tatar ordusuyla beraber Sağ Yaka’ya geçmeye zorladı.[443] Böylece Hmelnitski Sol Yaka’ya hâkim olamadan seferi sonlandırmak zorunda kalmıştı. Çehrin seferinden sonra Han ve Kalgay, Kırım ordusu ile beraber Kırım’a dönerken Nureddin Sultan yedi bin kişilik bir

[442] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 429

[443] Peter Bartl, ‘’17.Yüzyılda ve 18.Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti Ve Osmanlı İmparatorluğu’’, **İlmi Araştırmalar Dergisi**., s. 314

müfrezesiyle Ukrayna'da kalmış tekrar Dinyeper'in sol yakasına geçerek Sol Yaka Hetmanı Smailovich'in gönderdiği kuvvetler ile çarpışmış fakat mağlup olmuştu. Nureddin Mirza bu savaştan sonra Esir olmaktan güçlükle kurtularak Dinyeper'in sağ yakasına geçebilmiştir. Geri çekilen Tatarları takip eden Rus ordusu ve Kazaklar da onlarla beraber Dinyeper'i geçmişler ve İngulets'e kadar Tatarları takip etmişlerdir. Sol Yaka'ya yapılan seferler Tatarlar adına fazla başarılı geçmese de Çehrin'in alınması ve Sol Yaka'daki Sağ Yaka'lıların yurtlarına geri döndürülmesiyle sefer oldukça başarılı geçmişti.[444] Tatar kuvvetlerinin gayreti ve Çehrin'in de alınmasıyla Sağ Yaka'daki Kazak şehirlerinin ekseriyeti Tatar Hmelnitski birliklerine teslim olmuş, Sağ Yaka'da yeniden Osmanlı kontrolü sağlanmıştır.

Tatar ve Osmanlı ordularının bu zaferiyle beraber Rusya, Çehrin'e yeniden hâkim olmak için 1678-1679 kışında sefer hazırlıklarına girişmişti. Buna göre Osmanlı-Tatar ordularının geri çekilmesiyle karşı taarruza geçen Rusya Çehrin'i geri alabilecekti. Fakat bu durumun Kırım Hanı Hacı Murad Giray tarafından İstanbul'a bildirilmesiyle Rusların planı bozuldu. Bu haber üzerine İstanbul'da yeni bir Rus seferi hazırlığının yapılmaya başlanması Rusları geri adım atmaya zorlamıştı. Yeni bir Osmanlı seferi ile yüzleşmek istemeyen Çar III.Fyodor Murad Giray'a gönderdiği elçisi aracılığıyla barış yapma arzusunu bildirmiştir[445] yapılan barış antlaşmasına göre ;

1. Dinyeper ve Aksu arasındaki Zaporog Kazaklarının bölgesi iki tarafa da ait olmayıp tampon bölge olarak kabul edilecekti.

[444] Howorth, **History Of The Mongols**., s. 273

[445] Muhammet Şen, **Kırım Hanlığı'nda I.Selim Giray Han Dönemi (1671-1704)**., s. 82

2. Rusya Kırım Hanına mutat vergilerini vermeye devam edecek Kırım da bunun karşılığında Rusya'ya akınlarda bulunmayacaktı.
3. Kazaklar Dinyeper ve Karadeniz'e uzanan kolları boyunca balık tutma tuz çıkarma haklarına sahip olacaklardı.
4. Her iki devlet arasında Dinyeper nehri sınır olurken Batı Dinyeperdeki topraklar Osmanlı himayesine bırakılıyordu. Buna göre burada bulunan Sağ Yaka Ukrayna toprakları Osmanlı himayesinde kalacak Sol Yaka ise Rusya'ya ait olacaktı. Bu duruma istisna olarak sadece Dinyeper nehrinin batısındaki Kiev, ek olarak Rus egemenliğine bırakılıyordu.
5. Kiev ile beraber Kiev yakınlarındaki Vasilkov Staika Tripofe bölgeleri de Rusya'ya bırakılacaktı.
6. Rus tüccarlar savaştan sonra Kırım'da ticarete devam edebilecekti

Bu antlaşma ile beraber Rusya Dinyeper'in doğusunda kalan Ukrayna topraklarını elinde tuttuğu gibi Dinyeper'in batısında yer alan Kiev şehri ve çevresini de egemenliği altına alıyor fakat Sağ Yaka'nın hâkimiyetini Osmanlılara devrediyordu.[446] Antlaşma müzakereleri boyunca Ruslar Zaporog bölgesini de himaye altına almak istemişse de bunu ne Kırım Hanına ne Osmanlı Padişahına kabul ettirememiştir. Antlaşma başta Bahçesaray'da Kırım Hanı ile yapılmıştı. Rus elçisi Voznitsyn antlaşmayı tasdik ettirmek amacıyla İstanbul'a geldiğinde Osmanlı hükümetine Zaporog Kazaklarının topraklarının Rusya'ya ait olduğunu kabul ettirmek istemiş fakat Osmanlılar bunu tanımamıştı. Bunun üzerine elçi antlaşmayı onaylatmaktan vazgeçerek işi yokuşa sürmüş fakat İstanbul patriğinin araya girmesiyle antlaşma sağlanmıştır. Bu arada Osmanlılarca Sağ Yaka Hetmanı olarak tayin edilen Yuri Hmelnitski de 1681 yılında azledilmiş ondan boşalan Sağ Yaka Ukrayna Hetmanlığına Boğdan Voyvodası

[446] Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014., s. 231

George Ducas atanmıştır.[447] Böylelikle hem Çehrin merkezli Sağ Yaka'ya hem de Boğdan'a idareci olarak tayin edilen Ducas'ın Hetmanlığı 1683 yılındaki Leh işgaline kadar sürmüştür. Elde edilen başarı ile beraber Sağ Yaka Ukrayna toprakları Osmanlıların eline geçmiş Osmanlı-Kırım ittifakı kuzeyde önemli bir zafer kazanmıştı. Fakat bu durum uzun sürmeyecek Osmanlıların Avusturya egemenliğindeki Macarları himaye etmek için başlattıkları Avusturya seferi tüm dengeleri yeniden değiştirecekti. Zira bu savaşa kadar Avrupa'nın en önemli gücü konumunda bulunan Osmanlı-Kırım devletleri 16 yıl sürecek olan Osmanlı Kutsal ittifak savaşlarıyla büyük bir bozguna uğrayacaktı. Savaşın sonunda Osmanlılar büyük toprak kayıplarına uğrarken Kırım Hanlığı da Rusya ve Lehistan üzerine kurduğu üstünlüğü yitirecek eski gücüne bir daha kavuşamayacaktı. Öyle ki yaşanan bozgunlarla doğu Avrupa'nın üstün bir gücü olma vasfını yitirecek olan Kırım Hanlığı XVIII.Yüzyıl'da ancak Osmanlı desteği ile Rusya karşısında ayakta durabilen bir devlet konumuna gelecekti. Bu durum 1739 Belgrad Antlaşması ile daha da belirgin hale gelecek ve Hanlığın yıkılışına kadar sürecekti.

[447] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 432

6. BÖLÜM: OSMANLI KUTSAL İTTİFAK SAVAŞLARI SIRASINDA KIRIM OSMANLI İŞBİRLİĞİ

Yukarı Macaristan bölgesindeki Protestan halkın Osmanlılardan yardım istemesi üzerine Macaristan üzerine sefere çıkan Osmanlılar aslında 16 yıl sürecek olan büyük bir savaşı başlatmışlardı. Bu savaşla beraber Kırım ve Osmanlılar canhıraş bir şekilde üzerlerine gelen büyük Avrupa birleşik ordularını savuşturmaya çalışacaklardı. Yaşanan savaşların neticesinde alınan kayıplar ve yaşanan bozgunlar hem Osmanlıların hem de Kırımlıların eski güçlerini yitirmelerine sebep olmuşlardı.

6.1. Avusturya Seferleri (1681-1682) ve Viyana Kuşatması (1683)

Avusturya'nın hâkimiyetinde bulunan kuzey ve batı Macaristan topraklarında yaşayan halklar uzun yıllardır yüksek vergilerden ve dini inançlarını hür bir şekilde yaşayamamaktan dolayı sıkıntı çekiyordu. Avusturya Arşidüklüğünün himayesindeki Günümüz Slovakya ve Batı Macaristan topraklarındaki Macarlar Avusturya'ya bağlı olmakla beraber ayrı bir siyasi teşekkül halinde örgütlenmişlerdi. Mezhep farkından dolayı sürekli olarak tabii bulundukları Avusturyalıların baskısına uğrayan Protestan Macarlar yüksek vergilerle de yıldırılıyorlardı. Bu konjonktür eski Macar Krallığı topraklarının kuzey kısmında ve özellikle Tuna nehrinin kuzeyinde Avusturya egemenliğine karşı büyük bir isyan çıkmasına sebep olmuştu. Bu isyan ile Macarlar Tökeli İmre'nin önderliğinde Avusturya egemenliğine ayaklanmışlar tek başlarına üstün Avusturya kuvvetleri ile mücadele edemeyeceklerini düşündüklerinden yardım istemek üzere Osmanlı yönetimine başvurmuşlardı. Bu sırada sadaret mevkiinde bulunan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa oldukça muhteris bir paşa olup Avusturya topraklarında büyük fetihler yapmak istiyordu. Bu sebeple kendisine başvuran bu Macarları kullanarak Avusturya'ya savaş ilan etmek fikrindeydi. Divandaki Paşaların büyük bir kısmı ve ulema Avusturya'ya elde büyük bir sebep olmadan bir savaş ilan edilmesine

karşı olsa da Kara Mustafa Paşa Sultan IV.Mehmed'e Avusturya kuvvetlerinin Macar isyancılarla uğraşırken Osmanlı topraklarına girdiklerini söylemiş yapılan bu sınır ihlaliyle Osmanlı topraklarının zarar gördüğünü belirterek Padişah'ın aklını çelmeye çalışmıştır. Ayrıca Yeniçeriler başta olmak üzere ordudaki pek çok zümrenin de Saint Gothard savaşındaki yenilginin intikamının alınmasını istediğini belirtmiş nihayetinde uzun süren çabalar sonucu IV.Mehmed'i sefere çıkılmasına ikna etmeyi başarmıştır.[448]

Bunun üzerine Veziriazam Mustafa Paşa Avusturya seferi hazırlıklarına başlarken bir yandan da Macaristan'a öncü kuvvetler göndermeye karar vermiştir. Öncü kuvvet olarak Yukarı Macar bölgesine gönderilen Varat Eğri Tımışvar beylerbeyleri Eflak Boğdan Erdel kuvvetleri ile birleşerek Tökeli İmre'nin yardımına yetiştiler.[449] 1681 yılı sonlarına doğru yapılan bu ilk seferde Fülek Kassa Honad gibi yerler ele geçirilerek Tökeli İmre'nin egemenliğine verildi. Fakat Osmanlı birlikleri çekilir çekilmez Yukarı Macar topraklarına saldıran Avusturyalılar bölgeyi kısa sürede geri aldılar. Bunun üzerine Budin Beylerbeyi İbrahim Paşa komutasındaki daha büyük bir ordunun tekrar Yukarı Macaristan üzerine sefere çıkması kararlaştırılırdı. Seferle görevlendirilen İbrahim Paşa 1682 yılında bölgeye girerek çok sayıda Macar kalesini alıp Kassa'ya kadar ilerledi iki günlük bir kuşatma sonrasında burayı da alarak Tökeli İmre'yi bölgede Yukarı Macar Kralı olarak tahta oturttu.[450] 28 kalenin elde edildiği sefer sonucunda günümüz Slovakya toprakları büyük ölçüde ele geçirilmiş mezkûr bölgede Yukarı Macar Krallığı adı altında kurulan yeni devletle Tökeli İmre'nin Krallığı tescillenmiş Yukarı Macar Devleti Osmanlı himayesine girmişti. Bu vekâlet savaşları sırasında mağlup olarak Yukarı Macar topraklarını Osmanlı himayesindeki

[448] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 435

[449] Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.4., s. 480

[450] Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.4., s. 171

Tökeli İmre'ye terketmek zorunda kalan Avusturya, mezkur harplerin bizzat Osmanlı ordusu ile yapılacak büyük çatışmalara dönüşmemesi için barışı yeniden tesis etmeyi denedi. Bu amaçla İstanbul'a gelen Avusturya elçisine Kara Mustafa Paşa, Yanıkkale'nin verilmeden barışın sağlanamayacağını söyledi. Buna karşılık Avusturya elçisi de toprakların ancak savaş yolu ile alınacağını söyleyerek teklifi reddetmişti. Bunun üzerine ipler tamamen koptu ve 6 Ağustos 1682'de Avusturya ile resmen savaş durumuna geçildi. Bir yandan Kırım Hanı Murad Giray'a da emirler gönderilerek ordusuyla sefere gelmesi emredildi. Yapılan büyük sefer hazırlıkları akabinde 1 Nisan 1683'te İstanbul'dan hareket eden Kara Mustafa Paşa ve Sultan IV.Mehmed ilerleyerek 24 Mayıs'ta Belgrad'a vardılar.[451] Burada yapılan toplantıda seferin hedefi Yanıkkale ve Komaron olarak belirlendi. Ayrıca burada sefere Mustafa Paşa'nın kumanda etmesine ve Sultan IV.Mehmed'in de Belgrad'da kalmasına karar verildi.

Mustafa Paşa İstolni Belgrad'a gelince burada orduya henüz katılan tabii devletlerden Boğdan Voyvodası ve Kazak Hetmanı olan Ducas'ın ve Kırım Hanı Murat Giray'ın ordularıyla birleşti. Bu bölgede yapılan savaş divanında mezkûr beylerin görüşleri alındı. Toplantıda Veziriazam Belgrad'da alınan kararın hilafına doğrudan Viyana üzerine giderek şehri ele geçirmeyi düşündüğünü belirtti. Viyana'nın Avusturya başkenti olması sebebiyle şehrin ele geçirilmesinin etkilerinin büyük olacağını fetihle beraber Komaron Yanıkkale gibi pek çok batı Macar kalesi ile doğu Avusturya topraklarının önemli bir kısmının savaşmadan Osmanlılara teslim olacağını savundu. Kırım Hanı Murad Giray ise Veziriazam'ın doğrudan Viyana üzerine gidilmesi fikrine karşı çıktı. Murad Giray Han, padişahın da isteği üzerine bu yıl ordunun Yanıkkale ve Komaron'u elde edip batı Macaristan'ı yağmalaması bu bölgede Avusturya'ya bağlı olarak hüküm süren Zerini, Battanı, Nadasdı gibi beylerin ülkelerinin ele geçirilmesi,

[451] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 437

akabinde 1684 yılında Viyana üzerine gidilmesini savunarak arkada düşman kalelerin varken Viyana'yı kuşatmanın tehlikeli olduğunu belirtti.[452] Onun bu itirazına gücenen Mustafa Paşa Han'ı azarlayarak huzurundan kovdu. Mustafa Paşa'nın isteği üzerine Viyana'yı 14 Temmuz 1683 tarihinde kuşatan Osmanlılar Tökeli İmre ve Alp Giray komutasındaki bir orduyu Avusturya'nın Yukarı Macaristan üzerine yapacağı saldırılara karşı Tuna nehrinin kuzeyine göndermişti. Öte yandan Kırım Han'ı Murad Giray'ın komutasındaki Tatarlar da bölgeye dağılarak Tulln ve Linz'e kadar olan Avusturya topraklarını yağmalamaktaydı. Bu sırada İmparator Leopold Viyana'yı Starhemberg'in muhafazasına bırakarak Passau şehrine çekilmiş Komutan Loraine dükü V.Charles ise Linz'e çekilerek kuvvet toplamaya başlamıştı.[453] Avusturyalılar müttefikleri Sobieski ve İmparatorluk kuvvetlerinin Viyana'ya ulaşmasını bekliyordu. Aslında imparator 1682 yılında Leh Kralı Sobieski ile Osmanlılara karşı bir ittifak kurmuş ve saldırıya uğraması halinde onlardan yardım alacağına dair bir antlaşma imzalamıştı. Bu durum Mustafa Paşa tarafından da biliniyor fakat fazlaca ciddiye alınmıyordu. Kara Mustafa Paşa Sobieski komutasında gelecek olan ordunun Tuna nehrini geçmemesi için Kırım Hanı'nı görevlendirmişti. Bu sayede Sobieski ve Avusturya kuvvetleri birleşse bile Tuna nehrinin güneyine geçemeyerek kuşatılan Viyana'yı kurtaramayacaktı. Bu sırada Tuna'nın kuzeyinde bulunan ve Yukarı Macar topraklarını korumakla beraber Bohemya'ya kadar varan yağma saldırılarıyla Avusturyalılara büyük zararlar veren Tökeli İmre ve Alp Giray'ın kuvvetleri de Viyana'nın kuzeyini denetleyerek Avusturya ve Leh ordusunun birleşmesini engellemeye çalışacaklar ve onları ilk karşılayan ordu olacaklardı. Bu ordular başlangıçta Uyvar'a saldırıya giden Avusturya birliğini mağlup etmelerine rağmen kısa bir süre sonra Bisamberg'te Loraine Dükü V.Charles'ın

[452] Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.4., s. 175

[453] Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.4., s. 481

kuvvetlerine mağlup olmuşlardı.[454] Onların Avusturya ordusu tarafından bozguna uğratılmalarıyla Tuna Nehri'nin kuzeyinde denetimi kaybeden Osmanlılar yaklaşmakta olan Leh Kralı Jan Sobieski'nin kuvvetlerini durdurmayacak bir konuma düştüler. Tulln bölgesine yaklaşan Sobieski plan gereği, Linz'den çıkarak Tökeli ve Alp Giray'ı mağlup eden ardından Viyana'ya doğru ilerleyen Avusturya ordusu ile Tulln bölgesinde birleşeceklerdi. Ardından beraber hareket edecek olan bu kuvvetler Viyana'yı kurtarmak üzere Kahlenberg'e yürüyeceklerdi. Tulln'e gelen Sobieski'nin önünde sadece Tuna nehrini geçmek için kullanacağı İskender köprüsü vardı. Bu köprüyü sağ salim geçtiği takdirde Loraine Dükü'nün emrindeki asıl Avusturya ordusu ile birleşebilecekti. Sobieski ve beraberindeki az sayıdaki Avusturya kuvveti Kırım Hanı'nın korumakla görevli olduğu İskender köprüsü yakınlarına geldi. Çoğunluğu Leh kuvvetlerinden oluşan 65.000 kişilik birleşik Leh- Avusturya ordusuna Lehistan Kralı Jan Sobieski kumanda ediyordu.[455] Köprüyü geçmeye başladıkları zaman bölgede bulunan Kırım Hanı Murad Giray, Kara Mustafa Paşa ile arasının bozuk olmasının da etkisiyle onun emrine itaatsizlik edip köprüyü geçmekte olan kuvvetlere mani olmadı. Leh Kuvvetlerinin geçişini seyreden Murad Giray, kısa bir süre sonra bölgeyi terk edip Viyana önlerine geldi. Murad Giray Han'ın bu hareketinde tek başına kuvvetli ateşli silahlarla donanmış bir orduya karşı koyamayacağına dair inancının da olması da büyük rol oynamıştı. Han tarafından herhangi bir engellemeye maruz kalmadan 9 Eylül 1683 tarihinde Tulln ovasına gelen ordu Viyana'ya doğru harekete geçti. Bu durumun Veziriazam tarafından haber alınmasıyla kaleyi kuşatan birliklerin siperlerden çıkarılmaması ve gelen kuvvetlere Paşaların Kapı Halkı kuvvetleriyle karşı konulması

[454] **Ahmet Ağa'nın Viyana Kuşatması Günlüğü**, Çev: Esat Mermi Erendor, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2005., s. 47

[455] Cihat Üstün, **1683 Viyana Seferi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010., s. 20

kararlaştırıldı.[456] Bu duruma karşılık Murad Giray, gelen kuvvetlerin kalabalık olduğunu ve siperlerdeki topların da çıkarılarak müdafaa tertibatı alınması gerektiğini söylese de Mustafa Paşa'nın gelen kuvvetleri küçümsemesi bu önerinin gerçekleşmemesine yol açmıştı. Ayrıca Mustafa Paşa önerisinden dolayı Kırım Hanını korkaklıkla suçlamıştı. Bu durum Han ile Mustafa Paşa'nın arasının daha da gerilmesine ve durumun savaşa sirayet etmesine neden olacaktı.

12 Eylül 1683'de gerçekleşen Kahlenberg savaşında Osmanlıların sol kanadında görev yapan Murad Giray, Şam Beylerbeyi Hüseyin Paşa'ya yardım etmemiş ve kısa bir çarpışmadan sonra ordusuyla geri çekilmiştir.[457] Han ve Tatarların köprü savunması ile bu savaşta gönüllü olarak savaşmamasının, savaş boyunca edindikleri ganimetin kendilerine kâfi gelmesinin ve savaşın başlangıcından beri Osmanlı zaferine karşı herhangi bir ilgi beslememelerinin büyük rolü olduğu söylenebilir. Tatarların ülkelerinden bu kadar uzak bir coğrafyada elde etmek istedikleri tek şey ganimetti ve Osmanlı zaferiyle çok da fazla ilgilenmiyorlardı. Mustafa Paşa'nın görüşlerini beğenmeyen Murad Giray'a ve Tatarlara ettiği hakaretler de Tatarların bir an önce Kırım'a dönmek istemelerindeki etmenlerdendi. Murad Giray'ın çekilmesiyle dağılan sol kanatla beraber tüm orduda bir bozgun havası esmiş kademe kademe dağılan Osmanlılar ordugâhlarını terk ederek Yanıkkale yönünde kaçmaya başlamışlardır. Mustafa Paşa, dağılan orduyu Yanıkkale'de toplayarak ilk iş olarak kendisine Murad Giray ile beraber muhalefet eden Budin Beylerbeyi İbrahim Paşa'yı boğdurmuştur. Mustafa Paşa, onun idamından sonra Murad Giray'ı da otağına çağırdı. Nureddin Mirza ve diğer Kırım Hanzadeleri tarafından bölgeye gitmemesi gittiği takdirde İbrahim Paşa gibi katledilebileceği konusunda uyarılan Murad Giray korkarak Sadrazam'ın çadırına

[456] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 203

[457] Kahraman Şakul, **II.Viyana Kuşatması**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2021., s. 78

gitmedi. Bununla beraber azledilmekten de kurtulamayan Murad Giray'ın yerine Hacı Giray atandı.[458] Hacı Giray'ın Han tayin edilmesi başlangıçta Kırım ordusunda huzursuzluk yaratmış Saadet Giray başta olmak üzere birçok Hanzade ve Karaçi beyleri Hacı Giray'ın iktidarını kabul etmeyerek Murad Giray'ın tahtta kalmasını istemişlerdi.[459] Fakat Sadrazamın ısrarı üzerine Hacı Giray'ın Hanlığını tanımak zorunda kalan Kırımlılardan Mansuroğulları Sicivud Argın Kıpçak Şırın Barın kabilesi beyleri Sadrazamdan aldıkları destekle Hacı Giray'ın Murad Giray'ı tam anlamıyla saf dışı bırakarak meşru Kırım Hanı olmasını sağladılar. Yeni hanın tayiniyle beraber, Sadrazam Kara Mustafa Paşa Budin'e gelerek kuvvetlerini, Avusturyalıların saldırması muhtemel Serhad kalelere garnizon olarak dağıttı. Daha sonra da kalan kuvvetleriyle beraber 1683-1684 kışını geçirmek üzere Belgrad'a çekildi. Tayininin ardından Azamet Giray'ı Mustafa Paşa'nın ordusunun emrinde Ösek'te bırakan Hacı Giray Han büyük kuvvetler toplamak ve yokluğunda Bucak Tatarlarına ve Boğdan'a yönelik gerçekleştirilen Leh Kazak saldırısını savuşturarak bölgede yeniden sükûneti sağlamak üzere Boğdan'a doğru yola çıktı.

6.2. 1683-1684 Kışı Olayları

6.2.1. 1683-84 Kazak İsyanı ve Leh Desteğini Alarak Boğdan'a Saldırışları

Osmanlıların Viyana'ya sefere çıktıkları sırada Osmanlı Devletine tabi olan Sağ Yaka Ukrayna'sında da isyan hareketleri baş göstermişti. Buna göre 40 kadar rütbeli

[458] Cihan Yalvar, ''Suçlamaların Gölgesinde Bir Kırım Hanı: Murad Giray Han'' **Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi**, C.3, S.6, s. 17

[459] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 461

Kazak subayı Boğdan voyvodası ve Kazak Hetmanı Ducas'ın Viyana önlerine sefere gitmesini fırsat bilerek 23 Temmuz 1683 de Ducas'a isyan ettiler.[460] Asi Kazaklar onun Hetmanlığı'nı tanımayarak Lehistan'la temasa geçmeye ve Lehlerin desteğini alarak Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmaya karar verdiler. Bu amaçla asilerin elebaşlarından olan eski Zaporog Kazak Komutanı Stefan Kunitsky Lehistan'a bir elçi gönderip Hristiyan Ukrayna halkının artık Müslüman Osmanlı devletinin tabiiyetinde yaşamak istemediğini belirtmiş, kendisinin ve halkının yeniden Lehistan'a tabi olacağını söylemiştir.[461] Ayrıca Leh kuvvetlerini de yardıma çağıran Kunitsky oluşturulacak Kazak-Leh Ordusunun, Osmanlı ve Tatar ordularının Avusturya seferinde olmasından faydalanarak Boğdan ve Bucak'a karşı saldırıya geçmesini istediğini belirtmiştir. Kunitski'ye göre bu saldırı sayesinde mezkûr bölgelere egemen olunabilecekti. Kunitski'nin bu görüşlerinin Sağ Yaka Kazakları soylularının çoğunluğu tarafından da desteklenen görüşler oldukları söylenebilir. Öyle ki Yüz yılı aşkın bir süredir Tatar ve Osmanlılarla kıyasıya bir mücadele içinde olup topraklarını yağmalayan Kazaklar bunca mücadeleden sonra Osmanlı egemenliğine girmeyi kabul edemiyorlardı.[462] Bundan dolayı Kazaklar Müslüman Osmanlı hâkimiyetinde yaşamaktansa eski düşmanları olan ve kendilerine isyan ederek devlet kurdukları Lehistan'la ittifak etmeyi tercih ediyorlardı. Artık Lehistan'ın kendi iç bağımsızlıklarına karışmayacaklarını düşünen Kazaklar, Lehler'e tabi olarak iç bağımsızlıklarını sürdürüp Tatarlara ve Osmanlılara karşı savaşacaklarını düşünmüşlerdi. Aynı yıl önceden Avusturya ile imzaladığı ittifak antlaşması nedeniyle Avusturya'ya yardım etmek üzere ordusuyla Viyana'ya

[460] Raisanovsky, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze**., s. 208

[461] Paul Gushkovich, **Rusya'nın Kısa Tarihi**, 1.baskı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016., s. 132

[462] Peter Bartl, ''17.Yüzyılda ve 18.Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti Ve Osmanlı İmparatorluğu'', **İlmi Araştırmalar Dergisi**., s. 326

hareketlenmiş olan Lehistan Kralı Jan Sobieski, Boğdan tarafından da Osmanlılar'a saldırmanın uygun olacağını düşünerek Kunitski'ye olumlu cevap verdi ve onu tabiiyetine alarak Sağ Yaka Ukrayna Hetmanı atadı.[463] Yaz sonuna doğru Kunitski'nin birlikleri taarruza kalkarak Osmanlıların elindeki Nemirov'u ele geçirdi. Ardından bölgedeki Osmanlı memurlarını katlederek Sağ Yaka'da tam anlamıyla bir kontrol sağladı. Bu sırada Lehistan'dan gelen cephane ile daha da kuvvetlenen Kunitski ilerleyerek Osmanlıların Podolya Eyaleti'ne de girdi. Buraya hâkim olmak için Medzhibizh ve Bar'ı kuşatmışsa da başarılı olamadı. Bunun üzerine daha da ileri giderek Dinyester'i geçen Kazak ordusu Boğdan topraklarına girdi. Toplanan savaş divanında Osmanlılar'ın yaptıkları akınlarda sürekli olarak asker yardımında bulunan ve onların önemli bir vurucu gücünü teşkil eden Bucak Tatarların üzerine gidilip Kili ve Akkerman'a hâkim olunmasını teklif eden bir görüş ortaya atıldı. Bu sırada Mustafa Paşa'nın Viyana'da büyük bozguna uğradığı haberinin Boğdan'daki boyarlara ulaşmasıyla Boğdan'da da Osmanlılara karşı bir isyan çıkmış Boyarlar, hükümdarları olan Ducas'ı artık tanımayarak Stefan Petriceicu'yu hükümdar ilan etmişlerdi.[464] Bu gelişmeler Kazak ordusunun Boğdan'da ilerleyişini daha da kolaylaştırdı. 13 Eylül 1683'te Kşinev yakınlarına gelen 5.000 kişilik Kazak ordusu, burada aynı zamanda Boğdan Voyvodası da olan Ducas'ı devirerek tahta çıkan ve Lehistan'a tabi olduğunu ilan eden yeni Boğdan voyvodası Petreceicu'nun ordusuyla birleştiler. Bu hadise üzerine giderek kuvvetlenen Kazaklar'a Kşinev'de 30 bin kişilik bir Eflak birliği de itaat etmiş ve ordularına katılmıştı. Kunitski bu birlikleri birkaç parçaya bölerek ilerledi.

Buna göre 24 Eylül 1683'te Bucak Tatarları üzerine birkaç bin kişilik bir Kazak birliği yolladı. Kendisi de Bender'e doğru ilerledi. Kasım sonlarında Kunitski'nin

[463] Longworth, **The Cossacks**., s. 140

[464] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 439

alayları Bucak Tatarlarının önemli bir şehri olan Nagay şehrindeki Osmanlı Tatar garnizonunu yok ettiler.[465] Aralık 1683'te ise Kunitski, Jan Sobieski'den aldığı emir üzerine yıllardır sürekli olarak Leh topraklarını yağmalayan Bucak Tatarlarının merkezini yok etmek için harekete geçme kararı aldı. Bunun üzerine bölgeye hareket eden Kazaklar 5 Aralık 1683'de Chitcani'de Bucak Orda'dan Ali paşanın ordusuyla karşı karşıya geldiler. Çoğunluğu Bucak Tatarlarından müteşekkil 25 bin kişilik Tatar ordusu 18 bin kişilik Kazak Leh ordusu karşısında büyük bir yenilgiye uğradı. Ali Paşa ve çok sayıda Tatar mirzası da esir düştü. Bu bozgundan sonra Bucak Tatarlarının merkezi sayılan Causani'yi kuşatan Kazaklar, yanlarında fazla top olmadıklarından bölgeyi ele geçiremeyip Bender civarını tahrip ederek harekâtlarına devam ettiler. Bucak Tatarlarının toprakları boyunca ilerleyip çok sayıda köyü işgal ve tahrip eden Kazaklar akınlarını Kili Akkerman ve İsmail'e kadar genişlettiler. Bu sırada Boğdan'a gelen eski voyvoda Ducas bölgede denetimi yeniden ele almak için destekçi toplamaya çalışsa da 25 Aralık 1683'de asi boyarlar tarafından yakalanmış ve Lehistan'da bir hapishaneye yollanmış bir sene sonraki ölümüne kadar da orada kalmıştır. Boğdan'da hâkimiyetin tamamen Lehistan yanlısı boyarların eline geçmesiyle bölgeye yeni Kırım Hanı tayin edilen Hacı Giray yollanmıştı.[466] Onu bölgeye yollayan Mustafa Paşa, Hacı Giray'a hem Kırım'a dönerek büyük birliklerle bir yıl sonra yeniden Macaristan'a gelmesini hem de asi Boğdan'lıları mağlup etmesini emretmişti. 1683 sonlarına doğru Viyana Seferinden dönerek Boğdan ve Bucak topraklarına giren Hacı Giray Kunitski'nin üzerine giderek 12.000 kişilik ordusuyla 30 Aralık 1683 tarihinde Rennes'de onlarla karşılaştı. Birkaç gün süren savaş sonucunda iki tarafta birbirine üstünlük sağlayamadı. 3 Ocak 1684'de yapılan Tatar saldırısı ise Kazaklar tarafından püskürtüldü. Buna rağmen Tatar Hanı'nın ordusunda çok Osmanlı topçusunun

[465] Başer, **Bucak Tatarları**., s. 156

[466] **Gülbün-ü Hanan**., s. 120

bulunması ve bu sayede Kazak ordusuna karşı oluşan ateş gücü üstünlüğü 4 Ocak 1684'deki büyük taarruzda Kazak ordusunun yenilerek dağılmasına sebep oldu.[467] Tam bir bozguna uğrayarak 5000'e yakın kayıp veren Kazaklar 10 Ocak 1684'te Yaş'a geldiler. Prut nehrinden geçerken de 4000'e yakın kayıp veren Kazaklar Boğdan'da da tutunamayacaklarını anlayarak Dinyester nehrini geçerek güçlükle yurtlarına ulaşabildiler. Uğranan büyük bozgundan sonra Kazaklarca Mogliev'de toplanan bir mecliste yenilgiden sorumlu tutulan Kunitski idam edilmiş yerine Albay Andrev Mogila Mart 1684 tarihinde Lehistan'a bağlı yeni Sağ Yaka Ukrayna Hetman'ı olarak atanmıştır. Ayrıca Kazakların çekilişinden sonra bölgede tutunamayan Petreceicu'da Lehistan'a kaçmıştı. Hacı Giray Han bu sayede Boğdan'ın da yeniden Osmanlı kontrolüne girmesini sağlayarak Boğdan İsyanı'nı Osmanlılar adına bastırmıştı. Fakat yine Avusturya seferi başlangıcında Osmanlılara isyan eden Sağ Yaka Ukrayna topraklarını bir daha itaat altına almak mümkün olmayacaktı.[468]

Kazandığı zaferden sonra Bucak Orda'yı ve Boğdan'ı Kazak işgalinden temizleyen Hacı Giray kaçan Kazak ordusunu takip etmeyi bırakarak Bucak'ta kalmayı ve Kazaklar tarafından yakılıp yıkılan köyler ile İsmail Akkerman ve Bender'i onarmayı tercih etti. Han Osmanlı Devletinin Viyana önlerinde uğradığı büyük bozgun sonrası dağılan ordusunu toplayarak Macaristan'ı savunma planları yaptığı bir dönemde Bucak ve Boğdan taraflarını Kazak istilacılardan temizleyerek Osmanlı Devleti'ne büyük bir hizmette bulunmuştu. Ayrıca 1683-84 kışını da Bucak'ta geçirerek bölgenin yeniden imar edilmesine katkıda bulunmuş bu sayede Osmanlı hükümetinin gözüne girmişti. Fakat onun tebaası tarafından sevilmemesi Osmanlı Devletini arkasına almasına rağmen tahtta fazla kalamamasına yol açacaktı. Kazaklara karşı kazandığı zaferden sonra Kışı

[467] H.İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 206

[468] Charques, **A Short History of Russıa**., s. 88

Bucak'ta geçirmiş olan Han 1684 baharında ancak Kırım'a dönebilmişti. Fakat bundan sonra Hanlığı uzun sürmeyecek ve kısa bir süre sonra azledilecekti.

6.2.2. 1683-1684 Kışında Macar Cephesi ve Hacı Giray'ın Azli

Hacı Girayın Boğdan'da iken Ösek'te bıraktığı Nureddin Azamet Giray, 15.000 kişilik bir Tatar ordusuyla Mustafa Paşa'nın yanında kalmıştı. Mustafa Paşa Viyana bozgunundan sonra ordusunun önemli bir kısmını civar kalelere muhafız birliği olarak göndermiş Azamet Giray'ı ise Budin kuvvetleri ile Estergon ve Ciğerdelen'e saldırıp Macar topraklarına giren Avusturya kuvvetlerini durdurması amacıyla Yukarı Macar Kralı Tökeli'nin yardımına göndermişti. Ocak 1684'de Mustafa Paşa'nın Belgrad'da idam edilmesi üzerine en önemli destekçisinden mahrum kalan Hacı Giray, Kırım halkı tarafından da desteklenmemekteydi. Bu sebeple Karaçi beyleri ayaklanarak onun yerine Rodos'ta bulunan Selim Giray'ın bir kez daha Han tayin edilmesini talep ettiler.[469] Bu ayaklanmaların çıkmasında bu sırada Selim Giray'ın Kırım'da bulunan oğullarının büyük rolü olmuştu. Hacı Giray tarafından Kalgay'lık ve Nureddin'lik görevlerine getirilmiş Kalgay Devlet Giray ve Nureddin Azamet Giray, Kırım vezirini de elde ederek isyan çıkarmak için Karaçi beylerini kışkırtmışlardı. Babalarının tekrar Han tayin edilmesi için çalışan bu iki kardeş Karaçi beyleri başta olmak üzere Hankulu askerlerini elde etmişti. Bu sırada Bahçesaray'a saldıran asilere direnemeyen Hacı Giray Mangup Kalesine sığındı.[470] Bu olaylar üzerine Osmanlı hükümeti, en çok ihtiyacı olduğu sırada Kırımlıların kendisinden yüz çevirmesini kabul edemeyeceğinden isyancıların isteğini kabul ederek Selim Giray'ı Haziran 1684 tarihinde yeniden Han

[469] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 281

[470] **Gülbün-ü Hanan**., s. 121

tayin etti.[471] Yeni hana derhal büyük bir orduyla Macaristan seferine gelmesi emredildi. Hacı Giray ise Mangup'dan alınarak Rodos'a sürüldü.

6.3. Viyana Bozgunu Sonrası Avusturya Saldırıları ve 1684 Yılı Olayları

Viyana bozgunundan sonra Papa'nın da teşvikiyle müttefik Avusturya Lehistan devletleri ve Venedik bir ittifak kurarak Osmanlı devletine savaş açmış ve üç cepheden Osmanlı Devleti'ne saldırmışlardı. Bu amaçla ilk iş olarak 1683 Kasımında Viyana önlerinden hareket edip karşı taarruza geçen Avusturyalılar, Ciğerdelen'de Osmanlıları mağlup ederek Estergon'u ele geçirmişler ve 1684 yılında Budin'e saldırmak üzere hazırlanmaya başlamışlardır. Osmanlılar da yapılacak olan taarruzlara karşı Venedik Avusturya ve Lehistan cephelerine ayrı ayrı serdarlar ve onların komutasında ordular sevk etmişler ve topraklarını savunmaya çalışmışlardır.[472]

1684 baharında harekâta başlayan Avusturya ordusu Macaristan'ın merkezine yöneldi. Tuna nehrini geçerek Vişegrad'a saldıran bu Avusturya ordusunu durdurmak için Budin Beylerbeyi ve Azamet Giray'ın orduları birleşti ve Avusturya kuvvetlerinin karşısına çıktı. Yapılan savaşta Osmanlı-Tatar ordusu bozguna uğrayarak geri çekildi. Bozgunun akabinde Vayçen Vişegrad Peşte Vaç gibi kaleleri kolaylıkla ele geçiren Avusturyalılar Macaristan'ın kalbi sayılan Budin'i kuşattı. Bu sırada Edirne'den yola çıkarak Macaristan'a giren Macar Serdarı Tekirdağlı Bekri Mustafa Paşa Budin'i kurtarmak için Avusturya kuvvetlerinin üzerine yürüdü. Fakat bu ordu Temmuz ayında Budin yakınlarındaki Hamza Bey sahrasında Avusturya kuvvetleri ile yaptığı savaşta mağlup olarak geri çekildi. Bozgundan sonra Ösek taraflarına çekilen Mustafa Paşa

[471] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 452

[472] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 441

İstanbul'dan aldığı Budin'in kurtarılmadığı takdirde katledileceği tehdidi üzerine yeniden Budin'e doğru harekete geçti. Bu sırada aylardır kuşatılan Budin şiddetle savunuluyor tüm kayıplara rağmen kale teslim olmuyordu. Eylül 1684 'de İstolni Belgrad'a ulaşan Paşa, Budin'i kuşatan Avusturya ordusuna doğrudan bir saldırı yapmaya cesaret edemese de kaleye asker sokmayı denedi.[473] Bu çabası da kuşatan kuvvetler tarafından engellenince beraberindeki Tatar kuvvetlerinin de yardımıyla Avusturya ordusuna arkadan vur kaç saldırısı yapmak, onları iki ateş arasında bırakmak ve onların erzak yollarını keserek güçsüz düşmelerini sağlamaya çalışmakla yetindi. Budin uzun süren kuşatmaya verilen ağır kayıplara rağmen direnmeye devam ediyordu.[474] Kuşatma sırasında Beylerbeyi Kara Mehmet Paşa şehit olmuş yerine geçen İbrahim Paşa da kaleyi Avusturya kuvvetlerine direnmeye devam etmişti. Bu sırada yeni Kırım Hanı tayin edilen Selim Giray'ın gönderdiği Kalgay Devlet Giray'ın komutasındaki Tatar ordusu yaklaşmaktaydı.[475] Kale muhafızlarının çok iyi direnmesi kış mevsiminin gelmesi erzak sıkıntısı Tekirdağlı Mustafa Paşa'nın vur kaç saldırıları ve yaklaşmakta olan büyük Tatar ordusunun oluşturduğu tehdit Avusturya kuvvetlerini bölgeden çekilmeye zorlamıştı. Öte yandan Budin'in kurtarılmasına rağmen Tekirdağlı Bekri Mustafa Paşa'nın merkezi Macaristan ve Tuna boyundaki çok sayıda kalenin düşmesine engel olamaması ve sefer boyunca Avusturya ordusuna büyük bir taarruz

[473] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 208

[474] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.3, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2018., s.392

[475] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 457

gerçekleştirmekten çekinmesi onun başarısız bulunmasına ve Macar Serdarlığından azledilmesine sebep olmuştu.[476]

Bu sırada Macaristan'daki sefere katılmak için ilerleyen Kalgay Devlet Giray planı gereği Budin'e yönelerek kuşatmayı kırmaya çalışacaktı. Fakat yolda iken Avusturya ordusunun kuşatmayı kaldırdığı Lehistan'ın da Kamaniçe'yi kuşattığı haberinin gelmesiyle sefer planını değiştirmek zorunda kaldı. Buna göre, Leh Kralı Sobieski Viyana'daki zaferinden sonra Kamaniçe'yi elde ederek Zhvanets ve Hotin'e ilerlemeyi, bu bölgeleri de ele geçirdikten sonra Dinyester'i geçip Boğdan'a girmeyi, buradaki boyarların da desteğini aldıktan sonra Boğdan'ı ilerleyen süreçte de Eflak'ı ele geçirmeyi planlıyordu. Selim Giray Macar seferine destek olmak için ilk olarak Ruslarla olan barışı yinelemiş daha sonra da Kalgay Devlet Giray'ı önden sefere yollamıştı. Fakat Kamaniçe'ye gerçekleşen Leh taarruzu seferin onların yönünü Lehistan'a çevirmesine sebep oldu. İlerleyen Tatarlar Hotin civarında Leh ordusunu ile karşılaştı. Yapılan savaşta Tatarlar, Lehleri bozguna uğratarak geri çekilmelerini sağladılar. Bu sayede Kamaniçe'yi kurtaran Tatarlar, Lehlerin bölgeyi boşaltmalarını sağladılar. Zaferden sonra Kırım'a dönen Devlet Giray, ertesi sene çıkacağı Macar seferinin hazırlıklarına başladı.[477]

[476] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 443

[477] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 212

6.4. 1685 Yılı Olayları

6.4.1. 1685 Yılı Macar Cephesi

1684 yılındaki Avusturya taarruzunda Budin kurtarılabilse de kale çevresindeki Budin'in emniyetini sağlayan pek çok kale Avusturya'nın eline geçmişti. Bu sebeple 1685 yılı sefer mevsimindeki ana gaye bu kalelerin istirdat edilerek Budin'in emniyet altına alınması oldu. Bu amaçla Veziriazam ve Serdar İbrahim Paşa komutasındaki büyük bir ordu ve az sayıdaki Tatar kuvvetleri 1683 yılında Viyana bozgununun hemen akabinde Avusturya'nın eline geçmiş olan Estergon'a yürüyerek kaleyi kuşattı. Bu kaleyi elde ederek Avusturya'nın Budin çevresinde elde ettikleri irili ufaklı kalelerle bağlantısını kesmek ve Estergon'dan sonra kalan kaleleri de kolaylıkla teslim almak amaçlandı. Bu saldırıya karşılık Avusturya kuvvetleri de ilerleyerek Yukarı Macaristan bölgesine girmiş ve Osmanlıların elindeki Uyvar'ı kuşatmıştır. Bu sırada Estergon'un kuşatıldığını duyan Karl Von Lütringen, Uyvar Kuşatmasında Caprara isimli bir komutanını bırakarak kendisi Estergon önüne gitmiş ve İbrahim Paşa komutasındaki yeteneksiz bir serdar tarafından yönetilen aynı zamanda da düzensiz bir şekilde tertibat alan Osmanlı-Tatar ordusunu bozguna uğrattı. Carpara ise yardımsız kalan Uyvar'ı 17 Ağustos 1685'te ele geçirdi.[478] Bununla beraber Tökeli İmre'nin hâkim olduğu yukarı Macaristan bölgesine giren bir diğer Avusturya ordusu da 11 Ağustos 1685'te Eperjes şehrinde Tökeli İmre'nin kuvvetlerini yenerek onun merkezi Kassa'ya doğru ilerledi. 18 Ekim 1685 tarihinde Kassa bölgesinde yapılan savaşla Tökeli İmre ve beraberindeki Osmanlı-Tatar kuvvetleri bir kez daha Caprara'ya yenilerek 1682 yılında himaye altına alınan Tökeli'nin idaresindeki Yukarı Macar Prensliği topraklarını tamamen Avusturyalılara kaptırdılar. Osmanlılar bu savaşla Tuna nehrinin kuzeyindeki

[478] A.Şimşirgil, **Slovakya'da Osmanlılar**., s. 125

kontrollerini tamamen kaybetmişlerdir. Tökeli İmre'nin bölgeden çıkarılmasıyla Osmanlı Devleti'nin de Slovakya ile ilgisini kesilmiş kuşatılan Estergon'da alınamamış üstüne bir de bu bölgede yapılan savaşta Avusturya ordusuna karşı mağlup olunmuştu. Bu zaferlerinden ve merkezi Macaristan'da elde ettiği stratejik mevkilerin kendilerine kazandırdığı avantajlardan cesaret alan Avusturyalılar 1684 yılında yaşadıkları başarısızlığa rağmen 1686'da doğrudan Macaristan'ın kalbi olan Budin'i bir kez daha kuşatma cesaretini kendilerinde bulabilmişlerdir.

6.4.2. 1685 Yılı Lehlerin İlk Kamaniçe Seferi ve Tatar Kuvvetlerinin Galibiyeti

1685 yılında Lehler yeniden harekete geçerek Dinyester nehri kıyısına gelmiş ve Boğdan'a girmek için hazırlanmaya başlamıştı. Aynı yılın yaz mevsimi başlarında Selim Giray'ın emriyle Osmanlıların Macaristan seferine katılmak üzere Bahçesaray'dan çıkan Kalgay Devlet Giray, yolda Lehistan kuvvetlerinin bir kez daha Kamaniçe bölgesine saldırdığını duyunca o bölgeye yöneldi. Bunun üzerine Lehistan üzerine serdar tayin edilen Sarı Süleyman Paşa ile birleşen Devlet Giray Lehlerin Boğdan'ı işgal etmesini önlemek için harekete geçti.[479] Prut kıyılarında Leh ordusunu yakalayan bu kuvvetler Süleyman Paşa'nın ordusunda bulunan toplar ve arazi avantajını da kullanarak Leh birliklerini kuşatarak sıkıştırdı. Yapılan savaşta büyük kayıplar veren Lehler güçlükle kuşatmadan kurtularak ülkelerine çekildiler. Akabinde Kalgay Devlet Giray ilerleyerek Lehistan ülkesine girdi ve Nemirov'dan Çehrin yakınlarına kadar olan coğrafyayı yağmaladı. Kalgay Devlet Giray'ın Lehistan'ın tüm saldırılarını püskürtmesi hatta üzerine bir de Leh topraklarını yağmalaması Rusya'nın da Kırımlılardan çekinerek yıllık vergisini Kırım'a yollamasına sebep oldu.

[479] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 447

6.5. Rusların Savaşa Girmesi ve Budin'in Kaybı (1686)

Ruslar 1686 yılına kadar Osmanlılar ve Kırım ile barış halinde kalmıştı. Fakat Avusturya ve özellikle Lehistan, Rusya'nın da ittifaka girerek Osmanlılarla savaşmasını istemekteydi. Bu sayede her yıl Osmanlılara yardım olarak on binlerce kişilik ordu ile Avusturyalılara karşı savaşmaya gelen ve Lehlerin Kamaniçe'yi ele geçirmelerine sürekli olarak mani olup Lehistan topraklarını yağmalayan Tatarların dikkati kuzeye çekilecek ve Osmanlı seferlerine katılamayacaktı. Bu sayede Lehistan Kamaniçe'yi tek başına savunma durumu olmayan Osmanlıların elinden bu bölgeyi daha sonra da Boğdan'ı alabilecekti. Avusturyalılar da Macar ve Erdel topraklarına yöneltilen Tatar yağmalarından kurtulacaktı. Yoğun çabalar neticesinde 1686 yılında Lehistan ve Rusya arasında bir barış ve ittifak antlaşması imzalandı. 1667 Andrusovo Antlaşmasını temel alan bu antlaşmaya göre Kiev ve Sol Yaka Ukrayna'nın Rusya'ya ait olduğunu kabul eden Lehler Zaporog Kazaklarının da Rus egemenliğini benimsemesini onaylıyordu. Bu barışla beraber Rusya da ittifaka girerek doğrudan Kırım üzerine yürümek üzere bir ordu oluşturmuştur.[480] Kırım'a yıllık vergisini ödemeyen Ruslar Kırım'a sefer hazırlıklarına başladılar. Bunun Kırım'da haber alınması üzerine Selim Giray Kırım'dan dışarı çıkamayarak Eylül 1686 tarihinden itibaren gelecek olan Rus taarruzunu karışlamak ve Or Kapu'da bir savunma hattı oluşturarak Rusları Kırım'a sokmamak için hazırlık yapmaya başladı.[481] Osmanlıların Macar seferine katılması için ise yalnızca Kalgay Devlet Giray komutasındaki bir ordu gönderilebilmişti. İlerleyen süreçte Avusturya ve Lehistan'ın Kırım Hanlığının Osmanlı Devletine yardıma gelmesini engelleme çabalarının ne kadar olumlu sonuç verdiği ortaya çıkacak Tatar desteğinden mahrum kalan Osmanlılar Macaristan'ın kalbi Budin'i kaybedeceklerdir.

---

[480] A.Ascher, **Kısa Rusya Tarihi**., s. 56

[481] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 285

Macaristan'a ilerleyecek Osmanlı ordusu ise Nisan ayında Edirne'den hareket ederek sefere çıkmış yolda Selim Giray Han tarafından destek kuvvet olarak gönderilen Kalgay Devlet Giray'ın ordusu ile birleşmiştir. Osmanlı-Tatar ordusu alınan ortak karara göre Macaristan'a ilerleyerek Haziran ayından beri Avusturyalılar tarafından kuşatma altında tutulan Macaristan'ın kalbi Budin'i kurtarmak üzere harekete geçmiştir.[482] Budin Kalesi 1684 kuşatmasından sonra tam anlamıyla onarılamamıştı. İçinde ancak 7.000'e yakın asker bulunuyordu. Kale'nin muhafızı ve Budin Beylerbeyi Abdurrahman Abdi Paşa Haziran ayından Eylül ayına kadar süren kuşatmada kendisinden sayıca ve teknik olarak çok daha üstün Avusturya ordusunun 18 taarruzunu savuşturabilmişse de yaklaşmakta olan Osmanlı ordusundan hiçbir şekilde yardım alamaması onun Avusturyalılara direnmesini gün geçtikçe zorlaştırıyordu. Kuşatmanın sonlarına doğru bir Avusturya güllesinin kaledeki cephaneliğe isabet etmesi ve cephaneliğin infilak etmesiyle surlarda açılan büyük gedikler ve 2.000'e yakın Osmanlı askerinin hayatını kaybetmesi direnmeyi daha da zorlaştırmıştı. Kısa bir süre sonra da Avusturyalılar 2 Eylül 1686 tarihinde umumi taarruza geçerek şehri ele geçirdiler.

Serdar Sarı Süleyman Paşa ise bu kuşatma süresi boyunca Budin civarındaki tepeleri ellerinde bulunduran Avusturya ordusuna karşı hiçbir şekilde genel bir saldırıya geçmemiş yalnızca birliklerine şehri kuşatan Avusturyalılara karşı vur kaç saldırısı yaptırmakla yetinmişti. 78 gün boyunca Avusturya saldırısına dayanabilen Budin en sonunda göz göre göre kaybedilmiş son Beylerbeyi Abdurrahman Abdi Paşa da çatışmalar sırasında hayatını kaybetmişti. Abdi Paşa'nın ve Kale içerisindeki askerlerin tamamına yakınının şehit olması seferi idare eden Veziriazam Serdar Sarı Süleyman Paşa'ya karşı kuvvetli bir muhalefet doğmasına sebep olmuştu.[483] Nitekim o Budin'i

[482] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.11., s. 237

[483] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 451

elde ettikten sonra ilerleyerek Güney Macaristan'a da sarkan Avusturya ordusunun ilerleyişine karşılık da kayda değer bir şey yapamamış Avusturya ordusuna genel bir taarruzda bulunmaya cesaret edememişti. Yalnızca Segedin'e taarruz eden kuvvetlere karşı 2.000 kişilik Tatar 4.000 kişilik bir Osmanlı ordusu[484] bölgeye gönderilmiş bu ordu da Avusturyalı kumandan Veterani tarafından bozguna uğratılmıştı. Bu kuvvetlerin de bozguna uğratılmasından sonra Peç Sikloş Kaposvar ardı ardına düştü. Serdar Süleyman Paşa'nın komutasındaki Osmanlı ordusu Segedin bozgunundan sonra büyük bir moral bozukluğu yaşamış ve kışı geçirmek için Belgrad'a çekilmiştir. Süleyman Paşa Kalgay Devlet Giray'ı da kuvvetleriyle beraber Temeşvar'a yollayarak onun orada kışlayıp Avusturya saldırısına karşı da bölgeyi korumasını istemiştir.[485] Osmanlı ordusunun bu başarısızlıklarının nedenleri arasında Serdarların kabiliyetsiz asker olmalarının dışında Osmanlı ordusunun çoğunlukla düzensiz birliklerden müteşekkil oluşu da vardı. Özellikle Viyana Bozgunundan sonra üç cephede savaşıldığı için asker sayısı açığı doğmuş bu sebeple Yeniçeri ocağına çok fazla sayıda asker alınmıştı bu askerlerin büyük bir kısmı askerlik yeteneğinden yoksun esnaf kökenli insanlardı. Can havliyle cepheye asker yetiştirmek için alınan bu önlemler oldukça olumsuz sonuçlar doğurmuştu. Bunun dışında Avusturya ordusunun Osmanlı ve Tatar ordusuna karşı olan teknik üstünlüğü de meydan savaşlarındaki bozgunların en önemli sebeplerindendi.

[484] H.İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 215

[485] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.11., s. 241

6.6. 1687 Yılı Olayları

6.6.1. 1687 Yılı Macar Cephesi

Osmanlı ordusunun Belgrad'a çekilmesiyle beraber Avusturya ordusu da kış mevsiminin gelmesiyle üzerine harekâtını sonlandırarak Macaristan topraklarında kışladı. Fakat 1687 yılı sefer mevsiminin gelmesiyle beraber yeniden taarruza geçen Avusturya komutanı Loraine dükü Charles ordusu ile beraber Ösek'i ele geçirmek üzere ilerlemekteydi. Serdar Süleyman Paşa da bunun üzerine Belgrad'dan çıkıp Kalgay Devlet Giray'ın ordusu ile de birleşerek Ösek'e hareketlenmiş ve Çatal Köprü mevkiinde Ösek'e gelen Avusturyalıları tam bir bozguna uğratarak geri püskürtmüştü.[486] Ösek'te bozguna uğrayan kuvvetler aslında ana ordunun yalnızca bir koluydu. Süleyman Paşa zaferden sonra Avusturya ordusunun moral bozukluğundan ve panik halinden faydalanarak ani bir hareket ile ana orduya saldırmak yerine Ösek'i kurtarmakla yetinip yerinden kıpırdamadı. Bu durum bozguna uğrayan Avusturyalıların gerideki büyük ordu ile birleşerek kuvvetlenmelerine sebep oldu. Osmanlılar Serdar Süleyman Paşa'nın basiretsizliği yüzünden Avusturya ordusunun ikiye bölünmüş olmasından faydalanamamaları üzerine birleşen ve toparlanan Avusturya orduları Süleyman Paşa'nın ordusu üzerine ilerledi. İki ordu Mohaç ovasına yakın bir mevkide 12 Ağustos 1687'de karşılaşmış yapılan savaşta Osmanlılar büyük bir bozguna uğrayarak Ösek'e çekilmiştir.[487]

Bozgunda 10.000'e yakın askerini kaybeden Osmanlı ve Tatar orduları savaş meydanında 66 topu ve ordu ağrılıklarını da bırakarak geri çekilmek zorunda

[486] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 225

[487] Öztuna, **Osmanlı Devleti Tarihi 1**., s. 350

kalmışlardır. Bozguna uğramış bir orduyla Avusturya ordusuna bu kadar yakın bir mevkii de kalmanın tehlikeli olduğunu fark eden serdar Ösek'i gözden çıkararak Belgrad'ı savunmak amacıyla oraya hareketlenmiştir. Belgrad yolunda iken arka arkaya uğranan bozgunlar sonucu oluşan bezginlik ve moral bozukluğu Sarı Süleyman Paşa'nın kötü idaresi ile birleşince orduda büyük bir isyan çıkmasına sebep olmuştur. Asiler Siyavuş Paşa'yı Veziriazam tayin ederken seferlere katılmayarak av tutkusunun peşinden koşan Sultan Mehmed'i tahttan indirmek üzere İstanbul üzerine harekete geçmişlerdir. Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Süleyman Paşa ise asi orduyu terk ederek Tuna yoluyla İstanbul'a kaçmıştır. Sultan Mehmed onu idam ettirse de bu hareket asilerin cepheyi terk ederek İstanbul'a yürüyüşlerine mani olamamıştır. Asiler Siyavuş Paşa'nın önderliğinde önce Belgrad'a oradan da İstanbul'a yürüyerek Sultan IV.Mehmed'i tahttan indirmiştir.[488] Ordunun çekilmesi Belgrad'ı ve Rumeli'yi sahipsiz bırakmış Avusturyalıların ilerleyişine Tatar ordusu da mâni olamamıştır. Avusturya ilerleyişi karşısında Serhad kalelerdeki garnizonlar dışında cephede hiçbir Osmanlı birliğinin kalmamış olması Kalgay Devlet Giray'ın da tek başına hiçbir şey yapamayarak 1688 başlarında Kırım'a dönmesi sonucunu doğurmuştu. Devlet Giray'ın çekilmesiyle birlikte cephe boşalsa da kış mevsiminin gelmiş olmasından dolayı büyük bir harekât gerçekleştirmeyen Avusturya ordusu baharın gelmesiyle beraber 1688 yılında harekete geçecek ve karşısına herhangi bir ordunun çıkmaması sebebiyle rahatça ilerleyerek Rumeli'yi istilaya girişecektir.

6.6.2. 1687 Yılı Rusya'nın İlk Kırım Taarruzu

1686 Yılı boyunca Rus saldırısını bekleyen Tatarlar bu saldırının gerçekleşmemesi üzerine Selim Giray komutası altında Kamaniçe'ye yardım götürmek

[488] İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.4., s. 231

oradan da Belgrad'da bulunan Sarı Süleyman Paşa'nın ordusuna katılmak üzere 1687 başlarında Kırım'dan çıkmışlardı. Fakat onun bu hareketini fırsat bilen Ruslar genel taarruz için tam da onun Kırım'dan çıktığı zamanı seçmişlerdi. Bu sebeple Mart 1687 tarihinde uzun süredir hazırlık yapan Ruslar, Prens Vasili Golitsin kumandasındaki 110.000 kişilik bir orduyla Kırım üzerine yürüyüşe geçmişlerdir. 23 Mayıs 1687'de Poltava'ya gelen Rus ordusu burada Ruslara tabi Sol Yaka Ukrayna Hetmanı Samoyloviç'in 50.000 kişilik ordusuyla birleşerek yürüyüşlerine kuvvetlenerek devam etmişlerdir. Samara Nehri'ni aştıktan sonra Kırım Hanlığı bozkırlarına giren Ruslar'a karşı koymak amacıyla Moloçniye Vodi bölgesine gelen Kalgay Devlet Giray komutasındaki Kırım kuvvetleri gelen Rus ordusunun büyüklüğünü fark ettikten sonra Or Kapu'yu savunmak için Kırım'a çekilmişlerdir. Çekilirken de Or Kapu'ya kadar olan bozkır bölgesini yakıp yıkan ve Rus ordusunun bu bölgede günlerce su ve yiyecek temin edemeden ilerlemesini sağlayan Kalgay Rus atlarının günlerce yem bulamamasına ve açlıktan ölmesine sebep olarak onların ilerleyişini güçleştirmişti. İlerleyen Ruslar Kırımlıların bu hamlesiyle o kadar fazla kayıp vermişlerdi ki orduda salgın hastalık çıkmış ve Rus ordusu daha Or Kapu'ya ulaşamadan savaşamaz hale gelmişti. Bu sebeple 28 Haziran 1687 tarihinde geri çekilme kararı alan Ruslar Dinyeper boyunca kuzeye doğru ilerleyerek Ukrayna'ya geri döndüler. Fakat Ruslar geri çekilirken, Rus taarruzu haberini almasıyla beraber çıktığı Macar seferini yarıda keserek Kırım'a dönmekte olan Selim Giray'ın kuvvetleri onlara yetişmiş, bu kuvvetler Ruslara birkaç defa vur kaç saldırısı düzenlemişlerdi. Bu akınlar sebebiyle daha da fazla kayba uğrayan Ruslar 17 Temmuz 1687'de Kırım Hanı Selim Giray'ın ana ordusu ile karşılaştılar[489]. Yapılan savaşta Selim Giray susuzluk ve açlıktan perişan olmuş Rus ordusunu mağlup ederek 30 topunu ele geçirdi. Ardından Kırım'a dönen Selim Giray Or

[489] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi.**, s. 463

Kapu'da Kuyaş kasabası civarında bir savunma tahkimatı inşa ettirerek olası yeni bir Rus saldırısına karşı Kırım Yarımadasının giriş çıkışını tahkim etmiş oldu. Tam anlamıyla fiyasko ile neticelenen bu Kırım seferi sonucu suçlu bulunan ve gizlice Or Kapu dışındaki Bozkır bölgesinin yakılması hareketine katılan Sol Yaka Hetmanı Samoyloviç azledilerek yerine Mazepa Hetman tayin edildi.[490] Bu başarılara rağmen seferin başlangıcında ana Rus ordusundan ayrılarak Özü kalesi üzerine hareket eden Kosagov bu kaleyi ele geçirmiş ve Karadeniz kıyısında bir mevki elde etmişti.[491] Bu gelişme Ruslar açısından olumlu olsa da Kırım üzerine yapılan harekât başarısız olduğu için elde edilen kale uzun süre elde tutulamayacaktı.

6.6.3. 1687 Yılı Lehlerin Boğdan ve İkinci Kamaniçe Seferleri

Tatarların, Rus saldırısından dolayı kuvvetlerini büyük ölçüde Kırım'da bulundurması, sefere çıkarak tekrar Dinyester nehrini aşan Sobieski'nin kolay ilerlemesine ve Boğdan'a girerek Yaş'ı ele geçirmesine sebep olmuştu. Sobieski savaş planı gereği kuvvetlerinin bir kısmını Kamaniçe'yi kuşatma altında tutmakla görevlendirmişti. Bu sayede Kamaniçe'deki Osmanlıların kendisinin düzenleyeceği Boğdan seferinde arkadan taarruza geçmelerini önleyecekti. İlerleyerek Boğdan'a giren ve Yaş'ı ele geçiren Sobieski Bucak Tatarlarının da üzerine yürüyerek onları mağlup etmek akabinde tüm Boğdan'ı ülkesine bağlayarak Kamaniçe'yi Osmanlı ve Tatar kuvvetlerinden soyutlamayı şehri bu şekilde savaşsız teslim almayı hedefliyordu. Leh saldırısı sırasında Bucak civarında bulunan Nureddin Azamet Giray ve Lehistan Serdarı Bozoklu Mustafa Paşa sayıca az bir kuvvete malik oldukları için gelen kuvvetli Leh ordusuna genel bir saldırı düzenlemekten çekiniyor ve onları yıpratma amaçlı vur kaç

[490] Longworth, **The Cossacks**., s. 140

[491] Raisanovsky, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze**., s. 209

saldırıları yapıyorlardı. Boğdanlı Boyarları da kendi tarafına çeken Mustafa Paşa Lehlerin Boğdan'da yerli halk tarafından destek alamamasını ve bölgede tutunamamasını sağladı. Boğdan soylularının desteğini alamayan Sobieski'nin bölgede tutunmak için Boğdan Şehir ve kalelerini teker teker ele geçirmesi gerekiyordu. Bunu kısa vadede gerçekleştirmenin de imkânsız olduğunu fark eden Sobieski kış aylarına doğru Boğdan'ı boşalttı. Sayıca oldukça az olan Osmanlı Kırım birlikleri lojistik avantajları kullanarak ve Boğdan'lı Boyarların desteklerini kendi tarafına çekerek hiç meydan savaşı vermeden Lehlere karşı zafer elde etmişlerdi. Aslında Osmanlı ordusunun ezici çoğunluğunun Avusturya'nın Budin Kuşatması'nı püskürtmek ve onları Macaristan'dan çıkarmak ile uğraşması[492] Kırım kuvvetlerinin ise çoğunlukla Selim Giray ile beraber Or Kapu'da kalarak Rus taarruzunu beklemeleri Lehistan'ın Boğdan'ı ele geçirmesi için çok uygun bir konjonktür yaratmıştı. Fakat Sobieski bu seferde Boyarların desteğini alamadığı için Boğdan'a hâkim olamamış dolayısıyla Kamaniçe'yi de arkadan çevreleyemeyerek ele geçirememişti. Bu sebeple Lehler bir kez daha başarısız olarak ülkelerine dönmüşlerdi.

6.7. 1688 Yılı Olayları

6.7.1. 1688 Yılı Lehlerin Üçüncü Kamaniçe Seferi

1687 yılında yapılan Rus taarruzunu güçlükle savuşturabilen Tatarlar 1688 yılında Osmanlılar tarafından çağrılmayışlarının da etkisiyle büyük ölçüde Kırım'da kalarak yapılması muhtemel bir Rus saldırısına karşı hazırlık yaptılar. Fakat Tatarların Or Kapu'da ikinci bir Rus taarruzunu beklediği sırada Lehler, 1688 yılının baharında

[492] Raşid Mehmed Efendi, **Tarih-i Raşid Ve Zeyli**, haz: Abdülkadir Özcan, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013., s. 221

yeniden Kamaniçe üzerine sefere çıkmıştı. Podolya'ya giren Sobieski, karşısında büyük bir Tatar kuvveti görmemenin de etkisiyle rahatça ilerleyerek Kamaniçe'yi kuşatmıştı.[493] Onlara karşı bölgede yalnızca Özü Beylerbeyi Bozoklu Mustafa Paşa'nın birliği vardı. Fakat Mustafa Paşa çok az sayıda askere malik olduğundan Sobieski'nin ordusuna tek başına direnemeyeceğinin farkındaydı. Bu sebeple Tatar kuvvetleri gelene kadar herhangi bir taarruza geçmedi. Beklenen Rus taarruzunun bu yıl gerçekleşmemesi üzerine Ancak 1688 yılı sonlarında Kırım'dan çıkarak Kamaniçe yakınlarına gelebilen Tatarlar hemen karşı taarruza geçtiler.[494] 30.000 kişilik bir kuvvetin başında bölgeye ulaşan Nureddin Azamet Giray komutasındaki Tatarlar Kamaniçe'yi kurtarmak için Mustafa Paşa'nın ordusu ile birleşmeye gerek dahi duymadan şehri kuşatan Leh birliklerinin üzerine yürüdü. Sobieski Tatarların kendi üzerine geldiğini öğrenince aylardır sürdürdükleri Kamaniçe kuşatmasını kaldırarak geri çekilmeye başlamıştı. Lehler Tatar ordusu tarafından yakalanmadan çekilmek için onların Dinyester'den geçmelerine mani olmak amaçlı nehir üzerindeki köprüleri yıksalar da Tatarlar onları Zwaniec Kalesi önünde yakaladılar. Yapılan savaşta Lehler ateşli silahlarının etkisi sayesinde Tatar atlılarının hücumlarını savuşturabildiler. Bununla beraber Kamaniçe ve Podolya bölgesini terk eden Lehler seferi sonlandırarak ülkelerine dönmek zorunda kaldılar. Onların gidişiyle Lipka Tatarlarından da destek alan Kırım Ordusu birkaç kola ayrılarak Lviv civarına kadar sokularak bölgeyi yağmaladılar. Bu sırada Osmanlılar tüm güçleriyle kendisi için çok daha mühim olan Macaristan bölgesini savunuyor ve Kamaniçe cephesine çok az sayıda asker sevk edebiliyordu. Selim Giray ise ordusunun ekseriyetiyle 1688 yılı sefer mevsimi boyunca Or Kapu'da bekliyor ve Kırım'a yöneltilecek diğer büyük saldırıyı karşılamak üzere hazırlanıyordu. Nureddin Azamet Giray'ın harekâtı ve Kamaniçe'deki Osmanlı garnizonunun aylarca direnmesi sayesinde

[493] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 228

[494] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.11., s. 245

Osmanlılar Lehistan saldırılarını bir kez daha savuşturulabilmişlerdi. Sefer boyunca Osmanlılardan neredeyse hiç destek almayan Tatarlar Lehistan cephesinin yükünü neredeyse tek başına çekiyordu.

6.7.2. 1688 Yılı Macar Cephesi

Bahar mevsiminin gelmesiyle harekâta başlayan Avusturyalılar kendisini durdurabilecek hiçbir kuvvet olmamasıyla hızla ilerlemeye başladılar. Osmanlı ordusu cepheyi terk edip isyan halinde İstanbul'a gittiğinden Kırımlıların da Rusların ikinci kez taarruza geçeceği korkusuyla Kırım dışına çıkamayışından Osmanlı Avusturya sınırını koruyabilecek bir ordu kalmamıştı. Rahatça ilerleyen Avusturyalılar ilk etapta Ösek'i aldılar. Daha sonra Belgrad'a dayanarak bir aylık bir kuşatmadan sonra Eylül ayında burayı da ele geçirdiler. Bu sayede Rumeli'nin kapısı olarak telakki edilen Belgrad'a ve yöresine hâkim olan Avusturyalılar yine 1688 senesi içerisinde Eğri gibi, yaşanan toprak kayıplarıyla artık Osmanlı kuvvetlerinden oldukça uzak bir mevkide kalan kaleleri de savaşsız teslim almıştır.[495] Böylece 1688 sefer mevsimini Ösek Belgrad başta olmak üzere Pojega Valpovo İlok Petervaradin gibi Hırvatistan'ın çok önemli şehirlerini alarak kapatan Avusturyalılar Osmanlıların Hırvatistan topraklarıyla hemen hemen alakasını kesmelerine sebep olmuşlar ayrıca Belgrad'ı ele geçirerek bir sonraki sene yapılacak olan Balkan seferleri için de balkanlarda bir üs edinmiş oldular. Bu yıl boyunca Macar cephesi tamamen boş kaldığından bölgeye ne Osmanlı ne de Tatar birlikleri gelebilmiş Avusturyalılar kolaylıkla Hırvatistan ve güney Macaristan'a yerleşmişlerdi. Bu durumun oluşmasında ve 1688 sefer mevsimi boyunca cepheye ordu gönderilememesindeki en büyük sebep, yıl boyunca başkent İstanbul'da oluşan anarşi

[495] Raşid Mehmed Efendi, **Tarih-i Raşid Ve Zeyli**, haz: Abdülkadir Özcan, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013., s. 222

ve kargaşa ortamıydı.[496] 1687 sonlarında İstanbul'a girerek yönetimi ele geçiren ve Sultan Mehmed'i tahttan indirerek II. Süleyman'ı tahta çıkaran asiler İstanbul'da kontrolü tamamen ele almışlardı. Şehirde hemen her gün esnafların dükkânlarını yağmalayan asilerin elebaşları olan ocak ağaları istediklerini istedikleri mevkilere tayin ettirebiliyor veya azlettirebiliyordu. Bir müddet sonra bu asiler maaşlarının artırılması ve cülus bahşişi elde edebilmek için ayaklandılar. Kendilerine hazinede bu kadar paranın olmadığı söylense de bu miktarı alabilmek için direten asiler birleşerek İstanbul halkını soymaya başladılar. Başkent İstanbul bu halde iken Osmanlı hükümetinin Avusturya cephesine asker gönderecek durumu yoktu. Ülkede tam anlamıyla bir anarşi havası hâkimdi. Bu yüzden cephe bir yıldan fazla bir süre tamamen boş kalmıştı. Bu konjonktürde Avusturya ilerleyişine karşı Niş Vidin gibi kaleler, yeterince tahkim edilmemiş surları ve desteklenmemiş garnizonları ile oldukça savunmasız duruyorlardı. Osmanlılar ilerleyen Avusturyalılara karşı barış istese de Avusturyalıların tüm Macaristan Sırbistan ve Bosna'yı istemesi gibi aşırı taleplerinden dolayı bu barış da gerçekleşmedi. İlerleyen aylarda sancak-ı şerif çıkararak İstanbul halkını asilere karşı isyan etmeye çağıran ve bir iç savaşla asileri bozguna uğratıp kontrolü ele alabilen II. Süleyman 1689 yazında Avusturya'ya karşı sefere çıkmak üzere hazırlıklara başladı.[497]

[496] İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.4., s. 237

[497] Raşid Mehmed Efendi, **Tarih-i Raşid Ve Zeyli**, haz: Abdülkadir Özcan, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013., s. 225

6.8. 1689 Yılı Olayları

6.8.1. 1689 Yılı Macar Cephesi ve Rusların Kırım'a İkinci Taarruzu

1688 yılını Or Kapu'da Rus saldırısını bekleyerek geçiren Selim Giray Han Rusların bu yıl içinde Kırım'a büyük bir saldırı gerçekleştirmemiş olması üzerine Kırım'da muhafız olarak Kalgay Devlet Giray'ı bırakarak çok zor durumdaki Osmanlıların seferine katılmak için Rumeli'ye hareket etmiş ve 1688-1689 kışını Bucak'ta geçirmişti. Bucak'ta bulunduğu sürede Selim Giray hakkında İstanbul'da bağımsızlık istediği söylentilerini çıkmıştı. Selim Giray İstanbul'a yolladığı bir mektupla bu söylentilerin asılsız olduğunu belirtmiş ve kendisine inanılmadığı takdirde baharda ordusunu Bucak'ta bırakarak tek başına İstanbul'a gelebileceğini bildirmiştir.[498] Selim Giray'ın 100.000 kişilik bir orduyla Bucak'ta kışlaması onun Osmanlı egemenliğini temsilen bölgede kışladığının farkında olan Eflak Boğdan gibi Voyvodalıkların Osmanlı himayesinden çıkarak Avusturya hâkimiyetini benimsemesine de engel olmuştu. Bu sırada İstanbul'a Selim Giray'ın bağlılığını bildirdiği mektubun ulaşması zaten yıkımın eşiğine gelen Osmanlı Devletini bir gaile ile daha uğraşmaktan kurtarmakla kalmamış Avusturya cephesinde savaşacak önemli bir müttefik kazandırmıştı. Osmanlıları oldukça rahatlatan bu haber sonrasında Selim Giray'ın düzenlenecek seferde nasıl bir yol haritası izleneceğine dair görüşlerinin alınması için Edirne'ye gelmesi emredilmişti. Selim Giray Han, bu emir üzerine üzerine oğlu Nureddin Azamet Giray'ı ordunun başında Bucak'ta bırakarak birkaç mirza ve 500 askeriyle Edirne'ye geldi. Katıldığı mecliste asi ordunun içinden olup bir yılı aşkın bir süre İstanbul'da büyük karışıklıklar çıkarmış Yeğen Osman Paşa'nın sağ kalmasını bir iç güvenlik sorunu olarak gören Selim Giray onun katledilmesini sağlamıştı.

[498] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 231

Rumeli'den toplanılabilen askerlerle Nisan 1689 tarihinde sefere hareketlenen Osmanlı ordusunun başına orduya motivasyon sağlamak amacıyla Sultan II. Süleyman geçmişti. Arap Recep Paşa ile beraber Edirne'den hareket etti. Selim Giray ise Bucak'a dönerek Çerkesler'e Nogaylara Bucaklılara Kumuk ve Kalmuklar'dan Kırım'a tabii olanlara haberler yollamış ve onlara Rumeli'deki sefere katılmalarını emreden buyruklar göndermişti.[499] Selim Giray Han, kurduğu savaş planı gereği kendisi ordusunun büyük kısmıyla hareket ederek Osmanlı ordusuna katılırken Bucak'taki askerlerinin bir kısmını da Erdel'e göndererek bölgede Avusturyalılara karşı bir isyan başlatmayı amaçlıyordu. Sefer hazırlıkları yapıldığı sırada Kili'de bulunan Kırım Hanı'na savaş sırasında defalarca kez Kamaniçe ve Boğdan'a saldırdığı halde başarısız olmuş ve ülkesi de Tatarlar tarafından defalarca kez yağmalanmış Jan Sobieski bir elçi yollamış ve barış teklifinde bulunmuştu. Lehistan elçisinin Bucak bölgesinde bulunan Kırım Hanı'na barış teklifi getirdiği sırada Rus ordusu da Kırım üzerine hareketlenmişti ve Or Kapu'ya yaklaşmaktaydı. Kırım'da muhafız olarak bırakılan Kalgay Devlet Giray'dan Rusların çok büyük bir orduyla Kırım'a yürüdüğü haberini alan Selim Giray söz verdiği Avusturya seferine katılamayarak 18 Mayıs 1689'da derhal Kırım'a dönmek zorunda kalmıştır.[500] Han 6 gün gibi kısa bir süre sonra Or Kapu'nun hemen dışındaki Kanlıcak bölgesine gelerek Kırımda kalan kuvvetlerle birleşti. Akabinde Rus Komutan Galitsin'in Or Kapu'daki engeli aşıp Kırım yarımadası içlerine girdiğini ve Kefe'ye dört saat uzaklıktaki Karayılga bölgesine geldiğini öğrendi. Ruslar Kefe yakınlarına kadar geldiklerinde ikmal hatlarından aşırı uzaklaşmış bulunuyordu. Ayrıca Kalgay Devlet Giray'ın Rus birlikleriyle Han gelmeden meydan savaşı yapmayarak taktiksel olarak doğru hamleler uygulaması ve Rus ordusunun geçeceği bölgeleri önceden yağmalatması Ruslara iki yıl önceki seferde olduğu gibi zor anlar yaşatmıştı. Bu nedenle Prens

[499] Kadir Natho, **Circassian History**, 2009., s. 136

[500] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 232

Galitsin komutasındaki devasa Rus ordusunda susuzluktan kaynaklanan salgın hastalıklar çıkmaya başlamıştı. Bunun dışında Tatarların yaptıkları vur kaç saldırıları da onların planları gereği Kefe'yi ele geçirerek hem Karadeniz'de bir liman elde etme hem de Kırım'da tutunma hedeflerini zora sokuyordu. Nihayet 25 Mayıs 1689'da Selim Giray komutasındaki kuvvetlerin Karayılga'ya gelerek bu bölgede yaptıkları savaşta Rus kuvvetlerini mağlup etmeleri Kırımlıların nazik durumunu bir nebze de olsa düzeltmişti. Zira Ruslar yaşanan bozgun sonrası arkalarını sağlama almak için yarımada girişindeki Kanlıcak mevkii yakınlarına çekilmek zorunda kalmışlardı. Rusların geri çekilmesi üzerine Selim Giray da yarımada dışına kadar onları takip etmişti.[501]

Macaristan seferini yarıda bırakarak bir hafta içerisinde Kırım'a dönen Selim Giray Kırım'ın istila edilmesini önlemek için fazla süratli hareket ettiği için gelirken yanında top ve ateşli silahlarla donanmış asker getirememişti. Bu sebeple Tatar ordusu gelen Rus ordusuna karşı oldukça zayıf konumda bulunuyordu. Fakat Kırımlılar ülkelerinin istilaya uğramaması için Rusları yarımadadan çıkarmak zorunda olduklarını biliyorlardı. Ordudaki din adamlarının yaptığı konuşmalar Tatar ordusunu daha da cesaretlendirmişti.[502] Bu sebeple beraberinde çok sayıda Top ve ateşli silahlar barındıran Rus ordusu üzerine Or Kapu yakınlarında korkusuzca atılabildiler. Ruslar saldıran Tatar ordusuna karşı kare savaş tahkimatı yapmışlardı. Tahkimatın arkasındaki tüfekli Rus askerleri yaptıkları atışlarla Tatar askerlerine büyük kayıp verdiriyordu. Fakat özellikle orduda bulunan Azamet Giray'ın birlikleriyle yaptığı saldırı o kadar büyüktü ki Tatarlar bu saldırıyla Rus ordugâhının içlerine kadar girerek 20 den fazla top ele geçirmişlerdi. Tüm bu başarılara rağmen sayıca Tatarlardan çok daha fazla olan Rus

[501] Uğur Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006., s. 30

[502] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 293

ordusu yarılamamıştı. İki tarafında net bir galibiyet elde edemediği savaştan sonra Kırımlılar verdikleri kayıplarında tesiriyle sulak bir mevkii olan Kanlıcak'a çekilerek Rusların o bölgedeki su kaynaklarını ele geçirmelerini önlemek istediler. Fakat daha sonra burada Rusların açık hedefi olacağını anlayan Tatarlar Or Kapu' kalesine çekilerek buradaki Osmanlı tüfekli Sekban askerlerinin de yardımıyla Kale savunması yapma kararı aldılar. Ruslar önce Kanlıcak'a girerek nispeten de olsa su sıkıntısını giderip ardından Or Kapu'yu kuşatsalar da Tatarların kale etrafındaki tüm otları yakması Rus atlarının yem bulma sıkıntısı çekmesini beraberinde getirdi. Zira artık zahire sıkıntısında çok sayıda askerini kaybetmeye çalışan Galitsin bir Kalmuk elçisi vasıtasıyla Kırım Hanına savaşı durdurmayı teklif etti. Fakat daha müzakereler görüşülmeye başlanmadan Or önlerinden çekilerek Kanlıcak'a gitti. Bunun üzerine Selim Giray Han barış teklifinin Rusların zaman kazanma taktiği olduğunu anlayarak kuvvetleriyle kaleden çıkarak Rus ordusunu takip etti.[503] Ruslar Kanlıca'yı hızla geçerek Or Kapu'dan Özü Nehrine kadar olan bozkır bölgesine girdi. Bu bölgede neredeyse hiç su kaynağının olmaması ve coğrafyanın uçsuz bucaksız bozkırla kaplı olması Rusların çektikleri su sıkıntısı daha da arttırdı. Bu süreçte Selim Giray Han Rus ordusunda bulunan çok sayıdaki ateşli silahtan dolayı onlarla bir meydan savaşına girişmek istemese de yaptığı vur kaç saldırıları ile Rus ordusunun her gün daha da erimesini sağladı. Ruslar Şah Kerman'dan geçip Kırım Hanlığı sınırlarından çıkarak Zaporog Kazaklarının sahasına geldilerse de Selim Giray onları Sich yakınlarına kadar takip etti ve yol boyunca yaptığı vur kaç saldırıları sayesinde Rus ordusunun büyük kayıplarla Rusya'ya ulaşmasını sağladı.[504]

[503] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 216

[504] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 295

6.8.2. 1689 Yılı Lehistan Seferi

1688 yılı itibariyle Lehistan, uzun yıllardır Tatar ve Osmanlı devletine karşı yürüttüğü mücadelelerde uğradığı başarısızlıklarla Osmanlı Kutsal ittifak savaşları içinde Osmanlı devletine karşı hiçbir toprak kazancı kazanamayan ve kayda değer bir zafer elde edemeyen tek devlet olmuştu. Bu durum Lehler arasında ciddi bir moral bozukluğuna yol açmış 1689 baharına doğru bir de Leh ordusunda Sobieski'ye karşı isyan çıkmıştı. Asi Lehler en azından 1683 yılında elde ettikleri Sağ Yaka Ukrayna'yı korumak ve Lehistan topraklarının Tatarlar tarafından daha fazla yağmalanmasını önlemek amacını taşıyorlar ve ittifaktan ayrılarak barış istemek istiyorlardı. Bu amaçla baskılara dayanamayan Sobieski Kırım Hanı'na başvurarak İstanbul'a ve Kırımlılara vergi vermek şartıyla yeniden barışı sağlamak istemiştir. Bu sırada Rusların Kırım'a taarruzlarını haber alan ve geri dönmek için Bucak'tan hareketlenen Selim Giray, Kili yakınlarına gelmiş bulunmaktaydı. Selim Giray Han Gelen Leh elçisine barış için Osmanlı hükümeti nezdinde çabalayacağını bildirerek bunun için öncelikle aciliyeti olan Rus ordusunun Kırım'a taarruzun savuşturulması hareketine katılacağını ardından Lehistan ile Osmanlılar arasında arabuluculuk yapacağını elçiye söylemiş ve onu Kili'ye hapsetmiştir. Daha sonra bir Rus ordusunun Kırım'a saldırdığını ve Kırım Hanının da Kırım'da Rus ordusu ile ölüm kalım savaşı verdiğini öğrenen Lehler barış isteklerinden vazgeçerek yeniden savaş durumuna geçmişler ve dördüncü kez Kamaniçe'yi kuşatmışlardır. Selim Giray Han, Rus ordusunu başarıyla Kırım'dan çıkarttıktan sonra Kamaniçe'nin kuşatıldığını öğrenmiş, bölgeyi kurtarmak üzerine dinlenmeden derhal Kamaniçe önlerine hareketlenmiştir.[505] Kalgay Devlet Giray ve Nureddin Azamet Giray komutasındaki kuvvetler de Han tarafından Kamaniçe'ye öncü kuvvetler olarak gönderilmiştir. Bu kuvvetler bölgeye geldikten sonra Özü Beylerbeyi

[505] Uğur Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**., s. 32

Bozoklu Mustafa Paşa ile birleşerek Lehlerin üzerine yürümüşlerdir. Bu sırada zaten Kamaniçe garnizonunun şiddetli direnişiyle kuşatmayı kaldırarak Lehistan'a çekilen Leh ordusu Kamaniçe topraklarından tamamen çıkmıştı. Bu sebeple Lehlerle savaşmak mümkün olmasa da Kalgay ve Nureddin'in ordusu Leh topraklarına girerek çok sayıda köyü yağmaladılar ve bu topraklardan çok sayıda esir elde ettiler.

Bu savaşla beraber Lehistan uzun yıllar boyunca Kamaniçe'ye saldırma politikasından vazgeçerek savunmaya geçmiştir. Lehler, Kutsal ittifak savaşları boyunca Kamaniçe'ye yaptıkları saldırılarda müdafilerin şiddetli direnmesi sonucunda başarıya ulaşamamışlar ve Podolya'yı elde edememişlerdi. Bu toprakların elde edilememesinin bir diğer sebebi ise Kırım'dan sürekli olarak bölgeye yardım gönderilmesiydi. Tatarlar tarafından hem askeri yardımın hem erzak yardımının ulaştırılması ile alakadar oluyorlar Kamaniçe Kuşatmaları sırasında Leh ordusuna vur kaç saldırıları düzenleyip Lehistan topraklarını yağmalıyorlardı. Bu durum Leh ordusunda savaşa karşı isteksizliğin ve kendi topraklarını koruma isteğinin doğmasına sebep oluyor ve Podolya'yı elde etmek için kendi ülkelerini tehlikeye atmak istemiyorlardı. Bunun üzerine Sobieski bir ara taktik değiştirerek Kamaniçe ve Podolya yerine doğrudan Boğdan'a hâkim olmayı denemişti. Bu amaçla Podolya'yı ve içerisinde bulunan Osmanlı kuvvetlerini ele geçirmeden Boğdan'a giren Lehler bu sefer de bölgede bekledikleri gibi Osmanlılara karşı isyan çıkmaması durumu ile karşılaşıp yerel halktan da destek alamamışlardı. Arkalarında ele geçirilmemiş bir Podolya bıraktıkları için Lehistan topraklarından Boğdan'a zahire sevkiyatı gerçekleştirmekte mümkün olmamış Lehler sefer sırasında yiyeceksiz kalmışlardı.[506] Bu durumda Boğdan ahalisinin köylerine saldırmak ve yağmalamak zorunda kalan Lehler bölgede tutunma şanslarını

[506] Abdülkadir Özcan, **Anonim Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000., s. 35

tamamen yitirmişler gelen Tatar kuvvetleri sayesinde de bölgeden tamamen püskürtülmüşlerdi. 1689 yılında da Kırım'ın tüm kuvvetleriyle Rusları püskürtmek üzere Or Kapu'da mevzilenmesi onların Kamaniçe'yi daha rahat kuşatmalarını sağlasa da bu sefer de kaledeki müdafilerin şiddetli inatçı direnişiyle karşılaşarak başarısız olmuşlardı. Akabinde Rusları ülkelerinden püskürten Kırımlıların Kamaniçe yakınlarına gelmeleriyle Leh toprakları yoğun bir şekilde yağmalanmış Leh ordusu da geri çekilmişti. Defalarca kez kuşatılan Kamaniçe'nin kurtarılmasındaki pay aslında tamamen Kırımlılara aitti. Zira Osmanlıların Kamaniçe Eyaletini kendi topraklarıymış gibi savunan Kırımlılar, Osmanlılar adına bölgede savaşmışlardı.[507] Osmanlılar, savaşın başlangıcından itibaren 6 yıl boyunca bölgeye seraskerler tayin etseler de Avusturya cephesinde devam eden büyük savaşın da tesiriyle Kamaniçe'nin yardımına kuvvetli ordular gönderememişlerdi. Bu sebeple Podolya ile Boğdan'ın savunulması büyük ölçüde Selim Giray'ın gayretlerine bırakılmıştı. Selim Giray savaş boyunca buradaki az sayıda askere malik Osmanlı Serdarlarıyla ve onların ateşli silahlarla mücehhez birlikleriyle birleşerek Lehlerin Boğdan ve Kamaniçe bölgelerini ele geçirmesine mani olmuş Osmanlının bu cephedeki yükünü üstlenmiştir.

6.8.3. Selim Giray'ın Mayıs 1689'da Kırım'a Dönüşünden Sonra Macar Cephesi

Selim Giray'ın ülkesine dönmesiyle beraber Osmanlı ordusu Avusturya ordusuna karşı yalnız kalsa da aslında Avusturya ordusuna karşı daha avantajlı bir konumda bulunuyordu. Avusturya ordusu ikmal hatlarından aşırı uzaklaşmış Belgrad'ın

[507] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi.**, s. 473

ele geçirilmesinden sonra birkaç kol halinde Balkan içlerine yayılmıştı.[508] Öte yandan bu dönemde Avusturya'nın da içinde bulunduğu Augsburg ittifakı ile Fransa'nın arasında bir savaşın başlaması Avusturya'nın bölgeden önemli bir miktarda askeri çekerek Ren ırmağı civarına yöneltmesine sebep olmuştu. Bu durum Avusturya ordusunu Balkanlarda daha da tehlikeli bir konuma sokmuştu. Hatta bu yüzden Avusturyalı kumandanlar arasında Balkanlardaki askerlerin çekilerek yeni ele geçirilen Macaristan'ın elde tutulmasına öncelik verilmesini isteyenler vardı. Fakat Belgrad'dan Balkanlar yönünde yeni saldırıların başlatmayı düşünen komutanlar yapılacak seferlerin bölgedeki Osmanlı tebaası Hristiyan halkların ayaklanmasına neden olacağı inancına sahiplerdi. Bu sebeple Avusturya kuvvetleri kâfi gelmese bile Hristiyan halkların savaşa katılımıyla Osmanlıları Rumeli'den atmak mümkün olacaktı. Bu düşüncede olanların fikirlerinin daha çok kabul görmesi üzerine Balkanlardaki harekâtını sürdürmek için Avusturyalı kumandan Ludwig Von Baden, Bosna ve Sırbistan'da 26.000 kişilik bir orduyla harekete geçti.

Serdar Arap Recep Paşa Sultan II.Süleyman ile birlikte ilerleyerek Sofya'ya geldi. Burada yapılan görüşmelerde Padişah'ın burada kalarak Recep Paşa'nın Belgrad üzerine gitmesine karar verildi. İlerleyen ordu Feth'ül-İslam ve Orsova kalelerini aldı. Belgrad yakınlarına kadar gelen Recep Paşa burada kendisini bekleyen Ludwig Von Baden'ın ordusuyla karşılaştı. Fakat saldırmaya cesaret edemeyerek Alacahisar kalesine çekildi. Yeterince eğitilmemiş ve Düzensiz bir ordu ile sefere çıkan Recep Paşa kabiliyetsiz bir komutan olup ordusunda sözü dinlenen bir kimse değildi. Zira Devlet erkânı arasında ordunun nereye ve nasıl hareket edileceğine dair bile görüş ayrılıkları çıkmış çıkan huzursuzluklar Recep Paşa tarafından bastırılamamıştı. Recep Paşa'nın

[508] Raşid Mehmed Efendi, **Tarih-i Raşid Ve Zeyli**, haz: Abdülkadir Özcan, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013., s. 228

savaştan kaçınarak Balkan içlerine Alacahisar'a çekilmesi Avusturya ordusunu daha da cesaretlendirerek Recep Paşa üzerine yürümesine sebep oldu. 30 Ağustos 1689'da Batocina bölgesinde yapılan savaşta Recep Paşa'nın ordusu ile karşılaşan Ludwig onu mağlup ederek Niş'e çekilmesini sağladıysa bu zaferle de yetinmeyerek Niş üzerine ilerledi. Bu bölgede 24 Eylül 1689'de yapılan ikinci bir savaşta Recep Paşa daha büyük bir bozguna uğrayarak tamamen dağıldı.[509] Osmanlı ordusunun dağılması ile Niş kalesini de rahatlıkla ele geçiren Avusturyalılar ordularını iki kısma ayırdı. Bu kollardan ilki Vidin'e giderek 14 Ekim'de bölgeye ulaşmış beş günlük kısa bir kuşatmanın ardından bu bölgeyi de ele geçirmişlerdi.[510] Piccolomini komutasındaki kuvvetler ise Üsküp bölgesine kadar ilerleyerek Balkan topraklarını yağmalamışlar özellikle Üsküp'e çok ciddi zararlar vermişlerdir. Recep Paşa'nın yenilmesiyle Rumeli tamamen istilaya açık bir hale gelmişti. Sofya'da bulunan II.Süleyman bu bölgeyi emniyette bulmayarak acilen Edirne'ye çekilmiş hezimetlerin sorumlusu olan Recep Paşa'yı da idam ettirmişti. Rumeli'de ilerleyen Avusturyalılar Erdel tarafından da taarruza geçerek Osmanlı devletine bağlı bulunan Eflak Voyvodalığını ele geçirmek istemişlerdir. Bu amaçla Eflak üzerine giden bu Avusturya birliği Bükreş'e girerek Eflak'ı kolaylıkla işgal etmiştir. 1689 yılı ortalarına kadar Eflak ve Boğdan'ın Osmanlı adına muhafazasını sağlayan ve Avusturyalıların eline geçmesini önleyen Selim Giray Osmanlı Devleti'nin kendisine en çok ihtiyacı duyduğu sırada Avusturya seferine katılamayarak kendi ülkesine yöneltilen Rus saldırısını önlemek için Kırım'a gitmişti. Bu sebeple 1689 yılı güzünde Kırım'dan acil olarak yardım istendi. Selim Giray bu sırada Rus ordusunu Kırım'dan püskürtmeyi başarmış akabinde hemen Rumeli'ye hareket etmişti.[511] Yol üzerinde oğlu Kalgay Devlet Giray ve Azamet Giray'ı Lehlilerin kuşattığı

[509] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.11., s. 249

[510] **İsazade Tarihi**, haz: Ziya Yılmazer, İstanbul, 1996., s. 57

[511] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 302

Kamaniçe'nin yardımına yollayarak bu bölgenin de kurtarılmasına sebep olmuş Osmanlıları bu bölgede de Leh saldırısından kurtararak Rumeli yönündeki yürüyüşüne devam etmiştir.

Kırımlılar kuzeyde Rusları püskürtüp bir Osmanlı kalesi olan Kamaniçe'yi tek başlarına Osmanlılar adına savunurken Osmanlı hükümetinin kendi toprağı olan Kamaniçe'yi düşünmek şöyle dursun Rumeli'yi dahi savunacak hali kalmamıştı. Avusturya'ya karşı yaşanan bozgunların etkisiyle Avusturyalılar Sofya'ya dayanmış Edirne'yi dahi tehdit eder hale gelmişti. Bu sebeple Selim Giray önce kendisinden istenmediği halde Kamaniçe'yi kurtarmış ardından derhal Rumeli'ye hareket etmiştir. II. Süleyman ise bozgunlardan sonra Serdar Recep Paşa'nın idamıyla beraber Sadrazam Bekri Mustafa Paşa'yı da azletmiş yerine de Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'yı getirmişti. Osmanlı ordusunun yaşadığı bozgunlardan sonra Sofya'ya kadar önü açılan Avusturyalılar Rumeli'de rahatça ilerliyordu.[512] Zira Osmanlı ordusu, Sofya'da kalan güçsüz dağınık birlikler müstesna olmak üzere tamamen dağılmıştı. Devlet açısından birinci derecede öneme haiz Rumeli topraklarının istilasıyla Osmanlılarda korku had safhaya çıktı. Edirne'nin güvenliği dahi tehlikedeydi devlet inkırazın eşiğine gelmişti. Avusturyalıları durdurabilecek herhangi bir kuvvet yoktu. Üstelik Avusturyalılar kuvvetlerinin önemli bir kısmını 1688 yılından itibaren Fransa ile savaşmak üzere Ren ırmağına çekmiş ve zayıf bir ordu ile balkan harekâtını sürdürmekteydi. Bu zayıf orduya dahi direnemeyen Osmanlılar Avusturya ordusuna karşı tamamen savunmasız bir konumda kalmışlardı. Bu durum Rumeli'deki gayrimüslim halklar arasında da isyanların çıkmasına sebep olmuş bazı gayrimüslimler gelen Avusturyalılarla ittifak ederek Osmanlı idaresinden kurtulmak amacıyla isyan etmişlerdi. Bu asilerin desteğiyle

[512] Raşid Mehmed Efendi, **Tarih-i Raşid Ve Zeyli**, haz: Abdülkadir Özcan, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013., s. 231

1689-1690 kışında General Piccolomini Sırp isyancılar ile birleşerek Priştine'ye hâkim olmuş ve bu bölgeye asker yerleştirerek Üsküp'ü yağmalamıştı.[513] Burada Sırp asileri kendi tabiiyetine alarak bir Avusturya tabiiyetinde bir Sırp Prensliği kuran Karpoş, Avusturya desteği ile Kaçanak Eğridere gibi kaleleri Osmanlılardan ele geçirerek içlerine Avusturyalı garnizonlar koydurmuştu. Bunun üzerine artık Avusturya ile de sınır komşusu haline gelen Hristiyan Bulgarlar da Sofya ve Filibe'de isyan ederek Avusturya'dan kendilerine idareci tayin etmelerini istemişlerdi. İmparatorluk dağılmak üzereydi. Edirne'de dahi savunma tedbirleri alınmaya başlanmıştı.

6.8.4. Selim Giray'ın 1689 Sonlarında Yeniden Rumeli'ye Gelişi ve Sırbistan Harekâtı

Bu ortamda Veziriazam tayin edilen Fazıl Mustafa Paşa ve Selim Giray Osmanlıları yeniden toparlayacak iki isimdi. Köprülü Yeniçeri sayısını azaltarak daha düzenli ve intizamlı bir ordu oluşturmaya çalıştı. Fakat yeni veziriazam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa hayli muhteris bir insan olup devleti tek başına ayağa kaldırma şerefine nail olmak istiyordu. Bu sebeple Kırım Hanı'na da mektup göndererek kendisini Rus ve Lehlere karşı kazandığı zaferlerden dolayı tebrik etmiş ve Rumeli'ye gelmesine gerek kalmadığını söylemişti. Fakat bu sırada zaten Rumeli'ye yaklaşmış bulunan Han hareketini daha da hızlandırarak üç günlük yolu bir günde kat ederek Niğbolu'ya gelmişti. Burada Niş yenilgisini ve Avusturyalıların Üsküp'e kadar sokulduğunu öğrenince hayli müteessir olarak hareketini daha da hızlandırdı. 15 Kasım 1689'da Sofya'ya gelen Han buradaki Osmanlı birlikleriyle birleşti. Onun gelişi ile morallenen Osmanlıların Recep Paşa'dan sonraki serasker Veziri Koca Mahmud Paşa Selim Giray

[513] **Anonim Osmanlı Tarihi**, haz: Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000., s. 39

ile sefer planı yaparak beraberce 1689 sonlarında Üsküp'e doğru hareketlendiler. Bu arada Avusturya generali Ludwig Viyana'ya dönmüştü. Onun yerine Balkanlardaki orduların genel komutanı olarak tayin edilen General Veterani, Vidin ve Balkanlarda ki Osmanlı-Tatar harekâtına karşı koymak için Sırbistan'a hareketlenmişti.[514] Ludwig 1689- 90 kışı boyunca Viyana'da bulunmuş bu süre içerisinde Fransa ile savaşın şiddetlenmesinden dolayı artık Sırbistan'da az askerle tutunmanın imkânsızlığından bahsetmiş ve Avusturya hükümetini geri çekilmeye ikna etmeye çalışmıştı. Fakat General Veterani Balkanlardaki tüm Hristiyanları ayaklandırarak Osmanlı - Tatar kuvvetlerini mağlup edeceğini düşünüyordu. Bu sırada Selim Giray liderliğinde Rumeli'de ilerleyen Osmanlı Tatar ordusu Köstendil'de Sırp Avusturya birliklerini mağlup ederek Eğridere palankası yakınlarına gelmişti. Burada Veterani'nin yolladığı Alman Macar ve Sırplardan müteşekkil Avusturya birliği ile yaşanan çatışmada Avusturyalılar bozguna uğratıldı. Kısa bir süre sonra da bölgedeki kale teslim alındı. Savaş'ın ardından kaçmakta olan Sırp beyi Karpoş'un üzerine giden Tatarlar 200 kişilik Karpoş'un hassa birliğini yok edip kendisini de esir ettiler. Esir alınan Karpoş ibret olması için kazığa vuruldu. Karpoş'un idamından sonra İstanbul'dan yardım olarak bölgeye gönderilen yeni serasker Koca Halil Paşa da ordusu ile bölgeye ulaştı. Koca Halil Paşa'nın emrindeki 15.000 Arnavut askeri bölgedeki Selim Giray'ın ordusu ile birleşerek asilerin en güçlü mevkii olan Kaçanak'a yürüdüler.[515] Asiler Karpoş'un idamı ve Avusturya ordusunun bozguna uğratılmasından sonra bu kaleye çekilerek savunma tertibatı almışlardı. İsyanın bastırılması için bu bölgenin alınması zorunluydu. Nihayet Kale uzun bir kuşatma sonucunda teslim olmaya karar vermişti ki bu sırada Kaçanak yakınlarındaki bir tepeden gelen top sesleri, Kale garnizonunun bölgeye yeni bir

[514] **Anonim Osmanlı Tarihi**, haz: Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000., s. 42

[515] **İsazade Tarihi**., s. 59

Avusturya kuvveti geldiğini anlamasına ve teslim olma fikrinden vazgeçmesine sebep olmuştur. Garnizonun tekrar savunma tertibatı almasıyla beraber Selim Giray komutasındaki 10.000 kişilik Tatar kuvvetleri de Kaçanak tepelerinin arkasına sesin geldiği yere doğru ilerlediler.[516] Burada Avusturya birlikleriyle karşılaşan Selim Giray askerlerine bir yıl içerisinde hem Rusları hem Lehleri mağlup ettiklerini hatırlatarak bu Avusturya ordusunu da mağlup etmenin mümkün olduğunu söylemiş ve onları cesaretlendirmişti. Kaçanak bölgesine gelen bu Avusturya kuvveti sayıca az ve Tatarlara göre daha güçsüz bir konumdaydılar. Fakat sahip oldukları ateşli silahlar onları savaşta avantajlı kılıyordu.

Yapılan savaşta Avusturya kuvvetleri ateşli silahları sayesinde Tatar atlılarına büyük kayıplar verdirdi. Fakat Selim Giray inatla çekilmeyerek birkaç ay önce Ruslara karşı Or Kapu yakınlarındaki savaşta gösterdiği azmi yeniden göstererek inatla Avusturya ordusunun merkezine doğru saldırdı. Ağır kayıplar verse de yaptığı bu saldırı sayesinde Avusturya ordusu merkezine girerek onların dağılmasını ve komutanlarının esir edilmesini sağladı. Böylece bünyesinde düzensiz Sırp ve isyancı Balkan halklarını da ihtiva eden Avusturya ordusu düzeni sağlayamayarak dağılmış ve bölgeden çekilmişti. Zaten savaşın kaybedilmesindeki bir diğer sebepte Avusturyalıların sayıca az olmasından dolayı balkanlardaki asi zümreleri ordusuna almak zorunda kalması ve bunun sonucunda orduda oluşan disiplinin aksamasıydı. İaşe ve ikmal hatlarından oldukça uzaklaşmış olmanın beraberinde getirdiği lojistik sıkıntılar da Avusturyalıların bu bölgede başarısız olmasına katkı sağlamıştı. Avusturya ordusunun bozguna uğratılmasından sonra Kaçanak Kalesi de teslim alınmıştı.[517] Akabinde Prizren Priştine İpek gibi bölgelere ilerleyen Osmanlı Tatar kuvvetleri 1689-1690 kışı içerisinde bu

[516] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 221

[517] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 223

bölgelerdeki Avusturya Sırp garnizonlarını teker teker ele geçirdiler. Bu hareketi sayesinde Makedonya Sırp ve Kosova coğrafyasını Koca Halil Paşa ile birlikte Avusturya istilasından kurtaran Selim Giray Niş'e kadar olan Balkan topraklarını Osmanlılar adına ele geçirmişti. Ayrıca bölgede Karpoş'un Osmanlılara isyan ederek oluşturduğu Avusturya himayesindeki Sırp beyliğinin topraklarını da ele geçirerek isyanı bastırmıştı. İsyanın bastırılmasından sonra Sofya'ya dönen Selim Giray Kırım'a dönmek üzere hareket etti. Bu sırada II. Süleyman tarafından gönderilen bir fermanla yaptığı hizmetlerden dolayı tebrik edilerek 1690 baharında yapılacak sefer için yeniden orduya katılması emredilen Selim Giray yapılacak seferin detaylarını görüşmek için Edirne'ye davet edildi.[518] Bunun üzerine ordusunu Rumeli'de bırakarak 1690 yılı başlarında Edirne'ye gelen Selim Giray Han büyük bir coşku ve törenle karşılandı.

6.9. 1690 Yılı Olayları

6.9.1. Selim Giray'ın 1690 Başlarında Edirne'ye Gelmesi ve II. Süleyman ile Görüşmesi

1689-90 yıllarında Selim Giray komutasındaki Tatar kuvvetleri, Rusya ve Lehistan ile yaptıkları muharebelerden hemen sonra Rumeli'ye hareket etmişler ve kendilerinden yardım istenmediği halde bu bölgede de Avusturyalı kuvvetlere karşı zafer kazanmışlardı. İki yıl içerisinde tüm cephelerde zafer kazanarak Rumeli'yi Avusturya istilasından temizleyen Selim Giray Osmanlı hükümeti nezdinde büyük itibar kazanmış ve II.Süleyman tarafından görülmemiş törenlerle karışlanmıştı. Selim Giray, arka arkaya yapmış olduğu seferlerle bir yıl içerisinde Kırım'a yöneltilen Rus saldırısını püskürtmüş sonrasında Kamaniçe'yi leh kuşatmasından kurtarmış daha sonra da

[518] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 305

dinlenmeden Rumeli'ye hareket ederek bölgeyi Avusturya istilasından temizlemişti. Ayrıca Rumeli'ye hareket etmeden önce Nureddin'i Azamet Giray'a da emir vererek Avusturya işgaline uğrayan Eflak'ı Osmanlılar adına kurtarmasını ve bu bölgenin de Avusturya istilasından kurtarılmasını sağlamıştı.[519] Verilen emir üzerine harekete geçen Azamet Giray'ın kuvvetleri ilk olarak Tuna Seraskeri Mustafa Paşa'nın kuvvetleriyle birleşmiş, birleşik Osmanlı Tatar kuvvetleri beraberce Eflak üzerine yürümüşlerdi. Bu kuvvetler Erdel üzerinden hareket ederek Bükreş'i ele geçiren ve bir süredir Eflak'ta hâkim konumda yer alan Avusturyalı General Heissler'in üzerine yürümüşlerdi. Osmanlı Tatar kuvvetlerinin üzerine geldiğini öğrenen Heissler Eflak'ı terk ederek Erdel'e çekilmeye başlamış fakat kendisini takip eden Azamet Giray'ın müfrezelerinin vur kaç saldırılarına uğrayarak ağır kayıplar vermiş güçlükle Erdel'e sığınabilmişti.[520] Kendisi Rumeli'de Avusturya kuvvetleriyle savaşırken Eflak'a önceden gönderdiği birlikler sayesinde burayı da istiladan kurtaran Selim Giray'ın Osmanlı hükümeti nezdindeki giderek artan otoritesi ve itibarı kısa bir süre sonra Veziriazam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'yı rahatsız eder hale gelmişti. Bu yüzden Fazıl Mustafa Paşa Selim Giray'ı kendisine rakip olarak görmeye başlamış ve onun 1690 baharında yapılacak olan sefere katılmamasını ister hale gelmişti.

Osmanlı Padişahı Sultan II.Süleyman'ın isteği üzerine Edirne'ye gelen ve bu şehirde bulunduğu süre içerisinde 1690 baharında Avusturya'ya gerçekleştirilecek seferle ilgili görüşlerini sunan Selim Giray yapılan toplantılarda Köprülü Fazıl Mustafa Paşa ile görüş ayrılığına düşmüştü. Köprülü Fazıl Mustafa Paşa seferde ordunun ikiye

[519] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 461

[520] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 463

ayrılarak kendisinin kumanda edeceği kısmın Niş ve Belgrad üzerine gitmesini diğer bir kısmın da Erdel üzerine yürümesini istemiş bu planda ısrar etmişti. Erdel, 1687 yılında Avusturya'ya tabii olarak Osmanlı egemenliğinden çıkmış 1690'da Voyvoda Apafi'nin ölümüyle tamamen Avusturya egemenliğine girmişti.[521] Köprülü bu bölgenin yeniden Osmanlı tabiiyetine alınmasını istiyordu. Bu amaçla ordunun bir kısmı Erdel'e göndermeyi ve bölgedeki Avusturya kuvvetlerini mağlup ederek Tökeli İmre'yi Erdel tahtına geçirmeyi düşünüyordu. Fakat bu görüşe karşılık Selim Giray Budin'in elde edilmeden Erdel'e hâkim olmanın zor olduğunu vurgulamış, bölgeye hâkim olunsa bile elde uzun süre tutmanın imkânsız olduğu belirtmişti. Bu sebeple bu yönde yapılacak sefere karşı çıkarak tüm orduyla Macaristan içlerine ilerlenmesini önerdi. Fakat Köprülü Fazıl Mustafa Paşa, Selim Giray ile süren gizli rekabetinin de etkisiyle, hanın bu fikrini reddetmiş ve Sultan II.Süleyman'a dil dökerek kendi görüşünü kabul ettirmişti. Bunun üzerine Fazıl Mustafa Paşa'nın fikri kabul edilmiş ve Erdel üzerine de bir ordunun gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Yapılması planlanan bu Erdel seferine göre Silistre Eyaleti kuvvetleri ve Selim Giray'ın oğlu Gazi Giray, kuvvetleriyle beraber Erdel'e girecek ve buradaki Avusturya kuvvetlerini mağlup ederek Tökeli İmre'yi tahta oturtacaktı.[522] Han ise Sofya'da bulunan ordusuna dönecek ve Kırım'dan gelecek kuvvetlerle beraber Veziriazam Fazıl Mustafa Paşa'nın ordusuna katılacaktı. Bu plan doğrultusunda kendisine verilen bir miktar altını sefer masrafları için Kırım'a yollayan ve Kalgay Devlet Giray'ı sefere davet eden Selim Giray Han kendi birlikleriyle de Sofya'ya geldi.

[521] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 459

[522] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.3, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2018., s.348

6.9.2. 1690 Yılı Belgrad ve Erdel Seferleri

11 Temmuz 1690 tarihinde Serdar-ı Ekrem Vezir-i Azam Fazıl Mustafa Paşa Osmanlı ordusuyla beraber Edirne'den hareket etti. İlerleyerek Sofya'yı geçen Osmanlılar ilk hedef olarak belirledikleri Niş'e geldiler. Avusturyalılar, Osmanlı ordusunun Niş'i kuşatması üzerine bölgeye Ludwig Von Baden komutasında bir ordu gönderdiler. Bu ordunun Niş'i kuşatan Osmanlı ordusuna ani bir saldırı düzenlemek olduğu bir sırada Kırım Han'ı Selim Giray'ın ve Kırım'dan gelen Kalgay Devlet Giray'ın 20.000 kişilik kuvvetlerinin bölgeye ulaşması Avusturyalıların saldırı planlarını değiştirmelerine sebep olmuştur. Buna göre güçlü Osmanlı Tatar ordusuna saldırmak istemeyen Avusturyalılar Niş'i kendi kaderine terk ederek Erdel yönünden saldıran Osmanlı- Tatar ordusunun üzerine gitmiştir. Avusturya ordusunun Niş önlerinden geri çekilerek Belgrad yönünde hareket etmesi üzerine Kalgay Devlet Giray, onların üzerine gönderilmiştir. İlerleyen Kalgay'ın kuvvetleri Avusturya ordusuna Sava nehrinden geçene kadar vur kaç saldırılarında bulunmuş ve onlara ağır kayıplar verdirmişlerdir. Avusturyalılar bu kayıpların da etkisiyle çok sayıdaki ordu ağırlıklarını Tatarlara bırakmak zorunda kalmışlardır.

Avusturya ordusunun çekilmesiyle yardımsız kalan Niş garnizonu kısa sürede Osmanlılara teslim olmuştur. Bunun üzerine ordusunu iki kola ayıran Sadrazam bir kolu Vidin üzerine gönderirken kendisi büyük ordu ile beraber yanındakilerin muhalefetine rağmen Belgrad üzerine gitti. Bu sırada Gazi Giray ve Mustafa Paşa'nın emrindeki kuvvetler de Eflak tarafından Erdel topraklarına girmiş buradaki Avusturya generali Heissler'i mağlup ederek esir almışlar ve Erdel'e hâkim olmuşlardı. Buradan hareket eden Tatar atlıları Macaristan içlerine kadar akınlar düzenleyerek bölgeyi yağmaladılar. Gazi Giray'ın Erdel'de kontrolü ele aldığı sırada Belgrad'ı kuşatan Fazıl Mustafa Paşa

kısa bir kuşatma sonrası 9 Ekim 1690'da şehri ele geçirmiştir.[523] Kale'nin sadece 6 günde düşmesinin en büyük sebebi kuşatma sırasında yapılan bombardımanda kaleye doğru atılan bir top mermisinin şehirdeki cephaneliğe isabet etmesi ve oluşan patlama sonucu surların büyük ölçüde havaya uçmasıydı.[524] Bu gelişme üzerine daha fazla direnemeyeceğini anlayan Belgrad garnizonu Osmanlılara teslim olmuştur. Yine bu sıralarda Vidin üzerine giden diğer bir Osmanlı birliği de Vidin kalesini teslim alarak bölgede yeniden denetimi sağlamıştır.[525] Vidin ve Belgrad kalelerinin yeniden fethi ile Avusturya kuvvetleri Rumeli'den tamamen atılmıştır. Belgrad'ın teslim olmasından sonra seferi sonlandırarak muzaffer bir şekilde İstanbul'a dönen Mustafa Paşa, Belgrad'a güçlü bir garnizon bırakarak orduda bulunan Kalgay Devlet Giray'a harekâta devam etmesini emretmiştir. Selim Giray da bu amaçla kuvvetlerini oğlu Kalgay Devlet Giray'a vererek onu desteklemiş kendisi, Fazıl Mustafa Paşa ile birlikte dönüş yoluna girmiştir.

6.10. 1691 Yılı Olayları

6.10.1. 1690-1691 Kışındaki İkinci Erdel Harekâtı

Cephede bırakılan Kalgay Devlet Giray, Belgrad'da Avusturyalılar tarafından inşa edilen ince donanmayı, Tuna nehri üzerinden Budin'e doğru kaçmakta iken Ösek yakınlarında bulunduğu sırada yakalamış ve çok sayıda Avusturyalıyı esir etmiştir. Akabinde Erdel'e ilerleyerek buradaki Gazi Giray'ın kuvvetleriyle birleşmeyi ve Erdel'deki Osmanlı otoritesini sağlamlaştırmayı düşünerek bölgeye hareket etmiştir.

[523] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 462

[524] Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.4., s. 245

[525] **İsazade Tarihi**., s. 67

Fakat bu sırada Osmanlılarla savaşmaktan kaçınarak Niş önlerinden çekilen Ludwig Von Baden'in Erdel üzerine gittiğini ve Erdel'deki Osmanlı-Tatar ordusunun da kendisinden daha kuvvetli olup çok sayıda ateşli silahlara sahip olan Avusturya ordusu ile meydan savaşına girişmekten çekinerek Erdel'i boşalttığını ve Eflak tarafına çekildiğini öğrenmiştir. Bu gelişmeler üzerine İstanbul'dan, yeniden Erdel'de hâkimiyeti sağlaması amacıyla bölgeye girmesi talimatını alan Kalgay Devlet Giray, emir gereği Eflak tarafından Erdel'e giren Sivas Beylerbeyi Süleyman Paşa ve Tökeli İmre ile birleşerek Avusturyalıların üzerine yürümeyi planladı. Buna göre birleşik Osmanlı Tatar ordusu 1690-91 kışında Avusturyalıları bir kez daha mağlup edecekler ve Erdel tahtına Tökeli İmre'yi çıkaracaklardı. Bu plan üzerine Erdel'e giren Kalgay, bölgede Ludwig Von Baden'in yanı sıra ona destek olarak bölgeye gelen Carafa, Veterani gibi komutanların kuvvetlerinin de Erdel'e yerleştiğini görmüş ve Erdel'den Avusturyalıları çıkarmanın eskisi kadar kolay olmayacağını anlamıştı. Nitekim Avusturyalıların Erdel'deki kuvvetlerini artırmaları, Erdel asillerinin onlardan korkmasına ve Tökeli İmre'yi desteklememesine sebep olabilirdi. Tam bu sırada bir de kış mevsiminin oluşturduğu olumsuz hava koşullarının etkisini göstermeye başlaması üzerine Tatarlar, Erdel'deki harekâtı durdurarak geri çekilmeye karar vermişlerdir.[526] Geri çekilirken sert kış şartlarından dolayı ağır kayıp veren Tatar ordusunda Kalgay Devlet Giray'a karşı büyük bir isyan çıktı. Yıllardır Erdel'e Niş'e Belgrad'a girerek Osmanlılar adına bölgede askeri harekâtlar düzenleyen Tatarlar çektikleri sıkıntıdan dolayı Kalgay'a karşı ayaklanmış, ondan ve Selim Giray'dan kendilerini hiçbir şekilde ilgilendirmeyen Erdel Eflak Belgrad gibi topraklarda harekâtlar sürdürmeyi bırakmalarını istemişlerdi. Bunun üzerine derhal Erdel'den ayrılarak Kırım'a gitmek zorunda kalan Kalgay Devlet Giray 1691 yılının Şubat sonlarına doğru ancak Kırım'a

[526] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi.**, s. 477

ulaşabildi. Belgrad'ın Ekim 1690'daki fethine müteakiben 1690-91 kışında Kalgay Devlet Giray'ın yaptığı Erdel harekâtı bu şekilde başarısızlıkla sonuçlanmış daha da kötüsü yaşanan kayıplar sebebiyle artık Kırım ahalisi arasında Osmanlı seferlerine kesinlikle asker göndermeme fikri hâkim olmuştu.[527]

6.10.2. 1691 Yılı Kırım'a Kazak Saldırısı ve Selim Giray'ın İstifası

Kırımlılar seferde iken Ruslara tabii Zaporog Kazakları, Kırım'ın büyük ölçüde boş olmasını fırsat bilerek 20 bin kişilik bir birlikle Özü üzerindeki Doğan Kalesi'ne saldırmışlardır. Bunun üzerine Kırım'da muhafız olarak kalan Nureddin Azamet Giray, harekete geçerek gelen Kazaklara Doğan kalesi yakınlarında saldırmış ve onları 1691 başlarında imha etmişti.[528] Bu saldırılar sırasında Selim Giray'ın Kırım'da olmaması ve 1691 yılında büyük bir Rus ordusunun bir kez daha Kırım üzerine saldırıya geçeceği söylentileri Kırım'da bir kez daha isyan çıkmasına sebep olmuştu. Bir kısım Tatar mirzası İstanbul'da kışı geçiren Selim Giray Han'a haber göndermişler ve kendisinin derhal Kırım'a gelmesini istemişlerdir. Mirzalar, Selim Giray'ın ülkesinin başında durmadığı takdirde karışıklığın büyüyeceğini ve Kırım'ın Rus işgaline uğrayacağını belirtmişler ve hanı harekete geçirmeye çalışmışlardır. Selim Giray, bu konjonktür içerisinde Osmanlı'yı yalnız bırakarak Kırım'a dönemezdi. Bunu yaptığı takdirde uzun zamandır Selim Giray'ı kendisine rakip olarak gören Fazıl Mustafa Paşa'nın eline koz vermiş olacak ve azledilmesi kuvvetle muhtemel hale gelecekti. Kırım'a dönmezse de ülkesindeki mirzalar kendisine yüz çevirecek ve tahttan indirecekti. Kırım'a döndüğü takdirde bile yeterince güvende olmayacak yıllarca katıldığı Macar seferleri yüzünden kendisine muhalif olan Tatar mirzalarının baskısı altında bir saltanat sürecekti. Kısa

[527] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 309

[528] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**, s. 227

süren bir kararsızlık döneminin ardından uzun yıllardır sürdürdüğü siyasi mücadelelerden ve seferlerden yorulduğunu fark eden Selim Giray tahttan çekilmek istediğini belirterek görevden istifa etti. İstifası kabul edilen Selim Giray'a kendisi yerine kimin tayin edilmesini istediği de soruldu. Selim Giray'ın Han olarak Saadet Giray'ı tavsiye etmesi üzerine Saadet Giray, Kırım hanı tayin edildi. Selim Giray görevden ayrıldıktan bir müddet sonra II.Süleyman'ın izniyle Hac'a giderken yeni Kırım Hanı tayin edilen Saadet Giray da Mart 1691'de Sultan Süleyman'dan izin alarak kuvvet toplamak ve karışıklıkları bastırmak üzere Kırım'a gitti.[529]

6.10.3. 1691 Yılı Macar Cephesi ve Saadet Giray'ın Azli

Saadet Giray'ın tahta çıkmasından birkaç ay sonra Fazıl Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu da sefer hazırlıklarını tamamlayarak Macar seferine çıkmış, yeni tayin edilen Saadet Giray da sefere çağrılmıştı. Fakat gerek Kırımlıların Macar seferlerine gelmekten bıkmasından gerek Saadet Giray'ın Selim Giray kadar kendisini Osmanlı'ya bağlı hissetmemesinden dolayı Kırımlılar sefere katılmak istememekteydi. Bu durum Saadet Giray dönemi boyunca sürecek bu dönemde Tatarlar Osmanlı seferlerine Selim Giray döneminde olduğu kadar katılamayacaktır. Bu nedenle Saadet Giray'ın Hanlığı döneminde Kırım'dan Osmanlı seferlerine katılmak üzere daha az sayıda Tatar harekete geçecek bu durum ilerleyen yıllarda Kırımlıların Rumeli seferlerindeki askeri etkilerini azaltacaktır.

Saadet Giray, Fazıl Mustafa Paşa'dan gelen emir doğrultusunda toplayabildiği kadar asker toplayarak 1691 yılında sefere hareketlenmiştir. Tüm çabalarına rağmen Kırım'da Selim Giray kadar otoritesinin olmamasının da tesiriyle fazla asker

[529] **Gülbün-ü Hanan**., s. 124

toplayamayan Saadet Giray sefere gelmediği takdirde de azledileceğini bildiğinden küçük bir orduyla Kırım'dan Macaristan'a gitmek üzere yola çıktı. Fazıl Mustafa Paşa çıktığı bu seferde önceki yılda elde ettiği kazançların da tesiriyle daha ileri hedefler koymuş ve doğrudan Macaristan'ın merkezine yürüyerek Macar topraklarını tekrar ele geçirmeyi hedeflemişti. Avusturya bu dönemde Fransa ile yürüttüğü savaştan dolayı[530] Macaristan cephesine devasa ordular gönderemiyor ve savunma pozisyonu alarak elde ettiği Macar topraklarını muhafaza etmek istiyordu. Bu sebeple Veterani 12.000 kişilik bir kuvvetle Karpat geçitlerinde Erdel giriş ve çıkışlarını muhafaza ederken Ludwig Von Baden ise 60.000 kişilik bir orduyla merkezi Macaristan'da bulunup gelecek olan Osmanlı ordusuna karşılamaya ve Macar topraklarını savunmaya hazırlanıyordu.[531] Fazıl Mustafa Paşa Zemun'a geldikten sonra Kırım'dan gelecek olan Saadet Giray'ın ordusunu beklemeye ve onlarla birleştikten sonra da Macaristan'daki Avusturya kuvvetlerinin genel komutanı Ludwig von Baden'in üzerine yürümeye karar verdi. Ludwig'in ordusunun imha edilmesiyle Macaristan'ın yeniden ele geçirilmesinin önü açılacaktı. Fakat Fazıl Mustafa Paşa'nın Zemun'da uzun süre beklemesine rağmen Kırım Hanı'nın kuvvetlerinden bir iz yoktu. Bu sırada Rumeli'de ilerleyen Saadet Giray, Eski Kalgay Devlet Giray'ı azlederek yerine Cihan Giray'ı tayin ettiği için Devlet Giray'ı tutan Nogaylardan da yeterince destek alamamış Akkerman'da Bucak Tatarlarından aldığı az sayıda askerle ilerlemeye devam etmişti. Saadet Giray'ın ordu üzerinde otoriteyi kuramamasından dolayı sefer boyunca ağır hareket eden ve gönülsüzce ilerleyen Tatarlar 1 Temmuz 1691'de Eflak'a girmiş ve bölgeyi yağmalamaya başlamıştı. Normalde Eflak Osmanlı'ya bağlı bir bölge olduğundan yağmalanması yasaktı. Fakat orduda hanın otoritesi kurulamadığından Tatarlara söz geçirmek mümkün olmuyordu. Bu nedenle ganimet elde etmenin hakları olduğunu

[530] Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.4., s. 478

[531] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.11., s. 256

düşünen Tatarlar, Eflak köylerini yağmalamaya devam ediyordu.[532] Uzunca bir zaman yağmalarla uğraşan Tatarlar Osmanlıların Avusturya ile yapacağı meydan savaşının kendilerini ilgilendirmediğini düşünüyorlar ve Sadrazam'ın ordusuna katılmak için hiç acele etmiyorlardı. Saadet Giray ise gerek ağır hareket etmesinden gerek Eflak'taki yağmalardan dolayı azledileceğinden korkuyor ve ordusuna hâkim olup bu hareketleri önlemek istiyordu fakat başarılı olamıyordu.

Bu sırada bir de Leh ordusunun Kamaniçe'yi kuşattığı haberinin Tatar ordusuna ulaşması ortamı daha da germişti. Zira hanın ordusunda bulunan Bucak Nogay Tatarları, Boğdan ve kendi yurtları olan Bucak bölgesinin tehlikede olduğunu sezmişler ve derhal dönmek istemişlerdi. Saadet Giray Ordusunun dağılmaması için uğraşırken Kırım desteğini almaktan ümidini kesen Fazıl Mustafa Paşa 17 Ağustos 1691'de Avusturya ordusuna tek başına saldırmaya karar verdi.[533] Zemun'dan ilerleyerek Tizsa Irmağı'nın Tuna Nehri ile karıştığı Slankamen ile Varadin arasına yerleşen Osmanlı ordusu burada Avusturya kuvvetleriyle karşılaştı. Osmanlılar sayıca üstün olmalarına karşın, Avusturyalılar sahra topu ve piyade ateş gücü açısından Osmanlılardan öndeydi. Osmanlılar ilk iş olarak Avusturyalılardan Tuna nehri üzerinde ele geçirdikleri 800'e yakın erzak gemisini yaktırmışlar ve onları aç bırakmak istemişlerdi. Bunun üzerine bekleyerek aç bir şekilde savaşa girmektense derhal saldırmayı tercih eden General Ludwig 19 Ağustos 1691'de Slankamen'de Osmanlı ordusuna taarruz ederek savaşa başladı. Yapılan çarpışmalarda Osmanlılar sayı avantajını kullanarak Avusturya ordusunu büyük ölçüde kuşatmıştı. Avusturya ordusu bu sebeple dağılmaya yüz tutsa da Ludwig'in Osmanlı ordusunun merkezine yaptığı ani bir saldırı Osmanlı ordusunun sağ kanadından Merkeze kuvvetler gönderilmesine sebep oldu. Bu durum kısa bir süre

[532] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 463

[533] İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.4., s. 257

sonra sağ kanadın bozulmaya yüz tutmasına sebep oldu. Bu sırada sağ kanadın yardımına koşmak ve bozguna uğramaya başlayan askerlere destek olmak amacıyla eline kılıcı alıp savaş meydanına atılan Fazıl Mustafa Paşa'nın alnına bir kurşun isabet etti. Bu durumun ordudaki diğer askerler tarafından görülmesiyle oluşan panik hali genel bir bozguna dönüştü. Osmanlılar tüm ordu ağırlıklarını bırakarak güçlükle Belgrad'a sığınabildiler. Saadet Giray Han, Ağustos ayı sonlarına doğru savaşın yapıldığı bölgeye çok yakın bir mevkii olan Pançova'ya gelmiş fakat burada savaşın kaybedildiğini ve Veziriazam'ın ağır yaralandığını öğrenmişti. Son derece üzülen Saadet Giray, cepheye geldiğini bozguna uğrayıp Belgrad'a çekilen orduya bildirmişti.[534]

Fazıl Mustafa Paşa savaştan sonra ağır yaralı bir halde Belgrad'a getirilirken yolda vefat etmiş yerine serdar vekili olan Paşa'da, hanın Ludwig'in savaştan çıkmış ordusuna saldırmasını engelleyerek yanına gelmesini söylemişti. Osmanlılar kaybettikleri savaşın da etkisiyle Belgrad'ı korumaya öncelik vermiş ve ordusu dinç bir konumda olan hanı yorgun durumda olan Avusturya ordusuna saldırmaktan vazgeçirmişlerdi. Daha sonra bu fikrin yanlış olduğu anlaşılmış ve Bahadır Giray komutasındaki Tatarlar Avusturyalılar'ın üzerine gönderilmiştir. Fakat zaman kaybedildiği için bu sırada Ludwig'in ordusu bölgeden çekilmiş ve Macaristan içlerine gitmişti. Halbuki Saadet Giray ve Serdar Vekili tereddüt etmeyerek savaştan yeni çıkmış olan ve uygunsuz bir nizamda bölgede bulunan Avusturya ordusuna saldırsa idi hem kaybedilen ordu ağırlıkları geri alınabilecek hem de Avusturya ordusuna ağır kayıplar verdirilebilecekti. Kötü idare ve yenilginin vermiş olduğu korkaklık bu fırsatın tepilmesine sebep olmuştu. Bozgundan sonra General Veterani, Varat Lipva Lugoş ve Şebeş'e taaruz etmiş ve Temeşvar Eyaleti'nin kalelerini teker teker ele geçirmek için

[534] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 465

harekete geçmişti.[535] Bu sırada Saadet Giray'ın Eflak'ta yapılan yağmalardan dolayı cezalandırdığı Nogay ve Tatar beyleri başta olmak üzere birçok Tatar mirzası, Eflak'ta elde edilen ganimetlerin Osmanlılara iade edilmesinden dolayı isyan ederek Saadet Giray'ı terk edip Kırım'a döndüler.[536] Bucak Nogaylarının da Lehistan'ın Kamaniçe kuşatmasını mazeret göstererek yurtlarını korumak için Bucak'a dönmeleriyle Saadet Giray neredeyse tüm gücünü yitirdi.

Elinde kalan 4.000 kişilik küçük bir kuvvetle General Veterani'nin kuşattığı Erdel kalelerine yardım etmek ve zahire götürmek için harekete geçen Saadet Giray, bu hareketiyle seferin başlangıcından beri yaptığı hataları bir nebze olsun telafi etmeyi ve azledilmekten kurtulmayı amaçlamıştı. Hanın bu görevi üstlendiği sırada Kırım'a çekilen Asi Tatar ordusu yolda Lehistan'a bağlı Kazakların saldırısına uğrayarak ağır kayıplar vermişti. Bunun üzerine Akkerman'a gelen Tatarlar burada Safa Giray'ın oğlu Kırım Giray ile birleşmişler ve onun da teşvikiyle Saadet Giray'a başkaldırmışlardı.[537] Osmanlı hükümetine gönderdikleri habercilerle Saadet Giray'ın azledilmesini isteyen asiler ancak, kendilerinin istediği Safa Giray'ın Han tayin edilmesi halinde Osmanlı seferlerine katılabileceklerini bildirmişlerdi. Saadet Giray, veziri Bahadır Ağa'yı İstanbul'a yollayarak azledilmesini önlemeye çalışsa da Vezir Bahadır Ağa ve Saadet Giray azledilerek sürgüne yollanmış Safa Giray da 21 Ekim 1691'de Kırım Hanı tayin edilmişti.[538] Osmanlı hükümetinin asilerden taraf olmasının ve onların isteklerini kabul etmesinin en önemli sebebi ülkenin Slankamen savaşından sonra düştüğü durumdu. Savaştan sonra Belgrad'ı kurtarmak için Tatar kuvvetlerine ihtiyaç duyan Devlet

[535] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.11., s. 261

[536] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 232

[537] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 312

[538] **Gülbün-ü Hanan**., s. 130

asilerin taleplerini kabul etmişti. Öte yandan uzun aylardır kuşatma altında olan Kamaniçe'de Eyalet kuvvetlerinin direnişi sayesinde Leh ordusuna teslim olmamıştı. Bu durum üzerine Boğdan içlerine giren Lehler bölgeyi yağmalasalar da Boğdan'daki boyarları yanlarına çekemediklerinden bölgede kalıcı bir idare kuramamışlar ve geri çekilmişlerdi. Bu yenilgi üzerine Lehler birkaç yıl boyunca Boğdan ve Kamaniçe'ye büyük bir saldırı düzenleyememişlerdi. Bu durum Tatar birlikleri için sevindirici bir gelişme olmuştu. Zira Kırım birlikleri bu sayede bu cephede rahatlamışlar ve ilerleyen yıllarda Lehistan tarafından saldırıya uğramadan Osmanlı cephesine gelebilmişlerdir.

6.11. 1692 Yılı Macar Cephesi ve Safa Giray'ın Azli

Slankamen bozgunundan sonra Osmanlılar Macaristan'a düzenledikleri seferleri gevşeterek elindekini koruma politikasına geçtiler. Bu sebeple bozgundan hemen sonra Belgrad başta olmak üzere birçok sınır kalesini tahkim ederek Tuna ve Sava nehirlerinin güneyinde Avusturya taarruzlarına karşı bir savunma hattı oluşturdular. Bu dönemde Fransa ile savaşan Kutsal Roma Germen İmparatorluğu ise kuvvetlerinin önemli bir kısmını Ren nehri civarına çektiğinden Balkanlara yeni bir sefer düzenlemekten çekinerek Macaristan'da elde ettiği toprakları ve kaleleri muhafaza etmeye ve onları güçlendirmeye karar vermişti. Bu sebeple 1692 yılı sefer mevsimi her iki taraf içinde önceki senelere nazaran sakin geçmişti. Her şeye rağmen 1692 baharında sınırları koruma ve Belgrad'ı teftiş amaçlı sefere çıkan Osmanlı ordusu, Kırımdan gelen az miktarda Tatar birlikleriyle birleşerek Ağustos başlarında Sava nehrini geçip Avusturya sınırlarını aşmış ve Zemun'a girerek Avusturya ordusuna yaklaşmıştı. Burada toplanan harp meclisinde Osmanlı Devlet erkânının ekseriyeti Avusturya ordusunun çok yakınlarda olduğunu bilmesine rağmen ileri gitmek istemişti. Zira çoğu Osmanlı komutanı yapılacak savaşta bir bozguna daha uğramaktan korkmuşlar, üst üste yapılan ikinci savaşta da bozguna uğranması halinde Tuna Sava hattının korunamayacağından çekinmişlerdi. Bunun üzerine ordu Avusturya ordusuna saldırmayarak Belgrad'a

çekildi. Osmanlı ordusunun çekilmesi üzerine Avusturya ordusu da ileri gitmeyerek Erdel'e çekildi.[539] Sadrazam Hacı Ali Paşa Belgrad'a çekildikten sonra Gyula Tımışvar kalelerine zahire cephane ve bir miktar asker yollayarak bölgeye yapılması muhtemel bir saldırıya karşı serhad kalelerini güçlendirmek istedi. Fakat bu bölgeler Tuna ve Sava nehrinde kurulan savunma hattının kuzeyinde yer alması nedeniyle savunulması zor bölgelerdi. Bu sebeple bölgeye gidecek olan kervanların ve zahirenin muhafazası için Tatar kuvvetleri ve Topal Hüseyin Paşa gönderildi. Zahirelerin ulaştırılmasından sonra Tatarlar Erdel içlerine girerek bölgeyi yağmaladılar. Bu yapılan yardımlarla Avusturya'nın mezkûr kaleleri alması engellense de kayda değer bir toprak kazanımı olmadan sefer mevsimi geçirilmiş oldu.[540]

Sefer mevsiminin büyük ölçüde savaşsız geçmesi üzerine İngiltere ve Hollanda elçileri Osmanlı ve Avusturya devletleri arasında barış tesis etmek için arabuluculuk rolünü üstlenmeye başladılar. Zira bu sırada Avrupa'da tüm şiddetiyle devam eden dokuz yıl savaşlarının içerisinde bulunan ve Fransa'ya karşı savaşan Hollanda İngiltere ve İspanya gibi devletler Kutsal Roman Germen İmparatorluğu ve ona tabi Avusturya Arşidüklüğü'nün tüm kuvvetlerini Fransa üzerine yönlendirmesini istiyorlardı. Fakat devam etmekte olan Osmanlı Avusturya savaşı, Avusturya'nın kuvvetlerini iki cepheye bölmesine sebep oluyor bu durum İngiltere Hollanda devletlerinin emellerini gerçekleştirmesine mani oluyordu. Bu sebeple mezkûr devletler Fransa'yı mağlup edebilmek için Avusturya'nın doğuda Osmanlı ile barış imzalayarak tüm kuvvetlerini Fransa üzerine çekmesini sağlamak istediler.[541] 1693 başlarında başlayan barış görüşmeleri Sadrazam Hacı Ali Paşa'nın nezaretinde gerçekleşti. Fakat yapılan

[539] Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekayiat**, C.2., s. 482

[540] **İsazade Tarihi**., s. 74

[541] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.11., s. 271

görüşmelerde Avusturya'nın bir önceki yıl Osmanlılar tarafından tahkim edilen Erdel kaleleri başta olmak üzere Tuna Sava nehirlerinin kuzeyinde Osmanlıların elinde kalan tüm Macar topraklarını istemesi barış görüşmelerini çıkmaza sokmuştu. Bunun yanı sıra Osmanlıların Avrupa'da devam etmekte olan savaştan faydalanarak Macaristan'da kaybedilen toprakların bir kısmını geri alabilme ümidini sürdürmesi de barışın tesis edilmesini engelleyen bir diğer faktördü. Nitekim bu sırada Osmanlı hükümeti üzerinde İngiltere Hollanda gibi Augsburg ittifakının önemli ülkelerinin yanı sıra Fransa'nın da önemli bir tesiri vardı. Fransızlar bu dönemde hem Osmanlıların Avusturya ile barış tesis etmesini engellemeye çalışıyor hem de Lehistan devletini Avusturya ile kurduğu ittifaktan ayırarak Avusturya'nın Osmanlı ile sürdürdüğü savaştaki yükünü artırmak istiyordu. Bu dönemde Kırım Hanı Safa Giray ise Kamaniçe'nin elde tutulamayacağını öngörerek bölgeyi Lehistan'a iade ederek barış tesis etmeyi düşünüyordu. Safa Giray aynı zamanda savaştan sonra oluşacak konjonktürde Osmanlı nüfuzundan çıkan Ukrayna toprakları için Lehistan'ın Rusya ile yeniden savaşacağını öngörüyor bu sayede Lehistan'a vereceği göstermelik destekle iki devleti de zayıflatmayı düşünüyordu.[542] Fakat bu teklif Boğdan başta olmak üzere Romanya topraklarını ele geçirmek isteyen Lehistan'ı tatmin etmemiş Osmanlı hükümetini de kızdırmıştı. Safa Giray'ın aslen Osmanlı eyaleti olan Kamaniçe'yi Osmanlı hükümetinden habersiz Lehlilere teklif etmesi ve bunu kullanarak arabuluculuk yapmaya çalışması, tabii bulunduğu Osmanlılarla arasını bozmuştu. Bunun dışında 1692 yılındaki sefere bizzat çağrıldığı halde Yergöğü kalesine kadar gelip orada maiyeti altında bulunan askerlere mukayyet olamadığı ve onların Kırım'a kaçmalarına engel olamadığı gerekçesiyle sefere devam edemediği için de Osmanlı hükümeti tarafından kabahatli bulunuyordu. Bu hadisenin yaşanmasında şüphesiz Tatar mirzalarının yıllardır sürdürdüğü Rumeli seferlerinin kendileri için anlamsız hale gelmesinin büyük rolü vardı. Tatarlar normalde

[542] Hammer, A.g.e., s. 273

Rumeli ve Macaristan üzerine yürüttükleri seferde bol miktarlarda ganimet alırlar ve sefere de bu motivasyonla çıkarlardı.[543] Fakat arka arkaya uğranan bozgunlar Tatarların ganimet almalarına mani olmuştu. Bunun dışında Osmanlıların Avusturya ile olan meydan savaşlarında Tatarları yanlarında görmek istemesi de Akın motivasyonu ile bölgeye gelen Tatarların hevesini kırmaktaydı. Zira devam eden bozgunlar neticesinde verilen ağır kayıplar Tatarların kendilerinden çok daha büyük bir muharip güç olan Avusturya birlikleri ile savaşmak istememesine yol açıyordu. Tüm bunların dışında hemen her yıl Kırım'a ulaşan, Or kapu'yu hedef alacağı söylenen Rus Kazak saldırısının başlamak üzere olduğu söylentileri de Tatarların keyifle kendi yurtlarını terk ederek uzak memleketlere gitmelerine mani oluyordu. Uzun yıllar Kırım'da yaşamasına rağmen Selim Giray gibi bazı Hanlar, Kırım Mirzaları ve Osmanlı Hükümetinin istekleri arasında bir denge kurabilse de Safa Giray başta olmak üzere birçok Han bunu başaramamışlar ve Kırım halkı tarafından benimsenmeyen Hanlar olarak görülmüşlerdi. Bu Hanlardan biri olan Safa Giray gerek halkı tarafından benimsenmemesi gerek Osmanlı hükümetiyle arası bozulması sebebiyle azledildi.[544] Ve yerine Selim Giray yeniden Han tayin edildi.[545]

6.12. 1693 Yılı Macaristan Cephesi ve Lehistan ile Barış Teşebbüsü

Tahta çıkan Selim Giray ilk iş olarak Edirne'ye gelerek Hanlık beratını aldı oradan da Bucak yoluyla Kasım 1692'de Bahçesaray'a geçti. Ardından önemli mevkilere atamalar yapan Selim Giray, oğlu Devlet Giray'ı Kalgay, Toktamış oğlu Şahin Giray'ı ise Nureddin tayin etmişti. Kısa bir süre sonra Osmanlılardan mali

[543] Howorth, **History Of The Mongols**., s. 201

[544] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 239

[545] Müstecip Ülküsal, **Kırım Türk Tatarları Dünü Bugünü Yarını**, Baha Matbaası, İstanbul, 1980., s. 143

destekle beraber gelen sefer emri üzerine sefere hareketlenen Selim Giray 1693 Ocak ayında Kırım'da büyük bir Tatar ordusu toplayarak hazırlandı. Ardından Nureddin mirzayı da muhafız olarak Kırım'da bırakarak Rumeli'ye doğru sefere hareket etti. Otoritesi sayesinde Safa Giray'ın aksine çok sayıda asker toplayabilen Selim Giray casuslarının da verdiği haberlerle Avusturya'nın Eflak'ı elde etmek ve Tuna nehrini geçerek Vidin Sofya taraflarını istila etmek gayesinde olabileceğini Sadrazam'a bildirmiş ve sefer planının buna göre yapılmasını istemişti. Bu uyarı üzerine Osmanlı Divan'ında büyük nüfuzu olan Selim Giray'ın görüşü kabul edilerek Belgrad üzerinden Ösek taraflarına gidilmesi fikri terkedilmişti. Osmanlı ve Tatar ordusunun yönünün Erdel'e çevrilmesi bölgeyi yağmalayarak ganimet elde etmek isteyen Tatar kuvvetlerini de cezbetmişti. Rusçuk'a gelen Osmanlı ordusu nehrin karşı yakasında Yergöğü'de beliren Tatar ordusu ile karşılaştı. Tuna nehrinin karşı yakasındaki Tatar ordusu ile birleşerek Erdel'e girmeyi ve oradaki Avusturya ordusunu yok etmeyi planlayan Osmanlı ordusu, üzerine yürünmesi planlanan Avusturya birliklerinin Erdel'i terk ederek ani bir hareketle Belgrad'ı kuşattığı haberini almıştı. Bunun üzerine sefer planı değişmiş Belgrad'ın kurtarılması için derhal o bölgeye gidilmesi kararlaştırılmıştı. Selim Giray'ın da ordusu ile beraber Tuna nehrinin güneyine geçerek Avusturya ordusunun üzerine gitmesi emredilmişti. Erdel'de yapılacak yağmanın motivasyonuyla sefere katılan Tatar kuvvetleri bu gelişmeler üzerine hoşnutsuzluk gösterseler de Selim Giray'ın ordu üzerindeki büyük nüfuzu onları Safa Giray zamanındaki gibi bir ayaklanma çıkarmaktan men etti.[546] Tatar ordusu Tuna nehri boyunca ilerleyerek Vidin bölgesinde nehrin güneyine geçti ve Belgrad'a yöneldi. Avusturya ordusunun bu ani saldırısının arkasında Tatar Osmanlı ordusunun Avusturya planlarını anlamasının ve Erdel üzerine hareket etmesinin büyük rolü olmuştu. Ani bir kararla plan değiştirerek

[546] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 431

Erdel'de kalan ve Osmanlıların saldırısını karşılama fikrinden vazgeçen Avusturyalılar büyük bir kuvvetle Belgrad'ı kuşatmışlardı.[547]

Vidin'e geçtikten sonra hızla ilerleyen Tatar Ordusu'nun ilk müfrezeleri, Belgrad önlerine ulaşarak burayı kuşatan Avusturyalıları rahatsız etmeye başladı. Bu birlikler Rumeli Eyaletinden 1000 kişilik bir kuvvet ile birleşerek Avusturya ordugâhından bir grup müfrezeyle çarpıştılar. Tatarların hafif süvari gücü Osmanlı askerlerinin ateşli silahlarıyla birleşince az miktardaki Avusturya askerinden oluşan müfrezeye karşı büyük bir zafer kazanıldı ve Avusturya birliği tamamen imha edildi. Bu haberin Belgrad'ı kuşatmakta olan Avusturya ordusuna ulaşmasıyla Avusturya birliklerinde bir panik hareketi başladı.[548] Orduda, arkadan büyük bir Osmanlı Tatar ordusunun yaklaşmakta olduğu ve bir baskınla saldıracakları yolunda dedikodular dolaşıyordu. Bunun üzerine saldırı ihtimalinden oldukça korkan Avusturyalılar ordu ağırlıklarını dahi toplayamadan aceleyle Sava nehrini geçtiler. Avusturyalıların çekilmesinden sonra Belgrad'a gelen Veziriazam Avusturya kuvvetlerinin bıraktığı ağırlıkları ele geçirerek Selim Giray ile beraber burada kalmaya ve bazı Tatar zümrelerini Sava nehrinin karşısına geçirmeye karar verdi. Böylece çekilen Avusturya ordusunu takip ettirdi. Tatar ordusu Avusturya kuvvetlerini Petervaradin'e kadar takip ederek yaptığı vur kaç saldırılarla onlara ağır kayıplar verdirdi.[549] Avusturya ordusunun tamamen çekilmesinden sonra Kalgay Devlet Giray ve Saadet Giraylar komutasında bir başka kuvvet Belgrad'dan çıkarak Erdel bölgesini yağmalamak ve bölgede Osmanlılar'ın elinde kalan kalelere yardım etmek için Tımışvar Erdel bölgesine gönderildi. Tatarlar Kasım ayına kadar Erdel'deki çok sayıda köyü yağmalayarak

---

[548] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 2., s. 29

[549] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 2., s. 30

Osmanlı kalelerine de gerekli mühimmatı ulaştırdılar. Veziriazam'da Belgrad'da birkaç ay kalıp kaleyi onardıktan sonra seferi sonlandırarak geri çekilmeye başladı. Aslında Avusturya ordusunun çekilmesinden sonra Sava nehrini geçip Macaristan içlerine ilerlemek için uygun bir ortam oluştuysa da gerek Sadrazam Bozoklu Mustafa Paşa'nın basiretsizliği gerek Osmanlıların Slankamen Bozgunundan sonra fetih cesaretini yitirmiş olmaları onları eldekileri koruma politikasına itti.[550] 1693 kışının gelmesiyle beraber Tatar kuvvetleri de Semendire Eflak Bucak Yedisan yoluyla Kırım'a döndüler. Selim Giray Han ise beraberinde bulunan ufak bir maiyetle Osmanlı ordusuyla birlikte hareket ederek 5 Aralık 1693 tarihinde Edirne'ye geldi. Burada Sultan II.Ahmed tarafından kabul edilen Selim Giray, onunla devam etmekte olan Avusturya savaşıyla ilgili fikir alışverişinde bulundu. Bu sırada Fransızlar tekrar harekete geçmiş Lehistan ile Osmanlı devletini barıştırmak için yeni girişimlerde bulunmuştu. Bu girişimlerin tesiriyle Osmanlı devlet erkânı arasında Kamaniçe'yi Lehlilere bırakmak şartıyla barışın imzalanması gerektiğiyle ilgili bir kanı oluşmaya başlamıştı. Fakat Edirne'de bulunduğu sırada buna şiddetle karşı çıkan Selim Giray, yıllarca uğraşılarak korunan Kamaniçe'nin şimdi savaşılmadan terkedilmesinin kesinlikle kabul edilemeyeceğini söyledi. Kırım Hanı'nın kendi toprakları olmayan Kamaniçe'nin dahi Osmanlılarda kalması için bu kadar uğraşması onun Osmanlı olma şuurunu ne kadar benimsediğini gösteriyordu. Kırım hanları arasında kendi devletinin kaderini onun kadar Osmanlı bekasına bağlayan başka bir han olmamıştı. Kendi toprakları tehlikedeyken dahi var gücüyle çalışarak Rumeli'nin işgalden kurtarılmasını sağlamıştı. Bu ve daha önceki yıllarda yaptığı hizmetler sayesinde Osmanlı divanı üzerindeki etkisi de yıllar geçtikçe büyümüştü.

[550] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.11., s. 276

Onun Kamaniçe'nin teslim edilmesi meselesini kabul etmemesi üzerine Lehlilerle sulh işi bir kez daha akamete uğramıştı.[551]

1693-94 kışını Edirne'de geçiren Han yapılan görüşmelerden sonra baharda yeniden sefere gelmesi söylenerek Kırım'a gönderildi. Kırım'a döndükten sonra burada Lehistan elçileri ile karşılaşan Han bu sefer onlarla bizzat görüştü. Lehistan elçileri Kamaniçe'nin ele geçirilememesindeki en büyük engelin Kırım kuvvetleri olduğunun farkındaydı. Osmanlılar neredeyse tüm enerjisini Avusturya üzerine yapılan seferlerde harcadığı için Leh ve Rus cephelerinin tüm yükü Kırım Hanlığındaydı. Fakat buna rağmen Kırım Hanı Lehistan ile barış yapmaya yeltenmiyordu. 1693 sonlarında yapılan barış müzakerelerine de Kırım Hanı Selim Giray karşı çıkmış, Lehistan'ın emellerine ulaşmasına da engel olmuştu. Fransız tesiriyle Kamaniçe'yi iade etmeye hazırlanan Osmanlı Devleti ile Selim Giray'ın inadı yüzünden barış yapılamamıştı. Bu gibi sebeplerle Lehistanlılar öncelikle kalıcı bir barış için öncelikle Selim Giray'ın ikna edilmesi gerekliliğini anladılar. Bu yüzden Kırım'a elçi göndererek onu ikna etmek istediler. Bu sayede Kamaniçe de savunmasız kalacaktı. Selim Giray, Lehistan'ın niyetinin kendisiyle özel bir barış imzalayarak Osmanlı devleti ile savaşa devam etmek olduğunu anlayınca bunun kesinlikle kabul edilemeyeceğini söyleyerek kendisinin Osmanlı Devletine tabii bir Han olduğunu belirtmiş Osmanlı hükümetinden habersiz bir barışın asla yapılamayacağını söylemişti. Bu teklife karşılık Selim Giray, Podolya'da ve Boğdan'da Lehistan'ın egemenliğinde bulunan birkaç kale ve şehrin iadesini isteyerek ve Sağ Yaka Ukrayna'yı yeniden Osmanlı hâkimiyetine bırakılmasını talep ederek cevap verdi ve barışın ancak böyle mümkün olabileceğini söyledi. Bu şartların sağlanması durumunda kendisini Osmanlı hükümeti ile Lehistan arasında arabuluculuk yapabileceğini söylemişti. Lehistan elçilerinin uygunsuz davranışlarına cevap olarak

[551] İnalcık, **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700**., s. 302

alınan bu tavır Lehliler tarafından kabul edilmedi ve savaş durumu devam etti. Kısa bir süre sonra 1694 yılı başlarında Selim Giray Han'a İstanbul'dan Avusturya seferine katılması için bir emir ve masraflarını karşılamak üzere de bir hazine gelmişti. Bunun üzerine derhal sefere hazırlanan Selim Giray 1694 baharında yola çıktı.[552]

6.13. 1694 Yılı Olayları

6.13.1. 1694 Yılı Macar Cephesi

1694 baharında Edirne'den yola çıkan Sürmeli Ali Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Belgrad yönünde hareket ediyordu. Ağustos ayında Belgrad'a ulaşan Osmanlı ordusuna kısa bir süre sonra Selim Giray komutasındaki Tatar ordusu da katıldı.[553] Burada Selim Giray'ın da katılımıyla yapılan müzakerelerde Sava nehrinin geçilerek taarruz durumuna geçilmesi ve Macaristan yönünde harekâtın başlatılması kararı alındı. Osmanlı ordusu verilen karar üzerine Varadin yönünde ilerlerken Kalgay Devlet Giray komutasındaki bir Tatar birliği ise güney Macaristan bölgesine akınlar düzenledi. Akına giden bu müfrezeler Macaristan'daki Avusturya birliklerine vur kaç saldırıları düzenleyip onları yıldırmaya çalışsa da Avusturyalıların üstün ateş gücü sayesinde bir başarı elde edemeden geri döndüler.[554] Bu yüzden yapılan seferler yağma akınları düzeyinde kaldı. Daha sonra ana ordudan gelen emir üzerine Temeşvar ve civar kalelere zahire sevkiyatını gerçekleştiren Kalgay, seferin sonlandırılmasına kadar Erdel'deki Osmanlı kalelerini de güçlendirmişti. Varadin'e ilerleyerek bölgeyi kuşatan ana Osmanlı-Tatar ordusu ise Eylül ayının gelmesi sebebiyle artan yağmurlar ve kötü hava

[552] **Gülbün-ü Hanan**., s. 135

[553] Mustafa Eravcı, ''Selim Giray'', **DİA**, C.36, İstanbul, 2009., s. 429

[554] Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, c.4., s. 392

koşulları etkisiyle bir başarı elde edememiş, bölgeye geç gelmenin dezavantajıyla seferde ciddi bir toprak kazancı elde edemeden kuşatmayı kaldırıp geri dönmüşlerdir.[555]

Sadrazam Ali Paşa, dönüş yolunda Selim Giray'dan ertesi yıl bir kez daha ordusuyla Macaristan cephesine gelmesini istemişti. Fakat yıllardır kendilerini hiç ilgilendirmeyen seferlere katıldıkları için huzursuzlanan ayrıca son üç yılda yapılan seferlerde ciddi anlamda bir ganimeti dahi ele geçiremeyen Tatar Mirzalarının kendisine karşı girdiği muhalif tutumdan haberdar olan Selim Giray, artık Tatar Mirzalarına kendisinin dahi söz geçiremeyeceğini Sadrazama bildirmiş ve sefere gelme ihtimalinin az olduğunu belirtmişti. Han kendisini savunurken sınırlara çok yakın bölgelerde bekleyen Kazak ve Rus birliklerinin her an Kırım'a girme ihtimalinden bahsetmiş bu durumun Tatar halkını korkuttuğunu ve artık sefere gelmelerinin çok zor olduğunu söylemişti. Sadrazam Ali Paşa'nın Kırım Hanı'nın sefere katılması, bunun içinde Bucak'ta kışlayarak daha kısa sürede orduya katılması konusundaki ısrarı üzerine Selim Giray, Sadrazam'a kendisinin İstanbul'da kışlaması Tatar ordusunun ise Kalgay ile Bucakta kışlaması teklifinde bulunmuştu. Han bunu yaparak aslında kendisinin azledilme ihtimalini ortadan kaldırmak istiyordu.[556] Çünkü ordusuyla beraber Bucak'ta kışladığı takdirde zaten Macaristan üzerine yapılan seferlerden oldukça huzursuz olan Tatar ordusunun kendisine isyan ederek zorla Kırım'a dönme konusunda baskı yapacağının farkındaydı. Cebren de olsa Kırım'a döndüğü anda bu durum Osmanlı Hükümeti ile arasını bozacak Osmanlılar tarafından emre itaat etmemiş olarak telakki edilecek ve azledilecekti. Selim Giray Bu durumu bertaraf etmek ve kendi tahtını korumak için ordunun Kalgay ile beraber Bucak'ta kışlaması kendisinin ise İstanbul'da kışı geçirmesini Sadrazam'dan istedi. Bu sayede bir isyan hareketi gelişse bile kendisi

[555] Uğur Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**., s. 37

[556] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 242

ordusunun başında olmadığından Osmanlı hükümetiyle arasındaki ilişkiyi muhafaza edebilecekti. Sadrazamla yapılan uzun görüşmelerden sonra Tatar ordusunun Kalgayla birlikte Kırım'a dönmesi Selim Giray'ın da Edirne'ye gelerek 1694-1695 kışını bu şehirde geçirmesine karar verilmişti.[557]

Selim Giray Edirne'de bulunduğu sırada Osmanlı hükümetini Rusların ve özellikle Çerkask bölgesindeki Don Kazaklarının uzun yıllardır Azak başta olmak üzere Kuban Tatarları ve Çerkesler üzerine yoğun akınlarda bulunduğu konusunda uyarmıştı. Ayrıca Rusların Çar Petro önderliğinde Kırım'a saldırmak için büyük bir ordu topladığından bahsetmiş bu sebeple kuzeyde durumların ciddileşmesi halinde Kırım'dan Macar seferlerine eskisi kadar asker getiremeyeceğini belirtmişti. Selim Giray'ın tüm çabalarına rağmen, kendisi için en önemli toprağı Rumeli ve Macar toprakları olarak telakki eden ve bu bölgelerdeki toprak kazançlarını her cepheye üstün tutan Osmanlılar bu uyarılara gerekli ilgiyi görmemişti. Hâlbuki bu dönemde Kırım'dan Macaristan'a büyük ordu sevk etmek şöyle dursun Tatarların büyük Rus saldırısına karşı Osmanlı ordusu tarafından desteklenmesi gerekiyordu. Fakat bu dönemde tüm gücünü Macaristan'da kaybettiği toprakları almak için harcayan Osmanlıların bu bölgeye kuvvetli bir ordu sevk edecek ne askeri ne de mali gücü vardı. Öyle ki, Sınırdaki Azak Özü Şahkerman Nusretkerman Gazikerman Kılburun gibi kaleleri dahi tamir edilemiyordu.[558] Bu sebeple Selim Giray'ın çabaları ciddi bir sonuç vermedi ve Osmanlılar bu bölgelere kaynak aktarımında bulunamadı. Zira Osmanlı Devleti, Azak gibi Karadeniz'in kilidi sayılan bir kalenin dahi kaybedilmesini önleyebilecek durumda değildi. Osmanlılara göre bu bölgeler kaybedilse bile kısa sürede geri alınabilirdi. Nitekim Osmanlı devlet erkânı arasında Azak'ın ani bir saldırı ile kaybedildiği takdirde

[557] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 314

[558] İnalcık, **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700**., s. 305

bile Macaristan'ın geri alınmasından sonra kolaylıkla alınabileceği düşünen yoğun bir kitle vardı. Divan üyelerinin büyük bir çoğunluğunun Rus devletinden ve ordusunun gücünden haberi yoktu. Ayrıca Osmanlı devlet erkânında Rusların 1689-1695 yılları arasında geçen sürede Azak ve Kırım'a inebilmek için ne kadar hazırlık yaptıklarından haberdar olan kimse de yok denecek kadar azdı. Zira Osmanlı Devleti uzun yıllardır can havliyle Macaristan'daki topraklarını kurtarmaya çalışıyor başka bölgelerle layıkıyla ilgilenemiyordu. Nihayet 1695 yılının Ocak ayında Kırım'a dönen Selim Giray Osmanlılardan aldığı emir üzerine toplayabildiği kadar asker toplayarak Macaristan'da yapılacak olan sefere hazırlanmaya başladı.[559]

6.13.2. 1694-1695 Yılları Lehistan ve Rusya Cepheleri

Macar cephesinde bunlar yaşanırken Lehistan ordusu Jan Sobieski bir kez daha ilerleyerek Kamaniçe'yi kuşatmıştı. Bu sırada Özü beylerbeyi Mustafa Paşa'nın askerleri ve Şahbaz Giray'ın yanındaki Tatar müfrezesi Kamaniçe'ye zahire ulaştırmak için yaklaşmaktaydı ve Leh ordusunun yakınlarda olduğundan haberleri yoktu. Leh ordusu Kasım 1694 tarihinde onlara ani bir baskın düzenleyerek kuvvetlerini dağıttı ve Kamaniçe'ye yardım göndermelerine mani oldu. Mağlup olan Şahbaz Giray Bucak'a çekildi. Birkaç ay boyunca kuşatılan Kamaniçe yardım da alamadığı halde Beylerbeyi Kahraman Paşa'nın inatçı direnişiyle teslim olmadı ve Leh ordusu bir kez daha başarısız olarak bölgeden çekildi. Öte yandan Bucak'a çekilen Şahbaz Giray ise Ocak 1695 tarihinde, Selim Giray'ın Kırım'a dönmesi ve kendisine yardımcı birlikler yollamasıyla yeniden harekete geçmiş, Şubat 1695'de Bucak'tan hareket ederek Kamaniçe topraklarına girmiştir. Karşısına çıkan 8.000 kişilik bir Leh ordusunu yenen Şahbaz Giray ani bir saldırıyla Lviv şehrine girerek şehrin kenar mahallelerini ve banliyösünü

[559] Uğur Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**., s. 42

yağmaladı. Zira aniden yapılan saldırı neticesinde direnmeye fırsat bulamayan Kazak ve Lehler iç kaleye çekilerek kaleyi korumaya çalıştılar.[560] Yanında ateşli silahlar ve top bulunmayan Şahbaz Giray Lviv kalesine saldıracak durumda olmadığı için civar köyleri de yağmalayarak 1695 Sonbaharına doğru geri çekildi.

6.14. 1695 Yılı Olayları

6.14.1. 1695 Yılı Macaristan Seferi ve Kırım Ordusunda İsyan

6 Şubat 1695 tarihinde II.Ahmed'in ölümü üzerine tahta çıkan Sultan II.Mustafa kendinden önceki iki padişah'ın aksine çok daha atılgan bir karaktere sahipti. Bu sebeple tahta çıkmasından çok kısa bir süre sonra vezirlerine ve devlet erkânına orduyu cesaretlendirmek ve morallendirmek için bizzat sefere çıkacağını kabul ettirmiş ve tahta çıkar çıkmaz Avusturya seferi hazırlıklarına başlamıştı.[561] Padişah'ın bizzat sefere çıkmasına karşı olan Sürmeli Ali Paşa Sultan Mustafa tarafından önce azledildi ardından rüşvet suçlamalarıyla idam edildi.[562] Sultan Mustafa Ali Paşa'nın yerine gelen Elmas Mehmed Paşa ile beraber 30 Haziran 1695'de Avusturya seferine hareket etti. Bu arada Selim Giray Han da verilen emir doğrultusunda Ocak 1695 tarihinden beri ordusunu hazırlamaktaydı. Osmanlı ordusunun hareketinden bir müddet sonra o da Macaristan'a gitmek üzere Or Kapu yakınlarına geldi. Fakat bu sırada büyük bir Rus ordusunun Azak yönünde ilerlediği, Don Kazak gemilerinin Azak denizine indiği, bir başka Rus ve Zaporog Kazak birliğinin de Kırım üzerine yürümekte olduğu haberleri

[560] Vernadsky, **Rusya Tarihi**., s. 156

[561] Uğur Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**., s. 39

[562] Mehmet Süreyya, **Sicilli Osmani**, C.3, haz: Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996., s. 269

Kırım ordusunda büyük karışıklıkların ve hatta bir isyanın çıkmasına sebep oldu. Özellikle Şırın Beyi Örek Timur Selim Giray Han'ın Kırım'ın bu denli tehditte olduğu bir sırada ordu ile Macaristan'a gitmesinin asla uygun olmayacağını söylemesi büyük bir krize sebep olmuştu. Selim Giray, her zaman olduğu gibi Mirzalar ve Bab-ı Ali arasında bir denge unsuru olmak için çaba gösterdi. Bu sebeple Macaristan'a gerçekleştireceği seferin Sultan Mustafa'dan aldığı ferman doğrultusunda gerçekleştiğini ve kendisinin bunu yapmak zorunda olduğunu belirtmişti. Han ve Mirzalar arasında yapılan uzun süreli görüşmelerden sonra 50 gün daha beklenmesi bu süre içerisinde büyük bir Rus ordusunun Kırım'a girmediği takdirde Tatar ordusunun Macaristan'a gidebileceği kabul edilmişti.

6.14.2. 1695 Yılı Rusya Cephesi

Uzun yıllardır Çar Petro önderliğinde Azak'a taarruz etmek için hazırlanan Ruslar 1695 yılında bu emellerini gerçekleştirmek için harekete geçmişlerdi. Özellikle 1687 ve 1689 Kırım seferlerinde Kırım yarımadasının merkezine saldırarak Kırım hanlığını tek hamlede yok etmenin ve ilhak etmenin imkânsızlığını fark eden Ruslar ilk hamle olarak Azak'ı hedeflemeyi buranın ele geçirilmesinden sonra batı yönünde ilerlenmesine karar vermişlerdi.[563] Zira Azak'ın alınmasından sonra batı yönünde yapılacak tahkimatlar ile kademeli olarak Kırım yarımadasına ilerlenecek ve yeni kurulacak kale ve şehirlerle ikmal hatları daha da ileriye çekilip Kırım yarımadasını ilhak etmek için uygun bir zemin yaratılacaktı. Bu sayede ileriki bir tarihte Kırım'ın ilhakı mümkün olacaktı. Bu sebeple Kırım yarımadası merkezine büyük ordularla saldırarak vakit kaybetmek istemeyen Ruslar tüm güçlerini Azak üzerine yapılacak olan sefer için topladılar. Bunun için Varonej şehrinden Azak Şehrine kadar olan sahada Rus

[563] Walther Kirchner, **History Of Russıa**, 2.baskı, New York, 1984., s. 71

ordusunun ikmali için istihkâmlar kaleler ikmal merkezleri kuruldu. Ayrıca bu hazırlıklarda büyük rol oynayan Don Kazakları, Don nehrinin Azak kalesine kadar tamamen Slavlarla ve Rusya'ya tabii olan halklarla çevrelenmesini, bölgenin Nogaylardan arındırılmasını sağladılar.

Selim Giray Han'ın 2 Ağustos 1695 tarihinde Macar seferi için Or Kapu'dan çıkarak hareket etmesini müteakiben Kırım'da kalan kuvvetler, yarım adayı savunmak üzere Or Kapu bölgesinde toplanmaya başladılar. Bu sırada Moskova'dan Varonej'e gelen ve oradan da Azak'a ilerlemek için harekete geçen Petro[564] Kırımlıları oyalamak ve Azak'a yardım yetiştirmelerini önlemek için Boris Şeremetev isimli bir komutanını kendisine tabii Sol Yaka Ukrayna Hetmanı Mazepa ile beraber öncü birlik olarak Kırım'ın üzerine gönderdi. Bu birlikler aynı zamanda Kırım'ın Özü Nehri üzerindeki tahkimatlarını ve sınır kalelerini ele geçirmekle de görevliydi. Çar Petro bu sayede hem Özü nehrinin doğu ve batısındaki kaleleri ele geçirerek Kırım'ın Osmanlılarla olan kara bağlantısını sekteye uğratacak hem de Macaristan üzerine ilerlemekte olan Kırımlıların geri dönerek büyük kuvvetlerle Azak'a yardıma gelmelerine mani olacaktı. Bu amaçla Özü nehri üzerinde bulunan Gazikerman üzerine yürüyen Kazaklar kaleyi sekiz günlük bir kuşatmanın sonucunda ele geçirdiler. Selim Giray tarafından Or muhafızı olarak Or Kapu'da bırakılan Hanzade Saadet Giray'ın Gazikerman'a yardım olarak gönderdiği kuvvetler ise bölgeye erişemeden kalenin düştüğünü öğrendiler. Bu sırada Zaporog Kazaklarının kuvvetleriyle birleşen Rus Sol Yaka Ukrayna ordusu Nusret Kerman'ı da ele geçirdi.[565] Bu kalenin düşmesiyle Şahkerman ve Mübarek Kirman gibi kalelerin muhafızları da bölgede tutunamayacaklarını anlayarak kalelerini bırakıp Kırım'a

[564] Vernadsky, **Rusya Tarihi**., s. 158

[565] Bartl, Peter, ''17.Yüzyılda ve 18.Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti Ve Osmanlı İmparatorluğu'', **İlmi Araştırmalar Dergisi**., s. 327

kaçtılar. İlerleyerek İslam Kirman'ı da ele geçiren Kazaklar Özü boyunca yollarına devam edip Kılburun – Özü kalelerinin bulunduğu sahaya kadar inmişlerdi. Böylece yapılan seferde Rus kuvvetleri, Özü nehrinin doğu ve batı yakalarındaki istihkâmların büyük çoğunluğunu ele geçirmiş oldu. Zira Özü Nehri'nin iki yakası boyunca karşı karşıya bulunan ve kaybedilen kalelere nazaran daha iyi tahkim edilen Kılburun ve Özü kaleleri dışında Kazakların önünde Karadeniz'e kadar ciddi bir engel kalmamıştı. Bu bölgeden Özü nehrinin doğusuna geçen Rus Kazak ordusu Or Kapu yönünde ilerledi. Or muhafızı Saadet Giray gelen ordunun kesafetinden korkarak Kırım yarımadası boyunca büyük bir hazırlık yaparak Or Kapu'yu savunmak için her haneden bir Kırımlı topladı.[566] Bu sırada Vidin'de bulunan Selim Giray'ın ordusuna, bir Rus ordusunun Özü boyundaki kaleleri ele geçirerek Or Kapu yönünde ilerlediğinin haberi gelmişti. Bunun üzerine bir kez daha isyan ederek handan derhal geri dönülmesini isteyen Kırımlılar Selim Giray'a isteklerini kabul ettiremeyince onu Hankulu askerleriyle bırakıp terk ederek Kırım'a doğru yola koyuldular.

Bunlar yaşanırken Or Kapu'daki Tatar kuvvetleri gelen Kazak Rus ordularının Saadet Giray'ın korktuğu gibi çok güçlü ordular olmayıp küçük birliklerden müteşekkil olduklarını fark etmişlerdi. Zaten bu birlikler Or Kapu'ya saldırmaya cesaret edemeyerek elde ettikleri kaleleri yeterli görüp bölgeyi yağmaladıktan sonra ülkelerine çekilmişlerdi. Bu sırada Selim Giray'dan ayrılan Tatarlarla beraber Kırım'a gelen Kalgay Devlet Giray, Or Kapu'nun nispeten emniyet altına alınmasından dolayı toplayabildiği kadar asker toplayarak Azak'a ilerleyen asıl Rus ordusunu durdurmayı amaçladı. Bu amaçla Nureddin Şahin Giray komutasında bir orduyu Ağustos sonlarında Azak bölgesine gönderdi. Kendisi de Or Kapu bölgesine geldi. Şahin Giray'ın Azak'a ilerlediği sırada Çar Petro komutasındaki Ruslar, 30 bin kişiyi aşkın bir kuvvet ve

[566] İnalcık, **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700**., s. 323

Avrupalı savaş topu mühendislerinin desteklediği ateşli silah gücüyle 10 Temmuz 1695'de Azak önlerine gelmiş ve kaleyi kuşatmıştı.[567] Bu kuvvetlerin karşısında ilk olarak Hacı Giray oğlu Kaplan Giray ile birlikte Kefe Beylerbeyi Murtaza Paşa atılarak karşı durmaya çalışsa da sayıca çok üstün ve ateşli silahlar bakımından da ileri bir konumda olan Ruslar, bu ilk gelen kuvvetleri Temmuz ortalarında püskürtmüşlerdi. Yenilgiye rağmen Kaplan Giray, Rus Ordugâhına yaptığı vur kaç saldırıları sayesinde onların Azak kalesinin surlarını rahatça dövmelerini engelledi. Karadan Tatarların sürekli saldırılarıyla bunalan Ruslar Varonej'de hazırladıkları donanmayı sefere kadar hazır edememeleri sebebiyle deniz tarafından tam olarak kuşatma altına alınamayan Azak'a delta tarafından yardım ulaştırılmasını da engelleyemiyordu. Kefe'den yola çıkan Osmanlı zahire gemileri kuşatma boyunca Azak deltasını geçerek Don nehri üzerinden Azak garnizonuna yardım ulaştırabiliyordu. Bu yardımlar sayesinde 7000 kişinin biraz üzerinde olan Azak garnizonu Hasan Arslan Bey isimli kale komutanlarının da gayretiyle uzun bir süre Rus saldırılarına direnmişti. Kaplan Giray'ın yaptığı vur kaç saldırılarından bunalan Ruslar bir an önce kaleyi almak amacıyla 5 Ağustos ve 25 Eylül 1695 tarihlerinde kaleye umumi taarruz gerçekleştirmişse de başarılı olamamışlardı. Kuşatmanın sonlarına doğru Nureddin Şahin Giray'ın kuvvetlerinin de Azak yakınlarına geldiği haberi, Rusların 96 gün boyunca kuşattıkları kalenin önünden geri çekilmelerine sebep olmuştur. Ana Rus ordusu bu şekilde geri çekilirken Özü boyunca ilerleyen Rus Kazak birlikleri de Or Kapu önlerine kadar gelmelerine rağmen Kırım'a girmeyerek Özü boyunca Zapoijya bölgesine oradan da Sol Yaka Ukrayna topraklarına geri çekilmiştir. Bu geri çekilişle beraber Özü de elde ettikleri kalelerin de çoğunu bırakmak zorunda kalan Rusların 1695 yılında yaptıkları bu iki koldan saldırı sonucunda kazançları sadece Özü boyundaki birkaç kaleyle sınırlı

[567] Sicker, **The İslamic World İn Decline From The Treaty Of Karlowitz To The Disintegration Of The Ottoman Empire.**, s. 51

kalmıştı.[568] Buna rağmen Azak surları oldukça tahrip edilmiş Osmanlı ve Kırımlıların yıllarca Rus Kazak saldırısına karşı inşa edip güçlendirdikleri çoğu müstahkem mevkii Rus Kazak ordusu tarafından tahrip edilmiş ve yıkılmıştı.

6.14.3. 1695 Yılı Macar Cephesi

Selim Giray, ordusunun ekseriyetinin kendisini Vidin'de terk ederek Kırım'a dönmesine, yanında sadece kendi Kapıkulu askerlerinin kalmış olmasına rağmen ilerlemeye devam ederek 1695 yılının Eylül ayında Sultan Mustafa'nın ordusuyla Lippa yakınlarında birleşti. Han yanında çok az sayıda askeri bulunmasına rağmen sefere katılmış olmak için Osmanlı ordusuna iltihak etmiş fakat ancak az sayıdaki Hankulu askerleriyle Osmanlı ordusuna destek verebilmişti. Bu sayede hem ordusunda çıkan isyana rağmen Macar seferine gelerek II.Mustafa'ya bağlılığını göstermiş hem de azledilme riskini ortadan kaldırmıştı. Bu dönemde Macar cephesinde Avusturyalılar Belgrad'ı elde tutamadıkları için Temeşvar Eyaleti topraklarını ele geçirmek ve Osmanlıları Erdel'den, Macaristan'dan tamamen atarak Tuna -Sava nehirlerinin güneyine hapsetmek istiyordu. Bu sebeple Osmanlıların yaptıkları bu Macar seferi öncelikle Erdel ve Tuna nehrinin kuzeyine gerçekleştirilmiş, Osmanlıların elinde kalan son eyaletin yani Temeşvar topraklarının korunması ve etrafındaki kalelerin alınarak bölgenin emniyet altına alınması amaçlanmıştır. Bu amaçla Selim Giray Sultan Mustafa ile beraber Erdel'de faaliyet göstererek Lippa kalesi üzerine gitti. Osmanlı – Tatar birlikleri tarafından yürütülen saldırılar sonucu kale 9 Eylül 1695'de ele geçirildi. Daha sonra birkaç kola ayrılan Osmanlılar yaptıkları seferler sonucunda Titel'i Lugoj'u da ele geçirerek Temeşvar kalesini emniyet altına aldılar.[569] Böylece Erdel'deki Osmanlı

[568] Uğur Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**., s. 41

[569] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 477

nüfuzu sağlamlaştı. Daha sonra bu Osmanlı ordusu Avusturyalıların Erdel'de muhafız olarak bıraktığı Veterani'nin ordusuna da saldırdı. Veterani 6 bin kişilik bir kuvvete sahip olup Osmanlı Tatar ordusuna göre daha hazırlıksız ve güçsüz durumdaydı. II.Mustafa'nın emriyle önden ilerleyen Selim Giray Veterani'nin Erdel'den çekilip Macaristan içlerine kaçmasını önlemek için onun ordusunun arkasına sarktı ve onun kaçışına mani oldu. Daha sonra ilerleyen Osmanlı ordusu Veterani ile karşılaştı. Yapılan savaşta Selim Giray ve Osmanlı ordusu Veterani'nin ordusunu tam anlamıyla imha etti.[570] Veterani ise savaş sırasında hayatını kaybetti. Bu gelişme ile beraber Erdel'de Osmanlılara karşı direnebilecek herhangi bir Avusturya kuvveti kalmadığından bölge rahatlıkla ele geçirilebilir ve Macaristan'a yürünebilirdi. Fakat Macaristan'da kolaylıkla imha edilmesi mümkün olmayan Saksonya Elektörü Frederich August komutasında güçlü bir Avusturya ordusunun bulunması ve kış mevsiminin yaklaşmasıyla uzun bir sefer için uygunsuz hava koşullarının oluşması Osmanlıları bu fikrin seneye gerçekleştirilmesi kararını almaya zorladı. Bu sebeple dönüş yolculuğuna çıkan Selim Giray ve Sultan II.Mustafa Filibe'de son defa görüştüler. Sultan Mustafa Macaristan'ın ele geçirilmesi için seneye bir kez daha sefere katılmasını Selim Giray'a tembih ederek onu buradan Kırım'a uğurladı. Kendisi de 18 Kasım 1695'de İstanbul'a geldi. Ondan bir gün sonra Bahçesaray'a dönen Selim Giray taahhüdünü gerçekleştirebilmek için kısa bir süre sonra yeniden sefere hazırlanmaya başladı.

[570] Uzunçarşılı, A.g.e., s. 479

6.15. 1696 Yılı Olayları

6.15.1. 1696 Yılı Rusya Cephesi

1695 yılında uğradıkları başarısızlığın ardından Azak'ı almak için donanma desteğinin şart olduğunu kavrayan Çar Petro, Varonej'de büyük bir donanma inşa ettirmiş Azak yakınlarına da bir kale inşa ederek içerisine yüklü miktarda mühimmat ve cephane koydurmuş böylece Azak kalesini sürekli olarak baskı altında tutmuştur.[571] Aynı zamanda Don nehri üzerinden sürekli olarak bu yeni inşa ettirdiği kaleye mühimmat sevkiyatı yapmış bu sayede kuşatma sırasında kullanacağı ağır topları bölgeye önceden yollamıştır. 1696 baharında çok daha kalabalık bir orduyla Varonej üzerinden Azak seferine çıkan Petro'ya karşı Selim Giray Han ve Osmanlılar ciddi bir tedbir alamamışlardı. Özellikle bir yıl önce yapılan kuşatmadan sonra önemli ölçüde surları tahrip olan Azak, İmparatorluğun tüm kaynaklarını Macaristan'da yapılacak seferler için harcamasından dolayı tamir edilememiş ve saldırıya karşı çok daha savunmasız bırakılmıştı. Rusların bu saldırısına karşılık Kalgay Devlet Giray, Şahbaz Giray ve Bucak Seraskeri Gazi Giray Don Kazakları üzerine bir sefer tertip ederek topraklarının yağma edilmesi ve Ruslara yardımcı olan Kazakların topraklarının yağmalanıp Rus ordusunun dikkatinin farklı yerlere çekilmesi için harekete geçtiler. Fakat Bucak Seraskeri'nin Kalgay ile arasının açık olmasından dolayı akına katılmaması ve kış mevsimi şartlarının çok sert geçmesiyle nehirlerin donması harekâtın büyük bir sefere dönüşmesini engelledi. Yalnızca Kaplan Giray 1695-96 kışında büyük

[571] Vernadsky, **Rusya Tarihi**., s. 163

Rus ordusu gelmeden önce Don Kazak topraklarını vurarak kısa bir süre sonra Kırım'a çekilebilmişti.[572]

Bu sırada tekrar Macar seferine çıkan Sultan Mustafa'nın ordusuna katılmak için hareketlenen Selim Giray Han'a karşı Tatar mirzaları bir kez daha şiddetle karşı çıktılar ve hanın Kırım'da kalarak ülkeyi Rus saldırısına karşı savunmasını istediler. Zira geçen yılki saldırıyı da güçlükle savuşturabilen Tatarlar bu yıl Rusların çok daha büyük bir orduyla üzerlerine yürüdüğünün kendilerinin de bu saldırıya karşı hazırlıklı olmadıklarının farkındaydılar. Bu sebeple Selim Giray'ı Kırım'da alıkoyarak onun Kırım kuvvetlerini bölüp bir kısmını Macaristan'a götürmesini engellediler.[573] Aslında Selim Giray bu zamana kadar yaşadığı deneyimlerin etkisiyle Hanlık toprakları üzerindeki Rus tehdidini tam anlamıyla bertaraf etmeden Osmanlıların seferine yardım edemeyeceğinin farkına varmıştı. Fakat Rus ordusunu da Osmanlı desteği olmadan imha etmesi mümkün değildi. Osmanlılar ise kendisine yardım etmek bir yana Macar seferi için sürekli Selim Giray'dan yardım istiyor bu durum Tatarların Ruslara karşı zaten zayıf olan kuvvetlerinin daha da bölünmesine yol açıyordu. Bu sebeple Selim Giray Rusya'nın tüm kuvvetiyle üzerine gelmesini önlemek için Safevileri kendi yanına çekmeye çalışmış ve İran'a bir elçi göndermişti. Fakat Ruslar da Kırım ve Osmanlılara sefer düzenlerken Kafkasya tarafından bir Safevi saldırısı tehdidiyle karşılaşmamak için bölgeye bir elçi göndermiş ve Safevilerle dostane ilişkilerini sürdürmek istemişti. Kırım ve Rus elçilerinin aynı zamanlarda İsfahan'a gelmesi ve Safevilerin, Rusya'nın Kırım'a göre üstün askeri gücünden dolayı Rus elçisine Kırım elçisinden fazla saygı göstermesi,

[572] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 255

[573] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 470

Kırım Safevi devletleri arasında bir diplomatik krizin çıkmasına sebep oldu.[574] Bu duruma içerlenen Kırım elçisi Safevilerle bir işbirliği antlaşması imzalamadan Kırım'a geri döndü. Böylece Kırım'ın, Rus askeri güçlerini iki cephe arasında bölme planı da geçersiz kalmıştı. Bu sebeple Kırımlılar 1696 yılı sefer mevsimine hazırlıksız girmişlerdi.

Ruslar ise 1695 yılında yaşadıkları başarısızlıkların ardından Varonej bölgesinde çok kuvvetli bir donanma hazırlayarak bunu Don nehri üzerinden Azak önlerine gönderdiler. Bu donanma geçen yılki gibi Osmanlıların Azak'a zahire ve mühimmat göndermesini engellemekle görevliydi. Varonej boyunca ilerleyerek Azak önlerine gelen Petro'nun ordusunda 70 bine yakın asker vardı. Çok sayıda topla da desteklenen bu orduda sayısı belirsiz düzensiz Kalmuk ve Kazak birlikleri de vardı. Bir önceki yılki kuşatmada oldukça tahrip edilen Azak kalesi Osmanlı hükümeti tarafından layığıyla tamir edilememişti. Bu sırada İmparatorluğun tüm dikkati Macaristan üzerine yapılacak seferlerde olduğundan bölgeye Erzurum Eyaletinden bir takım kuvvetler sevk edilmiş fakat bu işte savsaklandığından Azak'a gitmekle görevli kuvvetler ancak Rus ordusu kaleyi kuşattıktan sonra bölgeye varabilmiş dolayısıyla Azak garnizonu desteklenememişti. Çar yaptığı sefer planı gereği Azak'a gelince ordusunu birkaç kola ayırarak Kazakları ve sahip oldukları şaykaları Don nehri'nin delta bölgesine göndermiş ve Azak'ta kalan askerlerin Kefe'den destek almasını önlemişti. Zira Azak'a yardıma gelen küçük bir Osmanlı filosu Kazaklar tarafından mağlup edilmiş ve mühimmat

[574] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 256

teslim alınmıştı. Kendisi ise daha önceden buraya yaptırdığı kaledeki ağır topları yanına alarak Azak surlarını dövmeye başlamıştı.[575]

Bu sırada kuvvetleriyle Ferah Kirman'a (Or Kapu) gelmiş bulunan Selim Giray ve ordusuna, Azak'ın geçen yıla oranla çok daha güçlü bir Rus ordusu tarafından kuşatıldığı haberi gelince Tatar Mirzaları, hanı Kırım'ı terk etmesi halinde tahttan indirileceği yönünde tehdit etmişti. Bunun üzerine Macar seferinden tamamen vazgeçen Selim Giray İstanbul'dan da Macar seferine gelmeyerek Azak Kuşatmasına yardım göndermesini emreden bir ferman almıştı.[576] Osmanlılar çok geç de olsa vaziyetin ciddiyetini anlamış ve hanı Macar seferine gelmesi hususunda sıkboğaz etme politikasında vazgeçerek onun Azak üzerine gitmesine karar vermişti. Fakat bunu yaparken de Selim Giray'ın tüm kuvvetleriyle Kırım'da kalmasını uygun bulmayarak bir Hanzade komutasındaki birliği de kendisine yardıma göndermesini istiyordu. Osmanlılar Azak'ın düşmek üzere olduğu anlamış ve Kırımlılarında kendi yurtlarını bırakarak Macar seferine çıkmaktan usandıklarını fark etmişlerdi.[577] Bu gibi sebeplerle Kırım'da bir isyan çıkmak üzere olduğunu fark eden Osmanlılar geri adım atarak Kırım'daki gerginliği yatıştırmak ve hanın kuvvetlerini kullanarak Azak'ı kurtarmak istemişlerdi. Fakat bu sırada Osmanlı Devlet erkânının Kırımlıların başının dertte olduğunu anlayarak Bucak Tatarlarıyla iletişime geçmesi ve onlardan Macar seferine karşı birlikler istemesi meseleyi bambaşka bir boyuta taşımış Osmanlı'nın Kırım ile olan münasebetleri gerginleştirmişti. Zira Kadim gelenek üzerine Osmanlılar Tuna Nehri'nin kuzeyini Tatarların kontrolüne bırakıyor ve bölgedeki halkların iç işlerine

[575] Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıcından 1917'ye Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014., s. 256

[576] İnalcık, **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700**., s. 326

[577] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 324

karışmıyordu. Fakat Kırımda yaşanan karışıklıklar neticesinde Hanlık kuvvetlerinden fazla faydalanamayacağını anlayan Osmanlılar Kırım'dan yardıma gelecek Hanzadenin ancak ufak bir miktar kuvvetle geleceğini bildiğinden aslen Hanlığa tabii kabul edilen Bucak Tatarlarıyla bizzat iletişime geçmişler ve Macar seferi için kuvvet istemişlerdi. Bu durum Kırım'da ulema dâhil tüm zümrelerin Osmanlı yönetimine karşı tavır almasına yol açmıştı. Kırımlı mirzalar Kırım Hanlığı'nın hukukunun çiğnendiğini söyleyerek Osmanlı sultanının hiçbir emrine boyun eğilmemesi gerektiğini belirtiyorlar ve Hanı isyana teşvik ediyorlardı.[578] Hatta bazı mirzalar aslen Osmanlı kalesi olan Azak kalesinin de yardımına gidilmemesi gerektiğini savunarak hanı bu işten vazgeçirmeye çalışıyordu.

Selim Giray bu şartlar altında zorlukla ordusunu ikna ederek isyanın önünü almıştı. Daha sonra Azak yakınlarında Don Kazaklarının topraklarına yağmaya gönderdiği Şahbaz Giray'ı geri çağırarak bir miktar kuvvetle desteklemiş ve Macaristan Seferine göndermişti. Kendisi ise Azak kalesinin imdadına yetişmek üzere ilk olarak Bölgeye Şahin Giray komutasında öncü kuvvetleri göndermiş arkasından da Kalgay Devlet Giray komutasındaki kuvvetleri göndererek kendisi de bölgeye hareket etmek üzere hazırlanmaya başlamıştı. Azak yakınlarına gelen Şahin Giray'ın kuvvetleri üstün Rus Kazak ordusuna karşı başarı gösteremeyerek geri çekilmiş ve arkasından gelen Kalgay Devlet Giray'ın ordusu ile birleşerek yeni bir saldırı düzenlemek üzere hazırlanmaya başlamıştı. Bu sırada Selim Giray da büyük bir orduyla Moloçniye Vodi yakınlarına gelmişti.[579] Bu sırada Kalgay Devlet Giray Azak'taki Rus ordusuna vur kaç saldırıları düzenlese de Rusların üstün ateş gücü sayesinde başarı sağlayamıyor ve her

[578] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 477

[579] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 327

defasında geri püskürtülüyordu. Bu kuvvetler geçen yılki sefere göre daha hazır kalabalık ve üstün ateş gücüyle gelen Rus ordusuna direnemiyorlar Azak garnizonunu rahatlatamıyorlardı. Nihayet 17 Ağustos 1696'da bir önceki yılki kuşatmada zaten tahrip olmuş olan Azak Kalesi bir hücumla Rusların eline geçti. Selim Giray ve Kalgay da bu gelişme üzerine bölgeden çekilerek Kırım'a dönmek zorunda kaldılar. Öte yandan bu sırada 1695 yılında Ruslar tarafından ele geçirilen Özü üzerindeki tahkimatlardan da Karadeniz yönünde bir Rus-Kazak saldırısı başlamıştı. Zaporog Kazaklarıyla birleşerek Kılburun Özü kaleleri yönünde ilerleyen Rus filosu Kılburun ve Özü kalelerinin tuttuğu Özü nehrinin Karadeniz'e açılan ağzını geçerek Karadeniz'e çıkmışlar Kırım kıyıları ile Cankirman (Özü Kalesi) yakınlarındaki köyleri yağmalamışlardır.[580] Daha sonra Karadeniz'e açılarak Bucak Tatarlarının meskûn olduğu Akkerman Kili bölgelerine kadar ilerleyen Ruslar bu bölgeyi de yağmalamışlardır. Rus gemilerinin Karadeniz'e inmesi üzerine Bucak Seraskeri Gazi Giray ve Özü Beylerbeyi Yusuf Paşa birleşerek gelen Rus kuvvetlerini bölgeden kovup Özü ağzına geri çekilmelerini sağlasalar da Karadeniz'in Kuzey Batı kıyıları Ruslarca geniş çapta yağmalanmıştır. Rus birlikleri deniz yoluyla Özü Nehri ağzına geldiklerinde Kaplan Giray'ın baskınıyla karşılaşarak derhal nehir vasıtasıyla Kazak yurduna çekilmek zorunda kalmışlar, Osmanlı Tatar birlikleri tarafından yapılan saldırılarda ağır kayıplar vermişlerdir.[581] Fakat tüm bu küçük başarılara rağmen 1696 yılı Kuzey cephesinde Osmanlı Tatar ittifakı tam bir yenilgiye uğramış Azak kaybedildiği gibi Ruslar Özü nehri boyunca hâkimiyeti

[580] Sicker, **The İslamic World İn Decline From The Treaty Of Karlowitz To The Disintegration Of The Ottoman Empire**., s. 54

[581] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 481

tamamen ele geçirmişlerdi. Bu durum onları Karadeniz'e yaklaştırmış ve İstanbul'u tehdit eder hale gelmelerine sebep olmuştur.[582]

6.15.2. 1696 Yılı Macar Cephesi

1696 yılı yazında Macaristan'daki büyük Avusturya ordusunun kumandanı Saksonya Prensi Frederich, 60 bin kişilik ordusuyla harekete geçerek Osmanlıların elindeki Temeşvar'ı kuşattı. Bu sırada Sultan Mustafa komutasındaki Osmanlı ordusu da 8 Nisan 1696'da Edirne'den hareket ederek Macaristan seferine çıkmıştı.[583] Ağustos ayında Belgrad'a gelen Sultan II.Mustafa, Selim Giray'ın Kırımdaki nazik durumdan ve Azak kuşatmasının sürmesinden dolayı gelemeyeceğini anlayınca onun Kırım havalisinde kalmasına ve Azak Kuşatmasına karşı garnizonu desteklemesine karar verdi. Selim Giray'ın yerine Macar seferine gelecek olan Tatarların ise bir Hanzade kumandası altında Macaristan'a gönderilmeleri emredildi. Bunun üzerine Selim Giray tarafından Macar seferine yollanan Şahbaz Giray, 2.000 askeriyle önce Bucak Tatarlarının yurduna geldi ve buradaki 10.000 kişilik Bucak birliği ile birleşti. Akabinde Eflak yoluyla Erdel'e gelerek Belgrad yakınlarında Osmanlı ordusuna katıldı. Daha sonra Osmanlı ordusu ile birlikte ilerleyerek Erdel'e girdi ve kuşatılmakta olan Temeşvar'a yardım götürmekle görevlendirilerek bölgeye ilerlemesi sağlandı. Bir kısım Tatar ve Osmanlı birliğinin üzerine geldiğini öğrenen Avusturya kumandanı ilerleyen birlikleri durdurmak için Temeşvar'ı kuşatan kuvvetlerinden bir kısmını ayırdı ve Osmanlı Tatar ordusunu karşılamak üzere ileri gönderdi. Frederich Augustus'un ordusundan General Heissler yolda iken Sultan Mustafa komutasındaki ana Osmanlı ordusu ile karşılaştı. Sayıca güçsüz bir konumda olan Avusturya ordusunu yakalayan

[582] Sinan Yüksel, ''Don Kazaklarının Azak'ı İşgalleri (1637-1642)''., s. 48

[583] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.11., s. 280

Osmanlılar 26 Ağustos 1696 tarihinde Olasch bölgesinde yapılan savaşta General Heissler'i yendi. Ağır bir bozguna uğrayan Avusturya ordusunun kumandanı da savaş sırasında hayatını kaybetti. Zafere karşılık Osmanlı ordusunun da kayıpları büyüktü. Gönderdiği birliklerin bozgununu öğrenen Avusturya kumandanı Frederich Augustus Temeşvar kuşatmasını kaldırarak Macaristan'a dönmek zorunda kaldı. Olasch savaşı sonucunda Avusturyalıların meydanda bıraktığı 24 topu ele geçiren Sultan Mustafa kendi ordusunun da ağır kayıplar verdiğini göz önüne alarak ilerlemekten vazgeçti ve geri çekilen Avusturyalıların Macaristan cephesi kumandanı Frederich Augustus'un üzerine gitmedi.[584] Mevsimin de geçmesi üzerine seferi sonlandırma kararı alan Sultan Mustafa Sefer boyunca Erdel ve Macar topraklarında yağma akınlarında bulunan Şahbaz Giraya da bir sonraki sene tekrar Macaristan'a gelmesi şartıyla Kırım'a dönüş izni verdi.

6.16. 1697 Yılı Olayları

6.16.1. 1697 Yılı Tatar Ayaklanması ve Osmanlıların Kırım'a Yardımcı Birlikler Göndermesi

1696 sonlarında Osmanlı hükümetinden gelen emirle, Şahbaz Giray'ın 1697'de düzenlenecek olan Macar seferine yeniden sefere çağrılması üzerine Tatarlar, artık Macar seferine tek bir asker göndermeye dahi tahammüllerinin kalmadığını söyleyerek ayaklandılar.[585] Tatar Mirzaları, Osmanlı hükümetine Kırım'ı çevreleyen çoğu kalenin Rus egemenliğine girdiğinden bahsetmişler ve ordu yollayacak durumlarının kalmadıklarını bildirmişlerdi. Asiler, Macaristan'a gelmek şöyle dursun, Kırım'ı

[584] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 490

[585] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 331

korumak ve Ruslarla mücadele edebilmek için Osmanlıların kendilerine ateşli silah ve ek kuvvetler göndermesi gerektiğini de söylediler.[586] Bunun üzerine Kırım'daki ayaklanmanın büyük bir isyana dönüşmesini engellemek ve Özü nehri üzerinde Rusların eline geçen kalelerin tekrar alınmasını sağlamak üzerine Özü Beylerbeyi Yusuf Paşa bir miktar kuvvet ve çok sayıda ateşli silahla Özü boyuna gönderildi. Bu ordu Selim Giray'ın buyruğuna girerek hareket edecek ve Özü nehri boyunca Rusların eline geçen kaleleri tekrar ele geçirmek için çalışacaktı. Böylece 1683 yılında başlayan Osmanlı Kutsal ittifak savaşları boyunca ilk kez Osmanlılar Kırımlılara bir savaş için yardım ediyorlardı. Daha önce Kırımlılar Osmanlıların Lehistan ve Rusya savaşlarının tüm yükünü çekerek Lehlerin yıllarca Osmanlılardan Podolya'yı almasına mani olmuşlar, Or Kapu'ya yöneltilen Rus saldırılarını ise her defasında savuşturarak kendilerini Ruslara karşı korumuşlardı. Bunun dışında Avusturyalıların Balkanlardan çıkarılmasında ve Macaristan'ın yağmalanmasında Osmanlılara büyük destek vermişlerdi. Dolayısıyla savaşın başlangıcından beri her cephede Osmanlılara yardımcı olan Kırımlılar, ilk defa Osmanlılardan destek almışlar ve bu destekle yine Osmanlılar için Karadeniz'in güvenliği açısından önemli bir bölge olan Özü nehri boyundaki kalelerin ele geçirilmesini amaçlamışlardı. Ayrıca yine bu sırada Azak Kalesi'nin düşmesi üzerine Karadeniz'e akın düzenlemesi muhtemel Rus donanmasını engellemek için alternatif yeni savunma kaleleri inşa edilmeye başlandı. Bu amaçla Kuban nehrinin Azak denizine döküldüğü bölgede Acu kalesi inşa edildi. Ayrıca Azak denizinin Karadeniz'e açıldığı bölge olan Kerç boğazında Yeni kale inşaatına başlanarak Kerç boğazını sürekli olarak denetleyecek yeni bir Osmanlı filosunun yapımına da öncelik verildi.[587]

---

[586] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 261

[587] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 159

6.16.2. 1697 Yılı Rusya Cephesi

Kış boyunca yapılan hazırlıklardan sonra Haziran 1697 'de harekete geçen Osmanlı Tatar ordusu Gazikerman ve İslamkerman'da bulunan Kazakların Or Kapu üzerine saldırmak ve Kırım'a girmek niyetinde olduğunu sezmiş bu sebeple derhal karşı saldırıya geçmiştir. Temmuz 1697 'de Kırım'dan topladığı çok sayıda kuvvetle Or Kapu'dan yola çıkan Selim Giray, Özü Beylerbeyi Yusuf Paşa ve Kerç Muhafızı İzmirli Ali Paşa gibi Osmanlı komutanlarının da katılımıyla Gazi Kerman üzerine yürüdü. Ordu da 2000'e yakın tüfekli yeniçeri de bulunuyordu. İlk hedef olarak seçilen Gazi Kerman, Şah Kerman kalesi ile karşı karşıya olup ikisi de Özü nehrinin doğu ve batı yakalarını denetleyen kalelerdendi. Bölgeye ulaşılmasıyla beraber Bucak Seraskeri Gazi Giray'ın komutasındaki Bucak Tatarları da orduya katılmıştı. Yapılan kuşatmada kısa sürede Gazi Kerman'ı ele geçiren Osmanlı-Tatar ordusu, kuşatma sırasında kale içerisindeki birkaç yüz kişilik Rus Kazak garnizonunun da tamamını imha etmişlerdi. Kısa bir süre sonra kalenin karşısındaki Şahkerman'ı da ele geçiren Osmanlı Tatar birlikleri Ağustos sonlarına doğru Özü nehri havzasındaki çoğu kaleyi yeniden denetim altına almışlardı. Fakat Nusret Kirman kuşatması sırasında ulufeli Yeniçerilerin, emrine girdikleri Tatar ordusu ile anlaşmazlık yaşaması ve isyan ederek Osmanlı yurduna geri dönmeleri üzerine Tatarlar ele geçirilmesi ancak ateşli silahlar vasıtasıyla gerçekleşebilecek olan bu kaleyi ele geçirmek için farklı yollara başvurdular. Bu amaçla Yeniçerilerin ve Osmanlı Topçularının çekilirken savaş meydanına terk ettikleri ateşli silahları atlarından inerek kullanan Tatarlar[588] kaleye bu şekilde taarruz etmeyi denediler. Başlarda kalenin bazı burçlarını ele geçirseler de sayıca az olmalarından ve kuşatma savaşını fazla bilmediklerinden dolayı tam olarak kontrolü sağlayamadılar. Bir ayı geçkin bir süre devam eden kuşatma 20 Ekim 1697 tarihinde kaldırılmıştı. Zira bu sırada Macar

[588] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 262

cephesindeki Zenta savaşında Osmanlı ordusunun büyük bir bozguna uğradığı haberi bölgeye ulaşmıştı. Bu haberin orduda yarattığı manevi sarsıntı ve kış mevsiminin de yaklaşması üzerine Tatarlar Nusret Kerman kuşatmasını kaldırıp alabildikleri diğer kalelerle yetinerek geri çekilmek zorunda kaldılar.

6.16.3. 1697 Yılı Avusturya Cephesi

Sultan II. Mustafa'nın ilk iki senesi boyunca yapılan Macar seferlerinde Avusturya kuvvetlerine karşı nispi de olsa bir üstünlük elde edilmiş ve Temeşvar'ın emniyeti büyük ölçüde sağlanmıştı. Fakat tüm başarılara rağmen bu seferler toprak kazanımı açısından çok verimli geçmemiş Temeşvar'ın yakınlarındaki birkaç şehir ve kale dışında önemli bir toprak kazancı elde edilememişti. Bu sebeple 1697 yılında yapılacak seferde II.Mustafa başta olmak üzere tüm devlet erkanı savunma durumundan çıkılarak doğrudan Macaristan'ın ele geçirilmesi için büyük bir sefer gerçekleştirilmesi fikrindelerdi.[589] Bu amaçla çok büyük bir ordu hazırlayarak 6 Haziran 1697 tarihinde Edirne'den hareket eden Sultan Mustafa hızla ilerleyerek 30 Temmuz 1697'de Belgrad'a vardı. Bu bölgede devlet erkânı arasında seferin yönünün neresi olacağına ilişkin görüş ayrılıkları belirdi. Amcazade Hüseyin Paşa Varadin yönünde ilerlenilerek Tuna nehrinin batı tarafından Macaristan'ın kalbine yürünmesini ve Prens Eugen komutasındaki Avusturya ordusunun burada imha edilmesini savunduysa da Tökeli İmre ve diğer kubbe vezirleri Erdel'e girilmesini savundular. Tökeli'nin fikrini kabul eden Sultan II. Mustafa önce Tuna daha sonra da Tisa nehrinden köprü kurdurarak karşıya geçti ve Erdel'e girdi. Fakat burada yaşanan kararsızlık üzerine tekrar Tisa

[589] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 492

nehrinden batıya geçerek Banat üzerine gitmeye hazırlanan Osmanlı ordusu bir süredir Avusturya Başkumandanı Prens Eugen tarafından yakından takip ediliyordu.[590]

Alınan karar değişikliği sonrası Ordu'da bulunan, geçmiş yıllarda düzenlenen seferlerden beri Rumeli'de konaklayan bazı Bucak Tatarları ve bir takım Osmanlı kuvvetleri Tizsa nehri üzerinde kurulan köprüden karşıya geçmişlerdi. Ordunun büyük bir kısmı ise hala karşıda idi ve II.Mustafa'nın yanında bulunuyordu. Tam bu sırada Osmanlı ordusuna hazırlıksız bir anında saldıran Prens Eugen köprüyü geçen Tatar ve bazı Yeniçeri bölüklerine şok bir saldırı düzenledi. 11 Eylül 1697'de Zenta denilen yerde akşama kadar süren savaşta köprünün karşı tarafında kalan az sayıdaki Osmanlı askerleri Prens Eugen'in komutasındaki Avusturya ordusu tarafından kılıçtan geçirilmişti. Savaşın yarattığı izdiham sırasında ordunun karşı kıyıda kalan kısmına dar köprüden geçilerek yardım da edilemediğinden, Avusturya kuvvetlerinin karşıda kalan orduyu imha edişi yalnızca seyredildi. Çok kanlı geçen çarpışmada Veziriazam Elmas Mehmed Paşa şehit oldu. Bunun yanı sıra 30.000'e yakın yeniçeri ve sipahi de hayatını kaybetti.[591] Karşıda kalan Tatarlar ise hafif süvari oluşlarının ve hareket kabiliyetlerinin de avantajını kullanarak bir müddet daha dayanmışlar kurtuluş ümidi kalmayınca Elmas Mehmed Paşa'dan da aldıkları izinle son anda köprünün karşısına geçip kurtulabilmişlerdi. Sultan Mustafa savaşın bitiminden sonra süratle Temeşvar'a çekilmişti.[592] Tatar kuvvetleri de uğranılan bozgundan sonra Padişah II.Mustafa'dan aldıkları izinle Erdel'de yağma ve talan faaliyetlerinde bulunma ve arkasından geri dönme izni almışlardı. Savaşta uğranan bozgun kadar önemli olan bir diğer gelişme de

[590] Erhan Afyoncu, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2016., s. 357

[591] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.3, Kısım: 1., s. 493

[592] Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.4., s. 288

Fransa ile Kutsal Roma Germen İmparatorluğu arasında bir barış antlaşmasının imzalanmasıydı. Zenta savaşından yalnızca bir hafta sonra Kutsal Roma German İmparatorluğu ile Fransa arasında Ryswick antlaşması imzalanmış ve savaş durumu son bulmuştu. Bu yeni durumla beraber Avusturya kuvvetlerini Fransa da meşgul edebilecek herhangi bir kuvvet kalmamıştı. Dolayısıyla Avusturyalılar artık tüm güçlerini Osmanlılar üzerine yöneltebilecek vaziyete gelmişlerdi. Gerek bu gelişme gerek de Osmanlıların uğradığı büyük bozgun onların Macaristan'da kaybedilen toprakları yeniden ele geçirme hususundaki umutlarını büyük ölçüde bitirmişti.

6.17. 1698 Yılı Olayları

6.17.1. 1698 Yılı Başlarındaki Durum ve Kalgay Devlet Giray'ın Tedbirleri

Ryswick Antlaşması ve Zenta bozgunuyla beraber Avusturya ile aktif olarak savaşa devam etmenin imkânsız hale gelmesi Osmanlı ve Avusturya arasında yıllardır devam eden savaşı aniden sona erdirmeye yetmemişti. Bu sebeple Osmanlılar Macar cephesini boş bırakmamak adına 1698 yılında yeni Veziriazam Amcazade Hüseyin Paşa komutasında Macaristan'a bir ordu göndermişlerdi.[593] Belgrad'a doğru hareket eden Hüseyin Paşa'ya Kırım Hanlığından da askerler gönderilmesi emredilmişti. Bu sırada Or Kapu yakınlarında bulunan ve olası bir Rus saldırısına karşı savunma tertibatı almaya çalışan Kalgay Devlet Giray, Rus -Kazak saldırısına karşın önden Şahbaz Giray'ı göndererek yaz boyunca Zaporog Kazaklarının ülkesini yağmalatmış Osmanlılardan gelen emir üzerine de Mengli Giray'ı bir miktar kuvvet ile Osmanlı ordusuna destek olarak göndermişti.[594] Kendisi de yeniden büyük bir Rus taarruzunun

[593] İnalcık, **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700**., s. 336

[594] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 265

başlayacağı söylentilerinden dolayı önce Or Kapu'da kalarak burada bir savunma hattı oluşturmaya çalışsa da daha sonra Kazakların Şahkerman'ı kuşattığı haberinin gelmesi üzerine o bölgeye ilerlemiş ve bölgedeki Kazakların geri çekilmesini sağlamıştır. Kazakların üzerine yürüdüğü sırada Bucak Seraskeri Gazi Giray'a da emir göndererek Kamaniçe'ye yardım yollamasını ve Leh köylerini yağmalamasını da isteyen Kalgay Devlet Giray, Kamaniçe'nin korunmasını sağlayarak Leh cephesinin de boş kalmamasını sağladı. Bu sırada Kaplan Giray'ın da Kalgay'ın onayıyla Kamaniçe'yi korumak ve Leh kuvvetlerini meşgul etmek amacıyla Lehistan'a sefere hazırlanması, ilerleyen süreçte harekâtın Kamaniçe ile sınırlı kalmasını engelleyecektir.

6.17.2. 1698 Yılı Lehistan Seferi

1683 Viyana Kuşatmasının bozguna uğramasından itibaren Leh Kuvvetleri sık sık Kamaniçe'ye ve Boğdan'a saldırılar düzenlemişler fakat bu saldırılar çoğunlukla Tatar ve Osmanlı kuvvetleri tarafından savuşturulmuştu. Lehliler tarafından defalarca kez kuşatılan Kamaniçe Kalesi Tatar ve Osmanlı kuvvetlerinin yardımıyla her defasında kendini savunmayı başarmış bu durum Lehlilerin büyük kayıplara uğramasına yol açmıştı. Ayrıca 16 yıl süren savaş boyunca Lehistan köyleri de sık sık Tatar kuvvetleri tarafından yağmalanmış bu durum Lehlilerin savaşın son yıllarına doğru savunmaya geçmelerine ve Osmanlı Tatar topraklarına taarruz etmemelerine sebep olmuştu. Bu süreç içerisinde kuzeyde Rusların Azak kuşatmaları Macaristan'da Olaş, Zenta savaşlarıyla meşgul olan Osmanlı Kırım kuvvetleri Lehistan ile uzunca bir zaman büyük bir savaşın içerisine girmemişlerdi.

Fakat 1698 yılında Rus cephesindeki durumun hafiflemesini fırsat bilen Tatarlar yeniden Lehistan üzerine büyük bir akın düzenlemek istediler. Bu amaçla Kalgay Devlet Giray'dan izin alan Kaplan Giray 1698 yazında 14.000 kişilik bir kuvvetle Lehistan topraklarına girdi ve Ternopil bölgesini yağmalamaya başladı. Eylül 1698 tarihinde Pidhaitsi bölgesine gelen Kaplan Giray burada 5.000 kişilik yerel Leh ve 6.000 kişilik General Potocki'nin birleşik kuvvetleriyle karşılaştı. Potocki'nin ordusunun yerel Leh kuvvetleriyle birleşmesinden önce Potocki'ye saldırarak onu saf dışı bırakmak ardından da Pidhaitsi birliklerini mağlup edip bölgeyi yağmalamak isteyen Kaplan Giray ordusunu ikiye ayırdı.[595] Bu kollardan birini Potocki'nin üzerine yollarken diğerini de Pidhaitsi'lilerin üzerine yolladı. 8 Eylül 1698 tarihinde Pidhaitsi yakınlarında cereyan eden savaşta Potocki'nin üzerine giden kol büyük bir direnişle karşılaştı. Bu sebeple bu ordunun üzerine yüklenen Kaplan Giray 9 Eylül'de kanatlardan Leh birliklerine saldırsa da geri püskürtüldü. Bunun üzerine daha fazla kayba uğramadan geri çekilme kararı alan Kaplan Giray ele geçirdiği esirlerin de bir kısmını Lehlere bırakarak güçlükle Bucak Tatar yurduna dönebildi.

6.17.3. 1698 Macar Seferi ve Barışa Karar Verilmesi

1698 yılı sefer mevsimi Kırım Hanlığı ve Kuzey cepheleri adına bu şekilde geçerken Osmanlılara yardıma giden Mengli Giray, Temmuz ayına doğru Amcazade Hüseyin Paşa'nın Belgrad'daki ordusuna ulaşmış ve Avusturya kuvvetlerinin hareketini beklemeye başlamışlardı.[596] Fakat bu sırada iki tarafında savaşmaya gönlü olmadığını fark eden ve Fransa'ya karşı Avusturya'nın siyasi desteğini tekrar kendi yanında görmek isteyen Hollanda ve İngiltere elçilerinin araya girmesiyle Osmanlı ve Avusturya

[595] Vernadsky, **Rusya Tarihi**., s. 167

[596] İnalcık, **Devlet-i Aliyye III**., s. 267

Devletleri arasında barış görüşmeleri başladı. 1697'de yaşanan Nusret Kerman ve Zenta bozgunları Avusturya'nın Fransa ile barışması hadiseleri Selim Giray Han başta olmak üzere Osmanlı devlet erkânının da ekseriyetini barış yanlısı hale getirmişti. Avusturya da 20 yıla yakın bir süredir savaşmaktan ve bu sürenin çoğunluğunu iki cephede savaşarak geçirmekten dolayı yorgundu. Savaş boyunca Osmanlı ordusuna karşı ciddi sayılarda asker çıkaramamış olmasına rağmen ordusunun teknik üstünlüğü sayesinde yapılan muharebelerde çoğunlukla üstün çıkan Avusturya, Osmanlıların elinden Temeşvar ve civarı dışındaki tüm Macaristan topraklarını almıştı ve artık savaşı sürdürmek için de bir sebep yoktu. Arabulucuların çabası sonucu devletlerin ele geçirdiği toprakları muhafaza etmesi esasıyla Karlofça'da başlayan barış görüşmelerinde, Rusya dışında Avrupa'da savaşan beş devlet yer almıştı. Zira Rusya, 1686 yılından beri savaşa dâhil olmasına rağmen 1687 ve 1689 Kırım harekâtlarının başarısızlığa uğramasının da tesiriyle uzun yıllar savaşta pasif bir rol üstlenmişti. Çar Petro'nun yoğun çabaları ve hazırlıklarıyla ancak savaşın son yıllarında Osmanlı ve Kırımlılara saldırmak için hazır hale gelen Rusya Azak'ı alarak büyük bir hedefini gerçekleştirmişti. Muharebenin son yıllarından itibaren savaşa dâhil olmasıyla diğer devletlerden daha az yıpranma payına sahip olan Rusya henüz dinç bir konumdayken barış görüşmelerine katılmak istemedi. Avusturya ile beraber savaşa devam ederek Kırım Kefe Kerç yönünde toprak kazanımlarına devam etmek isteyen Rusya'nın talebi Lehistan ve Avusturya tarafından kabul görmemişti. Zira özellikle Avusturya 16 yıl boyunca yapılan savaşlarda mühim toprak kazanımları elde etmiş ve bunu yeterli görmüştü. Lehistan ise hiçbir toprak kazanımı elde edememesine ve 16 yıl boyunca ülkesinin Tatar yağmacılar tarafından yağmalanmasına rağmen savaştan yorulmuştu ve Avusturya ile olan müttefiklik bağını kullanarak müzakerelerde bir şeyler elde etmek amacını taşıyordu. Bu nedenlerle Lehistan ve Avusturya'dan istediği tepkiyi alamayan Rusya da kısa bir süre sonra barış görüşmelerine katılmaya razı oldu.

6.18. Barış Görüşmeleri Sırasında Gerçekleşen Çatışmalar ve 1699 Yılı Lehistan Seferi

1698 yılında gerçekleştirdiği akın sonrasında 1699 yılında Kamaniçe'ye zahire göndermekle görevlendirilen Kaplan Giray, Avrupalı Devletlerle Barış Antlaşmasının imzalanmak üzere olduğu bir sırada Kamaniçe'ye gitmek üzere yola çıkmıştı.[597] Bucak Seraskeri Gazi Giray'ın kuvvetleriyle de birleşen Kaplan Giray yol üzerinde Leh köylerini de yağmaladı. Tam bu sırada Belgrad'dan Kırım'a ulaşan Selim Giray, Karlofça'da yeni bir sulhun imzalandığını Kırımlılara bildirmişti fakat Kamaniçe'ye gitmekte olan Gazi Giray ve Kaplan Giray'ın bu durumdan henüz haberi olmamıştı. Kuzey batı Ukrayna bölgesinde pek çok köyü yağmalayan bu Tatar Müfrezesi Dinyester yakınlarındaki Martinov bölgesinde Lehistan kuvvetleriyle karşılaşıp savaşa da tutuşmuştu. 600 askerden oluşan bu küçük Leh müfrezesi 21 Şubat 1699 tarihinde Tatar kuvvetlerine aniden saldırarak onları geriye püskürtmüş ve ellerindeki bazı ganimetleri ele geçirmişlerdi. Ateşli silahlarla mücehhez bu Leh kuvvetinin saldırısıyla kayıp veren Tatarlar daha da ileri gitmeyerek ellerinde tutabildikleri ganimetlerle geri dönüş yoluna girmişlerdir. Gazi Giray ve Kaplan Giray Lehlerin baskınlarına rağmen bol miktarda ganimetle 1699 yılının Mart ayında Bucak Orda'ya dönmüştü. Fakat döndükten kısa bir süre sonra antlaşmanın imzalandığının ortaya çıkması Tatarların ele geçirdikleri ganimetleri iade etmek zorunda kalmasına yol açmıştır. Bunun dışında 1698-1699 kışında Temeşvar bölgesinden Erdel'e giren 30.000 kişilik Tatar ordusunun da Avusturya'dan ele geçirdiği ganimetlerin iadesi sağlanmıştı.[598] Bu durumlar ve Antlaşmada yer alan Tatarların Leh ve Rus topraklarına artık akın yapamayacaklarına dair maddeler Tatar ve Nogay Mirzalarının Selim Giray Han'a tepki göstermesine yol

[597] Uğur Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**., s. 44

[598] İnalcık, **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700**., s. 338

açacaktır. Bu durum kısa bir süre sonra Selim Giray'ın Antlaşmadan sonra istifa etmesine ve yerini Kalgay Devlet Giray'a bırakmasına yol açacaktır.[599]

6.19. 1699 Karlofça Barış Antlaşması

Avusturya'nın ve Lehistan'ın savaşa devam etmek istememesiyle zoraki olarak barış görüşmelerine katılan Ruslar, yapılan görüşmelerde uzun yıllar aktif olarak savaşa katılmamış olmanın verdiği dinçlik ile çok cüretkâr isteklerde bulunmuşlar ve barış için Özü boylarındaki kalelerin yanı sıra Kerç'i de isteyerek Karadeniz'e kıyı elde etmeye çalışmışlardı. İsteklerinde diretmeleriyle onlarla bir barış yapılamamış ancak bir ateşkes imzalanabilmişti. Lehistan Avusturya ve Venedik devletleriyle yapılan antlaşmaya göre oluşan şartlar ve değişen durumlar kabaca şöyle idi:

1. Temeşvar Eyaleti dışında tüm Macaristan ile Erdel Avusturya egemenliğine bırakılmıştı.
2. Mora yarım adası ve Dalmaçya'daki pek çok yer Venedik'e bırakılmıştı.
3. Kamaniçe Kalesi Podolya eyaletindeki tüm şehir ve kalelerle beraber savaşsız olarak Lehistan'a teslim edilmişti. Buna karşılık Lehistan'da Boğdan'da elinde tuttuğu irili ufaklı kale ve şehirleri Osmanlılara iade etmişti.
4. Bucak'taki Lehistan topraklarını yağmalayan Tatarların Özü nehrinin doğusuna göç ettirilmesine ve Lehistan'ı rahatsız etmelerinin engellenmesine karar verilmişti.
5. Lehistan Devleti'nin toprakları artık hiçbir şekilde Tatarlar tarafından yağmalanamayacak Lehler de buna karşılık Kazakların Osmanlı-Tatar

[599] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 114

ülkelerinde oluşturacağı tahribata engel olacaklardı. Bunun dışında Lehistan'ın her yıl Kırım'a yolladığı vergi de kaldırılıyordu.[600]

26 Ocak 1699'da Karlofça kasabasında imzalanan bu antlaşma ile Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı yüzyıllardır sürdürdüğü Avrupa'nın süper gücü olma unvanını büyük ölçüde yitirmişti. 16 yıl boyunca yapılan savaşlarda başarılı olunmasına rağmen Kamaniçe'nin antlaşma şartlarına göre savaşsız olarak Lehistan'a bırakılması Osmanlıların ve Tatarların artık kendisinden üstün olan Avrupalı Müttefiklerin özellikle Avusturya'nın şartlarına boyun eğmek zorunda kaldığını gösteriyordu. Ayrıca Lehistan'ın Kırım Hanlığına ödediği verginin kaldırılması Bucak Tatarlarının Lehistan'ın rahatı için göç ettirilmesi Leh topraklarının asla yağmalanmaması gibi maddeler de Kırım Hanlığının yüzyıllardır Lehistan devletine karşı sürdürdüğü üstün konumu kaybettiğini gösteriyordu. Her ne kadar Bucak Tatarları'nın doğuya göç ettirilmesi işi çıkan isyanla gerçekleştirilemese de Tatarlar ve Nogaylar bundan sonra, savaş boyunca aldıkları büyük darbelerin tesiriyle yorulan ve yeni bir çatışma istemeyen Kırım - Osmanlı devletleri tarafından hiçbir şekilde Leh ve Kazak köylerinde yağma yapamamaya ve belirlenen sınırları geçmemeye zorlandılar. Bu durum onların zamanla ziraat ticaret gibi alternatif geçim kaynaklarına yönelmelerine yerleşik düzene geçmelerine ve savaşçı yağmacı kabiliyetlerini yitirmelerine sebep olmuştu. Osmanlılar ve Kırımlılar aslında savaşın başlangıcından beri üstün bir konumda oldukları Lehistan'a karşı avantajlı bir barış yapmak yerine sırf Avusturya'nın zorlamasıyla ağır şartlar içeren bir antlaşma imzalamak zorunda kalmışlardı. Bu durum Avrupa'da Avusturya askeri gücünün Osmanlı-Tatar ordularından teknik olarak daha üstün olduğu gerçeğinin de tescillenmesi anlamına geliyordu. Öte yandan antlaşmanın imzalanmasından sonra barış görüşmeleri sırasında çıkan çatışmalarda elde edilen

[600] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.11., s. 290

ganimetler de Osmanlılar tarafından müttefiklere iade edilmişti. Buna göre Bucak Tatarlarıyla beraber Lehistan'a akına giden Bucak Seraskeri Gazi Giray'ın Lehistan'dan yağmaladıkları mallar da Lehlilere geri verilmiş Mengli Giray'ın kuvvetlerinin de Temeşvar civarında yaptıkları yağmalarda elde edilen ganimetler ise Avusturyalılara geri verilmişti.601 Barış'ı muhafaza etmek uğruna Gazi Giray'ı elde ettiği ganimetleri Lehistan'a iade etmeye zorlayan Osmanlılar tarihlerinde ilk defa olarak Kırımlıları elde ettikleri ganimeti iade etmelerini sağlamışlar bu da Kırım Hanlığı mirzaları arasında hoşnutsuzluk doğurmuştu. Yirmi yıla yakın bir süre savaş durumu devam ettiği için sürekli olarak Lehistan ve Rusya topraklarına girerek yağmalar düzenleyen Tatar aşiretleri barışla beraber bundan sonra yağma ile doyumluk ganimet elde etme haklarından mahrum bırakılmışlardı.602 Bu durumu ve ganimetlerin iade edilmesi işini kabul etmek istemeyen Mirzalar Osmanlı kararını tanımasalar da Osmanlı hükümetinin Kırım Hanı'na baskı yapması, bunun üzerine hanın azledilme korkusuyla mezkûr mirzaları bu işi gerçekleştirmeye zorlamasıyla kriz aşılmıştır.603 Fakat yüzyıllardır devam eden yağma ve çapulun bırakılması hadisesi yüzyıllardır buna alışan Tatar ve Nogaylar adına çok zor olmuş onların dizginlenmesi görevi XVIII.Yüzyıl'da da Kırım Hanı ve Osmanlı Padişahları arasında sürekli olarak sorun yaratmaya devam etmiştir. Ayrıca 1698-99 yıllarındaki Karlofça barış görüşmeleri sırasında gerçekleşen yağma akınları başta olmak üzere bundan sonraki süreçte ve XVIII.Yüzyıl'ın çoğunluğu boyunca Tatar hanı ve Osmanlı Padişahı hilafına gerçekleştirilen her Tatar akını, bundan sonraki süreçte engellenmeye çalışılacak ve Osmanlı-Kırım hükümetleri barışı muhafaza edebilmek için yağmacıları cezalandırmaya gidecek ganimetleri iade etmeye

[601] Uğur Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**., s. 56

[602] Alpargu, **Nogaylar**., s. 78

[603] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 337

çalışacaktır. Bu durum Osmanlı ve Kırım devletlerinin artık eski güçlerini yitirdiklerini ve barışı muhafaza etmek için her yolu denediklerini göstermekteydi.

6.20. 1700 İstanbul Antlaşması

Ruslarla yapılan ateşkes antlaşmasından sonra bu devletle de barışın sağlanması Osmanlı Kırım devletlerinin tam anlamıyla savaşsız bir döneme girmesi için oldukça gerekliydi. Ruslar da Avusturya ve Lehistan devletlerinin savaştan ayrılmasıyla tek başına savaşı sürdürmek istemiyor ve barış imzalamak istiyordu. Bu amaçla ele geçirilen Azak Kalesi yakınlarından Azak denizine çıkarılan bir kalyonu Kerç boğazı yoluyla İstanbul'a yollayan Ruslar barış görüşmelerine katıldılar.[604] Bu hareket yüzyıllardır Karadeniz'i bir iç deniz olarak telakki eden Osmanlılarca küstahça bir durum olarak nitelendirildiyse de Ruslar için gurur verici bir hadiseydi. Her iki tarafında barışa ihtiyacının olmasıyla bu durum arada ciddi bir gerginliğe yol açmadan unutulmuştu. İstanbul'da yapılan görüşmelerde Özü boyunda Ruslar tarafından ele geçirilen Nusret Kerman başta olmak üzere birçok kale yıkılmak şartıyla Kırım Hanlığı'na bırakılıyor Özü ve Kılburun kalelerine kadar olan Özü nehrinin her iki yakası da kalesiz ve istihkâmız hale getiriliyordu.[605] Ayrıca Azak kalesi ve çevresindeki 10 saatlik bölge Rus egemenliğine bırakılıyordu. Ruslar'ın Kırım'a ödedikleri yıllık vergi kaldırılıyor Kırımlıların Rus topraklarına akın düzenlemeleri yasaklanıyordu. Bu şartlarla beraber Lehistan'a olduğu gibi Ruslara da üstünlüğünü kaybeden Kırımlılar artık Rusya'nın kendine denk gördüğü ve muhatap aldığı devlet olma özelliğini de yitiriyordu. Ruslar esasen Murad Giray döneminde 1680'li yıllardan beri Kırım'a doğrudan elçi göndermeyip İstanbul ile temasa geçiyorlar ve anlaşmazlık durumlarında Osmanlılarla görüşerek Kırım'ı kendilerine denk olarak görmediklerini her fırsatta belli

[604] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 431

[605] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.12., s. 27

etmeye çalışıyorlardı. 1700 yılı Ağustos ayında İstanbul'da imzalanan Osmanlı-Rus Barış antlaşmasıyla beraber ise Rus hükümeti Kırım Hanlığını kendisine denk görmediğini Osmanlı hükümeti nezdinde de tescillemişti. 20 yıl önce Bahçesaray'da yapılan barış antlaşmasında Kırımlılar ile barışan Ruslar bu barış antlaşmasını Kırımlıların aracılığıyla İstanbul'a onaylatabilmişlerdi. 1700'de ise barış imzalanırken Kırım'ı aracı kılmak şöyle dursun Han ile doğrudan temasa dahi geçmemişlerdi. Böylece Rusya diplomatik olarak Osmanlı Devleti ile denk bir devlet haline geldiğini uluslararası hukukta kabul ettirmişti. Antlaşmanın Osmanlılar adına en kötü yanlarından biri şüphesiz Rusların Karadeniz'e yaklaşmalarıydı.[606] Antlaşma şartlarında Rusya'nın Karadeniz'de ticaret ve savaş gemisi bulunduramayacağı kabul edilse de Özü nehri boyunda yer alan Osmanlı-Tatar istihkâmlarının çoğunun yıkılması ve Azak'ın kaybı Rusların Karadeniz'e çıkmasının önünde tek engel olarak Kerç Boğazı Kalesi engelinin kalması sonucunu doğurmuştu. Bu durum Rus kuvvetlerinin hem Özü hem de Azak yönünden Karadeniz'e rahatlıkla çıkabilecekleri bir konjonktürel durumun doğmasını da beraberinde getirmişti. Nitekim Ruslar antlaşma ile beraber ele geçirdikleri Azak kalesini yeniden inşa ederek İstanbul Antlaşması (1700) hilafına bölgede güçlü bir donanma da inşa etmişler daha sonra da Azak yakınlarındaki Tatarlarca Taygan ismiyle bilinen bölgede Taganrog isimli yeni bir kale inşa ederek Kırım Hanlığı aleyhine genişlemeye devam etmiştir. Bununla beraber her geçen yıl kalelerini Azak'dan Moloçniye Vodi boyuna doğru genişleten ve yeni istihkâmlar inşa eden Rusların hareketleri XVIII.Yüzyıl'ın ilk yarısı boyunca Kırımlılar tarafından şikâyet edilmeye devam edecek bu durum Osmanlı devleti ile Rusya arasında uzun yıllar boyunca önemli sorunlar çıkmasına yol açacaktı.

[606] Yüksel, **Rusya'nın Karadeniz Devleti Olma Süreci Ve Bu Süreçte Osmanlı Rus-Osmanlı İlişkileri**., s. 54

7. BÖLÜM: KARLOFÇA VE İSTANBUL ANTLAŞMALARI SONRASI KIRIM HANLIĞI (1700-1730)

İstanbul Antlaşmasının imzalanmasıyla beraber Rusya ve Kırım devletleri arasında barış sağlansa da bu durum ancak kâğıt üzerinde kalmış taraflar arasındaki gerginlik sona ermemişti. Nitekim Yüzlerce yıldır Rus topraklarını yağmalamaya alışmış olan Tatarlar antlaşmanın getirdiği yeni düzeni kabul etmekte zorlanmışlar ve Kırım Hanı'nın rızası hilafına güney Rusya üzerine yağma seferlerinde bulunmuşlardı. Ruslar da Karlofça ve İstanbul Antlaşmalarının kendilerine getirdiği avantajlı durumdan faydalanarak Kırım aleyhinde genişlemeye devam etmişlerdir. 1698'de Tatarlarca Taygan olarak bilinen bölgede Taganrog kalesini 1701'de Bakhmut kalesini inşa eden Ruslar ilerleyen süreçte Tatar bozkırlarını yerleşime açmaya devam etmişlerdir. Or Kapu önlerine dahi istihkâmlar inşa etmeye kalkan Ruslar'a karşı Tatarlar büyük tepki göstermişlerdir. Bu duruma karşın Osmanlılar yeniden savaşa girmek istemediklerinden Tatarlara barışı bozmamaları yönünde tavsiyede bulunmuşlardı. Fakat tarihi süreçte çözülemeyen sorunlar yıllar geçtikçe katlanarak artmış, bu durum Rusya ve Osmanlılar arasında 1711 tarihli yeni bir savaşın çıkmasına sebep olmuştur. Bu savaşta alınan zafer Osmanlıları diğer kaybettikleri toprakları almak için de savaşa girişmeye teşvik etmiştir. Osmanlılarla beraber Avusturya ve Venedik savaşlarına katılan Kırımlılar Rusya'dan elde edemedikleri ganimeti bu cephelerden elde etmeye çalışmışlardır. Bu devletlerle olan savaşın da bitmesiyle ganimet ihtiyaçları için kendi toprakları olan Kafkasya halklarına yüklenen ve onların vergilerini yükselten Kırımlılar Rusların da bölgede nüfuz kazanmaya çalışmalarıyla onlarla çatışma durumuna gelmişlerdir. Kırımlılar için adeta bir intibak dönemi gibi geçen Karlofça Antlaşması sonrası birkaç on yıllık süreçte Kırım Tatarları köklü değişimler geçirmişlerdir. Osmanlılar tarafından şiddetle kontrol altında tutulan Kırımlılar Rusya ve Lehistan üzerine sefere çıkamadıklarından yağmacılık ve savaşçılık konusundaki ustalıkları bu dönemde yitirmeye başlamışlardır.

Buna karşılık güneyde inşa ettikleri kalelerle bozkıra yayılan Ruslar 1730'lu yıllardan itibaren uyguladığı politikalarla doğrudan Kırım'ı ilhak etmek için çalışmalara başlayacaktır.

7.1. II. Devlet Giray'ın İlk Dönemi (1699-1702)

7.1.1. Hacı Selim Giray'ın Tahttan Feragat Etmesi ve II. Devlet Giray'ın Han Olması

Selim Giray, Ocak 1699 tarihinde Karlofça antlaşmasının imzalanmasının hemen akabinde, antlaşmanın getirdiği barış ortamından faydalanarak Hanlık görevinden çekilmek ve ömrünün son yıllarını da Rumeli'deki çiftliğinde huzur içinde geçirmek istemişti. Bu sebeple 16 Şubat 1699 tarihinde tahttan feragat eden Selim Giray, kendi yerine büyük oğlu Devlet Giray'ı bırakmıştı. Osmanlı hükümetinin de onayıyla Devlet Giray, 5 Mart 1699'da resmen hanlık görevine getirildi.[607] Hanlık beratını Edirne'ye gelerek alan Devlet Giray törenle uğurlanarak Kırım'a gönderilmişti. Devlet Giray, Han olduktan sonra kardeşi Şahin Giray'ı Kalgay diğer kardeşi Saadet Giray'ı ise Nureddin olarak atadı. Fakat Şahin Giray kısa bir süre sonra vefat edince Şahbaz Giray bizzat Osmanlı Padişahı tarafından Kalgay olarak atandı. Onun bizzat Osmanlılar tarafından Kalgay olarak atanmasında, 1696 yılındaki Macar seferinde ve Zenta savaşı sırasında Osmanlı ordusuna yaptığı yardımların ve savaşlarda gösterdiği yararlılıkların büyük çapta etkisi olmuştu.[608] Bu atama ile beraber Osmanlı devleti adet olmamasına rağmen Kırım Hanlığının iç işlerine de müdahale etmiş oluyor, Hanların

[607] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (XVIII.Yüzyıl)**, C.4, Kısım: 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011., s. 1

[608] İnalcık, **Devlet-i 'Aliyye III**., s. 291

ataması gereken bir görevliyi bizzat atayarak teamüle aykırı hareket etmiş oluyordu. Oysa Devlet Giray Han yaşça büyük kardeşi Saadet Giray'ın Kalgay olarak atanmasını istiyor ve Şahbaz Giray'ı Osmanlı hükümeti üzerindeki nüfuzundan dolayı kendisine rakip olarak görüyordu. Devlet Giray'a rağmen Şahbaz Giray'ın Kalgay olarak atanması Hanlık içerisindeki dengelerin sarsılmasına ve karışıklıklar doğmasına sebep olacak bu durum ileride büyük isyanlara giden bir süreci başlatacaktır.

Devlet Giray'ın saltanatının ikinci yılında, Habsburg Venedik ve Lehistan ile imzalanan Karlofça barışından sonra Ruslarla da resmi olarak savaşı sona erdiren İstanbul Antlaşması imzalanmıştı. 14 Temmuz 1700 tarihinde imzalanan bu antlaşmayla Ruslar, Azak ve ona 10 saatlik mesafede olan civar bölgelerin sahibi oluyordu. Antlaşma ile Karadeniz'e ticaret ve savaş gemisi indirme haklarından mahrum edilen Ruslar, ancak Osmanlı gemileriyle Karadeniz'de ticaret yapabilme hakkını elde ediyorlardı.[609] Antlaşma ile Azak'taki hâkimiyetlerini tescilleyen Ruslar, bölgede 8306 asker ve 400 Kalmuk askeri konuşlandırdı. Ayrıca bölgeye 3 bine yakın aile yerleştirilerek nüfus açısından da şehir geliştirildi. Ruslar, Kırım Hanı'na bağlı Kuban Ordası'na mensup Nogay kabilelerini de kendi tarafına çekmek için faaliyetlerde bulunarak, onların Azak yakınlarında yaşayan gruplarına ayrıcalıklar tanınabileceğini vaat ederek otlak verilebileceğini söylemiştir. Bu suretle Azak civarındaki Nogay halklarını da Osmanlı-Tatar hâkimiyetinden koparıp kendi hâkimiyetine sokmaya çalışan Ruslar Azak'ta kuvvetli bir idare kurmayı amaçlamışlardır.[610] Azak'ın düşmesi sebebiyle değişen konjonktürde Osmanlı Devleti, yeni inşa edilen Acu kalesi ve Karadeniz kıyısındaki Taman kalesi gibi güney bölgesi kalelerini tahkim ederek

[609] İdris Bostan, ''Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması Ve Osmanlı İmparatorluğu 1700-1787'', **Belleten Dergisi**, S.59, s. 355

[610] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 161

Karadeniz kıyılarını emniyet altına almaya çalışmıştır. Nitekim bu sayede Osmanlılar Rusların Karadeniz'e ulaşmasının önünde engel oluşturmaya ve onlara karşı bir savunma hattı kurmaya çabalamıştır. Ayrıca antlaşmadan sonra Osmanlıların da isteği üzerine Kafkasya'daki Çerkeslerle ve Kabardey halkları ile ilişkileri kuvvetlendirmeye çalışan Tatarlar, onlarla irtibatı geliştirmek için Tsemez şehrini tahkim etmişlerdir.

Hanlık genelinde imzalanan barışlardan memnun olanlar kadar antlaşma şartlarını beğenmeyip savaşa devam edilmesi gerektiğini savunanlarda vardı. Esasen Osmanlı Devleti, Kırım Hanlığına nazaran savaştan daha fazla yıpranan taraf olmuş çok büyük topraklar kaybetmişti. Osmanlı devlet erkânı, bunun da tesiriyle devleti yeni bir savaşa sokmak istememekte ve devletin toparlanması için barış politikasının sürmesini istemekteydiler. Fakat özellikle Karlofça antlaşmasında ve bir yıl sonraki İstanbul antlaşmasındaki Tatarların Lehistan'a ve Rusya'ya akın düzenlemesinin önüne geçen maddeler Tatarlardan bazı mirzaların barışa soğuk bakmasına yol açmıştı. Yine Kırımlı Mirzaların önemli bir kısmı da savaş yılları boyunca Kırım Hanlığı topraklarına giren ve Tatar yurtlarını tahrip eden Rusya'dan intikam alınamadan barış yapılmasına hoş gözle bakmamışlar bu duruma kuvvetli bir şekilde muhalefet etmişlerdi. Bu huzursuzluklar daha barışın imzalandığı ilk aylardan itibaren ortaya çıkmış, zamanla uluslararası arenada sorun yaratacak bir boyuta evirilmişti. Nitekim Karlofça antlaşmasının imzalanmasından birkaç ay sonra Gazi Giray komutasındaki bir Tatar birliği ve Yedisan Tatarları Lehistan topraklarına girerek yağma hareketlerinde bulunmuşlar ve Leh köylerine zarar vermişlerdi. Antlaşma şartları gereğince yağmada elde edilen ganimetlerin iade edilmesinin icap ettiği yeni Han Devlet Giray tarafından Gazi Giray'a söylenince bu durum hem Gazi Giray hem de ordusundaki Nogay beyleri tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Gazi Giray, istemese de Devlet Giray Han'ın buyruğuna uyarak ganimetleri iade etmek zorunda kalmış fakat bu durum Nogaylar

arasında Devlet Giray Han'a ve imzalanan antlaşmaya karşı büyük bir muhalefet doğmasına sebep olmuştu.[611]

7.1.2. Şahbaz Giray'ın İdamı ve Gazi Giray İsyanı (1701)

Karlofça Antlaşmasının imzalanması Hanlığın barış sürecine girmesine ve Tatar birliklerinin dağıtılmasına sebep olmuştu. Nitekim bu sebeple birliklerini büyük ölçüde dağıtan Kalgay Şahbaz Giray savaşın bitmesiyle Çerkezistan bölgesine gitmek ve burada avlanmak istedi. Bu hareketiyle bölgedeki bazı Çerkes beylerini kendi tarafına çekmek ve Hanlık topraklarında nüfuz kazanmayı amaçlıyordu.[612] Fakat o Besleney topraklarına girip Besleney Prensi Timur Bulat'ın evinde konakladığı bir sırada 1699 yılının Aralık ayında aniden hayatını kaybetti. Onun bu ani ölümü Tatar devlet erkânının olayı Çerkeslerden bilmesine ve onları cinayetle suçlamasına sebep olmuştu. Çerkeslerden intikam alınması için Devlet Giray Han tarafından bölgeye Kaplan Giray komutasında bir Tatar ordusu yollanmış, bu ordu 1700 ve 1701 yıllarında arka arkaya yaptıkları seferlerle bölgeyi yağmalamışlardır. Bu yağmalar sırasında Kaplan Giray bilhassa Şahbaz Giray'ın ölümünden sorumlu tutulan Besleney kabilesine karşı şiddetli davranmıştı. Bu durum çocukluğunda atalık geleneği kapsamında o kabileye verilen ve bu suretle gençliğini o kabilenin arasında geçiren Devlet Giray'ı kızdırmış[613] ve Kaplan Giray ile arasında ileriki yıllarda da sürecek olan gerginliğin doğmasına sebep olmuştur. Kaplan Giray'ın faaliyetlerinin onun bölgeye gönderilme amacından saptığını düşünen Devlet Giray Han, Şahbaz Giray olayının iç yüzünü açığa çıkarmak ve Besleney kabilesine karşı Tatarlarda oluşan kini bertaraf ederek kabileyi aklamak için Gazi

[611] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 417

[612] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (XVIII.Yüzyıl)**, C.4, Kısım: 2., s. 1

[613] **Gülbün-ü Hanan**., s. 127

Giray'ı bölgeye gönderdi. Gazi Giray araştırmaları sonucu cinayetin Saadet Giray tarafından tertip edildiğini öğrendi. Onun iddiasına göre Saadet Giray yaşça küçük Şahbaz Giray'ın Kalgay tayin edilmesine gücenerek onu zehirlemişti. Fakat bu iddia ileride Gazi Giray için de söylenecek hatta Osmanlı tarihçisi Raşid daha da ileri giderek Devlet Giray Han'ın bizzat kendisinin Şahbaz Giray'ı kendine rakip olarak görüp zehirlettiğini iddia edecektir.[614]

Gazi Giray araştırmaları sonucu bulduğu katilleri Kırım'a yollayarak hana her şeyi anlatmalarını söyledi. Gazi Giray Çerkezistan'da iken onun yanında bulunan Şirin Beyi Can Timur Şahbaz Giray'ın başına gelenlerde Devlet Giray'ın da payının olduğunu Gazi Giray'a söylemiş ve onu Devlet Giray Han'a karşı kışkırtmıştı. Kısa sürede Gazi Giray'ı etkisi altına alan Can Timur Mirza, Gazi Giray'ın, Şahbaz Giray'dan sonra kendisinin de taht mücadeleleri sırasında kardeşlerinden biri tarafından öldürülebileceğini düşünmesine sebep olmuştu. Şirin beyinin bunu yapmasındaki en önemli sebep Şirinlerin de Nogaylar gibi Karlofça Antlaşması şartlarına uymakta zorlanması ve eski çapul düzenini devam ettirmek istemeleriydi. Planlarına göre öteden beri Karlofça Antlaşmasına muhalif olan Gazi Giray'ı Devlet Giray'a karşı isyan ettirip ve onun Han olmasını sağlayacaklar böylece Rusya ve Lehistan üzerine yüzyıllardır düzenledikleri yağmalarına devam edebileceklerdi. Zaten Gazi Giray'ın da Karlofça antlaşmasının yağma yapmayı kısıtlayıcı hükümlerine karşı olduğu herkes tarafından biliniyordu. Bu sebeple Şirinler, kışkırtmak ve isyan ettirmek için Şahbaz Giray'ın katillerini araştırmak için Kafkasya'ya gönderilen Gazi Giray'ı seçmişlerdi.[615] Bu

[614] **Tarih-i Raşid ve Zeyli**, C.2, haz: Abdülkadir Özcan, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013 s. 234

[615] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 412

kışkırtmalarla beraber Devlet Giray Han'a karşı kuvvet toplayarak onun üzerine yürümeyi planlayan Gazi Giray Yedisan bölgesine giderek buradaki Nogay ve Tatarları da tarafına çekmeyi kararlaştırdı. Yedisan bölgesi Bucak ve Kuban bölgeleri gibi Kırım Hanlığına bağlı bir bölge olup XVII.Yüzyıl boyunca kendi mirzaları tarafından idare edilmişti. Bu yüzyıl içerisinde Kırım'dan gelen vergi tahsildarlarına vergilerini veren ve savaşlarda da kendi mirzaları komutasında hanın ordusuna katılan Yedisan ve Bucak Nogayları XVII.Yüzyıl'ın sonlarından itibaren doğrudan Kırım'dan gönderilen hanzadeler tarafından idare edilmeye başlanmıştı. Serasker denilen bu Hanzadeler bölgede Kırım Hanı'nın otoritesini temsil ediyordu. XVII.Yüzyıl'ın sonlarından itibaren Bucak bölgesinde Seraskerlik yapan Gazi Giray kendi döneminde hem Bucak bölgesindeki Nogay kabilelerinin hem de Yedisan bölgesindeki Onunoğlu (Bug nehrinin batısındaki bölgede meskun Nogay Kabileleri) ve Solungoğlu (Bug nehrinin doğusundaki bölgede meskun Nogay kabileleri) kabile gruplarının desteğini almış ve bölgede büyük nüfuz kazanmıştı. Özellikle Bucak'taki Orak ve Mamay kabileleri ile Gazi Giray'ın arasındaki ilişkiler, onun Bucak bölgesinde seraskerlik yaptığı dönemden beri oldukça samimi seyretmekteydi. Bu sebeple Gazi Giray, Kafkasya'daki işini hallettikten sonra Yedisan Nogaylarının yanına giderek buradaki Mirzalarla bir ittifak arayışı içerisine girdi. Gazi Giray burada özellikle Cankirman (Özü) kalesi civarında konargöçer olarak yaşayan Nogay kabilelerinden destek toplayabildi. Zaten bu bölgedeki Nogaylar, yüzyıllardır düzenlemeye alışık oldukları Lehistan ve Rusya akın seferlerinin Karlofça antlaşmasıyla beraber kısılmasından hiç memnun değillerdi. Bundan dolayı bölgedeki Nogaylar Devlet Giray Han'a karşı muhalif olmuşlardı. Gazi giray da bu muhalefeti kullanarak çok sayıda taraftar toplamış bölgede 20 bin kişilik bir ordu oluşturmuştu.[616]

[616] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 223

Bölgedeki Nogaylar Gazi Giray'ın da kışkırtmasıyla hana isyan etse de Nogayların tamamı Gazi Giray'ı desteklemiyordu. Nitekim isyanın ilk aşamalarında Nogaylar Han olarak Devlet Giray'ın yerine Selim Giray'ı getirmek istemişlerdi. Buna karşılık bazı Nogay kabileleri de Selim Giray'ın ileri yaşı dolayısıyla buna katılmayarak Gazi Giray'ı desteklemişlerdi. Bu durumun Nogaylar arasında ihtilaf oluşturduğunun anlaşılması üzerine taraflar anlaşmazlığa düşmemek için öncelikli mesele olan Devlet Giray'ın görevden alınması meselesinin üzerine gidilmesi hususunda ittifak ettiler. Bu sebeple Nogaylar Osmanlı Hükümetine elçi göndererek Osmanlı Sultanı II.Mustafa'dan Devlet Giray'a tabi olmak istemediklerini belirterek onun azledilmesini istediler. Bu yapılmadığı takdirde kendi topraklarının Kırım Hanının hâkimiyetinden alınmasını ve Osmanlı tarafından atanacak farklı bir Han tarafından idare edilmesini istediler. Osmanlı hükümeti, isyancıların Tuna topraklarına yürümesinden ve burayı da geçerek Edirne ve İstanbul için bir tehdit oluşturmasından çekinerek asilerin elçi heyetine karşı ılımlı davranmış bir taraftan da Devlet Giray ile temas kurarak ve isyanın bastırılmasını emretmişti.

Devlet Giray Han Osmanlılardan Kefe Beylerbeyi Murtaza Paşa ve Özü Beylerbeyi Yusuf Paşa vasıtasıyla destek kuvvetler almış Kırım'dan da topladığı birliklerle isyanı bastırmak üzere hareket etmişti. Bu ordu içerisinde Kırım Hanlığı'nın Kafkasya'da kendine tabi olan halklardan topladığı Çerkes ve Kabardey askerlerinin yanı sıra Kafkas bozkırlarında meskûn Yaman Sadak adlı Nogay kabilesinin birlikleri de vardı.[617] Büyük Tatar ordusuyla Özü civarında bulunan asilerin karargâhına doğru yürüyen Devlet Giray, 1700 yılının sonlarına doğru kış mevsimi sırasında gerçekleştirdiği ilk seferde başarısız olsa da bununla yetinmeyerek Kırım'dan daha büyük kuvvetler getirtti ve asileri bir yıl sonra Brezen nehri yakınlarında 1701 yılının

[617] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 418

Aralık ayında mağlup etti.[618] 1 Ocak 1702'de ise Nogaylar tamamen teslim oldular. Yapılan savaşla beraber ele geçirilen Şirin Beyi Can Timur ve Arslan Bey'e bağlı kabileler Özü civarından alınarak yeniden asıl yurtları olan Kırım'a sürüldü. Bu kabileler Kırım'da iken de Gazi Giray ile haberleşerek tekrar bir isyan hareketine girişmeye çalışsalar da bu planlarını hayata geçiremediler.[619] İsyanın bastırılmasından sonra Bug nehrine ve Akkerman bölgesine kaçan Nogay kabileleri ise Yaman Sadak Nogayları tarafından şiddetle cezalandırıldı. Yapılan akınlar sırasında Akkerman'a ve Dinyester nehri kıyılarına kaçan Nogaylar kılıçtan geçirildi mal ve mülkleri ise yağma edildi. Devlet Giray da Dinyester nehri kıyısına kadar ilerleyerek tüm asilerin tedip edilmesi hareketine bizzat katıldı. Mağlup Nogaylarla yapılan antlaşmaya göre asi Nogaylar Osmanlı yasalarına kayıtsız şartsız uymayı kabul ettiler. Ayrıca isyana katılan Nogay kabilelerinden Bucaklı olmayıp bölgeye sonradan gelerek isyana katılan Nogaylar da eski yurtlarına dönmeyi ve Dinyeper nehrinin Kırım tarafına göç etmeyi kabul etmişlerdir.[620] Teslim alınan Nogaylarla yapılan antlaşmada Bucaklı Nogayların Bender yakınlarında sınırları belirli Halil paşa yurduna yerleşmelerine, Boğdan Rusya Lehistan ile sulh içinde yaşayarak onların topraklarına akın düzenlememelerine ve Osmanlı Devleti'ne düzenli olarak vergi ödemelerine de karar verilmişti. Ayrıca bu antlaşmaya göre Nogayların verdikleri öşür vergisi onda birden sekizde bire çıkarılmıştı. Bunun dışında Or Mambet Urakoğlu gibi bölgedeki nüfuzlu Nogay kabilelerininin davalarına bakmak üzere görevlendirilen kadının maaşının da yine o kabilelerden toplanan vergilerden ödenmesi kararlaştırılmıştır.(1702) Dağılan ordusuyla

---

[618] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 415

[619] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 421

[620] **Tarih-i Raşid ve Zeyli**, C.2, haz: Abdülkadir Özcan, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013 s. 237

beraber bölgede tutunamayan Gazi Giray Çehrin'e kaçarak Kazakların yanına sığındı. Mağlup olan bir diğer kumandan olan Şirin beylerinden Can Timur ise Anadolu'ya kaçmıştı. Devlet Giray isyanı bastırarak ortalığı sükûnete kavuşturduktan sonra sonra Veziri Merdan Ali'nin kışkırtmasıyla babası Selim Giray'ı bu isyana destek olmakla suçlayarak onun Silivri'deki çiftliğinden sürgün edilmesini Osmanlı hükümetinden isteyerek babasının İstanbul'dan uzaklaştırılmasını sağladı. Devlet Giray Han bunu gerçekleştirerek kendi Hanlığını gölgeleyen babasının yarattığı tehditten de kurtulmuş oluyordu. Bu sırada Çehrin'de bulunan Gazi Giray burada uzun süre kalamayacağını düşünerek affedilmek için Osmanlıları aracı kılmayı düşünmüş ve bunun için İstanbul'a bir elçi göndermişti. Devlet Giray Han'a da bir elçi yollayan Gazi Giray, affedilmediği takdirde dinini değiştirerek Çehrin'deki Kazaklar'a katılacağını belirtmişse de Kırım kanadından olumlu bir netice alamamıştı. Osmanlılardan da tatmin edici[621] bir cevap alınamaması üzerine Gazi Giray, Çehrin'den çıkarak Akkerman'a gitti ve buradaki Bucak Seraskeri olan kardeşiyle buluştu. Kardeşi tarafından iyi karşılanmasına rağmen kısa bir süre sonra tuzağa düşürülerek tutuklandı ve Osmanlı hükümetine teslim edildi. Osmanlılar da onu Rodos'a sürdü.[622]

7.1.3. Kaplan Giray'ın ve Merdan Ali Ağa'nın Ayaklanma Teşebbüsü ve Kırım'dan Kaçışları

Hanlık veziri olan Merdan Ali Ağa, Selim Giray Han zamanında hanın veziri olmuş bu görevini Devlet Giray Han zamanında da sürdürmüştü.[623] Fakat Devlet Giray Han, zamanla artan nüfuzu sebebiyle onu kendisine rakip olarak görmeye başlamıştı. O,

[621] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (XVIII.Yüzyıl)**, C.4, Kısım: 2., s. 3

[622] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 417

[623] Smirnov, A.g.e., s. 419

Gazi Giray'ın isyanından sonra bu isyanda dahlinin olduğu gerekçesiyle Devlet Giray Han tarafından suçlanmıştır. Merdan Ali'nin arası Han ile bu sebeple daha da açılınca o Selim Giray'ın oğlu olan ve kendisinin de dayısı bulunduğu Kaplan Giray'ı Devlet Giray'a karşı desteklemeye başladı. Fakat bu durum aradaki gerginliğin daha da artmasına ve Merdan Ali'nin Devlet Giray tarafından hainlik ve nankörlük ithamıyla karşılaşmasına yol açmıştı. Devlet Giray Han, onu kendisini kışkırtarak babası Selim Giray'ın yok yere sürülmesine sebep olması, Gazi Giray isyanını desteklemesi, töre gereği Nureddinliğin İnayet Giray'ın hakkı olması gerekirken o mevkiyi yeğeni Kaplan Giray'a vermesi ve Nureddin Kaplan Giray'ı kendisine karşı kışkırtarak bir isyan hazırlığı içerisinde olması gibi suçlarla suçluyordu. Özellikle sonuncu iddia artık Devlet Giray Han adına bardağı taşıran son damla olmuş ve han, Merdan Ali aleyhine harekete geçmişti. Merdan Ali Ağa, Devlet Giray Han'ın gazabına uğrayacağını anlayınca Kaplan Giray ile beraber Kefe'ye iltica etmişti. Bunun üzerine Devlet Giray derhal Kefe üzerine yürüyüp oradaki Osmanlı muhafızlarından Kaplan Giray ve Merdan Ali'nin kendisine teslimini istemişti. Fakat Kefe'deki yeniçerilerin kendilerine sığınan mültecileri teslim etmeye yanaşmayarak Kaplan Giray ile Merdan Ali'yi İstanbul'a yollamaları Devlet Giray Han'ın planını bozmuş İstanbul'a götürülen Merdan Ali Limni'ye[624] Kaplan Giray ise Rumeli hisarına hapsedilmişti.[625] Osmanlılar bu hareketleriyle Devlet Giray Han'a karşı bu Hanzade ve Han Ağasını esir tutmak ve bu suretle onları Kırım Hanına karşı bir koz olarak kullanmayı düşündü. Onların hapsedildiğini duyan Devlet Giray ise hiç değilse mezkûr şahsiyetleri mali olarak da

[624] Özge Togral, ''Akdeniz Adalarına Sürgün Edilen Kırım Hanları'', **Mediterranean Journal of Humanities**, C.8, Antalya, 2018., s. 360

[625] Hakan Kırımlı, **Geraylar ve Osmanlılar Kırım Hanlık Hanedanının Osmanlı Devleti'ndeki Hikayesi**, Ötüken Neşriyat, Ankara, 2022., s. 274

güçsüz bırakmak için Osmanlılardan rica ederek onların tahsisatlarının kesilmesini sağladı.

Han bu iç karışıklıklarla uğraşırken Ruslar Kırım sınırlarında kale ve istihkâm yapımı faaliyetlerini artırmışlar Orkapu (Ferahkirman) ya on beş saatlik mesafede bulunan mevkiye birkaç kale inşa etmişlerdi. Han bunu İstanbul'a bildirerek tedbir alınması gerektiğini Ruslar'ın her geçen gün daha da ilerleyerek Kırım Hanlığı'na ait olan bozkırda kaleler inşa edip Kırım yarımadasını çevrelediklerini bildirdi. Han Bu amaçla Kıblelizade Efendi'yi Padişah'ın huzuruna göndererek durumu Sultan Mustafa'ya iletmişti.[626] Kıblelizade bu durumu Padişah'ın dışında Osmanlı hükûmetinden bir kubbe vezirine anlattı. Bunun üzerine Viyana bozgunundan sonraki süreçte uğranılan bozgunlarında etkisiyle yeniden savaş durumuna geçmek istemeyip ne olursa olsun barışı sürdürmek isteyen Osmanlı devlet erkânı Kıblelizade'den Padişah'a söylediklerinin yalan olduğunu ve bunun Devlet Giray tarafından anlattırıldığını söylemesini istedi. Kıblelizade'nin sultan II.Mustafa'nın huzuruna bir kez daha çıkarak bir önceki anlattıklarının tam tersini söylemesi üzerine II.Mustafa tarafından azarlandı. Bu hadise ile beraber Sultan Mustafa'da Devlet Giray'a karşı şüphe oluşmuştu. Fakat daha sonra yapılan tahkikat sonucu Kıblelizadenin ikinci iddiasının sebebi anlaşılınca suçlunun o olduğu anlaşılmış ve idam edilmişti.[627]

7.1.4. Rusya ile Yaşanan Sınır Sorunları ve Devlet Giray'ın Azledilişi

Karlofça Antlaşmasından sonra dâhili sorunlarla uğraşan Devlet Giray'ın döneminde Ruslar imzalanan barış antlaşmasına rağmen antlaşma hilafına birçok

[626] **Tarih-i Raşid ve Zeyli**, C.2., s. 241

[627] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 424

faaliyette bulunmakta ve Hanlık aleyhine genişlemeye devam etmekteydi. Bu sebeple Devlet Giray da 1700'den sonraki süreçte İstanbul'a, Rusların yaptıkları sınır ihlalleri ile ilgili haberler göndermeye başlamış ve bu konuda Osmanlı hükümetini uyarmaya başlamıştı. Osmanlı Bürokratları ve devlet erkânı uzun yıllar süren savaş sonucu ülkenin yorulduğunu bildiklerinden dolayı ne olursa olsun bir savaş çıkmasını istemiyorlar Rusların Kırım toprakları üzerinde yaptıkları faaliyetlere, Hanlık bozkırında inşa ettikleri kalelere hatta Azak denizinde inşa ettikleri donanmaya rağmen savaş ilan etmekten kaçınıyorlardı.[628] Bununla beraber yaşanan son gelişmeler Devlet Giray'ın Rusya'ya bakışını değiştirmiş hanın sürekli olarak toprakları aleyhine genişleyen bu devlete daha düşmanca bakmasına yol açmıştı. Kırım Hanı'nın zamanla değişen bu tutumlarından dolayı Osmanlı hükümeti, Devlet Giray'ın kendisiyle aynı fikirde olmadığını ve huzursuzluk çıkararak Rusya ile Osmanlı devletini bir kez daha savaşa sokacağını anlamıştı. Bu sebeple imparatorluk başkentinde Devlet Giray'ın muhalifleri günden güne artıyordu. Siyasi ortamın daha da gerilmesi üzerine Sultan Mustafa bölgeye bir çavuş göndererek durumu araştırdı. Çavuş Ruslardan aldığı rüşvetle İstanbul'a döndüğünde gördüğü manzaranın tam tersini anlattı ve Hanın abartılı olarak Rusları suçladığını belirtti. Gerçekte hiçte böyle olmayan bu durum elçi tarafından gizlenmiş Ruslar'ın Taganrog ve Azak'ta ki kuvvetlerini bozkır içlerine yönelttiği ve Or Kapu yakınlarına kadar kale ve tahkimatlar inşa ettiği gerçeği ört bas edilmişti. Bu çarpıtma ile yanlış anlaşılan Devlet Giray Osmanlı hükümeti tarafından azledildi ve azil kararı bir elçi ile Devlet Giray'a bildirildi. Devlet Giray'ın yerine,

[628] Uğur Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**., s. 109

Devlet Giray döneminde gönderildiği sürgünden sağlık sorunları nedeniyle affedilerek geri döndürülen yaşlı babası Selim Giray yeniden Han tayin edildi.[629]

Selim Giray bu tarihe kadar Serez'de sürgün olduğu çiftlikte yaşamıştı. Kısa bir süre sonra gut hastalığı ve yaşlılığı sebebiyle bağışlanarak serbest bırakılmış kalan yıllarını Rumeli'deki termal su kaynakları yakınlarındaki yerleşim birimlerinde hastalığı için şifa bulmaya çalışarak geçirmişti. Devlet Giray'ın azliyle beraber İstanbul'a davet edilen Selim Giray, yaşına rağmen Kırım ahalisi üzerinde hala nüfuzu olmasından dolayı Bab-ı Ali tarafından Han tayin edilmişti.[630] Padişahın bu kararı almasında Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin de büyük etkisi vardı. O, Devlet Giray'ın ''Eskiden Ruslarla aramızda 20 konak mesafe vardı artık Kırım yarımadasının hemen dışında olan Ferahkirman'ın dibinde Özü ve Kamenka kalelerinin yakınlarında bile kaleleri var bu vurdumduymazlık sürerse yakında Kırım da elden gider.'' gibi söylemlerine itibar etmeyerek Kırımlıların tedbir alınmasını engellemişti. Fakat Veziriazam Daltaban Mustafa Paşa rakibi Feyzullah Efendi'yi alt edebilmek için hana el altından destek vererek onu ve Tatarları kışkırtmış kendisinin de bahar gelince sefere katılacağından, Ruslar üzerine yürüneceğinden bahsetmişti. Bu durum işi daha da çıkmaza sokmuş Kırım'da siyasi gerilimin artmasına sebep olmuştu. Devlet Giray Han, İstanbul'da kendisi için azil kararı alındığı sırada kardeşi Kalgay Saadet Giray'ı Bucak bölgesine Yusuf Paşa'nın yanına yollamış ve kendisinden Yusuf Paşa'yı aracı kılarak Ruslar'a sefer izninin koparılmasını Osmanlı hükümetinin savaşa ikna edilmesini istemişti. Fakat Devlet Giray'ın kısa bir süre sonra azledildiğini öğrenmesi tüm dengeleri değiştirmişti. Nitekim azil kararından sonra Tatar mirzalarını çevresine toplayarak kendisinin tek

[629] Muhammet Şen, **Kırım Hanlığı'nda I.Selim Giray Han Dönemi (1671-1704)**., s. 52

[630] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 128

amacının Kırım'ı ve topraklarını korumak olduğunu Rusların yaptıkları tahkimatı Osmanlı hükümetine bildirdiği için görevden alındığını bildirmiş son gelişmelerle beraber Osmanlıların da artık Rusların Kırım topraklarını ele geçirmesine ses çıkarmadığından bahsederek Kırımlıları Osmanlı aleyhine kışkırtmıştı. Bu sebeple Tatarlar onunla beraber Osmanlılara karşı isyana ederek İstanbul'dan gelen azil kararını tanımamış asi Kırım ordusu Kalgay Saadet Giray'ın bulunduğu Bucak'a doğru Aralık 1702'de yürüyüşe geçmiştir.[631]

Bu hareketin İstanbul'da duyulması üzerine Daltaban Mustafa Paşa, Devlet Giray ile işbirliği yaptığı gerekçesiyle önce azil sonra da katledilmiştir. Akabinde de Anadolu ve Rumeli'den büyük bir ordunun Özü Beylerbeyi Yusuf Paşa'nın komutası altında asi Tatar Ordusu ile savaşması için görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu sebeple Rumeli eyaletinden Özü beylerbeyliğinden Tiran yakınlarındaki sancaklardan ve İstanbul'dan 10 bölük yeniçeri toplanarak 50 bin kişilik bir ordu oluşturulmuş bir yandan da donanma ile Kırım'a asker sevk edilmiş[632] Anadolu'daki Sinop Samsun gibi sancaklar ise saldırı ihtimaline karşı tahkim edilmiştir. Bu büyük hazırlık İstanbul halkı tarafından tenkit edilmiş ve tabi bir devletin isyanına karşı bu denli bir hazırlığın ve oluşan korku havasının gereksizliği ile ilgili şikâyetler ortaya çıkmıştır. Bu sırada isyan eden Tatarlar 1702 – 3 kışında İsmail kalesi yakınlarına gelerek etrafı yağmalamış ve bölgedeki Osmanlı halkına zarar vermişlerdir. Bu bölgedeki asi ordunun planı kışın donan Tuna'yı geçerek Osmanlı topraklarına girmek ve İstanbul'a kadar ilerleyerek Osmanlıları barışa zorlamaktı. Bu İstanbul'da büyük korkuya sebep olsa da kış mevsiminde Tuna'nın donmamış olması Özü Beylerbeyi Yusuf Paşa'nın 50 bin kişilik bir ordu toplayıp 10 bin kişiden oluşan asi ordusuna sayıca üstünlük sağlaması Osmanlı

[631] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.12., s. 99

[632] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (XVIII.Yüzyıl)**, C.4, Kısım: 2., s. 4

tarafını rahatlattı. Nitekim Yusuf Paşa kış mevsimi içerisinde boş durmamış asi ordusunun elebaşlarıyla görüşerek onların bir kısmını kendi tarafına çekmiş ve Asi ordusunu daha savaşmadan başarılı bir şekilde parçalamıştır. 1703 yazında ilerleyerek Tuna'yı geçen ve isyancıları mağlup eden Yusuf Paşa Kırım'daki ulemanın Osmanlı padişahına karşı gelmenin dinen büyük vebal olduğunu halka duyurması ve bu sayede Kırım'daki Devlet Giray taraftarlarının isyandan ayrılmasına sebep olması sayesinde Kırım'a ordu göndermek zorunda kalmadan bu bölgeyi de kontrol altına alabilmiştir. Selim Giray'ın Yusuf Paşa'nın ordusunda olması ve ona yıllarca hizmet eden asi ordunun askerlerinin ona kılıç çekmek istememesi de meselenin büyümesini engelleyen faktörlerden biridir. Nitekim isyan sırasında çatışma olmaksızın teslim olan Nogaylardan Azametoğlu ve Urakoğlu kabileleri Selim Giray tarafından affedilmişler ve Han tarafından eski yurtlarına geri gönderilmişlerdir. Bu arada isyan sırasında İsmail civarındaki 12 köyü yağmalayan asi kabileler şiddetle cezalandırılmış kabile fertlerinin çoğu öldürülmüştür. Kalan asiler de İsmail şehrinin köylerinden aldıkları ganimeti geri vermek zorunda kalmışlardır. Devrik Devlet Giray ise kalan 40 kadar taraftarıyla Kerç Yenikale üzerinden Taman'a geçmiş ve Çerkes topraklarına sığınmıştır. Selim Giray tarafından Nureddin tayin edilen Kaplan Giray onu takip ettiyse de yakalayamamıştır. Boş kalan Kırım'a ise Selim Giray sulh içinde girerek Ocak 1703'de yeniden tahta oturmuştur.[633] Tahta oturmasıyla beraber oğlu Gazi Giray'ı Kalgay tayin eden Selim Giray diğer oğlu Kaplan Giray'ı da Nureddin tayin etmiştir.[634] Selim Giray'ın Kırım'a gelişi şerefine Kırımlılar ülkelerinde yeniden huzur ve sükûnetin hâkim olacağını düşünerek büyük kutlamalar yapmışlar ve kurbanlar kesmişlerdir. Devlet Giray ise Kafkasya'ya kaçışından bir müddet sonra babasına başvurarak bağışlanmak istedi ve

[633] Muhammet Şen, **Kırım Hanlığı'nda I.Selim Giray Han Dönemi (1671-1704)**., s. 54

[634] **Gülbün-ü Hanan**., s. 116

1703 de Or Kapu'ya gelerek teslim oldu. Ocak 1704 de ise Osmanlı hükümetine gönderilerek Rodos'a sürüldü. Sabık Kalgay Saadet ve İnayet Giraylar ise Yanbolu'ya sürüldü.

7.2. Hacı Selim Giray'ın Son Hanlığı (1702-1704) ve Ölümü (1704)

Selim Giray'ın tahta çıkmasıyla beraber Rusların Karadeniz'deki faaliyetleri ve Hanlık topraklarında kale inşa etmeleri meselesi bir kez daha görüşüldü. Selim Giray oğlu Devlet Giray gibi Rusların barışı ihlal eder nitelikteki faaliyetlerini İstanbul'a bildirmişti. Fakat usta bir siyasetçi olduğundan oğlu gibi fevri davranmayıp diplomatik bir üslupla İstanbul hükümetini uyardı. Bunun üzerine divana sorguya çağrılan Rus elçisi iddiaların barışı bozmayacak nitelikte olduğunu hanın meseleyi abarttığını Azak'ta inşa edildiği iddia edilen 12 gemilik filonun ise savaştan kalma önemsiz gemiler olduğunu söyledi. Rus elçisi, iddialarını ispat etmek için istenildiği takdirde bu gemilerin Osmanlı donanmasına satılabileceği dahi belirtildi. Bununla beraber Osmanlı hükümeti bunun oyalamadan ibaret olduğunu biliyordu. Bu sebeple Çar Petro'ya bir elçilik heyeti yollandı. Ekim 1703 tarihinde Yeni tahta çıkan Sultan III.Ahmed tarafından yollanan elçiyle Rus çarından Taygan (Taganrog) ve Azak kalelerinden çekilmeleri istense de[635] bu talepler Çar tarafından diplomatik bir üslupla reddedilerek barışa mugayir hiç bir hareketin Ruslarca yapılmadığı savunuldu. Osmanlı hükümeti içinde bulunduğu nazik durumdan dolayı Rusya'ya savaş da açamayacağından dolayı sınır kalelerini ve özellikle Azak denizinin Karadeniz'e açılan boğazındaki tahkimatlarını (Kerç boğazı) tahkim etmekle yetindi. Bu amaçla 1702 yılında Kerç yakınlarında boğaz kıyısında Yenikale isimli bir kale inşa edilerek bölgede devamlı suretle bir filonun devriye gezmesi kararlaştırıldı. Bu kalenin inşası Edirne vakasıyla yarım kalsa da 1706 yılında yapımı tamamlandı. Ruslar da bu sırada Ekim 1705'de

[635] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 164

Varonej şehrinde sekiz toplu üç ambarlı bir gemi inşa ederek[636] güçlerini Don nehri yoluyla Azak denizine indirdi. Ruslar bu savaş gemileri inşası faaliyetlerine ek olarak Azak ve yeni inşa edilen Taganrog'u da tahkim etmeye devam ettiler. Bu şekilde iki devlette birbirine karşı uzun yıllar silahlanmaya devam etseler de sıcak savaşa girişemediler. Osmanlı devleti 16 yıl süren savaştan çıkmanın verdiği yorgunlukla savaş istemezken Rusya kuzey savaşında İsveç ile savaşmasından ve bu savaşın başlarında İsveç'e karşı üstünlük sağlayamamış olmasından dolayı kendine fazla güvenmiyor ve sıcak çatışmadan kaçınıyordu.

Öte yandan özellikle Gazi Giray'ın isyanının bastırılmasından sonra konjonktürün değiştiğini ve artık kolay kolay Rusya Lehistan topraklarına saldıramayacağını anlayan Tatarlar yağma amaçlı yaptıkları seferlerin yönünü değiştirmişler ve Kafkasya'ya yönelmeye başlamışlardı. Nitekim 1703 yılında Babası Selim Giray'ın dördüncü defa Han olmasıyla beraber affedilerek yeniden Kalgay olan Gazi Giray 40 bin kişilik bir Tatar ordusu ile beraber Kabardey'e bir yağma akını düzenlemişti. Kırımlıların Kafkasya'da daha etkin hale gelmesiyle aynı zaman diliminde Ruslarla anlaşmazlığa düşerek onların tabiiyetinden çıkan Kalmuk Hanı Ayukay Han da Kırım vasıtasıyla İstanbul'a elçi yollayarak Osmanlı himayesine girmek istediğini belirtti. Osmanlı hükümeti de bunu kabul ederek Ayukay Han'ın Selim Giray ile haberleşerek onunla beraber hareket etmesi gerektiğini bildirdi.[637] Selim giray iki yıllık kısa bir saltanattan sonra 22 Kasım 1704'de 73 yaşında vefat etti.[638] Onun ölümüyle beraber Şirinlerden Emir Murtaza Mirza ve Kırım ulemasından Abdülaziz

[636] Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.5., s. 253

[637] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 161

[638] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 440

Efendi Selim Giray'ın oğlu Kalgay III.Gazi Giray'ı Han olarak tahta çıkarttılar.[639] Bu seçim İstanbul tarafından da onaylanınca Gazi Giray yeni Kırım Hanı oldu.

7.3. Gazi Giray Dönemi (1704-1707)

Hanzadeliği döneminde 1692 – 1699 yılları arasında Bucak seraskerliğini yapan Gazi Giray abisi Devlet Giray'ın tahta geçişiyle Nureddinlik görevine getirilmişti. Nureddinlik görevini icra ettiği sırada Devlet Giray onu Şahbaz Giray'ın ölümünü araştırmak üzere Kafkasya'ya göndermişti. Bu bölgede iken Şirin Beyi'nin kışkırtmasıyla Devlet Giray'ın kendisini bertaraf edeceğine inanan Gazi Giray Devlet Giray Han'dan önce davranarak kuvvet toplamak ve ona karşı çıkmak için Yedisan'a gitmiş ve burada bir isyan başlatmıştır. Bu isyanı Devlet Giray ve Osmanlı Devletinin orduları ortak hareket ederek bastırmış ve Çehrin'e kaçan Gazi Giray ise ilerleyen süreçte yakalanarak Rodos'a sürgüne gönderilmişti.[640] Babası Selim Giray'ın son Hanlık döneminde (1702-1704) onun ricası ile affedilerek Kalgay tayin edilen Gazi Giray babasının ölümünden sonra Sultan III.Ahmed tarafından Han olarak tayin edildi. Han tayin edilmesinden sonra Kardeşi Kaplan Giray'ı Kalgay, Mengli Giray'ı ise Nureddin tayin etti. Tahta çıkar çıkmaz Kırım'ın içine girdiği mali buhrandan çıkmak için bir çözüm arayan Gazi Giray Kabardey'e bir elçi göndererek vergilerinin artırıldığını bildirdi. Bunu talep etmesindeki en büyük sebep şüphesiz Kırımlıların Rus ve Leh sınırlarından yağmalarla elde ettiği gelirlerin Karlofça Antlaşması ile kesilmesiydi. Büyük bir gelir kaynağından mahrum kalan Tatarlar ilerleyen süreçte alternatif gelir kaynakları yaratmak için kendisine tabii olan Kafkasya topraklarından yüksek miktarda vergiler talep etmeye başlayacak bunlar verilmediği zamanlar da bölgeye akınlar düzenleyecektir.

---

[639] **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 674

[640] H.İnalcık, **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700**., s. 347

Gazi Giray Han'ın talep ettiği yüksek yıllık vergi miktarlarının Kabardeyler tarafından reddedilmesiyle Kırım Hanı Kabardeyleri asi saydı ve üzerlerine Mengli Girayı bir orduyla yolladı. Yapılan bu seferde Tatarlar Kabardey ve Besleney toprakları yağmalayarak büyük ganimet elde ettiler.[641] Bu akınlar Kafkasya'da yaşayan Kabileler için de menfi sonuçlar doğurmuş kendisini güvende hissetmeyen bazı halklar vergi vermemek için Kırımlıların ulaşamayacağı dağlık bölgelere çekilmeye başlamıştır. Buna göre Tatarların Karlofça antlaşmasıyla beraber artan vergi ve yağma baskılarından dolayı Çerkezlerden Beştav bölgesinde yaşayanlar Bakşan dağlarına çekilmeye başlamıştır.[642] Bu durum Gazi Giray'ın hoşuna gitmemiş onları daha kolay kontrol edebilmek için göç eden Çerkeslerin eski yerlerine dönmesini istemiştir. Fakat onun bu talebinin kabul edilmemesi Gazi Giray Han'ı, Kafkasya üzerine yeni ordular göndermeye sevk etmiştir.[643]

Kırım Hanlığı kendi içinde karışıklık içerisindeyken kuzeyde de siyasi karışıklıklar artmıştı. İsveç devleti Livonya ve Doğu Avrupa Rusya ile savaştığından Kırım Hanı ve Osmanlı Devletinden yardım istiyordu. Gazi Giray Han, İsveç ile beraber anlaşarak doğrudan Rusya üzerine akın etmeyi göze alamasa da[644] Kafkas halklarından Dağıstanlılar ve kendisine tabi Çerkezler ile temasa geçerek onlara fermanlar yollamış ve Rus istilasına karşı mezkûr halkları örgütlemeye çalışmıştır. Bu şekilde Kafkas halklarını kendi egemenliği altında birleştirmeye çalışan Gazi Giray Han'ın politikası özellikle Enderey ve Çeçenler üzerinde etkili olmuştur. Nitekim Bu kışkırtmaların tesiriyle Enderey Beyi Hamza ve Çeçen beyleri Kafkasya'daki Nogaylarla birleşerek

[641] **Gülbün-ü Hanan**., s. 130

[642] Natho, **Circassian History**., s. 135

[643] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 165

[644] İnalcık, **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700**., s. 351

Terek kalesine doğru bir saldırıda bulunmuşlar fakat başarılı olamamışlardır. Aynı zamanda bu dönemde Kuban Nogayları da izinsiz bir şekilde Rus-Kazak topraklarına karşı bir akın düzenlemiştir. Bu faaliyetler Rusya'nın Osmanlı devletine Kırım Hanını şikâyet etmesine sebep olmuş ve siyasi ilişkileri germiştir. 1706 yılında Kırım Bahçesaray'da çıkan bir veba salgını üzerine Gazi Giray Han can güvenliğini tehlikede görerek Gözleve'ye gitmiş burada bulunduğu sırada da Yedisan Nogaylarının isyanı ile karşılaşmıştır.

Yedisanlılar Kantemir Mirza döneminde Kırıma şeklen bağlı olsalar da on yıllar boyunca yarı bağımsız bir hayat sürmüşlerdi. Karlofça Antlaşmasından sonra ortaya çıkan siyasi ve ekonomik huzursuzluk Yedisan bölgesindeki Nogaylarının Kırımlılara karşı yeniden asi bir tavır takınmasını beraberinde getirmişti. Nitekim bu dönemde onlar tekrar eski yarı bağımsız hallerine dönmek istiyorlar ve Kırım Hanı tarafından idare edilmek istemeyip doğrudan Osmanlı hükümetinin idaresine girmek istiyorlardı. Bu sebeple Gazi Giray Han'ın Gözleve'ye çekildiği bir sırada bu bölgedeki Nogaylar isyan ederek Bab-ı Ali'ye başvurmuş ve kendilerinin Kırım'dan ayrı tutulmasını Hanlarının ve yönetimlerinin ayrı olmasını bu şekilde Osmanlılara daha iyi hizmet edeceklerini söylemişlerdir.[645] Özü beylerbeyi Yusuf paşa tarafından da desteklenen Nogaylar, Osmanlı hükümetinin Tuna nehrinin kuzeyinde yaşayan tüm konar göçer kabileleri Kırım Hanı'nın tebaası olarak telakki ettiğini ve Yedisanlıların da Kırımlılara tabi olması gerektiğini bölge halklarına bildirmesi üzerine aradıkları desteği bulamamışlar Gazi Giray'ın da onların üzerlerine yürümesiyle isyanlarında da başarısız olmuşlardır.[646] Osmanlı Devleti'nin bu şekilde bir politika izlemesinde 17.yüzyılda Kantemir Mirza döneminde yaşanan olayların hatırlanmasının büyük etkisi vardı. Nitekim o dönemde

[645] **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 679

[646] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 444

Kırım Hanlarının itaatlerini sağlamak ve onları daha kolay bir şekilde kontrol etmek için oluşturulan Kantemir Mirza'nın Bucak Beyliği hiç de istenen karşılığı vermemiş aksine Kırımlılar ve Bucaklılar arasında büyük bir siyasi kavganın oluşmasına sebep olarak Hanlık içinde iç savaş çıkmasına sebep olmuştu. Bu olaydan ders çıkararak Kırım Hanlığının siyasi bütünlüğünü korumaya özen gösteren Osmanlılar Nogayların 18. Yüzyılın başlarındaki bu taleplerini reddetmişlerdi.

Hanlığı döneminde gerek Kubanlıların düzenlediği Rus akınlarına mani olamamasından gerekse Hanlık hinterlandındaki kabileler üzerinde yeterince muktedir bir egemenlik kuramamasından dolayı Osmanlı hükümetince eleştirilen Gazi Giray'ın durumu Çorlulu Ali Paşa'nın Veziriazam tayin edilmesiyle daha da ciddileşmişti.[647] Zira Baltacı Mehmed Paşa'nın 1706'da azliyle Veziriazam olan Çorlulu Ali Paşa, İsveçlileri destekleyerek Rusya ile savaşmak niyetinde olduğu için kendisi gibi savaş taraftarı olan eski Han Devlet Giray'ın Han olmasını istemekteydi. Çorlulu Ali Paşa'nın Veziriazam tayin edilmesiyle İstanbul'daki muhaliflerinin sayısı daha da artan Gazi Giray Han'ın Bucak Nogayları isyanında asilere yardım eden Özü Beylerbeyi Yusuf Paşa'nın azlini istediği halde bunun hükümet tarafından kabul edilmemesi onun Osmanlı nezdindeki itibarının ne kadar zedelendiğini gösteriyordu.[648]

Veziriazam olduğu tarihten itibaren Gazi Giray'ı azlettirmeyi kafasına koyan Çorlulu Ali Paşa bunu gerçekleştirmek için Gazi Giray'ı Padişah'ın gözünden düşürmek istedi. Bu sebeple Kırım Hanı'nın Hanağası'nı İstanbul'a çağıran Ali Paşa, onun Gazi Giray'ın yanlış politikalarını anlatmasını sağladı.[649] Bu hadiselerin üzerinde bir de

[647] Uğur Demir, **Tarih-i Mehmed Giray**., s. 150

[648] **Gülbün-ü Hanan**., s. 131

[649] İnalcık, **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700**., s. 353

üzerine Anapa'da yaşayan Kırım Hanlığına tabi Nogayların yine Hanlığa tabi Çerkeslere taarruz etmesi Kırım'ın iç siyasetini daha da karıştırmıştı. Kalgay Kaplan Giray'a emir vererek bölgeye gitmesini ve Nogayları tedip etmesini emreden Han ona da söz geçiremedi ve sefere gitmesini sağlayamadı. Buna göre otoritesi giderek sarsılan Gazi Giray hanlık hinterlandındaki Kabileler ve halklar üzerindeki yönetimini büyük ölçüde yitirmişti. Nitekim Kalgay Kaplan Giray da hanın emrini uygulamazken Akmesçit'deki (Simferepol) karışıklıkları bahane etmiş ve bu bahaneyle sefere gidemeyeceğini bildirmişti.[650] 1707 yılında ise Hatukay Çerkes kabilesinin beyinin kardeşini öldürüp hana sığınması üzerine hanın bu kardeşi kabul ederek onu Bey'e karşı himaye etmesi Hatukay kabilesinin de Gazi Giray Hanı İstanbul'a şikâyet etmesine sebep olmuştu. Bardağı taşıran bu son hadise ile beraber Gazi Giray Han azledilmiş yerine Mart 1707'de Kalgay Kaplan Giray Han ilan edilmişti. Yeni Han Mengli Giray'ı Kalgay, Maksud Giray'ı ise Nureddin tayin etmiştir.[651] Azledilen Gazi Giray Han Rumeli'de Karinabad bölgesine gitmiş ve 1710 yılı Haziran ayında burada vebadan dolayı hayatını kaybetmiştir.[652]

7.4. Kaplan Giray Dönemi (1707-1708)

7.4.1. Kaplan Giray'ın Han Oluşu ve Rusya ile Yaşanan Sorunlar

Kaplan Giray'ın tahta çıkmasıyla beraber karşılaştığı ilk sorunlardan biri dış politikada Rusya ile yaşanan sorunlar olmuştur. Nitekim Gazi Giray devrinde büyüyen gittikçe gerilen Ruslarla olan ilişkiler Kaplan Giray döneminde de kötüleşmeye devam

[650] **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 679

[651] **Gülbün-ü Hanan**., s. 133

[652] İnalcık, **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700**., s. 355

etmiştir. Bu dönemde Rusya'ya karşı isyan eden Başkurt kabilelerinden Murat Mirza isimli Bey ve çevresindeki Başkurtlar'ın Kırım Hanlığına tabi Çeçenistan'a sığınmasıyla anlaşmazlık daha da büyümüştü. Burada Kırım'a tabi Çeçen İnguş ve Nogay kuvvetleriyle birleşerek Terek'e saldıran Murad Bey 12 Şubat 1708'de Terek Kalesi'ni almıştır. Fakat bu durum uzun sürmemiş Astrahan'dan gönderilen 5 bin kişilik bir Rus kuvveti Kalmuklarla da birleşerek sadece bir ay sonra Terek'e saldırıp bölgeyi Murad Giray'ın elinden geri almıştır. Murat Bey ise çatışmalar sırasında esir edilerek Kazan'a götürülmüş ve idam edilmiştir.[653] Bu arada 1704 yılından beri III. Ahmed'e gönderdiği bir elçi vasıtasıyla Osmanlı ve Kırım Hanlığına tabiiyetini arz eden[654] Kalmuk Hanı Ayukay Han, Murad Giray'ın yaşadığı bu bozgunla beraber, Osmanlı ve Kırım güçlerinin hiçbir zaman Kafkasya'da Ruslar kadar etkin bir güç olamayacağını ve onlara üstünlük sağlayamayacağını anlayarak Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır. Çar Petro tarafından 30 Eylül 1708'de tabiiyetleri yeniden kabul edilen Kalmuklar 4 yıllık bir aradan sonra Rus çarına hizmet etmeye yemin ederek Rusya'ya bağlılıklarını arz etmişlerdi. 1708 yılındaki Murad Giray'ın yenilgisinden sonra devamlı suretle Ruslara yardım eden Ayukay Han ilerleyen süreçte de Kuban Nogaylarının ve Osmanlılara tabii Çerkeslerin topraklarını vurmaya devam etmiştir. Kalmuk Hanı Ayukay hanın fikrindeki bu değişikliğin bir diğer sebebi de Kırım Hanlığının kendi topraklarında ve hinterlandında yaşanan büyük isyanlar ve Kırım Hanlarının bu isyanları bastırmakta zorlanmasıydı.[655] Öyle ki daha kendi hinterlandı üzerinde dahi sınırlı bir egemenliği bulunan Kırım Hanlığı bu dönemde Kalmuklar nezdinde çekilen bir Hanlık olmaktan çıkmıştı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Karlofça Antlaşmasından sonra izlediği pasif politikalar Kalmukları Ruslara yaklaştıran bir diğer etmen olmuştu.

---

[653] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 163

[654] Bilge, A.g.e., s. 164

[655] Zeki Velidi Togan, **Başkurtların Tarihi**., s. 81

7.4.2. Kaplan Giray'ın Kafkasya Seferi ve Kanjal Savaşı

Kaplan Giray tahta geçtikten kısa bir süre sonra Gazi Giray devrinden beri kapanmayan Beştav Çerkezleri sorununu çözmeye karar verdi. Beştav Çerkesleri aslen bugünkü Pyatigorsk bölgesinde yaşıyorlardı. Fakat Kırımlıların düzenledikleri seferlerle kendi topraklarında can güvenliklerini sağlayamayacaklarını görüp göç ederek Kafkas dağlarına ve Kanjal bölgesine çekilmişlerdi. Kabile, bu hareketiyle çok dağlık bir bölgeye yerleşerek Kırım Hanlarının yüksek vergi taleplerinden kurtulmayı ve emniyet içinde yaşamayı hedefliyordu.[656] Bu sebeple Kaplan Giray Hanlığın görüş sahasından uzaklaşan kabileye karşı sefer düzenlemenin ve onları eski yerlerine döndürmeye zorlamanın doğru bir hareket olacağını düşündü. Bu şekilde yüksek vergi alımına devam etmek istedi. Kaplan Giray'ın tahta geçişiyle beraber Kalgay olan Mengli Giray 1707 yılında bu kabileyi tekrar eski yerine yollamak için harekete geçtiyse de kayda değer bir başarı sağlayamamıştı. Bunun üzerine Kaplan Giray Han Kırım'dan büyük kuvvetlerle yola çıkmaya karar verdi. 6 bin Nogay 1500 Hankulu askeri ve Sekban'ın yanı sıra 3000 Kefe Eyaleti Sipahisi ile beraber yola çıkan Han yolda Yaman Sadak Nogayları Kömürköy Çerkesleri gibi kabilelerin de birliklerini yanına almış[657] ve Çerkezlerin üzerine gidecek orduya Kırımlı uluslar dâhil en az 20 bin kişinin katılmasını sağlamıştı. Sefer amacıyla Taman yarımadasına Kefe Eyaleti gemileriyle geçen Kaplan Giray harekâta başlamadan önce Osmanlı Hükümetinden de izin almayı ihmal etmedi. Osmanlı hükümeti bu yıllarda politikası icabı Rusya gibi büyük bir devletle ne pahasına olursa olsun savaşmak istemediğinden Tatarların esir alma ve

[656] Natho, **Circassian History**., s. 137

[657] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 448

yağma yapma ihtiyaçlarını Ruslara saldırmadan giderebilecekleri her türlü yolla gidermesine olumlu yaklaşıyorlardı. Bu sebeple sefere İstanbul'dan da izin çıktı.[658]

1699 Karlofça antlaşmasından sonra Tatarlar, Rusya ve Lehistan yağmalarından mahrum olmanın getirdiği ekonomik sıkıntılar sebebiyle Çerkesler ve Kabardeyler üzerine ek vergiler getirmişler bu durum Kafkasya'da huzursuzluğa yol açmıştı. Çerkes kabileleri ve Kabardey büyük prensleri Kırım Hanlarına bağlılıklarını belli etmek için her yıl belirli sayıda köle cariye at kılıç yay gibi hediyeleri, her yıl Kırım'dan bu hediyeleri ve toplanan vergiyi almak üzere Kafkasya'ya gelen Kırım Hanlık görevlisine veriyorlar, bu sayede Tatarların ülkelerine akın düzenlemesine engel oluyorlardı. Bunun dışında hanın yaptığı akınlarda ve seferlerde Kırım ordusuna katılıyor ve Hanlığa askeri olarak da destek veriyorlardı. Bu askeri destekten Kırım Hanları kadar Osmanlı Devleti de faydalanıyor İran ve Avusturya savaşlarında Çerkes atlıları kullanılıyordu. Fakat XVIII.Yüzyıl'ın başlarından itibaren Kafkasya halkları ile Kırımlıların arası yüksek vergi taleplerinden dolayı açılmıştı. Nitekim başlangıçta Beştav Çerkeslerinin isyanı ile başlayan bu ayaklanma zamanla daha da büyümüş ve tüm Kabardeylere sıçramıştı.[659] Fakat özellikle Beştav Çerkesleri ile arası açık olan Kaplan Giray başlangıçta onların itaatlerini sağlamak için Kafyasya'ya bir elçi yollamıştı. Bunun üzerine Kabardeylerden yardım isteyen Kabile üyeleri tüm Kabardey'in Kırım Hanlığının aleyhine birleşmesine sebep oldular. Yüksek vergi vermek istemeyen Kabardey ve Beştav beyleri Kırım Hanı'nın elçisinin taleplerini reddetmekle kalmayarak elçiyi ve maiyetini kılıçtan geçirmişler, bu durum Hanlığın Kabardey ve Çerkez topraklarına sefer düzenlemeye

[658] Dilek Seniha Cenez, **18.Yüzyılda Bir Devlet Adamı: Çorlulu Ali Paşa**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017., s. 30

[659] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 243

karar vermesine yol açmıştır.[660] İlk olarak Kalgay komutasında 1707 yılında Çerkez topraklarına giren öncü Tatar birliği Kabardey köylerinin bir kısmını yağmalamış bu durum Kabardeylerin yaklaşmakta olan ana Tatar ordusuna karşı büyük hazırlık yapmasına sebep olmuştur.[661]

1708 yılında Kaplan Giray, 20 bin atlıyla beraber Çerkes topraklarına girdi. Bu bölgede kendisine isyan etmeyen Çerkez kabilelerinden de asker toplayarak asi Kabardey toprakları üzerine yürüyüşüne devam etti. Bu Çerkes kabilelerinden bir kısmı gizlice Kabardey prensiyle görüşme halinde olup Hanı tuzağa düşürmek konusunda anlaşmışlardı. Bu sebeple Çerkeslerden Kabardey ordusunun nerede olduğuna dair istihbarat alan Kaplan Giray onların direktifleriyle ilerlemiş farkında olmadan tuzağa çekilmiştir.[662] Hanın Kabardey topraklarına büyük bir orduyla yaklaştığını öğrenen Kabardey Prensi Kurguko Atazhukin 7 bin kişilik bir ordu topladı. Kabardey Prensi başlangıçta büyük Tatar ordusuyla savaşmak istememiş ve hana elçiler yollamıştır. Kaplan Giray, barış koşulu olarak Beştav'lardan ve Kabardeyler'den ağır vergiler alınması talebini yinelemişti. Bu amaçla oluşturulan bir barış komisyonu ödenecek verginin miktarını tartışsa da anlaşmaya varılamamıştı. Bu görüşmeler sayesinde Tatar ordusunun saldırısından 19 gün korunarak zaman kazanan Kabardeyler Tatarlara yapacakları baskının planını kurmuşlardır. Kabardey ordusunda bulunan Pşı Jabağı Kazanoko isimli bir Kabardey prensi Tatar ordusuna bir gece baskını yapılarak püskürtülmesini önermiş bu teklif Kabardey'in diğer prensleri tarafından da kabul edilmiştir. Bir gece vakti dar bir boğazdan Tatar ordugâhına saldıran Çerkesler araziyi

[660] **Gülbün-ü Hanan**., s. 135

[661] Dimitri Kantemir, **Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş Ve Çöküş Tarihi**, C.2, 2.Baskı, Çev: Özdemir Çobanoğlu, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998., s. 527

[662] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 421

Tatarların bilmemesinden de faydalanarak onlardan çok fazla sayıda askeri öldürmüşler neye uğradıklarını şaşıran ve ihanete uğradıklarını düşünen Tatarlar gece karanlığında ne yaptığını bilemez bir halde ormana ve dağlık bölgelere kaçmaya çalışmışlardı. Doğrudan Kaplan Giray Han'ı esir etmeye çalışan 30 Çerkez sipahi Kırım Hanını yakalamaya çok yaklaştılarsa da Kaplan Giray güçlükle onların elinden kurtularak az sayıdaki sağ kalan muhafızlarıyla beraber güçlükle bölgeden çekilerek Kırım'a dönebilmiştir.[663] Bu baskınla beraber bir gecede imha edilen Kırım ordusu saldırıda 11 bin askerini kaybetmiştir. Kalan ordunun da çok büyük bir kısmı sağa sola dağılarak Kafkasya'da kaybolmuş ve Çerkezlerin eline esir düşmüştür. Şirin ve Mansuroğlu kabilesi beylerinin şehit düştüğü ve çok sayıda alimin hayatını kaybettiği bu savaşta Kırımlılar büyük darbe almış Kafkasyalılara karşı tarihlerindeki en büyük yenilgiyi almışlardır.[664] Kafkasya da Kanjal bölgesinde yapılan bu savaştan sonra Kabardeyler ve Beştav'lar çok kısa bir süreliğine bağımsızlığını kazansalar da Tatarların, II.Devlet Giray'ın ikinci Hanlığı döneminde nüfus avantajlarını kullanarak bir ordu daha toplayıp Kafkasya'ya göndermesiyle beraber bölge halkları tekrar Kırım Hanlığına tabiiyetlerini arz etmek zorunda kaldılar. Nitekim 1710 1711 1712 1713 1714 1715 1716 1717 1720 yıllarında arka arkaya yağma seferleri düzenleyen Tatarlar Kabardeyleri kontrolleri altında tutmaya devam etmişlerdir. Sonuç itibariyle Kafkasya'da yeniden Kırım Hanlığı kontrolü sağlanmış olsa da Kafkasyalıların ilk kez olarak Kırım ordusunu bu denli büyük bir bozguna uğratması bölge tarihinde önemli bir dönüm noktası teşkil edecektir. Nitekim bozgundan sonra bölge halklarından eskisi gibi yüksek miktarda vergi talep etmeyi bırakan Kırım Hanları Kafkasyalılara karşı daha nazik davranmaya başlayacaktır. Kafkasyalılar ise kazanılan bu zafere rağmen Hanlığa tabi kalmaya

[663] Yusuf Altan Altınok, **Kabartay'ın Osmanlı Devleti ve Rusya ile Bağlılık ilişkileri (1475-1774)**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021., s. 77

[664] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 136

devam etseler de yaşanan hadise yüzyıllar boyu unutulmayacak yüzyıllar boyu Kafkas halkları tarafından kutlanacaktır.

Yaşanan bozgunun İstanbul'da duyulmasıyla beraber Kaplan Giray Han uğradığı Hanlık görevinde daha fazla kalamayacak ve azledilecektir. Nitekim Bu başarısızlık haberi İstanbul'a ulaşır ulaşmaz Sultan III.Ahmed Kaplan Giray'ı azletmiştir. Bozgunla beraber taraftarı olduğu Devlet Giray'ı tayin ettirmek için önemli bir fırsat yakalamış olan Sadrazam Çorlulu Ali Paşa Aralık 1708'de Sultan III.Ahmed'e, Devlet Giray'ı ikinci kez Han tayin ettirmeye muvaffak olmuştur. Kaplan Giray Han'ın azledilmesinde Çar Petro'ya isyan edip Kuban nehrinden kaçan ve bugünkü Volgograd yakınlarındaki Gorodets bölgesine yerleşen Kazakların, Kaplan Giray tarafından yurtlarından alınarak Hantepe'ye nakledilmesi de etkili olmuştu. Bu hareket yüzünden Hanlık hinterlandını Gorodets'e doğru genişletme fırsatını kaçırmış, Kırımlılar bu Kazak grubunu, Ruslara ve Astrahan'a karşı daha efektif kullanma fırsatından mahrum olmuştu.[665]

7.5. II. Devlet Giray'ın İkinci Hanlığı (1709-1713)

7.5.1. II. Devlet Giray'ın İkinci Kez Han Oluşu ve Prut Savaşı

1708 Yılı Aralık ayında Kaplan Giray yerine sürgün edildiği Sakızdan getirilerek bir kez daha tahta çıkarılan[666] Devlet Giray eski Kalgay'ı Saadet Giray'ı bir kez daha Kalgay tayin etmiş Deli lakabıyla meşhur olmuş büyük oğlu Baht Giray'ı ise Nureddin tayin etmişti. Fakat Saadet Giray ile Kırım Hanı'nın arası kısa bir süre sonra açılınca Devlet Giray, onu Kalgaylıktan azlederek oğlu Baht Giray'ı Kalgay tayin etti.

[665] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 453

[666] Smirnov, A.g.e., s. 445

Devlet Giray'ın diğer oğlu Bahadır Giray ise Nureddin olarak tayin edildi.[667] Devlet Giray Osmanlı hükümeti tarafından Han tayin edildiği zaman kendisine verilen direktife uymak için tahta çıkar çıkmaz Kabardey Prensliği ile barışarak bölgeyi yeniden Kırım kontrolüne almaya çalıştı. Bu amaçla Kabardey'e elçiler göndererek onları barışa ikna etmeye çalıştı. Kabardey Prenslerinin kendileri de savaşta büyük zarar gördüklerinden Devlet Giray'ın barış teklifine olumlu cevap verdiler. Görüşmelerden sonra Elbruz dağından Taman bölgesine kadar olan sahada yaşayan Kabardey ve Çerkeslerin bir kez daha Kırım Hanlığına tabi oldukları ve Hanın yaptığı savaşlarda asker yollayarak onlara yardım etmeye devam edecekleri şartları her iki tarafça da kabul edildi. Bu şartlar genel olarak Kırım lehine görülse de antlaşmada Tatarların aleyhine olan bazı olumsuz şartlar da vardı. Buna göre Kırım Hanlığının eskiden olduğu gibi Kabardey'den ek vergiler talep etmeyip eski vergi miktarını bölgeye her yıl bir memur vasıtasıyla tahsil edeceği, eski yerlerini terk eden Çerkezlerin geri döndürülmek için zorlanmayacağı şartları da taraflarca kabul edilmişti.

Bu barışla beraber Kafkasya'da nispeten bir sükûnet dönemi başlasa da Kırım Hanlığı'nın Kabardey topraklarından eskisi kadar yüksek vergi alamaması ve Beş-tav Çerkezlerini eski yurtlarına döndürememesi Hanlığın Kafkasya'daki nüfuzunun zayıflamaya başladığını göstermişti. Bu arada bu yıllarda Kırım Hanlığının kuzey sahasında siyasi çalkantılar devam ediyor Rusya ile İsveç, Ukrayna topraklarında büyük bir savaşa girişiyordu. Nitekim Devlet Giray tahta çıktıktan kısa bir süre sonra şiddetlenen Rusya İsveç savaşı, Devlet Giray'ın olduğu kadar Bab-ı Ali'nin de dikkatini çekmişti. Bab-ı Ali, Hanı kuzey savaşında İsveç'i desteklemesi yönünde uyarsa da Han buna fırsat bulamadan İsveç kralının Poltava'da Rusya'ya feci bir şekilde yenildiğini

[667] **Gülbün-ü Hanan**., s. 126

İsveç Kralı'nın da esir düşmekten zor kurtulduğu ve Kralın dağılmış ordusundan toplayabildikleriyle beraber Boğdan istikametinde ilerlemekte olduğunu öğrendi.[668]

Osmanlı ve Rusya devletleri 1700 İstanbul Antlaşmasından beri kâğıt üzerinde barış halinde olsalar da iki devlet arasındaki gerginlikler hiç dinmiyordu. Ruslar bu on yıllık süreç içerisinde antlaşma şartlarına uyar gibi görünse de Kırım yönünde yeni kaleler ve istihkâm hatları inşa etmeye devam ediyor bunu yaparak Osmanlı Kutsal ittifak savaşları sırasında yapamadığı büyük emelini, Kırım'ı ilhak ederek Karadeniz'e çıkma hedefini gerçekleştirmek istiyordu. Osmanlı ve Kırım tarafı da Rusların bu ilerleyişlerine karşı savaş doğurmadan tedbirler almak istiyor bu amaçla Acu Özü Kılburun Gazikerman (Togan) gibi sınır kalelerini güçlendiriyor ve stratejik mevkilerde yeni kaleler (Yenikale-Kerç) inşa edip yine o mevkilerde savaş ihtimaline karşılık savaş gemileri bulunduruyorlardı.

Rusların bu ilerleyişleri yalnız Osmanlı ve Kırım devletlerinin zararına değildi ve Kazak halklarını da etkiliyordu. Nitekim 1686 yılında Lehistan ile yaptığı barış antlaşmasıyla Sol Yaka Ukrayna'yı ve Zaporog Kazaklarını egemenliği altına alan Ruslar Kazak köylerine kendi vatandaşlarını yerleştirmeye çalışıyorlar ve onların yurtlarını ilhak etmeye çalışıyorlardı. Don nehri boyunca inşa ettikleri kalelerle Kırım yarımadasına doğru sokulan ve Don boylarını tamamen Ruslaştıran Ruslar inşa ettikleri Taganrog kalesi ile Moloçniye Vodi bölgesindeki Nogayları dahi büyük baskı altına almışlardı. Ruslar'ın Or Kapu yönündeki bu ilerleyişlerine karşılık Ruslara muhalif Kazakları himayesi altına alan Kaplan Giray kendi devrinde Orel ve Samara nehri boylarındaki yurtlarını terk ederek kendisine sığınan 8 bin kadar Kazak nüfusunu

[668] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 447

Temrük kalesi civarına yerleştirmişti.[669] Bunu gerçekleştirerek Zaporog Kazaklarını Ruslardan ayırmayı düşünen Kırımlıların isteği kısa bir süre sonra gerçekleşecekti. Nitekim Rus baskısına karşın Rusya devletine 1709 yılında isyan eden Kazak Hetmanı Mazepa, Rusya'nın düşmanı İsveç Kralı Karl'ın kuvvetleriyle de birleşerek Rusya'ya karşı savaşa girişti. Bu hareketinden dolayı Ruslarca hain olarak telakki edilen Kazak atamanı Mazepa'nın kuvvetleri İsveçlilerle birleşerek Ukrayna'da Rus ordusu ile savaşa tutuşmuş 8 Haziran 1709'da Poltova'da cereyan eden bu savaşta müttefikler Rus ordusuna yenilerek dağılmışlardır.[670] Savaşın ardından İsveç Kralı Karl'ın ordusunun artıklarıyla beraber Osmanlı Devleti'nin Bender şehrine iltica etmesi Osmanlı ve Rusya arasındaki siyasi gerilimin daha da artmasına sebep olmuştur. Nitekim Bender yakınlarında bulunan ve o günlerde Osmanlı Rusya sınır hattında görevli Küçük Mirahur Türk Mehmed Ağa Rus kuvvetlerinin kaçan İsveç ve Kazakları takip ederlerken Osmanlı sınırını aşarak Türk topraklarına zarar verdiğini İstanbul'a haber verdi. Bu durum Rusya ve Osmanlı devletleri arasında yeni bir sıcak savaş doğması riskini artırmış bu sebeple III.Ahmed Kırım Hanı Devlet Giray'ın görüşlerini almak üzere onu İstanbul'a çağırmıştır.

1710 yılı Kasım ayında İstanbul'a gelen Devlet Giray Han Padişah III.Ahmed ile görüşerek Rusya'nın asıl niyetinin önce kendi ülkesi olan Kırım'ı daha sonra ise İstanbul'u ele geçirmek olduğunu söylemiş tedbir alınmazsa Rusya'nın her geçen gün daha da güçlenerek Osmanlı Devleti için daha zararlı bir hale geleceğini belirtmiştir. Ayrıca Boğdan Voyvodası Nikolay'ı Rusya taraftarı olmakla itham eden Han onun da azledilmesine sebep olmuştur. Osmanlı hükümeti üzerindeki etkisini kullanan Devlet

[669] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 450

[670] B.H Sumner, **Büyük Petro Ve Osmanlı İmparatorluğu**, Çev:Eşref Bengi Özbilen, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2016., s. 48

Giray geçmişte Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ettiği sırada kendisine destek vermeyen ve karşısında duran Özü Beylerbeyi Yusuf Paşa'yı da görevinden azlettirmiş, bölgeye kendisine yakın hissettiği birinin atanmasına vesile olmuştur. 1710-11 kışı boyunca İstanbul'da bulunan ve Sultan III.Ahmed'i büyük ölçüde etkisi altına almayı başaran Devlet Giray'ın devlet yönetimindeki etkisi iyiden iyiye hissedilmiş divanda alınan kararlarda büyük etkisinin olduğu görülmüştür. Han Rusya'nın yaptığı sınır ihlaliyle beraber oluşan siyasi gerginliği de kullanarak yıllardır hedeflediği emeline ulaşmış ve Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya savaş ilan ettirmiştir.[671] İstanbul'da alınan kararlar doğrultusunda sefer hazırlıkları başlamış Devlet Giray'ın önden yola koyularak kış boyunca ve bahar başlarında ana ordu gelene kadar güney Rusya ve Ukrayna'yı yağmalaması kararlaştırılmıştır.

1711 başlarında harekete geçen Devlet Giray, Osmanlı Hükümeti tarafından Rus topraklarını, Ukrayna bölgesini yağmalamakla görevlendirilmiş ayrıca İsveç Kralının zarar görmüş ordusunun Bender şehrindeki bakımına yardım etmekle de vazifelendirilmişti.[672] İlk hanlığı döneminden beri zaten Rus topraklarını yağmalamayı isteyen Devlet Giray, Baltacı Mehmed Paşa komutasındaki ana ordunun sınıra gelmesinden önce 1710-1711 kışında 40 bine yakın askerle Ukrayna topraklarına girmiş ve bölgeyi yağmalayarak Rusları daha savaş başlamadan yıpratmaya başlamıştı.[673] Ayrıca bu sefer sırasında Potkalı Kazaklarının Togan (Gazikerman) kalesi yakınlarına yaptıkları istihkâmları da ele geçiren Han bu yapıları yıktırmış bazı kaleleri de teslim alarak içerisindeki garnizonları kendisine itaat ettirmiştir. 1711 baharına doğru Rus Çarı Petro'nun Boğdan topraklarına girmesi ile beraber Devlet Giray, oğlu Baht Giray'ı

[671] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 451

[672] Smirnov, A.g.e., s. 454

[673] **Gülbün-ü Hanan**., s. 128

Kırım muhafazasında bırakarak kendisi büyük bir kuvvetle Baltacı Mehmed Paşa'nın ordusuna destek olmak için Dinyester nehrini geçip Prut nehri yakınlarına gelmiştir. Bu bölgede ilerleyen Devlet Giray, bir müddet sonra Prut ırmağı kıyısında Petro'nun ordusuyla karşılaşmıştır. Bu sırada Osmanlı ordusunun da Rus ordusunun bulunduğu bölgeye yaklaşması Petro'nun geri çekilmeye başlamasına yol açmıştır. Müttefik Osmanlı Tatar orduları çekilen Rusları takip ederek muharebe için uygun bir saha aramışlar nihayetinde her iki taraf Rus ordusunu Prut nehri kenarında sıkıştırmıştır. Savaş düzeni alan Osmanlı ve Rus ordusuna karşı Kırım ordusu da Prut nehrinin doğu yakasında konuşlanmıştı. Böylece dört bir yanı Osmanlı Tatar kuvvetleri tarafından çevrelenen Rus ordusu için kaçış ihtimali de kalmamıştı. Kırımlılar nehrin karşı yakasında olduklarından savaşa çok fazla aktif olarak katılamasalar da Rusların ana yurtlarından zahire almalarını engellemek suretiyle onlara büyük darbe vurmuşlardır. Çevrelenen Rus ordusunun durumu her geçen gün daha da ciddileştiğinden Çar Petro Rusya'ya yolladığı mektuplarda kurtulması için fazla ümidinin olmadığını eğer kurtulamaz ve Osmanlılara esir düşerse emirlerinin uygulanmaması gerektiğini Osmanlıların elinden kurtulursa uygulanması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca savaş sırasında öldürülür ise saray görevlilerine başka birini Çar seçmelerini emretmiştir.

Rusların içine düştüğü zor durum Osmanlı ordusunu cesaretlendirse de 16 yıl boyunca Avusturya'dan ağır mağlubiyetler almış Osmanlı ordusu ve devlet erkânı devletin muzaffer yıllarında olduğu gibi zaferden emin değildi. Ruslar çevrelenmiş olmasına rağmen Baltacı Mehmed Paşa başta olmak üzere birçok devlet adamı Ruslarla barış imzalanarak Azak kalesinin teslimi ve daha birçok şart karşılığında onların müşkül durumundan faydalanılıp imtiyaz koparılması gerektiğini savunuyordu. Diğer devlet adamları ve askerlerin bir kısmı ise yapılacak bir taarruzla Rus ordusunun tamamen imha edilerek Rusya'ya daha ağır bir darbe vurulması gerektiğini düşünüyordu. Seferin serdarı Baltacı Mehmed Paşa olduğu için onun görüşleri daha önemliydi. Baltacı

yeniçerilerin taarruz sonucu Rus ordusunu imha edebileceğine güvenmiyordu. Bu sebeple topyekûn savaşa taraftar değildi. Aynı zamanda Rusların böyle bir durumda can havliyle savaşacaklarını ve bunun da kayıpları artırabileceğini düşünüyordu. Bunun dışında Prut'taki Rus ordusu kuşatması sırasında yapılan yeniçeri taarruzlarında Rusların Osmanlı saldırısını püskürtmeleri ve Osmanlı yeniçerilerinin ağır kayıp vermeleri Paşa'nın cesaretini kıran bir başka hususstu. Bu sebeple Devlet Giray'ın muhalefetine rağmen divanda Ruslarla uygun koşullar altında antlaşma yapılarak topyekûn saldırıdan vazgeçilmesi kararı verildi. Yapılan antlaşmada Azak kalesi Osmanlılara bırakılıyor, Osmanlılara sığınan İsveç Kralının ise Kırım Hanı'nın refakatinde Ukrayna sınırındaki Dinyester nehrine[674] kadar gitmesine, Ukrayna sınırı geçildikten sonra da Rus taarruzuna uğramadan memleketine gidebilmesine karar veriliyordu.[675] Bunun dışında Kırımlılara sığınan Zaporog Kazaklarının Orel ve Samara nehirlerinin arasına yerleşmesine karar veriliyordu. Nitekim bu Kazakların Osmanlı himayesinde olduğunu kabul eden Ruslar onların iç işlerine karışmamayı taahhüt ediyordu. Bu gelişme ile beraber Zaporog Kazakları Ruslara ve Osmanlılara tabi olan kısımlar olarak ikiye ayrılıyordu. Mevcut şartlar altında çok daha ağır bir antlaşma imzalamayı bekleyen Petro Osmanlıların sundukları bu maddeleri hemen kabul ederek Boğdan'dan güvenli bir şekilde çekilebilmişti. İlerleyen süreçte Rusya'nın antlaşma koşullarını uygulamak istememesiyle yapılanın bir hata olduğu anlaşılacak ve Rusya ile olan savaş devam edecektir.

---

[674] **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 659

[675] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (Karlofça Antlaşmasından Sonra XVIII.Yüzyılın Sonlarına Kadar)**, C.4, Kısım:1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011., s. 115

7.5.2- Devlet Giray Döneminde Kafkasya'da Kırım-Rus Çekişmesi

Osmanlı ve Tatarlar Rumeli cephesinde Ruslarla savaşırken Kafkasya tarafında da huzursuzluklar çıkmıştı. Nitekim 1710-1711 kışında Osmanlı Rus savaşının fiilen başlamasıyla beraber bu durum Kafkasya tarafına da sıçramış taraflar Kabardey toprakları üzerinden vekâlet savaşları yoluyla birbirleriyle savaşmışlardır. Buna göre bu yıllarda Büyük Kabardey Beyi Kurghoko Bey'e isyan ederek Rusya'ya bağlanan Küçük Kabardey Prensliği, Ruslardan askeri yardım alarak Osmanlı taraftarı Büyük Kabardey Prensliği ile çatışmaya girmişti. Bunun dışında 1711'de Kırım Hanlığı tarafından sefere çağrılan Çerkesleri engellemek için Astrahan'dan çıkan bir Rus ordusu da Kuban'a saldırmışsa da Jane nehri kıyısında Tatar ve Çerkes birleşik ordusu tarafından püskürtülmüştür. Çar Petro'nun Boğdan'a yürüdüğü sırada Kafkasya tarafından da taarruza geçen Ruslar Haziran 1711'de kendilerine tabii Kalmuk Hanını harekete geçirerek onu Kuban Orda'nın başkenti Kopil'e yürümesi için teşvik ettiler.[676] Buraya yürüyen Ayukay Han Azak'a 15 gün uzaklıktaki bir mevkiiye gelerek burada konaklayan tüm Kuban Tatarlarını bir baskınla kılıçtan geçirdi. Binlerce Nogay'ı öldürüp koyun ve sığır sürülerini ele geçiren Ayukay Han bölgenin yağmasına 4 gün boyunca devam etti. Yağmalar sırasında hazırlıksız yakalanarak geri çekilen Kuban Seraskeri ise 7 bin kişilik kuvvetiyle Kalmuklara ani bir baskın düzenleyerek onlara esir düşen halkının ancak iki bin kişilik bir kısmını kurtarabildi. Kalmuk yağması sırasında Kuban Seraskerliğinin başkenti Kopil ve etrafındaki birçok konargöçer oba yakılıp yıkılmış on binlerce Nogay esir düşmüş veya hayatını kaybetmişti. Bu ani baskına karşı gerekli bir şekilde ülkesini müdafaa edemeyen Kuban Seraskeri birliklerinin küçük bir kısmını kurtarıp bozkırlara çekilmek zorunda kalmıştı. Böylece 40 bin kişilik Kalmuk

[676] İsmail Bülbül, ''XVIII.Yüzyılın İlk Yarısında Kuban Boyunda Siyaset Etnik Yapı ve İktisat'' **Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.2, Kasım 2017., s. 114

ordusunun yaptığı bu sefer sonucunda Kalmuklar, Kuban Tatarlarına karşı mutlak bir üstünlük sağlamışlardı.[677]

Kuban'daki bu başarılı baskına karşılık Çar Petro komutasındaki Rus ordusunun 1711 yılının Temmuz ayındaki yenilgisi Kafkasya'daki gidişatı da değiştirmiş Ruslar imzalanan Prut ve Edirne Antlaşmalarının akabinde Kafkasya'da düzenledikleri askeri harekâtlara son vermişlerdi. Rus ve Kalmuk akınlarının gevşemesinden istifade eden Kırım Hanlığına tabi bazı Çerkes ve Çeçen beyleri Terek nehrinin güneyindeki Kazak stanitsaları'nı vurmaya başladılar. Dağıstanlıların Çerkeslerin ve Çeçen beylerinin saldırılarından bunalan Kazaklar, ilerleyen süreçte Terek'in kuzeyine çekilmek zorunda kaldılar. Terek kalesi civarına çekilerek burada bir savunma hattı kuran Kazaklar tabi bulundukları Rusya'nın da savunma politikasına geçmesiyle uzun yıllar Kafkas halklarına ciddi bir saldırı düzenleyemediler. Bu durum 1711 yılından itibaren Kafkasya'da Osmanlı Tatar bloğunun Rus Kazak birliklerine karşı üstün olduğu bir dönemin başlamasına yol açmıştır. Bu dönem sayesinde rahat hareket eden Kırımlılar Dağıstan'a Kabardey'e çok sayıda Tatar dini görevli göndermişler ve bölgeyi İslamlaştırmaya çalışmışlardır.[678] Kafkas topraklarında medreseler camiiler açan bu görevliler açılan bu yeni camilerde Kırım Hanı ve Osmanlı padişahı adına hutbe okutarak bölgedeki Osmanlı Tatar nüfuzunu kuvvetlendirmişler, İslamiyeti yerel Çerkes, Kabardey halklarına anlatarak İslam dininin bölgede yayılmasını sağlamışlardır. Özellikle Hoca İshak isminde Dağıstan'da da Müderrislik yapmış bir âlim Kabardey Beyi Hotohşoko'yu ve birçok soyluyu İslamla tanıştırmış ve onların kendilerini Müslüman Osmanlı Kırım devletlerine daha yakın hissetmelerini sağlamıştır. İslam dini zamanla soylulardan halk arasına da yayılmıştır. XVIII.yüzyıl boyunca Kabardey

[677] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 169

[678] Mustafa Özsaray, **Çerkeslerin İslamlaşması**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012., s. 37

kabileleri arasında yayılan İslamiyet'le beraber bölge halkları arasında İslam hukuku ile idare edilme usulü hakim olmuş Kırım'dan buraya gönderilen kadılar sayesinde kabileler arasında yüzyıllardan beri var olan yağmacılık cinayet ve adam kaçırma gibi usulsüz işler terkedilmiştir. Yapılan bu uygulamalar sayesinde Hanlığa bağlı olan Kafkasya halklarını dini açıdan da kendisine yaklaştırmak isteyen Kırımlılar, Rusların bölgede Hristiyanlığı yayarak kurmak istediği nüfuzu kırmayı ve bölge halklarını Kırım Hanlığına daha sıkı bağlarla bağlamayı amaçlamışlardır.

Tüm bu faaliyetlere rağmen Ruslar Kafkasya'daki Osmanlı Tatar nüfuzunu kabul etmek istememişler ve diplomatik yazışmalarda Çarlarını her zaman Kabardey ve Kartli hâkimi olarak sunmaya devam etmişlerdir. Nitekim 1712 yılında, bir yıl önce imzalanan Prut antlaşmasının Ruslar tarafından henüz hayata geçirilmemiş olmasından dolayı Osmanlılar ile Rusya arasında sürtüşmelerin yaşandığı bir sırada Çar Petro, İstanbul'a yolladığı bir mektupta kendisini Çerkesya Kartli ve Kahet'in hâkimi olarak tanıtmıştır.[679] Bu unvanları kabul etmeyen Osmanlı hükümeti mezkûr bölgelerin eskiden beri Osmanlı idaresinde olduğunu vurgulasa da Ruslar kendi egemenliğinde olmayan bu bölgeler üzerinde hak iddia etmeye devam etmişlerdir. İmzalanan antlaşmalara rağmen Osmanlı Tatar devletlerinin Kafkasya'daki hukukunu tanımayan Ruslar, onlarca yıl boyunca Çerkes ve Kabardey topraklarını ilhak etmek için bölgede kaleler ve tahkimatlar inşa etmeye ve Kafkasya'da Kırım aleyhine faaliyet göstermeye devam etmişlerdir.[680] Nitekim ilerleyen süreçte Kafkasya'daki halkların Osmanlı ve Kırım'a bağlı olmadığını iddia eden Rus hükümeti, Çerkes topraklarına yerleştirdikleri Kazak yerleşimciler ve göçer Kalmuk saldırganlar yoluyla bölge halkları aleyhine

[679] Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 172

[680] Robert Massie, **Büyük Petro**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019., s. 80

yerleşmeye ve genişlemeye devam edecekler, Kafkasya'yı ilhak etmek için kendilerine uygun bir zemin hazırlamaya çalışacaklardı.

7.5.2. Devlet Giray'ın Azli (1713)

22 Temmuz 1711 tarihinde İmzalanan Prut Antlaşması'yla Kafkasya'da ve Boğdan'da çatışmalar durulurken Osmanlı ve Rusya arasında imzalanan bu barışın hükümleri uzun aylar boyunca uygulamaya geçmemişti.[681] Ruslar tarafından geciktirilen bu durum Osmanlı Devlet erkânı arasında büyük huzursuzluğa sebep olmaktaydı. Zaten Prut'ta imzalanan bu barış antlaşması Devlet Giray başta olmak üzere birçok Kırımlı ve Osmanlı devlet görevlisi tarafından da benimsenmemişti. Nitekim Devlet Giray, Baltacı Mehmed Paşa'nın zor durumda olan Rus ordusuna saldırıp onları imha etmek yerine[682] onlarla çok hafif bir antlaşma imzalayarak Rus ordusunu serbest bırakmasına itiraz etmiş bunun yanlış bir karar olduğunu belirtmişti. Ona göre yapılan bu hata yüzünden imha edilmesi kuvvetle muhtemel olan Rus ordusundan çok daha elverişli bir antlaşma koparmak yerine hafif şartlarla yetinilmiş fırsat kaçırılmıştı. Bu gerginliğin üzerine bir de Rusların antlaşma koşullarını uygulamaması siyasi ortamı daha da germiş İstanbul'daki devlet erkânının çoğunluğu büyük bir fırsatın kaçırıldığını düşünmeye başlamıştı. Bu durum seferin serdarı Baltacı Mehmed Paşa'nın veziriazamlığının tehlikeye girmesine yol açmıştı. Nitekim Kırım Hanı Devlet Giray da bu dönemde Veziriazam Baltacı Mehmet Paşa'yı Padişah Üçüncü Ahmed'e şikâyet etmişti.[683] Bu

---

[681] Caroline Finkel, **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007., s. 64

[682] Halil İnalcık, **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017., s. 350

[683] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.12., s. 67

gelişmelerle beraber Baltacı Mehmed Paşa Çarı elden kaçırdığı ve çok daha verimli bir antlaşma imzalamak üzereyken hafif şartlarla yetinip Çar ile anlaşarak onu serbest bıraktığı gerekçesiyle azledildi.

Antlaşma koşullarının uygulanmaması üzerine 1712 yılında bir kez daha Rusya üzerine sefer kararı alındı. Osmanlıların yeniden sefer hazırlığına giriştiğini öğrenen Çar Petro, Prut savaşı ile esir edilmenin ve hezimete uğramanın kıyısından dönmesinin tesiri, bundan dolayı bozulan maneviyatının da etkisiyle bir kez daha Osmanlı ve Kırımlılarla karşı karşıya gelmemek için yeniden antlaşma masasına oturmayı kabul etti. Barış görüşmelerinin yeniden başlayacağının kesinleşmesiyle beraber Osmanlı hükümeti, Kırım Hanı Devlet Giray'ı 1713 yılı başlarında Edirne'ye çağırarak müzakerelere katılmasını ve görüş bildirmesini istedi. Yapılan görüşmeler sonucunda imzalanması düşünülen 1713 tarihli Edirne Antlaşmasında, Prut antlaşmasının maddeleri büyük ölçüde yeniden tasdik ediliyordu. Bununla beraber bu antlaşmanın maddeleri de Kırım Hanı Devlet Giray'ı memnun etmemişti. Devlet Giray Han bu antlaşma ile beraber, Tatarlar'ın Ruslar'dan 1687 yılından önce aldıkları yıllık Tiş vergisini yeniden toplama hakkını almak istemiş bunun için diretmişti. Fakat bu madde XVII.Yüzyıl'daki durumlarından çok daha güçlü bir konumda bulunan Rusya Devleti tarafından onur kırıcı olarak görülüp kabul edilmek istenmemişti.[684] Han ise galip durumdan faydalanılarak bu maddenin antlaşma metnine koyulmasını ısrarla istiyordu. Osmanlı Devleti için ise sadece Azak kalesinin devredilmesi bile barış için yeterli bir sebepti ve gerisi Osmanlıları ilgilendirmemekteydi. Bu sebeple Osmanlı devlet erkânı ekseriyetle derhal antlaşmanın imzalanması taraftarıydı. Devlet Giray'ın antlaşmaya sert bir şekilde muhalefet etmesi Osmanlı çıkarlarını bozduğundan onun azledilmesine ve yerine Kaplan Giray'ın bir kez daha atanmasına karar verildi. II.Devlet Giray'ın

[684] Nahide Şimşir, **XVI-XIX.Yüzyıllar Rus Devleti Tarihi**, İstanbul, 2010., s. 75

azledilmesinde ki bir diğer sebep de Bender hadisesidir. Buna göre Prut'tan sonra imzalanan barış antlaşmasına göre Bender'den çıkarak kendi ülkesine gitmesi kararlaştırılan İsveç Kralı yolda Ruslar tarafından saldırıya uğrayacağından korkmuş ve Osmanlı topraklarından ayrılmak istememişti. Bunun üzerine Serasker İsmail Paşa ve beraberindeki Tatar askerleri 1 Şubat 1713'de İsveç Kralı'nın birliğine saldırmışlar ve onu teslim almışlar ve onu derdest ederek Dimetoka'ya yollamışlardı.[685] Yaşanan ufak çaplı çatışmada dahli görülen ve Osmanlı misafirperverliğine aykırı hareket ettiği için suçlanan Devlet Giray Sultan Ahmed tarafından kınanmıştı. İlerleyen süreçte Osmanlılar ve Devlet Giray'ın arası Edirne Antlaşması krizi yüzünden daha da bozulmuş bu da Devlet Giray'ın azline giden süreci başlatmıştı. Nitekim Devlet Giray barışı bozmak niyetinde olduğu ve Ruslarla Osmanlılar arasında sorun çıkarabilecek bir karakterde olduğu düşünülerek Osmanlı hükümeti tarafından azledilmişti. Öte yandan Bender hadisesinden sonra Dimetoka'ya gönderilen İsveç Kralı ise ancak Edirne Antlaşmasından sonra Ukrayna ve Lehistan üzerinden kendisine refakatçi olarak atanan Tatar birliğinin eşliğiyle beraber ülkesine dönebilecekti. Osmanlıların galip durumda olmasına rağmen bu şekilde pasif bir politika izlemesinin ve savaş yanlısı görünen Devlet Giray'ı azletmesinin birçok başka önemli sebebi de vardı. Bunlardan en önemlisi Osmanlıların artık kendilerini eskisi kadar güçlü hissetmemesiydi. Karlofça'dan sonra fetih yapmaktan çok eldekileri muhafaza ve kaybettiklerini geri alma politikasına geçen Osmanlılar fetih ruhunu kaybetmişlerdi. Bunun dışında Osmanlı Devletinin Ruslardan elde edilecek zaferden hemen sonra Venedik ve Avusturya'nın üzerine gitmeyi düşünmesi de bu cephede fazla kayba uğramadan erkenden sulh imzalamak istemesine sebep olmuştu. Bu sebeple Osmanlı devlet erkânı Prut'ta elde ettiği başarının getirdiği diplomatik üstünlüğü kullanıp bir an evvel barış yapmak istemişti.

[685] Ahmet Refik Altınay, **Memalik-i Osmaniye'de Demirbaş Şarl**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2016., s. 24

7.6. Kaplan Giray'ın İkinci Hanlığı (1713-1715) ve Petervaradin Savaşı

Devlet Giray'ın yerine Rodos'tan çağrılan Kaplan Giray 15 Nisan 1713'de yeniden Kırım Han'ı tayin edildi.[686] Kaplan Giray, Rodos'tan geldiği Edirne'de 80 gün kalarak 1713 de imzalanacak Edirne Antlaşmasının barış görüşmelerine katıldı.[687] Barış görüşmeleri boyunca Devlet Giray'ın aksine daha uzlaşımcı bir politika izleyen Kaplan Giray Devlet Giray'ın direttiği Ruslardan yıllık haraç alınması meselesine önem vermedi. Bu sayede Devlet Giray döneminde tıkanan barış müzakereleri hızlı ilerledi ve Haziran 1713'de Edirne Antlaşması imzalanarak Osmanlı ve Rusya devletleri arasında barış dönemi başladı.[688] Antlaşma ile beraber Azak'ı alan Osmanlılar büyük ölçüde istediklerini elde etmişti. Rusya'ya yağmalar düzenleme hakkının elinden alınmasından beri maddi olarak zorluk çeken Kırımlılar sulh müzakereleri boyunca en azından Ruslardan yıllık vergi alabilme hakkını elde ederek maddi olarak biraz rahatlamak istemişlerdi. Fakat Osmanlı Devlet politikaları gereği bu talebin şiddetli savunucusu Devlet Giray'ın azledilmesi ve daha uysal Kaplan Giray'ın Han olmasıyla Kırımlılar bunu elde edememişler ve kendileri için hiç de elverişli olmayan bir antlaşmaya imza atmışlardı. Nitekim Yeni Han Kaplan Giray'ın, selefinin aksine haraç meselesinde fazla diretmemesinin en önemli sebebi azledilme ve sürgün edilme korkusuydu. Karlofça antlaşmasından beri ancak Osmanlı desteği ile Ruslara karşı ayakta kalabilen Tatar Hanları artık Osmanlı Hükümetinin sözünden çıkamıyordu. Nitekim Kaplan Giray da Edirne'de bulunduğu süre içerisinde Osmanlılar tarafından uyarılmış ve kendisinden

---

[686] **Gülbün-ü Hanan**., s. 130

[687] Hayrunnisa Alan, **Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2020., s. 17

[688] Hikmet Çiçek, ''XVIII-XIX.Yüzyıllar Osmanlı Rus Münasebetlerine Önemli Bir Kaynak: 83/1 Numaralı Ve 1113-1309/1701-1891 Tarihli Rusya Ahidname Defteri'', **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, c.127 S.250., s. 48

Hanlığı boyunca Ruslarla savaşmayacağına Osmanlı Padişahının sözünden çıkmayacağına dair söz alınmıştı.

Antlaşmanın imzalanmasından sonra Kaplan Giray ve Serasker Abdi Paşa Hotin'e gelerek kaleyi tahkim edip kışı Kili şehrinde geçirdiler. Kışın geçmesiyle beraber 1714 baharında Kırım'a gelen Kaplan Giray yaklaşık bir yıllık gecikme ile de olsa tahtına oturdu. Tahta çıktıktan birkaç ay sonra 1715'te Osmanlı Devleti Venedik'e savaş ilan etmiş ve Mora'yı ele geçirmek üzere harekete geçmiştir. Bunun üzerine Kırım Hanı Kaplan Giray da Osmanlıların emriyle Nureddin Sultan ve Or Kapu beyi olan Selamet Giray'ı mühim bir kuvvetle desteklemiş ve Serasker tayin edip Mora üzerine giden Osmanlı ordusuna destek olarak göndermiştir. Kaplan Giray'ın gönderdiği Tatarlar Mora'nın yeniden ele geçirilmesine önemli bir rol oynamış ve Osmanlılara düzenlenen kara harekâtlarında yardımcı olmuşlardır.[689] Mora'nın fethinden sonra Osmanlılar, Venedik'i korumak isteyen Avusturya'nın savaş ilanıyla Avusturya cephesinde de savaşa girişmişti. Bunun üzerine 1716 yılında Macaristan üzerine Veziriazam Ali Paşa komutasında bir ordu sevk edilmiş Kaplan Giray Han'ın da bu orduya katılması emredilmişti. Fakat bu sırada Kaplan Giray Han'ın Hanlığın doğusunda büyük bir isyanla karşılaşması onu bu seferden alıkoydu. Bu isyanın en büyük sebebi Azak kalesindeki yeniçerilerin Ruslarla imzalanan antlaşmanın koşullarına uymak istememesi ve Rus savaş esirlerini iade etmemesiydi. Nitekim bu bölgedeki yeniçeriler Ruslara bağlı Don Kazaklarıyla ve Rus birlikleriyle uzun yıllardır çatışmaya giriyor ve onların topraklarına saldırıp esir elde ediyorlardı. Bu durumun yeni bir savaş doğurmaması için Kaplan Giray hızlı bir şekilde önlem alma ihtiyacı hissetmiş bölgeye Kalgay Mengli Giray'ı yollamıştı. Mengli Giray'ın görevi isyanı bastırarak asi yeniçerilerin elinden kurtardığı savaş esirlerini Ruslara iade etmek bu suretle krizin yeni

[689] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.4, Kısım:1., s. 118

bir savaşa dönüşmesini engellemekti. Bu isyan sırasında Azak'taki yeniçerileri isyana kışkırtan Kuban Seraskeri Devlet Giray oğlu Baht Giray, çıkan karışıklıklarda büyük rol oynamış ve Kırım askerlerine büyük kayıplar verdirmiştir. İlerleyen süreçte isyancıların başına geçen Baht Giray Kalgay Mengli Giray ile yaşanan çatışmalarda Kasayoğlu Nureddin Mirza ve Kasbulatoğlu gibi Kalgay Mengli Giray ve Kaplan Giray'a sadık Nogay beylerini öldürmüş Kırım ordusuna büyük zarar vermişti. Nitekim Baht Giray ile yaptığı savaşta bozguna uğrayan Mengli Giray Kırım'dan destek birliklerin gelmesini beklemek için Azak civarından Kırım yönündeki bozkıra doğru geri çekilmişti.[690]

Bu sırada Osmanlılardan gelen ısrarlı sefer emirlerine karşı kayıtsız kalamayan Kırım Hanı Kaplan Giray Kırım'da kalan askerlerini toplayarak Nureddin Selamet Giray ile beraber Veziriazam Ali Paşa'nın ordusuna katılmak üzere sefere çıkmıştı.[691] Nureddin Selamet Giray'ı önden gönderen Kaplan Giray Bucak'a gelmiş burada Bucak Tatarlarının kuvvetleriyle birleşmişti. Nureddin Selamet Giray ise Erdel'e girerek bölgeyi yağmalamaya başlamıştı. Aslında seferin başlangıcından beri Azak ve Kuban'da süren isyanlardan dolayı sefere katılmak istemeyen Kaplan Giray bunu Osmanlı hükümetine bildirse de onlardan gelen ısrarlı sefer emirleriyle zoraki de olsa sefere çıkmıştı. Fakat bu sefer hem kendisi hem de Kırımlılar açısından gönülsüz yapılan bir sefer olduğundan Tatar Mirzaları büyük bir huzursuzluk ve korku içerisindeydi. Zira Azak ve Kuban isyanını bastırmakla görevli Mengli Giray'ın başarısızlığa uğraması halinde Kırım'ı isyancılardan koruyabilecek fazla bir kuvvet Kırım'da bulunmamaktaydı. Nitekim bir müddet sonra Azak ve Kuban taraflarına gönderilen Mengli Giray'ın bozguna uğradığı haberinin Kırım ordusuna ulaşması

[690] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 475

[691] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 464

Tatarlar arasında büyük karışıklığa sebep olmuştu. Nitekim Kırım ordusu arasında Baht Giray'ın, Kaplan Giray Han'ın barışçıl politikasını desteklemeyen Kuban ve Kafkasya'daki Nogayları etrafında topladığı ve onun bu kuvvetlerle beraber Mengli Giray'ı bozguna uğratıp Kırım'a yürümeye hazırlandığı söylentileri dolaşıyordu. Kendi yurtlarının iç savaş tehlikesi altında olduğunu öğrenen Kırımlılar Bucak'tan Kırım'a geri dönmek istemişler bunun için Kaplan Giray'a baskı yapmışlardı. Kaplan Giray'ın bu koşullar altında önünde iki yolu vardı. Ya Osmanlıların emrine uyarak Macar seferine devam edecekti ya da ordusuyla Kırım'a dönerek isyancıların üzerine yürüyüp ülkesinde sükûneti sağlayacaktı. Macar seferine devam ettiği takdirde Osmanlılar tarafından azledilme ihtimalini ortadan kaldıracaktı fakat Kırım tehlikede kalacaktı. Kırım'a geri döndüğü takdirde de seferi yarı bıraktığı için azledilecekti. Bir müddet süren ikilemden sonra Kaplan Giray Han, bozguna uğrayan Mengli Giray'a Kırım'dan destek birlikler gönderilmesini emredip ordusunu ikna ederek Macaristan'a doğru ilerlemeye devam etti. Fakat Kırımlıların aklı hala ülkesinde olup bitenlerdeydi. Bu sebeple kendilerini ilgilendirmeyen bu Macar seferine katılmak istemiyorlar ve gönülsüz bir şekilde ilerliyorlar oldukça yavaş hareket ediyorlardı. Bu sırada Osmanlı ordusu da Belgrad'a ulaşmış ve Avusturya ordusuna saldırmak için Sava nehrini geçmek üzereydi. Burada Tatar ordusunu bekleyen Ali Paşa onların bir türlü gelmemesi üzerine yoluna tek devam etmek zorunda kaldı. Sava nehrini geçerek ilerleyen Osmanlı ordusu 5 Ağustos 1716'da Petervaradin'de Prens Eugen komutasında Avusturya ordusu ile karşılaştı.[692]

Osmanlılar 120 bin kişilik bir orduya sahipken Avusturyalılar 73 bin kişilik bir orduya sahipti. Fakat Avusturya ordusuna Prens Eugen gibi çok deneyimli bir komutan idare ederken Osmanlı ordusunun onun kadar büyük bir serdar olmayan Silahtar Ali

[692] Y.Öztuna, **Osmanlı Devleti Tarihi 1**., s. 168

Paşa vardı. Petervaradin'e gelinmeden hemen önce Osmanlılar Avusturya öncü ordusunu Karlofça yakınlarında mağlup edip Avusturyalı Kont Breuner'i esir almış ve Avusturyalılara üstünlük sağlamıştı. Prens Eugen ise asıl orduyla bir savunma savaşı yapmak için Petervaradin yakınlarında mevzilenmiş gelen Osmanlı ordusunu karşılamıştı.[693] Osmanlı ordusu 40.000 yeniçeri ve 30.000 sipahiden oluşuyordu. Bunun dışında Eflak Boğdan kuvvetleri de Osmanlı ordusunda yardımcı olarak bulunuyordu. 5 Ağustos sabahı Anadolu Beylerbeyi Türk Ahmed Paşa'nın kolundan saldıran Osmanlılar Avusturyalılara karşı üstünlük sağladılar.[694] Sol Kanattaki Osmanlılar ise Alman piyadesini püskürterek iki generali öldürdüler. General Bonneval'i ise iki yüz kişiyle kaçırdılar. Başlangıçta kanatlarda Osmanlı üstünlüğü görülse de Prens Eugen'in bizzat komuta ettiği merkez cenah Osmanlılara karşı üstünlük sağlamıştı. Buna rağmen Eugen'in ordusunda kanatlardaki başarısızlıktan kaynaklanan dağılmalar baş göstermişti Bunun üzerine Prens ihtiyatta tuttuğu süvarileri sol kanada yardıma gönderdi. Bu bölgeye giden kuvvetler Osmanlıların sol kanadını zorlamaya başladılar. Bunun üzerine Ali Paşa merkezden ve sağ cenahtan sipahileri sol kanada çekti ama bu sefer de Türk Ahmed Paşa komutasındaki sağ kanat bozulmaya yüz tuttu. Sipahilerin de Avusturya süvarilerine direnememesiyle Osmanlı ordusu dağılmaya başladı. Sağ kanadın dağılması üzerine Osmanlı ordusunun merkezine girmeye başlayan Avusturyalılar Osmanlı ordugâhını yağmalamaya başladılar.[695] Bu durumu uzaktan dürbünüyle izleyen Ali Paşa askerleri cesaretlendirmek için yanında bulunan muhafızlarıyla ileri atılmak istedi. Yanında bulunan birkaç yüz kişiyle harekete geçtiği sırada başına bir kurşun isabet etti ve yere yığıldı. Veziriazamın ağır yaralanmasıyla Osmanlılar tamamen

[693] Hakan Karagöz, ''Petervaradin Muharebesinde Habsburgların Osmanlılardan Ele Geçirdiği Silahlar ve Harp Teçhizatı'', **Tarih Dergisi**, S.59, İstanbul, 2014, s. 85

[694] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.4, Kısım:1., s. 118

[695] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.12., s. 78

dağılıp kaçmaya başladılar. Veziriazam Ali Paşa da askerleri tarafından ağır yaralı bir halde Belgrad'a götürülürken şehit oldu. Kalan Osmanlı askerleri de perişan bir halde Belgrad'a çekildi. 7.000 asker 120 ye yakın top kaybeden Osmanlılar saldırı kabiliyetlerini yitirmiş savunmaya geçmişlerdi.[696] Bozgundan bir süre sonra bundan haberdar olan Kırım Hanı Kaplan Giray kuvvetleriyle bölgeye ulaşsa da bir şey yapamamış ve kuşatılma tehlikesi olan Temeşvar'a erzak ve zahire göndermekle yetinmişti. Avusturya ordusu ise kazandığı zaferden sonra Belgrad yönünde ilerlemeyip geri çekilmiş ve 31 Ağustos'ta Temeşvar'ı kuşatmıştır. 17 Ekim'e kadar 1.5 ay süren kuşatma boyunca Avusturya ordusuna saldırmayı cesaret edemeyen Kırım Han Kaplan Giray'ın gayretsizliği yüzünden kale 17 Ekim 1716'da düşmüştür. Bu gelişmelerin ve bozgunun haberi İstanbul'a ulaşınca Kaplan Giray Han, orduya katılmakta geç kalması Temeşvar kalesini kuşatan Avusturya ordusuna saldırmaya çekinmesi gibi sebeplerden dolayı suçlu bulunup azledildi.[697] Azledilen Kaplan Giray Gelibolu'ya ardından Bursa'ya sürgüne gönderildi.[698]

Rumeli'de bunlar yaşanırken Kaplan Giray'ın emriyle Azak bölgesine doğru hareket eden Kırım kökenli Kıtay ve Kıpçak kabileleri askerleri de ilerleyerek Mengli Giray'ın kuvvetleriyle birleşmişti. Mengli Giray kuvvetlenen ordusuyla bir kez daha Baht Giray'ın üzerine yürüyüp asi ordusunu yenmiş Asilere yardım eden Oranoğlu Arslan Bey ve Sumah gibi asi Nogay kabilelerini kılıçtan geçirerek itaat altına almıştır.[699] Savaştan sonra Kuban Seraskeri Baht Giray'da yeniden itaat altına alınsa da

---

[696] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.4, Kısım:1., s. 122

[697] Kırımlı, **Geraylar ve Osmanlılar Kırım Hanlık Hanedanının Osmanlı Devleti'ndeki Hikayesi**., s. 318

[698] Özge Togral, ''Akdeniz Adalarına Sürgün Edilen Kırım Hanları''., s. 361

[699] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 317

onun Kırım'a tabiiyeti genel olarak çok zayıf kalmış ancak ismen Kırım Hanı'na tabiiyetini sürdürerek Kuban'da başına buyruk bir hayat sürmeye devam etmiştir. Bununla beraber Kalgay Mengli Giray da zaferinin tadını çıkaramamış yeni tayin edilen Kara Devlet Giray tarafından azledilerek Kalgaylık ve Nureddinlik makamlarına Bahadır ve Maksud Giraylar atanmıştır.[700]

7.7. Kara Devlet Giray Han Dönemi ve Azli (1716-1717)

Kaplan Giray'ın azliyle Kırım Hanlığı görevine 1716 sonlarında Çoban Giraylardan Kara Devlet Giray getirilmiştir. Onun han ilan edilmesinin başlıca iki sebebi vardı. Birinci sebebi Kara Devlet Giray'ın Osmanlı hükümetine kendisinin Bucak Tatarları arasında büyük nüfuzunun olduğunu bu sayede büyük kuvvetler toplayarak Rumeli'deki seferlere katılabileceğini söylemesiydi.[701] Diğer sebep ise Osmanlı Hanedanı'nın, son birkaç on yılda devlet içerisinde yükselerek halk nezdinde büyük saygı kazanan Selim Giray'ın soyunu daha da güçlenmeden itibarsızlaştırmak istemesiydi. Zira Selim Giray'ın vefatından beri sürekli olarak onun soyundan olan kimselerin Han olmasıyla dolayı Kırım tahtında bu sülale fazlaca önem kazanmış ve halk arasında giderek Osmanlı hanedanına rakip bir aile gibi telakki edilmeye başlanmıştı.[702] Bu sebeple Osmanlı hükümeti Kaplan Giray'ın başarısızlığı ve azliyle beraber, onun mensup olduğu Selim Giray sülalesinin de gücünü kırmak istemişti. Bu nedenle Hanzadeler arasında hiçte taraftarı olmayan ve soyu dahi Kırımlılar tarafından şüpheli kabul edilen Kara Devlet Giray, Osmanlı hükümeti tarafından Han tayin edilmişti. Kara Devlet Giray Hanzadeliği döneminde, Hanlık tahtına 1684 yılında oturup çok kısa bir süre orada kalmış Hanlık mirzaları ve Kırım ahalisi tarafından hiç de

[700] **Gülbün-ü Hanan**., s. 133

[701] **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 661

[702] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.12., s. 82

sevilmeyen Safa Giray'ın Kalgaylık görevinde bulunmuştu. Safa Giray'ın azlinden sonra Yanbolu'ya çekilen Kara Devlet Giray Sultan III.Ahmed tarafından Han tayin edilene kadar burada yaşamıştı. Han tayin edildiği haberi gelince Bucak'a giderek Bucak Tatarlarının meskûn olduğu topraklarda asker toplamaya başlayan Kara Devlet Giray, Safa Giray oğlu Bahadır Girayı Kalgay kendi oğlu Maksud Girayı ise Nureddin tayin etmişti. Han tayininden sonra Kırım'a dahi uğramayan Kara Devlet Giray Osmanlılara sadakatini ispat edercesine 1716-1717 kışını Bucak'da geçirerek bir sonraki yıl çıkacağı sefer için asker toplamaya devam etmiştir.[703] Geçmişte Safa Giray'a Kalgaylık yapması ve soyunun, Kırımlılarca nesebi belirsiz kabul edilen Çoban Giraylar sülalesine mensup olması onun Kırım Mirzaları tarafından Han olarak benimsenmesini önlemişti. Yeni Kırım Hanının Kırımlıların onlarca yıldır alıştığı ve benimsediği Selim Giray'ın sülalesinden olmayışı da[704] onun desteklenmemesinin bir diğer sebebiydi. Nitekim Kırım'da artık Selim Giray sülalesi o kadar büyük bir meşruiyete ulaşmıştı ki bazı Hanzadeler Cengiz soyundan bile olsa sırf Selim Giray'ın soyundan gelmediği için Han olması ihtimali Kırımlılar tarafından benimsenmiyordu. Bu sebeple Mirzalar Selim Giray'ın soyundan başka bir soydan gelen hanın, han olarak kabul edilmeyeceğini hele ki soyu belirsiz Çoban Giray'ın soyundan gelen bir hanın asla meşru han olarak benimsenmeyeceğini Osmanlı hükümetine gönderdikleri bir haberciyle belirttiler. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Avusturya savaşı sırasında Tatar ordusunun desteğini alabilmek ve onların uygunsuz bir zamanda ayaklanmalarını önlemek için geri adım atmak zorunda kaldı. Bu yüzden Selim Giray soyundan bir Han olan Saadet Giray Şubat 1717'de Han olarak tayin edildi. Kara Devlet Giray sadece 4 ay hanlık yapmış ve hanlığı sırasında da kuvvetli bir muhalefet ile karşılaştığından Bucak ve Akkerman dışında fazla bir kuvvet de toplayamamıştı. Kalgay'ı ile birlikte çok zayıf bir birlik

[703] **Gülbün-ü Hanan**., s. 135

[704] Hakan Kırımlı, ''Kırım Hanlığı Tarihinde ''Çoban Geraylar'' Meselesi''., s. 246

toplayabilen Kırım Hanının ordusunun mevcudu 1000'i bile geçmiyordu. Devlet Giray, soyundan ve karşılaştığı muhalefetten dolayı ana asker kaynağının olduğu Kırım'dan destek alamamış çok az sayıda Mirza onu Kırım Hanı olarak tanımıştı. Osmanlı Devleti'nin bu durumu fark etmesi onun azledilmesi için önemli bir etmen olmuş Hanlık Selim Giray soyundan Saadet Giray'a kalmıştır.

7.8. IV. Saadet Giray Dönemi

7.8.1. IV. Saadet Giray'ın Han Oluşu ve 1717 Avusturya Seferi

Şubat 1717'de Han tayin edilen Saadet Giray İnayet Giray'ı Kalgay kardeşi Safa Giray'î ise Nureddin tayin etmişti. Tayin edilirken aldığı emir üzerine İstanbul'dan Bucak'a hareket eden ve kışı burada asker toplamakla geçiren Saadet Giray[705] bahar mevsiminin gelmesiyle beraber Rumeli'ye hareket edebilmek için kış boyunca sefer hazırlıkları yapmıştı. Osmanlı tarafında ise Şehit veziriazam Ali Paşa yerine Veziriazam tayin edilen Koca Halil Paşa 12 Haziran 1717'de Edirne'den hareket ederek sefere çıktı. Bu sırada Prens Eugen komutasındaki Avusturya ordusunun Belgrad'a ilerlediği haberinin gelmesi üzerine ordunun yönü Belgrad'a çevrildi. Belgrad'ı Avusturya taarruzundan kurtarmak için Bosna Beylerbeyi'ni öncü kuvvet olarak Belgrad'a gönderen Veziriazam[706] Hotin muhafızı Mustafa Paşa ve Recep Paşa komutasındaki orduları da Erdel'e göndererek Avusturya kuvvetlerini geriden çevrelemek ve bölgeyi yağmalatmak istemişti. İlerleyen süreçte Saadet Giray'ın komutasındaki Tatar birlikleri de bu orduya katılmış ve birleşik Osmanlı Tatar birlikleri Erdel topraklarına girmişlerdi. Erdel içlerine kadar ilerleyen Osmanlı Tatar ordusu Muhadiye boğazına kadar sokularak

[705] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (XVIII.Yüzyıl)**, C.4, Kısım: 2., s. 10

[706] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 465

Erdel köylerini tahrip etmişlerdi. Bu sefer sırasında özellikle Tatar kuvvetleri Erdel içlerine dağılarak çok sayıda köyü yağmalamışlar ve Osmanlı kuvvetlerinin gerisini emniyet altına alarak onların kolaylıkla Şebeş kalesini kuşatabilmesini sağlamışlardır. Nitekim kısa bir kuşatma sonrası Şebeş'i alan Osmanlılar kaleyi yıktırmış ve bir yıl önce elden çıkan Temeşvar taraflarını yağmalamışlardır.[707] Bu başarılardan sonra Belgrad'a ilerlemekte olan ana ordudan gelen bir ulağın Veziriazamın Erdel'de bulunan tüm birliklerin birleşerek Belgrad'a ilerlemekte olan asıl orduya katılmasını emreden bildirisini Erdel'deki orduya ulaştırmasıyla Erdel harekâtı sonlandırılmıştır.

Bu sırada asıl ordu ile Belgrad yönünde ilerleyen Veziriazam Sofya'dan yola çıkarak Niş Kalesi'ne ulaşmış burada Belgrad'ın 15 gündür kuşatma halinde olduğunu öğrenmişti. Bu sebeple Erdel'e giden Recep Paşa'nın kuvvetlerinin Pançova tarafına gönderilmesi düşünüldü. Bu sayede Recep Paşa'nın kuvvetleri Belgrad'ı kuşatan Avusturyalıları arkadan çevreleyebilecek ve Niş tarafından gelen ana ordu ile beraber Prens Eugen'i sıkıştırabilecekti. Fakat Recep Paşa'nın o sırada Muhadiye kuşatmasında olması onun Pançova'ya ilerlemesini geciktirdi. Erdel'deki birliklerin kısa sürede Pançova'ya ulaşamayacağının anlaşılmasıyla Veziriazam tek başına Belgrad üzerine yürümek zorunda kaldı. Zira kuşatma altındaki Belgrad zor günler geçiriyor güçlükle direniyordu. Hızla Belgrad'a ilerleyen Serdar-ı Ekrem Halil Paşa Prens Eugen'in kaleyi kuşatan kuvvetleri ile Belgrad Kalesi önlerinde karşılaştı. Osmanlılar Niş'ten hareket ederken Belgrad önlerine gelip Avusturya kuvvetlerine ani bir saldırı düzenlemek istemişler fakat Belgrad önlerine gelmeleriyle beraber bunun imkânsız olduğunu görmüşlerdi. Zira Prens Eugen Osmanlıların kendi ordusuna ani bir saldırı gerçekleştirebileceğini öngörerek gerisine siperler kazdırmış ve savunma tahkimatları yaptırmıştı. Bu tahkimatları kolaylıkla aşamayacağını anlayan Veziriazam Halil Paşa,

[707] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 132

Avusturya gücünden çekinerek hemen saldırmaktan vazgeçti. Bu sebeple Avusturya Ordusuna umumi bir taarruz yapılamadı. Daha sonra toplanan Osmanlı divanında alınan kararla da Erdel'den takviye Tatar-Osmanlı birliklerinin gelişlerinin beklenmesine onların gelmesinden sonra Avusturya ordusuna taarruz edilmesine karar verildi.[708]

Bu karar ile beraber Belgrad önlerinde gergin bekleyiş başlamıştı. Muharebe meydanı oldukça karmaşıktı. En önde Sava ve Tuna nehirleriyle çevrili Belgrad şehri hemen arkasında onu kuşatan Avusturya ordusu onun arkasında savunma tahkimatları onun da arkasında Avusturya ordusuna saldırmak için fırsat kollayan Osmanlı ordusu vardı. Kuşatmanın uzaması ve beklenen Osmanlı taarruzunun da gerçekleşmemesi üzerine Belgrad muhafızları Veziriazamın ordugâhına Sava nehri üzerinden gizlice bir ulak yolladı.[709] Kuşatma altındaki Belgrad'dan Sava nehri yoluyla gizlice kayık vasıtasıyla gönderilen ulak, Belgrad Muhafızının Veziriazamın ordusuyla anlaşarak aynı anda bir gece ansızın taarruza geçmek ve Avusturya ordusunu bu şekilde imha etmek istediğini belirtti. Böylece şehri kuşatan Avusturya kuvvetleri iki ateş arasında bırakılacak ve imha edilecekti. Veziriazam bu teklifi kabul etmekle beraber yetenekli cesur bir serdar olmadığından Erdel'den takviye Tatar birlikleri gelmeden Prens Eugen'e saldırmaya çekinmekteydi. Bu sebeple saldırıya geçmeyip on dört gün daha yerinde bekleyen sadrazam Belgrad muhafızlarına da yeni bir haber göndermedi. Bu süre içerisinde Tatar kuvvetleri de ordugâha ulaştı. Onların gelmesiyle taarruza geçeceğini söyleyen Veziriazamın korkusu takviye birliklerin ulaşmasıyla da bastırılamadı. Veziriazamın bu tereddüdünün en önemli sebebi Prens Eugen'den

[708] İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi II**, İstanbul, 1971., s. 257

[709] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (XVIII.Yüzyıl),** C.4, Kısım: 2., s. 11

çekinmesiydi. Zenta savaşında Osmanlı hükümdarı II.Mustafa'yı mağlup eden[710] bir sene önce Sadrazamı şehit edip büyük bir Osmanlı ordusunu yenen Prens Eugen Osmanlı devlet erkanı arasında oldukça çekinilen bir şahsiyetti. Uzun süren çekimserlik sonrası zoraki de olsa bir saldırı tarihi kararlaştırıldı. Fakat bunu Belgrad'a bildirmek üzere giden elçi Sava nehri üzerinde Prens Eugen'in kuşatma devriyeleri tarafından yakalandı. Böylece tertibatı haber alan Prens, Osmanlı ordusuna belirlenen ortak taarruz gününden bir gün önce saldırmaya karar verdi.

Genel taarruzdan bir gün önce nehrin karşı yakasındaki Pançova'ya uzun menzilli topları yerleştiren Prens şehirdeki barut mahzenini hedef aldı. Böylece orayı havaya uçurarak hem binlerce insanın ve askerin ölümüne sebep olacak hem de kaleyi savunan müdafilerin sayısını azaltıp surlarda önemli bir gedik açacaktı. Aynı anda da gerisinde bekleyen Osmanlı ordusuna ansızın saldırarak Osmanlı birliklerini yarmaya çalışacaktı. Aniden düzenlenen saldırının başlamasıyla beraber Avusturya kuvvetleri ön saflardaki yeniçerilerin siperlerini şok bir saldırıyla işgal etmeye başladı. Bu sırada Mısır Eyaleti ve Diyarbekir Eyaleti kuvvetlerinin üzerine giden müfrezeler de bu birlikleri dağıtmaya başladılar. Osmanlı ordusunda bunlar yaşanırken Belgrad kalesinin cephanesi de bir top mermisi tarafından isabet almış ve büyük bir patlamayla infilak etmişti. Patlama sonucu binlerce insanın hayatını kaybetmesi ve surlarda büyük bir gediğin açılması Osmanlılar tarafından yıllarca tahkim edilen Belgrad'ı çok nazik bir duruma getirmişti. Öte yandan Erzurum Beylerbeyi'nin de ana orduya yapılan taarruzda şehit olmasıyla Veziriazam Halil Paşa daha fazla dayanamadı ve bozgun halinde geri çekildi. Onların gitmesinden iki gün sonra artık dayanma ümidi kalmayan Belgrad'da 21 Ağustos 1717 tarihinde teslim oldu.[711] Zaferlerinin ardından Fethülislam Semendire

[710] Afyoncu, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**., s. 367

[711] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 138

Böğürdelen ve Niş gibi bölgelere birkaç koldan sokulan Avusturyalılar önlerinde hiçbir mühim Osmanlı kuvveti bulamadıklarından kolaylıkla ilerlediler ve Niş'e doğru işgallerini genişlettiler. Avusturyalıların Rumeli topraklarında hızla ilerlemesi Osmanlıların en azından Niş'i kurtarabilmek için barış istemesine yol açtı. Yapılan görüşmeler sonucu Pasarofça'da imzalanan antlaşmaya göre Eflak'ın batısı Belgrad'dan Niş'e kadar olan arazi Temeşvar ve Bosna eyaletinin kuzeyi Avusturyalılara bırakıldı. Ayrıca Tatarların Erdel'de elde ettiği esirler de antlaşma şartlarına göre Avusturyalılara iade edilecekti. Antlaşmanın imzalanmasından sonra esirleri iade etmesi gereken Saadet Giray Edirne'ye çağrıldı.

7.8.2. Kubanlıların Rusya Seferleri

Pasarofça Antlaşmasının imzalanmasından sonra Edirne'ye gelerek Eflak'tan aldığı esirleri iade eden Saadet Giray burada kendisini Osmanlı yönetimine şikâyet etmek için gelen Rus elçileriyle de karşılaşmıştı.[712] Pasarofça antlaşmasının imzalanmasından kısa bir süre sonra Ruslar, Baht Giray'ın, idaresinde bulunan Tatarları, Kazaklardan ele geçirdiği şaykalara doldurarak Don Nehri üzerinden hareket ettirdiğini ve bu suretle Kazak ve Rus topraklarını yağmalayıp ve Çerkask'ı tehdit ettiğini belirtmişler ve onun faaliyetlerini Osmanlılara şikâyet etmişlerdir. Nitekim bu yıllarda Baht Giray akınlarını yoğunlaştırarak Ukrayna bölgesine kadar uzatmış Harkov ve İzyum bölgelerini yağmalamıştı. Rusya içlerine de sokulan Kuban Tatarları Penza Simbirsky ve Saratov bölgelerini yağmalamışlar bu bölgelerden 30.000'e yakın Rus'u esir etmişlerdi. Akınları sırasında Kırım Hanlığı ve Kuban Tatarlarına geçmişte çok zarar vermiş olan Kalmukların üzerine yürüyen Baht Giray, 1717 yılında Ayukay Han'ın ordugâhına yaptığı ani bir saldırıyla Kalmuk ordusunu dağıtmış Ayukay Han'ın

[712] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 468

Astrahan'a sığınmasına sebep olmuştu. Daha sonra Don Kazaklarının merkezi Çerkask'a da saldıran Baht Giray şehri yağmatlamış elde ettiği ganimetleri de Azak ve Kuban Tatarları arasında bölüştürerek bölge halkları arasında büyük destekçi kazanmıştır.[713]

Kuban Tatarlarının lideri Baht Giray'ı ve egemenliğindeki Tatarları durdurmayan Ruslar, Baht Giray'ın Kırım Hanlığına da bağlı bir Tatar beyi ve Kuban Seraskeri olmasından dolayı Kırım Hanı Saadet Giray'ı barışı ihlal etmekle suçladılar. Hakikatte ne Osmanlıların ne de Saadet Giray'ın düzenlenen akınlardan bir haberi yoktu. Akınlar tamamen Baht Giray'ın organizasyonuyla gerçekleşmişti. Normalde Kırım ve Osmanlılar Rusya ile barış halinde olduklarından Baht Giray'ın Rusya'ya akın düzenlemesi yasaktı. Fakat Baht Giray'ın Kırım Hanının emirlerine riayet etmemesi Kırım ve Rusya'nın arasını geriyor, gerginlik Osmanlı Devleti'ne kadar sıçrıyordu. Baht Giray'ı durduramayan Ruslar onu zapt edemeyen Saadet Giray Han'ı suçlayarak Edirne'de Osmanlı hükümetine Saadet Giray'ı şikâyet etmişlerdi. Bu sırada savaş sırasında ele geçirdiği esirleri iade etmek üzere Edirne'ye gelmiş olan Saadet Giray III.Ahmed tarafından çağrılarak barışın ihlal edilmesinde payı olduğu gerekçesiyle azarlanmış azledilme tehlikesi geçirmişti. Saadet Giray, Padişah'ı Rusların uğradığı zararların karşılanacağını Ruslarla iyi geçinileceğini ve barışın korunacağını söyleyerek yatıştırabilmiş ve bağışlanabilmişti.[714] Saadet Giray yaşanan bu hadiseler üzerine Baht Giray'ı tedip edebilmenin tek yolunun onun üzerine yürümek olduğunu anlamış ve bunun için Kırım'a döndüğünde hazırlanmayı kararlaştırmıştı. Zira Kuban Ordası Beyi olan Baht Giray uzun yıllardır bölgede Seraskerlik yapmakta ve başına buyruk

[713] Togan, **Başkurtların Tarihi**., s. 85

[714] Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.5., s. 412

tavırlarıyla devleti zora sokmaktaydı.[715] Or Kapu'nun kuzeyindeki bozkır coğrafyası ve Kuban bölgesinin Hanlık tarafından nispi olarak kontrol edilebilen bölgeler olması bu bölgelerin sakinlerinin Hanlığa ancak şeklen bağlı olması sonucunu doğuruyordu. Nitekim bu bölgede yaşayan ve Hanlık tarafından merkezi olarak kontrol edilmesi çok zor konargöçer Mansur ve Nogay kabileleri çoğunlukla Kırım Hanını dinlemiyor ve barış zamanlarında da Rus topraklarını ve Don Kazaklarının köylerini yağmalıyorlardı. Özellikle Don Kazaklarıyla amansız bir mücadele içerisinde olan bu Nogay kabilelerini dizginlemediği takdirde Ruslar ile Hanlık arasında bir savaşın çıkmasının çok muhtemel olduğunu anlayan Saadet Giray bu koşullar altında barışı korumak isteyen Osmanlılar tarafından azledileceğini bildiği için Edirne'den Kırım'a döner dönmez Baht Giray üzerine çıkacağı sefere hazırlanmaya başladı. Fakat bu sırada Kafkasya'dan gelen haberler onun, seferin yönünü Kabardeylerin üzerine çevirmesine yol açtı.

7.8.3. Saadet Giray Dönemi Kafkasya ve Kuban Olayları

Saadet Giray döneminde Kırım Hanlığına tabi Kabardey topraklarının başında Osmanlı taraftarı Hotohşoko Atazuko Misostov bulunmakta 1710'dan beri hüküm sürmekteydi.[716] Hotohşoko'nun prensliğinin ilk yılları Kanjal savaşından sonra imzalanan barışın gölgesinde huzurlu geçmişti. Kabardeyler tarihlerinde ilk kez olarak bir Kırım Hanı'nı bozguna uğratmışlar ve Kırım'a gönderilen vergilerin ve esirlerin azaltılması şartlarıyla avantajlı bir barış imzalamışlardı. Bundan dolayı Misostov Prensliğinin ilk yıllarında daha rahat bir politika izlese de Kafkasya'daki Tatarların ve Nogayların bir müddet sonra akın amaçlı saldırılara başlamasıyla beraber Kabardey

[715] İsmail Bülbül, ''XVIII.Yüzyılın İlk Yarısında Kuban Boyunda Siyaset, Etnik Yapı Ve İktisat'', **Uluslarası Tarih Araştırmaları Dergisi**., s. 77

[716] Altınok, **Kabartay'ın Osmanlı Devleti Ve Rusya İle Bağlılık İlişkileri**., s. 79

halkı yeniden zor günler yaşamaya başlamıştı. Kırım Hanı tarafından yapılmayan bu seferler çoklukla hanın tam olarak kontrol edemediği Nogaylar tarafından gerçekleştiriliyordu. Kafkasya'daki Çerkes topraklarının yakınlarını yurt tutmuş olan olan bu Nogay kabileleri tarafından sık sık Kabardey topraklarına girip bölgeyi yağmalıyorlardı. Bu bölgedeki Nogaylar özellikle Kalmuk istilasından sonra Kalmuk baskısından dolayı Çerkeslere yakın bölgelere yerleşmişler ve bu sayede sınır komşusu Kabardey ve Çerkes topraklarına sık sık akın düzenlemeye başlamışlardı. Bu akınlara zaman zaman Kuban Seraskeri Baht Giray'a bağlı Tatarlar da katılıyor Kabardey toprakları ciddi bir şekilde yağmalanıyordu. Bu saldırıların bir diğer sebebi ise 1708 yılında yaşanan Kanjal savaşındaki bozgundu. Bu bozgunun etkisiyle büyük zarar gören Nogay ve Tatar kabileleri hem kendilerine zarar veren Kabardey topraklarından intikam almak hem de ganimet elde etmek için Kırım ile Kabardey arasında imzalanan barışa rağmen bölgeye akınlar düzenliyorlardı. Bu akınlarla hemen her yıl Kabardey'e giren Nogay ve Tatarlar 1710 1711 1712 1713 1714 1715 1716 1717 ve 1720 yılları içerisinde bölgeye sefer düzenlemişler ve çok sayıda ganimet edinmişlerdir.[717] Bu sırada Kabardeyler de boş durmamış ellerinden geldiğince Tatar saldırılarına karşılık vermişlerdi. Nitekim 1711 yılında yaşanan Prut Savaşı esnasında Kırım Hanı'nın Kırım'da olmayışını fırsat bilen Kabardey Prensleri Kuban Tatarlarına bir sefer düzenlemiş bu saldırı sırasında bölgeyi savunmak için gelen Nureddin Mirza'nın 15 bin kişilik kuvvetini de mağlup ederek Kuban Orda'nın köylerini yağmalamışlardı. Fakat daha sonra 1712 1713 1714 1715 ve 1716 yıllarında tekrar Tatarların yıkıcı saldırılarıyla karşılaşan Büyük Kabardey Prensi Misostov Müslüman olup Saadet Giray'a itaat ederek onunla akrabalık bağı kurmuş ayrıca İslam adını alıp onun himayesine girmişti. Han ile aralarında oluşan akrabalık bağına güvenen Misostov, Kırım Hanın'dan Kabardey'e düzenlenen akınların sonlandırılmasını istemişti. Bununla

[717] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 173

beraber Çeçenlere komşu olup daha doğuda meskûn olan Küçük Kabardey hala Kırım Hanlığına muhalifti. Bu sebeple Küçük Kabardeyler 1717 yılında Kabardey'in Osmanlı ve Tatar saldırılarından kurtarılması ve kendilerinin himaye edilmesi için Çar Petro'dan yardım istemişlerdi. Bu çağrılara olumlu yanıt veren Petro'nun Kabardey'e asker sokmasıyla birlikte Saadet Giray bölgedeki Hanlık denetiminin kaybolmaması için Kafkasya'ya büyük bir sefer düzenleme kararı almıştı. Ayrıca hanın sefer kararı almasında Küçük Kabardey'in Kırım'a göndermekle yükümlü olduğu vergiyi de göndermemeye başlamasının da büyük etkisi olmuştu.[718] Onları tedip etmek için çıkacağı sefere İstanbul'dan da onay almak isteyen Han Kabardeylerin Ruslar tarafından kışkırtıldığını söyleyerek sefer izni istemişti. Osmanlılar Karlofça'dan beri Tatarların Ruslar'a saldırmasındansa Kafkasya'daki kabilelere saldırmasına, köle ve ganimet elde etme ihtiyaçlarını bu şekilde gidermesine sıcak bakıyordu. Bu sebeple III.Ahmed, Saadet Giray Han'ın sefere çıkmasına izin verip sefer sırasında kullanması için Seymen akçesi dahi gönderdi. Bu mali destekle beraber güçlenen Saadet Giray, Kefe Beylerbeyi'nin gönderdiği askerlerle de birleşerek 1718'de Kabardey üzerine sefere çıktı.[719]

Osmanlıların Avusturya ve Venedik ile savaştığı yıllarda Kafkasya cephesinde harekete geçen Ruslar, casuslarını bölgeye yollayarak bölgedeki Kafkasyalıları Kırım Hanlığı yönetimine karşı kışkırtmaya ve Rus yönetiminin propagandasını yapmaya başlamışlardı. Bu casuslar vasıtasıyla Kafkas halkları hakkında bilgi toplayarak onların kültürlerini inançlarını ve zayıf yönlerini de öğrenen Ruslar zaman içerisinde bölgeye nitelikli uzmanlar da yollamıştı. Buna göre Kafkasya'ya giren Casus Schuber[720]

[718] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 468

[719] Altınok, **Kabartay'ın Osmanlı Devleti ve Rusya ile Bağlılık ilişkileri**., s. 80

[720] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 169

Kafkasya'daki kabilelerin yaşayış biçimlerini dinlerini araştırarak bilgi toplamış Ivan Bluyer ise Kafkasya madenlerini ve bitki örtüsünü araştırıp öğrenerek bunu bir rapor halinde Çar'a sunmuştu. Bu sayede Kafkasya hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olan Çar ilerleyen süreçte bu bilgileri kullanarak Kafkasya topraklarını sistematik bir şekilde işgal edecekti. Ayrıca yine bu dönemde Kafkasya topraklarına kendine tabii halkları yerleştirmeye ve bölgede nüfuz kazanmaya çalışan Ruslar Kazan ve Astrahan Valisi Artemi Volinsky vasıtasıyla Çeçenistan ve Terek nehri havzasındaki hukuken Çeçenlere bağlı olup üzerinde yerleşim olmayan bazı arazileri imara açmıştı. Bu bölgelere yerleştirilen Kazaklar Rusların emriyle ipek böcekçiliği yapmaya pamuk ve darı ekimiyle uğraşmaya başlamışlardı.[721] Ayrıca yine Ruslar tarafından Karabağ'dan getirilen Ermeniler de yeni imara açılan bölgeye iskân ettirilmişti Ruslar yıllar süren bu faaliyetleri sayesinde bölge halklarında kendi hakimiyetinin kabulü için uygun bir zemin yaratmış ve Osmanlıların Avrupa'da yürüttüğü savaşlar esnasında bölgede, Prut antlaşmasına nazaran daha üstün duruma geçmişti. Ayrıca iskân ettirdiği bu yeni nüfus vasıtasıyla kendini mali olarak da güçlendiren Ruslar Tatar ordusu Kafkasya'ya girdiği sırada bölgede çok güçlü bir konumda bulunuyordu.

Kerç boğazını geçip Kafkasya'ya girmesiyle beraber kuvvetlerini ikiye bölen Saadet Giray Han, oğlu Salih Giray komutasındaki bir orduyu Baht Giray'ın üzerine onu itaat altına almak için gönderirken kendisi de 40 bin kişilik büyük bir kuvvetle Kabardey topraklarına girdi. Ordusuyla ilerleyen Saadet Giray, yol üzerinde kendisine bağlı Çerkesler ile Büyük Kabardey Prensi İslam ve Gazi Hotohşoko'nun da desteğini almıştı. İlerleyerek Küçük Kabardey topraklarını yağmalayan Han Karşısına çıkan Çar Petro ve onun Astrahan valisi tarafından askeri kuvvetlerce desteklenmiş Küçük

[721] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 170

Kabardey birliklerini Kabardey Tatar sınırı olan Tatartop'ta yenmişti.[722] Tatar kuvvetleri kazandıkları bu zaferle beraber bu bölgedeki Rus din görevlileri de dâhil olmak üzere birçok Kabardeyliyi etkisiz hale getirmişti.[723] Han bu savaştan sonra daha da ilerleyerek Bakşan dağları civarına çekilen Kabardeyleri de mağlup etmiş ve Küçük Kabardeyler üzerinde yeniden hâkimiyet kurmuştu. Kazanılan tüm bu savaşlara rağmen Kırımlıların bu başarıları Rusların uzun yıllar boyu Kafkasya'da yaptıkları yerleşme ve iskân politikaları yüzünden kalıcı olmayacaktı. Nitekim hanın çekilmesiyle beraber Ruslar Kafkasya'daki kuvvetleri ve iskân ettirdiği halkı vasıtasıyla kendine bağlı Küçük Kabardey halkını maddi ve askeri olarak desteklemeye devam edecekler ve bölgede kalıcı bir Kırım hâkimiyetinin oturmasını önleyeceklerdi. Bu duruma karşı Kabardeyleri İslamlaştırarak Rus etkisinde çıkarmak isteyen Saadet Giray ve diğer Kırım Hanları uzun yıllar bunun için çaba gösterecek ve bölgede inşa ettirdikleri camilerle halkı İslamlaştırmaya çalışacaktır. Nitekim bu seferden sonra gerek Kuban nehri kıyısındaki Çerkesler gerek Kabardeyler arasında İslam dini giderek artan bir hızda yayılmaya başlamıştır. Pagan inançlarını da zamanla bırakan Çerkezlerden Rus etkisiyle Hristiyanlığa girenlerde İslam'ı kabul etmeye başladı. Zafer kazandıktan sonra Kafkasya'da bir süre konaklayan Saadet Giray Kırım'a dönmeden önce her Kabardey evine 4 Tatar atlısı bırakmış ve halka İslam dinini öğretmek için her köye bir imam yollamıştır. Ayrıca bölge halklarının sadakatini sağlamak için bölge Pşı ve Vorklarının birer oğlunu esir alan Han 1718'de Kabardey'den ayrılmıştır.[724] Yol üzerinde Baht Giray'ın üzerine gönderdiği kuvvetlerin başarısız olduğunu öğrenen Han o kuvvetlerle de birleşerek Kırım'a döndü. Bu suretle Baht Giray meselesini başka bir zamana bırakan Han bu seferde Kafkasya'da elde ettiği üstünlükle yetinmek zorunda kaldı. Bu

[722] **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 675

[723] Mustafa Özsaray, **Çerkeslerin İslamlaşması**, İz Yayınları, İstanbul, 2011., s. 171

[724] Özsaray, A.g.e., s. 172

sefer ile beraber Kafkasya'daki Tatar nüfuzu doruk noktasına ulaşırken Kabardey Prenslerinin ve halkının İslamlaşmasının da önü açılmış oluyordu.[725] Ayrıca seferle beraber gelişen Kabardey Tatar ilişkileri Saadet Giray'ın oğlu Salih Giray'ın Büyük Kabardey Prensi İslam Misost'un kızı ile evlenmesi ile daha da perçinlenmişti.

Ruslar Kırım Hanı'nın bu faaliyetlerine rağmen Osmanlı Devleti ile sıcak bir savaşa girmemek için bölgeye doğrudan bir sefer düzenleyemediler. Fakat el altından Küçük Kabardey'deki Kırım muhalifi Pşıları desteklemeye devam ettiler. Bu Pşılar Kırım ordusunun çekilmesinden sonra yeniden faaliyete geçerek Küçük Kabardey'deki Kırım Hanına sadık diğer Pşıları kendi tarafına çekmeye çalışmışlardı. Böylece Kabardey'de Kırım taraftarı ve nüfusunun ekseriyeti Müslüman olan Büyük Kabardey ve şeklen Kırım hâkimiyetinde gözükse de bünyesinde çok sayıda Kırım muhalifi Pşıları barındıran Küçük Kabardey isimli iki siyasi yapı ortaya çıkmıştı. Aslında uzun bir süredir var olan bu Büyük ve Küçük Kabardey ayrımı Kabardey Prensleri arasında oluşan Osmanlı-Kırım taraftarlığı ve karşıtlığı duruşlarıyla daha da belirginleşmiş ve iki yapı arasında rekabet başlamıştı. Nitekim bu rekabeti kullanan Ruslar 1720 yılında kendi yandaşı olan Pşıları daha iyi desteklemek için bölgede 5 yeni Kazak Stanitsası inşa etmiş ve Küçük Kabardey'deki askeri faaliyetlerini artırmıştı. Bu faaliyetlerin yanı sıra 1722'de Çar Petro Kartli Krallığına bir elçi yollayarak bu Krallığın ve Küçük Kabardey'in kendi tabiiyetine geçmesi için çalışmalarda bulunmuş Kartli Kralını Rus tabiiyetine geçmeye davet etmiştir. Bu durumun Saadet Giray tarafından haber alınmasıyla beraber Han Rusların faaliyetlerini İstanbul'a şikâyet etmiş ayrıca Küçük Kabardey'e karşı yeniden sefer hazırlıklarına başlamıştır. Saadet Giray'ın asıl amacı Rusların Kafkasya'dan bağını tamamen kesmekti. Bunun için tek yolun Astrahan'ı almak olduğunu düşünüyordu. Bu amaçla önce Kafkasya'daki Kırım nüfuzunu yeniden

[725] Özsaray, **Çerkeslerin İslamlaşması**., s. 184

güçlendirecek ardından Osmanlılardan da aldığı destek kuvvetle Astrahan'a yürüyecekti.[726] Fakat onun bu planı ilerleyen süreçte ortaya çıkan Osmanlı Safevi savaşı ve bu yüzden Osmanlıların tüm güçlerini Safeviler üzerine yöneltmesinden dolayı uygulanamayacaktır.

Saadet Giray'ın 1718 seferinden sonra Kabardey'de bölgeyi kontrol altında tutması için görevlendirdiği oğlu Salih Giray'ın Kırım Hanına gönderdiği raporlarda Kabardeylerden Kaytuka ve Begmirza oğulları ailelerinin Hanlığa muhalif kalan Kabardey ailelerinin ise Hanlığa sadık olduğunu belirtilmişti. Onun verdiği bu istihbarat bilgileriyle sefer planlarına yön veren Saadet Giray Hanlığın siyasi menfaatlerinin tam anlamıyla sağlanması için bu muhalif ailelere diz çöktürülmesi gerektiğine karar vermişti. Nitekim Saadet Giray yapılan sefer hazırlıklarından sonra 1720 yılı başlarında bir kez daha Kafkasya seferine çıktı.[727] Hanlığa muhalif Kabardey beyleri Kırım Hanı'nın ordusuyla sefere çıktığını haber almalarıyla birlikte diğer tüm Çerkes kabilelerini kışkırtarak beraber hareket edildiği takdirde Saadet Giray'ın yenilebileceğini belirtmişlerdi. Kazanılacak bu zaferle tüm Kabardey ve Çerkes kabilelerinin tam bağımsızlıklarını yakalayarak hana vergi ve esir verme yükümlülüğünden kurtulacağını savunan Kabardey beyleri Çerkezler arasında da çokça taraftar toplamışlardı.

Bu propaganda tesiriyle Çerkezistan'dan fazla asker toplayamadan ilerleyen Han kuvvetlerinin bir kısmını Baht Giray'ı tam anlamıyla itaat altına almak üzere göndererek kendisi Kabardey'e yöneldi.[728] Kendisine katılan Büyük Kabardey Prensi

[726] Togan, **Başkurtların Tarihi**., s. 87

[727] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 472

[728] **Gülbün-ü Hanan**., s. 142

İslam ve oğlu Salih Giray ile[729] Kafkasya topraklarında ilerleyen Han Kabardeyler'e kesin uyarı vererek Rus askerlerini ülkelerinden çıkarmalarını ve yalnızca kendisine itaat etmelerini istedi. Buna karşılık Küçük Kabardeyler dağlara çekilerek savunma tertibatı aldılar. Kendi tarafına geçmiş bulunan Büyük Kabardey Prensi İslambek'i meşru tek Kabardey Prensi olarak tanıdığını ilan eden Han onu Küçük Kabardey'e karşı öncü kuvvet olarak gönderdi ve bölgeyi yağmalattı. Daha sonra kendisi de bölgeye gelerek Çerek isimli kasabayı kuşattı. Küçük Kabardey kuvvetlerinin burada aylarca direnmesi ve dağlara çekilen birliklerinin kuşatıcıların üzerine sürekli saldırı yapması üzerine 1720 yılının Aralık ayında kuşatmayı kaldırıp dönmeye karar veren Saadet Giray, Baht Giray'ın üzerine gönderdiği ordusunun da onu itaat altına alamadığını haber aldığı için geri çekilirken tedbir amaçlı Kuban'a bir ordu bıraktı. Bu ordu hem Baht Giray'ı kontrol ederek zayıf bir anında üzerine yürümekle hem de Kabardey topraklarının tam anlamıyla itaatini sağlamakla yükümlüydü.

Tatarların çekilmesi üzerine yeniden dağlarından inerek örgütlenen Küçük Kabardey Pşıları ve Prensleri Kaytukin Ocak 1721'de Nalçik nehri üzerinde Kuban'da bırakılan Tatar ordusu üzerine yürüdü. Yapılan savaşta daha önceden Tatarlara sadakatini ilan eden Büyük Kabardey Beyi Misost'un Küçük Kabardey tarafına geçmesi üzerine Tatarlar yenilgiye uğradı ve Küçük Kabardey topraklarından çekildi. Tatarların Kabardey'den çekilmesi üzerine 1721'de Kabardey'e gelen Rus elçileri Büyük Kabardey Beyi Misost ve Küçük Kabardey Beyi Kaykutin'i barıştırdı. Bunun dışında her ikisini de Rusya'ya tabi kılmayı başaran elçiler Kabardey ve Ruslar arasında daha yakın ilişkiler kurulmasını ve Tatarlara karşı bir cephe oluşturulmasını sağladı. Bununla beraber Ruslarca birleştirilmeye çalışılan Küçük ve Büyük Kabardey prenslikleri kısa bir süre sonra kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. Küçük Kabardeyli olan Kaştakav

[729] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 473

(Kaytukin ve Bekmurzinler) ile Büyük Kabardeyli olan Baksan (Misostov ve Atazhukinler) sülaleleri ve aileleri arasında çıkan rekabet Kabardey'i yeniden karıştırmıştı.[730] Nitekim Kaştakav sülalesinin Kaytukinler ailesine mensup Arslanbek Kaytukin rakiplerine üstünlük sağlayabilmek için Kuban Seraskeri Deli Sultan Baht Giray ile ittifak kurarak ona kızını verdi. Baht Giray bu ittifakı kabul etmekle beraber bölgeye akınlar düzenledi ve Arslanbek'e yardım etme bahanesiyle Kabardey topraklarına girerek bölgeyi yağmaladı. Daha sonra Kabardeylilerin bir kısmını tamamen kendi hâkimiyetine sokmak için Kuban Nehri kıyılarına sürerek iskân ettirdi. Saadet Giray döneminin sonlarına doğru Kırım Hanlığının Kafkasya'daki nüfuzu bu şekilde sarsılırken Kırımlıların bölgedeki hukuku ancak Saadet Giray'ın halefi Mengli Giray döneminde sağlanabilecektir.

7.8.4. Saadet Giray Han'ın Tahttan İndirilmesi (1724)

Han 1720 yılında Kubanlıların ve asi kabilelerin üstüne çıktığı bu seferden dönünce elde ettiği az sayıdaki ganimetleri 1721 başlarında ordusu arasında paylaştırmıştı.[731] Fakat onun ganimetleri paylaştırırken Şırın Kabilesinin payını daha az miktarda verip siyaseten yakın olduğu mirzalara daha çok ganimet vermesi orduda bir huzursuzluk çıkmasına sebep olmuştu. Bu sebeple orduda bulunan Mirzalar Saadet Giray'a muhalefet etmişler ve onun adaletsiz bir Han olduğunu ileri sürmüşlerdi. Aslında hana karşı doğan bu muhalefet sadece seferdeki ganimet paylaşımındaki anlaşmazlıktan kaynaklanmıyordu. Saadet Giray'ın son yıllarında önemli devlet görevlerine sürekli kendine yakın gördüğü insanları ataması da Hanlık mirzalarının

[730] Natho, **Circassian History**., s. 139

[731] Derin, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 481

uzun yıllardır tepkisini çekmekteydi. Sefer dönüşü bu hadisenin yaşanması da onların huzursuzluklarını daha da artırmıştı.[732] Bu huzursuzluklarla beraber Saadet Giray'a karşı büyüyen muhalefet giderek şiddetlenecek ve yakında hana karşı büyük bir isyan kopacaktı. Nitekim bu muhalefetin hana karşı bir isyana dönüşmesi için küçük bir anlaşmazlık yeterli oldu.

Buna göre o sırada Kırım'daki Veryat kabilesinden olan Er Mirza ismindeki bir Tatar, Argın Kabilesi Reisi Ahmed Şah isimli başka bir mirzanın kızıyla evlenmişti. Fakat bu evlilikten kısa bir süre sonra Yurulca Kabilesinden olan Kutluşah'ın, Er Mirza'nın evliliğinden önce kendisinin Ahmed Şah'ın kızıyla evleneceğine dair Ahmed Şah'dan güvence aldığını söylemesi ortalığın karışmasına sebep olmuş, Yurulca Kabilesi ile Veryat kabilesinin arasının açılmasını sağlamıştı. Bunun üzerine iki kabile de anlaşmazlığın çözülmesi için Saadet Giray'a başvurdu. Han olayı dinleyince Kutluşah'a hak vererek Er Mirza'nın karısından boşanmasını emretti. Bunun üzerine Er Mirza bu kararı uygulamak istemeyerek Saadet Giray'ın emrinden kaçtı ve Şırın kabilesine sığındı. Şirin Kabilesi üyeleri bu olayda Saadet Giray'ın Er Mirza'ya haksızlık yaptığını söyleyerek onun emrine karşı çıktılar ve Er Mirza'yı himaye etmeye başladılar.[733] Hakikatte Şirin Kabilesi halkı Kafkasya seferinde kendilerine fazla ganimet verilmemesinden dolayı Saadet Giray'a kırgındı. Er Mirza hadisesinin çıkmasıyla beraber de bu olayı bahane ederek ona karşı isyan etmişlerdi. Kısa bir süre sonra büyüyen isyana Şirinlerin dışında ondan memnun olmayan diğer kabileler de katılmış ve isyancıların gücü giderek artmıştı. İlerleyen süreçte Akmesçit'te toplanan isyancıların arasına Saadet Giray'a olan muhalefetinden dolayı Kalgay Safa Giray dahi katılmış, Safa Giray onların gücünü kullanarak Kırım'da daha güçlü bir konuma gelmek

[732] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 248

[733] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 469

istemişti. Bu gelişmelerin üzerine Saadet Giray Han isyanın daha da büyüyerek kendisini tehdit etmesinden korktu ve Er Mirza'dan talep ettiği isteklerini geri çekerek Şirin Kabilesinin isyanını kansız bir şekilde yatıştırmak istedi. Fakat bu sırada Nureddin İslam Giray'a bağlı Seymenlerin Saadet Giray'a haber vermeden Şirin Kabilesi'ne saldırması isyanı daha da alevlendirdi. Bu saldırı sonucu Seymenler hiçbir şey elde edemeden Bahçesaray'a dönerken isyan bastırılamamıştı. Olayların daha da alevlendiğini görüp korkan Saadet Giray Han da canını tehlikede görerek Bahçesaray'dan kaçmış ve Kırım'ı terketmişti. Onun Kırım'dan kaçmasıyla asi Kırım Mirzaları İstanbul'a Sübhan Gazi vasıtasıyla[734] haber yollayarak seferde elde edilen ganimetlerini eksik veren Saadet Giray'ı Han olarak tanımadıklarını ve yeni hanın tayin edilmesini istediklerini belirttiler. Osmanlı hükümeti başlangıçta Kaplan Giray'ı yeniden han tayin etmek istese de Kaplan Giray bunu kabul etmedi.[735] Bunun üzerine Mengli Giray'da karar kılan hükümet onu han tayin ederek Kırım'a yolladı.

7.9. II. Mengli Giray'ın İlk Hanlığı Dönemi (1724-1730)

7.9.1. Mengli Giray'ın İlk Yılları ve Asilerin Cezalandırılması (1724 – 1725)

Han tayin edilmesiyle beraber derhal Kırım'a giden Mengli Giray Asilerin de onayıyla 1724 yılının Ekim ayında Kırım'da tahta oturabilmişti. Mengli Giray Hanlığının ilk dönemlerinde Kalgay Safa Giray başta olmak üzere asi grupla ile iyi geçinmeye çalışarak Kırım'daki gerginliği yatıştırmaya çalıştı. Bunun en büyük sebebi asi Mirzaların ve Kalgay Safa Giray'ın isyanla beraber Kırım'da büyük oranda güç kazanması ve çok sayıda taraftar toplamasıydı. Bu durum Mengli Girayın Hanlığının ilk

[734] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 138

[735] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 470

dönemlerinde Kırım'da mutlak idare kurmasına engel olmuştu. Bu sebeple Mengli Giray Kırım'da güç kazanıncaya ve egemenliğini oturtuncaya dek asi Mirzaların güçlerini kabul etmiş gibi görünmüş, ilerleyen süreçte onları birbirinden ayırarak dağıtmayı ve zayıf oldukları bir anda da ortadan kaldırtmayı planlamıştır. Tahta çıkmasıyla beraber asilerin baskısıyla Safa Giray'ı yeniden Kalgay tayin eden[736] Mengli Giray kendisine sadık olan Selamet Giray'ı da Nureddin olarak atayarak hükümette bir denge kurmaya çalışmıştı.[737] Han ağalığı görevine de yine kendine yakın bir isim olan Kemal'i atadı.

Tahta çıktıktan bir müddet sonra Osmanlı hükümetinin devam eden Osmanlı Safevi savaşı için Kırım Hanından destek kuvvet istemesi üzerine Mengli Giray Kırım'dan Anadolu'ya gönderilecek ordunun hazırlanması işine girişti. Gelen bu emirle beraber bu seferi Kırım'daki asileri birbirinden ayırmak ve bertaraf etmek için bir fırsat olarak gören Han asilerin elebaşlarından olan bir grup Mirzayı kuvvetleriyle beraber Anadolu'ya göndermeye karar verdi. Asi mirzaların bir kısmını Anadolu'ya göndererek onların gücünü kırmayı amaçlayan Han bu politikası sayesinde hem Osmanlılardan gelen sefer emrine itaat etmiş olacak hem de Asi grubun gücünü bölerek onları imha etmek için kendine uygun bir zemin yaratacaktı. Sefer amacıyla toplanan 10.000 kişilik Tatar ordusunu Kalgay Safa Giray liderliğinde Safevi seferi serdarı Köprülüzade Abdullah Paşa'nın ordugâhına, Beykoz'a gönderen Han asilerin güçlerini büyük oranda bölmüş oldu. Kırım'dan Osmanlı donanmasına bindirilerek Beykoz'a ulaştırılan bu Tatar ordusunun içinde Porsuk Ali başta olmak üzere çok sayıda asi Tatar kabile reisi ve Şirin Mirzaları da vardı. Bu sırada Kafkasya'da da karışıklıklar çıkması üzerine yine asilerden Mustafa Mirza'yı Kafkasya'ya sefere yollayan Han isyanın baş sorumlusu

[736] **Gülbün-ü Hanan**., s. 143

[737] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 473

olan Şirin Beyi Hacı Can Timur Mirza'nın çok az sayıdaki taraftarıyla Kırım'da kalmasını sağladı. Asilerin dağılması üzerine daha rahat hareket eden Han ulema ile görüşerek Şirin beyi Hacı Can Timur Mirza'nın katledilmesi için fetva almıştı. Bunun üzerine Hacı Can Timur'u önemli bir mesele görüşme bahanesiyle Bahçesaray'a çağıran Han görüşme yapılacak sarayının önüne çok sayıda tüfekli Hankulu askerlerini konuşlandırmıştı. Buna göre Han ile görüşmeye gelen Can Timur Mirza saraya girdiği an katledilecekti.[738] 1726 yılının Temmuz ayında Bahçesaray'a ulaşmak için yola çıkan Can Timur Mirza kendisine kurulan komployu Bahçesaray'daki yakınları sayesinde önceden haber alarak yarı yoldan geri dönmüş ve Kırım'dan kaçmak üzere Or Kapu'ya hareket etmişti. Onun kaçmaya çalıştığını haber alan Mengli Giray Han üzerine Mansuroğulları kabilesinden Mehmed Mirza'yı yollamış kendisi de Bahçesaray'dan Or Kapu'ya doğru yola çıkmıştı. Can Timur'un kuvvetlerine yetişen Mehmed Mirza'nın ona saldırdığı takdirde mağlup olacağını düşünerek saldırmaya çekinmesiyle Can Timur Mirza, Or Kapu'dan çıkarak Azak civarına kaçmıştı. Mengli Giray kaçan asi birlikleri ve Can Timur Mirza'yı Or Kapu'ya kadar takip etse de onları yakalamaya muvaffak olamayarak Bahçesaray'a dönmüştü. Or Kapu'dan döndükten sonra kaçan asiler için idam fetvası çıkaran Mengli Giray Han civar bölgelere de onların yakalanması için emirler verdirmişti. Kırım Hanından kaçarak Azak'a gelen Can Timur Mirza burada Don Nehrinden geçerek Kafkasya'ya girmek istese de Azak Sancakbeyi buna izin vermemişti. Onu yakalayarak tevkif etmek ve Kırım'a göndermek isteyen Sancakbeyi yeniçerilerin muhalefetiyle karşılaşmış ve bu fikrini gerçekleştirememişti. Zira Azak yeniçerilerinden Can Timur Mirza'nın taraftarı olan gruplar ayaklanmış ve onun tevkif edilmesine karşı çıkmıştı. Yeniçerilerin isteği üzerine yol verilen Can Timur Mirza Don Nehrini geçerek Kuban seraskerliğinin topraklarına girmiş ve burada hüküm süren Baht Giray'a sığınmıştı. Kırım'da bu gelişmeler yaşanırken beraber çıktıkları Safevi

[738] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 476

seferinden başarı ile dönen Kalgay Safa Giray ve Köprülüzade Abdullah Paşa'da Anadolu'ya gelmişlerdi. Bu sırada Abdullah Paşa Kırım'dan gönderilen haberlerle Mengli Giray'ın Kırım'daki asileri bertaraf ettiğini öğrenmişti. Mengli Giray Han'ın kendisinden Osmanlı ordusunda bulunan Kalgay Safa Giray'ı da bertaraf etmesini istediğini öğrenen Abdullah Paşa Safa Giray'ı 1725 yılının Ekim ayında tevkif ettirdi. Ayrıca yine Anadolu'daki Kırım ordusunda bulunan Can Timur Mirza'nın oğlunu ve diğer asi beyleri de idam ettiren Paşa bunların kesik başlarını İstanbul'a yolladı. Sultan III.Ahmed'in emriyle Sakız'a[739] sürgüne yollanan Safa Giray bir müddet sonra bölgenin havasına alışık olmadığını belirttiği için Yanbolu'ya gönderildi.[740] Kırım Hanı Mengli Giray ise Köprülüzade Abdullah Paşa'nın bu hareketine minnet duyduğunu belirterek Anadolu'da bulunan Tatar ordusunun başına yeni Kalgay tayin ettiği Adil Giray'ı yollamak istedi. Fakat onun görevi kabul etmeyip istifa etmesiyle Nureddin Selamet Giray yeni kuvvetlerle Anadolu'ya yollandı. Bu kuvvetler Osmanlı donanması tarafından taşınarak 1726 başlarında Trabzon'a gelmiş oradan da hareket ederek Erzurum'daki orduya iltihak etmişlerdir.

7.9.2. Mengli Giray Dönemi Kafkasya ve İran Olayları

Şah Hüseyin döneminde büyük bir yönetim zafiyeti içine düşmüş olan Safevi Devleti ülkenin dört bir yanından çıkan isyanlar ile çalkalanıyordu. Kuvvetli şahlar döneminde Safevilere sıkı bağlarla bağlı olan Sünni İslam inancına mensup Dağıstan ve Şirvan'daki halklar bu dönemde Safevi idaresine karşı ayaklanmaya başlamışlar bu ayaklanmalar zamanla doğuda yaşayan Safevi tebaası olan Afgan halkına sıçramıştı. Özellikle Dağıstan ve Şirvan bölgesindeki sunni halkların Şii Safevi Devletinin dinsel

[739] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 477

[740] **Gülbün-ü Hanan**., s. 145

baskısına uğradıkları gerekçesiyle isyan ederek Osmanlı Devletinden askeri yardım istemesi[741] sorunun uluslararası bir meseleye dönüşmesi neticesini doğurmuştu. Nitekim Bu karışıklıklar sırasında Safevi topraklarında bazı Rus tüccarların öldürülmesi hadiseye Rusya'nın da dâhil olmasını beraberinde getirmişti. Öyle ki uğradığı zararın Safeviler tarafından tazmin edilmesini isteyen Rusya'nın talebi, Safevi devletinin içine düştüğü nazik durumdan dolayı Şah Hüseyin tarafından yerine getirilememişti. Bu durum Rus Çarı Petro'nun Safevi Devleti topraklarına yönelik bir askeri sefer hazırlığına girişmesi sonucunu doğurdu. Buna göre Astrahan'da hazırlanan donanma ile Hazar denizine açılan Ruslar Dağıstan kıyılarına çıkarak Derbende başta olmak üzere sahil şeridini ele geçirdi. Rusların ani bir atakla Safevilere tabi bölgeleri ele geçirmesi ve bu suretle Azerbaycan'a inmesi Osmanlı hükümetini oldukça rahatsız etmişti. Nitekim bu bölgeler ekseriyetle sünni Müslüman halkların yaşadığı bölgelerdi ve mezkûr halklar ile Osmanlı-Kırım devletleri arasında yüzyıllara dayanan samimi ilişkiler bulunmaktaydı. Nitekim Gazi Kumuk Şamhallığının desteğiyle Safevi Devletine isyan eden ve Şirvan topraklarını ele geçirerek Osmanlı Devletinden himaye eden Hacı Davud Han da gücünün önemli bir kısmını Dağıstan'dan topladığı kuvvetlerden alıyordu. Rusların Sünni Dağıstan bölgesi Hanlıklarının topraklarını istilaya girişmeleri ve güney yönünde Osmanlı Devletinin aleyhine genişlemeye devam etmeleri üzerine Dağıstan ve Şirvan'dan kendisine gelen askeri yardım taleplerine daha fazla kayıtsız kalamayan Osmanlı Devleti tüm Şirvan ve Azerbaycan topraklarını Ruslara kaptırmadan sefer kararı almak zorunda kaldı. Zira 1722 yılında Safevi başkenti Isfahan'ın da doğudan gelen Afgan isyancıların lideri Mir Mahmud tarafından ele geçirilmesi üzerine İran'da merkezi bir hükümet kalmamış ülke tam anlamıyla bir iç savaşın içine düşmüştü. Bu karışıklığın verdiği rahatlıkla Bağdat Şehrizor Musul Van

[741] **Tevarih-i Tatar Han Ve Dağıstan Ve Moskov Ve Deşt-i Kıpçak Ülkelerinindir**., s. 48

Erzurum Çıldır gibi Eyaletlerin valilerine önden emirler göndererek[742] İran içlerine sefer başlatılması emrini veren Osmanlı hükümeti 1723 yılı Nisan ayında doğrudan İstanbul'dan da İran içlerine bir ordu gönderdi.[743]

Bu sırada Kırım Hanlığından da birliklerin çağrılması gündeme geldiyse de Kırım'da Saadet Giray'a karşı çıkan isyan ve akabinde hanın tahttan indirilmesi buna mani olmuştur. Nitekim Saadet Giray'ın tahttan indirilmesi neticesinde Kırım'da ortaya çıkan siyasi karışıklıklar, bir Tatar ordusunun Safevi seferine katılmak üzere Dağıstan'a yollanmasına engel olmuş, Kırımlılar 1723 ve 1724 yıllarında Osmanlıların gerçekleştirdiği Safevi seferlerine katılamamıştı. Tatarların katılamadığı bu seferlerde Osmanlılar Safevilere karşı tek başına mücadele etmiş 1723 yılında düzenlenen ilk seferle Tiflis'i ve Kartli topraklarını ele geçirmişlerdi.[744] 1724 yılında devam eden harekâtlar neticesinde Şirvan'ı ele geçirerek himayesi altına alan Osmanlılar güneyde de Revan'ı elde etmişler Aras nehrine kadar olan Azerbaycan topraklarını elde etmişlerdi. Bu harekâtlar neticesinde Dağıstan sahil şeridi boyunca güneye doğru ilerleyen Ruslar ile Osmanlılar sınır komşusu olmuş ve iki taraf arasında sınır anlaşmazlıkları ortaya çıkmıştı. İki taraf arasında çıkan anlaşmazlıkların büyük bir savaşa dönüşmesini engellemek için yapılan barış görüşmeleri neticesinde taraflar anlaşmazlıkları çözmek için diplomasi yolunu seçmişler ve sınır görüşmeleri başlamıştır.[745] Yapılan görüşmeler neticesinde Kür nehrinin iki taraf arasındaki sınır olarak belirlenmesini kabul eden taraflar 1724 yılında İstanbul'da bir antlaşma imzalayarak Güney Kafkasya'daki Safevi

---

[742] Aydoğmuşoğlu, **Safevi Devleti Tarihi**., s. 133

[743] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 180

[744] Serdar Genç, **Lale Devrinde Savaş**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013., s. 54

[745] Ensar Köse, **Osmanlı Devleti Ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi: 1724 İstanbul Antlaşması**, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2017., s. 71

topraklarını aralarında paylaşmışlardır. Bu antlaşmaya göre Bakü dâhil olmak üzere Kür nehri ile Hazar denizi arasındaki toprakların Rus idaresine girmesini kabul eden Osmanlılar Kür nehrinin batısındaki tüm toprakları ele geçiriyordu. Şirvan'da Osmanlı Devletine tabi bir Şirvan Hanlığı kuruluyordu. Kurulan bu yeni Hanlığın idaresine Osmanlılar tarafından Surhay Mustafa Han getirilmişti. Mustafa Han Kür nehrinden Karabağ'a kadar olan Şirvan topraklarında Osmanlılara tabi olarak hüküm sürecek ve Osmanlı Rus hududunda yer alan bu tampon bölgenin idarecisi olma görevini üstlenecekti. Her ne kadar kazanılan topraklar bakımından Osmanlılar Ruslara göre avantajlı bir konumda yer alsalar da Dağıstan ve Kafkasya'daki Müslüman halklarla meskûn bazı toprakların Rus idaresine bırakılması Osmanlı ve Kırım Devlet erkânı arasında huzursuzluklara sebep olmuştu. Özellikle Derbend gibi önemli bir şehrin ve civarındaki Dağıstan Hanlıklarının Rus idaresine bırakılması ilerleyen yıllarda Kırım Hanlarının bu yolu kullanarak Şirvan'a girmesine ve Osmanlı ordusuna yardım göndermesine mani olacaktı. Bu durum Rusya ile Kırım-Osmanlı Devletlerinin arasındaki siyasi ilişkilere zarar verecek ve Rusya'nın 1736 yılında Kırım'a saldırmasına sebep olacaktı.[746]

1724 yılında imzalanan İstanbul Antlaşmasıyla beraber Dağıstan ve Kafkasya taraflarından gelebilecek bir Rus tehdidine karşı kendisini sağlama alan Osmanlılar Safevi toprakları içlerine doğru düzenlenecek seferler için hazırlıklara giriştiler. Bunun için yeni Kırım Hanı Mengli Giray'a da haber gönderen Osmanlı hükümeti düzenlenecek Safevi seferine Tatar kuvvetlerinin de gönderilmesini ondan istemişti. Bu sırada Kırım'da isyancıların onayını alarak iç huzuru nispi olarak da olsa sağlayan Mengli Giray Kalgay Safa Giray liderliğinde 10.000 kişilik bir Tatar ordusunu Osmanlı donanması vasıtasıyla Beykoz'daki Osmanlı ordugâhına gönderdi. Köprülüzade

[746] Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.5., s. 143

Abdullah Paşa ile beraber Tebriz üzerine sefere çıkan bu Tatar ordusu Abdullah Paşa'nın emriyle ilerleyerek Tebriz önlerine geldi. Osmanlı ordusu Tebriz ve Erdelan'ı kuşatırken Abdullah Paşa'nın emriyle Safevi topraklarını yağmalayan Kırımlılar, Osmanlıların mezkûr bölgeleri ele geçirmesiyle beraber akınlarını daha da ileriye taşıdılar. Osmanlılar ile beraber Hemendan'a kadar ilerleyen Tatar birlikleri[747] Safeviler'e üstünlük sağlayarak çok sayıda köyü yağmaladılar. Oldukça başarılı geçen bu sefer ile Osmanlılar Tebriz'i ve güney Azerbaycan topraklarını ele geçirirken Tatarlarda çok sayıda ganimet elde ettiler.

Osmanlıların İran içlerine girdiği bir sırada 1724 yılında Rusya'ya tabii olmuş Dağıstan'da da karışıklıklar artmıştı. İnşa ettikleri Svyatov Krest kalesi vasıtasıyla Dağıstan'da kuvvetli bir üs elde edip bölgede egemenliğini perçinleyen Rusya, Dağıstan topraklarında yeni Kazak stanitsaları kurarak bölgedeki sünni hanlıklarını siyasi olarak da baskı altına almıştı. Bunun üzerine Dağıstan hanlarından Gazi Kumuk Şamhalı Adil Giray, 1725 yılında Osmanlı ordusunun düzenlediği başarılı Tebriz seferinde de cesaret bularak Rus kalesi Svyatov Krest'e saldırdı ve tabii bulunduğu Rusya'ya karşı ayaklandı.[748] Adil Giray Osmanlılardan alacağı destekle Rusları Dağıstan'dan çıkarmak istiyor ve Osmanlılara tabi olarak Rusya'ya karşı kendini emniyet altına almayı amaçlıyordu. Bu sebeple topladığı ordusunu ikiye ayıran Adil Giray bir kısım kuvvetleriyle Kazak Stanitsalarını yağmalarken asıl ordusu ile Svyatov Krest'i kuşatma altında tuttu. Uzun süren kuşatma sırasında tek başına üstün Rus kuvvetlerine karşı sürdürülebilir bir başarı elde edemeyeceğini anlayan Adil Giray Abdullah Paşa'ya da haber göndererek acele askeri yardım istedi. Fakat bu sırada kuşatılan kalede bulunan Rus ve Kazak birliklerinin Adil Giray'ın birliklerinin zayıflığını ve ateşli silahlardan

[747] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 186

[748] Ufuk Tavkul, **Kafkasya Gerçeği**., s. 199

büyük ölçüde yoksun olduğunu görmesi savaşın gidişatını değiştirmişti. Rus Kazak birliklerinin kaleden çıkarak huruç harekâtı düzenlemesiyle kaleyi kuşatan Adil Giray'ın birlikleri mağlup olmuş Adil Giray da Ruslara esir düşmüştü. Bu gelişme ile beraber Osmanlılar Dağıstan'da yeniden egemen güç olma fırsatını kaçırmışlardı. Nitekim Adil Giray esir alınmasından sonra Rusya'ya gönderilip idam edilmiş Dağıstan'daki Rusya nüfuzu yeniden tesis edilmişti.[749]

Osmanlı ordusundan yediği darbelerle Batı İran ve Tebriz'i Osmanlılara kaptıran Safeviler doğudan gerçekleşen Hotaki-Afgan saldırısıyla tamamen dağılmışlar ve neredeyse tüm topraklarını kaybetmişlerdi. Nitekim Safevileri mağlup edip İsfahan'a giren Afganlar Safevi Şahı Tahmasb'ın Kazvin'e kaçmasına sebep olmuşlar ve İran topraklarını büyük ölçüde ele geçirmişlerdi. Safevilerin Kazvin bölgesindeki küçük bir alana sıkışmasıyla İran'ın yeni hükümdarı haline gelen Hotaki emiri Eşref Şah Osmanlılara elçi yollayarak ele geçirilen Batı İran ve Azerbaycan topraklarını geri istemişti. Osmanlıların bunu kabul etmemesiyle İran'ın yeni hâkimi Hotakiler ile Osmanlılar arasında savaş çıkmıştı. 1726 yazında Hotaki ordusu ile karşılaşma amacıyla Bağdat Beylerbeyi'nin emrinde İran içlerine giren Osmanlı ordusu, 1726 yılının Ekim ayında Hemedan yakınlarındaki Andican sahrasında Hotaki ordusu ile savaşa tutuştu.[750] Yapılan savaşta Osmanlılar'ın bir ara galip duruma geçmesine rağmen orduda bulunan Kürt askerlerinin Eşref Şah tarafından elde edilmesiyle beraber gidişat değişmiş Osmanlılar bozguna uğramıştı. Kürt beylerinin taraf değiştirip Hotakilere katılmasındaki en önemli sebep Eşref Şah'ın onları, Osmanlıların kazandığı takdirde tüm İran'a hâkim olacağına kendi topraklarının da iç bölgelerde kalmasıyla Osmanlılar

[749] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 188

[750] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.12., s. 195

tarafından ilhak edileceklerine inandırmasıydı.[751] Bağdat Beylerbeyinin mağlup olmasıyla beraber Osmanlı kuvvetleri Hemedan'a çekilmişti. Osmanlılar bu bozgunla beraber Hemedan ve Azerbaycan'ın Hotakiler'in eline geçmemesi için daha büyük bir sefer hazırlığına girişmiş Rumeli'den asker toplamaya başlamıştır. Ayrıca Mengli Giray'a da haber gönderilerek yeni Tatar kuvvetlerinin yollanması istenmişti. Bu emirle beraber Mengli Giray Kırım'dan kuvvet toplamaya çalışsa da büyük muhalefetle karşılaşmış Tatarlar İran içlerine düzenlenecek sefere gitmek istememişlerdi. Tatarların bu bölgeye gitmek istememelerindeki en büyük sebep sefer yapılan bölgenin Kırım'a oldukça uzak olmasıydı. Bunun dışında İran içlerine yapılan seferlerde Tatarlar Macar ovalarında elde ettikleri kadar ganimet elde edemiyorlar ve çok sayıda kayıp veriyorlardı. Nitekim hanın ordunun başına geçirmeyi düşündüğü Kalgay Adil Giray[752] da bu sefere karşı çıkarak gitmek istememişti. Tüm muhalefete rağmen yoğun çabalarla sefere ikna edebildiği kadar Tatar askerini birleştirerek Nureddin Selamet Giray'ın idaresinde toplayan Mengli Giray Tatar ordusunu Osmanlı donanması vasıtasıyla Anadolu'ya yolladı. Bu kuvvetler ilk etapta Trabzon'a gelmişler buradan hareket ederek Erzurum'a girmişlerdir.

Bu sırada Osmanlıların 1727 yılında kendi üzerine düzenleyeceği büyük seferin hazırlıklarını haber alan Eşref Şah Rumeli ve Kırım'dan gelecek taze kuvvetlerle karşılaşmak istemeyerek Osmanlılardan barış istedi. Onun Andican savaşından zaferle çıkmasına rağmen Osmanlılara karşı çekingen bir tutum sergileyerek barış istemesindeki en büyük sebep Osmanlıların tüm ülkeden toplayacağı askerlere direnemeyeceğini anlaması ve en azından Isfahan'ı elinde tutmak isteyerek bir barış imzalamak istemesiydi. İmzalanan barışa göre Batı İran ve Azerbaycan'daki Osmanlı

[751] Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.5., s. 153

[752] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 475

fetihlerini tanıyan Eşref Şah Andican Savaşı sonrası Osmanlı ordusundan aldığı topları ve cephaneyi de iade etti.[753] İran'da bu şekilde barış sağlayan Osmanlılar Erzurum'da toplanan Tatar kuvvetlerinin de yurtlarına geri dönmesine izin verdiler. İmzalanan bu barış sayesinde Tatarlar İran içlerine düzenlenecek seferin külfetinden kurtulmuşlarsa da kısa bir süre sonra yaşanan Bucak isyanı onların kanlı bir iç savaşa girmesine sebep olacaktı.

7.9.3. Bucak ve Kuban İsyanları (1728 – 1729)

Safa Giray'ın yerine 1725'te Kalgay tayin edilen Adil Giray, Mengli Giray tarafından Osmanlıların 1726 yılında düzenleyeceği İran seferine destek olarak gönderilecek olan Kırım ordusunun başına geçirilmek istense de o bunu kabul etmemiş ve görevinden istifa ederek Yanbolu'ya yerleşmişti. Aslında Adil Giray'ın bu hareketinde Bucak taraflarına giderek o bölgenin Tatar ve Nogay halklarıyla iyi ilişkiler kurma ve onları kullanarak taraftarı olduğu Kaplan Giray namına bir isyan başlatma niyeti yatıyordu. Nitekim Adil Giray Bucak Tatarlarına isyanın başarıya ulaşıp Kaplan Giray'ın tahta çıkarılmasından sonra yurtlarının genişletileceğini vaat etmiş bu suretle onları yanına çekebilmişti. Bu sayede Mengli Giray'ın idaresine karşı bir isyan başlatan Adil Giray, asilerin başı sıfatıyla İstanbul'a bir elçi yollamış ve Mengli Giray'ın azledilip Kaplan Giray'ın Han tayin edilmesini istemiştir. Asiler gönderilen bu elçi vasıtasıyla Osmanlı hükümetinden yurtlarının Boğdan yönünde genişletilmesini istemişler bunun gerçekleştirilmediği takdirde Lipka Tatarları gibi Lehistan'a göç edeceklerini belirtmişlerdir. Osmanlılar için ne kadar önemli bir asker kaynağı olduğunun farkında olan Bucak Tatarları bu tehditleri sayesinde Osmanlı hükümetine

[753] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.4, Kısım:1., s. 127

isteklerini kabul ettirmeyi amaçlamışlardı.[754] Bucaklıların isyanına rağmen Kırım Mirzaları genel olarak Mengli Giray'dan memnundu ve değiştirilmesini istemiyordu. Bunun üzerine Osmanlılar azınlıkta olan Bucak Tatarlarının isteklerine boyun eğilmemesi gerektiğine karar vererek Kırım Hanı Mengli Giray'a emir vermiş ve Bucak Tatarlarının üzerine yürüyerek isyanı bastırmasını istemişti. Mengli Giray 1728 yılında Osmanlılardan da aldığı destekle Bucak'a girerek asileri mağlup etmiş ve elebaşları Adil Giray'ı yakalamıştı.[755] Yapılan yargılamada asi Nogay kabileleri cezalandırılmış ve isyan sırasında Boğdan'dan yağma yoluyla ele geçirdiği ganimetler iade ettirilmiştir. Yıllık 1000 kese vergi ile cezalandırılan Bucaklılar'ın yurdunun Bender yakınlarındaki Halil Paşa yurdu, Akkerman ve İsmail gibi bölgelerle sınırlı olmasına karar verilmiş Nogayların Boğdanlıların topraklarını yağmalaması kesinlikle yasaklanmıştır.[756] Eskisi gibi Kırım Hanlarına sefer zamanları asker göndermekle de görevlendirilen Nogaylardan Lehistan'a kaçanlar ise affedilmeyerek sınır dışı edilmişlerdi.

Kırımlıların Bucak isyanını henüz bastırdıkları bir sırada Kuban Seraskeri Baht Giray'ın bir kez daha isyan ettiği haberi Kırım'a ulaştı. Nitekim Bucak Tatarlarının isyan ettiğini haber alan Baht Giray kendisinin de bu durumdan faydalanması gerektiğini düşünmüş ve topladığı Nogay ve Çerkes kuvvetleriyle Kırım üzerine yürüyüp bölgeyi ele geçirmek için hazırlanmaya başlamıştı. Bu sırada Kafkasya'daki gücü doruğuna çıkmış olan Baht Giray Kalmuk egemenliğindeki Yedisan Nogayları dışındaki tüm Kafkasya Nogaylarını ve Çerkez kabilelerini egemenliği altına almış Kafkasya'daki en önemli siyasi güç konumuna yükselmişti. Onun isyan ettiği haberini

[754] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 477

[755] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.12,. s. 199

[756] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 139

alan Mengli Giray[757] Bucak'tan derhal doğuya dönerek Kırım Hanlığına ait Bozkır bölgesini boydan boya geçmiş ve 1729 yılında Kuban Seraskeri Baht Giray'ın üzerine yürümüştür. Bu sırada üzerine yürüyen Mengli Giray Han'a karşı Kalmuklarla da ittifak kurarak gücünü perçinleyen Baht Giray, Kırım Hanı'nın ordusunu karşılamak için harekete geçti. Baht Giray ile yapılacak savaşın oldukça kanlı bir iç savaş olacağının farkında olan Mengli Giray Kuban ordusundaki Nogay Mirzalarıyla temasa geçerek onları hediyelerle kendi tarafına çekti. Gönderilen bu hediye ve paralarla Baht Giray'ın ordusunu bölen Mengli Giray Kuban ordusunun daha savaş yapılmadan parçalanmasını sağladı. Nitekim ordusunun dağıldığını Kalmukların da kendisini terk ettiğini gören Baht Giray yapılacak bir savaşta hana karşı direnemeyeceğini anlayarak Kafkasya dağlarına doğru geri çekildi. Baht Giray'ın çekilmesiyle Kuban'da yeniden idareyi sağlayan Mengli Giray kısa bir süre sonra Baht Giray'ın elçileriyle yüzleşti. Buna göre Kafkasya içlerine çekilen Baht Giray, Adil Giray'dan sonra Kalgay olan eski Nureddin Selamet Giray vasıtasıyla Mengli Giray Han'dan af diliyor ve bağışlanmak istiyordu. Mengli Giray Hanlık topraklarında iki yıldır sürüp giden iç savaşın şiddetlenmesine mahal vermek istemediğinden Baht Giray'ı, Eski Şirin Beyi Hacı Can Timur'u himaye etmeyi bırakması koşuluyla 1729 yılı ortalarında affedip Kuban Seraskeri olarak yerinde bıraktı.[758] Bu affedilişe rağmen Baht Giray'ın ömrü uzun olmamıştı. Nitekim kendisi, affından çok kısa bir süre sonra 1729 yılı sonlarında çıktığı yağma amaçlı düzenlenen Kafkasya seferinde Çerkezler tarafından öldürüldü. Deli Sultan adıyla meşhur olan ve Kuban Seraskerliği boyunca Kırım Hanlarının kararlarını büyük ölçüde tanımayarak yıllarca Kuban'da bağımsız bir Han gibi başına buyruk bir yönetim süren Baht Giray'ın

[757] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 479

[758] Derin, A**bdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**., s. 512

öldürülmesi aslında Kırım Hanlığı'nı büyük bir iç sorundan da kurtarmıştı.[759] Bu hadise ile beraber Kuban Seraskerliği Hanlığa daha sıkı bağlarla bağlanmış Baht Giray'ın halefleri Kırım'daki hanın buyruğundan çıkmamaya gayret etmişlerdir.

Baht Giray'ın ölümü Hanlık genelinde büyük bir nüfus hareketine de sebep olmuştu. Nitekim Baht Giray'ın döneminde uzun süren iç savaşlar, Kalmuk baskınları, Kazak akınları gibi sebeplerle bunalan Kafkasyalı Yedisan Cemboyluk gibi Nogay kabileleri ile Kafkasya'da meskûn[760] Kıtay Kıpçak gibi Tatar kabileleri, Baht Giray'ın ölümüyle Don Nehri'ni geçerek Kırım topraklarına göç etmişlerdi. Bu gelişme ile beraber Kırım yarımadasının da Etnik yapısı değişime uğramış yarımadadaki Nogay sayısı çoğalmıştı. Mengli Giray Han gelen bu kitleyi Kırım'a iskan ettirerek hem onları askeri güç olarak kullanmayı hem de Kırım Hanlığına entegre etmeyi hedeflemişti. Öte yandan Baht Giray'a sığındıktan sonra onun tarafından önce Kalmuk kabilelerine gönderilen onların arasında çatışma çıkmasıyla da Kafkasya'ya gönderilen eski Şirin Beyi Hacı Can Timur Mirza, Baht Giray tarafından uzun süre Kafkasya'daki Şapsıh ve Abazin kabileleri arasında muhafaza edilmişti. Bu bölgede uzunca bir zaman kalan Can Timur Mirza Şapsığlar tarafından bir saldırıya uğramış canını zor kurtarmıştı.[761] Şapsığların bu şekilde bir suikast teşebbüsünde bulunmalarının en önemli sebebi Mengli Giray'a olan itaatleri ve onun düşmanı olan Can Timur'u koruduklarının Mengli Giray Han tarafından öğrenilmesi halinde Kırım tarafından halinde uğrayacakları saldırının korkusuydu. Can Timur'un saldırıya uğramasıyla onu tekrar kendi yanına alan Baht Giray'ın ölümü Can Timur Mirza'nın hamisiz kalmasına yol açmıştı. Nitekim o bir

[759] Yavuz Söylemez, **Es- Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Muluki't-Tatar (Tenkitli metin neşri, İnceleme)**, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2016., s. 275

[760] Alpargu, **Nogaylar**., s. 118

[761] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 481

müddet daha Kafkasya'da korku içerisinde gizlenerek yaşadıktan sonra Mengli Giray'ın tahttan indirilmesiyle rahatlamış ortaya çıkan siyasi boşluktan faydalanarak Kırım'a gelip eski gücünü ele geçirmiştir.

7.9.4. Mengli Giray'ın Zorunlu Olarak Azledilmesi ve Kaplan Giray'ın Tahta Çıkışı (1730)

1727 Hemedan antlaşmasıyla doğu sınırlarını güvence altına alan Osmanlı Devleti bu antlaşma ile Hemedan Luristan Kirmanşah Tebriz Şirvan ve Revan gibi Batı İran ve Azerbaycan bölgelerini ele geçirdiğini tescillemişti. Fakat barışın yapılmasından kısa bir süre sonra 1729 da Afşarların Kırklu oymağından Nadir Şah'ın desteğiyle Afganları yeniden mağlup ederek önce 1729'da Doğu İran'ı daha sonra da 1730 sonbaharında başkent İsfahan'ı ele geçiren ve İran'daki Afgan hâkimiyetine son veren Şah Tahmasp Safevi Devletini adeta diriltmişti. İran'da yönetimi tamamen ele geçirdikten sonra İstanbul'a Rıza Kulu Han adındaki elçisini yollayan Şah Tahmasp Osmanlıların eski Afgan hükümetiyle imzaladığı antlaşmanın artık geçersiz olduğunu belirtmiş ve onlardan Batı İran ve Azerbaycan topraklarını geri istemiştir.[762] Osmanlı sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, İran coğrafyasındaki karışıklığın Şah Tahmasp tarafından bu kadar kısa bir sürede sonlandırılıp bölgenin yeniden tek bir siyasi gücün elinde toplanmasına oldukça şaşırmıştı.[763] Divanda bu duruma karşı yeniden sefere çıkılması ve serhad kalelerin tahkim edilmesi üzerine tartışılsa da İbrahim Paşa yeniden savaşmak istemiyor ve Safeviler ile anlaşmak istiyordu. Bu antlaşma ile Şirvan, Karabağ ve Revan'ı elinde tutmak şartıyla Tebriz başta olmak üzere

[762] Adnan Adıgüzel, **I.Mahmud Dönemi (1730-1754) Osmanlı-İran İlişkileri**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.VII, C.4., s. 65

[763] Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.5., s. 157

Aras nehrinin güneyindeki toprakları savaşsız olarak Safevilere bırakmaya razıydı. Tam bu sırada Şah Tahmasb'ın, İstanbul'daki elçisinden haber bile beklemeye lüzum görmeden Osmanlı topraklarına saldırdığı Hemedan beylerbeyini mağlup edip Hemedan'ı ele geçirdiği ardından ise Tebriz beylerbeyinin mağlup ederek Tebriz şehrini kolaylıkla teslim aldığı haberleri İstanbul'a geldi. Bu haberlerin İstanbul'da yayılması üzerine halkta ve askerlerde Safevilere karşı büyük bir tepki oluşmuş ve derhal sefere çıkılması talepleri yükselmiştir. Bu sırada yeniçerilerin ve İstanbul halkının arasında Tebriz'in düşmesine İbrahim Paşa'nın sebep olduğu onun Safevilerle anlaşmak suretiyle Tebriz'i boşaltıp Aras nehrinin kuzeyine çekilmek için hazırlık yaptığı bu yüzden Tebriz valisine emrederek Tebriz kalesini tahkim ettirmediği dedikodularının dönmesi[764] muhalefeti daha da artırmıştı. Bu gergin ortam nihayetinde büyük bir ayaklanmaya dönüşmüş İstanbul'da Patrona Halil isyanı çıkmıştır. Bu isyanla tahtını kaybeden III.Ahmed'in yerine tahta çıkan asilerin isteği üzerine tahta çıkan I.Mahmud hemen her kararını onların direktifleriyle almaya başlamıştır. I.Mahmud'u kullanarak birçok önemli devlet görevine kendi adamlarını yerleştiren Patrona Halil ve yandaşları siyasi olarak daha da güçlenmek için nüfuzlu Giray ailesinden birinin kendileri tarafından Kırım tahtına oturtulmasını kararlaştırmışlardı. Hesaplarına göre bu şekilde yeni Kırım Hanı asilere minnet duyacak ve onları siyasi olarak destekleyecekti. Bu sebeple asilerce Han tayin edilmesi kararlaştırılan Bursa'da oturan Kaplan Giray, zoraki de olsa İstanbul'a getirilerek Ekim 1730'da Han tayin edildi. Kaplan giray tahta çıkarılmasından sonra Mengli Giray'da yeni hükümet tarafından önemli bir mesele müzakere etmek üzere İstanbul'a çağrılmıştı. Asiler bu sayede onu Kırım'dan ve Kırım'daki askeri kuvvetlerinden ayırarak Rumeli'ye çekmek bu şekilde isyan etmesini önleyerek onu kolaylıkla azletmeyi kararlaştırmışlardı. Nitekim Mengli Giray ancak Rumeli'ye geldiği zaman azledildiğini öğrenmiş, bu duruma itiraz dahi edemeden

[764] Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.5., s. 163

kabullenmek zorunda kalmıştı.[765] Saltanatı devrinde Kırım'da ahaliden alınan Ağnam vergisini kaldıran ve haberleşme sistemini güçlendirmek için Posta Tatarı teşkilatını kuvvetlendiren Mengli Giray Han dirayetli bir hükümdar olup selefi Saadet Giray'ın son dönemlerinde çıkan karışıklığı bastırmakla kalmamış devrinde çıkan isyanları da bastırarak Kırım'da mutlak idare kurmuştu. Devri Kırım Hanlığı'nın dış politikada büyük ölçüde barış halinde olmasına rağmen iç siyasette isyanlarla geçirdiği bir dönem olmuştu. Buna rağmen Mengli Giray bu isyanları bastırarak Kırım'da mutlak bir idare kurmuş ve Hanlık topraklarında uzun yıllardır aranan iç huzuru yeniden ikame etmişti.

[765] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 482

8. BÖLÜM: GİDEREK GERİLEN KIRIM RUS İLİŞKİLERİ VE 1736 – 1739 OSMANLI RUS SAVAŞI

Patrona Halil İsyanı ile beraber Kırım'da Han olan Kaplan Giray'ın ilk zamanlarında Hanlık tüm enerjisini iç sorunlara ve devam eden Safevi savaşına hazırlanmaya harcadıysa da ilerleyen süreçte bu durum değişmiştir. Nitekim devam eden Osmanlı Afşar savaşları sırasında Osmanlıların kendilerine tabii Kırım kuvvetlerini yardıma çağırması Osmanlı Rus ilişkilerinin oldukça gerilmesine neden olmuştur. Nitekim Kırımlıların Osmanlılara yardıma gelmek için kullanmaları gerek Dağıstan yolunun 1724'den beri Rusların elinde olması Rusların da Kırımlılara geçiş izni vermemesi büyük bir krize sebep olmuştu. Bu kriz neticesinde Kırımlılar Rusların kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri topraklara seferler düzenlemişler hatta bazı Rus müfrezelerini yenilgiye uğratmışlardı. Bu durum Kırım ve Rusya arasında büyük bir savaşın kopmasına ve bu savaş neticesinde tüm dengelerin değişmesine sebep olacaktı.

8.1. Kaplan Giray'ın Üçüncü Hanlık Dönemi (1730-1736)

Azledilen Mengli Giray'ın karara direnmeyerek Rumeli'ye yerleşmesiyle beraber Han olduğu tescillenen Kaplan Giray, Osmanlı hükümetinin isteği üzerine hemen Kırım'a gitmeyerek bir müddet İstanbul'da kaldı. Daha sonra asiler tarafından yapılan bir toplantıya davet edilen Kaplan Giray düzenlenecek olan Safevi seferi ile ilgili görüşlerini divana sundu. Bu mecliste yapılan alınan kararların sonucunda Kırım'dan da gelecek olan ordunun yardımıyla İran'a büyük bir ordu sevk edilmesine Kaplan Giray'ın bu süre içerisinde Rusya ve Lehistan'a karşı herhangi bir mütecaviz tavır takınmayarak kuzeyde yeni bir cephe açılmasını engellemesine karar verildi.

Patrona Halil isyanının bastırılmasından ve asilerin bertaraf edilmesinden sonra Kaplan Giray İstanbul'dan yola çıkarak Kırım'a ulaştı ve tahtı devraldı.[766]

Kaplan Giray'ın tahta çıktığı sırada Mengli Giray döneminde hana isyan ederek mağlup olup Kırım'dan kaçan ve uzun bir süredir Hanlık hinterlandının uzak bölgelerinde yaşamını sürdürmekte olan bazı asi mirzalar da yaşanan siyasi boşluktan faydalanarak Kırım'a yeniden dönmüşlerdi.[767] Kaplan Giray cebren de olsa Mengli Giray'ın azli ile kendisinin Han oluşu arasında Kırım'a yerleşen bu asi mirzaların varlığını tanımak zorunda kalmıştır. Bu durum Kaplan Giray'ın otoritesinin daha ilk yıllarında gölgelenmesine sebep olmuş gelen asi Mirzaların Kırım'da çok nüfuzlu kimseler olması da bu durumu perçinlemiştir. Öyle ki bu asi mirzalar arasında 1720'li yılların ortalarında Mengli Giray Han tarafından bertaraf edildikten sonra Kırım'dan kaçıp Baht Giray'a sığınan sonra da onun emriyle Çerkes topraklarına yerleştirilerek uzun yıllar Kafkasya'da ikamet ettirilen eski Şırın Beyi Can Timur Mirza da bulunmaktaydı. Bu Mirza'nın Şirin Kabilesi üzerindeki siyasi etkisinin hala devam etmesi Kaplan Giray'ın ilk yıllarında Hanlık topraklarında tam bir otorite sağlamasını güçleştirmişti.[768] Ayrıca bu Mirza'nın eski taraftarları olan Mehmed Ağa Hacı Kemal Ağa Er Mirza gibi bey ve mirzalarla Kırım'a dönmesi zaten geçmiş Hanlık dönemlerinde çok da başarılı bir Hanlık dönemi geçiremeyen Kaplan Giray'ın işini daha da zorlaştırmaktaydı. Nitekim bu mirzalar kısa süre içerisinde taraftarları sayesinde eski mevkilerini ele geçirmişler ve yeni Han Kaplan Girayı da bu durumu kabul etmeye zorlamışlardı.

---

[766] **Gülbün-ü Hanan**., s. 148

[767] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 484

[768] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 340

Tahta çıktığında yaşı epey ilerlemiş olan Kaplan Giray uzun zamandır gut hastalığından mustaripti ve eski asi Mirzalarla mücadele edecek dirayete sahip değildi. Nitekim Kanjal Savaşında uğradığı büyük yenilgi hala Kırımlıların aklındaydı. Hanlığa bağlı kabul edilen Kabardey Prensliği karşısında alınan bu bozgun yüzünden[769] Kırım Halkı Kaplan Giray'a yeterince saygı duymuyor ve otoritesini sınırlı olarak tanıyordu. Geçmiş tecrübeler ve Hanın ilerlemiş yaşı onun Kırım ümerası tarafından korkulan ve itaat edilen bir lider olarak tanınmasına engel oluyor, bu durum Kırım'da ileride oluşacak olan idare zafiyetinin temellerini oluşturuyordu. Tüm bunların farkında olan Kaplan Giray aslında başlangıçtan beri Kırım'da mutlak bir idare kuramayacağını düşünmüş ve Osmanlı hükümeti tarafından yapılan Han tayin edilme tekliflerini de geri çevirmişti. Nitekim Kaplan Giray, daha 1724 yılında Saadet Giray'ın yerine Osmanlılar tarafından Han tayin edilmek istendiği sırada bu teklifi reddetmiş Han olmak istemediğini belirtmişti. Fakat 1730 yılındaki Patrona Halil İsyanı sırasında asilerin Bursa'da oturan Kaplan Giray'ı tahta oturmaya zorlaması onun cebren de olsa Han olmayı kabul etmesine yol açmıştı.[770] Asilerin Kırım'daki rollerini de cebren tanıyan Kaplan Giray kendisine Kalgay olarak Adil Giray'ı Nureddin olarak da Hacı Giray'ı seçti. Nureddin Hacı Giray kısa süre sonra vefat edince onun yerine kardeşi Fetih Giray'ı Nureddin olarak tayin eden Kaplan Giray daha sonra Kalgay Adil Giray'ın ölümüyle de Nureddin Fetih Girayı Kalgaylığa terfi etmiş ondan boşalan Nureddinlik makamına ise Arslan Girayı tayin etmiştir.[771]

[769] Altınok, **Kabartay'ın Osmanlı Devleti ve Rusya ile Bağlılık ilişkileri**., s. 80

[770] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.4, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2018., s. 241

[771] **Gülbün-ü Hanan**., s. 149

8.2. Kafkasya'daki Rus-Kırım Çekişmesi ve Kırımlıların Kafkasya Seferleri

Osmanlılar, Patrona Halil İsyanının bastırılmasından sonraki süreçte düzenledikleri 1731 ve 1732 yıllarında düzenledikleri doğu seferleriyle Safevi Şahı Tahmasb'ı kolaylıkla bozguna uğratmışlar ve Aras nehrinin kuzeyindeki toprakları Safevi istilasına uğramaktan kurtarmışlardı. Düzenlenen Seferlerin ani bir saldırı ile işgale uğrayan Revan ve Şirvan Eyaletlerini henüz tam olarak Safevi işgaline geçmeden kurtarma amacını taşıması, yapılan harekâtların acele tertip edilmesi gerekliliğini beraberinde getirmiş Osmanlıların Kırım'dan gelecek olan kuvvetleri beklemeden harekete geçmelerini sağlamıştı. Safeviler'e karşı tek başına mücadele eden Osmanlılar bu seferler sırasında Safevi kuvvetlerine karşı başarı elde etmişlerdir. Nitekim bu seferler sırasında 1730 yılında elden çıkan Tebriz ve Batı İran'ı toprakları kademeli olarak tekrar ele geçirilmiştir.[772] Düzenlenen askeri harekâtlar sırasında Şah Tahmasb'ın komutasındaki Safevi kuvvetleri 1731 yılında Hemedan yakınlarında yapılan Kürican savaşında Osmanlılara karşı tam bir bozguna uğramışlar ve İran içlerine çekilmişlerdi. Zaferden sonra Mardin Voyvodası Sadık Ağa komutasındaki kuvvetler daha da ilerleyerek savunmasız kalan İran içlerine girmişler ve başkent Isfahan yakınlarına kadar ilerleyerek[773] bölgeyi yakıp yıkmışlardır. Bu durum Safevilerin 1732'de barış istemesine sebep olmuştur. Bu barış Tatar kuvvetlerinin savaşa katılmak ve Osmanlıların yanında yer almak üzere Şirvan'a yürümesine gerek bırakmamışsa da Nadir Han'ın 1733 yılındaki saldırısı sağlanan kısa süreli sulh halini bir kez daha bozmuş[774] Osmanlılar Tatar kuvvetlerini yeniden sefere çağırmak zorunda kalmıştır.

---

[772] Ensar Köse, **Osmanlı Devleti Ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi: 1724 İstanbul Antlaşması**, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2017., s. 37

[773] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Devleti Ve Kafkasya**., s. 114

[774] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.4, Kısım:1., s. 130

Osmanlıların doğuda Safevilerle savaştığı bir sırada Tatarlar da yağma amaçlı Kafkasya'ya seferler düzenliyorlardı. Nitekim Kaplan Giray'ın ilk yılında Baht Giray ve Murad Giray komutasındaki Tatar kuvvetleri 1731 yılında Kabardey topraklarına bir akın düzenlemiş ve bölgeyi yağmalayarak Kabardey Prenslerinden yüksek miktarda yıllık vergi almak şartıyla bir antlaşma imzalamışlardı.[775] Fakat bu vergiyi ödemek istemeyen Kabardey beyleri kısa bir süre sonra Ruslarla anlaşarak onlardan askeri destek almışlar ve Tatarları Bakşan nehri yakınlarında mağlup etmişlerdi. Bu zaferleriyle beraber 1731 sonlarında Kabardey'e girerek bölgede hâkimiyetini ilan eden Ruslara karşı Tatarlar ve Osmanlılar bu durumu tanımayarak tepki göstermişlerdi.[776] Bu sebeple Ruslar, Osmanlı-Tatar kuvvetleri ile daha rahat mücadele etmek için düşmanlarının sayısını azaltmaya öncelik vermiş, bu sebeple bu süre içerisinde politika değiştirerek Safevilerle anlaşıp Dağıstan ve Bakü'yü tutmak kaydıyla Gilan'ı onlara iade etmişlerdi.[777] Bu politikaları izleyen Rusların asıl amacı tüm güçlerini Kafkasya'da toplayarak süregelen Osmanlı Safevi savaşından faydalanmak ve tarafların zayıflamasını fırsat bilerek onların Kafkasya'daki topraklarını ele geçirmekti. Bu amaçla öncelikle Kafkas halkından taraftar toplamaya çalışarak Çeçen beylerinden Kazbulat beyi yakına çekip Çeçenlerin lideri Aydemir Bey'in üzerine yürüyen Ruslar Kırım Hanınca da desteklenen Aydemir Bey'e 1732 yılında mağlup olmuşlar ve Çeçen topraklarından çekilmişlerdi.[778] Bu sayede Kırım Hanlığına bağlı Çeçen topraklarını tabiiyet altına alamayan Ruslar bölgeye uzun süre büyük bir sefer düzenleyememişti.

---

[775] Altınok, **Kabartay'ın Osmanlı Devleti ve Rusya ile Bağlılık ilişkileri**., s. 82

[776] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 193

[777] **Çeçen İnguşya Halkıyla Rusya arasındaki İlişkiler**, çev.: Tarık Cemal Kutlu., s. 87

[778] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 194

Kafkasya halkları üzerinde kalıcı bir egemenlik kuramayan Ruslar Deşt-i Kıpçak bölgesinde ise ilerlemeye devam ediyorlardı. Nitekim Prut Antlaşmasından sonra bölgeyi Ruslaştırma politikasına devam eden Ruslar Belgorod hattının en güney şehrini ve Kırımlılarla sınır bölgesini oluşturan Valuyki şehrinden 130 kilometre güneyde İzyum şehrinden başlayarak yeni bir hat inşa etmeye başladılar. 1730'lı yıllarda inşa edilen ve Ukrayna hattı olarak da bilinen bu hat, İzyum kalesinden başlayarak Dnipro şehrinin 60 kilometre kuzey batısına kadar uzanıyordu. Dinyeper ve Donets nehirlerini birleştirmeyi amaçlayan bu hat hem Zaporog Kazakları ile Rusya'nın sınırı oluşturuyor hem de Kırımlıların hareket sahasını daha da kısıtlıyordu. Bu hatla beraber Tatarların güney Rusya'ya girmeleri muhtemel tek bölge olan Dinyeper Donets nehirleri arasındaki araziyi de hatla kapatan Ruslar Don ve Donets boylarını da Kazak yerleşimciler vasıtasıyla istila ettiklerinden Kırım Hanlığının kuzey doğu sınırlarını Or Kapu'dan 500 kilometre kuzey doğuya kadar sınırlamıştı. Bu gelişme ile beraber Kırım Hanlığının kuzey doğu sınırı günümüz Luhansk bölgesine kadar gerilemişti. Günümüzdeki Zaporijya şehrinin 150 kilometre doğusuna kadar Kazak yerleşimlerinin bulunduğu da hesaba katılırsa bu yıllarda Kırım Hanlığının sınırlarının Azak denizinin 150 kilometre kuzeyine kadar ancak uzandığı ve Luhansk bölgesinde ise sona erdiği söylenebilir. Bu kapsamlı istila hareketine karşılık kayda değer bir önlem alamayan Kırımlılar kendileri için daha önemli gördükleri ve Hanlığın önemli insan kaynaklarından birini oluşturan Kafkasya bölgesinin korunmasına öncelik vermişler ve en azından bu bölgeyi ellerinde tutabilmek için çabalamışlardır.

Rusların kuzeydeki ve Kafkasya'daki yayılmacı hareketlerine karşın Osmanlı Devleti Kafkasya'daki Osmanlı-Kırım nüfuzunun güçlendirilmesine karar vererek Kırım Hanı Kaplan Giray'a bölgeye sefer düzenlemesi emrini verdi. Han bu seferiyle beraber hem Rusların Kafkasya'daki nüfuzunu kıracak hem de Dağıstan'da hâkimiyet sağlayarak Safeviler'e gözdağı verecekti. Kasım 1732 tarihinde emri alan Kaplan Giray

1724 İstanbul Antlaşmasına göre Rusya'ya tabi olduğu halde Kırım Hanlığı ile gizlice ittifak yapan Haytak Usmisi ve diğer Dağıstan Hanlıklarını da yapacağı sefere katılmaya davet etti. Nitekim Bahar aylarının gelmesiyle Mansuroğulları Şırın Barın Yedisan Bucak uluslarınca desteklenmiş 30.000 kişilik büyük bir Tatar ordusu Kaplan Giray tarafından Nureddin Fetih Giray komutası altında Kafkasya'ya sefere gönderildi. Kaplan Giray başlarda ordusunun başında bizzat sefere hareket etmeye niyetlense de ilerleyen süreçte çıkan hastalığı onu bu niyetinden alıkoymuştu. Nureddin Fetih Giray kumandası altında hareket eden Tatar ordusu ilerleyerek Kuban nehrine geldiği sırada Kalmuk hükümdarı Donbuk Ombo'nun elçisi ile karşılaşmış Donbuk Ombo Kırım Hanlığına itaatini arz etmişti.[779] Aslında Ruslara tabii olan Donbuk Ombo'nun bu şekilde taraf değiştirmesinin arkasında gelen Tatar ordusunun kesafetinden ve gücünden korkması vardı. Bu diplomatik başarının ardından ilerleyerek Kabardey ve Çerkeslerin topraklarına girerek onların da itaatini alan Fetih Giray Kabardey'den Dağıstan'a, Terek ırmağı kıyısına doğru ilerlemeye devam ettiği bir sırada Rus elçileriyle karşılaştı. Buna göre Rus kumandanı Hessen Homburg, yaklaşan Kırım ordusuna ultimatom vererek Kırım Hanı'nın 1724 İstanbul antlaşmasına göre Ruslara ait olan Dağıstan topraklarını çiğnediğini ve Ruslara tabi Kalmukları da himayesi altına alıp onlarla Çar'ın aleyhine ittifak kurduğunu söyleyerek hanı suçlayıp onu savaşla tehdit ediyordu. Fakat Fetih Giray emri Bab-ı Ali'den aldığını bildirerek Şirvan topraklarına kadar ilerlemek için sefere devam etmek zorunda olduğunu Rus komutana bildirdi. Böylelikle Terek ırmağını da geçen Fetih Giray, Kabardey Kırım sınırı Tatartop'tan Sunç nehri kıyısına geldiğinde Çeçen Beyi Aydemir Bey ve Küçük Kabardey beylerinin yanı sıra Dağıstan'dan ve Enderey'den gelen kuvvetlerle de buluşmuştu. Bu beylerin Kırım kuvvetlerine itaatlerini arz etmesi ve Kırım ordusuna katılmasıyla Kırım ordusu daha da güçlenmişti. Nitekim bu gelişmeler Kırımlıları Astrahan ve Terek boylarındaki Kazak

[779] **Gülbün-ü Hanan**., s. 149

Rus mevkileri dışında Kafkasya'nın tek hâkimi haline getirmişti. Dağıstan'a girilmesiyle beraber Ruslara tabi Kumukların ve Avarların da Kırım'a itaat ederek orduya katılması Dağıstan'daki Gazi Kumuk Şamhallığı Haytak Usmiliği gibi büyük Hanlıkların da Kırım tabiiyetine girmesine sebep olmuş tüm Kafkasya'da Kırım kontrolü sağlanmıştı. Bu kontrolün sağlanmasında toplanan ordunun kuvvetinin etkisi büyüktü. Nitekim topraklarının Tatarlar tarafından yağmalanmasını istemeyerek Fetih Giray'ın ordusuna katılan Kafkas halklarının da katılımıyla çığ gibi büyüyerek on binlerce kişilik bir orduya dönüşen Kırım ordusu Kakhet ve Kartli gibi Gürcü krallıklarının dahi Kırım Hanlığına tabiiyetini arz etmesine sebep olmuştu.[780] Fetih Giray kudretli ordusundan aldığı cesaretle Dağıstan içlerine girerek önemli bir Rus birliğinin bulunduğu Derbend'e sekiz saatlik bir mesafeye kadar ilerlemiştir.[781]

Yaşanan gelişmeler üzerine Kafkasya'daki hâkimiyetlerini kaybetme noktasına gelen Ruslar, Tatar ordusunun tehditle durmayacağını anlayarak Prens Von Hamburg komutasında bir ordu topladılar. Toplanan bu Rus birliği 5000'e yakın mevcudu ihtiva etmekle beraber çok sayıda ateşli silahla donanmıştı. Bu birlikler çok geçmeden sayıca kendisinden çok daha üstün olan Fetih Giray'ın üzerine yürüdü. 11 Haziran 1733 tarihinde cereyan eden savaşta Tatar ordusu Prens'in ordusunu iki saatlik bir savaş sonucunda imha etti. Canını zor kurtarabilen Prens ordusunun tüm ağırlıklarını bırakarak güçlükle kaçabildi.[782] Başarılarından dolayı Osmanlı hükümeti ve Kaplan Giray tarafından övülen Nureddin Fetih Giray'a Eylül 1733'de Derbend'den de ileri gitmeyerek seferi sonlandırıp geri dönmesi emredildi. Nitekim Osmanlı Devleti Safevilerle gerginliğin sürdüğü bir sırada Rusya ile sıcak bir savaşa girmek istemiyordu.

[780] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Devleti Ve Kafkasya**., s. 237

[781] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 145

[782] Kirchner, **History Of Russıa**., s. 176

Bu sebeple Fetih Giray'ın düzenlediği bu seferin hedefe ulaştığını düşünen Osmanlılar Kırımlıların geri dönmesini istemişti. Kış mevsiminin gelmesiyle bu emri hemen gerçekleştiremeyen Fetih Giray 1733-34 kışını Kafkasya'da geçirerek[783] bölgedeki nüfuzunu daha da kuvvetlendirmiş ardından Kırım'a dönmüştür. Onun bu seferiyle Dağıstan da dâhil olmak üzere Kafkasya toprakları tamamen Kırım Hanlığına katılmıştı. Osmanlıların ve Kaplan Giray'ın son yıllarda artan Rus yayılmacılığına karşı Kafkasya'daki Kırım hukukunu koruma amaçlı organize ettikleri bu sefer sonucunda hem Kabardey gibi elden çıkan ülkelerin yeniden itaatleri sağlanmış hem de Kalmuklar da dâhil olmak üzere Kafkas halklarının tamamının Kırım Hanlığına savaşmadan bağlanması sağlanmış Rus birlikleri de mağlup edilmiştir. Fakat Kafkasya'da yaşanan bu mutlak Tatar hâkimiyeti uzun sürmeyecek Tatar ordusu geri çekildikten kısa bir süre sonra Dağıstan Hanlıkları ve Kalmuk Kabileleri Derbend Astrahan ve Terek'teki Rus Kazak birliklerinin gayretiyle yeniden Rus tabiiyetine sokulacaktır.

Düzenlenen bu Tatar harekâtının ardından Ruslar derhal harekete geçerek Fetih Giray'ı şikâyet etmek için İstanbul'a elçilerini göndermişlerdi.[784] Yapılan görüşmeler sırasında Rus elçileri Kuban nehrinin ilerisindeki toprakların Rus toprağı olduğunu vurgulayarak Tatarların yaptığı bu seferin barışa aykırı olduğunu belirtmişlerdi. Fakat Osmanlı hükümeti bu iddiaları reddederek hanın sefer düzenlediği Kabardey'in ve diğer Çerkes prensliklerinin Osmanlılara bağlı olduğunu vurgulamış Tatarların yapmış oldukları seferin asıl sebebinin Rusların Kırım'a tabi topraklara karşı takındığı düşmanca tutum olduğunu söylemişler, Hanlık kuvvetlerinin sadece kendilerine ait toprakları korumaya çalıştığını belirtmişlerdi. Bununla beraber Safevilerle sorunların devam ettiği bir sırada Ruslarla ilişkilerin daha da gerilmesini ve bir savaşa

[783] **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 676

[784] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 195

dönüşmesini de istemeyen Osmanlılar el altından Kırım Hanına verdiği emirle Tatar kuvvetlerinin Kafkasya'ya yeni bir sefer daha düzenlemesini engellediler.

Ruslarla bu hadiseler yaşandığı sırada korkulan olmuş ve doğu cephesinde de savaş başlamıştı. Nitekim Şah Tahmasb'ın Osmanlılarla imzaladığı antlaşmayı kabul etmeyen Nadir Han onu tahttan indirip oğlu III.Abbas'ı tahta çıkarmış ve Aras nehrinin kuzeyindeki topraklar ile Gürcistan'ı Osmanlılardan geri almak için Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişti. Bunun üzerine Osmanlı topraklarına ani bir saldırı ile giren Nadir Han 1733'de Irak-ı Arap'a girerek Bağdat'ı kuşatmıştı. Düzenlenen uzun bir kuşatmaya rağmen bol miktarda top ve askerle korunan Bağdat'ı alamayan Nadir Han geri çekilerek bir sonraki yıl Nahçivan ve Şirvan'a saldırmak üzere hazırlanmaya başladı. Bağdat önlerinde aldığı başarısızlığa bir kez daha uğramak istemeyen Nadir Han büyük hazırlıklar yaparak 1734'de bir kez daha sefere çıkmıştı. Ordusuyla beraber hareket ederek Ağustos 1734'de Aras nehrini geçen Nadir Han Şirvan'a girmiş ardından Şemahı[785] Gori ve Nahçivan'ı ele geçirerek Aras Nehri'nin kuzeyindeki bölgelerin büyük bir kısmına hâkim olmuştu. Bunun üzerine Osmanlılar Nadir Han'ı bölgeden çıkarmak için 1723'den beri Osmanlılara tabi olan Şirvan Hanı Surhay Mustafa Han ve Gence Beylerbeyi Genç Ali Paşa'yı görevlendirmişti. Bu kuvvetler 1733 yılında olduğu gibi 1734 yılında da Osmanlıların emriyle Kırım'dan sefere çıkarak Derbend'e gelip buradan Azerbaycan'a geçen Fetih Giray'ın komutasındaki Tatar kuvvetleri ile birleşerek Nadir Han'ın kuvvetlerinin üzerine yürüdü. Yapılan savaşta Safevi kuvvetleri bozguna uğratılsa da Nadir Han'ın gayretiyle çabuk toparlanan Safevi ordusu karşı saldırıyla Osmanlıları mağlup ederek Gence'ye çekilmek zorunda bıraktılar. Daha sonra ilerleyerek Gence'yi kuşatan Safeviler'e karşı Gence'ye kapanan Gence Beylerbeyi Ali Paşa ve Fetih Giray'ın kuvvetleri şehri aylarca savunmuşlardı. Özellikle Fetih Giray bu

[785] Aydoğmuşoğlu, **Safevi Devleti Tarihi**., s. 148

kuşatma sırasında defalarca kez teslim olmanın eşiğine gelen kale garnizonunu cesaretlendirmiş ve inatla direnmeye devam etmişti.[786] Bunun üzerine Osmanlı kalelerini almak için çok sayıda top ve ateşli silaha ihtiyacı olduğunu anlayan Nadir Han Ruslarla temasa geçip bu silahları onlardan temin etmek istedi.[787]

Bunun üzerine Rusya ile diplomatik temasa geçen Nadir Han onlarla 21 Mart 1735 tarihinde bir antlaşma imzalayarak müttefik olmuş Osmanlılara karşı silah desteği sağlamıştı.[788] Yapılan antlaşmaya göre Rusya'ya ait Dağıstan ve Bakü'nün Safevilere geçmesine Rusların Nadir Han'ın Kafkasya'da Osmanlılara karşı yürüttüğü savaşta Safevilere silah ve asker desteğinde bulunmasına karar verilmişti. Rusların böyle davranarak Dağıstan ve Bakü topraklarından Safeviler lehine vazgeçmesinin sebepleri arasında sınırlarından bu kadar uzak bir bölgeyi elinde uzun süre tutamayacaklarına dair inançları vardı. Ayrıca bölge halkının Müslüman olması Rus idaresini hiçbir şekilde benimsememeleri ve Rusların Osmanlı-Tatar ordusuna karşı mücadele ederken Safevi desteğini arkalarında hissetmek istemeleri de Rusların kendi istekleri ile topraklarını Safevilere iade etmelerinin sebeplerinden sayılabilir. Sonuç olarak Ruslar bu hamleleriyle Osmanlıların aksine kansız bir şekilde İran'dan çekilmiş hasar alamadan savaştan çıkmıştı. Bu durum Osmanlı-Kırım devletleri ve Safevilerin birbirleriyle kanlı çatışmalar içerisinde girip büyük kayıplar vererek zayıflamasına yol açarken Rusların dinç kalmasına sebep olmuştu. Nitekim Ruslar bu sayede uzun yıllar içerisinde oluşan

---

[786] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.12., s. 245

[787] Hammer, A.g.e., s. 251

[788] Selim Güngörürler, **The 1736-39 War With Russıa And Austria A Study İn Diplomacy And Changing Perceptions Of The Ottoman Empire**, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2011., s. 41

siyasi boşluktan faydalanacak Kafkasya'yı ve Kabardey'i adım adım ele geçireceklerdir.[789]

Ani bir Safevi saldırısıyla savaşa hazırlıksız yakalanan Osmanlılar ise henüz doğuya gidecek orduyu hazırlama telaşı içerisindeydiler. Bir yandan Rumeli ve Anadolu askerlerini doğu seferine hazırlamaya çalışan Osmanlı hükümeti bir taraftan da Kırım Hanı Kaplan Giray'a emir vererek onun Kafkasya tarafından Şirvan'a girmesini ve Nadir Han'ın kuvvetlerini arkadan vurmasını istiyordu. Yapılan büyük hazırlıklar neticesinde 1735 yılında doğu sınırlarına Köprülüzade Abdullah Paşa komutasında büyük bir ordu gönderildi. Osmanlı ordusunun İstanbul'dan çıkarak doğuya doğru ilerlediği haberini alan Nadir Han Gence Kuşatmasında az sayıda askerini bırakarak ordusunun büyük çoğunluğuyla Osmanlı ordusunun üzerine yürümeye başladı. Nihayet Kars yakınlarında 22 Mayıs 1735'de Osmanlı ordusuyla karşılaşan Nadir Han[790] yapılan savaşta Osmanlı ordusuna yenilerek geri çekilse de Osmanlı ordusunun kendisini takip etmesiyle kısa bir süre sonra onlarla yeniden savaşa tutuştu. Nitekim 14 Haziran 1735 tarihinde Arpaçay'da bir kez Osmanlı ordusuyla karşılaşan Nadir Han yapılan savaşta Osmanlıları ağır bir bozguna uğrattı. Serdar Köprülü Abdullah Paşa'nın da şehit düştüğü savaş sonrasında Osmanlılar 20.000'e yakın kayıp vererek Kars'a çekildiler.[791]

Osmanlı ordusunun bozguna uğramasıyla beraber Gence'ye dönen Nadir Han yeniden şehri sıkıştırmaya başladı. Osmanlı ordusunun yenilgisi Safevilerin de Ruslardan aldıkları top ve ateşli silahlarla şehrin surlarını daha ciddi oranda tahrip

[789] Kirchner, **History Of Russıa**., s. 165

[790] Abdurrahman Ateş, **Avşarlı Nadir Şah Ve Döneminde Osmanlı İran Mücadeleleri**, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2001., s. 105

[791] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (XVIII.Yüzyıl)**, C.4, Kısım: 2., s. 135

etmesi Gence garnizonunu teslim olmaya mecbur bıraktı. Nitekim yarım yıldan uzun süren kuşatmada şehri kahramanca savunan ve teslim olma fikrine canı pahasına karşı çıkan Fetih Giray da direnmenin imkânsızlığını görmüştü. 1734 yılı sonbaharında başlayan kuşatmanın gidişatı özellikle Prens Galitsin komutasındaki Rus kuvvetlerinin yüklü miktarda savaş topu ile bölgeye gelişiyle birlikte değişmiş Gence surları büyük hasarlar almaya başlamıştı. Bu yüzden kale içinde bulunan Ali Paşa ve Fetih Giray, Nadir Han ile anlaşma yaparak silahları ile beraber Kars'a çekilme karşılığında kaleyi teslim etmişlerdi. Bu antlaşma sayesinde Gence'yi çok büyük kayıplarla ele geçiren Nadir Han bu gelişmeyle beraber sonradan ele geçireceği birkaç şehir dışında Kars'a kadar olan tüm Azerbaycan'ın hâkimi oldu. Bununla beraber 1734-35 yıllarındaki savaşlarda Azerbaycan'da Kırım ordusunu temsilen savaşan Fetih Giray savaşta ve özellikle Gence kuşatmasında büyük yararlılıkları görüldüğü için Osmanlılar tarafından büyük iltifat görmüştür. Bu durum onun Osmanlı hükümeti nezdinde Kaplan Giray'dan daha iyi bir Han olacağına dair görüşlerin gelişmesine yol açmıştı. Nitekim 1733 yılında yapılan başarılı Kafkasya seferinin başkomutanı ve 1734 yılı Gence müdafaasının en etkili ismi olarak ön plana çıkan Fetih Giray'ın başarılarına karşın Kaplan Giray 1733 ve 1734 yıllarında Kırım'dan ayrılmamıştır. Bu durum Kaplan Giray'ın Osmanlı hükümeti nezdindeki nüfuzunu yeniden sağlamak için sefere hazırlanmasına yol açacaktır. Nitekim 1735 yılında Osmanlılar tarafından da Safevi seferine katılması için cepheye çağrılan Kaplan Giray hastalığı ve ilerlemiş yaşına rağmen ordusu ile harekete geçecek Kafkasya üzerinden Azerbaycan'a hareketlenecektir.[792]

[792] Kollektif, **Türkiye Tarihi III Osmanlı Devleti 1600-1908**, Cem Yayınları, İstanbul, 2013., s. 78

8.3. Kırımlıların Kafkasya Seferleri ve Osmanlı Rus Savaşının Başlaması

8.3.1. Kırım Hanı Kaplan Giray'ın 1735 Yılı Kafkasya Seferi ve Kırım'a Rus Saldırısı

Nadir Han'ın saldırısı üzerine Osmanlılar 1734 sonlarında sefer hazırlıklarına girişirken aynı anda Kırım Hanı Kaplan Giray'a da sefere hazırlanarak Kafkasya yönünden hareket edip Şirvan'a girmesi emredilmişti. Bu emir üzerine Kırım ordusunu hazırlayan Kaplan Giray Kırımlıların kuvvetli bir muhalefetiyle karşılaştı. Kırımlılar 1733 yılında Fetih Giray'ın Kafkasya üzerine düzenlediği seferden beri Kırım Rus ilişkilerinin gergin olmasına dikkat çekerek Kırım'ın her an saldırıya uğrayabileceğini hanın anayurdunu savunmasız bırakarak sefere gitmemesi gerektiğini söylemişlerdi. Nitekim 1734 yılında Nureddin Fetih Giray'ın düzenlediği seferi Osmanlı hükümetine şikâyet etmek için İstanbul'a gelen Rus elçisinin Kırımlıları bu seferden dolayı savaşla tehdit ettiği de Tatarlar tarafından bilinmekteydi. Osmanlı hükümetinden gelen sefer emrini Kırım ümerasına gösteren Kaplan Giray emre uymadığı takdirde Osmanlılar tarafından azledileceğini belirterek uzun uğraşlar sonucu onları sefere katılmaya ikna etmeyi başarabilmişti. Kırım Mirzalarını ikna eden Kaplan Giray, Nureddin Fetih Giray'ın 1733-34 yıllarında gerçekleştirdiği seferler sırasında toplanan Tatar ordusundan daha kuvvetli bir ordu toplamaya girişerek Kırım topraklarından ve Hanlık Hinterlandının tamamından topladığı askerlerle çok daha büyük bir ordu meydana getirmiş ve Mart 1735'de sefere çıkmıştır. Buna göre toplanan 53.300 kişilik[793] büyük bir Tatar ordusu ile yola çıkan Han Taman yarımadasına geçerek Kafkasya içlerine doğru ilerledi. Kaplan Giray komutası altında sefere giden bu Kırım ordusu içerisinde Kırım yarımadasının yanı sıra Kafkasya'dan Yedisan'dan Bucak'tan toplanan askerler

[793] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s.201

de vardı. Bu ordu 8.000 kişilik Kırım Tatar kuvveti 30.000 muhtelif bölgelerden toplanan Nogay Kabile askerleri 6.000 Kırım Hanlığına tabi Çerkes kabilelerinin askerleri 400 Bucak ve Taman sancaklarından gelen askerler 400 Abhazya Prensliğinden gelen kuvvetler 400 Kuban Ordası askeri 500 Büyük Kabardey askeri gibi kuvvetlerden oluşmaktaydı.[794]

Kafkasya'ya giren Kaplan Giray Han ordusuyla beraber ilerleyerek Mayıs 1735'de ise Sulak nehrine ulaşmıştı. Kırım ordusu Dağıstan bölgesine doğru ilerlerken Hankale geçidinde eskiden Kırım'a tabi olmakla beraber savaş sırasında Rusya'ya tabi olmuş Çeçen Beyi Aydemir Bey'in saldırısına uğramıştı.[795] Bu saldırıda ağır kayıplara uğransa da asi Çeçenleri püskürtmeyi başaran Tatarlar Dağıstan yönünde ilerlemeye devam ederek Derbend yakınlarına kadar geldiler. 1733 yılında olduğu gibi bu bölgede Rusların mukavemetiyle karşılaşan Tatarlar bu sefer kurulan Rus barikatını aşarak Derbend'den Şirvan'a giremediler. Bunun üzerine ordusunu barış içinde bölgeden Şirvan'a geçirmek isteyen Han Ruslarla müzakere yapmaya ve geçiş hakkı istemeye karar verdi. Yapılan müzakerelerde Ruslar, Tatarların 1724'den beri Rusların egemenliğinde olan bölgelere girdiğini ve barışı ihlal ettiğini söyleyerek hanı suçlarken Kırımlılar da Rusların sadece Hazar sahil şeridinde hak sahibi olduklarını vurgulayarak hudutların çiğnenmediğini savunuyordu. Sınır boylarında yaşanan bu tartışmaların çözülememesi Kırımlılar ve Ruslar arasında bir kez daha sınır ve geçiş hakkı krizi doğmasına sebep olmuştu. Bu krizin kökleri aslında 1724 İstanbul antlaşmasına kadar gitmekteydi.[796] Nitekim antlaşma öncesinde Dağıstan ve civar bölgeleri yüzyıllardır

[794] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 204

[795] Tarık Cemal Kutlu, **Çeçen Direniş Tarihi**, Anka Yayınları, İstanbul, 2005., s. 102

[796] Köse, **Osmanlı Devleti Ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi: 1724 İstanbul Antlaşması.**, s. 88

Müslüman sünni hanlıklar tarafından yönetilmekteydi. Bu Hanlıklar genel olarak Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devletine sempati beslerler İran seferleri sırasında onların ordularının Dağıstan yollarını kullanmalarına izin verirlerdi. Fakat 1722 yılında Rusya'nın Dağıstan'a girmesi ve bölgedeki hâkimiyetini 1724 yılında imzaladıkları antlaşma ile tescillemesi bu konjonktürü değiştirmişti. Artık Tatarlar Osmanlıların İran seferlerine katılmak için Derbent tarafına hareket ettiklerinde Rusların mukavemetiyle karşılaşmaktaydılar. Nitekim Dağıstan Hanlıklarını kontrol eden Ruslar Dağıstanlıların Kırım ordusuna geçiş hakkı vermesine ve Şirvan'a girmelerine müsaade etmesine izin vermiyorlardı. Kafkasya'dan İran ve Şirvan topraklarına Derbent dışında farklı bir yerden girmeyi başaramayan Tatarlar, Rusların yolu kapatması yüzünden devam etmekte olan Safevi savaşına büyük ordular gönderemiyor Şirvan'a giremiyorlardı. Bu konjonktür uzun yıllar boyunca devam etmiş Kırımlılar Lale devri sırasında yaşanan Osmanlı Safevi savaşlarına katılamamış veya çok az asker gönderebilmişti. Bu durum da Kırım ve Ruslar arasında büyük gerginliğe sebep olmuş Kırımlıların Dağıstan ve Kafkasya taraflarına seferler düzenlemelerine sebep olmuştu. Rusların kendilerine tabi kabul ettikleri topraklara düzenlenen bu Tatar seferleriyle beraber Kırım Rus ilişkileri daha da gerilmiş ve ilerleyen yıllarda büyük bir savaşa dönüşmüştür.

Safeviler Tatarların Derbent önlerinde Ruslar ile yaptıkları müzakerelerle zaman kaybettikleri bir zamanda Ruslardan aldıkları top ve ateşli silahlarında yardımıyla Gence'ye hâkim olmuş Arpaçay savaşında Osmanlı kuvvetlerini de mağlup etmişlerdi. Nadir Han Tatar kuvvetlerinin de Şirvan'a yardıma gelememesiyle Aras nehrinin kuzeyindeki şehirleri bir bir ele geçirmeye başladı. Nitekim Arpaçay savaşından sonra Gence'yi 9 Temmuz 1735'de ele geçiren Nadir Han harekâtını daha da ilerleterek 17 Eylül'de Tiflis'i ve 3 Ekim 1735'de Revan'ı teslim aldı. Nadir Han'ın Osmanlı kuvvetlerini mağlup ettiğini ve Azerbaycan'da birçok şehri ele geçirdiğini haber alan Kırım Hanı kendi ordusunun Dağıstan'da kurulan Rus barikatından dolayı Şirvan'a

girememesinden dolayı Dağıstanlı Gazi Kumuk Şamhalı ve Şirvan Hanı Surhay Mustafa'yı desteklemeye karar verdi ve onu Nadir Han'a karşı kullanmak istedi. Nitekim Tatarlarca desteklenen Mustafa Han Nadir Han'a saldırdı. Fakat yapılan savaşta mağlup olan Mustafa Han Nadir Şah'ın tabiiyetini tanımak zorunda kaldı. [797]

Kaplan Giray'ın Derbend yakınlarında aylarca beklediği bir sırada Ruslar Ukrayna'da Kırım'a saldırmak üzere bir ordu hazırlamaktaydılar. General Münnich'in kumanda edeceği bu ordu yapılan plana göre ani bir saldırı ile Or Kapu'ya saldıracak ve Kırım Hanı'nın Derbend'de olmasından faydalanarak Kırım'a girerek bölgeyi ele geçirecekti.[798] Bu haberin Kaplan Giray'ın Kırım'da muhafız olarak bıraktığı Kalgay Adil Giray tarafından haber alınması Kırım'da büyük bir paniğin doğmasına sebep olmuştu. Nitekim Kırım ordusu ekseriyetle Han ile beraber Dağıstan'da bulunmakta olup Kırım'da yarımadayı savunmaya yetecek kadar bir ordu bulunmamaktaydı. Herşeye rağmen elindeki kuvvetlerle harekete geçerek 1735 yazında Or Kapu'ya hareketlenen Kalgay Adil Giray taarruza gelecek olan Rus ordusuna karşı bölgede bir savunma hattı kurdu bir yandan da Dağıstan'daki Kırım Hanı'na haber göndererek acil gelmesini istedi. Kırım'a Rus taarruzunun başlamak üzere olduğu haberi Kaplan Giray tarafından haber alındığında Han bu harekâtın Kalgay Adil Giray tarafından engellenebilecek bir saldırı olacağına kanaat getirerek Kafkasya'dan ayrılmak istemedi. Bu düşüncesinin altında yatan asıl sebep Osmanlı hükümetinin gözünden düşmeme isteğiydi. Nitekim 1733 ve 1734 yılında Nureddin Fetih Giray tarafından düzenlenen başarılı seferlerle beraber Fetih Giray'ın artan nüfuzu Kırım Hanı'nı gölgelemeye başlamıştı. Han bu sebeple 1735 yılı Kafkasya seferinde dişe dokunur bir başarı elde etmeden Kırım'a dönmek istemiyor aksi takdirde azledileceğini düşünüyordu. Bu

[797] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 199

[798] Şirokad, **Rusların Gözünden 240 yıl Kıran Kırana Osmanlı Rus Savaşları**., s. 55

sebeple Han Rusların Kırım'a saldırı hazırlığını başlangıçta ordusundan gizli tuttu. Fakat bu haberin bir müddet sonra Kafkasya'da bulunan Kırım ordusunda duyulması hanın planlarını bozdu. Nitekim Kırımlı Mirzaların Kırım'a dönmek için hana baskı yapmalarıyla Han Derbend önlerinden apar topar çekilerek Kırım'a doğru yola çıkmıştı. Kaplan Giray'ın Mirzalara boyun eğerek Kırım'a dönmeyi kabul etmesinin arkasındaki bir diğer sebepte Osmanlıların yaşanan Arpaçay bozgunuyla beraber Nadir Han ile barışmaya karar vererek sulh görüşmelerine başlamasıydı. Nitekim Han'ın kulağına da gelen bu haber ile birlikte Kafkasya'da bir işi kalmayan Kaplan Giray Mirzalarının da ısrarıyla yurdunu Rus saldırısından korumak için harekete geçmeye karar verebildi.

Kaplan Giray'ın yokluğunda Kırım'ın her köşesinden eli kılıç tutan hemen herkesi vatan savunması için Or Kapu önlerine toplayan Kalgay Adil Giray Rus ordusuna karşı birliklerini örgütledi. Bu sırada Kiev'de bulunan Rus ordusunun kumandanı Münnich Rusya üzerine Lehistan tarafından bir askeri tehdit belirmesi üzerine Ukrayna'da kalmış[799] kumandanlığı ise Leonitev'e bırakmıştı. Leonitev kumandasında 1735 yazında Kırım'a doğru harekete geçen Rus ordusu Dinyeper nehri boyunca ilerleyerek Deşt-i Kıpçak bozkırına girdi. Bu sırada tüm güçleriyle birlikte Or Kapı'ya gelen ve burada bir savunma hattı oluşturan Kalgay Adil Giray Rus saldırısını Kırım'ın hemen girişinde beklemekteydi. Or Kapu'da toplanan Kırım ordusu büyük ölçüde deneyimsiz ve fazla savaş tecrübesi olmayan askerlerdi. Ekseriyeti halktan toplama olan bu ordunun deneyimsiz olmasındaki en önemli sebep hanın ordunun ve Kırımlı mirzaların büyük bir çoğunluğu ile beraber Kafkasya'da seferde olmasıydı. Bu sefer esnasında tüfekli Hankulu askerlerinin de çoğu Han ile beraber Kafkasya'ya gitmiş Kırım'da deneyimli askerlerin ve mirzaların sayısı azalmıştı. Bu durum ateşli silahlardan yoksun deneyimsiz Kırım ordusunun Ruslara karşı direnmesini güçleştiren

[799] **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar**., s. 345

etmenlerdi. Tüm bu olumsuz durumlara rağmen Kırımlıların imdadına Rusların Deşt-i Kıpçak'ta ilerlerken yaşadıkları kayıplar yetişti. Dinyeper'i geçerek Deşt-i Kıpçak boyunca Or Kapu'ya doğru ilerleyen Ruslar 1687 ve 1689 yıllarında yaşadıkları bir kez daha yaşamışlar Tatarların bölgedeki otlakları ve su kuyularını yakıp etkisiz hale getirmeleriyle beraber büyük sıkıntı çekmişlerdi. Zira susuzluktan savaşmadan yollarda ölen Rus askerlerinin yanı sıra Rus süvarilerin de atları ot bulamadıklarından açlık çekiyor ve telef oluyorlardı. Bu duruma bir de yaşanan olumsuz hava koşulları ve sellerde eklenince Rus ordusunun kayıpları artmış Ruslar daha Or Kapu'ya ulaşmadan savaşamaz duruma gelmişlerdi. Bu durum üzerine güçsüz bir ordu ile Tatarlara saldırmanın doğru olmayacağını düşünen General Leonitev ordusunun artıklarıyla Ukrayna'ya geri çekilmeye başladı.

Böylece Haziran 1735'de Kırım'a yönelik başlayan ilk Rus saldırısı büyük hezimetle sonuçlanıyor Ruslar ağır kayıplarla geri çekiliyordu.[800] Nitekim savaşın başlangıcından beri kendisine nazaran çok daha güçlü bir konumda bulunan Ruslara karşı pasif ama doğru bir politika izleyerek onların geçeceği yolları ve su kuyularını tahrip eden böylece onların aç kalmasını sağlayan Kalgay Adil Giray onların geri dönüş yoluna girmeleriyle beraber ordu artıklarına vur kaç saldırısı düzenlemeyi sürdürmüştü. Bu sırada Kırım ordusunun zoruyla Dağıstan'dan Kırım'a dönmek üzere yola çıkan Kaplan Giray da Kabardey'e gelmişti. Bu bölgede iken Rus ordusunun yaşadığı kayıplar nedeniyle daha Or Kapu'ya saldıramadan Kasım 1735'de geri çekildiğini öğrenen Han kışın kalanını Kabardey'de geçirdi ve bu bölgeden asker topladı. Daha sonra Taman'a gelen Han buradan Kırım'a geçmek için hazırlandığı sırada İstanbul'dan kendisine gönderilen elçi ile görüştü. Osmanlılar bu elçi vasıtasıyla Kaplan Giray Han'a, Nadir Han ile yapılacak barış görüşmelerine katılması için İstanbul'a gelmesini

[800] Şirokad, **Rusların Gözünden 240 yıl Kıran Kırana Osmanlı Rus Savaşları**., s. 57

emrediyordu. Fakat Kaplan Giray Han'ın Osmanlı elçisine Kırım'a bir Rus ordusunun saldırdığını kendisinin de o tarafları korumak üzere gittiğini söylemesi üzerine Han Osmanlı hükümeti tarafından mazur görüldü. Nadir Han ile olan savaşının sürdüğü bir sırada Rusların gerçekleştirdiği bu istila hareketi Osmanlıların büyük tepkisini çekmiş 1735 Aralık ayında Bab-ı Ali bu durumu Rus elçisi ile görüşmüştü. Ruslar bu görüşmede yapılan harekâtın yalnızca Kafkasya'daki Rus toprak bütünlüğünü tehdit eden Kırım Hanlığını dizginlemeye yönelik olduğunu açıklamış Kırım'ın işgalinin amaçlanmadığını belirtmişti.

Ruslar bu şekilde Osmanlıları oyalasa da durum farklıydı esasen 1722 yılından beri aralıklı olarak [801] Osmanlı Safevi ve Osmanlı Afşar savaşlarından faydalanarak güç toplayan ve Kırım'a saldırmak için uygun bir zamanı bekleyen Rusya bu süreç içerisinde Avusturya ile de anlaşmış ortak saldırı planı kurmuşlardı. Buna göre yıllarca ordusunu doğuda tutan ve uzun süren savaşlarla yıpranan Osmanlı Devletine karşı Avusturya ve Rusya devletleri ortaklaşa saldırı düzenleyecek Avusturyalılar Niş'e ve Sırbistan'a hâkim olurken Ruslar 1687 ve 1689 yıllarında hedefleyip ele geçiremedikleri Kırım'ı elde edeceklerdi.[802] Bu plan doğrultusunda harekâta devam eden Rusya 1736 yılında tekrar Kırım'a saldırmak üzere Ukrayna'ya ve Don nehri kıyılarına yeni birlikler gönderdi. Kaplan Giray 1735 kışını Kabardey'de geçirip 1736'da Bahçesaray'a geldikten sonra kısa bir süre önce vefat eden 1735 Kırım savunmasının başarılı kumandanı Kalgay Adil Giray'ın yerine 1733 Kafkasya seferinde büyük başarılar kazanan Fetih Giray'ı Kalgay tayin etmişti.[803] Fetih Giray'dan boşalan Nureddinlik görevine de Arslan Giray getirildi. Askeri alanda da yeni tedbirler alan

[801] Serdar Genç, **Lale Devrinde Savaş**., s. 71

[802] Karl Roider, **Austrias Eastern Questıon 1700-1790**, New Jersey, 1982., s. 207

[803] **Gülbün-ü Hanan**., s. 145

Kaplan Giray 1736 yılında tekrar gerçekleşmesi muhtemel olan Rus taarruzuna karşı ülkesini savunmak için Or Kapu'da daha güçlü bir tahkimat kurma hazırlığına girişmiş Kırım'da yeni bir ordu toplamaya başlamıştı.

8.3.2. 1736 Yılı Savaşları

Kış boyunca yaptığı hazırlıklarla eksiklerini tamamlayan Ruslar ordularını ikiye bölerek bir koldan Azak'a bir koldan ise doğrudan Kırım'a saldırmak üzere harekete geçtiler. Bu plan doğrultusunda General Münnich Nisan 1736'da 50 bin kişiyi aşan mevcuda sahip ordusuyla Kırım üzerine harekete geçerken General Levaşov'da Mayıs 1736'da Azak'ı kuşattı. Yıllarca tüm gücüyle Safevi ve Afşarlarla savaşan Osmanlılar Rusların bu topkeyün saldırısına karşı hazırlıksız bir konumdaydılar. İmparatorluğun tüm kaynakları İran ile yürütülen savaşa aktarıldığı için kuzeydeki önemli hudut kalelerinin önemli bir kısmı tamir ve tahkim edilmemiş bu durum onları Rus istilasına açık hale getirmişti. Osmanlıların zorlamasıyla Kırım Hanlığı da uzunca bir zaman önemli bir kuvvetini Azerbaycan'a ve Kafkasya'ya göndermek mecburiyetinde kalmış bu süreç onların da zayıflamasına Mirzaların ve Tatar askerlerinin savaştan bezmesine yol açmıştı. Bu durum zaten teknik olarak Rus ordusunun gerisinde bulunan Tatarların kendi yurtlarını Ruslara karşı savunmalarını daha da güçleştirmişti. Rusların bu ani saldırıları Nadir Şah ile barış imzalamak üzere olan Osmanlıların doğu sınırlarını da tehlike altına sokmuştu. Nitekim Osmanlı hükümeti Nadir Han'ın Rusya saldırısını haber alarak imzalanmak üzere olan barıştan vazgeçmesinden ve doğudaki savaşın yeniden alevlenmesinden korkuyordu. Fakat Nadir Han'ın da bir an önce barışı imzalayarak doğuya Hindistan'a sefere çıkmak için uygun bir zemin yaratmak istemesi Osmanlı Devletinin korktuğunun başına gelmesini önlemişti. Nitekim 1736'da imzalanan ve büyük ölçüde 1639 Kasr-ı Şirin antlaşmasını yineleyen barış antlaşmasından sonra Nadir Han Rusların kendisine yaptığı ittifak teklifini de reddetmiş

yönünü doğuya dönmüştü. Yaklaşan Rus kuvvetlerine karşı tüm gücünü toplayarak 12 Mayıs 1736'da Or Kapu'ya gelerek bölgede bir savunma hattı kuran Kaplan Giray Rus saldırısına karşı ordusuyla beraber burada beklemeye başladı.[804] Kırımlılar tüm güçlerini ülkelerini savunmak için Or Kapu'ya topladıklarından kuşatma altında olan Azak'a da gerekli yardım gönderilememişti. Azak'ın da kuşatıldığı haberini alan Osmanlılar 6 Mayıs 1736'da Ruslara savaş ilan ederek Kaptan-ı Derya Canım Hoca Mehmed Paşa'yı bir miktar kuvvet ile beraber Azak'ın yardımına gönderdiler.

Kırım cephesinde ise yaklaşan Rus kuvvetlerine karşı ordusunu Or Kalesi önlerinde konuşlandıran Kaplan Giray sağ kanadını Kalgay Fetih Giray'ın ve Yedisan Nogaylarının idaresine verirken Şirin kabilesinin yer aldığı sol kanadın başına Nureddin Arslan Giray'ı geçirmişti. 11 Haziran 1736'da ordusu ile Gazikerman'a gelen General Münnich üzerine gönderilen Sefer Gazi Mirza'yı mağlup ederek püskürtmüş akabinde Or kalesi önlerine doğru harekete geçmişti. Haziran ayında Or önlerine gelerek buradaki büyük Kırım ordusuna taarruz eden Münnich kuvvetli ateş gücü ve üstün savaş taktikleri sayesinde Kırım ordusuna ağır kayıplar verdirmeyi başardı.[805] Buna göre ordusunu kare savaş düzenine göre konuşlandıran Münnich'e karşı Tatar ordusu dört bir yandan saldırıp Rus ordusunu çember içerisine alsa da birkaç kareden müteşekkil Rus ordusu her bir karenin dört bir yanını çok sayıda top ve ateşli silahlarla donattığı için Tatarları püskürtebiliyordu. Nitekim Tatar ordusu Rus ordusunu yarıp her bir karenin dört bir yanını kuşatsa dahi Rusların üstün ateş gücü karşısında karenin içine giremiyor, Ruslar kendisine saldıran Tatar atlılarını kolaylıkla avlayabiliyordu. Birkaç gün süren Or Savaşının dördüncü gününde taarruza geçen Ruslar Kırım Hanı'nın otağına kadar ilerlemişlerdi. Rusların attığı tüfek mermilerinden biri Kaplan Giray'ın atına isabet

[804] Alan Fisher, **Kırım Tatarları**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009., s. 145

[805] Şirokad, **Rusların Gözünden 240 yıl Kıran Kırana Osmanlı Rus Savaşları**., s. 79

etmişti.[806] Ayrıca orduda bulunan eski asilerden olan ve Kaplan Giray döneminde cebren kendini affettiren Şirin Beyi Haci Can Timur Mirza da çatışmalar sırasında ölüm tehlikesi geçirmiş güçlükle kaçabilmişti. Bu durum Kırım ordusunda büyük moral bozukluğuna yol açmış Han geri çekilerek Çeterlik suyu bölgesinde konuşlanmış dağılan askerlerini toplayarak Rus ordusuna bir kez daha saldırmak için hazırlanmaya başlamıştır. Ruslar bu sırada hanın ordusunun büyük ölçüde dağılmasından faydalanarak Or Kalesini kuşatmışlardı. Bu kale Rusların Kırım'ı istilasında kalan tek engeldi. Bu bölgeyi de ele geçirdikten sonra Kırım'ın kilidi Rusların eline geçmiş olacak Rus ordusu kolaylıkla Kırım içlerine girebilecekti. Or kalesi aslen Kırım Hanlığına ait olsa da Osmanlılar tarafından Rus istilasına karşı silahlandırılmış bir bölgeydi. Fakat uzun yıllar süren Osmanlı Safevi savaşları sırasında tüm hudut kalelerde olduğu gibi Or kalesi de ihmal edilmiş gerekli tahkimat yapılamamıştı. Bu sebeple Or içinde bulunan Yeniçerilerin ve diğer Osmanlı tüfekli ve topçu askerlerinin toplam mevcudu Rus ordusuna göre oldukça az ve güçsüz bir konumdaydı. Bu durumu bilen Han toplayabildiği kuvvetlerle bir kez daha Rus ordusuna saldırmak üzere harekete geçti. Fakat bu sırada Ruslar birkaç günlük bir kuşatma ve kısa bir saldırı sonrası yeterince tahkim edilmemiş kalenin surlarını aşarak Osmanlı askerlerini mağlup etmişler çoğunu etkisiz hale getirerek Or'u ele geçirmişlerdi. Kırım'ın kilidinin Rusların eline geçtiğini öğrenen Han artık onlara saldırmanın ve direnmenin manasız olduğunu görerek saldırıya geçmedi.[807] Bunun yerine elindeki kuvvetleri kurtarmayı tercih eden Han yarımada içlerine ve ormanlık bölgelere çekilerek gizlenmeyi seçti.

---

[806] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 475

[807] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (Karlofça Antlaşmasından XVIII.Yüzyılın Sonlarına Kadar)**, C.4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011., s. 167

Böylelikle tamamen Rus istilasına terkedilen Kırım yarımadası sahipsiz kalmıştı. Bu durum üzerine Or'daki zaferinden sonra Kırım içlerine ilerleyen General Münnich hiçbir direniş görmeden Kırım yarımadası içlerine ilerlemeye devam etti. Bu ilerleyiş esnasında Kara Togan'ı Gözleve'yi alan Ruslar bölgeyi yakıp yağmaladılar. Özellikle Gözleve'nin yağmalanması sırasında erzak ve su ihtiyaçlarını da temin eden Ruslar ilerleyerek Bahçesaray'a yöneldiler. Bu sırada Kırım Hanı'nın haremi ve ailesi de dağlara çekilerek Rus istilasına karşı şehirden kaçmayı tercih ettiler. Bunun üzerine Bahçesaray'a gelen Ruslar Kırım'ın başkenti olan bu şehirde ancak çok ufak bir direnişle karşılaştılar. Bu ufak direnişi de kolaylıkla kıran ve bölgedeki Hankulu askerlerini mağlup eden Ruslar şehrin kontrolünü ele geçirip baştanbaşa yağmaladılar. Yağmalar sırasında Kırım'a daha çok zarar vermek için şehri de ateşe vermeyi ihmal etmeyen Rus ordusu Kırım Hanı'nın sarayını ve kütüphanesini de yakmıştı. Bahçesaray'ın ele geçirilmesinden sonra daha da ilerleyerek Kefe'ye girmeyi ve Osmanlı eyaleti olan bu şehri de ele geçirerek yakıp yıkmayı planlayan Münnich'e karşı uzun zamandır erzak ve su sıkıntısı çeken Rus ordusu ayaklandı.[808] Öyle ki Kırım bozkırları boyunca ilerlerken Gözleve dışında hiçbir bölgede yeterli miktarda erzak ve su bulamayan Ruslar artık açlık ve susuzluktan kırılmaya başlamış orduda salgın hastalık baş göstermişti. Rus askerlerinin isyan etmesinde onların çoğunun Don nehri boylarından yüzlerce kilometre kat ederek buraya gelmelerinin ve kazandıkları zaferden sonra tüm Kırım'ı tahrip etmelerinin verdiği yorgunluğun da etkisi vardı. Bunun üzerine daha da ilerlemenin imkânsızlığını gören General Münnich Kefe'ye gitmekten vazgeçerek Or'a yöneldi ve Kırım'a girdiği bu bölgeden çıkış yaparak yarımadayı terk etti. 90 gün boyunca süren Rus istilası tüm Kırım'da korkunç bir tahribat yaratmıştı. Rusların ağır açlık susuzluk iaşe sorunları yüzünden çekildiğini öğrenen Kaplan Giray onların ordusunu Or Kapu'dan çıktıktan sonra takip ettirmişti. Nitekim Rus ordusunu

[808] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 139

takip etmekle görevli bir takım Tatar Müfrezeleri zaten salgın hastalıktan kırılan Rus ordusuna vur kaç saldırıları düzenleyerek onların kayıplarını artırmıştı.

Kaplan Giray Han yaşadığı bu bozgunla beraber 1708 yılında Kanjal savaşında kendisine tabii Kabardeylere[809] karşı yaşadığı bozgundan bile daha beter ve Kırımlılar için onur kırıcı bir yenilgi almıştı. Bu durum onun Kırım'daki otoritesini neredeyse bitirmiş ve yüzlerce yıl Rusların topraklarını köylerini yağmalayan başkentlerini dahi tahrip eden Kırımlıların tarihinde görmedikleri bir bozgunu yaşamalarına vesile olmuştu. Nitekim Kırım yarımadası ve başkent Bahçesaray ilk defa olarak yabancı bir devlet tarafından ele geçirilmiş ve baştanbaşa yağmalanmıştı. Yaşanılan bu bozgunun birkaç sebebi olsa da en önemli sebeplerinden biri Kaplan Giray'ın yaşça çok ileri bir yaşta olması ve halkı üzerinde etki sahibi olmamasıydı. Nitekim gut hastalığından mustarip olan Han ordusu üzerinde tam anlamıyla bir kontrole sahip olmayıp Hanzadelere ve Mirzalara söz dinletemiyordu. Bu durum Ruslarla yapılan Or savaşında da görülmüş hanın savaş sırasında ordusunu tam olarak kontrol edememesi bozgunun sebeplerinden birini teşkil etmişti. Bunun dışında Or önlerine hendek kazılmaması ve Or savaşı öncesinde doğru bir savaş taktiği geliştirilmemesi de Kırım ordusunun savaşa dezavantajlı başlamasına sebep olmuştu. Ayrıca Rus Ordusu'nun Or yönünde ilerlerken Yalnızağaç bölgesine geldikleri sırada Kaplan Giray'ın Rusların ordularını üçe bölünmüş bir halde ilerlettiklerini keşfettiği halde korkarak onlara baskın yapmaması[810] da savaşın ne kadar kötü idare edildiğini gösteriyordu. Yaşanılan bu bozgun Kırımlılara

[809] Altınok, **Kabartay'ın Osmanlı Devleti ve Rusya ile Bağlılık ilişkileri**., s. 86

[810] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 479

10.000 askere mal olurken[811] tüm Kırım'ın ve Bahçesaray'ın yağmalanmasının Hanlık için doğurduğu maddi hasarı ve itibar kaybının ölçülebilmesine imkân yoktu.

Kırım'da bunlar yaşanırken Mayıs 1736'da Azak'ı kuşatan General Levaşov komutasındaki ikinci Rus ordusu şehrin imdadına gelen Kaptan'ı Derya Canım Hoca Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasının şehre erzak ve asker sokmasına mani oldu. Bunu yaparken şehrin Azak denizine dökülen kısmına kum dolduran ve Osmanlı donanmasının kalenin limanına girmesine mani olan Ruslar Don Kazaklarının şaykalarını da kullanarak Osmanlı donanmasını kaleye yaklaştırmadı. Uzun zaman Osmanlılardan destek alamayan Azak garnizonu 8 Mayıs 1736 tarihinde Rusların kaleye attığı güllelerden birinin kalenin barut mahzenine isabet etmesiyle beraber ortaya çıkan patlamadan da çok zarar gördüler. Bu patlama Azak kalesinin surlarının büyük ölçüde tahrip olmasına sebep olmuştu. Bu hadiseden sonra uzun bir süre daha direnemeyen Azak Muhafızı Mustafa Paşa Osmanlı donanmasından da destek almaktan umudunu keserek Ruslarla anlaşmaya karar vermiş kaleyi teslim ederek askerleriyle beraber şehirden çekilmiştir. Böylelikle Azak Rusların eline geçmiştir. Kafkasya'da da boş durmayan Ruslar bu bölgedeki Terek Voyvodalığını kullanarak Kırım Hanlığının Kafkasya kanadına bir saldırı düzenlemeye çalışmışlardı. Voyvodanın talimatıyla Ruslara bağlı Kalmuk beyi Donbuk Ombo Rus taraftarı Çerkes ve Kabardey beyleri ile anlaşarak 20.000 kişilik büyük bir birlikle Kırım Hanlığına bağlı Kuban Orda'ya ani bir saldırı düzenlemişlerdir. Bu saldırı esnasında Kuban Seraskerinin kuvvetlerini dağıtan Kalmuklar Kuban Orda'nın köylerini ve obalarını yağmalamışlardır. Bunun üzerine Kuban Seraskeri Kalmuk beyinin yanına gelerek itaatini arz etmiş ve yağmanın durdurulması için ricada bulunup Rusya'ya bağlandığını ilan etmişti. Bu bağlılığı kabul etmekle beraber ileri harekâtına devam eden Kalmuklar ganimet elde etmek için Kuban

[811] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 466

ordanın başkenti Kopil'e Aralık 1736'da girmişler[812] bölgeyi baştanbaşa yakıp yağmalayarak binlerce Nogay'ı öldürüp esir almışlar ele geçirdikleri Nogay hayvanlarıyla beraber Kalmuk yurduna dönmüşlerdir. Bununla beraber Or Kapu'ya gitmeden önce yol üzerinde Münnich tarafından ana ordudan ayrı tutularak Kılburun ve Özü tarafına gönderilen Rus kuvvetleri de bu kalelerin tahkimatının yeterince yapılmamasından faydalanarak bölgeleri ele geçirmişlerdi. Fakat Münnich'in Kırım'ı tahrip ettikten sonra Ukrayna'ya doğru ağır kayıplarla geri çekilmeye başlaması bu kaleleri ele geçiren Rusların bölgede tutunmasını zorlaştırmış Ruslar birkaç ay önce ele geçirdikleri kaleleri aynı yıl içerisinde terk ederek geri çekilmişlerdi.

8.3.3. Fetih Giray'ın Han Tayin Edilmesi ve 1737 Yılı Savaşları

Kaplan Giray'ın bozguna uğradığı ve Kırım'ın istila edildiği haberinin İstanbul'da duyulması üzerine Kaplan Giray Eylül 1736'da azledilerek yerine Kalgay Fetih Giray, Han tayin edildi. Fetih Giray Han tayin edilmesiyle beraber Rus ordusunun da Kırım'ı terk etmesini fırsat bilerek Kırım'ın tahribinin intikamını almak için Tatar ordusunu topladı ve Ukrayna üzerine sefere çıktı. 1736-1737 kışında hava muhalefetine rağmen seferini sürdüren Han Ukrayna köylerini büyük ölçüde yağmaladı. Yine bu sırada Kuban Seraskeri Baht Giray oğlu Selim Giray da gerek gönderilen emir üzerine gerekse 1736 Kuban baskınının intikamını almak için harekete geçerek Don boylarındaki Rus Kazak köylerini yağmaladı.[813] Bu sayede Ruslara bu cephede de zarar verildi. Bunun üzerine Ruslar geçen yıl yaptıkları gibi ordularını ikiye ayırarak bir kısmını geçen yıl yağmaladıkları Kırım üzerine göndermişler diğerini ise geçen yıl ele

[812] Alpargu, **Nogaylar**., s. 118

[813] Carl Max Kortopeter, **Ottoman İmperialism During The Reformation: Europe And The Caucasus**, New York, 1972., s. 198

geçirildiği halde kısa bir süre sonra ellerinden çıkan Özü ve Kılburun kalelerini ele geçirmek üzere göndermişlerdi. Kırım'a giden ordu General Lassi'nin Özü'ye giden ordu ise geçen yıl Kırım'a giren General Münnich'in idaresi altındaydı. Rus ordusunun iki koldan taarruza geçtiği bir sırada Avusturyalılar da 1737 Temmuz'unda üç kolda Osmanlı topraklarını istilaya girişmişler Bosna'yı Sırbistan'ı istilaya başlamışlardı.[814] Bu durum üzerine çok zor bir vaziyette kalan Osmanlılar kendisi için daha önemli gördüğü Niş'i korumak üzerine Rumeli'ye kuvvetli bir ordu sevk etmiş Rus cephesine gönderilen Serdar'ın emrine az sayıda asker verebilmişti. İstanbul'dan gönderilen Serdar'ın ordusuyla birleşen Han Kırım'a yönelecek Rus taarruzunu karşılamak üzere Or Kapı'da Rus ordusunu beklemekteydi. 1736 yılındaki hezimeti yaşamamak için daha dikkatli davranan Kırım ordusu yanına verilen Osmanlı serdarının komutasındaki askerleri de kullanarak Or Kapu'da geçen yıla göre daha güçlü bir savunma hattı oluşturmuş ve Rus ordusunu beklemekteydiler.[815]

General Lassi bu durumu bildiğinden hazırlıklarını tamamladıktan sonra 1737 yazına doğru harekete geçti ve Kırım'a Or Kapu yönünden girmeyerek daha doğudaki Arabat Dilinden girdi. 20 askerin bile yan yana zor geçeceği bu coğrafyadan koca Rus ordusunun geçip de Kırım'a girebileceğini tahmin edemeyen Han Rusların mezkûr bölgeyi kullanarak Kırım'a girdiğini ve Bahçesaray'ın ateşe verilmesinden sonra yeni başkent olarak kullanılan Karasu yakınlarına geldiğini öğrenince acilen Or Kapu'dan Karasu'ya döndü. Bu sırada Ruslar Hanın iyi bir şekilde tahkim ettiği Karasu'yu kuşatmıştı ve bu bölgedeki Kırım askerleriyle çarpışmaktaydılar. Fetih Giray'ın geri dönmesi üzerine Karasu'daki Kırımlılar ile Han ve Serasker'in birleşik ordusunun arasında kalan General Lassi kumandasındaki 40.000 kişilik Rus ordusu Fetih Giray'ın

[814] İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi II**, C.5, İstanbul, 1971., s. 257

[815] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.12., s. 124

ordusunu üstün savaş taktikleriyle mağlup etmeyi başardı.[816] Kırımlılar her ne kadar Osmanlıların askeri desteklerini alsalar da onların ateşli silahları da galip gelmeye yeterli gelmiyordu. Zira Osmanlılarda uzun zamandır batıda yaşanan Harp teknolojisindeki değişmeleri ve yeni savaş tekniklerini takip etmiyor ve eski usule göre savaşıyordu. Bu sebeple Han bir kez daha yenilgiye uğrayarak çekilmek zorunda kaldı. Onun çekilmesiyle desteksiz kalan geçici başkent Karasu'da Rus saldırısına karşı dayanamadı. Rus ordusunda bulunan Kalmuk atlıları tarafından baştanbaşa yağmalanan Karasu'da neredeyse yakılıp yıkılmadık ve yağmalanmadık ev bırakılmadı. Binlerce ev ateşe verildi. On binlerce Tatar Ruslara esir düştü.[817] Yağmalar sırasında eşlerini Or Kapu'ya vatan savunmasına gönderen Tatar kadınların çoğunluğu Kalmuklar tarafından esir alınmış yalvarıp yakarsalar da Kırım'dan sürülerek esir olarak Rus ve Kalmuk topraklarına götürülmüşlerdir. Karasu'nun yakılmasından sonra ileri harekâtını sürdüren General Lassi Kalgayların oturdukları şehir olan Akmescidi de yağmaladı. Ardından daha bir sene önce yağmalanıp yakılan, yaşanan yıkımın hemen ardından Tatarlar tarafından tamir edilmeye çalışılan Bahçesaray'a yönelen Ruslar kısa bir süre sonra buraya da girerek şehri bir kez daha baştanbaşa yağmalayıp yaktılar.[818] Kırım'da yaptıkları büyük tahribattan sonra bu bölge de yarımada yakınlarında inşa etmeyi düşündükleri savunma hattını kurmadan tutunamayacaklarını anlayan Ruslar bir sene önce yaşadıkları erzak ve su sıkıntısını da bir kez daha yaşamamak için aldıkları ganimetlerle beraber Kırım'dan çekilmeye ve ülkelerine geri dönmeye karar verdiler. Öte yandan yaşadığı bozgundan sonra Rusların tüm Kırım'ı bir kez daha yağmalamasını sadece seyreden ve hiçbir şekilde onlara karşı koyamayan Fetih Giray da Temmuz

[816] Hammer, A.g.e, s. 125

[817] Ahmet Ayhün Erşahin, **Kırım Hanlığı ve Çöküş Sebepleri**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2008., s. 82

[818] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.12., s. 127

1737'de azledildi. Onun yerine Kalgay Arslan Giray'ın Han tayin edilmesi gündeme geldiyse de Osmanlılar eski Han Mengli Giray'ı yeniden Kırım Hanı tayin edip Kırım'a gönderdiler.

Bu sırada General Münnich komutasında Özü'ye yürüyen diğer Rus ordusu da şehri kuşatmıştı. Osmanlıların bir yıl önceki kayıptan ve yeniden ele geçirilişten sonra daha iyi bir şekilde tahkim etmeye çalıştığı Özü kalesinde 20.000'e yakın Osmanlı muhafızı bulunuyordu. Kuşatmanın başlamasından sonra kaleye atılan binlerce top mermisiyle şaşırtılan zor günler geçiren Osmanlı muhafızları Rusların üstün ateş gücüne karşı gelememişti. Nitekim kısa bir süre sonra atılan güllelerden biri kalenin barut mahzenine isabet etmişti. Buranın havaya uçmasıyla binlerce Osmanlı askeri şehit olmuş kalede büyük gedikler açılmıştı. Bu durum üzerine direnmenin imkânsızlığını gören Osmanlı muhafızı Mustafa Bey Ruslara kaleyi teslim etmişti. Böylece Ruslar Kılburun ile beraber Özü'yü de ele geçirmişler fiilen Karadeniz'e inmişlerdi. Bu sırada tüm kuvvetlerini Sırbistan'a ve Bosna'ya girmeye çalışan Avusturyalılara karşı harcayan Osmanlılar Tuna nehrinden ötesini büyük ölçüde Kırım Hanının güçsüz birliklerine bırakmıştı ve onu ancak az sayıda Osmanlı askerine malik serdarlarla destekliyordu. Hal böyle olunca güçlü Rus ordusuna karşı başarı kazanamayan Kırımlılar her cephede hezimete uğruyor kuzeydeki Osmanlı kaleleri de bir bir elden çıkıyordu. Özü'nün Temmuz 1737'de elden çıkması üzerine Avusturya'ya karşı kazandığı Banya Luka savaşı[819] ile rahatlayan Osmanlılar kuzeylerine daha büyük bir ordu sevk edebilmişler bu orduyu Serdar Ali Paşa kumandası altında Özü'ye göndermişlerdi. Kırım'a yeni Han tayin edilen Mengli Giray da Osmanlıdan gelen emir üzerine Tatar ordusunu toplayarak 1737 güzü başlarında Özü'ye doğru yola çıkmıştı. Bu Tatar ordusu Osmanlı serdarı Ali Paşa'nın ordusuyla bileşerek Özü'yü 29 Ekim

[819] İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.5, İstanbul, 1971., s.261

1737 tarihinde kuşattılar. İki hafta kadar süren kuşatmada defalarca kez kaleye karşı umumi taarruz gerçekleştirilse de Rusların iyi direnmesi üzerine kaleyi ele geçirmek mümkün olmadı. Bu sırada büyük bir Rus ordusunun kaleye yaklaştığını haber alan Osmanlılar derhal bölgeden çekilerek Bender'e döndüler. Kırım Hanı Mengli Giray da Osmanlılar çekilince ordusuyla beraber geri döndü.

Kuban cephesinde de 1737 yılı hareketli geçmişti. Yıl içerisinde Kuban tarafından da taarruza geçen Ruslar Kalmuk beyi Donbuk Ombo'yu görevlendirerek onun Osmanlılara tabi Kafkas halklarına saldırmasını sağladılar. Bunun üzerine Kırımlılardan ve Osmanlılardan destek alan Çeçen Kabardey ve Nogaylar gelen Kalmuk ordusunu Argun nehri kıyısında imha ettiler. [820]Bünyesinde Don Kazaklarını ve Rus piyadelerini de barındıran Rus Kalmuk ordusundan sağ kalanlar ağırlıklarını savaş meydanında bırakarak Kızlar kalesine kaçtılar. Bununla beraber Rusların Kafkasya'daki hareketlerinden cesaret alan Megrel beyi Vahtang da isyan ederek Prensliğinin sınırları içerisinde yer alan Osmanlılara ait Ruh kalesini ele geçirmişti. 1737 yılı Osmanlılar ve Kırımlılar için büyük ölçüde hezimetler ve bozgunlarla kapanıyor Osmanlılar batıda Niş ve Eflak kuzeyde ise Özü ve Kılburun gibi önemli kalelerini kaybediyor Kırımlılar ise bir kez daha ülkelerinin yağmalanması felaketini yaşıyordu. Osmanlılar Ekim 1737'de[821] Niş'i geri alsalar da Ruslara karşı yaşanılan kayıplar barışa kadar telafi edilemeyecekti. Özü kuşatmasının başarısızlığa uğraması üzerine Ukrayna'ya doğru hareket ederek Kazak-Rus topraklarını yağmalayan Mengli Giray Özü kuşatmasına gitmeden önce Kırım'da muhafız olarak bıraktığı Kalgay Selamet Giray'ın da gelişiyle

[820] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Devleti Ve Kafkasya**., s. 257

[821] Uğur Kurtaran, ''Sultan Birinci Mahmud'un Rusya'ya Verdiği 1739 Tarihli Ahidnamenin Diplomatik Açıdan Tahlili'', **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S.29, 2014., s. 221

beraber akınlarını genişletmeyi ve merkezi Ukrayna'ya kadar yaymayı düşündü. Fakat bu sırada kış mevsiminin gelmesinden dolayı baş gösteren hava muhalefeti ve aşırı kar yağışı Kalgay'ın ordusuyla Kırım'dan uzaklaşmasını önledi. Öyle ki Yılkı suyunu geçip de Ukrayna'ya giremeyen Kalgay yağışlardan dolayı çok sayıda askerini de kaybetti. Kırım'dan gelecek Kalgay'ın kuvvetlerinden yoksun kalan Mengli Giray da Ukrayna'ya yürüttüğü akını sonlandırarak 1737 yılı sonlarında Kırım'a geri döndü.[822]

Kırım Hanı'nın geri dönmesiyle beraber onunla beraber Ukrayna akınına katılamayan Tatar Sultanları ve Mirzaları handan izin isteyerek en azından Rus sınırlarını yağmalamak istediler. Hanın buna izin vermesi üzerine Buzuk nehri civarına kadar ilerleyip Yurum istihkâmına ulaşan Tatarlar civardaki Zaporog Kazak köylerini yağmaladılar.[823] Mevcutları az olduğu için yakınlarda kışlayan Rus General Lassi'ye saldırmaya cesaret edemeyen Kırım akıncıları etraftaki otlakları yağmalayarak Rusların bir sonraki yıl Kırım'a bir kez daha gerçekleştireceği seferi zorlaştırmaya çalıştılar. Burada dikkat çeken bir diğer husus ise Rusların 1687 ve 1689 yıllarından farklı olarak Kırım Hanlığına ait bozkırda rahat bir şekilde dolaşıp kışlayabilmeleridir. Nitekim 1736 ve 1737 yıllarında gerçekleştirdikleri akınlar sayesinde Or Kapu'yu iki kez alıp Kırım topraklarını yağmalayan Rusya[824] artık Kırım Hanlığına karşı psikolojik üstünlüğü ele geçirmiş bulunuyordu. Zira Kırım'ı dahi defalarca kez yağmalayan Ruslar Kırım Hanlığı'nın direncini kırmış vahşi bozkır denilen bölgeyi fiilen ele geçirmişlerdi. Vaktiyle Mansur kabilesinin ve Nogayların cirit attığı Tatarlarca Moloçniye Vodi denilen bölgenin Nogayları dahi Rusların Kırım'a bu kadar yakın bir bölgede kışlamasını engelleyemiyor korkularından onlara vur kaç saldırısı dahi yapamıyordu.

[822] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 137

[823] Longworth, **The Cossacks**., s. 173

[824] **Subhi Tarihi**, haz: Mesut Aydıner, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007., s. 145

Bu durum ileride Rusların güneye doğru ilerlettikleri savunma hattının daha da ilerlemesine yol açacak Ruslar Kırım yarımadasının yakınlarına kadar olan bozkır bölgesini istila edip kolonileştirecektir.

8.3.4. 1738 Yılı Savaşları

Tatar müfrezelerinin Kasım 1737 tarihinde Zaporog Kazakları üzerine Rus hududuna doğru gerçekleştirdiği bu sefer civar bölgede kışlayan General Lassi'yi de harekete geçirmiş onun Kırım'a birlikler yollamasına yol açmıştır. Üç bin mevcutlu bu Rus birliği Or Kapu'da kışlayan iki bin kişilik Yedisanlı Mehmed Mirza'nın birliği tarafından durdurulmuştu. Bunun üzerine 1738 yazında tüm gücüyle Kırım'a bir kez daha ilerleyen General Lassi Or önlerine gelerek Yalnızağaç denilen bölgede kamp kurdu. Yıllardır Kırım'a giren Rus askerleri büyük zaferler kazanıp ganimetler elde etseler de artık yorgun düşmüşlerdi. Nitekim kazandıkları zaferlere rağmen Kırım yakınlarına henüz tam olarak kurulamayan savunma tahkimatından dolayı iaşe ve ikmalini tam olarak sağlayamayan Ruslar gerek erzak ve su yetersizliğinden ağır kayıplar vermişlerdi. Ayrıca 1736-1737 yıllarında gerçekleşen Or savaşları sırasında yaşanan kayıplar, Kırım şehirlerine düzenlenen yağma saldırıları sırasında uğradıkları zayiatlarda Rusların kayıplarını artıran etmenlerdendi. Bu durumu gayet iyi bilen Rus ordusundaki komutanlardan biri olan Tobal İvan ordunun genel komutanı General Lassi'ye Tatar ordusuyla meydan muharebesine girişilmemesini onların uzaktan atılacak top ve humbara mermileriyle yıpratılarak mağlup edilmesi gerektiğini söyledi. Bu sayede Rus ordusu fazla kayba uğramadan ateşli silah gücü sayesinde Tatar ordusunu bir kez daha mağlup edecek Ruslar da rahatlıkla Kırım'a girerek bölgeyi üçüncü kez yağmalayacaktı.[825] Fakat üst üste kazanılan başarılar General Lassi'nin

[825] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 139

mağrurlanmasına yol açmıştı. Bu sebeple Tobal İvan'ın görüşünü kabul etmeyerek Or Kapu'daki Tatar ordusuyla meydan savaşını tercih etti ve Mengli Giray'ın idaresindeki Tatar ordusuna taarruz etti. Uzun yıllardır yürüttükleri saldırılarla ağır zayiatlara uğrayan ve zayıflayan Rus ordusu gerçekleştirdiği bu taarruz hareketinde Mengli Giray'a yenilerek geri çekildi. Ellerindeki topları da kaybeden Ruslar Or önlerinden çekilerek kışladıkları bölgeye kaçtılar. Rusları mağlup etmekle beraber kendisi de ağır kayba uğrayan Mengli Giray geri çekilen Rusların üzerine bazı müfrezelerini yollasa da bu kuvvetler onların ordularını uzunca bir zaman takip edememiş Kırım'a dönmüşlerdi. Savaş sırasında Numan Giray Sultan'ı ve Şırın Mirzası Ebu Said Mirza'yı şehit veren Kırım ordusu yaşanılan kayıpların tesiriyle zaferden sonra Ukrayna'ya akına gitmeyerek Kırım'ı muhafaza etmekle yetinmek zorunda kaldı. Bu yıl içerisinde Osmanlı ve Kırım adına yaşanan bir diğer olumlu gelişme ise Kılburun ve Özü'de başlayan veba salgınıdır. 1737 Ekim'inde Osmanlı taarruzuna karşı kalelerini savunan Ruslar çıkan veba salgını üzerine hızla erimeye başlamışlar bu nedenle bölgede tutunamayacaklarını anlayarak Ukrayna'ya geri çekilmişlerdi.[826] Böylelikle bir yıl önce kuşatılarak alınamayan Kılburun ve Özü kaleleri 1738 yılında savaşsız bir şekilde Osmanlılar tarafından ele geçirilmiş oldu.

8.3.5. 1739 Yılı Savaşları

1738 yılındaki başarısızlıklardan sonra Ruslar 1739 yılında bir kez daha General Münnich komutasında harekete geçti. Yeni ele geçirilen Özü ve Kılburun'un kaybıyla tüm güçlerini Osmanlılar üzerine yönelten Ruslar bu yıl Kırım üzerine doğrudan bir saldırı gerçekleştirmediler. Münnich komutasında ilerleyerek Hotin'i kuşatan Ruslar'ın üzerine Serasker Veli Paşa komutasında bir Osmanlı ordusu gönderildi. Bu sırada

[826] İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi II**, İstanbul, 1971., s. 267

Avusturya ile de savaşan Osmanlılar kuvvetlerinin önemli bir kısmını Belgrad'ı geri almak için sevk ediyor Rus cephesine fazla asker ayıramıyordu. Bu sebeple Veli Paşa'nın idaresine ancak 20.000 yeniçeri ve 20.000 sipahi verilebilirken Osmanlı ordusuna destek olarak 50.000 kişilik Tatar ordusu bölgeye gelmişti. Osmanlıların Avusturya ile de devam eden savaşından dolayı harekâtın en büyük insan yükünü Tatar atlıları çekiyordu. Genç Ali Paşa komutasındaki Osmanlı Tatar ordusu General Münnich komutasındaki Ruslara karşı 28 Ağustos 1739 tarihinde Hotin önlerinde savaşa tutuştu. Yapılan savaşta ordusunun ekserisi gayri nizami Tatar atlılarından oluşan Osmanlılar daha modern savaş teknikleri ve teçhizatıyla savaşan Ruslara karşı üstünlük sağlayamadılar ve mağlup olarak geri çekildiler. Onların geri çekilmesiyle Hotin Kalesi Rusların eline geçti. Boğdan'ın kilidi olan Hotin'in alınması ve Osmanlı ordusunun bozguna uğratılması üzerine önünde bir engel kalmayan Rus ordusu ilerleyerek 1 Eylül 1739'da Yaş'ı ele geçirdi. Böylece Boğdan'a hâkim olan Ruslara karşı Osmanlı-Kırım ordusu oldukça güç bir vaziyete düşmüştü. Rusların kuzeydeki bu zaferlerine karşı onların müttefiki olan ve Rusya'nın kışkırtmasıyla 1737 yılında savaşa giren Avusturya Osmanlılar karşısında büyük bozgunlara uğruyordu.[827] Nitekim 1738 yılında yapılan Hisarcık savaşında Osmanlılara karşı bozguna uğrayan Avusturyalılar Belgrad'ın Osmanlı güçlerince kuşatılmasına mani olamamışlardı.[828] Uzunca bir zaman Belgrad önlerinde kalan Osmanlılar Avusturyalıların barış istemesine yol açmışlardı. Müttefiki olan Avusturya'nın yenilmesi üzerine tek başına kalan Rusya da savaşa devam edemeyip barış görüşmelerine iştirak etmek zorunda kaldı. Zira oluşan yeni konjonktürde Avusturya'yı bozguna uğratan moralli Osmanlı ordusunun bu cephede savaşı bitirmesi Osmanlıların Belgrad önlerinde yer alan tüm askerlerini Rus cephesine

[827] Selim Güngörürler, **The 1736-39 War With Russıa**., s. 90

[828] İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi II**, İstanbul, 1971., s.276

sevk etmesini beraberinde getirecekti. Bu durum savaşın başlangıcından beri Osmanlıların yaşadığı kuvvetlerini iki cepheye bölme zorunluluğunu ortadan kaldıracak Osmanlılar tüm güçleriyle Rusya üzerine yüklenecekti. Zaten savaş boyunca Kırımlılarla ve küçük Osmanlı müfrezeleriyle savaşan Osmanlı kalelerini ele geçirmek için büyük kayıplar veren Rusya da savaşın mali yükü de giderek büyümekteydi. Bu sıkıntılar üzerine bir de Osmanlıların Avusturya ile barışı sağladıktan sonra tüm güçleri ile kendi üzerlerine yüklenmesi durumuyla karşılaşmak istemeyen Rusya Belgrad'da düzenlenen barış görüşmelerine katıldı.

8.4. II. Mengli Giray Han'ın Barış ile İlgili Görüşleri ve Belgrad Antlaşması (1739)

Düzenlenen barış görüşmeleri sırasında Osmanlılar Reis'ül Küttab vasıtasıyla Mengli Giray Han'ın da fikirlerine başvurdular. Mengli Giray bu görüşmeler sırasında Osmanlı tarafına Kırım halkının savaş sırasında içine düştükleri perişan durumu göz önüne sererek Avusturya'ya karşı kazanılan zaferlerden faydalanılmasını, Rusya ile ne olursa olsun derhal barış yapılmasını istedi. Bunun için Bab-ı Ali'ye Rusya'ya ağır şartlar sunmaktan kaçınılarak barış yanlısı olunmasını tavsiye eden Han Azak Kalesi'nin Ruslardan istenmesinin anlamsız olduğunu bu kalenin geçmiş yüzyıllardan da tecrübe edildiği üzere Rusların Karadeniz'e çıkmasına engel olmakta etkili olmadığını belirtmekteydi. Nitekim bu kaleyi elde etmek pahasına savaşa devam edilmesi fikrinden kaçınılmasını isteyen Han Rusların Karadeniz'e inmelerini engellemek için Azak denizinin Karadeniz'e döküldüğü Kerç boğazına yakın bir bölgede yeni bir savunma tahkimatının oluşturulmasını önerdi. Mengli Giray'ın fikrine göre diplomatik sahada Azak'ın geri alınmasına çalışılmasındansa Rusların Karadeniz'e inmelerini engellemek için Kılburun Özü Acu gibi kalelerin Osmanlı tarafında kalmasına çalışılmasını tavsiye ediyordu. Zira 1739 yılında Ruslar batıda Hotin'i alırken doğuda da yeni ele geçirdikleri Azak'tan çıkarak Acu üzerine yürümüşler ve şehri ele

geçirmişlerdi.[829] Han buranın diplomatik sahada geri alınmasını ve Taman Temrük Acu Kerç Kılburun Özü kalelerinin tahkim edilmesini savunarak bu kaleler vasıtasıyla Rusların Karadeniz'e inmesinin önünde yeni bir savunma hattının oluşturulmasını tavsiye ediyordu.[830] Böylece Azak kaybedilse bile inşa edilecek savunma hattıyla Kerç boğazının giriş çıkışları ve Karadeniz kıyıları denetim altında tutulmaya devam edilecek Karadeniz'in iç deniz olma vasfı devam ettirilebilecekti. Mengli Giray Han'ın bu istekleri aslında Osmanlı ve Kırım tarafı için oldukça makul ve ayağı yere basan hedeflerdi. Nitekim Avusturya'ya karşı zaferler kazanılsa da Osmanlı-Kırım devletleri Rusya'ya karşı muharebe başlangıcından beri büyük hezimetler yaşamışlar, Kırım tarihinde ilk kez olarak Ruslar tarafından defalarca kez yağmalanmıştı.[831] Bu yağmaların Hanlığın ekonomisinde de büyük yaralar açtığı muhakkaktı. Nitekim bu savaşın sona ermesiyle beraber Kırım Hanlığı uluslararası politikada tüm önemini yitirecek Osmanlıların alelade bir eyaleti gibi telakki edilmeye başlanacaktı. Savaş boyunca defalarca kez Ruslar tarafından istila edilen Kırım imzalanacak bu barış antlaşması ile beraber ancak Osmanlı desteği sayesinde yaşayabilmiş ömrünü birkaç on yıl daha uzatabilmişti.

Mengli Giray'ın görüşlerini dikkate alan Osmanlı Murahhaslarının çabalarıyla imzalanan Belgrad Antlaşmasıyla beraber Osmanlılar Avusturyalılardan Belgrad'ı ve güneyde Niş'e kadar uzanan Sırp sahasını alırken[832] Azak kalesi yıkılmak şartıyla

[829] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 487

[830] Smirnov, A.g.e., s. 490

[831] İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi II**, İstanbul, 1971., s. 283

[832] Danişmend, A.g.e., s. 286

Ruslara bırakılıyordu.[833] Buna göre Azak'ta yeni bir kale yapılmayacak bölge yakınları ıssızlaştırılarak arazisi Ruslara terkedilecekti. Rusya ise bunun karşılığında yeni ele geçirdiği Boğdan Yaş Acu ve Hotin'den çekiliyordu.[834] Bu antlaşma ile beraber bir kez daha Rusların Karadeniz'de bir kıyı elde etme girişimi engellenmiş ve onların mezkûr denize bir donanma veya ticaret gemisi indirmesi imkânsız hale getirilmişti.[835] Azak denizinde de donanma bulundurması yasaklanan Ruslar önceden Azak denizi kıyısına inşa ettikleri Taganrog gibi üsleri de bir kez daha kullanmamayı ve ıssızlaştırmayı taahhüt ediyorlardı. Her ne kadar bu bölgelerde Ruslar tarafından yeni kaleler ve harp gemileri inşa edilmemesi şartları antlaşmaya koydurulsa da Azak arazisi ve Taganrog'a kadar uzanan Azak denizi kıyılarının Ruslara bırakılması Rusların fiilen Azak denizine bir kıyı elde etmesine sebep olmuştu. Nitekim ilerleyen süreçte Osmanlılar Kılburun Özü Or Kapu Kerç Yenikale Acu Taman gibi kaleleri tahkim ederek silahlandırmış ve Rusların Karadeniz'e inmesinin önündeki son engel olan bu kaleleri kuvvetlendirmeye çalışmıştır. İlerleyen dönemlerde özellikle Azak arazisinin Ruslara terkiyle önemi artan Kerç tahkim edilmiş[836] ve bölgede kuvvetli bir filo inşa edilmişti. Osmanlılar bu filo vasıtasıyla Kerç boğazını kontrol ederek, Azak arazisinin kaybıyla fiilen yitirilmiş olan Azak denizinin iç deniz olması statüsünü Karadeniz'in giriş çıkışlarını koruyarak dengelemeye çalışmıştı.

Belgrad Antlaşması'nın Osmanlılar adına bir diğer olumsuz yönü de Osmanlı ve Kırımlıların Prut Antlaşması ile kazandıkları bazı Kazak halklarını himaye etme

---

[833] Danişmend, A.g.e., s. 288

[834] **Osmanlı Rus Antlaşmaları 1700-1834**, 1.baskı, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2019., s. 348

[835] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 488

[836] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Devleti Ve Kafkasya**., s. 243

hakkının bu antlaşma ile beraber kaybolması hadisesidir. Nitekim Ruslar imzalanan barışla beraber Ukrayna'da tek egemen devlet konumuna yükselmişlerdir. Bu sayede 1730'lu yıllarda İzyum kalesinden başlayarak inşa ettikleri Ukrayna savunma hattını daha da güneye ilerletme şansını yakalayan Ruslar ilerleyen yıllarda Kırım Hanlığının arazisine karşı daha ciddi kolonileşme faaliyetleri izlemeye başlayacaktır. Nitekim barıştan kısa bir süre sonra kendisini mali ve askeri olarak toplayan Rusya Kırım yarımadasına sokulmaya devam ederek güneyde yeni bir savunma hattı inşasına girişmiştir. Buna göre 1750'li yıllardan itibaren başlanan bu savunma hattıyla günümüz Zaporijya şehrinden başlayarak günümüz Berdyansk şehrine kadar kaleler ve müstahkem mevkiler inşa eden Ruslar Hanlığın sınırlarının Moloçniye Vodi bölgesine kadar gerilemesine sebep olmuşlardır. Nitekim tarihi süreç içerisinde önemli bir Nogay yurdu olan günümüz Mariupol bölgesi de inşa edilen bu yeni Dinyeper Savunma hattıyla beraber Rusların egemenliğindeki bölgeye katılmıştır. Bu hadise ile beraber bölgedeki Nogaylar Moloçniye Vodi bölgesine ve Kırım yarımadasına göç etmek zorunda kalmışlar Hanlığın sınırları Or Kapu'dan itibaren 260 kilometre doğuya kadar geri çekilmiştir. Bu durum Hanlığın yıkılışına kadar sürecek ve Ruslar en nihayetinde 1783'de Kırım'ı ilhak edeceklerdir.

Belgrad Antlaşması ile beraber Hanlığın girdiği bu pasif rol, Kırımlıların kendi topraklarını Ruslara karşı savunmak için gerekli olan askeri güçlerini yitirdiklerini anlamalarına sebep olmuştur. Nitekim Kırımlılar, ilerleyen süreçte yalnız yarımadayı korumak için mühim hudut kalelerini tahkim etmeye ve Rus istilasında yanan Kırım şehirlerini yeniden inşa ederek ülkeyi yeniden imar etmeye yönelmişlerdir. Bu gibi sebeplerle Belgrad Barış antlaşmasını Kırım Hanlığının yıkılış döneminin başlangıcı olarak kabul etmek mümkündür.

9. BÖLÜM: KIRIM HANLIĞININ ÇÖKÜŞ DÖNEMİ (1740-1774)

Belgrad Antlaşmasının İmzalanmasından sonra tam anlamıyla bir çöküş dönemine giren Kırımlılar tüm saldırganlıklarını yitirmişlerdir. Nitekim yeni bir savaş çıkmasını istemeyen Osmanlılar tarafından da sürekli olarak denetlenen Kırım Hanları Belgrad Antlaşmasından 1768-1774 Osmanlı Rus savaşına kadar geçen sürede Ruslarla olabildiği kadar iyi geçinmeye gayret etmişlerdir. Rızası hilafına Rus veya onlara tabi Kazak topraklarına zarar veren Tatar zümrelerini daha önce emsali görülmedik bir şekilde ağır cezalara çarptıran Kırım Hanları bu dönemde Hanlığın tüm enerjisini Ruslar tarafından yakılıp yıkılan yarımadanın tamirine harcamışlardır. Nitekim bu dönemde olası yeni bir Rus istilasından çekinen Tatarlar Osmanlılardan da aldıkları destekle yarımadadaki kaleleri tahkim edecekler ve güçlendireceklerdir.

9.1. II. Selamet Giray Dönemi (1740-1743)

Mengli Giray'ın hayatını kaybetmesiyle Kırım Hanı olan Selamet Giray Hacı Selim Giray Han'ın küçük oğlu olup kardeşi Mengli Giray'ın Hanlık zamanında önce Nureddin sonra da Kalgaylık görevlerinde bulunmuştu. Abisi Mengli Giray'ın vefatından sonra onun Kalgay'ı olması sebebiyle silsile-i meratib gereği 1740 Ocağında Kırım tahtına geçmiş kısa bir süre sonra da hanlığı Sultan I.Mahmud tarafından onaylanmıştır. Tahta geçtikten sonra kardeşi Azamet Giray'ı Kalgay Mengli Giray oğlu Toktamış Giray'ı ise Nureddin olarak tayin etmiştir. Hanlık devrinde 1736'da başlayıp 4 yıl süren Rus savaşının izlerini silmek için çaba göstermiş özellikle 4 defa Ruslar tarafından yağmalanan Kırım yarımadasının yeniden imar edilmesi için çabalamıştır. Bu amaçla başkent Bahçesaray'da yakılıp yağmalanan saray yerine yeniden bir saray inşa etmiş bölgede kendi adına bir de camii yaptırmıştır. 1742 yılında Rusya ile esirlerin iadesi ve Azak Taygan taraflarındaki Kırım Rus hududunun çizilmesiyle ilgili bir antlaşma imzaladığı sırada Osmanlı hükümeti tarafından İstanbul'a çağrılan Han bu

davete icabet ederek Sultan Mahmud ile görüşmeye gitmiştir. Sultan Mahmud ve Osmanlı devlet erkânı ile görüşen Selamet Giray Osmanlı topraklarına saldıran Nadir Şah ile yürütülecek savaşta nasıl bir yol haritası izlenileceğine dair görüşlerini bildirmiştir. İstanbul'da bulunduğu sırada Osmanlılar tarafından büyük misafirperverlikle ağırlanan Han Kırım'a döndüğünde Kalgay Azamet Giray'ı azlederek yerine Kaplan Giray oğlu Selim Giray'ı tayin etmiştir.

1742 ve 1743 yıllarında Yedisan Nogaylarının Lehistan topraklarına akın düzenleyerek bazı köyleri yağmalaması ve Özü kalesinin hizmetinde kullanılan arabalar ile kalenin etrafında yaşayan halkın hayvanlarını gaspetmesi bölge halkının durumu Osmanlı hükümetine şikâyet etmesine sebep olmuş, Osmanlı hükümeti de yapılan bu saldırılarda dolayı Yedisan Nogaylarından sorumlu hanı suçlamıştı. Kırım Hanı'nın suçlanmasında saldırıların uluslararası bir krize sebep olabilecek bir mahiyetinin olması büyük rol oynamıştı. Nogaylar saldırılar sırasında büyük ölçüde Özü'ye tuz almak için gelen Kazakların arabalarını ve hayvanlarını ele geçirmiş [837] bu durum Kazakların hamisi Rusya ile Osmanlılar arasında bir huzursuzluk çıkarma ihtimalini doğurmuştu. Bundan dolayı Han ile Osmanlı hükümetinin arası bozulmuş, Osmanlı devlet erkânı arasında Kırım Hanı'nın kendi hinterlandını ve halkını gereğince kontrol edemediği kanısı yayılmıştır. Nitekim 1743 yılı Kasım ayında savaş sırasında Tatarların eline geçen Rus esirleri iade etmemesi ve sınır ihlalleri yapan Nogayları kontrol altına alamayarak dört yıl önce imzalanan barış antlaşması koşullarını ihlal etmesi gibi sebeplerle azledildi. Azledilmesindeki en önemli etkenlerden biri de Kalgay Selim Giray'ın Selamet Giray Hanı İstanbul'a şikâyet ederek Selamet Giray'ın niyetinin İsveç

[837] İsmail Bülbül, ''Yedisan Bucak Nogaylarının 1756 ve 1758 İsyanları'', **Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi / Journal of Turkish History Researches**, C.1, S.1, 2016., s. 83

ile ittifak kurarak Rusya'ya karşı saldırmak olduğunu söylemesiydi. 1739 Belgrad antlaşmasından sonra bilhassa Avusturya ve Rusya sınırlarında yeni bir savaştan kaçınarak elindeki toprakları muhafaza etmeye çalışan Osmanlı devleti için bu politik duruş kabul edilemez olduğundan, han azledilmiş ve Gelibolu'ya sürgün edilmişti. Selamet Giray sürgün edildikten sonra Yanbolu'ya nakledilerek hayatının geri kalanını burada geçirmesi sağlandı ve 1751 yılında burada vefat etti.[838] Selamet Giray'dan boşalan makama Kaplan Giray'ın oğlu Kalgay Selim Giray Han tayin edildi.

9.2. Selim Giray Dönemi (1743-1748)

Yeni Han tahta geçmesiyle beraber ilk olarak selefinin azlinde önemli bir payı olan Yedisan Nogaylarının yağmadan sorumlu kabilelerini daha rahat kontrol edebilmek amacıyla Or Kapu yakınlarına göç ettirmiştir. Ayrıca o Amcası Adil Giray oğlu Şahin Giray'ı Kalgay, Baht Giray oğlu Selim Girayı ise Nureddin tayin etmişti. Nureddinini bilhassa eski Kuban seraskeri olup Kubanlılar arasında büyük nüfuz sahibi olan Baht Giray'ın oğlundan seçerek Kuban Tatarlarını daha sıkı kontrol altına almayı ve Hanlığa bağlılıklarını artırmayı hedefleyerek Rusya'ya saldırıda bulunmalarını önlemek istedi. Daha sonra Osmanlılar tarafından selefi Selamet Giray gibi çıkan Afşar Osmanlı savaşına karşı fikirlerinin alınması için İstanbul'a çağrılan Han bu şehre gelerek Osmanlı hükümetiyle görüştü. Osmanlı Devleti'nin Nadir Şah ile olan savaşında handan destek istemesi üzerine Selim Giray Han Nureddin Selim Giray'ı seferle görevlendirerek Osmanlı ordusuna yardıma gönderdi. Han Tatar kuvvetlerinin bir kısmını Afşarlarla olan savaşta Osmanlı ordusuna yardıma göndererek Osmanlı Devleti politikalarına uygun hareket etmeyi ve bu sayede Bab-ı Ali ile arasındaki ilişkileri geliştirmeyi amaçlamış ve gönderilen Tatar ordusunun savaşta yararlılık göstermesiyle de bunu büyük ölçüde başarmıştı. Ayrıca onun 1743 yılında İstanbul'da yaşanan kıtlıkta

[838] **Gülbün-ü Hanan**., s. 151

Osmanlı devletinin imdadına yetişerek İstanbul'a zahire sevkiyatı yapması da[839] Osmanlı hükümetiyle arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde büyük rol oynamıştı.

Nureddin Selim Giray'ın Kırım'a döndükten sonra vefat etmesiyle beraber onun yerine Devlet Giray oğlu Ahmet Giray Nureddin tayin edilmişti. Kalgay Şahin Giray Afşarlarla Osmanlıların arasında geçen savaşın bir kez daha şiddetlenmesi üzerine Han tarafından ikinci kez Osmanlıya yardım olarak giden Tatar kuvvetlerinin başına getirilmişti. Fakat bu sırada Nadir Şah ile Osmanlılar arasında sulh imzalanması üzerine Şahin Giray kısa bir süre sonra seferden dönmüş daha sonra da Bucak Nogaylarının arasına gidip onları kışkırtarak 1746 yılında hana karşı bir isyan başlatmıştır. Bu isyan Selim Giray tarafından güç kullanılarak bastırılmış mağlup edilen Şahin Giray Lehistan'a kaçmıştır.[840]

Yine 1746 yılında Selim Giray selefi Selamet Giray döneminde Kırım ve Rusya arasında anlaşmazlıklara yol açan ve Selamet Giray'ın azline sebep olan esirlerin iade edilmesi meselesini bir çözüme kavuşturmuş ve Rus esirlerini iade etmiştir. Bu sayede Osmanlı Devletinin barış politikasını sürdürmeye devam eden Han Osmanlı hükümeti ile ilişkilerini daha da geliştirmiştir. Ruslara karşı olan uzlaşımcı politikalarının tesiriyle 1746 yılı sonlarına doğru İstanbul'a çağrılan Han aynı yıl asi Şahin Giray yerine Kalgay tayin edilen Hanzade'nin çıktığı Kafkasya seferinden elde ettiği 1000 esirin büyük bir kısmını da Sultan Mahmud'a iade etmek üzere yanına alarak yola koyulmuştur. İstanbul'da büyük tören ve hediyelerle karşılanan hanın kendisi de Sultan Mahmud'a bol miktarda hediye ve esir vermiştir. 1746 Kasımında ulaştığı İstanbul'da birkaç ayını geçiren Han bu sırada birçok önemli devlet görüşmesine de katıldı. Afşarlarla imzalanan

[839] Kollektif, **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 676

[840] Kolektif, A.g.e., s. 677

Kerden antlaşması başta olmak üzere birçok görüşmeye ve müzakereye katılan Han devlet görevlileriyle fikir alışverişinde bulundu. Bu görüşmeler arasında şüphesiz en önemlisi Rus elçisi ile olan görüşmeydi. Buna göre bu sırada İstanbul'a gelen Rus elçisi ile Kafkasya sorunları hakkında bir görüşme düzenlenmiş Han da bu görüşmeye katılmıştı. Bu görüşmelerin ana konusu Kabardey meselesiydi. Selim Giray döneminde Rusya ile genel olarak sulh içerisinde olunsa da özellikle Kabardey üzerinde iki devlet arasında ufak tefek de olsa sürtüşmeler olmuştu. Ruslar Kabardey'deki prenslerin siyasi anlaşmazlıklarından ve Osmanlı Devletinin 1739 Belgrad Antlaşmasından sonra bölgeye izlemeye başladığı pasif siyasetten de faydalanarak bölgeye sık sık müdahale ediyor ve Kafkasya'ya birliklerini sokuyordu. Han bu sebeple Belgrad antlaşmasına göre bağımsız olması gereken Kabardey'in Rus kuvvetlerinin sıklıkla işgaline uğradığını ve Rusların bölgeyi kendine bağlı bir prenslik haline getirmeye çalıştığını Osmanlı hükümetine mütemadiyen bildirmekte ve onları uyarmaktaydı.

Tüm bu gerginliklere rağmen Selim Giray döneminde Osmanlıların Rusya ve Avusturya'yı karşısına almaktan çekinmesi Rusya ve Avusturya'nın da Avusturya veraset savaşlarıyla uğraşmaları iki taraf arasında yeniden büyük bir savaş çıkmasını engellemişti. Bu sayede iki taraf arasında düzenlenen müzakereler sonucunda büyük etapta Belgrad Barış Antlaşmasını yenileyici mahiyet taşıyan yeni bir barış antlaşması 10 Nisan 1747'de imzalandı.[841] İmzalanan bu yeni barış antlaşmasına ve genel olarak sakin gelişen uluslararası ilişkilere rağmen bu dönemde devletlerarası yazışmalarda Rusların Osmanlı aleyhine olan tutumu devam ediyordu. Nitekim Rus hükümdarı diplomatik yazışmalarda imzalanan barışa rağmen hala kendisini İberiya Kartli Kakhet ve tüm Gürcistan'ın ve Çerkesya Dağıstan'ın hâkimi olarak zikrediyordu. Bu hareketiyle Afşar ve Osmanlı devletlerine ait toprakları kendi hâkimiyetinde gibi

[841] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 213

gördüğünü göstermiş oluyor ve açıkça Osmanlılara meydan okuyordu. Bu durum Osmanlılar ve Kırım Hanı Selim Giray tarafından tepki ile karşılansa da mesele büyütülmeyip Belgrad barışının yenilenmesi sağlanmıştı. İmzalanan Bu barış ile eski barış antlaşmasına ek olarak sadece Kafkasya sınırında ufak tefek değişiklikler olmuştu. Buna göre İstanbul'da bulunan Kırım Hanı Selim Giray ve Rus elçisi arasında yapılan sınır müzakereleri sırasında Terek nehri üzerindeki Çıtay geçidinin yukarı kısmı Tatarlara aşağısının ise Ruslar'a bırakılmasına,[842] Rus kuvvetlerinin Kabardey'in bağımsızlığına gölge düşürecek uygulamalarda bulunmamasına karar verilmişti.[843]

Bu Görüşmelerden sonra İstanbul'dan ayrılan Han Kırım'a döndükten kısa bir süre sonra Şahin Giray'ın Lehistan'dan düzenlediği saldırı ile yüzleşti. 1747 yılında Bucak Tatarlarının topraklarına girerek onlardan destek almaya ve hanın üzerine yürümeye niyetlenen Şahin Giray Bender yakınlarına gelerek Bucak Tatarları ile ilişki kurdu ve onlardan yardım almak umuduyla Bucak Seraskeri Hacı Giray ile temasa geçti. Şahin Giray Hacı Giray tarafından olumlu bir şekilde karşılandıysa da onun Bucak'ta idareyi ele geçirmeye çalıştığının anlaşılması Bucak seraskeri Hacı Giray ile arasının açılmasına sebep oldu. Bunun üzerine bölgede yeniden kendi idaresini kuvvetlendirmek isteyen Hacı Giray Şahin Giray'ın üzerine yürüyerek onu mağlup etti. Bunun üzerine Şahin Giray canını kurtarmak için tekrar Lehistan'a kaçmak üzere hareket etmişti. Onun bu hareketini gören Osmanlı hükümeti Boğdan ve Eflak beylerine eski Kalgay asi Şahin Giray'ın yakalanması için harekete geçmelerini emretmişti. Fakat takipten kurtulan Şahin Giray Lehistan'a ikinci kez iltica etmeye çalışmışsa da Osmanlılarla bu mesele yüzünden arasının açılmasını istemeyen Lehler onu

[842] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 214

[843] Şirokad, **Rusların Gözünden 240 yıl Kıran Kırana Osmanlı Rus Savaşları**., s. 128

sınırlarından içeriye sokmamışlardı. Lehistan'da kabul görmediği için başka çaresinin olmadığını hissederek Osmanlı Hükümetine teslim olan Şahin Giray canı bağışlanarak Sakız'a sürgün edildi.[844]

Selim Giray Şahin Giray'ın yakalanmasından kısa bir süre sonra 18 Mayıs 1748'de vefat etti. Onun vefatı üzerine I.Mahmud Kırım Hanı olarak 1734 Gence Kuşatmasında büyük yararlılıklar gösteren Arslan Giray'ı tayin etti.[845] Saltanatı boyunca iç siyasette Hanlık hinterlandındaki halklara sert bir politika güden ve Kırımlılar tarafından katı olarak isimlendirilen Selim Giray halkı tarafından korkulan ve itaat edilen bir Han oldu. Onun Halkına karşı sert davranmasındaki en önemli sebep ise şüphesiz barışı korumasındaki kararlılıktı. Selefi Selamet Giray'ın bu sebeple azledildiğini bilen Selim Giray Han Hanlığı boyunca ahalisinin ve bilhassa Nogayların Ruslara saldırmasını önleyerek barış siyasetini korumaya özen gösterdi.[846] 1746 yılında Avusturya ve Rusya devletleri kendi aralarında Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığına karşı bir ittifak imzalasa da[847] Selim Giray'ın barışçıl politikaları taraflar arasında bir savaşın doğmasını engellemişti.

Osmanlı bürokrasisi ve Rusya arasındaki siyasi dengeyi başarılı bir şekilde sağlayabilen Han Hanlığın sulh içinde yaşamasını sağlamış kendisine yönelen isyanları da kolaylıkla bastırmıştır. Selim Giray döneminde devam eden bu barış döneminin verdiği avantajla hudut kalelerin tamirine öncelik verilmiş bu bölgelere Hanlık ve Osmanlı hazinesinden mühim paylar ayrılmıştı. Nitekim 1739 Belgrad Antlaşması

[844] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 503

[845] **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 679

[846] **Gülbün-ü Hanan**., s. 152

[847] Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.5., s. 630

şartları gereği Ruslardan devralınan Acu Gazikerman Temrük İslamkerman Kılburun Özü Ferahkirman Kanlıcak Taman kalelerini tamir ve tahkim eden Osmanlılar önemi artan Kerç Kalesiyle de ayrıca ilgilenip bölgede küçük bir filo inşa etmişlerdi. Bunların dışında yarımadaya yapılacak muhtemel bir saldırıda saldırıya uğraması muhtemel Kefe'de tahkim edilmişti.[848]

9.3. Selamet ve Selim Giray Dönemlerindeki Osmanlı İran Savaşlarında Tatarlar

Uzun süredir Nadir Şah'ın hâkimiyetinde bulunan Dağıstan'da Afşarlara karşı mezhep ayrılığından ve toplanan ağır vergilerden dolayı bir muhalefet doğmuştu. Bu muhalefet Dağıstan halkından toplanan yüksek vergilerden dolayı zamanla daha da büyümüş ve büyük bir isyana doğru evrilmişti. Buna göre Afşarlara karşı ayaklanan Gazi Kumuk Şamhalı, Afşar hükümdarı Nadir Şah'ın bölgedeki valisi ve kardeşi olan İbrahim Han'ın kuvvetleri üzerine yürümüş ve onu mağlup etmişti. Bu çatışmalar sırasında Afşarlar ağır bir mağlubiyet almış İbrahim Han da çatışmalar sırasında hayatını kaybetmişti. Kazandıkları zaferin sonrasında Şirvan'a giren Kumuklar bölgeyi yağmalamış Şah'a ait bölgelere büyük zarar vermişlerdi. Kumuklar büyük zafer kazansalar da Nadir Şah'ın sevk edeceği yeni ordulara karşı tek başına uzun süre mücadele edemeyeceklerini bildiklerinden Kırım Hanına haber göndererek askeri olarak desteklenmek istemişlerdi. Fakat Kırım yardımı onlara ulaşmadan Nadir Şah harekete geçmiş bölgeye gelerek onları mağlup etmişti. Akabinde Dağıstan içlerine girerek onlarca köyü yakan Nadir Şah 1741 Temmuzunda Kumuk başkentini 1741 Ağustosunda ise Avar topraklarını ele geçirdi.[849] Dağıstan'ı baştanbaşa tahrip eden Nadir Şahın kuvvetlerinden korkan Kırım Hanlığına tabi Çeçen ve İnguşlar da seferin

[848] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 207

[849] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Devleti Ve Kafkasya**., s. 268

yönünün kendilerine çevrilmemesi için Dağıstan'da bulunan Nadir Şah'a itaat etmişlerdi. Nitekim Nadir Şah'dan korkan Çeçen beyi Aydemir Bey[850] itaat etmekle kalmayarak sefer boyunca ona zahire desteği vermiş ve Afşar ordusunun ihtiyaçlarını karşılamıştı. Nadir Şah da onlarında desteğiyle ilerlemeye devam etmiş Haytak Usmiliği'nin de direnmeden teslim olmasıyla tüm Dağıstan'a yeniden hâkim olmuştur.

Bu seferle beraber Dağıstan isyanını bastıran Nadir Şah Dağıstan'da kontrolü yeniden sağlamanın dışında Çeçenistan ve İnguşetya'ya da hâkim olmuş topraklarını genişletmişti. Osmanlı ve Kırım devletlerinin Dağıstanlılara yardım göndermekte ağır davranması Osmanlı Devlet erkânında Nadir Şah ile çıkacak bir savaşa karşı çekingenliğin hâkim olması Dağıstanlıların yeniden Nadir Şah'ın idaresine girmelerine sebep olmuş bu durum bazı Osmanlı devlet görevlilerinde huzursuzluğa sebep olmuştu. Ayrıca savaş sırasında Kırım Hanlığına hukuken bağlı bir bölge olan Çeçenistan ve İnguşetya'nın da Afşar egemenliğine girmesi[851] ve Dağıstanlılara yapılan büyük zulüm ve yağmalar Osmanlılarda Nadir Şah'a karşı büyük tepki oluşmasına sebep olmuştu. Nitekim Çeçen ve İnguş kabileleri 1720'li yıllarda gerçekleşen Osmanlı Safevi savaşları sırasında Osmanlı ve Tatar ordularına zahire desteği sağlamış hatta zaman zaman askeri birliklerle Osmanlıları desteklemişlerdi. Nadir Şah'ın Dağıstan üzerine çıktığı seferle beraber bu kabilelerin yönetimlerinin de elden çıkması Kırım ve Osmanlı devletlerine zarar vermişti.

Bu dönemde Afşar hükümdarı Nadir Şah 1737'deki Hindistan seferinde elde ettiği başarıların ve Delhi'yi ele geçirmesinin[852] verdiği özgüvenle Batı üzerine büyük

[850] Kutlu, **Çeçen Direniş Tarihi**., s. 117

[851] Tavkul, **Kafkasya Gerçeği**., s. 152

[852] M.R Arunova, **Nadir Şah-ı Avşar**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2015., s. 134

bir sefere çıkmayı ve Irak-ı Arap'a ve Anadolu'ya hâkim olmayı amaçlıyordu. Bu amaçla doğu seferinin akabinde batıya dönen Şah öncelikle kendisine isyan eden Dağıstan beylerini mağlup edip bölgeyi yeniden kendisine bağlamış ve Çeçen ve İnguş toprakları da dâhil olmak üzere Terek ırmağına kadar olan Kafkasya bölgesini kendi hâkimiyetine almıştı. Onun bu saldırgan tavırları Osmanlı hükümetinin kendisine bir elçi yollamasına sebep olmuştu. Yapılan görüşmeler sırasında Osmanlı elçisinin arabulucu çabalarına rağmen Nadir Şah elçiye karşı üstten bakan bir tavır sergilemiş kendisini Timur gibi görerek batıya ilerleyeceğini ve Anadolu topraklarına hâkim olacağını söylemiştir. Ardından 1742 sonlarına doğru Dağıstan'dan ayrılarak Osmanlı topraklarına yönelen Nadir Şah geçmiş seferlerinden aldığı dersle ilk etapta çok güçlü bir kale olan Bağdat'a saldırmayarak Bağdat'ın kuzeyine Erdelan bölgesine girmeyi hedeflemiştir. Nadir Şah'ın amacı Bağdat Beylerbeyi Ahmed Paşa'yı Osmanlı hükümetinden soyutlayıp kendi ile işbirliğine zorlamak için Erdelan topraklarına hâkim olmak ve bu suretle aradaki kara bağlantısını keserek Bağdat'ı kendiliğinden teslim almaktı. Bunun için öncelikle Kuzey Irak'a yönelen Nadir Şah ilk etapta 1743 yılında Erbil'i ele geçirmiş hemen akabinde Hille Kerkük bölgelerini de istila ederek Musul'u kuşatmıştır.[853] Kuzeyinin Nadir Şah tarafından çevrelendiğini gören ve Nadir Şah'ın üstün güçlerine karşı dayanmayacağını anlayan Bağdat Beylerbeyi Ahmed Paşa 1743'de Bağdat Beylerbeyi Ahmed Paşa Nadir Şah'a elçiler göndererek onunla ittifak kurmaya çalıştı. Bu gelişme ile beraber Irak'ta daha da avantajlı konuma geçen Nadir Şah Musul kuşatmasına kadar hedeflediği sefer planı doğrultusunda ilerleyebilmişti. Fakat Musul'da beklemediği bir dirençle karşılaşan Nadir Şah burayı ele geçiremeyince daha ileriye gidemedi. Bu sırada Osmanlıların desteklediği Sam Mirza'nın Şah'a muhalif Dağıstan ve Şirvan birliklerini toplayarak harekete geçmesi ve Şirvan'da bir isyan başlatması Şah'ın Irak-ı Arap'ta kalmasını tamamen imkânsızlaştırdı. Bu yüzden

[853] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.15., s. 34

Diyarbakır'a kadar ilerleyerek tüm Erdelan ve Kuzey Irak'ı ele geçirme planı sekteye uğrayan Şah Musul'dan çekilerek isyanı bastırmak üzere Şirvan'a yönelmek zorunda kaldı.

Nadir Şah'ın bu şok saldırısının haberlerinin İstanbul'a ulaşmasından sonra acele ile ordu hazırlamaya çalışan Osmanlılar Selim Giray'ı yapılacak seferin detaylarını görüşmek üzere İstanbul'a çağırmışlar, Yapılan yoğun hazırlıklar sonrası ancak 1743 Eylülünde doğuya ordu sevk edebilmişlerdi. 1743 sonlarına doğru Nadir Şah'ın Irak-ı Arap'tan çekilmesi üzerine bir sonraki saldırının Anadolu üzerine olacağını tahmin ederek Kars ve Diyarbakır şehirlerini tahkim eden Osmanlılar 1743-44 kışı boyunca hazırlıklarını sürdürdüler. Kırım Hanı Selamet Giray verilen emir üzerine Kırım ordusunu hazırlamış Nureddin Selim Giray komutasında 10 bin kişilik bir birlik ile İstanbul'a yollamıştı. [854] Gelen bu kuvvetler Büyükdere'de Osmanlı ordusuna katılmışlar ve onlarla beraber Kars'a doğru ilerlemişlerdi. Nitekim Bu sırada Şirvan'daki Sam Mirza isyanını bastıran Nadir Şah da Kars'a doğru ilerlemekteydi. Nadir Şah Doğu Anadolu'nun kilidi sayılan bu kaleyi ele geçirerek Anadolu'yu istila etmeyi planlıyordu. Osmanlı Tatar birleşik ordusu ise beraber hareket ederek Şah ulaşmadan Kars kalesini tahkim etmişlerdi. Bu sayede 1744 yılında kaleyi kuşatan Nadir Şah'ın ordusu aylarca şehri almaya uğraşsa da başarısız olmuştu. Bunun üzerine Osmanlı Tatar ordusu 1745 yılında karşı saldırıya geçerek Revan yönünde ilerledi.[855] Revan önlerine gelen Yeğen Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı Tatar ordusu ile Nadir Şah'ın ordusu 21 Ağustos 1745'de karşılaştı. İki taraf arasında geçen savaşta Osmanlılar başlarda üstünlük sağlasa da Yeğen Mehmed Paşa'nın savaş sırasında hastalıktan vefat etmesi ve Osmanlı ordusunda aylardır maaşlarını alamayan Leventlerin

[854] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 501

[855] Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.5., s. 632

isyan etmesi savaşın gidişatını değiştirdi. Bu sırada geri çekilmekte olan Nadir Şah Osmanlı ordusundaki isyanı fark edince hemen artçı kuvvetlerini de harekete geçirerek aniden karşı taarruza geçti. Bu durum Osmanlı ordusunun tamamen bozularak dağılmasına sebep oldu. Mağlup olan Osmanlı ve Tatar kuvvetleri 20.000 kayıp vererek Kars'a çekildiler.[856]

Bu bozgun haberinin İstanbul'a ulaşmasıyla şehirde büyük panik havası doğdu. bozgunla beraber doğu sınırlarını tehlikede gören Osmanlılar Kars'ın ve ardından Doğu Anadolu'nun istilaya uğramasını engellemek için Rumeli'den ek kuvvetler toplamaya başladılar. İlerleyen süreçte bununla da yetinmeyerek acilen Kırım Hanı Selim Giray'dan ek kuvvetler istediler. Selim Giray'da Şahin Giray komutasındaki ek Tatar kuvvetlerini İstanbul'a yolladı. Nadir Şah Revan galibiyetiyle beraber daha da ilerleyerek Kars'ı ele geçirmeyi ve Kars'a karşılık Osmanlılardan Bağdat'ı istemeyi düşünüyordu. Ona göre bu sayede Osmanlılar Kars'ı geri alabilmek için Bağdat'ı Nadir Şah'a vermeyi kabul edecekti. Bu hedef doğrultusunda Kars'a doğru harekete geçildiği sırada Nadir Şah'ın ordusunda huzursuzluklar çıktı.[857] Uzun yıllar hem doğuda Hindistan ve Horasan'da hem de batıda Azerbaycan Irak-ı Arap ve Doğu Anadolu bölgelerinde savaşan Nadir Şah'ın ordusunda büyük yorgunluk ve huzursuzluklar hâkimdi. Ayrıca Savaş yılları boyunca toplanan ağır vergiler İran ve Türk halklarını oldukça rahatsız etmiş kimse daha fazla savaşılmasını istemez olmuştu. Bu sebeple Kars'a ilerleyip Anadolu içlerine girmek ve Bağdat'a hâkim olmak isteyen Şah'ın ülkesinde Şah'ın sefere devam etmek istediği sırada büyük isyanlar çıkmıştı. Şeki

[856] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.15., s. 68

[857] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (Karlofça Antlaşmasından XVIII.Yüzyılın Sonlarına Kadar)**, C.4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011., s. 306

Şirvan ve Dağıstan gibi bölgelerde yoğunlaşan ayaklanmaların İran içlerine de sıçramasıyla Nadir Şah ülkesinin iç güvenliğini yeniden tesis etmeden Osmanlılarla olan savaşa devam edemeyeceğini anladı. Bunun üzerine Afşar ordusu daha fazla ilerlemeyerek barış istedi. Yapılan barış antlaşmasına göre Afşarlar 1736 sınırlarına çekilerek savaş öncesi hududu kabul ettiler. İran'da çıkan bu isyanlar sayesinde Osmanlılar mağlup durumda olmalarına rağmen Irak-ı Arap ve Doğu Anadolu'daki hâkimiyet sahalarını korumayı başarmışlardı. İmzalanan Kerden Antlaşmasıyla beraber doğuda on yıllarca devam edecek bir barış dönemine giren Osmanlılar Tatar kuvvetlerini de bir daha İran içlerine sürmeye çalışmayacaklardı.[858]

9.4. Arslan Giray Dönemi (1748-1756)

Arslan Giray II.Selim Giray'ın vefatıyla 1748 de tahta geçti.[859] 1732 yılında doğan Arslan giray tatar âdeti üzere Çerkezlerden Seydi kabilesinin liderinin yanında çocukluğunu geçirmiş bu sayede o kabilenin dilini öğrenerek yöre halkı tarafından da benimsenmişti. Kaplan giray zamanında ise Nureddinlik ve Fetih Giray zamanında Kalgaylık görevini üstlenen Arslan Giray Hanzadeliği döneminde 1734 tarihli Gence Kuşatmasına kale müdafi olarak katılmış ve Nadir Han'a karşı kaleyi savunarak büyük kahramanlıklar göstermişti. Fetih Giray döneminde azledilmesiyle beraber Vize'ye gönderilmiş tahta çıkarıldığı 12 Haziran 1748 tarihine kadar burada kalmış daha sonra[860] II.Selim Giray'ın vefatıyla beraber I.Mahmud tarafında Han tayin edilmiştir.[861]Bu tarihe kadar adet olduğu üzere yeni tayin edilen Han tören yapılmak üzere önce İstanbul'a gider törenin tamamlanmasından sonra Kırım'a gönderilirdi.

[858] Ülküsal, **Kırım Türk Tatarları Dünü Bugünü Yarını**., s. 92

[859] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 149

[860] **Gülbün-ü Hanan**., s. 149

[861] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 504

Fakat Arslan Giray'ın tahta çıktığı sırada Kırım'ın Şahin Giray isyanından dolayı karışık olması sebebiyle Sultan Mahmut'un isteği üzerine bu gelenek bozulmuş ve Arslan Giray İstanbul'a uğramadan Vize'den Kırım'a gitmiş ve Bahçesaray'da tahta çıkmıştır. Bahçesaray'da Han olarak tahta oturan Arslan Giray Fetih Giray'ın oğlu Selim Giray'ı Kalgay kardeşi Kırım Giray'ı ise Nureddin olarak tayin etmiştir.[862] Ayrıca Bucak Seraskeri olan kardeşi Şahbaz Giray'ı Yedisan Seraskeri olarak tayin ederken Fetih Giray'ın oğlu Mehmed Giray'ı da Or Kapu Beyi olarak tayin ederek Kırım yarımadasının hemen girişinde, Rusların daha önce Kırım'a hâkim olmak için defalarca kez almayı denediği kale olan Ferahkirman kalesinin savunmasından sorumlu tutmuştu.[863] Daha sonra Kırım Giray'ın görevinden istifa edip Rumeli'deki çiftliğine dönmesi üzerine Maksud Giray adındaki diğer kardeşine aynı görevi verdi.

Arslan giray dönemi selefi Selim Giray gibi 1736-39 yılları arasında yapılan savaşlar sırasında harap olan Kırım yarımadasının imarı ile geçmiş bu imar faaliyetleri Arslan Giray döneminde Hanlığın iç ve dış huzuru yakalamasından dolayı daha da genişletilmişti. Bu yıllarda Hanlık gerek Kafkasya'da gerek Rusya hududunda hiçbir savaşa katılmayarak enerjisini barış dönemini iyi değerlendirmeye ve ülkenin imar edilmesine harcanmıştır. Aynı zamanda ileriki yıllarda gelişecek olası yeni bir Rus taarruzuna karşı mevcut kaleler ve müstahkem mevkiiler imar edilmiştir. Ayrıca 1737 yılında o zamana kadar kullanılmadığı halde Rusların kullanarak dar bir şeritten geçerek Kırım'a girdikleri yolun hemen Kırım yarımadasına açılan kapısındaki Arbat mevkiinde yeni bir kale inşa edilmiş ve bölge tahkim edilmiştir. Böylece Rusların bu bölgeden bir kez daha Kırım'a girmeleri engellenmeye çalışılmıştır. Tahkim edilen Arbat kalesi

[862] **Gülbün-ü Hanan**., s. 153

[863] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 505

civarına Kafkasya'da Kalmuklar'a mağlup olarak Kırım'a gelen Kırkor Tatarları[864] da yerleştirilerek o yöredeki nüfusun kesafeti de artırılmaya bölge şenlendirilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda kalenin yakınlarına Çuvaş ve Çongar Palankalarını inşa edilerek Arbat kalesi desteklenmiş bölgede Rus istilasına karşı bir set oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra Rusların savaş sırasında defalarca kez ele geçirdikleri Or Kalesi tamir edilerek içerisine çok sayıda yeniçeri yerleştirilmiştir. Bu yerleştirilen yeniçeriler çoğunlukla bölgeye İstanbul'dan ve Anadolu topraklarından gitmiş ve Kırım topraklarında Osmanlı padişahının da nüfuzunu temsil edip Kırım askerlerine alternatif bir güç olarak bölgede yer almışlardır. Bu askerler sayesinde hem Kırımdaki Osmanlı nüfuzu güçlendirilmiş hem de kale savunmayı ateşli silahlar kullanmayı Osmanlılar kadar iyi bilmeyen Tatarların kalelerini ve yurtlarını korumaları kolaylaştırılmıştır. Buna rağmen Osmanlı askerlerinin Kırım'da giderek yayılması ve bunların emir komuta zincirinde Kırım mirzalarına veya Kırım Hanına bağlı bulunmaması ilerleyen süreçte bu askerlerin yönetiminde zafiyetler oluşmasına yol açacaktır.

Kırım Hanlığı ve Osmanlı devleti 1739 Belgrad antlaşması ile batıda 1746 Kerden antlaşması ile ise doğuda barışı sağladığından beri hiçbir devlet ile savaşmayı istemiyordu. Uzun yıllar boyunca doğuda Safevilerle yapılan savaşlar neticesinde hiçbir kalıcı toprak kazanımı sağlanılamamıştı.[865] Batıda ise Avusturya ve Rusya ile yapılan savaşlarda Avusturya mağlup edilse de Rusya'ya büyük ölçüde mağlup olunmuş[866] ve onlarla çok zor şartlar altında kazanılan zafer sonrası ancak Fransız diplomatik desteği ile karlı bir antlaşma imzalanabilmişti. On yıllar boyu süren savaş boyunca yer yer

[864] **Gülbün-ü Hanan**., s. 154

[865] Nicola Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, c.7, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015,. s. 10

[866] Raisanovsky, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze**., s. 245

başarılı yer yer başarısız olan Osmanlı devleti birkaç istisna dışında kalıcı hiçbir toprak kazancı elde edememesinin de etkisiyle artık savaşmanın devlete hiçbir fayda getirmeyip zarar getireceğini görmüştü. Aynı zamanda kuzeyde palazlanan Rusya'nın imparatorluğun geleceği için tehdit olduğunu 1736 1737 ve 1738 yılında Kırım'a yaptıkları baskınlarla daha net anlamıştı. Bu savaşlar boyunca Rusya'yı neredeyse hiçbir savaşta durdurmayı başaramayan Osmanlılar artık Rusya ile savaşmaktan çekiniyor ve onların saldırılarına karşı beylerbeyleri ve sancakbeylerine hudut kalelerin imarını emrediyordu. Bu nedenle Rus elçisi Nupulyev Rusya'ya gönderdiği haberlerde Osmanlı Padişahı ve Kırım Hanı'nın barıştan baka hiçbir şey istemediklerini söylüyordu.[867] İmparatorluğun şaşalı devirlerinde seferlere gelmedikleri, geç geldikleri veya layığıyla hizmet etmedikleri için azledilen Hanlar artık hiçbir komşusunun toprağına taarruz etmediği ve barış yanlısı olduğu için tebrik ediliyordu. Hatta sırf bu sebeple 1751 yılının Eylül ayında Sultan I.Mahmut Arslan Giray'a bir elçi yollayarak ona hediyeler vererek ödüllendirmişti.

Bu konjonktür içerisinde yarım yüzyıla yakın bir süredir Osmanlılar tarafından sıkıştırılan Hanlar azledilmemek için kendi tebaası olan Yedisan ve Bucak bölgelerini seraskerler vasıtasıyla daha yoğun bir şekilde kontrol ederek onların Rus ve Leh topraklarına baskın yapmalarını engellemiştir. Bu sayede Hanlık bu seraskerliklerde yaşayan Nogayları kayıt altına almayı ve onlardan vergi almayı başarsa da bir zamanlar savaş makinesi olarak kullandıkları ve yağmacılıkta çok gelişmiş olan bu savaşçı toplulukların giderek bu özelliklerini yitirmelerine ve önemli bir kısmının yerleşik hayata geçip miskin bir hayata alışmalarına sebep olmuşlardır. Özellikle 1739 ve 1768 yılları arasında geçen savaşsız dönemde Nogaylar tabi bulundukları Kırım kuvvetleri ve

[867] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 504

Osmanlı ordusunun baskısı ile beraber düzenledikleri akınlara tamamen son veren[868] Nogaylar'ın önemli bir kısmı yerleşik hayatı benimsemiş hayat tarzlarını değiştirmişlerdi. Bu değişim aşama aşama gerçekleşmiş zaman içerisinde bir zamanlar Moskova'ya kadar ilerleyen Nogay ve Tatar atlıları önce Kiev ve Poltova daha sonra sadece Zaporijya bölgesi köylerine baskın yapabilecek konuma gelmişler akabinde de akınlar tamamen kesilmişti. Zaman içerisinde Nogaylar akınlar yerine Tarım ve Hayvancılığa ağırlık vermişler geçim kaynaklarını bu yönde şekillendirmeye başlamışlardı.

Bununla beraber tüm kontrollere rağmen Arslan Giray döneminde cılız da olsa birkaç kez Ruslara ait topraklara Nogay akını gerçekleşmişti. Buna göre Yedisan Nogaylarından bir grup Nogay 1751 yılında Zaporijya'ya saldırarak bazı köyleri yağmalamışlar bu durumun Rus elçisi tarafından Osmanlı devletine şikâyet edilmesiyle beraber siyasi ilişkiler gerilmişti.[869] Kırım Hanı ise duruma itiraz ederek Ukrayna'ya Tatar akınlarına izin verilmediğini fakat Rusya'ya tabi Kazakların Nogay topraklarını vurduğunu Nogayların da intikam aldıklarını söylemişti. Yapılan müzakereler sonucu alınan kararda Rusların Kiev valiliği topraklarında Kırım Hanı'nın temsilcisinin bulunması Kırım'da ise Kiev valiliğinden bir temsilcinin bulunması kabul edilmiş iki devlet arasında atanacak bu temsilciler vasıtasıyla çıkan karışıklıklar önlenmeye çalışılmıştı. Buradan da anlaşılacağı üzere en ufak bir baskından bile Ruslar tarafından hesap vermek zorunda bırakılan Tatarlar Rusların dayatmacı politikalarına direnememekteydiler.[870] Burada önemli olan bir diğer husus ise Kırım Hanlığının

[868] Şimşir, **XVI-XIX.Yüzyıllar Rus Devleti Tarihi**., s. 98

[869] **Mehasinül Asar ve Hakaikül Ahbar**, Haz: Mücteba ilgürel, Ankara, 1994., s. 15

[870] Akdes Nimet Kurat, **IV-XVIII.Yüzyıllarda Karadeniz'in kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, 2.baskı, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara, 1992,. s. 264

uluslararası politikada politik yerinin giderek değişmesidir. Önceki yüzyıllarda Tiş adı verilen vergilerle Rusya'yı haraca bağlayan ve neredeyse her yıl Rus topraklarını yağmalayan Kırım Hanlığı 1739 Belgrad Antlaşması ile beraber giderek önemsiz bir ülke olarak görülmeye başlanmıştı. Hatta Ruslar tarafından Osmanlı devletinin bir valiliği gibi addedilen Kırım Hanlığı Ruslar tarafından önemli bir devlet olarak bile görmüyordu. Arslan Giray dönemindeki bu temsilcilikle antlaşması ile Rusya Hanlık ile siyasi ilişkilerini kendilerine bağlı Kiev valiliği vasıtasıyla halletmeye başlamış ve Kırım Hanları ile temasa geçmekten kaçınmışlardır.[871] Bu hareketiyle Rusya Kırım Hanlığını diplomatik olarak kendisine denk görmemekte olduğunu ve sadece Osmanlı Padişahını muhatap aldığını göstermişti.

Kırım hanlığının Rusya karşısındaki acziyetini gösteren bir başka hadise de Kabardey'de yaşandı. Kırım Hanlığı 1739 Belgrad antlaşmasına göre Kabardey'den çekilse de hala Hanzadelerin bir kısmı atalık geleneğini gerçekleştirmek üzere Kabardey ve Çerkes topraklarına gönderilerek buralarda kalıp eğitim almaları sağlanıyordu. Bu amaçla 1748 de Arslan Giray bölgeye oğulları Gazi Giray ve Şahbaz Girayı yollamıştı. Fakat Han bununla da kalmayarak Kabardey iç işlerine karışmış bu yıllarda Kabardey'de hüküm süren iç savaşta Kaşkatav sülalesini el altında desteklemişti (Kaytukin ve Bekmurzin aileleri) bu sayede Kabardey'de yeniden Kırım yanlısı bir prensin yönetimi ele geçirmesi sağlanmıştı. Kabardey'de artan Kırım nüfuzuyla beraber Kabardey Büyük Prensi Muhammed, Arslan Giray'dan bölgeye daha büyük bir Tatar ordusunun gönderilerek kendisinin desteklenmesini istedi. Bu durum Rusya tarafından

[871] Demir, Uğur, ''Osmanlı Rusya Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası: Kazak Atamanlığı'nın İşgali (1764) ve Bir Beyzadesinin Rusya'ya Dair Raporu'', **Türkiye Ukrayna İlişkileri Kazak Dönemi (1500 – 1800)**, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2015., s. 783

öğrenilince Belgrad Antlaşmasıyla beraber kabul edilen Kabardey'in bağımsız olması ilkesinin ihlal edildiği gerekçesiyle duruma tepki gösterilmiş Bu duruma derhal son verilerek Kabardey'de bulunan iki Kırım Hanzadesi'nin de Kırım'a geri çağrılması istenmişti.[872] Ayrıca bu Hanzadelerin Kabardey halkını kışkırttığını da ileri süren Rusya'ya karşı Arslan Giray da Rusları Belgrad antlaşmasına göre Kırım'a bağlı olan Kuma ve Kuban Abazalarını Hanlık kuvvetlerine karşı kışkırtmakla suçladı. Ruslar suçlamaları reddetmiş giderek büyüyen gerginliğe Osmanlı Devleti el atmıştı. Buna göre Osmanlı Devleti Kırım Hanına, hanzadeleri Kabardey'den çıkarmasını Kabardey prenslerinin siyasi işlerine karışmamasını ve bölgeyi yeniden bağımsız olarak tanımasını emrederek Rusya ile iyi geçinmesini bildirdi.[873] Böylelikle bu gerginlikten de karlı çıkan taraf Rusya olmuştu.

Arslan Giray döneminde Ruslar Kafkasya'daki kabileleri ve onların yaşadıkları toprakları ele geçirmek için Belgrad antlaşması hilafına faaliyetlerde bulunmaya devam etti. Bu amaçla ilk olarak 15.yüzyıldan beri Kabardeylerin denetiminde olup onlara haraç veren Osetleri hedefledi. Osetler 1723 1746 yılları arasında süren Osmanlı İran savaşları sırasında Kırım Hanlığı ordusuna ve dolayısıyla Osmanlı devletine askeri ve mali yardım yapmış ve uzun süren Osmanlı İran savaşlarında bağlı bulunduğu Kırım Hanlığı ordusu ile beraber seferlere katılmak zorunda kalmıştı. Bu seferler sırasında ülke maddi ve manevi açıdan zarar görmüş bu sebeple 1730 da Osmanlı - Kırım idaresine karşı bir ayaklanma da baş göstermişti. Özellikle 1733-36 Osmanlı İran savaşlarında Azerbaycan'ın Osmanlıların elinden çıkmasıyla beraber oluşan siyasi konjonktürde Osmanlı devletinin Dağıstan ve Kafkasya ile doğrudan bir sınırının kalmaması, akabinde girilen Rusya ve Avusturya savaşları Osmanlıların bölge ile

[872] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 212

[873] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 213

alakasının kesilmesine yol açmıştı. Nadir Şah'ın önce Osmanlılardan Şirvan'ı alması[874] daha sonra da ona bağlı bulunan Dağıstan hanlıklarına hâkim olmasından dolayı Osetler de şeklen tabi oldukları Kırım Hanlığı tabiyetinden çıkarak Nadir Şah'ın 1741 Dağıstan seferi sırasında İnguş ve Çeçenlerle beraber ona elçiler göndermişler ve Afşarlara tabi olmuşlardı. Fakat onlarda Nadir Şah tarafından kendilerine dayatılan savaşların mali yükünü karşılama amaçlı dayatılan yüksek vergilerden rahatsız olup Afşarlar'a 1737 ve 1741 yıllarında ayaklanarak isyan etmişlerdi.

Bu ayaklanmalar sayesinde İran ve Osmanlı nüfuzundan uzaklaşan Osetler 1743 yılında Rusların dikkatini çekmiş o bölgeye yollanan casuslar Osetlerin kimsenin himayesinde yaşamak istemediklerini Petersburg'a bildirmişti.[875]Ruslar bunun üzerine bölgeye yolladıkları casuslarla Osetlerin kültürlerini dinlerini kabile sayılarını Osetya coğrafyasını rapor ederek Petersburg'a göndermişler bölgenin nasıl Rus toprağı haline getirilebileceği ile ilgili bir rapor mahiyetini de taşıyan bu belge ile beraber Ruslar bölge hakkında büyük oranda bilgi sahibi olmuşlardı. Bölgeye misyonerlerini yollayarak halkı Rus hâkimiyetine ısındırmaya çalışan Ruslar bu faaliyetleri neticesinde 5 yıl sonra 1749 da Oset kabilelerinin kendi aralarında toplanarak Rusya'ya katılma kararı almalarını sağlamışlardı.[876] Bunun üzerine Rusya Osetya'ya temsilcilerini göndererek bölgede idaresini kurmuştu. (Aralık 1751)

---

[874] Münir Aktepe, **Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi Mür'i't-tevarih**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1976., s. 62

[875] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 214

[876] Y.Akçura, **XVIII-XIX.Yüzyıllarda Osmanlı Devletinin Dağılma Devri**, 3.baskı, TTK Yayınları, Ankara, 1988., s. 67

Osetlerin Rus egemenliğine girmesinden sonra 1756'da İnguşlarda Rus egemenliğine girmek istemişler Rusların Osetya'da bıraktıkları temsilcilere başvurarak kendi topraklarının Kırım Osmanlı ve Kabardey baskılarından kurtarılıp Rus egemenliğine alınması için rica etmişlerdi. Aynı şekilde İnguşları da hâkimiyetine alan Ruslar bölgeye memurlarını ve temsilcilerini yerleştirerek idarelerinin bölgede yayılmasını sağladılar. Bölgede hâkimiyet kuran Ruslar bundan sonra da misyonerlik faaliyetlerine ara vermeyerek halkın Rus idaresiyle bütünleşmesini sağlamaya çalışmışlardır. Yapılan bu misyonerlik faaliyetleri sonucunda 1746 yılından 1764 yılına kadar 2000 e yakın Osetyalı Hristiyanlığa geçmiştir. Bu hareketleriyle beraber Rusya Belgrad antlaşmasına göre tamamen bağımsız kabul edilen Kabardey ve ona bağlı topraklarda siyasi müdahalelerde bulunmuş ve antlaşmayı bozar nitelikte siyaset izlemişti. Vaktinde Kırım Hanlığını antlaşmayı bozmakla suçlayan Rusya Kafkasya'daki siyasi boşluktan faydalanarak bölgeye asker sokmuş ve bu sefer kendi eliyle antlaşmayı ihlal etmişti. Bu durumda Kabardey'in ve ona bağlı Oset İnguş kabilelerinin bağımsızlığının garantörü olan Kırım Hanlığının müdahale etmesi gerekirken Hanlık Rusya karşısında düştüğü aciz durumdan dolayı bölgeye hiçbir müdahalede bulunamamış olup biteni seyretmekle yetinmişti. Bu sayede Ruslar bu yıllarda kademe kademe Kafkasya kabileleri üzerinde hâkimiyetini tesis etmeye başlamış antlaşma hilafına Kafkasya'daki genişlemesini sürdürmüştü.

Sultan III.Osman devrinde sarayda kısa sürede büyük bir nüfuz yakalamış Kırımlı Rıza efendinin Kırım Hanı Arslan giray aleyhinde padişahı doldurması ile beraber Kırım Hanı Arslan Giray gözden düşmüş ve padişah tarafından Şubat 1756'da azledilerek yerine Halim Giray Han olarak tayin edilmiştir. Saltanatı boyunca Bahçesaray başta olmak üzere Gözleve Ortaköy ve Kalgayların başkenti olan Akmesçit (Simferepol) gibi bölgelerde çok sayıda imar faaliyetinde bulunan Han buralarda

çeşmeler medreseler camiiler yaptırmış aynı zamanda 1736 yılında Ruslara tarafından yakılan Bahçesaray'ın imarıyla ilgilenmiştir.

9.5. Halim Giray Dönemi

9.5.1. Halim Giray'ın Han Oluşu ve 1756 Nogay İsyanı

Halim Giray I.Selim Giray'ın torunu Saadet Giray'ın oğludur. II.Mengli Giray döneminde Nureddinlik yapmış daha sonra abisi Fetih Giray döneminde ise Kalgaylık görevinde bulunmuştur.[877] Abisinin azliyle görevinden de azledilmiş fakat Kırım'da ikamet etmesine izin verilmiştir. Babası Selim Giray'ın 1748 yılındaki azliyle beraber Kırım'dan da çıkarılarak Vize sancağındaki çiftliğine çekilmiştir.[878] Bu yıllarda İstanbul gümrüğünden aldığı ödenek ile geçimini sağlayan Halim Giray daha sonra Gelibolu'ya gönderildiyse de 12 Ağustos 1755'de Arslan Giray'ın azliyle III.Osman tarafından Han tayin edilmiştir.

Halim Giray siyaseten fazla başarılı olmayan ve hanlık mirzaları tarafından tutulmayan bir handı.[879] Normal şartlar altında Kırım devlet geleneğinde Mirzaların desteğini almadan Han olmak veya görevi sürdürmek mümkün değildi. Bu sebeple bugüne kadar genellikle Kırım Hanları halkın desteğini ve saygısını kazanmış karizmatik liderlerden seçilmeye çalışılmıştı. Fakat Halim Giray tepeden inme bir karar ile III.Osman tarafından Han tayin edilmişti. Tayin edilen Halim Giray Kırım'a gelip

[877] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (XVIII.Yüzyıl)**, C.4, Kısım: 2., s. 22

[878] **Gülbün-ü Hanan**., s. 155

[879] Münir Aktepe, **Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi Mür'i't-tevarih**., s. 77

tahta çıktıktan sonra ilk olarak Nogaylar ve Boğdanlıların sınır çatışmaları sorunu ile mücadele etmek zorunda kaldı. Her iki zümrede Osmanlı Devleti'ne bağlı halklar olduğundan çatışmaları zaten uygun değildi ve iç savaş olarak telakki ediliyordu. Fakat konargöçer Nogaylar Rus ve onlara bağlı Zaporijya topraklarını vuramamanın ve ganimet elde edememenin de verdiği mali sıkıntı ile Boğdan'a bağlı köyleri yağmalayarak ganimetler alıyor geçimlerini bu şekilde sağlıyorlardı. Bu hareket Boğdanlıların Osmanlı Devletine Nogayları şikayet etmesine sebep oluyor, Osmanlı Devleti de Kırım Hanına durumu yazarak kendisine tabi bu Nogayları dizginlemesini istiyordu. Halim Giray azledilme korkusuyla bu işin üzerine eğilip Bucak Nogaylarının yağmacılık faaliyetlerine son vermeye çalışsa da bunda başarılı olamamıştı. Bu çabası sırasında zaten fazla taraftarı ve seveni olmayan Han Bucak Nogaylarının muhalefetini bastıramadığı gibi başka Nogay zümrelerinin de muhalefetiyle karşılaştı. Bu muhalefet ilerleyen süreçte Yedisan Nogaylarına da sıçramıştı. Otlaklarını Kazakların köylerine doğru yayarak onların topraklarını yağmalamak isteyen Yedisan Nogayları merkezi yönetime başkaldırarak Kırım Hanı'nın seraskerini bölgeden çıkarmak istemişlerdi. Hanlık topraklarına çeşitli tayinler yapan Halim Giray[880] bu ayaklanma üzerine Said Giray'ı Yedisan Nogaylarının Seraskerliğine Hacı Giray'ı da Bucak bölgesine serasker olarak atamıştı. Hacı Giray'ın kısa bir süre sonra vefatıyla yerine Bucak Seraskeri atanan Saadet Giray, Nogaylarca tutulmayan Halim Giray'ın oğlu olmasından dolayı bölgede pek sevilmiyordu. Saadet Giray'ın siyasi deneyimsizliğinin de tesiriyle Bucak Nogaylarına karşı çok sert davranması bölgedeki huzursuzluğu daha da arttırmıştı. Halim Giray Nogaylar arasında gelişen muhalefetin daha da artıp bir isyana dönüşmemesi için onların vergilerini indirerek tedbir almak istedi. Bu sebeple Yedisan Seraskerliğindeki Nogayların vergisi 30'dan 5 keseye Bucak Seraskerliğindeki

[880] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 505

Nogayların vergisi ise 60 kese akçeden 10 keseye düşürüldü.[881] Bu vergi indirimine karşı çıkan seraskerlerden özellikle Saadet Giray Han'ın emrini önemsemeyerek ahaliden zorla vergi toplamaya devam etti. Seraskerlerin bu indirime karşı çıkmasındaki en önemli sebep toplanan vergilerin bir kısmının kendilerine verilmesiydi. Çıkarları bozulan Seraskerler gelirlerinin azalmasına tahammül edememişler ve bu uygulamaya karşı çıkmışlardı. Bu Serasker Hanzadelerden bir tek Yedisan Seraskeri Said Giray vergi indirimine razı gelerek kendi alacağı payında azaltılmasına ses çıkarmamıştı.[882]

İşte bu huzursuzluklar eşliğinde Nogayların ilk isyanının fitili ateşlendi. İsyan görünürde Şokay ve Sicivut kabileleri arasında doğan bir anlaşmazlıktan ortaya çıkmıştı. Buna göre 1755 kışında Arslan Giray zamanında Yedisan Nogaylarının batı kanadına mensup (Bug nehrinin batısındaki kabileler grubuna mensup) Şokay Kabilesi Mirzası Sarı Kelmembeti bir suç işlemiş ve devrin Kırım Hanı Arslan Giray tarafından görevinden azledilip Bahçesaray'a getirilmiş ve hapse atılmıştı. Böylece ona bağlı olan Şokay Molla Oğlu kabilesi de Yedisan'da meskûn bir başka kabile olan Sicivutlardan Çin Mirzanın idaresine verilmişti. Halim Giray, Han olmasıyla beraber hapiste bulunan Sarı Kelmembeti'yi serbest bırakmış ve onun Yedisan'a dönmesine izin vermişti. Sarı Kelmembeti Bucak'a döndüğünde kabilesini yerinde bulamayıp Çin Mirza'ya verildiğini öğrenmişti. Durumu Halim Giray'a bildiren Şokay Mirzası Kelmembeti'nin kabilenin yeniden kendi idaresine verilmesi talebi kabul edilmiş kabilenin Yedisan'da bulunan Sicivutlardan alınıp tekrar Kelmembeti'ye verilmesi işi Yedisan Seraskeri Said Giray'a havale edilmişti. Fakat Said Giray kabile üyelerinin tekrar eski Mirzalarının hâkimiyetine girmek istememesiyle tüm çabalarına rağmen başarıya ulaşamamış

[881] İsmail Bülbül, ''Yedisan Bucak Nogaylarının 1756 ve 1758 İsyanları'', **Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**., s. 89

[882] Bülbül, A.g.e., s. 90

Kabileyi tekrar Kelmembeti'nin idaresine sokamamıştı. Bunun üzerine Halim Giray'ın emrini yerine getirmek ve asi duruma düşmemek için asi kabilenin üzerine yürümeye karar veren Said Giray Şokayların ve onu himaye eden Urazlu Kabilesi'nin isyanını bastırmak için harekete geçmişti. Asi kabilelerden Urazlular Said Giray'a karşı direnemeyerek teslim olmuşlar yüksek vergi ödemek şartıyla serbest bırakılmışlardı. Şokayların koruyucusu olan Urazlular'ın Said Giray'a teslim olmasıyla Şokaylar da güç kaybetmişlerdi. Kendi aralarında isyanı sonlandırarak Said Giray'a itaat edilmesini isteyen Mirzalar da ortaya çıkmıştı. Fakat bu sırada Batı Yedisan Nogaylarının Said Giray'ı Halim Giray Han'a şikâyet etmeleri savaşın gidişatını değiştirmişti. Öyle ki Said Giray'ın bu yürüyüşünden rahatsız olan ve onun ileride kendileri için de tehdit oluşturabileceğini düşünen Batı Yedisan kabileleri Kırım Bahçesaray'a gönderdikleri elçilerle Said Giray'ın sefer sırasında Nogaylardan rüşvet aldığını Halim Giray'a söylemişlerdi. Fakat durumu araştıran Halim Giray bunun iftira olduğunu anlayınca Said Giray'ı yerinde bırakmış ve onun Şokay kabilesini itaat altına alınıp eski sahibine verilmesi görevine devam etmesini istemiştir. Fakat Halim Giray'ın Said Giray'a yöneltilen bu iftiraları araştırmakla uğraması Kırım kuvvetlerinin zaman kaybetmesine yol açmış Şokayların isyanı daha da geniş bir alana yayılmıştı. Bu sırada Yedisan seraskerliğinde Doğu (solungoğlu) ve Batı (onungoğlu) kabileleri birleşerek Said Giray'a isyan edip Şokayların göçürülmesi işine karşı çıkmışlardı. Aslında Nogaylar onları çok da ilgilendirmeyen bu durumu kullanarak kendilerine isyan etmek için bir bahane yaratmışlardı. Nitekim bu isyanlar aslında Nogaylar'ın kendilerinden tahsil edilen vergilere ve Kırım Hanlığının giderek merkeziyetçi bir mahiyet alan politikalarına karşı verdikleri tepkiydi.[883] Said Giray bu ayaklanmayı bastırırken batı ve doğu Nogay Kabileleri arasındaki yüzyıllardır süre gelen çekişmeyi kullanmaya karar verdi. Bu şekilde onların birliklerine son vermek ve kansız bir şekilde isyanı bastırmak

[883] Alpargu, **Nogaylar**., s. 120

mümkün olacaktı. Bu amaçla gönderdiği casuslarla asi orduda bulunan Batı mirzalarının Doğu mirzalarına ihanet ederek kendi tarafına geçeceği şayiasını Nogay arasında yaymıştı. Bu durum asi Nogayların arasında ikilik çıkarmış ve onların Said Giray ile savaşmadan dağılmasına yol açmıştı. 1756 yılı sonlarında gerçekleşen bu hadise ile Nogaylar tamamen itaat altına alınmış Şokayların göç ettirilme meselesi de kış geldiğinden dolayı 1757 baharına ertelenmişti.

9.5.2. 1758 Nogay İsyanı ve Halim Giray'ın Azli

1756 yılındaki isyanlarının Said Giray tarafından bastırılmasından sonra Nogaylar şeklen Halim Giray'a yeniden itaat etseler de tam olarak kontrol altına alınamamışlardı. Bu durum onların 1757 yazında Kırım Hanı'nın kati emrine rağmen Rus hududunu geçmelerine ve onlara tabi Zaporijya Kazaklarının topraklarına saldırıp köylerini yağmalamalarına sebep olmuştu.[884] Ruslar çok geçmeden bu yağmanın hesabını sormak için Halim Giray'a elçiler göndererek durumu şikayet etti. Rus elçisi yağmalardan dolayı uğradıkları zararın tazmin edilmesini isteyerek Yedisan Seraskeri Said Giray'dan Doğu ve Batı Yedisan kabilelerinden izinsiz sınırı geçip yağma yapanları kendisine teslim etmesini istedi. Meselenin daha da büyümemesi adına bu isteği kabul eden Han ilgili mirzalara emir vererek asilerin derhal yakalanmasını emretti. Doğu kabileleri Halim Giray'a bağlı kalıp yağmacıları yakalayıp teslim ederken batı kabileleri buna pek yanaşmadı. Bunun üzerine onları da Saadet Giray tedip ederek yağmacıların önemli bir kısmını cebren de olsa yakalayıp Akkerman'da hapsetti. Halim Giray Rusların suçluların tamamının bulunması için yaptıkları siyasi baskıdan dolayı bir savaş doğmasını engellemek için işin tamamen hallini sağlamak üzere Maksud Giray'ı görevlendirdi. Yedisan'a gelen Maksud Giray bölgede sert tedbirler alarak yağmacıları

[884] Charques, **A Short History of Russıa**., s. 125

ve yağmaladıkları malları bulmaya çalıştı. Bunu yaparken çok sert politikalar izlemesi batı kabilelerinin bir kısmının Lehistan topraklarına kadar kaçmasına yol açmıştı. Kırımlılar savaş çıkmaması pahasına kendi halkı olan Nogaylara karşı fazla yükleniyor ve onlardan Rus zararını tazmin etmek için bol miktarda vergi alıyordu. Öyle ki mali olarak Saadet Giray döneminden daha zor bir dönemle karşılaşan Nogaylar 22 kese akçe değerindeki Kazak Mallarının kendilerinden alınmasından ve bunu karşılamak için kendilerinden giderek yükselen miktarlarda vergi tahsil edilmesinden oldukça rahatsız olmuşlardı. Maksud Giray topladığı malları yeniden Ruslara tabi Kazaklara teslim etse de Nogaylar arasında bu dönemde yayılmaya başlayan yeni vergilerin getirileceği söylentisi bir isyanın çıkmasına sebep oldu.[885] Saadet Giray'ın Rusya ile çıkan diplomatik krizin halledilmesinden sonra vergileri ağırlaştırmaya devam etmesi, Nogaylardan Divey Mirza ve kabilesinin 1300 kiloluk buğdayına el koyması, kabileden hane başına ikişer kuruş değerinde yağ un mum koyun eti talep etmesi ve Yediçikuloğlu kabilesinden Tuyak akçesi adı altına ek bir vergi toplaması Nogay kabileleri arasında yeni bir isyan çıkmasını sağlamıştı. Bucak Seraskeri Saadet Giray'ın hakkı olmadığı halde Said Giray'a bağlı olan Yedisan bölgesindeki kabilelerin bazılarından da vergi talep etmesi isyanın Bucak'tan Yedisan'a da sıçramasına yol açtı. Bu sırada Rumeli'deki Hacı Giray ve kardeşi Kırım Giray, Halim Giray Han'ın Yedisan ve Bucak'ta çıkan isyan hareketlerini engelleyemediğini ve Hanlığı iyi idare edemediğini düşünüyorlar bu yüzden onu tahttan indirmeyi planlıyorlardı. Onlara göre hem Bucak'taki Nogaylar hem de Yedisan'daki Nogaylar onun idaresinden memnun değillerdi ve hanın değiştirilmesini istiyorlardı. Kuban'a Kuban Nogaylarının memnun olmadığı Kırım Mirza'nın atanması da huzursuzluğu daha da geniş bir alana yaymış Kubanlılar da hana muhalif olmuşlardı. Hacı Giray çıkan isyanı bastırmak ve otoritesini

[885] İsmail Bülbül, ''Yedisan Bucak Nogaylarının 1756 ve 1758 İsyanları'', **Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**., s. 98

hissettirmek üzere ordusuyla Yedisan'a geldi. Bu sırada Bucak isyanı da giderek büyümüş ve Serasker Saadet Girayı tehdit eder hale gelmişlerdi. İsyancıların giderek güçlenmesi ve asi ordunun başına hana muhalif Hacı Giray'ın geçmesiyle Bucak'ta tutunamayacağını anlayarak seraskerliğinin başına vekâleten Yahya Ağa'yı bırakmış kendisi de Kırım'a kaçmıştı. Bu sırada Kırım'da da kontrolü tam olarak sağlayamayan Han Kuban'dan Osmanlı topraklarına gitmekte olan esir dolu bir gemiye de el konulmasını engelleyememiş Sultan'a hediye edilmek için gitmek üzere Kuban'dan İstanbul'a gönderilen esirleri taşımakla görevli bu gemi bazı tatarlar tarafından gasp edilmiştir.[886] Bu denetimsizliği ilerleyen süreçte Osmanlı hükümeti nezdinde kendisine karşı bir güvensizlik oluşmasına sebebiyet verecek ve azledilmesindeki etmenlerden olacaktır.

1757 yılı boyunca cereyan eden bu olaylar sırasında Osmanlılar Belgrad antlaşmasından beri sürdürdüğü dışa kapanma politikasının da tesiriyle Kırım'ın ve ona bağlı seraskerliklerin durumundan o kadar habersizdi ki isyanın haberi bile İstanbul'a henüz ulaşmamıştı. Osmanlı Padişahı III.Osman Halim Giray'ın ilk Nogay isyanını bastırmakla Kırım'da tamamen sükûneti sağladığını zannediyor ve yağmalanan malları Ruslara iade ederek yeni bir savaşın çıkması ihtimalini önlemesinden dolayı tebrik ediyordu. Bu durum Osmanlı devletinin Belgrad antlaşmasından sonraki siyasi durumunu da özetler niteliktedir. Devlet antlaşmanın imzalanmasından sonra uzun yıllar süren bir miskinlik ve atalet dönemine girmişti. Osmanlı ve Kırımlılar bu dönem içerisinde ordusunu Avrupa orduları formatında düzenleyerek çağa ayak uydurma fırsatını yakalamışken bunlarla uğraşmamışlardı. İmparatorluk tarihinin en uzun barış dönemi olan bu tarihte İmparatorluğun ve Hanlığın restorasyonu gerçekleştirileceği halde girilen atalet hali var olan ordu düzenini dahi bozmuş devleti daha da kötü bir

[886] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 507

duruma götürmüştü. 750 yılında kapatılan Humbaracı Ocağı[887] ile beraber Osmanlı ordusu giderek Avrupa ordularının teknik bilgisinden de soyutlanmış yüz yıl öncesi teknolojisine dönmüştü. Ruslar ordularını süngülü askerlerle uzun menzilli seri atış yapabilen hareket kabiliyeti yüksek modern toplarla donatırken Osmanlı ordusu bu alanda da geride kalmıştı. Kırım ordusunun durumu ise içler acısıydı. On sekizinci yüzyılın ortalarında olunmasına rağmen hala ateşli silahlar kullanılmıyor Nogayların ve Tatar atlılarının süvari güçlerine güveniliyordu. Fakat o güçler bile girilen barış döneminin etkisiyle akın yapma kabiliyetlerini yitirmişler tamamen düzensiz askerlikten anlamayan birliklere dönüşmüşlerdi. Sonuç olarak ordudaki disiplinde giderek bozulmuş ordu profesyonel ordu denilebilecek tüm özelliklerden uzak insan kalabalığı haline gelmişti. Askerlerin çoğu talimlerini yapmıyorlar barış zamanlarında esnaflık yapıyorlardı. Aynı zamanda yeniçeri olarak tanınma belgesi olan esame[888] para ile alınıp satılan bir hale düşmüş bu durum askerlikle ilgili olmayan kişilerin sırf bazı imtiyazlardan faydalanmak için asker olmasına ve ordudaki düzenin kaybolmasına yol açmıştı. Bu dönemde Osmanlılar Avrupa'da olup biten gelişmeleri de Eflak ve Boğdan voyvodalıkları vasıtasıyla takip ediyor[889] ve Avrupalı devletlerarasında oluşan diplomatik ilişkilerden olabildiğine uzak duruyordu.[890] Bununla da kalmayarak kendisine tabi Kırım Hanlığında olup biten olaylarla ilgili bile ciddi bir istihbarat zafiyeti yaşayan devlet tuna nehrinin kuzeyindeki topraklarda olup biten hadiselerle ilgilenmeyi tamamen bırakmış ve bu bölgelerin yönetimi ile ilgili yetkiyi yalnızca Kırım

[887] Afyoncu, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**., s. 438

[888] Abdülkadir Özcan, ''Esame'', **DİA**, C.11, TDV, Ankara, 1998., s. 355

[889] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011., s. 9

[890] Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.5., s. 9

Hanlarına bırakmıştı. Bundan dolayı 1757 deki Nogay isyanı da vaktinde haber alınamamıştı.

Nogayların isyan ettiği sırada Kırım'da ve İstanbul'da büyük bir kıtlık yaşanmaktaydı. Osmanlı Devleti bu kıtlığı çözmek için Kırım'dan zahire istediği sırada bu zahirenin gönderilmemesi Kırım'daki karışık vaziyetin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Osmanlı hükümetinin kendisinden istediği erzağı Kırım'da da süren kıtlık sebebiyle karşılayamayacak durumda olan hanın Özü Bozkırından ve Yedisanlılardan erzak temin edip yollaması gerekirken bu bölgelerde de isyan halinin sürmesi İstanbul'a erzak yollanamamasına sebep olmuştu. Bu durumun nedenlerini araştıran Osmanlı hükümeti Kırım Hanlığı topraklarında cereyan etmekte olan karışıklıkları ancak öğrenebilmişti.

Bu sırada 8.000 kişilik bir asi Nogay birliği Hacı Giray'ın emriyle Boğdan'a girerek bölgeyi yağmalamışlar ve Bucak'a 40 bin köle ile dönmüşlerdi. Böylece Osmanlı Devletine tabi Boğdan'ı da tahrip eden asiler ayaklanmanın daha geniş bir alanı etkilemesine sebep olmuşlardı. Halim Giray karışıklıklardan Said Giray'ı sorumlu tutup onu azledip yerine Azamet Giray oğlu Şebib Giray'ı yollamış, Saadet Girayı ise Tatar kuvvetleriyle tekrar destekleyerek ayaklanmayı bastırması için yeniden Bucak'a göndermişti. Nogaylar Yedisan'a gönderilen Şebib Giray'ı Serasker olarak tanımamış Bucak'a gönderilen Saadet Giray'ın ordusunu da geri püskürtmüşlerdi.[891] Canını zor kurtaran Saadet Giray Bender kalesine sığınmıştı.[892] Fakat ilerleyen süreçte bu kalede de Nogay nüfusunun fazla olmasından dolayı burada da kendini güvende hissetmeyen Saadet Giray Rumeli'ye kaçmak zorunda kalmıştı. Saadet Giray'ın bir Osmanlı kalesi

[891] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 149

[892] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (XVIII.Yüzyıl)**, C.4, Kısım: 2., s. 23

olan Bender'e sığınması ve akabinde buradan Rumeli'ye kaçmasıyla çok geçte olsa isyanın vehametini anlayan ve mesele ile ciddi bir şekilde ilgilenmeye başlayan Osmanlı Devleti Serhad beylerinden ve Kırım Hanından isyanın gelişimi ile ilgili bilgi istedi. Fakat bu defa da Halim Giray tarafından yanlış bir şekilde bilgilendirilen Bab-ı Ali aslında isyanı körükleyen Hacı Giray ve Kırım Girayı isyanı bastırması için görevlendirmiş isyanın tetikleyicisi olarak da Arslan Girayı suçlu görmüştü.[893] Bu durum Osmanlı Devletin kuzey siyasetinde ne kadar pasif bir rol aldığını gösterir nitelikte bir örnek olup dikkate şayandır. Artık kuzeyde dış politika sahasında aktif bir rol üstlenmek şöyle dursun kendi topraklarında bile olup bitenler hakkında bu kadar bi haber olan Osmanlılar karşısında Rusya Kafkasya'ya ve Kırım'a gönderdiği ajanlar vasıtasıyla sürekli olarak bölge halklarının feodal yapılarını adetlerini inceliyor aynı zamanda bölgelerinin coğrafyasıyla ilgili bilgi topluyordu.[894] Rusya bu şekilde ileride yaşanması çok muhtemel olan Osmanlı savaşına karşı bölge halklarını yanına çekmek için hazırlık yapıyor topladığı istihbaratlar sayesinde de sistematik bir işgal politikası güdüyordu. Bu durum ve Osmanlıların olup bitene karşı olan kayıtsızlığı ileride Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığının Rusya ile olan savaşında mağlup olmasını etkileyecek en önemli nedenlerden birini teşkil edecektir.

İsyanın haber alınmasıyla beraber bu kuvvetlere destek olarak Rumeli Eyaleti ve Özü Eyaleti ve Bender Sancağı kuvvetlerinden bir kısım asker de isyanı bastırmak üzere Kırım ordusuna katılmak üzere hazırlanmıştı. Bu kuvvetler başlangıçta yine bir başka yanlış anlaşılmanın sonucu olarak masum zannedilen Saadet Giray'a destek olarak yollanmıştı. Fakat daha sonra Bucak Seraskeri Saadet Giray'ın halka uyguladığı yüksek

[893] İsmail Bülbül, ''Yedisan Bucak Nogaylarının 1756 ve 1758 İsyanları'', **Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**., s. 105

[894] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 218

vergilerle halkı bezdirerek isyanın çıkmasında büyük payının olduğunun anlaşılması üzerine onun Bucak Seraskerliğinden azledilmesi kararlaştırılmıştı.[895] Böylece Osmanlı Devleti olağanüstü şartlar dolayısıyla Kırım Hanı'nın yetkisi dâhilinde olan Bucak Seraskerini azletme işine karışarak bir kez daha Kırım Hanlığının iç işlerine müdahale etmişti. Fakat bu emir henüz gerçekleştirilemeden Saadet Giray asilerin baskısıyla Kırım'a kaçmıştı. Kısa bir süre sonra Osmanlı hükümeti Halim Giray'ın yanlış yönlendirmesiyle isyanın içyüzünün saptırıldığını anladı ve Halim Giray'ı azletti. Osmanlılar başlangıçta Kırım'a daha önce isyanın kışkırtıcısı olduğu hakkında dedikodular çıkan fakat sonradan bunların iftira olduğu anlaşılan Arslan Girayı yeniden han tayin etmek istemişti. Fakat bu durumun Boğdan baskınıyla beraber daha da büyüyen ve ekonomik olarak da güçlenen Kırım ve Hacı Giray liderliğindeki asi Nogay ordusuyla çatışmak anlamına geldiğini bilindiği için asilerle anlaşma yoluna gidilmek zorunda kalındı. Zaten Bender ve İsmail kalelerindeki Osmanlı muhafızlarından gelen bilgilere göre Kırım Giray Nogayların ordusunda çok tutulan savaşçı karizmatik bir lider olarak kabul ediliyor destekçileri onun için sonuna kadar savaşacağını belirtiyorlardı. Bunun yanı sıra Veziriazam Koca Ragıp Paşa da[896] kuzeyde yeni bir huzursuzluk çıkmasını istemiyor ve Kırım Giray'ın Han olarak tanınmasını istiyordu. Ayrıca Kırımda da Halim Giray gibi basiretsiz bir handan sonra onun Kırım Hanı olmasını isteyen büyük bir halk kitlesi de vardı. Bu sebeple Boğdanlılardan yağma yoluyla aldıkları malları iade etme ve kıtlıktaki İstanbul'un ihtiyacı olan zahireyi derhal gönderme şartıyla asi ordusuyla antlaşma yapılıp Kırım Giray, 1758'de Kırım Hanı

[895] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (XVIII.Yüzyıl)**, C.4, Kısım: 2., s. 23

[896] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 510

olarak tayin edildi. Halim Giray ise 21 Ekim 1758'de azil kararının gelmesiyle beraber Kırımı terk ederek Rumeli'ye geçti ve hayatını orada noktaladı.[897]

Halim Giray döneminde Hanlık batıda Yedisan ve Bucak seraskerliklerinde meydana gelen Nogay isyanlarıyla yıpranırken doğudan da Rus genişlemesi devam etmişti. Bu dönemde Hanlığın içine düştüğü karışık durumdan istifade ederek Kafkasya'daki yayılım alanını daha da genişleten Ruslar 1739'dan beri bağımsız kabul edilen Kabardey topraklarına doğru genişlemeye kaleler inşa etmeye devam ettiler. Bu amaçla ilk olarak Kabardeylerle yakın ilişkiler içerisinde olan ve Kabardey beylerine büyük ölçüde bağlı bulunan[898] İnguş halkını kendi egemenliğine sokmayı deneyen Ruslar mezkûr halkların köylerine ajanlarını göndererek halkı kendilerine ısındırmaya çalıştılar. Bu faaliyetler neticesinde 1756 yılında Osetya'daki Rus rahipler ve devlet görevlileri tarafından Rus hâkimiyetine girmesi için teşvik edilen İnguş beylerinden dokuz bey 1758 de Osetya'daki Rus kuvvetleri aracılığıyla Rusya'ya bağlandıklarını ilan ettiler. Çeçen ve İnguşlar'dan Ruslara bağlı olanlar onlardan aldıkları destek ile kendi halkları üzerindeki vergileri yükselterek angarya işlerde çalıştırmaya çalışmışlardır. Fakat bunun üzerine Çeçenistan ve İnguşetya'da bir halk ayaklanması çıkmıştır. Bunun üzerine bu beyler Terek yakınlarındaki Rus mevzilerine sığınmışlar ve yardım talep etmişlerdir. Ruslardan aldıkları kuvvetle 7 Nisan 1758 de yurtlarına giren bu beyler[899] halkıyla eski yüksek vergilerin kaldırılması ve angaryanın yasaklanması şartıyla barış yaptılar. Bu gelişme ile beraber kendi topraklarını Rusların yardımıyla alan Çeçen ve İnguş beyleri arasında Rus nüfuzu daha da artmış oluyordu. Öte yandan 1758 yılında Kızlar kalesini civarına saldıran Rusya'ya muhalif Çeçen Dağıstan Oset

[897] Smirnov, A.g.e., s. 509

[898] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Devleti Ve Kafkasya**., s. 24

[899] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 218

İnguş Küçük Kabardey beylerinin birleşik ordusu Kızlar Kalesinden yapılan bir Rus saldırısıyla bozguna uğratılmış bu da Rusların bölgedeki otoritesini artıran gelişmelerden biri olmuştu.[900] Tüm bu gelişmeler aslında bağımsızlığı imzalanan Belgrad Antlaşması ile Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti tarafından garanti edilen Kabardey Prensliğinin egemenliğini ihlal eder nitelikteydi. Zira Rusların 1750'li yıllarda kademeli olarak kendi egemenliklerine soktukları Oset ve İnguş halkları fiilen Kabardey büyük prenslerine bağlı olup ona vergi vermekteydiler. Aynı zamanda mezkûr halklar ve Kabardey arasında çok kuvvetli ticari ve kültürel bağlar da bulunmaktaydı. Kabardey'in siyasi egemenlik sahasını çiğnenmesi anlamına gelen bu faaliyetler Belgrad Antlaşmasının da ihlali anlamına geliyordu. Fakat gerek Halim Giray gerekse halefi Kırım Giray döneminde Osmanlı ve Kırım Devletlerinin içine düştüğü iç buhran ve askeri zafiyet mezkûr devletlerin Rusya'ya karşı daha saldırgan bir tavır almasını engellemiştir.

9.6. Kırım Giray Dönemi (1758-1764)

Kırım Giray Devlet Giray'ın oğlu olup Arslan Giray Han'ın zamanında Nureddinlik görevinde bulunmuştur. Onun azliyle beraber Bergos civarında Peykarbaşı çiftliğine gitmiş Yedisan Nogaylarının isyanına kadar orada kalmıştır. Yedisan Nogaylarının isyanı sırasında Bucak'a kardeşi Hacı Giray ile beraber giderek bölgede Halim Giray'a karşı çıkan isyana katılmıştır. İsyanın sonucunda 21 Ekim 1758'de tahta çıkan Kırım Giray Kalgaylık görevine de isyanın kendisinden sonraki en önemli adamı olan Hacı Giray'ı getirdi.[901] Arslan Giray oğlu Selim Giray ise Nureddin olarak tayin edildi. Kırım Giray, Han tayin edildikten sonra ilk iş olarak kendisinin tahta geçmesinde büyük payı olan asi Nogay birliklerini dağıtmaya ve onları birbirinden ayrıştırmaya

[900] Bilge, A.g.e., s. 214

[901] **Gülbün-ü Hanan**., s. 156

başladı. Osmanlı hükümeti tarafından Han olarak tanındığı için artık asi orduya ihtiyacı kalmayan Kırım Giray böyle yaparak saltanatı döneminde kendi açısından da tehdit oluşturacak bir grubun gücünü sindirmeyi amaçlamıştı. Aynı zamanda bu hareketiyle beraber asilerin isyan sırasında Boğdan topraklarından yağmaladıkları malları da ele geçirerek eski sahiplerine iade etmeyi ve bu suretle Osmanlı hükümetinin güveninin kazanmayı amaçlıyordu. Nitekim 1758-1759 kışını Bucak'ta asileri dağıtmakla ve Boğdan'dan ele geçirilen malları sahiplerine iade edip bölgede sükûneti sağlamaya çalışmakla geçiren Han ancak 1759'da Kırım'a gelebilmişti.[902] Kırım'a geldikten kısa bir süre sonra söz verdiği üzere İstanbul'a zahire sevkiyatını da gerçekleştiren Han 1760 yılında Zaporog Kazaklarının Kırım'a yönelttiği akını da püskürtmüş bu sayede iç ve dış politikada eski sükûneti ve düzeni sağlayabilmişti. Kırım Giray'ın izlediği politikalarla hem Bucak'ta hem de Kırım'da düzeni sağlaması Osmanlı hükümetinin dikkatini çekmiş Kırım Giray kısa sürede Osmanlıların da güvenini kazanmıştır.[903] Kırım Giray kazandığı bu güven sayesinde iktidarına rakip olarak gördüğü Arslan Giray'ı Kırım tahtından uzak tutmak böylece kendisi için tehdit olmaktan çıkarmak istedi. Bu sebeple İstanbul'a yolladığı haberlerde Arslan Giray'ı şikâyet ederek onun tahta geçmek için Kırım'daki mirzaları gizlice kendisine karşı kışkırttığını belirtmiş ve onu sürgün ettirmişti.

1758-1759 yıllarında Kırım Giray tarafından büyük ölçüde kontrol altına alınan Bucak Tatarları Kırım Giray'ın 1759'da Kırım'a dönmesinden sonra bölgelerinde yeniden huzursuzluk çıkarmaya başlamışlar ve Boğdan topraklarına saldırarak bölgeyi yeniden tahrip etmişlerdi. Onların çıkardığı huzursuzlukları tamamen bastırmak üzere

[902] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 148

[903] Kurat, **IV-XVIII.Yüzyıllarda Karadeniz'in kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**., s. 265

harekete geçen Kırım Giray, Kırım'dan hareket ederek derhal Bender ve Boğdan taraflarına gitmiş asi Nogayları tekrar mağlup ederek bölgede sükûneti yeniden sağlamıştır. Fakat onun isyanı bastırma gerekçesiyle Kırım'ı terk etmesi kardeşi Kalgay Hacı Giray'ın oluşan otorite boşluğunu kullanarak Kırım Giray'a karşı isyan etmesine sebep olmuştu. Kırım Giray'ın Boğdan'da olmasından faydalanarak kendisine bağlı Kırım kabileleriyle anlaşan Hacı Giray, Kırım Giray Han'a karşı bir ordu toplamıştı. Kırım Giray bu isyanı öğrenince derhal Bucak'tan ayrılarak Kırım'a dönmüş Hacı Giray'ın üzerine yürümüştür. Yapılan çarpışmada Hacı Giray'ın kuvvetleri mağlup olmuş kendisi de Lehistan'a kaçmıştır. Hacı Giray'ın mağlup olup Lehistan'a kaçmasına rağmen Osmanlılar onu Kırım Giray'ın Kırım'da giderek artan gücüne karşı bir denge unsuru olarak kullanmak istemiş ve desteklemeye karar vermişti. Hacı Giray Osmanlılardan aldığı 5.000 altınlık mali destekle beraber Rumeli'ye gelebilmiş bölgede otorite kazanmaya çalışmıştır.[904] Kırım Giray ise asi Hacı Giray'ın Kırım'dan kaçmasından sonra onun yerine Nureddin Selim Giray'ı Kalgay tayin etmiş Nureddinliğe de Yeğeni Ahmet Giray'ı getirmiştir.[905] Kalgay'ın vefatıyla beraber Baht Giray oğlu Saadet Giray Kalgay olurken ilerleyen süreçte Onun da vefatıyla Selamet Giray oğlu Maksud Giray Kalgay tayin edilmişti. Ayrıca bu dönemde Nureddin Ahmed Giray da azledilerek yerine Arslan Giray oğlu Mesud Nureddin olarak tayin etmişti. Kırım Giray 1761 ve 1762 yıllarında Bucak Tatarlarının ve Hacı Giray'ın isyanını bastırdıktan sonra hem Osmanlılarla ilişkiyi kuvvetlendirmek hem de annesinin isteğini yerine getirmek için annesini hacca göndermek istedi. Kırım Hanı'nın bu isteğiyle annesinin önce İstanbul'a gelmesine oradan hacca gitmesine karar verildi. Fakat 1763 yılında Hacca gitmek için Osmanlı padişahından izin alan Kırım Giray'ın annesi hacdan dönüş yolunda Necid çöllerinde yaşayan Aneze Şammar gibi urban kabilelerinin

[904] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (XVIII.Yüzyıl)**, C.4, Kısım: 2., s. 25

[905] **Gülbün-ü Hanan**., s. 156

saldırısına uğrayarak katledilmişti.[906] Normalde Osmanlılar bu kabilelerin saldırısını önlemek için her yıl onlara belirli bir miktar tahsisat ayırmaktaydı.[907] Fakat bu yıl içerisinde onlara böyle bir olanak sağlanmaması saldırıya sebep olmuş Kırım Giray'ın annesinin canına mal olmuştu. Nitekim bu durumda Kırım Giray'ın Osmanlılara karşı gücenmesine sebep olmuş dış politikada daha rahat hareket etmesinin gerekçelerinden birini oluşturmuştur.

Hanlık topraklarında uzun yıllar süren çabalarının sonucu büyük ölçüde sükûneti sağlayan Kırım Giray dış politikada rahat hareket etmeye başlamıştı. Nitekim bu dönemde Kırım Hanlığı özellikle Prusya devleti ile yakın temaslar kurmuş bir ittifak oluşturma çabasına girişmişti. Kırım Giray, Prusya elçisi ile yaptığı görüşmelerde Prusya'yı Rusya'ya karşı kışkırtmaya çalışmış Rusya'ya karşı ortak bir saldırı düzenlemeyi teklif etmişti. Görüşmeler sırasında 1736-39 Kırım Rus savaşı içerisinde Rusların Kırım'a yaptıkları tahribatı unutmadığını belirten Han Osmanlılar kendisini desteklemese bile Ruslardan intikam almaya kararlı olduğunu belirtiyordu. Onun Prusya ile kurmak istediği bu ittifak yedi yıl savaşlarının sona ermesi ve Rusya ile Prusya devletlerinin barışmasıyla akamete uğrasa da bu girişimler onun döneminde Kırım Hanlığının Osmanlı otoritesinden ne kadar uzaklaştığını gösteren en önemli göstergelerdendir. Hanlık her döneminde olduğu gibi bu dönemde de başa güçlü karizmatik bir lider geçmesiyle beraber Osmanlı kontrolünden uzaklaşmıştı. Kırım Giray'ın iç politikada sükûneti sağlayarak Hanlık toprakları genelinde mutlak otorite sahibi bir güce dönüşmesi onun Osmanlı politikalarından sapmasına ve dış politikada daha rahat hareket etmesine yol açmıştı. Bu sebeple Osmanlılardan bağlantısız olarak Prusya devleti ile diplomatik temaslarda bulunulmuştu. Fakat Onun Rusya'ya karşı

[906] **Mehasinü'l-Asar ve Hakaikül Ahbar**, haz.: Mücteba İlgürel, Ankara, 1994., s. 175

[907] Afyoncu, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**., s. 717

Prusya Kralı Frederich ile yakın siyasi ilişkiler kurması ve bunu yaparken Osmanlılara danışmaması Osmanlı hükümetini rahatsız etmişti. İsyan neticesinde Bucak Nogaylarının desteği ile cebren tahta geçmiş olan Kırım Giray zaten Hanlık döneminin başından beri Osmanlı Hükümeti tarafından tam manasıyla benimsenememişti. İlk yıllardaki olumlu politikası onun Osmanlılar tarafından nispi olarak da olsa onaylanmasına yol açtıysa da ilerleyen süreçte bağımsız hareketleri ve Avrupa Devletleri ile olan diplomatik temasları Osmanlı hükümeti nezdinde kendisine yeniden bir muhalefet doğmasına sebep olmuştu. Ayrıca Kırım Giray'ın fevri bir karakterinin olması ve gençlik yıllarından beri Rus düşmanı olarak tanınması da Osmanlı hükümetinin ona karşı duymaya başladığı şüpheyi perçinliyordu. Kırım Giray Han'ın aniden Rusya'ya saldırmasından ve bu suretle Osmanlı Devleti'nin de zoraki olarak savaşa çekilmesinden korkuluyordu. Ayrıca alışılmışın dışında bir uygulama olarak onun Avrupa'nın büyük devletlerine elçiler göndermesi ve Rusya'ya karşı ittifak kurma teşebbüsleri Kırım Giray'ın bir isyan hazırlığı içinde olduğu şüphesini de beraberinde getirmekteydi.[908] Seraskerliklerden ve gayrimüslim Kırım tebaasından alışılmışın dışında vergi alan han, bu yoldan da İstanbul'a şikayet edilmiş destekçisi Ragıp Paşa'nın 1763'deki ölümüyle beraber siyasi olarak da yalnız kalmıştı. Bağımsızlık yanlısı hareketlerinden ve aşırı fevri karakterinden dolayı azledilmesine karar verilen Han 1764 yılında Rusya ile gittikçe gerginleşen ilişkileri müzakere etmek amacıyla İstanbul'a çağrıldı. Han Bu sırada 1763 yılında Kafkasya'ya düzenlediği bir akın seferinden Kırım'a yeni dönmüştü.[909] Bu bahane ile Kırım'dan uzaklaştırılacak ve azledilecekti.[910] Kırım Giray İstanbul'a çağrıldığını duyunca başta gitmek istemedi. Fakat bu hareketinin de doğrudan isyan anlamına geleceğini bildiğinden zoraki de olsa

[908] Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.5., s. 92

[909] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 517

[910] **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 678

gitmek zorunda kaldı. Nitekim yoldayken de azledildiğini öğrendi. Kırım Giray'ın tahta geçtiği sırada onun yerine tahta geçirilmesi düşünülen fakat asilerin baskısı yüzünden vazgeçilen Arslan Giray'ın şimdi yeniden Han tayin edilmesi gündeme geldiyse de onun Kırım Giray döneminde gizlice Kırım mirzalarını isyana teşvik etmesi hadisesi unutulmadığı için bu görüş kabul edilmemiş III.Selim Giray Vize'den çağrılarak Şubat 1764'te Han tayin edilmiştir.

Döneminde Kırım'da ve başkent Bahçesaray'da çok sayıda çeşme yaptıran Kırım Giray ülkenin imarıyla yoğun olarak ilgilenmişti. Bu politikaları sayesinde henüz Kırım yarımadasına yerleşmemiş Deşt-i Kıpçak bozkırlarındaki Tatarları kademeli olarak Kırım yarımadasına yerleştirmeye ve onları kayıt altına almaya çalışan Kırım Giray Kırım'daki yerleşik nüfusun artmasına da sebep olmuştu. Özellikle Bahçesaray'da çok sayıda çeşme yaptıran Kırım Giray eşi Marie Podokça adına da bir çeşme yaptırmıştı. Kırım'daki en ünlü çeşmelerin başında gelen bu çeşme hanın genç yaşta vefat eden odalığı Lehistanlı Marie Podoçka (Dilara Bikeç) adına 1763'de yaptırılmıştı.[911] Kırım Giray'ın tutarsızca yaptığı harcamalar sonucu Kırım'da çok sayıda imaret han ve çeşme yapıldıysa da yapılan harcamaların Osmanlı hükümeti tarafından savurganlık olarak addedilmesi onun Osmanlılar tarafından azledilmesinin arkasındaki mali sebeplerden sayılabilir. Yaşanan çeşitli uluslararası gerginliklere rağmen dönemini büyük bir devletle savaşmadan geçiren Kırım Giray ülkesinin lojistiğine önem vererek 1764 yılında Gözleve ve Ocakov civarında yaşayan Yediçikul kabilesinin buğdaylarının İstanbul'a daha rahat ulaştırılması için Gazikerman civarında yeni iskeleler yapılmasını teklif etmiş İstanbul'un yiyecek ihtiyacını daha kolay bir şekilde karşılamaya çalışmıştır. Hanlık dönemi boyunca Kırım Hanlığı halklarını yerleşik bir hale getirmek ve onları bu suretle kayıt altına alıp vergi toplayabilmek

[911] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 150

politikasını yürüten Kırım Giray bu sayede Hanlığın ekonomisini yağma ve talan düzeninden sürdürülebilir bir zemine çekmeye çabalamıştı. Bu amaçla o kendinden önce fazla düşünülmeyen meseleler üzerine eğilmiş yeni çözüm yöntemleri geliştirmek istemişti. Hanlık topraklarındaki yer altı kaynaklarından da faydalanarak bunları ekonomiye kazandırmaya çalışan Kırım Giray Kafkasya'da yaşayan Besleney Şegake Kasay gibi Çerkes kabilelerin yaşadığı topraklarda bulunan altın ve gümüş madenlerinin durumunu araştırmış ve bunların nasıl kullanılabileceğine dair çalışmalar yaptırmıştı.[912] O bu suretle Kafkasya topraklarını Ruslar istila etmeden Hanlığa daha sıkı bağlarla bağlamak, Seraskerlikleri ve oralarda yaşayan Nogay kabilelerini yerleşik hayata geçirmek ve Hanlığa mutlak itaatlerini sağlamak gibi amaçları gütmüş, bu suretle merkezi otoritenin güçlü olduğu büyük bir Kırım Hanlığı kurmaya çalışmıştı. Fakat onun erkenden azledilmesi bu fikirlerini hayata geçirmesine engel olmuştu. Hanlığı döneminde Rusların yayılmacı politikalarını da yakından izleyen Kırım Giray 1763 yılında İstanbul'a gönderdiği haberlerle Rusların Kabardey'i ele geçirerek Gürcistan'a girmek istediğini ve bu bölgedeki Osmanlı kalelerinin onarılması gerektiğini belirtmiş ve Osmanlı hükümetini uyarmıştı. Bu uyarının ne kadar haklı olduğu 1768 - 1774 savaşında Rusların bu kaleleri kolaylıkla ele geçirmesi sırasında çok geçte olsa anlaşılacaktı.[913]

9.7. Savaşa Giden Yol (1764-1768)

1739 Belgrad antlaşmasından itibaren Ruslar bağımsız bir hüviyete bürünen[914] Kabardey'e doğru sokulmakta ve tarihi olarak Kabardey toprağı kabul edilen Mozdok yakınlarına yeni kaleler kurmaktaydılar. Ayrıca Lehistan'da başlayan taht mücadeleleri

[912] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 514

[913] Kirchner, **History Of Russıa**., s. 105

[914] **Osmanlı Rus Antlaşmaları 1700-1834**., s.153

sırasında Leh Meclisi tarafından kral seçilmeyen Panyotovsky'nin Ruslarca desteklenerek Lehistan meclisinin muhalefetine rağmen kral yapılmaya çalışılması[915] ve bunun akabinde Rus ordusunun Lehistan'ı işgal etmesi de Rusların Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devletini kuzey ve doğudan çevrelemeye başladığını göstermektedir. Yine bir Rus ordusunun Lehistan'a girmek üzere sınırda beklediği haberi İstanbul'a ulaşınca Osmanlı hükümeti bunu Rus elçisine sormuş Rus elçisi bunu inkâr etmişti.[916] Osmanlı Devleti politikası icabı Lehistan'ın Rusya ile arasında tampon bir bölge olarak kalmasını istiyordu. Şayet bu bölgede Rusya'nın eline geçerse kuzey sınırı tamamen Ruslar ile çevrelenmiş olacak ve doğu Avrupa'daki güçler dengesi bozulacaktı. Bu gelişmelere beraber Osmanlılar kuzey sınırlarının güvenliği için Ocakov (Özü) ve civar kaleleri tahkim etmişti.

Bu yıllarda Osmanlıların kuzey sınırlarını en fazla meşgul eden mesele Lehistan'daki taht mücadeleleriydi. 1764'de çıkan Lehistan iç savaşında Lehistan Sejmindeki bazı soylular Rus müdahalesine karşı Osmanlıları kendi taraflarına çekmek isteyerek Kral seçiminde Osmanlı Devletine danışılmasına karar vermişlerdi. Bu sayede Lehler Ruslara karşı Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığını kullanmayı hedefliyorlar ülkelerini Rus istilasından bu şekilde koruyabileceklerini düşünüyorlardı. Fakat uzun yıllardır dış politikada pasif bir politika izleyen Osmanlılar kendi taraftarı olan bu Leh grubunu Lehlerin tüm çabalarına rağmen askeri olarak desteklememişlerdi. Ruslar ise 1764'de Lehistan'a girerek kendilerine muhalif bu partiyi dağıtmışlar ve Lehistan'da kendilerine yakın gördükleri bir Kralı tahta çıkarmışlardı. Lehistan soyluları ise 3 yıl

[915] Charques, **A Short History of Russıa**., s. 128

[916] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 515

süren iç savaş sonrası Bar bölgesine sığınarak burada Rusya'ya karşı bir Konfedere devlet oluşturmuşlardır.[917]

Lehistan üzerinde kurduğu baskının yanı sıra Kırım Hanlığına tabi Kafkas halklarını da baskı altına alan Ruslar Belgrad antlaşmasının hilafına Kafkas halkları aleyhine genişlemeye ve bölgeyi kademeli olarak Ruslaştırmaya devam etmiştir. Belgrad barışından sonra karşısında eskisi kadar güçlü ve enerjik bir Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devletini göremeyen Rusya bunun da tesiriyle bölgede rahat ilerlemiş hudutta yeni kaleler inşa etmiştir. Bu kaleler vasıtasıyla Kafkas halkları ile ilişkiler kuran Ruslar onların kendi aralarında çıkan karışıklıkları dikkatle takip ederek bölgedeki halklar üzerindeki hâkimiyetini genişletmeye devam etmiştir.[918] Zira bu dönemde 1750'li yıllarda öncelikle Osetlerle başlayıp sonradan İnguşların da iştirak ettiği Kafkas halklarının Rusya'ya katılma süreci çevredeki diğer halklara da sirayet ederek devam etmiştir. Buna göre 1760'da daha önce Rus egemenliğini kabul etmemiş İnguş beylerinin Kabardey Prenslerinin tehdidine karşı kendilerini güvende hissetmek için bölgede daha kuvvetli bir Rus himaye rejiminin kurulmasını talep etmesi Rusların bu rejimi kurmak için harekete geçmesine sebep olmuştur. Bu amaçla 1761 yılından itibaren İnguş topraklarında Kazakları iskân ettirerek bölgede stanitsalar ve köyler inşa eden Ruslar bu topraklara yerleştikçe İnguş halkını kendilerine daha da bağlamak için bölge halklarını Hristiyanlaştırmaya çabasına da hız vermiştir. Bu misyonerlik faaliyetleri zamanla İnguş beylerine de sirayet etti. Nitekim 1762'de Kızlar kalesine gelen 4 İnguş beyi Hristiyan oldu. Rusların Kabardey'lere bağımlı sayılan İnguş topraklarına bu şekilde giderek yerleşmesi üzerine[919] 1739 Belgrad antlaşmasına göre

[917] Kirchner, **History Of Russıa**., s. 101

[918] Charques, **A Short History of Russıa**., s. 130

[919] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 215

Kırım'dan bağımsızlığını kazanmış Kabardey buna tepki gösterdi. Kabardey tahtında bu yıllarda Bemet Kurguko (1748-62) ve Kazi Hotohşoko (1762-73) tahttaydı. Rusların yayılmacı politikalarla hukuken Kabardey'e bağlı toprakları işgal ettiği bu yıllarda Kabardey'de 1758 yılından beri taht kavgaları sürmekteydi. Ruslar da bu durumdan faydalanarak İnguş topraklarını daha rahat ele geçirmişti. Bunun üzerine Kafkasya'da Rus yayılmacılığına karşı izlenecek tedbirleri görüşmek için Kabardey Prensleri başta olmak üzere birçok halkın liderlerinin de katılımıyla bölgede büyük bir konsey düzenlendi. Bu mecliste bulunan 32 Kabardey Prensi (Pşı) ve onlara bağlı Çeçen Beyleri Rusların bu yayılmacı politikalarına karşı izlenecek politikayı görüşmüş fakat yapılacak uygulamalar hususunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştı. Özellikle Büyük Kabardey Prensi Devlet Geri ve idaresindeki 15 Büyük Kabardey Beyi Osmanlı ve Kırım devletleriyle ittifak edilerek Rusya ile savaşılmasını savunurken Küçük Kabardey Prensi Kurguko Kanşokine bağlı 13 Kabardey Beyi ise Ruslarla dost olunmasını ve onlarla savaşılmamasını istiyordu.[920] Bu anlaşmazlıklar Rusları bölgelerinden çıkarmak için uğraşan Kabardey beyleri arasında bir iç savaş daha doğmasına sebep oldu. Çıkan savaş sonucunda Büyük Kabardey Beyi Küçük Kabardey'e saldırdı. 1759 yılında yapılan savaşta mağlup olan Küçük Kabardey Prensi Kurguko Rusların Terek kalesine sığındı. Buraya sığınan Kurguko Kanşokin'i himaye eden Ruslar onu Büyük Kabardey Prensine karşı himaye ederek üç yıl boyunca Terek kalesinde sakladılar. Burada uzunca bir zaman kalan Prens 1762'de Hristiyan oldu. 1763'de ise Kabardey topraklarında inşa edilen Rus kalesi olan Mozdok'a yerleştirildi. Küçük Kabardey Prensleri yöneticilerinin bu hareketinden sonra ikiye bölünerek büyük bir kısmı Rus taraftarı olurken diğerleri Büyük Kabardey'in tarafına geçerek Ruslara karşı bir ittifak oluşturdular. Bu sırada Kırım Hanı Kırım Giray da Rusların Belgrad Antlaşması aleyhine yaptıkları bu yayılmacı faaliyetlerini engellemek için Kuban Seraskerliğine mensup Nogayları

[920] Bilge, A.g.e., s. 216

görevlendirmiş ve onlardan Rusların Kafkasya'da misyonerlik faaliyeti yapmalarına engel olmalarını istemişti.[921] Yine Bu dönemde Rusların Kafkasya'daki hareketlerinden Kırım Giray sayesinde haberdar olan Bab-ı Ali de Rusların bölgede yayılmasını engellemek için Rus elçisi ile görüşmüş ona Mozdok Kalesinin Belgrad antlaşması hilafına yapılan ve bir kale olduğunu belirtmiş ve kalenin yıkılmasını istemişti. Fakat Rus elçisi 14 Kasım 1764'de yapılan bir görüşmede yapılan kalenin tam sınırda yer aldığından antlaşma hilafına yapılan bir hareket olarak nitelendirilemeyeceğini bildirmişti.[922]

Ruslar, Osmanlılar ve Kırımlıları diplomatik olarak oyalarlarken bölgedeki yayılım hızını artırmak için yeni girişimlerde bulunuyorlardı. Nitekim bu amaçla kendi taraftarı olan Küçük Kabardey Prenslerini de örgütleyen Rus yönetimi onlarla beraber Büyük Kabardey topraklarına bir askeri sefer düzenlemek için hazırlıklara girişmişti. Ruslar bu sayede kendisine muhalif Kabardey Prenslerinin Kafkasya'daki etki sahası daraltmayı ve tüm Kabardeyler üzerinde egemenlik sağlamayı amaçlamaktaydı. Onların bu çabalarına karşın kendisine bağlı Kabardey ve Çeçen beylerini örgütleyen Büyük Kabardey Prensi Devlet Geri Çeçen Beylerinden Odas Çoban Minbolat Nukis ve Bortais Besleneylerden Gazi Hotohşoko gibi beylerin de katılımıyla büyük bir ordu toplamıştı. Devlet Geri'nin idaresinde birleşen Kafkasya birleşik ordusu 1764'de harekete geçerek Rusya tarafından ele geçirilen Kafkasya topraklarına saldırı başlattı. Haziran 1765'de Rusların Kafkasya'daki merkezi kabul edilen Kızlar Kalesini kuşatan Kafkasyalılar oldukça muhkem olan bu kaleyi alamayıp geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Geri çekilirken etraftaki Kazak stanitsalarını yağmalayan Kafkasyalılar Rus

[921] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 217

[922] Charques, **A Short History of Russıa**., s. 129

ve Kazaklara büyük kayıp verdirmişlerdi.[923] Onların başarısız olmasında en önemli sebepler şüphesiz ateşli silahlardan yoksun olmaları ve Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti gibi büyük güçler tarafından yardım görmeyişleriydi. Kafkas ordusunun başarısızlığı üzerine Ruslar karşı taarruza geçmeye karar verdi. Nitekim Ruslar daha Kafkasyalılar seferden dönerken dönüş yolunda onlara bir elçi göndermişler ve Rusya'ya tabi olmaları gerektiğini aksi takdirde ülkelerinin Kalmuklar tarafından yağmalanacağını söylemişlerdi. Buna karşılık Kafkasyalılar bu teklifi kabul etmeyip harekâtlarına devam etmeyi kararlaştırmışlardı. Nitekim onlar bir kez daha topladıkları meclislerinde ortak aldıkları kararla 1767'de yeni inşa edilen ve Rusların Kafkasya'daki en önemli kalelerinden biri olan Mozdok kalesini kuşatmayı kararlaştırdılar. Fakat zaten tarih boyunca hiçbir zaman kalıcı olarak birleşmeyi ve aynı hedefe odaklanmayı uzun süre başaramamış Kafkasyalılar kısa süre içinde kendi içlerinde anlaşmazlığa düşerek kaleyi kuşatacak orduyu toplayamamışlardı. Bu yüzden zamanla kendi içinde çözülmeye giden Kafkasya ordusu kısa süre içerisinde dağılmıştı. Bu durum üzerine rakipsiz kalan Ruslar Kafkasya'da daha da rahatlamışlar yayılmacı politikalarına hız vermişlerdi.

Nitekim Ruslar Kafkasya'yı kendilerine daha rahat bağlayabilmek için Kabardey'deki iç karışıklıkları körüklemeye karar verdiler. Bu amaçla 1767'de Ruslar tarafından kışkırtılan Kabardey köylüleri 1758'de Çeçen köylülerin Çeçen prenslerine yaptıkları gibi kendi prenslerine karşı ayaklandılar. Mamsırıko Musa Pşitogoj gibi köylülerin önderliğinde ayaklanan Kabardey köylüleri Prensleri tarafından kendilerine mülkiyet hakkı verilmesini istediler. Bu ayaklanma sırasında bazı Prenslerin can güvenliklerini tehlikede hissedip Rusya'ya sığınmasıyla Ruslar için de Kabardey'e müdahale etme bahanesi doğmuştu. Düzenlenen bu seferde Kabardey'e giren Ruslar

[923] Kirchner, **History Of Russıa**., s. 92

bölgeyi büyük ölçüde tahrip etmişlerdi.[924] Ayrıca yaptıkları askeri harekat sırasında Osmanlılara bağlı Çerkes topraklarını da çiğnemişlerdi. Nitekim Bu durum Osmanlı hükümetince tarafından ilerleyen süreçte protesto edildi. Bununla beraber Kabardey isyanını bastırarak Prensleri eski mevkilerine yerleştiren Ruslar Kabardey Köylüleri ve Kabardey Prensleri arasında bir antlaşma imzalanmasına vesile oldular. Bu antlaşma ile Kabardey Prensleri Kabardey köylülerine uyguladıkları angarya uygulamasını kaldırıyor köylüler ise Prenslerin egemenliğini yeniden tanıyordu. Bu gelişme ile beraber Kabardey'deki nüfuzunu daha da artıran Ruslar Belgrad Antlaşmasına göre bağımsız olması gereken bir bölgeye müdahale ederek aslında antlaşma şartlarını da çiğnemiş oluyorlardı. Nitekim ilerleyen süreçte Rusların bu saldırgan tutumları daha da şiddetlenecek[925] bu durum Osmanlı Rus savaşının başlamasına kadar gidecek bir sürecin müsebbibi olacaktı.

Rusların Kafkasya ve Lehistan toprakları üzerinde giderek yayıldığı bu dönemlerde Kırım Hanlığı tahtında III.Selim Giray oturuyordu. Selefi Kırım Giray'ın aksine daha uysal ve fevri olmayan bir karaktere sahip olan III.Selim Giray tayin edildikten sonra önce Kavşan kasabasına gelmiş ardından 9 Eylül 1764'de Bahçesaray'a gelerek tahta çıkmıştı. Kardeşi Mehmed Giray'ı Kalgay diğer kardeşi Kırım Giray'ı ise Nureddin tayin eden Selim Giray Bucak Seraskerliği görevini de kardeşi Kırım'a vermişti.[926] Selim Giray aslında Osmanlı Devleti'nin kuzeyinde yürüttüğü barışçıl politikanın eseri olarak Hanlık tahtına çıkarılmıştı. Zira bu dönemde tek isteği barışı korumak olan Osmanlılar tarafından savaş yanlısı Kırım Giray'a karşı iyi bir alternatif olarak görülmüş ve Han tayin edilmişti. Fakat Selim Giray tahta çıkmasıyla beraber

[924] Kirchner, **History Of Russıa**., s. 95

[925] Charques, **A Short History of Russıa**., s. 131

[926] **Gülbün-ü Hanan**., s. 158

Hanlığın içine düştüğü siyasi buhranı görmüş ve Arslan Giray döneminden itibaren giderek artan Rus üstünlüğünden oldukça rahatsız olmuştu. Arslan Giray dönemiyle beraber Kırım Hanlığı, Rusya nezdinde denk görülmek şöyle dursun dikkate bile alınmıyordu. Bu dönemde Rusya sadece Osmanlı Devleti ile diplomatik temasa geçerken Kırım ile ilgili olan meseleleri ise Kiev valisinin görev sahasına bırakmıştı. Böylelikle Rusya diplomatik dille Kırım Hanlığını kendi eyaleti olan Kiev eyaleti ile denk gördüğünü belirtmiş oluyordu. Bu dönemde Ruslar Kırım'da daimi bir konsolos bulundurma tenezzülünde dahi bulunmuyorlar buna karşılık sınırlarında cereyan eden en ufak bir yağmadan ve karışıklıktan hanı sorumlu tutarak Kırımlıları Osmanlılar nezdinde diplomatik olarak sıkıştırıyorlardı. Üstelik Hanlığa tabi Nogay kabilelerinin yerleştiği Deşt-i Kıpçak sahasını giderek kolonileştiren Ruslar Hanlığa ait bozkır sahasını da daraltıyordu. Tüm bu olumsuzluklara karşılık Osmanlı Devletinin barışçıl politikası Selim Giray'ı Rus topraklarına karşı ciddi bir sefere girişmekten geri tutuyordu. Nitekim Ruslar bu gevşeklik sayesinde Selim Giray döneminde de Kırımlıları diplomatik olarak sıkıştırmaya devam ettiler.

Barışın devam ettirilmeye çalışılmasına rağmen sınırda özellikle Kuban Orda Nogayları üzerinde denetim sağlanamadığından Tatar ve Ruslar arasında yer yer çatışmalar da yaşanıyordu.[927] Nitekim 22 Ekim 1764'de bazı Kuban Tatarları Rus sınırını geçerek Astrahan'dan Kızlar Kalesine giden bir kervanı yağmalamışlardı. Bunun üzerine Kırım'daki Kiev Rus temsilcisi Tatarlardan bu olayın zararlarının karşılanmasını istedi.[928] Ruslar ayrıca karışıklıklar sırasında Terek nehri civarında çalınan 400 sığırdan uğranan zararın da tazminini istiyorlardı. Tatarlara karşı en ufak bir yağmanın dahi hesabını soran Rus hükümeti kendisine yönelen yağmalara karşı

[927] Galip Söylemezoğlu, **Rusya Tarihi**, Kanaat Kitabevi, Ankara, 1939,. s. 310

[928] Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı.**, s. 516

gösterdiği bu tepkilere karşın Osmanlı ve Kırım topraklarına yönelen saldırılarda aynı hassasiyeti göstermiyorlar, kendilerine bağlı olan Kazakların Kafkasya'da ve Osmanlı ve Kırım aleyhine genişlemelerine müsaade etmeye devam ediyorlardı.[929] Bu dönemde Kafkasya'da çıkan huzursuzluklar ve Rusların Kırım topraklarına daha mütecaviz bir tavır takınması Osmanlı hükümetinin Kırım Hanını Rusya meselesini görüşmek üzere İstanbul'a çağırmasına sebep olmuştu. 1765'de İstanbul'a gelen Han[930] Osmanlı Hükümetine Rusların antlaşma hilafına yaptığı tüm hareketleri anlatmış ve onlara izin verilmeye devam edildiği takdirde Kafkasya ve Lehistan'ı istila edeceklerini Kırımın da dört bir yandan Ruslar tarafından kuşatılacağını belirtmiştir. Osmanlı hükümeti ise tüm kışkırtmalara ve Rusların ilerleyişine rağmen onlarla savaşa girmeme konusunda kararlıydı. Nitekim o devrin devlet ricalinin ekseriyeti devletin ve ordunun durumunu bilmekteydi. Savaşa girmenin Osmanlı Devleti açısından büyük bir yıkıma yol açabileceğini bilen devlet adamları, bazı serhad kaleleri tahkim etmekten başka ciddi bir savaş hazırlığı da yapmıyordu. Özellikle büyük ölçüde bozulmuş yeniçeri ocağının durumunu bilen devlet adamları ocağın durumunu düzeltmek ve orduyu ıslah etmek adına da hiçbir şey yapamıyor yapmaya kalktıkları an büyük bir tepkiyle karşılaşıyorlardı. Bunun dışında Avrupa'da harp teknolojisindeki gelişmelere de kapalı olan Osmanlı ordusu süngü kullanmıyor ateşli silahlarını çağa uygun bir şekilde tasarlamıyor askerlerine düzenli olarak talim yaptıramıyordu.[931] Bunun dışında hala 16.yüzyıldan kalma savaş düzenlerine hâkim olan devlet yüzyılın savaş stratejilerine yabancıydı. İşin kötüsü devlet adamları arasında bu alanlarda geri kalındığının farkında olan ufku açık devlet adamlarının sayısı da son derece azdı. Bu gibi sebeplerle sadece

[929] **Osmanlı Rus Antlaşmaları 1700-1834**., s. 248

[930] **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 679

[931] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları**, Ankara, 1988., s. 487

elindekini muhafazaya düşmüş Osmanlılar Selim Giray'ın tüm çabalarına rağmen onu geri çevirerek barışın sürmesini istediler. Görüşmeler sırasında savaş taraftarı olduğu anlaşılan III.Selim Giray da selefi Kırım Giray gibi 14 Mart 1767 tarihinde azledilmişti.[932]

Yapılan müzakereler sonucu Selim Giray yerine daha önce iki kez tayin edilmesi gündeme gelen Arslan Giray'ın Han olarak atanmasına karar verildi. Onun Han tayin edilmesinde ilk Hanlığı döneminde Ruslara karşı daha barışçıl politikalar izlemesinin büyük rolü vardı. Arslan Giray tayin haberiyle Rumeli'den Kırım'a doğru hareketlense de Kırım'a ulaşamadan yol üzerinde Kavşan kasabasında 30 Mayıs 1767'de hayatını kaybetti. İkinci Hanlığı sadece birkaç ay süren ve Kırım'ın başkenti Bahçesaray'a ulaşıp tahta dahi çıkamadan yolda hayatını kaybeden Arslan Giray'ın vefatı üzerine Kırım Kabile güçleri Kırım Giray'ın oğlu Baht Giray'ı Han olarak tayin etmek istemişlerdi. Fakat bu talep Kırım Giray'ın oğlunun da babası gibi savaş yanlısı olacağı düşünülerek Osmanlı Devleti tarafından reddedilmiş Hanlığa Maksud Giray tayin edilmişti. Osmanlı hükümeti bu tayinle beraber hem Kırım'a kendi barışçıl siyasetine uygun politikalar izleyecek bir Han atamış oluyor hem de 1758 Nogay isyanı sırasında olduğu gibi davranmayarak Kırım feodal güçlerine ve Nogaylara boyun eğmeyip Kırım Hanlığı üzerindeki otoritesini güçlendirmiş oluyordu.[933]

Maksud Giray Azamet Giray'ın oğlu [934] olup Hanzadeliği dönemi boyunca Rumeli'de çeşitli şehirlerde yaşamıştı. Han tayin edilmesiyle beraber Kırım Giray

---

[932] **Çeşmizade Tarihi**, Haz:Bekir Kütükoğlu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1959., s. 22

[933] **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 679

[934] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 153

taraftarlarının Han olmasını istediği Baht Giray'ı Kalgay tayin ederek asileri yatıştırmaya ve kendi hâkimiyetini kabul ettirmeye çalıştı. Bunun dışında kardeşi Bahadır Giray'ı Nureddin tayin ederek kendine yakın isimlere de önemli görevler veren Maksud Giray Kırım'daki otoritesini daha da sağlamlaştırmak için de Şirin Kabilesi ile akrabalık kurmuş Şirin Beyi Kaya Mirza'yı kendi akrabası ile evlendirmişti. Maksud Giray'ın Hanlığı döneminde Ruslar Lehistan'da devam eden taht mücadelelerine karışmaya devam etmiş ve Lehistan içlerine kadar ordu sokmuştu. Rusların Lehistan'da tahta çıkardığı krala tabi olmak istemeyenlerin çekildiği Bar Konfederasyonu toprakları Rus ordusunca işgal edilmiş Ruslar burada kendi adayına karşı çıkan Lehleri kılıçtan geçirmişti. Bozgun halinde Osmanlı sınırında bulunan büyük ölçüde Yedisan Nogaylarının yaşadığı Balta kasabasına kaçan Lehleri takip etmek için Osmanlı sınırını da aşan Ruslar buradaki Lehleri kılıçtan geçirirken Balta şehrine ve sakini olan Nogaylar ile Osmanlı memurlarına da zarar vermişti.[935] Saldırı sırasında çok sayıda Osmanlı memuru ve Nogay askeri de kılıçtan geçirilmişti.

Zaten yıllardır gergin olan Osmanlı Rus ilişkileri bu saldırı ile beraber tamamen bozulmuştu. Geçmişte yaşanan tüm gerginliklere rağmen ordunun durumundan dolayı savaşa girilmesini istemeyen Osmanlı devlet görevlileri de Osmanlı topraklarının ve askerlerinin hedef alındığı bu saldırı ile beraber savaş yanlısı konuma geçmişlerdi. Bu sebeple Osmanlılar Rus elçisini Yedikule'ye hapsederek Rusya'ya savaş ilan etmişti. Bu zamana kadar sürdürülen barış politikasının da birden bire ters dönmesiyle barış yanlısı Kırım Hanı Maksud Giray'ın da Ekim 1768'de azledilmesine karar verilmişti.[936] Bunun üzerine geçmişten beri Rusya ile savaşılmasını isteyen cesaretiyle ve lider ruhuyla Kırım kabile güçlerini de kendisine bağlamış Kırım Giray ikinci defa Kırım Hanı tayin

[935] A.Fısher, **The Russıan Annexation Of The Crimea**, Cambridge, 1970., s.31

[936] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 8

edilmişti. Kırım Giray aslında daha Selim Giray döneminde ikinci kez Han olabilmek için Kırım'daki taraftarlarıyla iletişime geçerek onlarla mektuplaşmış ve Selim Giray'a karşı bir ayaklanma hazırlığına girişmişti. Fakat bunun Selim Giray tarafından haber alınması üzerine Rodos'a sürgün edilmiş ve Kırım'daki taraftarlarıyla iletişime geçmesi engellenmişti. Osmanlı Hükümetinin savaş politikasına geçmesiyle beraber cesaretinden ve gözü pekliğinden dolayı Han tayin edilmesi için ilk akla gelen isimlerden biri olmuş ve Osmanlılar tarafından Han tayin edilmişti. Bununla beraber izlenen politika değişikliği ile Osmanlı hükümetinde de büyük değişiklikler yaşanmıştı. Buna göre sayıları çok daha fazla olan savaş yanlısı devlet adamlarının baskısıyla barışçıl Muhsinzade Mehmed Paşa korkaklıkla suçlanarak azledilmiş yerine Mahir Hamza Paşa Veziriazam ilan edilmiştir.[937]

III.Mustafa etrafındaki savaş yanlılarının ve Fransız elçisinin de etkisiyle 1768 yılının Ekim ayında Devletin hiç de savaşa hazır olmadığı bir zamanda bir anlık fevri bir kararla Rusya'ya savaş ilan etmişti. Bununla beraber kışa girerken yapılan bu hareket Rusların bahar 1769'a kadar savaş için hazırlanmasına fırsat verecektir. Bu durum ilerleyen süreçte onların Osmanlılar tarafından yıllardır tam anlamıyla tahkim edilmeyen hudut kalelerini ele geçirmesi için uygun zemini hazırlayacaktır. III.Mustafa'yı savaş için teşvik eden unsurlardan biri de Lehistan soylularının Rusların ülkelerinden Osmanlı yardımıyla çıkarıldığı takdirde Osmanlılara Podolya bölgesinin verileceği vaat etmesiydi.[938] Ayrıca çıkarları doğrultusunda Osmanlıların Ruslarla savaşmasını isteyen Fransızların da Sultan Mustafa'nın bu politika değişikliğine gitmesinde önemli rolü olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim İlerleyen süreçte Balta baskınının aslında İstanbul'da duyulduğu gibi gerçekleşmediği haberin Balta

[937] **Doğu Avrupa Türk Tarihi**., s. 679

[938] V.Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**., s. 525

Gümrük Memuru Yakup Ağa'ya rüşvet veren Fransızların isteği üzerine Yakup Ağa tarafından abartılan çarpıtılmış bir haber olduğu söylentileri dahi ortaya çıkacaktır. Savaş ilanından sonra çıkan bu dedikodular savaşın gidişatını değiştirememiş Osmanlılar geri dönüşü olmayan bir yola girmişlerdi. Nitekim savaş ilanından sonra Kırım Hanı tayin edilen Kırım Giray'ın ordusuyla beraber Boğdan'daki Kavşan'a giderek 1768-69 kışını burada geçirmesine Kırım'dan gelecek olan ordu ile de birleşerek Osmanlılardan gelecek direktifler doğrultusunda sefere devam etmesine karar verilmişti.

9.8. Savaşın Başlaması ve 1769 Yılı Olayları

Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş ilan etmesinden sekiz gün sonra 16 Ekim 1768'de Han olan Kırım Giray İstanbul'da Han ilan edilip kendisine verilen Sorguç Kalpak ve Sadak gibi hediyeleri aldıktan sonra Boğdan'daki Kavşan'a hareket etmiş ve burada Kırım ordusunu toplamaya başlamıştı. Kırım Giray Kırım'dan gelen Tatar kuvvetleriyle beraber 1768-1769 kışında harekete geçerek[939] Kırım ve Osmanlı devletlerinin Lehistan ile sınırı olan Balta yakınlarındaki Yuzefgrod bölgesine geldi. Burada kuvvetlerini üçe ayıran Kırım Giray üç koldan Rusya'ya ait güney Ukrayna bölgelerini yağmalamaya başladı. Buna göre kendisi Rusların yirmi yıl kadar önce sınırda oluşturdukları Yeni Sırbiye bölgesine hareketlenirken Nureddin Mirza'yı Donetsk bölgesine Kalgay'ı ise Dinyeper nehrinin sol kıyısı boyunca Oryol bölgesi üzerine Güney Rusya içlerine doğru gönderdi. Ordusunu üçe ayırdıktan sonra Rus hududu olan Bug nehrini geçerek Rusya'ya ait Ukrayna topraklarına giren Kırım Giray, kendi ordusuna aldığı Yedisan ve Bucak Ordalarının Nogay kuvvetleriyle beraber

[939] G.Söylemezoğlu, **Rusya Tarihi**., s. 313

ilerleyerek 31 Ocak 1769'da Yeni Sırbiye bölgesine girdi[940] ve bölgeyi yağmalamaya başladı. Novomirhorod başta olmak üzere Archangelgrod Novoarkhangelsk Kirovograd Elisabethgrod gibi birçok önemli şehrin köylerini yağmalayan Tatarlar ekseriyetle hafif süvari olmalarının da tesiriyle birkaç gün içerisinde Dinyeper nehrinin batısında yer alan yüze yakın köyü yağmaladı ve ateşe verdi.[941] Hanın akın yaptığı bu bölgeler aslında XV. ve XVI.Yüzyıllarda Kırım Hanlığı'na ait bozkır bölgesinin içinde yer alıyordu ve kuzeyde Çehrin şehrinde güneyde Karadeniz'e 100 km yakınlarına kadar olan bozkırları kapsıyordu. Bu bozkırlar aslen mezkûr yüzyıllarda Yedisan ve Bucak Nogaylarına ait olup onların yaylak kışlak hayatı sürdüğü bölgelerdi. Fakat bölge özellikle XVII.Yüzyılda güç kazanan Zaporog Kazakları tarafından kademeli olarak kolonileştirilmiş Kazaklar Dinyeper nehrinin doğusuna ve batısına doğru inşa ettikleri yeni köylerle Hanlığın bozkırlarını kademeli olarak işgal etmişlerdi. Kazakların faaliyetleriyle yurtları daralan Konar göçer Nogaylar XVIII.Yüzyıl'da bizzat Rusya'nın da bölgeye kendi halkını yerleştirmesiyle beraber daha da zor bir döneme girmişlerdi. Rusya Ukrayna'yı ele geçirdikten sonra zamanla buradaki kendisine bağlı bulunan Zaporog Kazakları'nı etkisiz hale getirerek bölgeyi ilhak etmeye çalışmış bu amaçla bölgeye kendi halkını ve 1739 Belgrad Antlaşması ile Osmanlıların eline geçen Sırbistan'dan gelen halkı yerleştirmişti. Böylelikle bölgede yeni bir nüfus yaratılmıştı. Kırım Giray yönetimindeki Tatar ordusu da bu bölgeyi yağmalayarak hem Balta baskınının intikamını alıyor hem de köyleri yakarak Nogay halklarına yurt açmaya çalışıyordu. Dinyeper'in batısındaki bölgeleri tamamen yağmalayan Han[942] nehrin

[940] Münir Aktepe, **Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi Mür'i't-tevarih**., s. 78

[941] De Tott, **Türkler ve Tatarlar Arasında**, İstanbul, 1996., s. 68

[942] Münir Aktepe, **Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi Mür'i't-tevarih**., s. 126

doğusuna geçerek İzyum kalesi civarına kadar ilerledi ve doğu Dinyeper'deki Kazak ve Rus köylerini de yağmaladı. Bu sırada Oryol'a kadar olan bölgeyi yağmalayan Kalgay Mirza ile ve Don nehri boyunca hareket ederek Don Kazaklarının köylerini yağmalayan Nureddin Mirza ile birleşen Han yapılan yağmaları yeterli görerek 1769 yılı ortalarına doğru Kavşan'a döndü.

Kırım ordusu Kavşan'a dönerken beraberinde yüklü miktarda ganimet de getirmişti.[943] Her bir Tatar askerine 6-7 civarında köle 5-6 civarında koyun ve sığır düşüyordu. On binlerce esir 100 binin üzerinde hayvanı ganimet olarak ele geçiren Tatar Hanı Kırım atlılarının yanında sefere katılan 10.000 Osmanlı Sipahisinin de paylarını vermişti. Sefer sırasında olduğu gibi dönüş yolculuğunda da çok dikkatli davranarak ordusundaki disiplini kaybetmeyen Han kendisinden izinsiz bir şekilde müttefik Leh köylerini yağmalayan bazı askerlerini şiddetle cezalandırmış seferin müttefik Lehistan devletine zarar vermesini engellemişti. Kavşan'a geldikten kısa bir müddet sonra Lezgilerin Avarların ve Kumukların elçilerini kabul eden Han onların taleplerini dinledi. Osmanlıların Rusya'ya savaş ilan etmesiyle beraber son yıllarda Rusların üzerlerine kurduğu baskıdan kurtulmak isteyen Dağıstanlılar Kırım Hanı ve Osmanlı Devleti ile beraber hareket ederek Rusya ile savaşmak istiyorlardı. Bunun için XVI. ve XVII. Yüzyıllarda olduğu gibi Kırım Hanlığı'nın tabiiyetine girmek isteyen Dağıstanlılar Kırım Hanından ve Osmanlı güçlerinden Rus istilasına karşı yardım istiyorlardı. Bu talepleri kabul eden Han 1769 baharında sınırdaki güçleriyle beraber daha büyük bir saldırı başlatmak için hazırlanmaya başladı. Zira Prens Galitsin komutasındaki bir Rus ordusunun Poltava'dan yola çıkarak üzerine gelmekte olduğunu haber almıştı. Han hızla hareket ederek bu ordu ulaşmadan Dinyeper nehrinin

[943] **Hülasatü'l-İtibar**, Haz: Osman Köksal, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011., s. 62

batısındaki tüm ekili arazileri yağmalamak ve su kuyularını tahrip etmek istiyordu. Böylece yaklaşmakta olan Rus ordusunun bölgeye ulaşmasıyla beraber aç ve susuz kalmasını bu sayede onları çatışma olmaksızın savaş dışı bırakmayı umuyordu. Fakat bu sırada aniden hastalanan Han Eflak Voyvodasının adamı olup Ruslarla da iletişim halinde olan ajan hekim Siropolo tarafından zehirlendi ve Şubat 1769'da daha Kırım'a dahi gidemeden cephede, Kavşan'da vefat etti.[944] Kırım Giray gibi XVIII. Yüzyıl Kırım Hanlığının en savaşçı ve cesur hanının ani vefatı Kırım Hanlığına büyük bir darbe vuracak onun boşluğu sonradan gelen Hanlar tarafından doldurulamayacaktı. Öyle ki çoğu şark toplumu gibi lider odaklı bir toplum olan Kırım Tatarları Kırım Giray'ın vefatıyla beraber onun gibi bir karizmatik lider çıkaramamışlar, bu durum onların tüm güçlerini toplayarak Ruslarla savaşmalarına mani olmuştu.

Kırım Giray'ın vefatıyla Han tayin edilen IV. Devlet Giray Kalgay Şahbaz Giray'ı Kırım'a yollayarak yeni bir ordu toplayarak yanına gelmesini emretti. Kendisi de Osmanlılardan aldığı maddi yardımla beraber derhal cepheye hareket ederek Nisan 1769'da Kavşan'a geldi. 1768-1769 kışı boyunca hazırlıklarını tamamlayarak Hotin'e hareket eden Ruslar kısa bir süre içerisinde kalenin önlerine gelmişler ve şehri kuşatmışlardı. Zaten uzun yıllardır Osmanlı ve Kırım Devletleri ile çıkması muhtemel bir savaşa hazırlık yapan Ruslar bu sırada hem Osmanlılardan hem de Kırımlılardan daha avantajlı bir konumdaydılar. Zira daha bir yıl önce Lehistan'daki muhalifler ile savaşmak üzere Balta yakınlarına ve Bar bölgesine asker soktuklarından Osmanlı ordusuna nazaran cepheye çok daha yakın savaşa da çok daha hazır konumdaydılar. Bu sebeple 1769 baharında İstanbul'dan yeni hareket edecek Osmanlı ordusuna nazaran çok daha hızlı hareket eden Ruslar Leh cephesindeki askerlerinin önemli bir kısmını

[944] Hammer, **Kırım Hanlığı Tarihi**., s. 159

Boğdan'a yöneltmişler ve 15 Nisan 1769'da Hotin'i kuşatmışlardı.[945] Hotin'i kuşatan Rus ordusu General Galitsin'in idaresindeydi ve bu orduya destek olarak Romanzov'un kumandasındaki bir diğer Rus ordusu da Rusya içlerinden harekete geçmiş Mayıs ayı başlarında Dinyeper'i geçmişti.[946] Dinyeper'i geçtikten sonra Kırım yarımadasından Hotin'e yardıma gelmesi muhtemel Tatarları engellemek için 15.000 Kalmuk ve 3.000 Don Kazağından oluşan bir birliği Elisabethgrad'a gönderen Romanzov 25.000 kişilik ordusuyla Podolya'ya doğru ilerlemeye devam etti.

Bu sırada Osmanlı sadrazamı bulunan Yağlıkçızade Mehmed Emin Paşa da ordusuyla beraber 27 Mart 1769'da İstanbul'dan çıkmış ve sefere hareket etmişti.[947] Savaşa hazırlıksız olmanın verdiği tesirle yaşanan erzak sıkıntısı Osmanlı ordusunun hızlı hareket edememesini beraberinde getirmişti. Ayrıca yaklaşık yirmi yılı aşkın bir süredir savaş görmeyen devletin acele ile topladığı orduda Serdar Yağlıkçızade Mehmed Paşa III. Devlet Giray'a emirler göndererek kendisinin bölgeye gelmekte gecikeceğini haber vermiş ve onun Kavşan'daki Tatar kuvvetleriyle Hotin'i kuşatan Ruslar üzerine harekete geçmesini istemişti. Devlet Giray bu emri almasına rağmen Kırım Giray kadar savaşçı bir Han olmadığından tek başına Hotin'i kuşatan Rus ordusuna taarruza geçmekten çekinmişti. Osmanlılardan gelen ısrarcı fermanlarla göstermelik de olsa harekete geçen Han Kşinev bölgesine kadar gidebilmişse de daha da ilerleyemeyerek geri dönmüştür. 1769 sefer mevsimi boyunca neredeyse hiçbir şey yapmadan Rusların ilerleyişlerini seyreden Devlet Giray ordusunda bulunan Tatarların Dinyester nehrini geçerek Yeni Sırbiye eyaletinin köylerini yağmalamasına dahi izin

[945] **Hülasatü'l-İtibar**., s. 66

[946] Söylemezoğlu, **Rusya Tarihi**., s. 313

[947] Münir Aktepe, **Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi Mür'i't-tevarih**., s. 115

vermemişti. Hotin'i kuşatmakta olan Rusların ani bir taarruzuna uğramaktan korkan Han bahar ve yaz mevsimleri boyunca ordusunu tek bir parça halinde tutarak Rus saldırısından korunmaya çalışmış savunma pozisyonunda kalmıştır. Bu durum onun Ruslar üzerine taarruza geçmesini isteyen Osmanlıların hoşuna gitmeyecek ve Hotin'in elden çıkmasından sonra 1770 Şubat'ında azledilerek yerine II.Kaplan Giray tayin edilecektir.[948]

Edirne'den çıkarak Tuna nehrine doğru hareket eden Yağlıkçızade Mehmed Emin Paşa ordusundaki disiplinsizliklerden ve firarlardan dolayı hızlı hareket edemiyordu. Yıllardır savaş görmeyen askerlerin çoğu barış döneminde devletin de başıboş bırakmasıyla esnaflığa başlamışlar uzunca bir zaman bir asker gibi talim yapmamışlardı. Bunun yanı sıra sefer kararı ile orduya toplanan yeni askerler, savaşın aceleye gelmesinden dolayı eğitilememişti. Bu sebeple Osmanlı ordusu çoğunlukla tecrübesiz askerlerden oluşuyordu. Bunun yanı sıra kış boyunca ordunun geçeceği güzergâhlarda yeterli erzakın hazırlanamaması[949] da seferin gidişatını olumsuz etkilemişti. Bu sebeple General Galitsin tarafından kuşatılan Hotin'in kaderi kale içerisinde bulunan 12.000 kişilik muhafızın direnişine bağlı bir durumdaydı. Galitsin'in kumandasında ise ancak 20.000 Rus askeri vardı. Bu ordu tek başına Hotin gibi bir kaleyi düşüremeyeceğini düşündüğünden merkezi Rusya'dan Romanzov'un kuvvetlerinin gelmesini bekliyor bir taraftan da Hotin kalesini abluka altında tutuyordu. Bu sırada Osmanlı ordusu İsakçı'ya yeni gelmişti ve Hotin'in çok uzağındaydı. Kendisine verilen emir üzerine Devlet Giray'ın Hotin'e hareket etmesi beklenirken onun Rus ordusundan korkarak hareket etmemesi Hotin kalesi muhafızlarının tamamen yalnız kalmasına sebep olmuştu. Hotin muhafızlarının Galitsin'in ordusunun zayıf

[948] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi (XVIII.Yüzyıl)**, C.4, Kısım: 2., s. 35

[949] **Hülasatü'l-İtibar**., s. 55

olduğunu fark edip kaleden çıkıp Ruslara taarruz etmeleri üzerine 1 Mayıs 1769'da Ruslar büyük bir bozguna uğrayarak kale önlerinden çekildiler ve Podolya yakınlarına gittiler. Bu durum Hotin'in kısa bir süreliğine korunmasını sağlasa da[950] Temmuz 1769'da Podolya'dan takviye edilmiş Rus birlikleri yeniden Hotin önlerine gelecektir.

Hotin'de kazanılan bu zafer haberi İstanbul'da coşku ile kutlanmış Sultan III.Mustafa'ya Gazi unvanı verilmişti. Bu sırada Sadrazam Yağlıkçızade'nin emrindeki Osmanlı ordusu hala İsakçı civarında bulunuyor ve oldukça yavaş ilerliyordu. Bu esnada ordunun erzakını temin etmekle görevli Boğdan Voyvodası Ligor bu görevi yerine getirmediğinden ve Hotin'i kuşatan Ruslarla temasa geçerek onlarla ortak hareket ettiği tespit edildiğinden suçlu bulunarak azledildi ve İstanbul'a getirilerek idam edildi. Gereğinden fazla uzun süren bir yürüyüş sonrası 21 Mayıs 1769'da Tuna'yı geçebilen Osmanlı ordusu 3 Haziran 1769'da Prut Nehrinden de geçerek Bender yönünde hareket etti. Serdar Yağlıkçızade, Bender'e geldikten sonra sefer boyunca kendisinin kesin emirlerine rağmen hiçbir şekilde Rus ordusu üzerine harekete geçmeyen Devlet Girayı Hotin üzerine gönderilecek olan ordu ile beraber hareket etmek üzere görevlendirdi. Sefer boyunca pasif bir konumda kalan Han bulunduğu bölgenin yakınlarına Osmanlı ordusunun da gelmesi üzerine cebren de olsa sadrazamın yönlendirmelerine uymak zorunda kalmış ve ordusuyla beraber Serdar tarafından Hotin Seraskeri olarak görevlendirilen Moldovancı Ali Paşa'nın yanına gitmişti. Serdar Yağlıkçızade'nin Hotin seraskeri tayin ettiği Moldovancı Ali Paşa Tatar Hanının ordusu ile beraber, Mayıs 1769'da yaşadığı bozgundan sonra Podolya'dan 70.000 kişiye yakın bir ordu toplayan ve Temmuz ayında yeniden Dinyester'i geçerek Hotin'i kuşatan Prens Galitsin'in üzerine yürüdü. 25.000 kişilik Tatar 30.000 kişilik Osmanlı ordusu 12 Ağustos'ta

[950] Münir Aktepe, **Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi Mür'i't-tevarih**., s. 123

Hotin'i kuşatan Prens Galitsin ile karşılaştı. Hotin'deki Osmanlı muhafızları ile gelen Osmanlı-Tatar ordusu arasında kalan Prens Galitsin Osmanlı ordusuna mağlup olarak geri çekilmek zorunda kaldı.[951] Böylece Hotin aynı yıl içerisinde ikinci kez kurtarılmış oldu. Bununla beraber bu başarı Serdar'ın konumunu kurtarmaya yetmemişti. Nitekim III.Mustafa seferin başlangıcından beri büyük başarısızlıklar gösteren ve orduyu çok geç cepheye ulaştırabilen Yağlıkçızade Mehmed Emin Paşa'yı azlederek Hotin zaferini kazanan Moldovancı Ali Paşa'yı Veziriazam tayin etti.

Moldovancı Ali Paşa kazandığı zaferden sonra Dinyester nehrinden geçerek Rus topraklarına girmeyi ve Osmanlıları seferin başlangıcından beri bulundukları savunmaya dayalı konumdan çıkarıp taarruz konumuna geçirmeyi amaçlasa da 16-17 Eylül 1769 tarihinde Dinyester nehrine kurulan köprünün mevsim şartlarının da tesiriyle taşan Dinyester nehri tarafından yıkılması üzerine bu hedefine ulaşamadı.[952] Yıkılan köprü ile beraber çok sayıda Osmanlı askeri de hayatını kaybetti. Bu hadiseyi uzaktan izleyen Prens Galitsin Osmanlı ordusuna arkadan saldırarak ağır kayıplar verdirdi. Bu bozgunla beraber savaşı Dinyester'in kuzeyine taşıma ümidini yitiren Ali Paşa Rus ordusunu da imha edemeyişinden dolayı bölgede barınamayacağını anladı ve geri çekilme kararı aldı. Nitekim bu kararda seferin başlangıcından beri yaşanılan erzak sıkıntısının çözülememesi kış mevsiminin yaklaşması ve uğranılan ağır kayıplarda etkili olmuştu. Hotin'de tutunamayacağını anlayan Veziriazam'ın kaleyi boşaltarak geri çekilmesi Rusların karşı taarruza geçmesine sebep oldu. Osmanlıların Yaş'a çekilmesiyle Ruslar tarafından 9 Eylül 1769'da savaşsız ele geçirilen Hotin'i tahkim eden Prens Galitsin Moldovancı Ali Paşa'nın iaşe sorunlarından dolayı Yaş'da da

[951] **Hülasatü'l-İtibar**., s. 67

[952] Raisanovsky, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze**., s. 275

kışlayamayacağını anlayarak İsakçı ordugâhına çekilmesi[953] üzerine Yaş'ı da işgal ederek Boğdan'a hâkim oldu.[954] Burada Rusya'ya bağlı bir Voyvodayı Boğdan Voyvodası tayin eden Prens Galiç Ekim 1769'da Podolya'ya geri döndü. Osmanlılarda ise Veziriazam tayin edilen Moldovancı Ali Paşa cephe boylarında kışlamayarak Boğdan'ın ve Hotin'in işgaline sebep olduğu için 12 Aralık 1769'da azledildi ve yerine İvazzade Halil Paşa tayin edildi. Yeni veziriazam Halil Paşa döneminde Hotin'in ve Boğdan'ın elden çıkmasında en büyük sebebin yaşanan erzak sıkıntısı olduğu anlaşıldığından eski Veziriazam Yağlıkçızade Mehmed Emin Paşa da yargılanmış ve suçlu bulunarak idam edilmişti. Ayrıca sefer sırasında defalarca kez emredilmesine rağmen Ruslara saldırmakta geciken Devlet Giray da Şubat 1770'de azledilmiş yerine Kaplan Giray Han tayin edilmişti.

Zorlukla da olsa zafer kazanan Prens Galitsin Yaş'tan ayrıldıktan sonra kışı geçirmek üzere Podolya'ya çekilmiş 1770 baharında gerçekleştireceği saldırıya hazırlanmaya başlamıştı. Fakat kısa bir süre sonra Çariçe tarafından azledildiği haberini aldı. Zira Boğdan ve Hotin Ruslar tarafından ele geçirilse de Prens Galitsin'in yönetiminde Ruslar Hotin önlerinde iki mağlubiyet almışlar ve çok sayıda asker kaybetmişlerdi. Bu yüzden Osmanlılara karşı yürütülen savaşın başkomutanlığına General Romanzov getirilmişti. Romanzov taarruza devam ederek Bender'i almayı ardından Eflak'a inerek Osmanlı ordusunu Tuna nehrinin güneyine atmayı planlıyordu.[955] Moldovancı Ali Paşa'nın azliyle Aralık 1769'da Serdar-ı Ekrem ve Sadrazam olan İvazzade Halil Paşa ise Babadağ'a hareketlenerek 1769-1770 kışını burada geçirmiş yeni Han tayin edilen Kaplan Giray'a Kırım'a hareketlenerek bölgeden

[953] **Hülasatü'l-İtibar**., s. 64

[954] Roider, **Austrias Eastern Questıon 1700-1790**., s. 133

[955] Fisher, **Kırım Tatarları**., s. 31

daha büyük bir ordu toplamasını ve bu ordu ile beraber baharda Boğdan'a hareketlenmesini emretmişti. Sadrazamın öncelikli amacı Rusları Boğdan'dan çıkarmak ve Hotin'i geri almaktı. Bunu da Kırım Hanı'nın ordusunu kullanarak gerçekleştirmenin niyetindeydi.

9.9. 1770 Yılı Olayları

Cepheye gelmesiyle beraber Rus ordusu ile birlikte 1769 yılında Prens Galitsin'in büyük bedeller ödeyerek kazandığı zaferin tüm başarısını da üzerine alan General Romanzov Moldovacı Ali Paşa'nın Babadağ'a çekilmesiyle 1769-1770 kışında yalnız Hotin'i değil tüm Yaş'ta dâhil olmak üzere tüm Boğdan'ı ve Eflak'ı ele geçirme imkânı bulmuştu. Ali Paşa'nın Tuna'nın güneyindeki ordugâha çekilmesiyle Eflak ve Boğdan toprakları Rus istilasına açık bir konuma gelmiş Romanzov da bundan faydalanarak kış içerisinde düzenlediği harekâtlarla Boğdan'ın yanı sıra Eflak'ta da kontrolü sağlamıştı. Bu başarısızlık sonrası iki önemli Voyvodalığın elden çıkmasına mani olamamakla suçlanan Moldovancı Ali Paşa ve Kırım Hanı Devlet Giray azledilmişti. 1769-1770 kışını Babadağ ordugâhında sefer hazırlıklarıyla geçiren Osmanlılar yeni serdar İvazzade Halil Paşa komutasında 1770 baharında harekete geçtiler. Halil Paşa sefere çıkmadan önce yeni tayin edilen Kırım Hanı Kaplan Giray ile Babadağ ordugâhında görüşerek[956] bir sefer planı hazırlamıştı. Bu plana göre öncelikli hedef Boğdan'ı geri almaktı. Bu amaçla Kırım Hanı Kaplan Giray'ın önden hareket ederek Yaş'a ilerlemesi gerekiyordu. Bu emirler doğrultusunda hareket eden Han Rus ordusu ile çarpışma ihtimaline karşı yanına Osmanlılardan bir miktar yeniçeri ve topçu da almıştı.

[956] **Hülasatü'l-İtibar**., s. 70

Bu sırada General Romanzov da Boğdan'dan hareket ederek güney yönünde ilerlemeye başlamış ve Osmanlı ordusu ile karşılaşmak üzere hareket etmişti. Fakat bu esnada onun Boğdan içlerine ilerleyen bir Tatar ordusunun varlığından haberdar olması Rusların yönünü değiştirmesine sebep olacaktı. Buna göre ilerleyerek Boğdan içlerine giren Tatar ordusunun karşısına çıkan Rus ordusu 65.000 Tatar 15.000 Osmanlı askerinden oluşan Osmanlı-Tatar ordusunu üstün ateş güçleri ve modern savaş teknikleriyle Prut nehrinin bir kolu olan Larga da 7 Temmuz 1770'de bozguna uğrattı.[957] Bu bozgunun neticesinde 30'dan fazla topu Ruslara kaybeden Tatarlar binlerce ölü ve esir vererek geri çekildiler. Bu bozgun haberinin Osmanlı ordugâhında da duyulması üzerine Halil Paşa Tatar kuvvetlerinin daha sıkı bir şekilde desteklenmesine karar vererek Abdi Paşa'yı öncü kuvvet olarak Tuna'nın karşısına geçirip Devlet Giray'a yardıma gönderdi.[958] Bu sırada Romanzov da harekâtını sürdürerek Kartal ovası bölgesine doğru ilerlemekteydi. Abdi Paşa'nın Devlet Giray'a yardıma gönderildiğini haber alan Romanzov onların birleşerek kendisine saldırmasını önlemek için ani bir saldırı ile önce Abdi Paşa'nın birliğini mağlup etti arkasından da Tatar Hanı'nın kuvvetlerini bir kez daha püskürttü. Bu hadise üzerine Tuna'nın kuzeyinde yer alan Devlet Giray ve Abdi Paşa ayrı ayrı Halil Paşa'ya haber göndererek Rus ordusunun çok kuvvetli ve sayıca fazla olduklarını Sadrazam'ın büyük ordu ile gelmediği takdirde zafer kazanmanın imkânsız olduğunu belirtmişler[959] ve Sadrazam Serdar-ı Ekrem İvazzade Halil Paşa'yı yardıma çağırmışlardı. Bunun üzerine hızlıca hareket ederek Tuna nehrini geçen Halil Paşa bozguna uğrayan Abdi Paşa'nın kuvvetleriyle birleşmiş ve Kartal ovasına doğru hareket etmişti. Bu bölgede

[957] Kurat, **IV-XVIII.Yüzyıllarda Karadeniz'in kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**., s. 266

[958] Ahmet Resmi Efendi, **Hülasatü'l-İtibar**., s. 71

[959] Ahmet Resmi Efendi, A.g.e., s. 72

Romanzov'un kuvvetlerine oldukça yaklaşan Osmanlılar doğudan Kırım Hanı Kaplan Giray'ın da gelmesiyle beraber Rus kuvvetlerini dar bir alana sıkıştırmışlardı. Doğudan Tatar, güneyden Osmanlı kuvvetleriyle çevrelenen Ruslar Prut nehri kıyısına sıkışmak üzereydi.

Rusya'ya ikinci bir Prut hezimetini yaşatmak istemeyen Romanzov uygunsuz vaziyetine rağmen Osmanlılara saldırmaya ve ordularını yarmaya karar verdi. Bu sayede kendisini kuşatılmışlıktan kurtaracaktı. Rus ordusunun kendisine saldırmak üzere hazırlandığını öğrenen Halil Paşa beş kat siper kazdırarak savunma tertibatı aldı. Osmanlı ve Tatar ordusunun sayıca Ruslardan çok daha fazla olmasına rağmen Serdar'ın Rus ordusuna saldırmakta çekinmesi ve savunma tertibatı alması Serdar Halil Paşa'nın Romanzov'a göre savaş konusundaki tecrübesizliği ve korkaklığı Osmanlı ordusunun da Rus harp tekniklerine göre oldukça geride kalmış olması Osmanlı Devletine büyük bir hezimet yaşatacaktı. Zira sayıca kendisinden kat be kat daha fazla olan Osmanlı ordusuna saldıran Ruslar seri ateş yapabilen topları, çağın gerekliliklerine uygun bir şekilde uygulanan kare savaş tertibatı ve Prusyalı subaylar tarafından eğitilen yüksek savaş tecrübesine sahip askerleri sayesinde büyük bir zafer kazanmışlardı. 1 Ağustos 1770'de Kartal ovasında[960] cereyan eden bu savaş neticesinde Osmanlılara saldıran Ruslar kendilerine göre oldukça eğitimsiz ve disiplinsiz olan yeniçerileri kolayca mağlup ederek püskürtmüştü. Onların geri çekilip kaçmalarıyla beraber tüm orduda bir bozgun havası esmiş ordunun sağ ve sol kanatları da çökmüştü. Askerlerinin kaçmaya başlamasıyla ordusunun dağılmaya yüz tuttuğunu gören Halil Paşa toplayabildiği kadar askerle Tuna kıyısına çekildi. Bu bölgede sağlam bir köprünün daha önce yapılmamış olması bozguna uğramış Osmanlı askerlerinin Tuna nehrinin güneyine geçmesini de zorlaştırdı. Tecrübesiz serdarın nehir üzerine sağlam bir köprü

[960] **Hülasatü'l-İtibar**., s. 74

bırakmaması yüzünden yenik Osmanlı askerleri uzun süre boyunca Tuna deltasında beklemiş ve zafer kazanmış Rus ordusunun taarruzuna uğrama tehlikesiyle baş başa kalmıştı. Tuna donanmasının gemileriyle zoraki de olsa Tuna'nın güneyine geçen Osmanlı askerleri hayatlarını kurtarmaya çalışmışlardı. Bu geçiş sırasında çok sayıda Osmanlı askeri nehirde boğularak hayatını kaybetmiş önemli bir kısmı da Ruslar tarafından esir alınmıştı. Öte yandan bozgunla beraber Osmanlı ordusu ile irtibatı kaybederek batı yönünde geri çekilen Kırım Hanı Kaplan Giray Özü yakınlarına gelerek Rusların taarruzuna uğrayan bu Osmanlı kalesini kurtarmış akabinde Kırım'a dönmüştü.

Kartal'da büyük bir zafer kazanan Romanzov ileri harekâtını sürdürerek Bender kalesini teslim almış[961] ardından Kili İsmail Akkerman gibi kalelerin üzerine giderek hepsini teker teker ele geçirmiştir. Rusların Eflak Boğdan'da tutunduğunu ve Bucak'taki Osmanlı kalelerini de birer birer aldığını gören Kırım Hanlığına tabi Bucak Nogaylarının lideri Can Mambet Bey de Ruslara tabi olduğunu ilan ederek[962] Kırım egemenliğinden çıkmıştı. Onun bu hareketiyle beraber Yedisan Nogaylarıyla da anlaşan Ruslar onları da egemenliği altına almış böylece Rusya fiilen Karadeniz'e inmişti. 1770 yılında yapılan bu harekât neticesinde Ruslar Boğdan ve Eflak'ta tutunmakla kalmamış Bender Kili İsmail gibi önemli Osmanlı kalelerini almış Bucak ve Yedisan Nogaylarını da kendisine bağlayarak Karadeniz'de bir kıyı elde etmiş Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti'nin kara bağlantısını ortadan kaldırmıştı. Ayrıca yaşanan bozgunla beraber saldırı gücünü kaybeden Osmanlılar savaş boyunca savunma pozisyonunda kalmışlardır.

[961] Fısher, **The Russıan Annexation Of The Crimea**., s. 34

[962] Fısher, Ag.e., s. 33

Bozgun haberinin İstanbul'a ulaşmasıyla beraber Aralık 1770'de Babadağ ordugâhına çekilmiş bulunan Halil Paşa azledildi ve yerine Silahtar Mehmet Paşa tayin edildi. Bu sırada Rus kuvvetlerinin Kili ve İsmaili alarak Babadağ'da bulunan Osmanlı ordugâhının yakınlarına kadar yağma hareketleri düzenlemesi üzerine ordunun Babadağ'da kalması tehlikeli görülmüştü. Bu nedenle Osmanlı ordusu alınan karar gereği biraz daha güneye Osmanlılarca Hacıoğlu Pazarı olarak bilinen Dobriç'e çekilmişti.[963] Sultan Mustafa başlarda bu çekilmeyi uygun bulmayarak ordunun 1770-1771 kışını Babadağ'da geçirmesini istese de Babadağ'ın yakınlarına kadar giren Rus askerlerinin düzenlediği yağmalar[964] ordunun geri çekilmesini elzem kılmıştı. Yaşanan bozgunların neticesinde Kırım Hanı Kaplan Giray'da azledilmiş yerine Selim Giray tayin edilmişti.

Savaşın ardından iki ordunun da kışlağa çekilmesiyle 1771 yılı başlarında Osmanlı ve Rusya arasında diplomasi trafiği de başlamıştı. Zira yaşanan bozgunların akabinde gerek Osmanlı gerekse Kırım tarafında daha fazla yenilgi almadan barış yapılmasına taraftar olan bir grup ortaya çıkmıştı. Yapılan görüşmeler sırasında Romanzov Kırım Hanlığı ve ona tabi tüm Nogay uluslarının Osmanlılardan bağımsız olmasını istemiş ayrıca savaş sırasında Ruslar tarafından ele geçirilen Eflak ve Boğdan'ın da Rusya'ya bırakılmasını talep etmişti. Bunun dışında Osmanlılardan yüklü bir savaş tazminatı da isteyen Rusya'nın talepleri Osmanlılar tarafından çok ağır görüldüğünden kabul edilmedi. Özellikle Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığı isteği Osmanlılarca kesinlikle kabul görmemişti. Öte yandan Rusların Eflak ve Boğdan üzerindeki emellerinin Avusturya'nın siyasi çıkarlarıyla da çakıştığının farkında olan Osmanlı Devlet Erkanı bu durumu kullanmak ve Avusturya'yı da savaşa dâhil etmek

[963] Ahmet Resmi Efendi, **Hülasatü'l-İtibar**., s. 78

[964] Ahmet Resmi Efendi, A.g.e., s. 81

istedi. Bu amaçla Avusturya'ya bir miktar para da gönderen Osmanlılar Avusturyalıların Rusya ile savaşmaktan çekinmesiyle bu emellerine ulaşamadılar.[965] Zira Avusturya'nın kendisi aleyhine döndüğünü casusları vasıtasıyla öğrenen Rus hükümeti Avusturya tarafından hedeflenen Eflak ve Boğdan topraklarını egemenliği altına almaktan vazgeçerek politika değişikliğine gitti.[966] Bu amaçla Avusturya ile diplomatik temasa girişti. Bu temaslarla Avusturya ile arasındaki siyasi ilişkileri yeniden güçlendirerek kendisine yeni bir cephe açılmasını önleyen Ruslar onlarla gizli bir ittifak antlaşması da imzaladılar. Bu antlaşmaya göre her iki taraf da Osmanlı topraklarını kendi aralarında paylaşıyorlardı. Buna göre Sırbistan Bosna Küçük Eflak gibi bölgeleri Avusturya alırken Kırım Bucak Dobruca gibi bölgeleri Ruslar ele geçiriyordu. Ayrıca İstanbul merkezli yeni bir Hristiyan imparatorluk kurmayı kararlaştıran devletler Ege adaları ve batı Anadolu'yu kapsayacak bu devletle beraber İstanbul'da Doğu Roma'nın devamı niteliğinde bir Grek İmparatorluğu ihya etmeyi başına da Rus Çariçesinin torununu geçirmeyi planlıyorlardı. Bu gelişmelerle beraber Avusturya'yı kendi tarafında savaşa çekme ümidini yitiren ve Kartal ovasında yaşanan bozgunun da etkisiyle maneviyatı kırılıp tamamen savunmaya çekilen Osmanlılar 1771 baharında gerçekleşecek olan Rus taarruzuna karşı hazırlanmaya başladılar.

Tuna cephesinde Osmanlılar adına bu felaketler yaşanırken Ruslar Akdeniz bölgesinden de Osmanlı kıyılarına saldırmak için harekete geçmişti. Bu amaçla 1769 yılında Ege denizine gitmek ve Osmanlılara denizden de bir cephe açabilmek amacıyla St Petersbug'dan Akdeniz'e bir donanma yollayan Ruslar Mora'da isyan eden[967]

[965] Roider, **Austrias Eastern Questıon 1700-1790**., s. 131

[966] Fisher, **Kırım Tatarları**., s. 133

[967] Ali Rıza Seyfi, **Çeşme Deniz Muharebesi Faciası ve Akdeniz'de İlk Rus Donanması**, İstanbul Deniz Matbaası Yayınları, İstanbul, 1943., s. 56

Maniyotlarla birleşmek ve Osmanlılara güneyden saldırmayı amaçlıyordu. Bunu yaparak Tuna'da ilerleyen ordusunun yükünü hafifletmeyi ve Osmanlı güçlerinin bölünmesini sağlamayı hedefleyen Rus kuvvetleri oluşturulan donanmalarında İngiliz amirallerinin de desteğini almıştı. Aslında XVIII. Yüzyıl'ın ortalarından beri Osmanlıların egemenliğinde bulunan Yunan halkını kışkırtan[968] Rusya onları Osmanlı yönetimine karşı ayaklandırarak bağımsızlıklarını kazandırmayı hedeflemekteydi. Rusların Osmanlılara bağlı gayrimüslim halkları isyana teşvik ettiği bu dönemde Osmanlı Devletinin merkezi otoritesinin zayıflamasıyla Rumeli'de çeşitli bölgelerde farklı yerel güçler ortaya çıkmıştı. Bu durum taşrada bazı yetkililerin Osmanlı Devlet hukukuna riayet etmemesine halktan fazla vergi toplamasına ve çeşitli yolsuzluklara girişmesine sebep olmuştu. Bu durumu iyi kullanan Çariçe Katerina bölgeye gönderdiği casuslar vasıtasıyla halkı daha da kışkırtmış ve bölgeden kendisine bol miktarda taraftarda bulmuştu. Ruslar Akdeniz'e gönderdikleri donanma ile bu taraftarları ile birleşerek Osmanlılara karşı beraber savaşmayı planlıyorlardı. Bu sırada Osmanlı devlet adamları Rus donanmasının Akdeniz'e yaklaşmakta olduğu haberini Fransızlardan almış olmalarına rağmen bunu önemsememişler ve Rusların Akdeniz'e kadar sokulmalarını imkânsıza yakın görmüşlerdi. Osmanlılardaki bu ufku dar devlet adamlarına karşı Ruslar uzun yıllardır ordularını Prusya modeline göre donanmalarını ise İngiliz modeline göre dizayn etmişler ve teknik anlamda Osmanlıların önüne geçmişlerdi. Bunun yanı sıra bir de Osmanlıların barış döneminde orduya ve donanmaya sürdürülebilir bir ıslahat yapmaması Rusların Akdeniz harekâtına çok avantajlı başlamasını sağlamıştı.

Şubat 1770'de Mora kıyılarına gelerek bölgeye asker çıkaran Rus Amiral Orlov Osmanlılara karşı ayaklanan Manyotlarla görüşerek onları bir miktar Rus askeri ile

[968] Akçura, **XVIII-XIX.Yüzyıllarda Osmanlı Devletinin Dağılma Devri**., s. 17

destekledi. Manyotlar Ruslardan aldıkları güç ile kısa sürede Osmanlı kuvvetlerine üstünlük sağlayarak Mistras'ı ele geçirip[969] Tripoliçe'ye doğru ilerlemeye başladılar. Kısa bir zaman içerisinde Mora'nın çoğuna hâkim olan asiler Rusların da hedeflediği üzere Osmanlı ordusunun bölünmesine yol açmış Osmanlılar Tuna cephesinden bir kısım kuvvetlerini çekerek Muhsinzade Mehmed Paşa komutasında Mora'ya isyanı bastırmaya göndermek zorunda kalmıştı. Rus donanması bu sırada çıkan karışıklıklardan Navarin'i de ele geçirmişti ve Mora kıyıları boyunca ilerlemekteydi.[970] Fakat Muhsinzade Mehmed Paşa'nın kuvvetli bir ordu ile gelerek büyük ölçüde düzensiz bir orduya sahip Maniyotları Tripoliçe'de bozguna uğratması Rusların Mora'dan Osmanlıları çıkarma planının uygulanamamasına sebep olmuştu. Maniyotların bozgunuyla Ruslar Mora'da tutunamayacaklarını anlayarak ele geçirdikleri Navarin'i de yıktırmışlar ve Ege denizindeki Osmanlı donanmasının üzerine yürümüşlerdi. Kısa bir süre sonra karşılaşan Osmanlı donanması ile Rus donanması Sakız adası yakınlarında Koyun adaları mevkiinde savaşa tutuşmuş[971] savaş sırasında atılan toplardan her iki donanmadan da birer gemi hasar görmüş ve yanarak batmıştı. Yangının diğer gemilere sıçramaması için Kaptan-ı Derya Hüsamettin Paşa donanmasıyla beraber geri çekilme kararı almış ve Çeşme limanına sığınarak demir atmıştır.

Çeşme'ye sığınan Paşa'nın asıl amacı İstanbul'dan gönderilecek olan diğer Osmanlı gemileriyle birleşerek Rus donanmasına daha kuvvetli bir şekilde saldırmaktı.

---

[969] Seyfi, **Çeşme Deniz Muharebesi Faciası ve Akdeniz'de İlk Rus Donanması**., s. 78

[970] Seyfi, **Çeşme Deniz Muharebesi Faciası ve Akdeniz'de İlk Rus Donanması**., s. 81

[971] Seyfi, A.g.e., s. 83

Bunun için Çeşme limanına sığınarak zaman kazanmaya çalışmıştı. Çeşme limanının sığ ve küçük olmasının da etkisiyle buraya gelen Osmanlı gemileri birbirine çok yakın bir konumda demir atmışlardı. Bu durumun tehlikeli olabileceği donanmada bulunan Reisler tarafından Kaptan Paşa'ya hatırlatılsa da Paşa Çeşme limanının ağzında bulunan Çeşme kalesindeki toplara güvenerek Rus donanmasının bölgeye gelemeyeceğini söylüyor ve donanmanın güvende olduğunu belirtiyordu. Ruslara saldırmaktansa bir müddet burada beklemeyi tercih eden Hüsamettin Paşa'nın tedbirsizliği Rus Donanmasındaki İngiliz Amiraller tarafından da haber alınmıştı. Bunun öğrenilmesiyle beraber gizlice Çeşme yakınlarına gelen Rus donanması bir gece vakti birkaç ateş gemisini Çeşme Limanına soktu. Gelen bu ateş gemilerini Ruslardan Osmanlılara sığınmak üzere gelen gemiler olduğunu düşünen[972] devriye Osmanlı gemileri ve Kaptan Paşa bunlara izin vererek Limana yaklaşmasına müsaade etti. Bu gemilerin ateş gemisi olduğu ve amacının donanmada yangın çıkarmak olduğu keşfedildiğinde her şey için çok geçti. Onlarca Harp gemisi sıkışık bir halde demirleyen Osmanlı kalyonlarından birinin yanına yaklaşarak onu ateşe veren bir Rus ateş gemisi tüm Osmanlı donanmasına sıçrayacak bir yangının başlamasını sağlamıştı. Nitekim bir Osmanlı Kalyonunun yanıp Cephaneliğinin patlamasıyla yangın sıkışık haldeki tüm gemilere sıçradı. Böylece birkaç saat içerisinde Kaptan Paşa'nın tedbirsizliği yüzünden neredeyse tüm Osmanlı Donanması Ruslarla savaşamadan kül oldu. Cezayirli Gazi Hasan Paşa Kaptan Paşa ve Rodos Beyi'nin gemileri yangından kurtulduğu için derhal Çanakkale Boğazına gelerek Rus Donanmasının İstanbul'a sokulmasını engellemeye çalıştılar. Ruslar ise kazandıkları zaferin tesiriyle ileri harekâta devam ederek ilk etapta Seddülbahir ve Kumkale mevkilerini zorlayarak Çanakkale'yi geçmeye çalıştılar. Fakat

[972] Seyfi, **Çeşme Deniz Muharebesi Faciası ve Akdeniz'de İlk Rus Donanması**., s. 27

Seddülbahir kalesinden atılan toplar Kumkale'de[973] mevzilenen Osmanlı harp gemilerinin ateşleri iyi tahkim edilmiş Çanakkale ve Gelibolu bölgesi Rusların boğazı geçerek İstanbul'a girmelerine mani olmuştu. Bu sebeple Çanakkale önlerinden ayrılan Ruslar 10 Temmuz 1770'de Limni adasına asker çıkardılar ve kaleyi kuşattılar.[974] Üç ay süren kuşatma sonrası yeni inşa edilen gemilerle beraber yeni Kaptan Paşa Cezayirli Hasan Paşa'nın bölgeye gelmesi Rusların Limni'den çekilmesini sağlamıştı. Bununla beraber Ruslar elde ettikleri Çeşme başarısı sayesinde Kiklad takımadalarına hâkim olacaklar ve savaş boyunca bu bölgeyi elde tutarak buradan Osmanlı kıyılarına saldırılar düzenleyecekti. Nitekim Ruslar bu takımadalardan hareket ederek defalarca kez İzmir'i Çeşme'yi Bodrum'u İstanköy'ü[975] ve daha birçok bölgeyi yağmalayacak Osmanlı Donanmasını Çanakkale boğazına hapsedecekti. Ruslar bu baskınlar sırasında İstanköy başta olmak üzere birçok Osmanlı kıyı kentini kuşatmışsa da çoğu zaman bölgelerde kalıcı bir idare kuramayıp yağma yapmakla yetinmişlerdir. Fakat Harp yılları boyunca Çanakkale Boğazı'nın Ruslar tarafından abluka altına alınması İstanbul'a yıllarca zahire sevkiyatının yapılamamasına ve şehirde kıtlık çıkmasına sebep olmuş Ruslar Osmanlılara mali olarak da zor yıllar geçirtmiştir.

9.10. 1771 Yılı Tuna ve Kırım Cepheleri

Kartal'da ve Çeşme'de kazanılan zaferler sonrası Osmanlı direncini kıran Ruslar 1771 baharında desteksiz kalan Kırım'ı ele geçirmeyi hedeflediler. Zira 1770 yılında kazanılan başarıların neticesinde Bucak ve Yedisan'ın da Ruslara tabi olmasıyla Tatarlar ve Osmanlılar arasında kara irtibatı kesilmişti. Bu sayede Kırım'ı rahatça ele geçirebileceğini düşünen Rus hükümeti Prens Dalgorukov komutasındaki bir orduyu

[973] Seyfi, A.g.e., s. 31

[974] Seyfi A.g.e., s. 51

[975] **Hülasatü'l-İtibar**., s. 92

Kırım'a sevk ettiler. Yapılan plana göre Tuna boylarındaki Rus ordusu ise bu yıl içerisinde savunma pozisyonunda kalacak Osmanlı ordusunun Tuna'yı geçmesine ve Kırımlılara ek yardım kuvveti göndermesine engel olacaktı. Nitekim Tuna cephesinde Ekim 1771'de Tuna nehrini geçerek Bükreş'e taarruza geçen Osmanlı ordusu Ruslar tarafından bozguna uğratılarak geri çekilmeye zorlanacak[976] akabinde gelişen karşı Rus akınlarıyla Tuna nehrinin güneyindeki İsakçı Babadağ gibi birçok Osmanlı yerleşimleri tahrip edilecek Osmanlı ordusunun kuzey yönünde yeni bir sefer düzenlemesine izin verilmeyecekti.

Kırım harekâtının gerçekleşeceği kuzey cephesinde ise 20 Nisan 1771'de Poltava'dan hareket eden Rus ordusu Or Kapu'ya doğru harekete geçti. Ayrıca Azak'ta inşa edilen Rus donanması da Azak denizine indirilerek Kırım'a doğudan çıkarma yapmak üzere harekete geçti. Bu hareketlerin İstanbul'da duyulması üzerine Haziran 1771'de Kırım'ı korumak üzere bir miktar Anadolu askeri Kırım'a gönderildi. Bu sırada Rus donanmasının Ege denizinde yer alması ve Çanakkale Boğazının abluka altında tutuluyor olması Osmanlıları Kırım'a büyük bir kuvvet göndermekten alıkoyuyordu. Bu sırada Kırım'ın kapısı sayılan Or Kapu önlerinde olası bir Rus taarruzuna karşı iki ordu bulunmaktaydı. Bu ordulardan biri Or Kapu'nun biraz daha güneyinde Kırım yarımadasının giriş bölgesinde konaklayan Selim Giray'ın ordusuydu. Diğer bir ordu ise Osmanlılar tarafından Or Kalesi'ni korumakla görevlendirilip Or yakınlarına gönderilmiş olan Silahtar İbrahim Paşa'nın ordusu idi. Bununla beraber Or Kapu'yu korumakla görevli bu iki ordu büyük bir idare zaafının içindeydi. Bunun en büyük sebebi iki ordunun konakladıkları yerler arasında büyük mesafeler olması sorunuydu. Aslında aynı amaçla bölgede bulunan ordulardan İbrahim Paşa'nın ordusu Or Kapu'nun

[976] Fisher, **Kırım Tatarları**., s. 85

daha dışında bekliyor[977] ve yakın bir tarihte Rus saldırısının gerçekleşeceğini beklemiyordu.

12 Haziran 1771'de Or Kapu önlerine gelen Rus ordusu yakınlarda konaklayan Kırım'ı ve Or Kapu'yu korumakla görevli Silahtar İbrahim Paşa'nın ordusuna saldırmayarak etkili bir manevra ile doğrudan Or Kalesi üzerine yürüdü.[978] Bunu haber alan Kırım Hanı Selim Giray Or Kalesi'nin elden çıkmasını engellemek amacıyla hızlı hareket ederek Or Kalesi önlerine geldi. Ani gelişen Or Kalesi taarruzu sebebiyle Selim Giray, kendisine destek olması amacıyla Or yakınlarına gönderilen Silahtar İbrahim Paşa ile haberleşme imkânı bulamadı. Osmanlı ve Tatar kuvvetlerinin organize bir şekilde örgütlenememesi ve Rus ordusunun karşısına tek parça halinde çıkamaması Tatar ordusunun daha savaşın başlangıcında avantajsız bir konuma düşmesine sebep olmuştu. Bunun dışında Kırım Hanı'nın ordusu içerisinde görüş ayrılıkları da mevcuttu. Zira bir yıl önce Yedisan ve Bucak Nogaylarının Ruslara tabii olması bazı Kırım Kabile Mirzalarının fikirlerinde değişikliğe yol açmış, Kırımlılar arasında Osmanlı tabiiyetinden çıkarak Ruslarla beraber hareket edilmesi gerektiğini savunan bir grup temayüz etmişti. Kartal savaşı ile beraber artık Osmanlı Devletinin Kırım'da tutunamayacağını anlayan bu Mirzalar Hanlığın Ruslarla temasa geçmesi gerektiğini savunarak Osmanlılardan ayrılma kararını almışlardı. Bu durumun gerçekleşmesinde Ruslar tarafından uzun yıllardır yürütülen propaganda çalışmalarının da etkisi olmuştu. Zira Ruslar daha Osmanlılarla olan savaşın başlamasından da önce Kırımlıları Osmanlılarda ayırmak için Tatar Mirzaları ile gizlice iletişime geçmişler ve onlara Kırım Hanlığının bağımsız bir devlet olması gerektiği fikrini aşılamışlardı. Mirzalara, Tatarların yüzyıllar boyunca kendilerini ilgilendirmeyen topraklarda sırf Osmanlı

[977] Fısher, **The Russıan Annexation Of The Crimea**., s. 43

[978] Fısher, A.g.e., s. 50

menfaatleri için can verdiğini belirten ve bu şekilde onları kışkırtan Ruslar Tatar beylerinin bir kısmını kendi tarafına çekmeyi başarmıştı. Bu çabalar Or önlerinde yapılan savaşta sonucunu vermiş Kırım Hanı Selim Giray ile Rusların arasında geçen Or Kapu önlerindeki savaşta Tatarların önemli bir kısmı hana itaatsizlik ederek savaşmadan çekilmişti. Şirin Kabilesi başta olmak üzere çoğu önemli kabile kuvvetinin savaşmadan çekilmesi üzerine Or Kalesi önlerindeki Rus ordusuna yaptığı taarruzda büyük bir bozguna uğrayan Selim Giray Or Kapu'yu kurtarmaktan vazgeçerek etrafında kalan az sayıdaki Tatarlar bozgun halinde Kırım içlerine kaçmış ve Bahçesaray'a çekilmişti.[979]

Kırım Hanı'nın çekilmesiyle Or Kalesi garnizonu ile baş başa kalan Ruslar kısa bir kuşatma sonrası kale içindeki Tatarların teslim olmasıyla burayı da elde etmişler ve Kırım'ın kilidini ele geçirmişlerdi. Aslında bu sırada Or Kalesi içinde çok sayıda Yeniçeri ve tüfekli Osmanlı askeri bulunmaktaydı. Nitekim Osmanlılar 1736'daki Kırım baskınının ardından yıllarca bu bölgeyi tahkim etmişlerdi. Fakat Or Kalesi içerisindeki Tatarların Selim Giray'ın bozgunuyla beraber Ruslara direnmenin anlamsızlığını görerek teslim olmaya karar vermesi kale içinde bulunan Osmanlı askerlerinin de esir düşmesine yol açmıştır. Or Kalesi'nin de Rusların eline geçmesiyle Kırım içlerine girmeye başlayan Rus ordusu başkent Bahçesaray'a doğru ilerlemeye başladı. Bunun üzerine Kırım'da tutunamayacağını anlayan Selim Giray Bahçesaray'ı terk ederek bir Osmanlı gemisiyle İstanbul'a kaçtı. İlerleyerek Bahçesaray'a giren Ruslar Kırım'da büyük bir direniş görmeden hemen hemen tüm yarımadayı ele geçirmişlerdi. Zira Tatarların önemli bir kısmı Ruslara direniş göstermemişlerdi. Bu durumun oluşmasında Tatar Mirzalarının Kırım'a giren Rusların tek amacının Kırım Hanlığını bağımsız ilan etmek olduğunu zannetmesinin büyük rolü olmuştu. Fakat bu

[979] A.Fisher, **Kırım Tatarları**., s. 84

durum uzun sürmeyecek 1772 yılından itibaren Kırım'a giren Rusların bölgede kalıcı olduğunu anlamaya başlayan Kırımlılar yaptıkları hatayı fark ederek Osmanlılardan yardım isteyecek ve Rus ordusuna karşı direnmeye çalışacaktır.

Kırım'a giren Rus ordusunun Bahçesaray'ı aldığını denizden taarruza geçen Rus donanmasının da Yarımada'nın doğusuna çıkarma yaparak Taman'ı ve Kerç'i ele geçirdiğini ardından da Kefe'ye ilerlediğini öğrenen Silahtar İbrahim Paşa derhal Or Kapu'dan Kırım'a girerek Rus ordusuna karşı taarruza geçti. Bu sırada Kırım'ın neredeyse tamamını ele geçiren Ruslara karşı fazla bir şey yapamayacağını anlayıp en azından doğrudan doğruya Osmanlı egemenliğinde bulunan Kefe'yi korumaya karar veren İbrahim Paşa Kefe yönünde ilerledi. Onun Kefe yönünde harekete geçmesinde Kefe Beylerbeyinin şehri terk ederek[980] kaçtığı haberinin kendisine gelmesi etkili olmuştu. Zira Bu esnada Kefe'deki Osmanlı Beylerbeyi Rus taarruzuna karşı şehrini savunmak yerine bölgeden kaçmış Kefe Osmanlı garnizonunu yalnız yardımsız ve sahipsiz kalmıştı. Bunun haber alınması üzerine İbrahim Paşa malik olduğu askerlerin bir kısmını önden Kefe'ye göndererek garnizonun kaleyi terk etmesini engellemek istedi.[981] Fakat yapılan bu hareket onun ordusunun da zayıflamasına yol açtı. Gücü zayıflayan İbrahim Paşa'nın ordusunu dikkatle takip eden Rus ordusu Osmanlı ordusunun bölünmesiyle beraber taarruza geçerek İbrahim Paşa'nın ordusuna saldırdı. Yapılan savaş neticesinde kısa bir sürede bozguna uğrayan İbrahim Paşa Ruslara esir düştü.[982] İbrahim Paşa'nın esir düşmesiyle beraber Kırım'da kontrolü tamamen ele

[980] Reşit Faik Unat ''Kırım Tarihi veya Necati Efendinin Rusya Sefaretnamesi'', **Tarih Vesikaları Dergisi**, C.3, S.14, 1944., s. 222

[981] Fisher, **Kırım Tatarları**., s. 86

[982] Ahmed Vasıf Efendi, **Mehasinü'l-Asar ve Hakaikül Ahbar**, haz.: Mücteba İlgürel, Ankara, 1994., s. 224

geçiren Rus Generali Dalgorukov[983] Kırım beyleriyle anlaşma yaparak Sahib Giray'ın Han seçilmesini sağladı. Böylece Kırım tahtına yüzyıllar sonra ilk kez Osmanlı sultanının onayı olmadan bir Han seçilmiş oluyordu. Seçilen bu Han Rus komutanının gözetimi altında Kırım beyleri tarafından seçilmişti. Böylece Osmanlı Devletinden ayrılan Kırım Hanlığı fiilen bağımsız olmuş sayılabilirdi. Fakat hakikatte Hanlık yönetiminde büyük bir Rus hegemonyası oluşmuştu. Han seçiminde doğrudan etkisi olan Prens Dalgorukov Rus taraftarlığıyla bilinen Şahin Girayı Kalgay ilan ettirmeyi de ihmal etmemişti. Ayrıca 1771'deki bu işgal sonrası Kırımlıların beklentilerinin aksine Kırım'daki kuvvetlerini geri çekmeyen Ruslar her ne kadar bunu Hanlığın bağımsızlığının korunması amacıyla yapıldığını söyleseler de yarımadada bulunan kalelere kendi askerlerini yerleştirmeye başlamaları ilerleyen süreçte Kırımlıların büyük tepkisine yol açmıştır. Nitekim bu yüzden Kırımlılar Rus politikalarına karşı çıkarak eskisi gibi Osmanlılardan yardım isteyecektir.[984]

1772 yılında yeni teşkil edilen bağımsız Kırım Hanlığı ile Karasubazar'da bir antlaşma da imzalayan Ruslar ele geçirdikleri Kerç'i Yenikale'yi ve Taman'ı kendi topraklarına kattıklarını Kırımlılara kabul ettirmiş yarımadadaki varlıklarını resmi olarak da onaylatmışlardı. Fakat bu durum Osmanlılar tarafından onaylanmayacak ve Tuna cephesinde savaş devam edecektir. Bu sebeple muharebenin kalan yıllarında Osmanlılara bu antlaşmayı ve oluşan yeni konjonktürü kabul ettirme amacını güden Ruslar Tuna harekâtlarına devam edecektir.

[983] Ahmed Vasıf Efendi, A.g.e., s. 225

[984] **Mehasinü'l-Asar ve Hakaikül Ahbar**., s. 29

9.11. 1772 Yılı Olayları

1770 yılında kazanılan Kartal zaferinden ve 1771 yılında Kırım'ın ele geçirilmesinden sonra Rusya savaşta hedeflediği hemen tüm başarıları kazanmış ve savaşmak için hiçbir sebebi kalmamıştı. Osmanlılar ise üst üste aldığı bozgunlarla büyük toprak kayıpları yaşamış Bender İsmail Kili Hotin gibi mühim kaleler başta olmak üzere Boğdan Eflak Kırım Bucak gibi ülkeleri de kaybetmişti. Rus ordusu Bulgaristan'a kadar gelmiş Şumnu ve Babadağ gibi Osmanlı ordusunun kışladığı bölgeler işgal tehlikesine girmişti. 1771 yılı başlarındaki başarısız barış görüşmelerinden[985] sonra başlayan askeri harekâtta Kartal Savaşından da daha büyük bir başarısızlığa imza atarak Kırım yarımadasını Ruslara kaybeden Osmanlılar artık daha fazla savaşmanın kaybı artıracağını görmüştü. Bu sebeple Osmanlı devlet erkânı bir önceki seneden daha istekli bir şekilde Ruslarla barışmak istedi. İki tarafta barışmaya meyilli görününce 10 Haziran 1772'de Yergöğü'de bir mütareke imzalandı ve savaş fiilen durdu.[986] Mütarekeden kısa bir süre sonra 6 Ağustos 1772'de Fokşan'da barış görüşmeleri başladı. Bu görüşmelere Osmanlıları temsilen Veziriazam Muhsinzade Mehmed Paşa'nın murahhasları ile General Romanzov'un murahhasları katıldı. Yapılan müzakerelerde Kırım'ın ve ona bağlı tüm ulusların bağımsızlığını isteyen Rusya'nın talepleri Osmanlılar tarafından bir kez daha kabul görmedi. Ruslar en önemli hedef olarak addettikleri bu maddenin kabulü için Eflak ve Boğdan'dan çekilmeyi taahhüt etseler de Osmanlı devlet erkânı Türk ve Müslüman olan bir toprağın elden çıkmasını bir türlü kabullenemiyordu.[987] Bunun üzerine yılın sonlarına doğru müzakereler kesilip savaş durumuna geçilmişti. Fokşan Barış görüşmelerinin akamete uğramasıyla beraber

[985] Fısher, **The Russıan Annexation Of The Crimea**., s. 37

[986] **Mehasinü'l-Asar ve Hakaikül Ahbar**., s. 21

[987] Osman Köse, **1774 Küçük Kaynarca Antlaşması**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020., s .83

Osmanlılar ilk iş olarak ani bir baskınla Rusları Ege'den çıkarmayı hedeflediler. Bu amaçla Çeşme faciasından sonra iki yıl boyunca büyük bir mali yüke daha girerek Marmara denizinde hazırladıkları donanmayı Kaplan Mustafa Paşa önderliğinde Kasım 1772'de sefere gönderen Osmanlılar bir yandan da Tuna cephesinde 1773 sefer mevsiminde yaşanacak savaşlar için hazırlığa giriştiler. Ege Denizine çıkan Osmanlı Donanmasının asıl görevi Rus Donanmasını yenilgiye uğratmak ve onları hâkim oldukları Kiklad takımadalarından çıkararak Ege denizi ve Doğu Akdeniz'den püskürtmekti. Mustafa Paşa Çanakkale boğazından hareket ederken Tunus ve Cezayir Eyaletlerinin gemilerine de emirler gönderilerek donanmaya katılmaları istendi. Osmanlıların bu hareketinden haberdar olan General Orlov harekete geçerek Osmanlı donanmasının üzerine yürüdü. İki donanma Patras körfezinde karşılaştı. Yapılan savaşta Rus donanması 17 büyük harp gemisinden oluşan Osmanlı donanmasını çok ağır bir yenilgiye uğrattı. Birkaç geminin dışında donanmasını tamamen kaybeden Osmanlılar bu hadise ile beraber Ege denizindeki hâkimiyetlerini Ruslara kaybettiklerini kabul ederek savaş sonuna kadar Çanakkale boğazından ileri büyük bir donanma gönderemediler. Yaşanan savaştan kısa bir süre sonra Avrupa Devletlerinin de araya girmesiyle yeniden görüşmelere başlayan devletler Kasım 1772'de Bükreş'te barış imzalamak amacıyla yeniden masaya oturdular.[988] Savaşın daha uzun sürmesini kendi çıkarları açısından da doğru görmeyen Avrupa devletlerinin tüm çabalarına rağmen bu görüşmede de Osmanlılar ve Rusya arasında aynı anlaşmazlıklardan dolayı bir barış

[988] **Mehasinü'l-Asar ve Hakaikül Ahbar**., s. 23

sağlanamamıştı.[989] Bu sebeple Mart 1773 tarihinde her iki tarafta tekrar savaş durumuna geçti. [990]

Öte yandan yıl içerisinde yaşanan Patras savaşıyla Ege denizinde tam olarak hâkim olan Ruslar Osmanlı donanmasını Çanakkale boğazına hapsederek 1774 yılında barış imzalanana kadar çok sayıda Ege sahil şehrini yağmalamışlardır. Ayrıca 1773'de Osmanlılara isyan eden Dürzileri de destekleyerek Beyrut'a hâkim olan Ruslar Osmanlılara Mısır'da İsyan edip sonradan başarısız olan Memlük Cin Ali Beyi de destekllediler. Bu başarılar sayesinde Doğu Akdeniz'de savaşın bitimine kadar tam anlamıyla hâkimiyet kuran Ruslar ancak Kaynarca Antlaşmasının imzalanmasıyla Beyrut'tan ve Kiklad adalarından çıkarılabilmiştir.

9.12. 1773 Yılı Tuna Cephesi

Barış görüşmelerinin Şubat 1773'de tamamen kesilmesiyle Ruslar bir kez daha sefer hazırlıklarına girişerek ordularını Tuna nehrinin güneyine sürmeye karar verdiler. Kırım'a hâkim olan Eflak ve Boğdan'ı da ele geçiren Ruslar aslında savaştan istediklerini fazlasıyla almıştı. Fakat Osmanlıların bir türlü Kırım'ın bağımsız kalmasını kabullenememeleri üzerine savaş devam etmek zorunda kalınmıştı. Nitekim 1773 ve 1774 yıllarında Rusların ana amacı ordularını Tuna güneyine sürerek Osmanlıları daha da sıkıştırmak ve onları kendi istediği şartlarla bir barış antlaşması imzalatmaya zorlamaktı. Bu şartlar arasında Karadeniz kıyısındaki kilit yerleri elde tutmak ve Kırım'ın bağımsız kalmasını sağlamak vardı. Bunların sağlanması karşılığında Kafkasya'da ve Rumeli'de ele geçirdiği toprakları Osmanlılara geri vermeye razıydı.

[989] Fisher, **The Russıan Annexation Of The Crimea**., s. 46

[990] Sicker, **The İslamic World İn Decline From The Treaty Of Karlowitz To The Disintegration Of The Ottoman Empire**., s. 75

Zaten Ruslar Ele geçirdikleri Eflak Boğdan Bender gibi sınırlarından çok uzak bölgelerde tutunamayacaklarını biliyorlar bu bölgeleri ve ileride ele geçireceği Tuna nehrinin güneyindeki toprakları Osmanlıları barışa zorlamak için bir koz olarak kullanıyorlardı.

Bununla beraber beklenenin aksine 1773 yılındaki ilk saldırı Osmanlılar tarafından Vezir Dağıstanlı Ali Paşa eliyle gerçekleştirmişti. Ali Paşa'nın kuvvetlerine Kırım'ın işgalinden sonra Han tayin edilen fakat ülkesi işgal altında olduğu için Rumeli'de oturan Maksud Giray'ın idaresindeki az sayıda Tatar kuvveti de iştirak etmişti. Dağıstanlı Ali Paşa kuvvetleriyle beraber Osmanlı Rus hududunu oluşturan Tuna nehrini geçerek Eflak topraklarına girmek ve Yergöğü'nü ele geçirmek üzere harekete geçse de bunu başaramamış ve Tuna'nın güneyine çekilmişti. Bu teşebbüsün ardından muharebenin başlangıcından beri olduğu gibi savunma durumuna geçen Osmanlılar karşı taarruza geçerek Rusçuk'u kuşatan Rus ordusuna karşı şehri savunmaya çalıştı. Bu sırada diğer bölgelerden de Osmanlı topraklarına girmeye çalışan Ruslar Haziran 1773'de birkaç koldan Tuna nehrini geçtiler. Bu kollardan General Suvarov'un komutasındaki birlikler 14 Haziran 1773'de Turtukay'ı kuşattı ve kısa bir süre sonra da ele geçirdi. Suvarov ile eş zamanlı olarak Tuna'yı geçen diğer bir General Weisman ise 27 Mayıs 1773'de Karasu'ya gelerek buradaki öncü Osmanlı birliğini yendi. Babadağ ve Karasu'yu hızlı geçen Rus ordusu mezkûr bölgeleri yağmaladıktan sonra Silistre yönünde ilerlemeye devam etti.[991] 10 Haziran 1773'de ordusunun başında Tuna nehrini bizzat geçen, Osmanlılarla yürütülen savaşın genel kumandanı Romanzov

[991] Paul Gushkovich, **Rusya'nın Kısa Tarihi**., s. 132

30 bin kişilik bir kuvvetle Tuna nehrinin en önemli mevkilerinden olan Silistre'yi 18 Haziran 1773'de kuşattı.[992]

General Romanzov'un emriyle Silistre Kalesi'nin imdadına yetişmek üzere Kaynarca'dan hareket eden Numan Paşa'yı durdurmak üzere harekete geçen General Weisman 20 Haziran 1773'de onuna Kaynarca yakınlarında savaşa tutuştu. Yapılan savaşta önceki yıllarda olduğu gibi ordularını küçük karelere bölen Ruslar uzun menzilli toplarıyla Osmanlı sipahilerini kolaylıkla avladılar. Savaş boyunca Rus topçusuna karşı zayıf kalan Osmanlı topçuları savaşta üstünlük sağlayamadılar. Rus kuvvetleri taarruza kalkan Osmanlı sipahilerine top ve tüfek atışlarıyla ağır kayıplar verdirdi. Yaşanan kayıplar üzerine 30.000 kişilik Numan Paşa'nın ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. 8.000 kişilik Rus birliği kendinden neredeyse dört kat büyük bir Osmanlı ordusunu geri püskürtmüştü. Fakat yapılan savaşta Ruslar da ağır kayıplar vermişler General Weisman hayatını kaybetmişti. Bununla beraber Numan Paşa'nın püskürtülmesine rağmen Silistre'deki Osmanlı muhafızları direnmeye devam etmekteydi. Nitekim Silistre müdafileri 29 Haziran 1773'de gerçekleştirdikleri huruç saldırısı ile Ruslara çok ağır kayıplar verdirmiştir.[993] Akabinde Romanzov tarafından düzenlenen umumi taarruz da neticesiz sonuçlanınca Ruslar 8.000'e yakın kayıpla Tuna'nın kuzeyine çekilmek zorunda kalmışlardı. Rusların bu son hücumundan hemen sonra Silistre kalesinin imdadına yetişerek arkadan Ruslara saldıran Vezir Osman Paşa'nın da Rus ordusunun geri çekilmesinde büyük payı vardı. Zira Ruslar bu baskınla beraber garnizon ve Osmanlı ordusu arasında kalmış çok ağır kayıplara uğrayarak bölgeden ayrılmak zorunda kalmışlardı. Silistre'nin ve Rusçuk'un elde edilememesi ve kale önünde Seferin

[992] Şimşir, **XVI-XIX.Yüzyıllar Rus Devleti Tarihi**., s. 98

[993] Sicker, **The İslamic World İn Decline From The Treaty Of Karlowitz To The Disintegration Of The Ottoman Empire**., s. 73

Başkumandanı General Romanzov'un yaşadığı bozgunla beraber Tuna'nın güneyinde elde edilen diğer toprak kazançları da elde tutulamamış Ruslar Eflak'a geri dönmüşlerdir. Öte yandan 1773 yılı bahar ayları boyunca Ruslar tarafından abluka altına alınan Rusçuk kalesinin önlerindeki Rus kuvvetlerinin dağılması da Rusların bu yıl Güney Tuna topraklarında tutunmasını engelleyen faktörlerdendi. Nitekim kuşatma sırasında Osmanlıların kaleden gerçekleştirdikleri huruç hareketleri ve yapılan baskınlar ile beraber ağır hasarlar alan Ruslar Dağıstanlı Ali Paşa'nın kalenin imdadına yetişmesiyle daha da zor bir duruma düşmüştü. Rusçuk'un yardımına gelen bu Osmanlı kuvveti aylardır kuşatma ile meşgul olarak yorgun düşmüş General Repnin komutasındaki Rus ordusuna ani bir saldırı düzenledi. Mertin bölgesinde cereyan eden savaşta Dağıstanlı Ali Paşa yorgun ve ağır kayıplar vermiş Rus kuvvetlerini mağlup ederek General Repnin'i esir etmişti. Bu hadise ile beraber 1773 yılı sefer mevsimi Osmanlılar adına nispi olarak da olsa olumlu kapanmıştı. Zira Ruslar Tuna'nın güneyinde tutunamamış Eflak bölgesine çekilmişti. Fakat bahar ayları boyunca Rusların Tuna'nın güneyinde geçici olarak elinde tuttuğu Osmanlı topraklarının yoğun bir şekilde yağmaya maruz kalması Osmanlılar adına olumsuz bir gelişme olmuştu.

1773 baharında gerçekleştirdiği saldırılarla başlarda başarı kazansa da nihai amacına ulaşamamış olan General Romanzov 1774 sefer mevsimini beklemeden Osmanlılara bir kez daha saldırmaya karar verdi. Bu amaçla Ruslar 1773 sonbaharı içerisinde Tuna'nın güneyine şok bir saldırı düzenlemeyi ve bu sayede Kuzey Bulgaristan topraklarında yerleşmeyi hedeflediler. Bu hedef doğrultusunda Ekim 1773'de Tuna'yı geçen Rus ordusu 17 Ekim 1773'de Karasu'ya girerek[994] burada bir Osmanlı birliğini mağlup ettiler. Zaferlerinden kısa bir süre sonra ileri harekâta devam eden Rus ordusu 23 Ekim 1773'de Hacıoğlu Pazarı'na girerek bölgeyi yakıp yıktılar.

[994] A.Ascher, **Kısa Rusya Tarihi**., s. 105

Ardından General Romanzov'un emriyle ikiye ayrılan Rus ordusu General Ungern'in komutasında Varna'yı kuşatırken General Dolgurokov ise 1773 ilkbaharında gerçekleşen Rus saldırılarıyla Şumnu'ya çekilen Osmanlı ordugâhının üzerine yürüdü. Prens Dalgurokov Şumnu harekâtında başarısız olsa da Ungern Balçık Mangalın Kavarna gibi Bulgar şehirlerini ateşe vererek Osmanlılara büyük zarar verdirmiş ardından Varna'yı kuşatmıştır. Varna'da kuvvetli bir Osmanlı direnişiyle karşılaşan Rus ordusu 10 Kasım 1773'de kuşatmayı kaldırarak ağır kayıplarla Karasu'ya çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu sırada bir koldan da Rusçuk'u kuşatan Rus ordusu bu bölgede de büyük bir direnişle karşılaşmış ve kuşatmayı kaldırarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. Rusçuk Silistre ve Varna gibi kilit bölgelerin Ruslar tarafından 1773 yılı içerisinde ele geçirilememesi elde edilen kazançları da büyük ölçüde silmiş Rusların Bulgar topraklarında tutunmasını engellemişti. Bununla beraber savaş sırasında yararlılıkları görülen General Ungern, 1773 yılı sonlarına doğru hastalığı artan ve sefer boyunca Eflak civarında kalarak harekâtı uzaktan idare eden Osmanlı seferi genel komutanı General Romanzov tarafından tebrik edilerek Tuna Nehri güneyinde yürütülen harekâtların genel komutanlığına tayin edilmişti. Romanzov, General Ungern'e Varna kuşatmasının[995] sonlandırılıp Karasu'ya dönülmesinden sonra da ileri harekât emri verse de o Şumnu'da bulunan güçlü Osmanlı ordusuna ve Veziriazam'a tek başına saldırmak istemeyerek bu emri yerine getirmemiş ve Karasu'da kalmayı sürdürmüştü. İkinci Rusçuk kuşatmasında 3.000'e yakın kayıp veren Ruslar Varna'da da 2.000'e yakın ölü vermişler çok sayıda top kaybetmişlerdi.[996] 1773 yılı Tuna cephesi Osmanlılar için tamamen savunma odaklı geçmiş, Osmanlılar kaybettikleri bazı savaşlara ve toprak kayıplarına rağmen kilit mevkilerin önemli bir kısmı elinde tutmuştu. Rusçuk ve Silistre önlerinde gösterdikleri güçlü savunma ile Rusların bu yıl

[995] **Hülasatü'l-İtibar**., s. 93

[996] A.Ascher., **Kısa Rusya Tarihi**., s. 106

içerisinde Tuna güneyine yerleşmesini engellemişlerdi. Bu gelişmeler Osmanlıları barışa mecbur etmek isteyen Rusların bu planlarını 1773 yılı içerisinde gerçekleştirmesini engellemiş savaş 1774'e uzamıştı.[997]

9.13. 1773 Kırım Çıkarması

Osmanlılar Tuna boylarında Romanzov'un ordusuyla mücadele ederken kaybedilen Kırım bölgesine de bir donanma gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Buna göre Anadolu ve Rumeli'den toplanan askerlerle desteklenen Osmanlı donanması büyük bir filo ile beraber Rusların yeni ele geçirdiği Kırım'a hareketlenecek ve uygun bir bölgeden yarımadaya çıkarma yapılarak Kırım'ın geri alınması sağlanmaya çalışılacaktı. Bu amaçla Sinop'tan hareketlenen Osmanlı donanması Kırım'a doğru hareketlendi. Osmanlıların 10.000 kişilik bir kuvvet ve 18 büyük harp gemisiyle Kırım'a bir çıkarma hareketinde bulunacağını casusları vasıtasıyla haber alan Ruslar yaklaşan Osmanlı donanmasını yeni oluşturdukları Karadeniz donanması vasıtasıyla karşıladılar. 4 Temmuz 1773'de Osmanlı donanmasının öncü kuvvetiyle Balaklava civarında karşılaşan Ruslar onları püskürterek Soğucak kalesi civarına çekilmelerini sağladı.[998] Rus donanması da doğuya doğru çekilen Osmanlı donanmasını takip etti. Soğucak önlerinde karşılaşan kuvvetler savaşa tutuştu. Yapılan savaşta Ruslar, gemilerindeki uzun menzilli yivli topları vasıtasıyla Osmanlı donanmasına üstünlük kurarak onları geri püskürttüler. 6 saate yakın süren savaşta Rusların Osmanlılara göre daha sık ve kesintisiz ateş eden topları etkili olmuş yenilgiye uğrayan Osmanlı donanması Sinop'a dönmüştür.

---

[997] Köse, **1774 Küçük Kaynarca Antlaşması**., s. 102

[998] Şirokad, **Rusların Gözünden 240 yıl Kıran Kırana Osmanlı Rus Savaşları**., s. 158

9.14. Başlangıçtan 1773 yılı Sonlarına Kadar Kafkasya Cephesi

Tuna cephesinde savaşın başlamasıyla beraber Ruslar 1739 Belgrad barışına göre bağımsız sayılan Kabardey topraklarına da taarruz etmeye karar vererek daha savaşın başlarında Kafkasya'ya da ordu göndermişlerdi. Esasen Belgrad Antlaşmasından beri Hazar denizinden, Belgrad antlaşmasına göre yıkılan eski Azak kalesinin bulunduğu coğrafyaya kadar çok sayıda kale inşa eden Ruslar bu bölgede kendilerini oldukça güçlendirmişlerdi.[999] Özellikle bu yıllarda yapılan Mozdok kalesi ile Kabardey Prensliğini askeri olarak tehdit ediyorlardı. Kabardeyler uzun yıllar bu kaleyi yıktırmak isteseler de Ruslarla yaptıkları mücadeleleri kaybetmişlerdi. Yenilen Kabardeyler Kırım Hanlığından yardım istemişler fakat Belgrad Antlaşmasında belirlenen Kabardey'in bağımsız konumundan dolayı Kırım'dan ve Osmanlılardan da yardım alamamışlardı. Kabardey'in bağımsız konumundan dolayı uzun yıllar bölgeyi doğrudan ilhak edemeyen, Ruslar Osmanlı Rus savaşının başlamasıyla beraber Kabardey köylerine akın düzenlemeye başladılar. Bu akına karşı Nisan 1769'da Mozdok Kalesi'ni kuşatmaya girişen Kabardeyler'in karşısına Ruslara tabii Kalmuk Hanı Ubaşi Han çıktı.[1000] 20.000 kişilik bu Kalmuk ordusu ilerleyerek önce Kırım Hanı'na tabi Kuban Orda topraklarına girdi ve Orda'nın başkenti Kopil'i yağmaladı. Ardından Kabardey topraklarına giren Kalmuklar 29 Nisan 1769'da Kabardeyleri Mozdok'da bozguna uğrattı ardından ilerleyerek Kabardey içlerine giren Ubaşı Han 6 Haziran 1769'da Nartsene'de yapılan savaşı da kazanarak Kabardey topraklarını baştanbaşa yağmaladı. Çok sayıda Ganimet elde eden Kalmuklar ele geçirdikleri on binlerce sığır ve esirle beraber yurtlarına döndüler. Kabardeyler son bir umutla Belgrad barışına göre bağımsızlığının garantörü olan Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devletinden yardım istese de Tuna cephesinde Ruslara karşı zor zamanlar geçiren Osmanlı ve

[999] A. Ascher, **Kısa Rusya Tarihi**., s. 96

[1000] Tavkul, **Kafkasya Gerçeği**., s. 135

Kırımlılar Kabardeylere yardım edemediler. İstediği yardımı alamayan Kabardeyler Ruslara barış teklifinde bulunsa da Rusya'nın bölgeyi ilhak etme niyetinde olduğunun anlaşılması üzerine bu amaçlarına da ulaşamadılar. Bununla beraber Rusların teslim olma tekliflerini de geri çeviren Kabardeyler direnmekten başka bir yollarının olmadığını anlayarak 1771 ve 1772 yıllarında Rus Kazak köylerine saldırarak çok sayıda köyü ve Stanitsa'yı yağmaladılar. Kabardey beylerinin bu saldırıları Çeçenlerin de Ruslara karşı harekete geçmesine sebep olmuştu.[1001] 1769 sonlarında Kabardeylerle beraber Ruslara karşı savaşan Çeçenler Rusların Kafkasya'daki Mozdok'dan sonraki en önemli kalesi olan Kızlar'a saldırarak ele geçirdi. Bunun üzerine 1770'de daha büyük bir orduyu Kafkasya'ya sevk eden Ruslar Çeçenistan'a girdiler.[1002] Büyük Rus ordusunun gelmesiyle beraber Çeçen beyi Ali Sultan daha önceden Rus egemenliğini tanıyan İnguşları da aracı kılarak barış istedi ve Ruslara tabii oldu.[1003]

Kafkasya'da Kırım Hanlığı aleyhine genişlemeye devam eden Ruslar Gürcistan'da da yayılmacı faaliyetlerini artırmıştı. Nitekim Kartli Kralı II.Erekle'nin ve Osmanlılara tabi İmeret Kralı Solomon'un Osmanlılara karşı bir ittifak kurarak Ruslardan yardım istemesi Rusların bu bölgede de etkin konuma geçmesini beraberinde getirmişti. Bu beyleri kendi tabiiyetine alan Ruslar çok sayıda topu ve askeri Kabardey topraklarını çiğneterek Tiflis'e soktu. Nitekim bu askerlerle birleşen asi İmeret Kralı Solomon ve Kartli Kralı Erekle 1770 başlarında Osmanlı topraklarına saldırarak Azgur kalesini kuşattı.[1004] Yürütülen harekât sırasında Erekle'nin kuvvetleri Ahıska

[1001] **Çeçen İnguşya Halkıyla Rusya arasındaki İlişkiler**, çev.: Tarık Cemal Kutlu., s. 92

[1002] Kutlu, **Çeçen Direniş Tarihi**., s. 127

[1003] Tavkul, **Kafkasya Gerçeği**., s. 178

[1004] Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya**., s. 237

yakınlarında Aspınza bölgesinde bir Osmanlı ordusunu bozguna uğrattı. Mevsimin geçmesi üzerine Ahıksa'yı kuşatmaya cesaret edemeyen Erekle Tiflis'e çekildi. Azgur Kalesini ele geçiren Solomon ise Rus desteğini de arkasına alarak İmeret içerisinde bulunan Kutais Bağdatçık ve Şeherban kaleleri üzerine yürüdü. XVI.Yüzyılın başlarından beri Osmanlı Devletine tabi olan İmeret'in toprakları içinde bulunan bu kaleler aslında bölgedeki Osmanlı nüfuzunu temsil ediyordu. Özellikle Kutais kalesi sayesinde Osmanlılar İmeret üzerinde nüfuzlarını sürdürüyorlar Prensleri baskı altına alıyorlardı.[1005] Fakat XVIII.Yüzyıl'da bu kaleler süregelen başka savaşlardan dolayı ihmal edilmişti. Bu şartlar altında Terek hattı kalelerinden İmeret'e yardım olarak gelen Rus askerlerini de kullanan Solomon kısa süre içerisinde mezkûr kaleleri alarak İmeret üzerinde mutlak hâkimiyet sağlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte İmeret'te dolaylı olarak Rus kontrolü başlamış Ruslar bununla da yetinmeyerek doğrudan Osmanlı toprağı olan Çıldır eyaleti topraklarına da girmek istemiştir. Bu amaçla Rusların Kafkasya Generali Todtleben ilerleyerek Osmanlılara ait olan Faş kalesini Ekim 1770 tarihinde kuşatmıştır.[1006] Fakat bu kuşatma uzun sürmemiş bu sırada Osmanlılara tabii diğer Gürcü Prensleri olan Gürel Megrel Abhazistan beylerinin Osmanlıların desteği ve emri ile Rus İmeret kuvvetlerinin üzerine harekete geçmesi Rusların Şubat 1771'de Faş önlerinden çekilmesine neden olmuştur. Nisan 1771'de ise Rus General George Faş'ı bir kez daha kuşatarak taarruz etse de Don boylarında Pugaçev isyanının çıkması[1007] Rusların Kafkas harekâtını sonlandırıp Mozdok-Terek hattına geri çekilmelerime sebep

[1005] W. E. D. Allen., **A History Of The Georgian People From The Beginning Down to The Russıan Conquest In The Nineteenth Century**, London, 1932., s. 195

[1006] Allen, A.g.e., s. 197

[1007] Şimşir, **XVI-XIX.Yüzyıllar Rus Devleti Tarihi**., s. 102

olmuştur.[1008] Rusların gidişiyle Erekle ve Solomon da yalnız başına kalmış ve Osmanlılarla mücadele etmek için yeni arayışlara girmişlerdir.

Rusların Pugaçev isyanını bastırmak gerekçesiyle Kafkasya ve Gürcistan cephelerinden çekilmeleri[1009] bölgede bir otorite boşluğu yaratmış Gürcistan'da Osmanlılarla mücadele eden kuvvetler bizzat Rus desteğini alamasalar da onlara tabi Oset ve İnguşların desteğini alarak Osmanlılarla olan savaşını sürdürmüşlerdir. Bununla beraber Rusların ateşli silahlarına ve modern ordusuna erişmeyen Gürcüler Osmanlılara karşı nihai zaferi elde edememişlerdi. Bununla beraber 1773 yılında Osmanlıların Kırım'ı yeniden ele geçirme amacıyla yarımadaya bir çıkarma yapması Rusları yeniden bölgede etkin güç konumuna gelmeye zorlamıştı.[1010] Bu amaçla 1773 yılının Aralık ayında Kuban nehrini geçen Ruslar Kırım Hanlığının işgalinden sonra yalnızca Osmanlılara tabi olan Tsemez'i ele geçirdiler ve Anapa'yı kuşattılar. Fakat bu Rus kuşatması Kırım'ın Rus egemenliğine geçmesinden sonra yalnız Osmanlılara tabi olan Çerkeslerin ve onlara destek olarak bölgeye gönderilen Osmanlı askerlerinin karşı saldırısıyla püskürtülmüş Çerkes Osmanlı kuvvetleri Rusları Taman ve Tsemez'den çıkararak Kuban Nehrinin kuzeyine püskürtmüşlerdir.

9.15. 1774 Yılı Tuna Cephesi

General Romanzov 1773 yılı içerisinde düzenlediği iki seferden sonra Şumnu'da bulunan Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa komutasındaki asıl Osmanlı ordusunu mağlup etmeden Osmanlıları barışa mecbur edemeyeceğini anlamıştı.[1011] Bu sebeple

[1008] **Hülasatü'l-İtibar**., s. 95

[1009] Raisanovsky, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze**., s. 270

[1010] A.Ascher, **Kısa Rusya Tarihi**., s. 103

[1011] **Hülasatü'l-İtibar**., s. 62

1774'de Şumnu'ya saldırmak üzere harekete geçen Romanzov 1773'te olduğu gibi Kırım'a gerçekleştirilecek olası bir Osmanlı çıkarma hareketini savuşturmak için o bölgeye de bir savunma ordusu sevk etmeye karar verdi. Böylece bu ordu sayesinde arkasını emniyet altına alabilecek ve rahatça Tuna'nın güneyine ilerleyebilecekti. Kırım'ı tahkim ettikten sonra Eflak'ta bulunan kuvvetleriyle 1774 baharında harekete geçen Romanzov Veziriazam'ın bulunduğu Şumnu'ya doğru ilerledi. General Weisman'ın ölümünden itibaren Rus ordusunda ön plana çıkan General Suvarov ve Bender'in alınmasına büyük emeği görülen General Kamensky başta olmak üzere çok sayıda deneyimli komutan tarafından idare edilen Rus orduları Nisan 1774'de Tuna'yı geçerek ikiye ayrıldı. Bu ordulardan ilk kol 9 Mayıs 1774'de bir kez daha Karasu'yu işgal ederken diğeri 2 Haziran 1774'de Hacıoğlu Pazarı'na girerek bölgeyi tekrar ele geçirdi. Yıllardır bozguna uğramaktan büyük moral bozukluğu içerisinde bulunan ve erzak yetersizlikleri de had safhaya ulaşmış Osmanlı ordusu Rus ilerleyişleri karşısında çaresiz kalıyor hiçbir direnç gösteremiyordu. 9 Haziran 1774'de Romanzov'un emriyle Karasu ve Hacıoğlu Pazarı'nı işgal eden Kamensky ve Suvarov idaresindeki Rus orduları Hacıoğlu Pazarında birleşerek Osmanlı kuvvetlerinin bulunduğu Kozluca'ya yürüdüler.[1012] 20 Haziran 1774'de Kozluca'da Veziriazam'ın gönderdiği Vezir Abdürrezzak Paşa'nın kuvvetleriyle karşılaşan Ruslar ordularını dört küçük kare şeklinde bölerek Osmanlılara saldırdılar.[1013] Ruslar bu muharebede 15.000 kişiye sahipken Osmanlı ordusu 20.000 kişiden oluşuyordu. Ruslar sayıca daha az olmalarına rağmen uyguladıkları modern savaş teknikleri ve General Suvarov gibi eğitimli subayları sayesinde Osmanlılardan daha avantajlı bir duruma sahiptiler. Nitekim Modern harp nizamından habersiz bir şekilde Rus ordusuna hücum eden Osmanlılar Rusların manevra kabiliyetlerine ve kareler boyunca dört bir yandan

[1012] **Mehasinü'l-Asar ve Hakaikül Ahbar**., s. 74

[1013] Raisanovsky, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze**., s. 276

gerçekleştirebildikleri top ateşlerine dayanamayarak bozguna uğradılar ve 3.000 ölü vererek geri çekildiler.[1014] Kozluca'daki Osmanlı ordusunun dağılmasından sonra önünde Şumnu'daki ana Osmanlı ordugâhına kadar bir engel kalmayan Rus ordusu ilerleyişine devam etti.[1015] Kısa süre içerisinde Şumnu önlerine gelen General Kamensky Veziriazam'ın ordusunun karşısına çıkarak top ateşlerine başladı ve Osmanlı ordusunu ablukaya aldı. Bu sırada Tuna nehri boyunca ilerleyen diğer bir Rus kuvveti de Rusçuk'u kuşatmış bulunuyordu. Böylece Osmanlı ordusu hem Rusçuk'ta hem de Şumnu'da çok müşkül bir vaziyete düşmüş Ruslara karşı savunmasız bir konumda kalmışlardı.

9.16. 1774 İkinci Kırım Çıkarması

Tuna cephesinde Muhsinzade Mehmed Paşa komutasında Tuna'nın güneyinde tutunmaya çalışan Rus ordusuna karşı bir savunma hattı oluşturmaya çalışan Osmanlılar bir yandan da Kırım yarımadasına çıkarak bölgeyi istirdat etmek istemekteydi. Nitekim 1772 yılından beri Rus egemenliğine girmek istemeyerek Osmanlılardan yardım isteyen Tatar ileri gelenlerinin de isteği üzerine bölgeyi geri almaya çalışan Osmanlı Devleti 1774 baharında bir kez daha Kırım'a bir filo göndererek çıkarma hazırlığında bulundu. Bu filo 14 ağır harp gemisi ve Fırkateynin yanı sıra 26 kadırgaya sahip büyük donanma olup Hacı Ali Paşa tarafından kumanda ediliyordu. 9 Temmuz 1774'de Kerç önlerine gelen Osmanlı donanması yarımadanın doğusundan Kırım'a çıkarma yapmak üzere harekete geçtiyse de kısa sürede bu bölgeye gelen Rus donanması Osmanlı donanmasından daha geniş menzile sahip gemilerinin[1016] toplarını kullanarak Osmanlı

[1014] A.Ascher, **Kısa Rusya Tarihi**., s. 105

[1015] **Hülasatü'l-İtibar**., s. 96

[1016] D.Panzac, **Osmanlı Donanması**, 1.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018., s. 186

donanmasını bombaladı ve onların bu bölgeden çıkarma yapmasına engel oldu. Bunun üzerine daha batıya giderek 28 Temmuz 1774'de Aluşta'ya çıkarma yapan Osmanlılar bu şehri alarak kısa sürede Yalta'ya ilerlediler. Fakat bu şehirde General Romanzov'un tedbiriyle Kırım'da konuşlandırılmış Rus birliklerinin kuvvetli direnciyle karşılaşan Osmanlılar ağır kayıplar verip başarısızlığa uğrayarak Aluşta'ya doğru çekilmeye başladılar. Bu sırada Osmanlılar tarafından Kuban'da Han ilan edilen Şahbaz Giray da 20.000 kadar Tatar ve Nogay atlı askeri olmasına rağmen Kalali Nehri kıyısında kendisinden çok daha az bir mevcuda sahip olan Rus ordusuna mağlup olmuş ve Kuban'da denetimi yitirmişti. Bunun üzerine bir de General Puşkin'in büyük bir orduyla Osmanlı çıkarma harekâtını engellemek için harekete geçmesi ve Osmanlı birliklerini Aluşta'da kuşatması, Kırım'daki Osmanlı birliklerinin Ruslar tarafından imha edilme noktasına gelmesine sebep olmuştu. Ruslar Aluşta'daki birliğe saldırmak üzere oldukları bir sırada Küçük Kaynarca Antlaşmasının imzalandığı haberi gelmiş taraflar arasındaki savaş sona ermişti. Böylelikle imha edilmekten kurtulan Osmanlılar sağ salim Kırım'ı boşaltarak geri çekilebildiler.

9.17. Osmanlıların Barış İstemesi ve Küçük Kaynarca Antlaşması (1774)

Tuna cephesinde Haziran 1774'de Osmanlılar adına çok zor bir döneme girilmişti.[1017] Zira ana Osmanlı ordusunun bulunduğu Şumnu ordugâhı ve Serdar Veziriazam Muhsinzade Mehmed Paşa, Rus ordusu tarafından abluka altına alınmış[1018] bir başka Rus ordusu da ilerleyerek çok önemli bir mevki olan Rusçuk'u kuşatmıştı. Veziriazam içinde bulunduğu müşkül vaziyetten dolayı Rusçuk'a yardım gönderemezdi. Zira kendisi de Ruslar tarafından abluka altına alınmış vaziyetteydi. Üstelik bozguna uğradığı takdirde civarda Rus ordusunun ilerleyişini durdurabilecek herhangi bir başka

[1017] Şimşir, **XVI-XIX.Yüzyıllar Rus Devleti Tarihi**., s. 103

[1018] **Hülasatü'l-İtibar**., s. 99

Osmanlı kuvveti de bulunmuyordu. Zira olası bir bozgun durumunda Edirne dahi Rus işgali tehdidi girecek Osmanlılar çok daha zor bir duruma düşeceklerdi. Zaten bu sırada General Romanzov'un da ordusuyla Tuna nehrini geçerek Kaynarca mevkiine geldiği ve Şumnu'ya ilerlemek üzere olduğu haberi alınmıştı. Romanzov'un gelişiyle daha da kuvvetlenecek olan Rus ordusuna karşı Şumnu'da hezimete uğramak istemeyen Muhsinzade Mehmed Paşa Kaynarca'ya gelen Romanzov'a elçi göndererek 3 Temmuz 1774'de barış istedi. Don boylarında karşılaştıkları Pugaçev isyanı yıllardır süren Osmanlı savaşının bütçeye açtığı derin tahribat ve orduda başlayan veba salgını Rusların bu teklifi derhal kabul etmelerine yol açmıştı. Zaten Rusya 1771'de Kırım'ın ele geçirilmesiyle beraber savaş hedeflerine ulaşmıştı. Nitekim Ruslar son üç yıldır devam ettirilen muharebelerde sadece kendi şartlarını kabul etmeyen Osmanlıları barışa mecbur etmeye uğraşıyor zoraki olarak savaşı sürdürüyordu. Ahmed Resmi Efendi vasıtasıyla Ruslar ile yapılan müzakereler sonrası Osmanlılar önceden reddettikleri tüm antlaşma şartlarını kabul ederek Prut Antlaşmasının yıl dönümü olan 21 Temmuz 1774'de Küçük Kaynarca sahrasında Ruslarla bir antlaşma imzaladılar.[1019]

Antlaşma koşullarına göre Kırım Hanlığına tabi Yediçikul Kuban Yedisan Cemboyluk Bucak Nogay uluslarının Osmanlı Devleti ile olan fiili ve hukuki tüm bağları koparken Kırım Hanlığı da Osmanlı Devletinden ayrılarak bağımsız bir Hanlık oluyordu.[1020] Kazanılan bağımsızlıkla beraber Hanlarını Osmanlı hükümetinden bağımsız olarak seçme hakkına sahip olan Kırımlılar dini olarak Osmanlı etkisinde kalmaya devam ediyordu. Nitekim antlaşma ile beraber Hanlık topraklarında Osmanlı Padişahı adına hutbe okunmaya devam ediyordu. Antlaşma ile beraber Kırım topraklarında bulunan tüm kale ve şehirlerinden vazgeçen Osmanlı devleti Kefe şehri

[1019] G.Vernadsky, **Rusya Tarihi**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009., s. 212

[1020] Y.Akçura, **XVIII-XIX.Yüzyıllarda Osmanlı Devletinin Dağılma Devri**., s. 12

başta olmak üzere tüm Kefe Eyaleti topraklarını Kırım Hanlığına devrediyordu. Kerç Yenikale Kılburun gibi Osmanlı kaleleri Ruslara terkediliyor Bug ve Dinyeper nehri arasındaki Karadeniz kıyı arazisi Rusya'nın oluyordu.[1021] Osmanlılar Ruslara üç taksit halinde 15.000 kese savaş tazminatı öderken[1022] savaş sırasında elinden çıkan Ege Kiklad Takım Adaları Boğdan Eflak gibi bölgeleri geri alıyordu. Barışla beraber Ruslar tarafından Osmanlılara karşı isyana kışkırtılan İmeret Prensliğinin, Rus yardımıyla Gürcistan'da ele geçirdiği Kutais Bağdatçık gibi kaleler de Osmanlılara iade edilmiştir. Ayrıca 1739 Belgrad antlaşmasına göre bağımsız olan Kabardey Prensliğinin siyasi durumunun belirlenmesi ise Kırım Hanlığı ile Rusya'nın arasında yapılacak görüşmelere bırakılmıştır. Bu maddenin kabulü ile Osmanlılar Kabardey üzerindeki tüm hukukundan vazgeçerek bölgenin bağımsızlığının garantörü olma vazifesini bırakmış oluyordu.[1023] Antlaşma ile beraber Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoks halkların ve Eflak Boğdan Prensliklerinin iç işlerine müdahale etme hakkını da ele geçirmiş olan Ruslar ilerleyen süreçte bu durumu kendisi için bir avantaja dönüştürerek Osmanlı devletinin Ortodoks tebaasıyla olan işlerine karışmaya başlamışlardır.[1024]

Antlaşma ile beraber Ruslara kaptırılan toprakların çoğu geri alınsa da yüzyıllardır Osmanlılara bağlı bulunan Kırım Hanlığının bağımsız bir hale gelmesi, Karadeniz'de kilit bir konumda yer alan şehirlerin ve kalelerin Rus egemenliğine geçmesi Osmanlıların büyük zarar görmesine sebep olmuştur.[1025] Yüzyıllardır

[1021] **Osmanlı Rus Antlaşmaları 1700-1834**., s. 284

[1022] K. Beydilli, ''Küçük Kaynarca Antlaşması'', DİA, c. 26, **TDV**, Ankara, 1998., s.525

[1023] P.Gushkovich, **Rusya'nın Kısa Tarihi**., s. 133

[1024] A.Ascher, **Kısa Rusya Tarihi**, 1.Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2020., s. 107

[1025] Y.Akçura, **XVIII-XIX.Yüzyıllarda Osmanlı Devletinin Dağılma Devri**., s. 11

Osmanlılar dışında hiçbir devletin ticaret gemisinin dahi sokulmadığı Karadeniz'de antlaşma ile beraber artık Rus ticaret gemileri dolaşmaya başlayacak bu da bölgenin bir Osmanlı iç denizi olma vasfını yitirmesine sebep olacaktır. Bunun dışında yüzyıllardır hem doğuda hem batıda Osmanlı Devleti'nin savaşlarına iştirak eden ve kuzeyde Osmanlı topraklarına yönelen Rus ve Leh tehditlerine karşı bir set olma görevini üstlenen Kırım Hanlığının kontrolünün kaybedilmesi Osmanlılar için yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Zira yüzlerce yıldır İran ve Avusturya ile mücadele edip bu devletler aleyhine genişlemeye çalışan ve kuzeyindeki devletler ile siyasi olarak aktif bir mücadele içine girmekten kaçınarak bu devletlerin güneye doğru yayılmasını engelleme görevini büyük ölçüde Kırım Hanlığına veren Osmanlılar Hanlığın elden çıkışıyla kuzeylerindeki tehlikeyi doğrudan hissetmeye başlamışlardır. Nitekim Osmanlı Devleti ilerleyen süreçte doğrudan İmparatorluk merkezine yönelen Rus istilalarıyla karşılaşmış bu yüzden XIX.Yüzyıl'da İmparatorluk, kaynaklarını büyük ölçüde Rus yayılmacılığını engellemeye yönelik kullanmak zorunda kalmıştı.

SONUÇ

Altınorda Devletinin mirasçısı olarak ortaya çıkan Kırım Hanlığı, kısa sürede Kırım yarımadası merkezli olmak üzere Moloçniye Vodi bölgesinden Dinyester nehri boylarına kadar uzanan büyük bir hanlık olmuştu. Altınorda Devletinin son zamanlarında artan nüfus sayesinde Kırım yarımadasındaki Tatar kabileleri, yarımada dışındaki seyrek nüfuslu Deşt-i Kıpçak sahasına da egemen olmuşlar bu kabilelere dayanan Kırımlılar egemenliklerini geniş bir sahaya yaymışlardır. Zira tarihi süreçte Osmanlıların da yardımıyla rakipleri Cenevizlilere ve Altınorda'ya karşı üstünlük sağlayan ve bu suretle nüfuz sahasını Kuban ve Don boylarına, Kuzey Kafkasya'ya yayan Kırımlılar, kısa bir zaman içerisinde bozkırda Altınorda Devletinin yerini almaya en yakın aday haline gelmiştir. Fakat Kırımlılarla beraber Altınorda Devletinin yıkılmasından faydalanan bir diğer devletin de Moskova Knezliği olması Kırım Hanlığının tarihi süreç içerisinde bozkırda Altınorda Devletinin yerini almasını engelleyecekti. Zira Çar IV.Ivan ile beraber Altınorda varislerinden Kazan ve Astrahan'ı ilhak eden Ruslar XVI.Yüzyıl'dan itibaren Kırım Hanlığının en önemli rakibi haline gelecekti.

Rusların tek bir devlet çatısı altında toplanarak Altınorda mirasçısı hanlıkları ilhak etmesi bozkırda tüm dengeleri değiştirmişti. Bu başarılarıyla yetinmeyen Ruslar kısa bir süre içerisinde Kiev Knezliği zamanındaki gibi güneye yayılmaya ve bozkır halklarına ait olan bölgeleri kolonileştirmeye başladılar. Gerek Tatarlar tarafından sürekli olarak gerçekleştirilen akınlara karşı merkezi Rusya'yı korumak için bir kalkan görevi görmek gerekse Rusya'nın sınırlarını güneye doğru genişletmek için güney bozkırlarında inşa edilen bu kaleler zaman içerisinde farklı bir boyuta evirilecekti. Nitekim Ruslar vahşi bozkır dedikleri bu bölgede inşa ettikleri kalelerle bozkır halkları ve onların tabi bulundukları Kırım Hanlığı aleyhinde genişlemeye devam etmişler ve

Kırım arazisini sistematik bir şekilde işgal etmişlerdir. İnşa ettikleri kaleler ve şehirleri Tatar saldırılarına karşı korumak için silahlandıran Ruslar kalelerin etrafını da çitlerle ve engellerle örerek güney sınırlarında yüzlerce kilometrelik set oluşturmuşlardır.

İlk olarak XVII.Yüzyıl'ın ilk yarısının sonlarına doğru Belgorod hattını inşa eden Ruslar bu hatla beraber Kırımlıların Ryazan Tula hatta zaman zaman Moskova'ya kadar varan akınlarını durdurmayı başarmış, bölgede Varonej Tambov gibi şehirler inşa ederek de Devletlerinin sınırlarını güneye doğru genişletmişlerdir. Bu sınır hattıyla Kırımlılarla olan sınırlarını Valuyki şehrine kadar ilerleten Ruslar Tatar akınlarının da azalmasını sağlamışlardı. Bu gelişmelerle zor zamanlar yaşayan Kırım Hanlığına tabii Nogay kabileleri bir de doğudan gelen Kalmuk istilası ile karşılaşmışlardı. Kalmukların istilasıyla Kuzey Kafkasya bozkırlarını onlara terk eden, Don Donets nehri civarlarındaki yurtlarını da boşaltarak Kırım'a daha yakın Moloçniye Vodi bölgesine göç eden Nogaylar, XVII.Yüzyıl'ın ortalarından itibaren Kırım Hanlığının bozkırdaki hakimiyetinin büyük ölçüde çökmesine sebep olmuştur. Nogaylara karşı Kalmukları yanına çekerek kendisine tabii kılan, XVII.Yüzyıl'ın ortalarında Ukrayna'da yaşanan Kazak isyanı ile de Ukrayna'ya yerleşen Ruslar egemenliklerini giderek güneye doğru genişletmişler Nogayların boşalttıkları arazileri, yeni Rus şehirleri kaleleri ve kendilerine bağlı Kazak köyleri ile doldurmuşlardır. XVII.Yüzyıl sonlarında 16 yıl süren Osmanlı Kutsal ittifak savaşları ile Azak'ı ele geçirerek Don boylarını tamamen elde eden Ruslar XVII.Yüzyıl ortalarında önce Ukrayna daha sonra da Dinyeper savunma hattıyla Kırım Hanlığını Moloçniye Vodi(Melitopol) bölgesine kadar geri çekilmek zorunda bırakmıştır. Bu gelişmeler ile beraber Kırım yarımadası girişinin 250 kilometre doğusuna kadar olan bölgeyi elde eden Ruslar XVIII.Yüzyıl'dan itibaren Kırım Hanlığını büyük baskı altında tutmuşlardır.

Böylece sınırları Balta şehrinin kuzeyinden, Uman şehrinin güneyinden başlayarak kuzey doğu boyunca ilerleyen ve en uçta Yelets'e ve Kursk'a kadar uzanan güneyde ise Karadeniz ve Azak denizine kadar olan araziyi kapsayan bu büyük Bozkır coğrafyasını sömürgeleştiren Ruslar tarihi süreç içerisinde kademeli olarak güneye ilerlemişlerdi. Bu ilerleyiş sayesinde sınırlarını giderek Kırım'a yaklaştıran Ruslar yüzyıllar içerisinde Kırımlılara oranla daha yüksek oranda artan nüfuslarının da etkisiyle Hanlığı büyük bir baskı altına alabilmişlerdi. Güneydeki önemli tarım arazilerini kolonileştirmek suretiyle iktisaden de güçlenen ve nüfusunu hızla artıran Ruslar Kırım Hanlığı aleyhinde genişlemeye devam etmişler bu sayede 18. yüzyıl'da Kırım yarımadası yakınlarına kadar egemenliklerini yayabilmişlerdi. Bu avantajlı durumları sayesinde 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşında kolaylıkla Kırım'ı ele geçiren Ruslar kısa bir süre sonra hanlığı ilhak edebilmişlerdi. Zira sistematik bir şekilde güneye yayılmalarının verdiği avantajla Ruslar, bozkırda inşa ettikleri savunma hatları sayesinde ordularının iaşe ve ikmalini 1687 1689 yıllarında gerçekleştirilen Kırım seferlerine göre daha rahat yapabilmişler ve 1771 yılında rahat bir şekilde Kırım'a girebilmişlerdi. Savaştan sonra imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'ı Osmanlılardan koparan Ruslar kısa bir süre sonra da bölgeyi ilhak edeceklerdi.

Rusların tarih boyunca yürüttükleri bu sistematik ilhak ve genişleme hareketlerine karşın Kırımlılar ve Osmanlılar yüzyıllar boyunca kuzeylerinde önemli bir aksiyon alamamışlardı. Nitekim Kırım Hanlığının devlet yapısının büyük ölçüde birkaç kabileye dayanması ve bu durumun yüzyıllar boyu değişmeden kalması Kırımlıların Rusların yürüttükleri bu sistematik genişleme faaliyetlerine karşın suskun kalmasına yol açacaktı. Zira tüm gücünü birbirleriyle rakip bu birkaç kabileye dayandıran Kırım Hanlığı tarihi boyunca Ruslar gibi düzenli ve ateşli silahlarla mücehhez bir ordu kuramamış savaşlarını büyük ölçüde savaş zamanında toplanan düzensiz kabile birlikleri ile idare etmiştir. Bunun dışında Kırımlıların küçük Kırım yarımadası dışında

önemli bir yerleşime sahip olmaması, Dinyeper ve Don nehri boylarındaki verimli arazilerin Ruslara kaptırılması, bunun tesiriyle Rusların yüzyıllar içerisinde giderek artan nüfus ve ekonomik üstünlüğü Kırımlıların yüzyıllar içerisinde rakipleri karşısında giderek güçsüzleşmesine yol açmıştır. Ayrıca Rusların Çar Petro ile beraber ordularını yenilemesi ve çağın gerekliliklerine göre dizayn etmesi de Kırımlıların Ruslar karşısında geride kalmasını etkileyen faktörlerden olmuştur. Ayrıca Hanlığın tarih boyunca Or Kapu dışındaki geniş bozkır coğrafyasında güçlü bir hâkimiyet kuramaması da ilerleyen Rus yayılmacılığına karşı önlem alınmasını engellemiş, plan ve programlı olarak genişleyen Rus yayılmacılığına karşı hiçbir aksiyon alamayarak Kırım yarımadasına sıkışan Kırımlılar Slav halklarına karşı nüfus ve ekonomik üstünlüklerini kaybetmişlerdir. Bu gibi durumlar tarihi süreç içerisinde Rusların aksine merkezi otoritenin güçlü olduğu bir devlet yapısı kuramayan ve ordusunu yenileyemeyen Kırım Hanlığının Rusya karşısında giderek gerilemesini sağlamış ve onlara karşı başarısız olmasını sağlamıştır. Nitekim özellikle XVIII.Yüzyıl'daki Rus istilalarına karşı bağlı bulundukları Osmanlı Devleti sayesinde ayakta durabilen Kırım Hanlığı, bu sayede ömrünü biraz olsun uzatabilmiştir.

Yüzyıllar boyu Kırım Hanlığının koruyuculuğunu yapan Osmanlılar ise politikaları icabı birkaç istisna durum dışında kuzeyleriyle ciddi bir şekilde ilgilenmemişlerdir. Nitekim Karadeniz sahillerine ve Azak kalesine saldırı gelmediği sürece Kırım Hanlığı bozkırlarının işgal edilmesine sessiz kalan Osmanlılar, Rus ilerleyişlerine karşı Kırım Hanlığına destek vermek şöyle dursun hanlığın Rus ve Leh devletlerine karşı en zor zamanlarını yaşadığı dönemlerde dahi Kırımlıları kendi seferlerine çağırmışlardır. Nitekim Kırım ordusunun çoğunlukla halktan toplama askerlerden oluştuğunu bilen Osmanlılar bu özelliklerinden dolayı Kırımlıları yüzyıllarca savaşlarında kullanmışlar asla Kırım'ı ilhak etmeyi düşünmemişlerdi. Zira Kırım'ın ilhak edilmesi halinde bölgede Osmanlı toprak hukuku geçerli olacak ve

Hanlık zamanındaki gibi sayısı yüz bine varan büyük Tatar orduları meydana getirilemeyecekti. Nitekim her ne kadar Avrupa ordularından daha ilkel bir konumda yer alsalar da bu Tatar birlikleri Osmanlı ordusunun kalabalık gözükmesini sağlıyor ve düşman topraklarını yıkıcı bir şekilde yağmalayarak onlara büyük zararlar verdiriyordu. Dolayısıyla bu Tatar birliklerinin Osmanlılar için önemi büyüktü. Ayrıca böyle bir ilhakın devleti iktisadi açısından da zararı olacaktı. Nitekim Kırımlıların yüzyıllar boyu doğu Avrupa'dan ele geçirdiği esirler ve ganimetlerin Osmanlı pazarlarında satılması Osmanlıları iktisadi açıdan da ihya ediyordu. Bu gibi sebeplerle Kırım'ın kabile yapısının ve yarı konargöçer kültürünün korunmasını isteyen Osmanlılar Kırım Hanlığının siyasi olarak fazla güçlenmemesini sağlamaya çalıştılar. Bu durum Kırım Hanlığının Osmanlılara yüzyıllarca tabii kalmasını sağlasa da Kırım Hanlığının çağın gerekliliklerine uygun bir devlet olarak teşkilatlanmasını önleyen faktörlerden biri olmuş ve Rusya'ya karşı geride kalmasını sağlayan amillerden olmuştu. Bu da Kırım Hanlığının ilerleyen süreçte giderek gücünü yitimesini sağlamıştı.

Öte yandan hiçbir zaman Kırım Hanlığının topraklarını kendi toprağı olarak benimsemeyen Osmanlılar, Kırım Hanlarına itaatinden şüphe duyulan müttefik gözüyle bakmışlar ve kendisini ilgilendirmedikçe Kırım Hanlığının sorunları ve savaşlarıyla ilgilenmemişlerdir. Bu durum zaman zaman Hanlık ahalisi ile Osmanlı hükümetinin büyük çatışmalara girmesine sebep olmuştur. Zira Osmanlılar Kırımlıları kendileri için daha önemli gördükleri Safevi ve Macaristan bölgelerinde yürütülen savaşlara çekmek istemişler, Kırımlılar buna birçok kez karşı çıkmışlardır. Kırım'ın bir Rus veya Kazak tehdidi altında olmadığı zamanlarda Osmanlılar tarafından verilen düşman topraklarını yağmalama vaadiyle kendileriyle ilgisiz topraklarda düzenlenen seferlere katılmaya ikna edilen Kırımlılar yurtlarının bir şekilde tehlikede olduğunu hissettiklerinde Osmanlıların seferlerine katılmak istememişlerdi. Bu hallerde Osmanlı ve Kırım Kabile aristokrasisi arasında arabulucu bir rol üstlenen Kırım Hanları, Osmanlılar tarafından azledilmemek

için çoğunlukla Kırım kabile güçlerini ikna etmeye çalışmışlardır. Bu çabalarıyla iki tarafı uzlaştırmaya çalışan Kırım Hanları Osmanlı Kutsal ittifak savaşları sırasında Selim Giray'ın çoğunlukla olduğu gibi yer yer başarılı olup Kırım Kabile güçlerini ikna etmeyi başarsalar da 1691 yılında III.Saadet Giray'ın ve 1716 yılında Kaplan Giray'ın olduğu gibi yer yer de başarısız olabiliyorlardı. Nitekim Kırım Kabile güçlerini ikna edemeyen ve ordusunu dizginleyemeyen Hanlar çoğunlukla Osmanlılar tarafından suçlu bulunuyor ve azlediliyorlardı. Yapılan itaatsizliklere karşılık Kırım Hanlarını tam olarak kontrol altına almak isteyen Osmanlılar otoritelerini Kırım'da hissettirmek için bazı durumlarda hanları değiştirirlerdi. Kırım Hanlığının Osmanlılara tabii olduğu ilk on yıllarda hanlar üzerinde fazla bir etkisi olmayan Osmanlı Padişahları Kırım'ın Rusya'ya karşı zor bir duruma düşmeye başlamasıyla ve yarımadada zaman zaman çıkan isyanların yoğunlaşmasıyla Kırım'a müdahale etmişler ve Hanlıktaki etkinliklerini artırmışlardır. Nitekim bu çabalar neticesinde 1583 yılından itibaren Kırım'da kendileri adına hutbe okutmaya başlayan Osmanlılar ilerleyen süreçte Kırım Hanlarını istedikleri gibi azil ve tayin edebilmeye başlayacaklardır. Tarih boyunca Kırımlıları hem Avusturya cephesinde hem de Safevilere karşı doğu cephesinde kullanan Osmanlılar Kırım ordusunun kesafetinden yağma gücünden büyük ölçüde faydalanmışlardır. Hatta bazı zamanlarda Kırım güçleri Osmanlıların kurtarıcısı olmuş Selim Giray gibi Osmanlıya sadık Hanlar devrinde Kırımlılar Osmanlılar adına var güçleriyle savaşmışlar ve devleti daha büyük felakete uğramaktan kurtarmışlardır. Buna karşılık Osmanlıların kayıtsızlığı ve Kırım Hanlığı'nın da yenileşememesiyle Rus tehdidi durdurulamamış, bu durum da Hanlığın sonunu getirmiştir. Nitekim büyüyen ve güçlenen Rusya'ya karşı ancak Osmanlı desteği ile ayakta durabilen Kırımlılar XVIII.Yüzyıl'da Osmanlıların da zayıflamasıyla birlikte tamamen çözülmeye başlamışlar ve kısa bir müddet sonra Rus egemenliğine girmişlerdir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Acar, Serkan, **Kasım Hanlığı**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.

Acar, Serkan, **Kazan Hanlığı- Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

Adji, Murat, **Kıpçaklar Türklerin ve Bozkırın Kadim Tarihi**, Çev: Zeynep Bağlan Özer, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2021.

Afyoncu, Erhan, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2016.

Ahincanov, Sercan, **Kıpçaklar: Türk Halklarının Katalizör Boyu**, İstanbul, Selenge Yayınları, 2010.

Ahmet Ağa'nın Viyana Kuşatması Günlüğü, Çev. Esat Mermi Erendor, İstanbul, Epsilon Yayınevi, 2005.

Aka, İsmail, **Timur ve Devleti**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

Akçura, Yusuf, **XVIII-XIX.Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri**, 3. Baskı, Ankara, TTK Yayınları, 1988.

Aktepe, Münir, **Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi Mür'i't-tevarih**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976.

Alan, Hayrunnisa, **Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2020.

Allen, W. E. D., **A History of the Georgian People from the Beginning Down to the Russian Conquest in the Nineteenth Century**, London, 1932.

Alpargu, Mehmet, "Dünden Bugüne Kafkasya'da Nogaylar", **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri,** İstanbul, 1996.

Alpargu, Mehmet, **Nogaylar**, İstanbul, Değişim Yayınevi, 2007.

Altınay, Ahmet Refik, **Memalik-i Osmaniye'de Demirbaş Şarl**, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2016.

Arunova, M. R, **Nadir Şah-ı Avşar**, İstanbul, Selenge Yayınları, 2015.

Ascher, A., **Kısa Rusya Tarihi**, 1.Baskı, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Say Yayınları, 2020.

Aşıkpaşazade Tarihi (1285-1502), Haz. Necdet Öztürk, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.

Aydoğmuşoğlu, Cihat, **Safevi Devleti Tarihi**, Ankara, Kimlik Yayınları, 2015.

Beydilli, Kemal, ''Küçük Kaynarca Antlaşması'', **DİA**, C. 26, Ankara, TDV, 1998.

Bıyık, Ömer, **Kırım'ın İdari ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600-1774)**, Ankara, Ötüken Yayınları, 2014.

Bilge, Sadık Müfit, **Osmanlı Çağ'ında Kafkasya (Tarih Toplum Ekonomi)**, 1. Baskı, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2012.

Bilge, Sadık Müfit, **Osmanlı Devleti ve Kafkasya**, İstanbul, Eren Yayınları, 2005.

Charques, R. D, **A Short History of Russia**, New York, 1956.

Kortopeter, Carl Max, **Ottoman İmperialism During The Reformation: Europe And The Caucasus**, New York, 1972.

Çeçen İnguşya Halkıyla Rusya Arasındaki İlişkiler, Çev. Tarık Cemal Kutlu, İstanbul, Sorun Yayınları, 2000.

Çeşmizade Tarihi Haz. Bekir Kütükoğlu, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1959.

Çubuk, Vahid, **Solakzade Tarihi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

Çubuk, Vahid, **Solakzade Tarihi**, C.2, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

Danişmend, İsmail Hami**, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, İstanbul, Türkiye Yayınevi, C.4, 1971.

Danişmend, İsmail Hami**, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, İstanbul, Türkiye Yayınevi, C.5, 1971

De Tott, **Türkler ve Tatarlar Arasında**, İstanbul, 1996.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekayiat**, Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.2, 1995.

Demir, Uğur, **"Osmanlı Rusya Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası: Kazak Atamanlığı'nın İşgali (1764) ve Bir Beyzadesinin Rusya'ya Dair Raporu", Türkiye Ukrayna İlişkileri Kazak Dönemi (1500–1800)**, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2015.

Emecen, Feridun, ''Haçova Meydan Savaşı'', **DİA**, C. 26, Ankara, TDV, 1998.

Eravcı, Mustafa, ''Selim Giray'', **DİA**, C.36, İstanbul, 2009.

Evliyâ Çelebi Seyehatnâmesi, C.5, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-Robert Dankoff, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.

Fısher, Alan, **The Russıan Annexation Of The Crimea**, Cambridge, 1970.

Finkel, Caroline, **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2007.

Fisher, Alan, **Kırım Tatarları**, İstanbul, Selenge Yayınları, 2009.

Gelibolulu Mustafa Ali, **Künhü'l Ahbar, Gelibolulu Mustafa Ali**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

Genç, Serdar, **Lale Devrinde Savaş**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2013.

Golden, Peter, **Türk Halkları Tarihine Giriş**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2020.

Gökbel, Ahmet, **Kıpçak Türkleri**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021.

Gushkovich, Paul, **Rusya'nın Kısa Tarihi**, 1. Baskı, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016.

Gülbün-ü Hanan, Haz. İbrahim Gültekin, Ankara, 2019.

Hammer, Joseph Von, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.8, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1998.

Hammer, Joseph Von, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.10, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1998.

Hammer, Joseph Von, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.11, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1998.

Hammer, Joseph Von, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.12, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1998.

Hammer, Joseph Von, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.15, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1998.

Hammer, Joseph Von, **Kırım Hanlığı Tarihi**, Çev: Seyfi Say, İstanbul, İnsan Yayınları, 2013.

Harasta, Jesse, **The Cossacks**, 2015.

Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevarih**, C.4, Türkiye Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

Howorth, **History of the Mongols**, New York, 1968.

Hülasatü'l-İtibar, Haz. Osman Köksal, Ankara, Gazi Kitabevi Yayınları, 2011.

İnalcık, Halil, ''Devlet Giray'', **DİA**, C. 26, Ankara, TDV, 1998.

İnalcık, Halil, ''Gazi Giray II'', **DİA**, C. 26, Ankara, TDV, 1998.

İnalcık, Halil, "Giray", **DİA**, C.14, İstanbul, TDV, 1996.

İnalcık, Halil, "Kırım Hanlığı", **DİA**, C. 25, Ankara, TDV, 2002.

İnalcık, Halil, Devlet-i Aliyye III, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

İnalcık, Halil, **Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

İnbaşı, Mehmet, "Buçaş Antlaşması", **DİA**, C. EK-1, Ankara, TDV, 2020.

İnbaşı, Mehmet, **Ukrayna'da Osmanlılar**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2004.

İsazade Tarihi, Haz. Ziya Yılmazer, İstanbul, 1996.

Jorga, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.3, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2018.

Jorga, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.4, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2018

Kafalı, Mustafa, **Çağatay Hanlığı**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2005.

Kamalov, İlyas, **Rus Elçi Raporlarında Astrahan Seferi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

Kantemir, Dimitri, **Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, Çev. Özdemir Çobanoğlu, C.2, 2. Baskı, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 1998.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C.5, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

Kefeli İbrahim Efendi, **Tevarih-i Tatar Han ve Dağıstan ve Moskov ve Deşt-i Kıpçak Ülkelerinindir**, Çev. İsmail Otar, Eskişehir, Eskişehir Kırım Halkbilim Araştırma Gençlik ve Spor Kulübü Derneği Yayınları, 2005.

Kırımlı, Hakan, **Geraylar ve Osmanlılar Kırım Hanlık Hanedanının Osmanlı Devleti'ndeki Hikayesi**, Ankara, Ötüken Neşriyat, 2022.

Kırzıoğlu, Fahrettin, **Osmanlıların Kafkas-Ellerini Fethi (1451-1590)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.

Kirchner, Walther, **History of Russia**, 2. Baskı, New York, 1984.

Kollektif, **Doğu Avrupa Türk Tarihi**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2013.

Kollektif, **Türkiye Tarihi 1600-1908**, C.3, İstanbul, Cem Yayınevi, 2013.

Kollektif, **Türkiye Ukrayna İlişkileri Kazak Dönemi (1500–1800)**, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2015.

Köse, Ensar, **Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi: 1724 İstanbul Antlaşması**, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2017.

Köse, Osman, **1774 Küçük Kaynarca Antlaşması**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.

Kurat, Akdes Nimet, **IV-XVIII.Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, 2. Baskı, Ankara, Murat Kitabevi Yayınları, 1992.

Kurat, Akdes Nimet, **Rusya Tarihi Başlangıcından 1917'ye Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Kurat, Akdes Nimet, **Türkiye ve İdil Boyu,** Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

Kutlu, Tarık Cemal, **Çeçen Direniş Tarihi**, İstanbul, Anka Yayınları, 2005.

Longworth, Phılıp, **The Cossacks**, 1959.

Massie, Robert, **Büyük Petro**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.

Mehasinül Asar ve Hakaikül Ahbar, Haz. Mücteba İlgürel Ankara 1994.

Mehmed Neşri, **Cihannüma Osmanlı Tarihi (1288-1485)**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2014.

Mustafa Naima Efendi, **Naima Tarihi**, C.2, Çev. Zuhuri Danışman, İstanbul, Zuhuri Danışman Yayınevi, 1967

Mustafa Naima Efendi, **Naima Tarihi**, C.4, Çev. Zuhuri Danışman, İstanbul, Zuhuri Danışman Yayınevi, 1967.

Natho, Kadir, **Circassian History**, 2009.

Nogay, Sami, **Nogay Türkleri**, Ankara, Ayrıntı Basımevi, 1997.

Novoselyskiy, A, **XVII.Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

Ortaylı, İlber, **Osmanlı Döneminde Ana Hatlarıyla Kırım Hanlığı**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1996.

Osmanlı Rus Antlaşmaları 1700-1834, 1. Baskı, İstanbul, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, 2019.

Özalp, Gökbilgin, **1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasi Durumu**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1973.

Özalp, Gökbilgin, **Tarih-i Sahib Giray Han**, Ankara, Baylan Matbaası, 1973.

Özcan, Abdülkadir, "Esame", **DİA**, C. 11, Ankara, TDV, 1998.

Özcan, Abdülkadir, **Anonim Osmanlı Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

Özcan, Altay Tayfur, **Moğol Rus İlişkileri (1223-1341)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.

Özgüdenli, Osman, **Gazan Han ve Reformları**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2009.

Özsaray Mustafa, **Çerkeslerin İslamlaşması**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012.

Öztuna, Yılmaz, **Osmanlı Devleti Tarihi 1**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2017.

Öztürk, Yücel, **Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2014.

Öztürk, Yücel, **Özü'den Tuna'ya Kazaklar**, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2004.

Panzac, Daniel, **Osmanlı Donanması**, 1. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Peçevi Tarihi, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.

Plokhy, Serhii, **Avrupa'nın Kapıları: Ukrayna Tarihi**, İstanbul, Feylesof Yayınları, 2017.

Raisanovsky, N., Steinberg, M., **Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze**, 2. Baskı, İstanbul, İnkılap Yayınları, 2014.

Rıdvan, Abdullah Bin, **Tevarih-i Deşt-i Kıpçak**, Haz. Rasih Selçuk Uysal, İstanbul, Post Yayınevi, 2016.

River, Charles, **The Cossacks: The History of the Legacy of the Legendary Slavic Warriors**, 2015.

Roider, Karl, **Austrias Eastern Questıon 1700-1790**, New Jersey, 1982.

Sabit, Bedriye, **Kırım'ın Osmanlı İmparatorluğuna Eklenmesi Meselesi**, İstanbul, 1934.

Seyfi, Ali Rıza, **Çeşme Deniz Muharebesi Faciası ve Akdeniz'de İlk Rus Donanması**, İstanbul, İstanbul Deniz Matbaası Yayınları, 1943.

Sicker, M., **The Islamic World in Decline from the Treaty of Karlowitz to the Disintegration of the Ottoman Empire**, 2001.

Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı**, İstanbul, Selenge Yayınları, 2016.

Söylemezoğlu, Galip, **Rusya Tarihi**, Ankara, Kanaat Kitabevi, 1939.

Sroeckovsky, Muhammed **Geray Han ve Vasalları**, Çev. Kemal Ortaylı, Su Yayınları, 1973.

Subhi Tarihi, Haz. Mesut Aydıner, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2007.

Sumner,B.H, **Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu**, Çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2016.

Süreyya, Mehmet, **Sicilli Osmani**, C.3, haz: Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

Şakul, Kahraman**, II.Viyana Kuşatması**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2021.

Şakul, Kahraman, **Kamaniçe Kuşatması**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2021.

Şimşir, Nahide, **XVI-XIX.Yüzyıllar Rus Devleti Tarihi**, İstanbul, 2010.

Şimşirgil, Ahmet, **Slovakya'da Osmanlılar**, İstanbul, Beylik Yayınları, 2015.

Şirokad, A.B, **Rusların Gözünden 240 yıl Kıran Kırana Osmanlı Rus Savaşları**, İstanbul, Selenge Yayınları, 2009.

Tavkul, Ufuk, **Kafkasya Gerçeği**, İstanbul, Selenge Yayınları, 2007.

Taymas, Abdullah Battal, **Kazan Türkleri**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınevi, 1996.

Togan, Zeki Velidi, **Başkurtların Tarihi**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003.

Uydu Yücel, Mualla, **İlk Rus Yıllıklarında Türkler**, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2021.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi (II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Antlaşmasına Kadar)**, C.3, Kısım: 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi (XVI.Yüzyıl Ortalarından XVII.Yüzyıl Sonuna Kadar)**, C.3, Kısım: 2, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi (Karlofça Antlaşmasından Sonra XVIII.Yüzyılın Sonlarına Kadar)**, C.4, Kısım:1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi (XVIII.Yüzyıl)**, C.4, Kısım:2, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

Ülküsal, Müstecip, **Kırım Türk Tatarları Dünü Bugünü Yarını**, İstanbul, Baha Matbaası, 1980.

Ürekli, Muzaffer, **Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1989.

Üstün, Cihat, **1683 Viyana Seferi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.

Vernadsky, George, **Rusya Tarihi**, İstanbul, Selenge Yayınları, 2009.

Williams, Brian, **The Sultan's Raiders: The Military Role of the Crimean Tatars in the Ottoman Empire**, 2013.

Yakubovski, A. Yu., **Altın Ordu ve Çöküşü**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002.

Zinkeisen, Johann Wilhelm, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.4, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2011.

Zinkeisen, Johann Wilhelm, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.5, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2011

Makaleler

Abdullahoğlu, Hasan, "Ceneviz Membalarına Göre XV. Asırda Kırım Hanlığı", **Azerbaycan Yurt Bilgisi Dergisi**, S.2.

Adıgüzel, Adnan, "I. Mahmud Dönemi (1730-1754) Osmanlı-İran İlişkileri", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.4, S.7.

Altınay, Ahmet Refik, ''Lehistan'da Türk Hâkimiyeti'', **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, C. 4, S.14.

Bartl, Peter, "17.Yüzyılda ve 18.Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", **İlmi Araştırmalar Dergisi**, İstanbul 1998.

Başar, Alper, "Anonim Bir Kırım Hanlığı Tarihi", **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, C. 8, İstanbul 2021.

Bostan, İdris, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu 1700-1787", **Belleten Dergisi**, S.59.

Bülbül, İsmail, "XVIII.Yüzyılın İlk Yarısında Kuban Boyunda Siyaset Etnik Yapı ve İktisat", **Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.2, Kasım 2017.

Bülbül, İsmail, "Yedisan Bucak Nogaylarının 1756 ve 1758 İsyanları", **Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi / Journal of Turkish History Researches**, C.1, S.1, 2016.

Çiçek, Hikmet, "XVIII-XIX.Yüzyıllar Osmanlı Rus Münasebetlerine Önemli Bir Kaynak: 83/1 Numaralı ve 1113-1309/1701-1891 Tarihli Rusya Ahidname Defteri", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, C.127, S.250.

Işık, Mustafa, ''Ejderhan Seferi Ve Don Volga Kanal Projesi'', **Uluslarası Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.3 S.129.

İnalcık, Halil, "Han ve Kabile Aristokrasisi: I. Sahib Giray Han Döneminde Kırım Hanlığı", **Emel Dergisi**, S.135, İstanbul 1983.

İnalcık, Halil, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei Ve Don –Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", **Belleten Dergisi**, C.12, S.46, Ankara, 1948.

İnalcık, Halil, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi", **Belleten Dergisi**, S.30, Ankara 1944.

Kafalı, Mustafa, “Cuci Ulusu Ve Ak Orda (Altın-Orda) Gök-Orda Hanlıkları”, **Tarih Dergisi**, S.24, 1970.

Kamalov, İlyas, ‘’Altın Orda-Osmanlı Münasebetleri’’, **Akademik Bakış Dergisi**, C.2, S.3, İstanbul, 2008.

Kamalov, İlyas, “Timur’un ‘Hayali’ Moskova Seferi”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.23, 2009.

Karagöz, Hakan, “Petervaradin Muharebesinde Habsburgların Osmanlılardan Ele Geçirdiği Silahlar ve Harp Teçhizatı”, **Tarih Dergisi**, S.59, İstanbul, 2014.

Kazalak, Kadir, “II. Osman’ın Hotin Seferi (1621)”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Ankara 2003, s.14.

Kırımlı, Hakan, “Kırım Hanlığı Tarihinde ‘Çoban Geraylar’ Meselesi”, **Belleten Dergisi**, C.84, S.299, Ankara 2020.

Kurat, Akdes Nimet, ‘’Kazan Hanlığı’’, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.12, S.4.

Kurtaran, Uğur, “Sultan Birinci Mahmud’un Rusya’ya Verdiği 1739 Tarihli Ahidnamenin Diplomatik Açıdan Tahlili”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S.29, 2014.

Omelijan Pritsak, “İlk Türk Ukrayna İttifakı (1648)”, **İlmi Araştırmalar Dergisi**, İstanbul 1999.

Özcan, Altay Tayfur, ‘’Altın Orda Hanlığı Zamanında Karadeniz’in Kafkasya Sahillerinde Cenovalı Tüccarlar, Kolonileri Ve Ticari Yaşam’’, **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, C.7, S.1, İstanbul, 2020.

Togral, Özge, “Akdeniz Adalarına Sürgün Edilen Kırım Hanları”, **Mediterranean Journal of Humanities**, C.8, Antalya 2018.

Unat, Reşit Faik, ‘’Kırım Tarihi veya Necati Efendinin Rusya Sefaretnamesi’’, **Tarih Vesikaları Dergisi**, C.3, S.14, Ağustos 1944.

Yalvar, Cihan, “Suçlamaların Gölgesinde Bir Kırım Hanı: Murad Giray Han”, **Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi**, C.3, S.6.

Yolsever, Umut, “Moğolların Avrupa Seferi (1241-1242)”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi**, C.1, S.1, 2018.

Yüksel, Sinan, "Don Kazaklarının Azak'ı İşgalleri (1637-1642)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 30, S.49, İstanbul 2011.

Tezler

Altunok, Yusuf Altan, **Kabartay'ın Osmanlı Devleti ve Rusya ile Bağlılık İlişkileri (1475-1774)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 2021.

Ateş, Abdurrahman, **Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı İran Mücadeleleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2001.

Bal, Perihan, **Başlangıcından 1584 Yılına Kadar Kırım Moskova İlişkileri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, 2017.

Başer, Alper, **Bucak Tatarları**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, 2010.

Cenez, Dilek Seniha, **18.Yüzyılda Bir Devlet Adamı: Çorlulu Ali Paşa**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.

Demir, Uğur, **Tarih-i Mehmed Giray**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006.

Derin, Derya, **Abdülgaffar Kırımi'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2003.

Elvina, Abduveliyeva, **Bora Gazi Giray Han: Hayatı ve Eserleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1999.

Erşahin, Ahmet Ayhün, **Kırım Hanlığı ve Çöküş Sebepleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2008.

Güngörürler, Selim, **The 1736-39 War with Russia and Austria a Study in Diplomacy and Changing Perceptions of the Ottoman Empire**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2011.

Söylemez, Yavuz, **Es-Seb'ü's-Seyyar Fi Ahbar-ı Müluki't-Tatar (Tenkitli Metin Neşri, İnceleme)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2016.

Şen, Muhammet, **Kırım Hanlığı'nda I. Selim Giray Han Dönemi**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2013.

Ütebay, Alican, **Kırım Hanlığı'nın Kazan Hanlığı ile Siyasi Münasebetleri (1441-1552)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2017.

Yıldız, Batuhan, **Osmanlı Ordusu İçerisinde Kırım Hanlığı Kuvvetlerinin Mahiyeti ve Ehemmiyeti**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2019.

Yüksel, Sinan, **Rusya'nın Karadeniz Devleti Olma Süreci ve Bu Süreçte Osmanlı Rus-Osmanlı İlişkileri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2011.

ÖZET

Altınorda'nın bir varisi olarak kurulan Kırım Hanlığı XV. Yüzyıl'da Osmanlı Devletine bağlı bir Hanlık haline gelmişti. Aynı yüzyıl içerisinde büyüyerek güneye yayılmaya başlamasıyla Kırım Hanlığının en önemli rakibi haline gelen Ruslar yüzyıllar boyunca Kırım Hanlığı aleyhine genişlemeye devam ettiler. Buna karşı çıkarak Ruslara engel olmaya çalışan ve yüzyıllarca Rus topraklarına saldırılarda bulunan Kırımlılar çoğunlukla Osmanlı desteği alamadıklarından bu uğraşılarında yalnız bir şekilde mücadele etmek zorunda kalmışlardı. Ruslarla mücadele etmenin yanı sıra bir de Avrupa ve Asya'da cereyan eden Osmanlı seferlerine katılan Kırımlılar yüzyıllar boyunca Osmanlı adına bu cephelerde, kendisi için de Karadenizin kuzeyindeki bozkırlarda savaşmıştı. İşte bu süreç içerisinde Kırım Hanlığının Osmanlılarla olan ilişkileri, Osmanlıların Kırım Hanlığına ve topraklarına olan bakış açısı, Rusların sistematik bir şekilde güneye yayılması karşısında Osmanlı ve Kırımlıların buna karşı geliştirdikleri tepki anlaşılmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Rus, Kırım, Tatar, Giray, Osmanlı, Yağma

ABSTRACT

The Crimean Khanate, which was established as an heir to Golden Horde, became a Khanate of the Ottoman Empire in the 15th century. The Russians became the most significant rival of the Crimean Khanate as they started to grow and spread to the south in the same century, and continued to expand against the Crimean Khanate for centuries. The Crimeans tried to prevent the Russians by opposing this and attacked the Russian lands for centuries and had to fight alone, mostly because they could not get Ottoman support. Besides fighting the Russians, the Crimeans also participated in the Ottoman campaigns in Europe and Asia, and fought on these fronts on behalf of the Ottoman Empire for centuries and for themselves in the steppes north of the Black Sea. This study investigated to understand the relations of the Crimean Khanate with the Ottomans, the perspective of the Ottomans on the Crimean Khanate and its territory, and the reaction of the Ottomans and Crimeans against the systematic spread of the Russians to the south.

Keywords: Russian, Crimea, Tatar, Giray, Ottoman, Looting